

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ,

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ' - ΙΔ'

(ΕΤΗ 1960 - 1961)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1962

ANNUAIRE DES ARCHIVES DE FOLKLORE
(DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES)

DIRECTEUR: GEORGES SPYRIDAKIS

TOME XIII-XIV (1960-1961)

ATHÈNES 1962

Adresse

**Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes,
rue Eleuth. Benizelos 28, Athènes 143**

ΤΟ ΔΗΜΩΔΕΣ ἄσμα «ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΩΡΙΑΣ»,
ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΤΟΥ ΑΜΟΡΙΟΥ
ΤΩ 838 ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

I

Τοῦ δημώδους ἄσματος «τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς», ὡς συνήθως εἶναι τοῦτο γνωστόν, ὑπάρχουν συγκεντρωμένοι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας 149 καταγραφαί, προερχόμεναι ἐξ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἤτοι ἀπὸ τῆς Μ. Ἀσίας (Πόντου καὶ Καππαδοκίας) ἀπ' ἀνατολῶν μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς Ἡλείρου, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἀπὸ βορρᾶ μέχρι τῆς Κρήτης, τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Κύπρου πρὸς νότον.

Ἐπιθέσεις τοῦ τραγουδιοῦ τούτου εἶναι ἡ ἐκπόρευσις δυσσαλώτου κάστρου, τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, ὑπὸ τῶν πολιορκούντων αὐτὸ Τούρκων ἢ Σαρακηνῶν διὰ δόλου ὑπὸ ἐξισλαμισμένου χριστιανοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχηγὸς τῶν πολιορκητῶν ὑπόσχεται ὡς γέρας τὴν ὠραίαν κόρην, ἀρχηγὸν τῆς ἀμύνης τοῦ Κάστρου. Ἡ ἥρωϊς αὕτη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς καταλήψεως τοῦ Κάστρου ἐρρίφθη ἐκ τοῦ τείχους, θέσασα οὕτω τέλος εἰς τὴν ζωὴν της.

Τοῦ ἄσματος παρατίθενται κατωτέρω (Μέρ. II, σ. 28-32) τέσσαρες παραλλαγαί, τῶν ὁποίων αἱ δύο ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας (Καππαδοκίας καὶ Πόντου), αἱ δὲ ἕτεραι ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (Θεσσαλίας) καὶ τῆς νήσου Σύμης τῆς Δωδεκανήσου.

Α) Κοινὰ στοιχεῖα εἰς πάσας σχεδὸν τὰς καταγραφὰς τοῦ ἄσματος εἶναι :

α) Τὸ ὄνομα τοῦ Κάστρου, ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις του καὶ ἡ μακρά, ἐπὶ 12 ἔτη, εἰς μάτην πολιορκία του ὑπὸ Τούρκων ἢ Σαρακηνῶν.

β) Ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τούτου διὰ δόλου ὑπὸ ἐξισλαμισμένου χριστιανοῦ, ὅστις μετημφιέσθη εἰς ἔγκυον γυναῖκα ἢ καλόγερον μὲ ἀμοιβὴν του ἀπὸ τὸν Ἀμιράν ἢ Σουλτάνον διὰ τὸ κατόρθωμά του τοῦτο τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Κάστρου.

γ) Τὸ τραγικὸν τέλος τῆς κόρης, δηλαδὴ τῆς κατακρημνίσεώς της ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους πύργων, ὅτε αὕτη ἀντελήφθη τὸ Κάστρον της καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

α) Ὄνομα τοῦ πολιορκουμένου Κάστρου καὶ ὀχύρωσις αὐτοῦ.

1) Εἰς τὰς πλείστας τῶν παραλλαγῶν, πλὴν τῶν ἐκ Καππαδοκίας, τὸ ἐν πολιορκία διατελοῦν ὀχυρὸν ἀναφέρεται ὡς *Κάστρο τῆς Ὠριᾶς* ἢ *τῆς Οὐριᾶς* καὶ *Οὐργιᾶς* (Μακεδονία, Ἡπειρος, Στερεὰ Ἑλλάς, Πελοπόννησος, Ἰόνιοι νῆσοι), συνδεόμενον οὕτω πρὸς νεάνιδα Ὠριάν, βασίλισσαν καὶ ὑπερασπιστὴν αὐτοῦ.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο λέγεται τὸ ὀχυρὸν εἰς τινὰς τόπους καὶ *Κάστρο τῆς Ὀβριᾶς*, *τῆς Οὐβριᾶς* καὶ *τῆς Ἐβριᾶς* (Χίος, Δυτ. Μακεδονία), τοῦ *Μουριᾶ* (Μακεδονία), *τῆς Μουργιᾶς*, *τῆς Μοριᾶς* (Δυτ. Μακεδονία), τοῦ *Μοριᾶ* (Δυτ. Μακεδονία, Σαμοθράκη), *τῆς Μηδκιᾶς* καὶ *Μηδιᾶς* (Ρόδος), *τῆς Σούδας* (Κρήτη), *τῆς Στυῦρος* (Εὐβοία), *τῆς Σουριᾶς* (Ρόδος, Σύμη, Νίσυρος, Μεγίστη (Καστελλόριζον), Νάξος, Ἰόνιοι νῆσοι), *τῆς Συργιᾶς* (Χίος), τοῦ *Πυλιοῦ* (Κῶς), *τῆς Ρουμπιλιᾶς* τοῦ *κάστρου* (Δυτ. Θράκη) κλπ.¹

Ἐκ τῶν μικρασιατικῶν παραλλαγῶν: α) εἰς τὰς ἐκ Πόντου (Ἰνέπολις) τὸ κάστρο λέγεται *τῆς Ὠριᾶς* ἢ *Ὠργιᾶς*, πλὴν μιᾶς ἐκ Κρώμνης ἔνθα: τοῦ Ἡλ ἢ *τῆς Γήλς* τὸ κάστρο². β) εἰς τὰς καππαδοκικὰς φέρεται ὡς *Κάστρο τῆς* (τοῦ, τοῦς) *Μαροῦ* ἢ *Μαροῦς* (Ἀνακού, Συνασός, Τζαλέλα, Ποτάμια)³ πλὴν μιᾶς εἰς ἣν λέγεται *τῆς χήρας* τὸ κάστρο⁴. γ) εἰς τὰς ἐκ Δυτ. Μικρᾶς Ἀσίας φέρεται: *τῆς Στεριᾶς* ἢ *Στεργιᾶς* τὸ κάστρο (Πέργαμος, Νίκαια;).

Ἐκ τούτων τὸ ὄνομα *Κάστρο τῆς Ὠριᾶς* εἰς τὸ ἄσμα εἶναι τὸ πλέον σύνηθες, ἐξαιρέσει τῶν παραλλαγῶν ἐκ Καππαδοκίας ἔνθα λέγεται *Κάστρον τῆς* (τοῦ, τοῦς) *Μαροῦ* ἢ *Μαροῦς*. Αἱ λοιπαὶ ὀνομασίαι, ὡς ἀνωτέρω: *Κάστρο τῆς Μοριᾶς*, *τῆς Μοργιᾶς*, *τῆς Μουργιᾶς*, τοῦ *Μοριᾶ*, τοῦ *Μουριᾶ*, *τῆς Ὀβριᾶς* καὶ *Οὐβριᾶς* προῆλθον εὐκόλως ἐκ τοῦ ὀνόματος *Ὠριά*, τὸ δὲ *τῆς Σουριᾶς* ἐκ τῆς συνεκφορᾶς τοῦ (ς), *τῆς γενικῆς* τοῦ ἄρθρου *τῆς*, μετὰ τοῦ τύπου *Οὐριᾶς* (Ὠριᾶς) *τῆς* - *Οὐριᾶς* > *τῆ σ* - *Οὐριᾶς* > *Σουριᾶς*⁵ ἢ παρετυμολογίας τοῦ *Οὐριά* πρὸς τὸ ὄνομα *Σουριά* (Συρία). Τέλος

¹ Βλ. καὶ παρὰ *S. Baud-Bovy*, *La chanson populaire grecque du Dodécaneèse*. I. Les textes, Paris 1936, σ. 276.

² *Περ. Τριανταφυλλίδου*, *Οἱ Φυγάδες*, ἐν Ἀθήναις 1870, σ. 32.

³ Εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐνταῦθα τοῦ ἄσματος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ παραλλαγαὶ ἀνέκδοτοι, ὑπάρχουσαι εἰς τὸ «Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Κας Μέλπως Μερλιέ.

⁴ Ἀναστ. Ἀλεκτορίδου, Ἔσματα Καππαδοκικά, Δελτ. Ἰστ. Ἐθνολ. Ἐταιρ., τόμ. 1 (1883-84) σ. 727, ἀρ. Θ'.

⁵ Οὕτω καὶ τὸ τοπωνύμιον *Σίτανος* ἐν Κρήτῃ ἐκ τῆς συνεκφορᾶς τοῦ ὀνόματος μετὰ τῆς προθέσεως *εἰς* - *εἰς*-*Ἰτανον* > *Σίτανον*. (βλ. εἰς *Περ. Μύσων*, τόμ. Α' (1932) σ. 198, ἀρ. 18). Περὶ τῆς προσκολλήσεως συμφώνων ἐν τῇ ἀρχῇ λέξεων μεθ' ὧν καὶ σ ἐκ προθέσεων *εἰς*, πρὸς ἢ τοῦ ἄρθρου *τῆς*, *τούς*, *τάς*, εἰς λέξεις ὁμως ἀπὸ συμφώνου ἀρχομένας, βλ. *Γεώργ. Ν. Χα-*

ἄλλα ὀνόματα ἐκ τῆς συνδέσεως τῆς ἠρωίδος πρὸς τοπικὰ κάστρα, ὡς τῆς Σκύρου, τῆς Σούδας, τοῦ Πυλίου κ.ἄ.

2) Εἰς πάσας ἐν γένει τὰς καταγραφὰς τοῦ ἄσματος ἐξαίρεται ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις τοῦ Κάστρου μὲ διπλοῦν καὶ τριπλοῦν τεῖχος καὶ «σαράντα πύργους» ἐπ' αὐτοῦ, χαρακτηριζομένου τούτου ὡς ἀπορρήτου. Χαρακτηρίζεται οὕτω Κάστρο «ἀπαράδοτο, ἀσάλευτο» καὶ ἄπαρτον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

— Διπλὸν, τριπλὸν χτισμένον μολυβόχτιστο, σίδηρον καρφωμένο καὶ ἀπαράδιτον¹.

— Κάστρο θεμελιωμένο, κάστρο ξακουστὸ σαράντα πύργους εἶχε ἀσημόχτυτους καὶ ἄλλους σαρανταπέντε μαλαμόχτυτους².

— Γύρουν τριγύρου πύργοι μὲ τὰ σίδηρα, μαλαματένιες πόρτες τσ' ἀργυροκλειδιά³.

— Τρίδιπλοι ἦτον οἱ πύργοι καὶ ὄλο σίδηρα οἱ πόρτες ἀτζαλένιες καὶ τὰ κλειδιά ἀργυρά⁴.

— Τριγύρω γύρω πύργος μαρμαρόχτιστος μὲ σιδερένιες πόρτες, μ' ἀργυρὰ κλειδιά⁵.

β) Πολιορκία καὶ ἄλωσις τοῦ Κάστρου διὰ δόλου.

1. Οἱ πολιορκοῦντες τὸ ὀχυρὸν τοῦτο εἶναι οἱ Τοῦρκοι (Τοῦρκος, Τουρκία) ἢ οἱ Σαρακηνοί. Εἷς τινὰς, ἐλαχίστας, παραλλαγὰς (Καππαδοκικὰς, Ποντικὰς καὶ ἐξ Ἠπείρου) οὗτοι δὲν ἀναφέρονται συγκεκριμένως, διὸ ἀντὶ τῆς λ. Τοῦρκοι «Τοῦρκοι τὸ πολεμοῦνε χρόνια δώδεκα» ἢ «Τοῦρκος τὸ τρουγιουρίζει χρόνους δώδεκα» λέγεται ἀορίστως «χίλιοι τὸ πολεμοῦσαν χρόνους δώδεκα».

Εἷς παραλλαγὰς ἐκ Χίου (Καμπιά, Βίκι), Κερκύρας (Ἐργυράδες), Νισύρου

τζίδακιν εἰς Ἐπιστ. Ἐπετηρ. τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, τόμ. ΙΕ'-ΙΖ' (1920-21) σ. 35-36 = Γλωσσολογικαὶ Ἐρευναι, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 432-33. Ἀφοῦ οὕτως ἐσχηματίσθη ὁ τύπος Σουριᾶς, ἦτο πλέον εὐκόλον «τὸ Κάστρο τῆς Σουριᾶς» νὰ θεωρηθῆ ὡς κάστρον τῆς Συρίας καὶ νὰ συνδεθῆ τὸ ὄνομα πρὸς τὴν Συρίαν. Ὑπὸ τοῦ Δ. Χαβιαρᾶ ἐν Λαογρ., τόμ. 2 (1910-11) σ. 557 ἐξ., 566 ἐξ., εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σίμ. Μενάρδου ἐν Λαογρ. 8 (1921-25) σ. 187-188 ὑπεστηρίχθη ἀντιθέτως ὅτι τὸ ἀρχικὸν ὄνομα ἦτο: κάστρον τῆς Συριᾶς ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθεν ἡ ὀνομασία: κάστρον τῆς Ὠριᾶς.

¹ Γ. Παχτίκου, Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Ἀθήναι 1905, σ. 7, ἀρ. 4, στ. 3-4. (Συνασὸς Καππαδοκίας).

² Ἀθ. Οἰκονομίδου, Τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου, ἐν Ἀθήναις 1881, σ. 15, ἀρ. 10, στ. 3-5.

³ Λ.Α. ἀρ. 411, σ. 17, στ. 3-4 (Νένητα Χίου· συλλ. Κ. Κανελλάκη).

⁴ Λ.Α. Ὑλη, ἀρ. 61, στ. 3-4 (Κέρκυρα).

⁵ Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 12 (1946) σ. 144-45, ἀρ. 17, στ. 9-10 (Ἰνέπολις Πόντου).

καὶ Σύμης προστίθενται παρὰ τοὺς Τούρκους ὡς πολιορκηταὶ καὶ οἱ Σαρακηνοί.

*Τοῦρκοι τὸ πολεμοῦσα χρόνους δώδεκα
κι ἄλλους δεκατεσσάρους οἱ Σαρακηνοί.¹*

2. Ἡ πολιορκία παρετείνεται ἐπὶ 12 ἔτη χωρὶς νὰ δύναται νὰ κατορθωθῇ ἢ κατάληψις τοῦ κάστρου. Τότε παρουσιάζεται εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν πολιορκητῶν, τὸν Ἀμιράν ἢ τὸν Σουλτάνον, ἓνας ἐκ τῶν στρατιωτῶν του, Τοῦρκος, πρόην χριστιανός.

- Ἐνας μικρὸς Τουρκίτσος (ἢ -τοῦς) ρωμιογύριστος².
- Ἐνα μικρὸ Τουρκάκι ρωμιουγύρισμα (Χαλκιδική), ρωμιογέννητο ἢ ρωμιογενής, ρωμιογεννητής, ἢ
- Ἐναμ μικρὸν Τουρκάκι, μιᾶς Ρωμιᾶς παιδί στὸν Ἀμιράν του πάει σὶς Σουλτάνον του³.

«Ἐνα γιαντισαράκι, τουρκάκι (ἢ παλληκαράκι) μιᾶς ρωμιᾶς παιδί»· λέγεται ἔτι «τσαὶ μιᾶς Ἑβριᾶς κουλούτσι, μάϊσσας παιδί» (Χίος) κλπ.⁴

Ὁ ἀρνησίθρηκος οὗτος, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐπιτιθεμένων, προτείνει εἰς αὐτὸν τὴν βοήθειάν του διὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τοῦ φρουρίου, ζητεῖ δὲ συγχρόνως μὲ ἐμφαντικὸν τρόπον καὶ διαπραγματεύεται μετ' αὐτοῦ τὴν ἀμοιβήν του.

*Μά ἄνας μικρὸς τουρκάκης, ἄνας γενίτζαρος
εἶπεν εἰς τὸν ἀφέντη τ'. «Ἄι ἀφέντη μου
κ' ἐγ' ἂν πάρω τὸ κάστρο, τί εἶν' τὰ δῶρα μου;»
— «Ξανθὰ, ξανθὰ κοράσι' ἄς εἶν' οἱ σκλάβες σου,
τά ἄμοφα παλληκάρι' ἄς εἶν' οἱ δοῦλοι σου,
καὶ τὴν Μαροῦ πὸν λέν', ἄς εἶν' γυναῖκα σου».⁵*

¹ Βλ. Μιχ. Χαβιαρά, Περὶ τοῦ κάστρου τῆς Σουριᾶς. Λαογρ. 2 (1910-11) σ. 572, στ. 4-5, σ. 573, ἀρ. 2, στ. 3-4.

² Κ. Ἀλεξιάδου, Δημῶδη ἄσματα Ἰνεπόλεως. Ἀρχ. Πόντου, τόμ. 12 (1946) σ. 144-45, ἀρ. 17, στ. 12. Λ.Α. ἀρ. 1141, σ. 82-83, στ. 2 (Ἰνέπολις Πόντου. Μαρ. Λιουδάκι, 1938). Ποντιακὰ Φύλλα, ἔτ. 1 (1936) ἀρ. φύλλ. 1, σ. 26-27, στ. 8.

³ Βλ. Μιχ. Χαβιαρά, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 572, στ. 6-7.

⁴ Εἰς τὰς καππαδοκικὰς γίνεται λόγος ἀπλῶς περὶ στρατιώτου.

*Κ' ἓνας ἀπ' τοὺς στρατιώτας ἐκανκήστηνε
ἂν πάρω γὰρ τὸ Κάστρο τί εἶν' τὰ δῶρά μου;*

(Γ. Παχτίκου, Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα τῆς Μ. Ἀσίας, Ἀθήναι 1905, σ. 7, ἀρ. 4, στ. 7-8).

⁵ Ἰ. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Συνασός, ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 168-69, ἀρ. θ', στ. 8-13.

*Κ' ἔνα μικρὸ Τουρκάκι καὶ ρωμογενῆ
 στὸ βασιλιὰ πηγαίνει καὶ τὸμ προσκυνεῖ.
 — «Ἐφέντη, βασιλιά μου καὶ σουλτάνε μου,
 ἄμ πάρω ἴγὼ τὸ κάστρο τί εἶν' τὸ τάμα σου»;
 — «Χίλια φλωριὰ σοῦ δίνω, δώδεκ' ἄλογα
 καὶ δυὸ σπαθιά.....¹*

Εἰς τὰς πλείστας τῶν παραλλαγῶν ὁ ἀναλαβὼν τὴν παράδοσιν τοῦ Κάστρου εἰς τὸν σουλτάνον εἶναι νέος Τοῦρκος, πρόφην χριστιανός. Οὕτω λέγεται «ἕνας μικρὸς τουρκίτσος, ρωμογύριστος» εἰς παραλλ. ἐκ Πόντου², «ρωμογύρισμα»³, «ρωμιᾶς παιδί»⁴ εἰς παραλλαγὰς ἐκ Δυτ. Θράκης καὶ Μακεδονίας· «ρωμογιέννητο καὶ ρωμογιέννητο»⁵ εἰς παραλλ. τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας· «ρωμογενῆς καὶ ρωμογεννητῆς»⁶ εἰς Πελοπόννησον· «βρωμογεννήτης»⁷ εἰς παραλλ. ἀπὸ τὴν Βασι-

¹ Λ.Α. ἀρ. 484, σ. 72-75, στ. 5 ἐξ (Κυνουρία, συλλ. Ν. Βέη).

² Λ.Α. Ὑλη ἀρ. 88=Λ.Α. ἀρ. 31, σ. 114, ἀρ. 9 (Κερασσοῦς Πόντου). Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, ἐν Ἀθήναις 1870, σ. 30 (Κορδύλη (Ἀτζάκαλε). Παντ. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἐλληνικὴ γλῶσσα, Βατοῦμ 1910, σ. 51. Ποντιακὰ φύλλα, ἔτ. 1 (1936) ἀρ. φ. 1, σ. 26-27. Ἀρχ. Πόντου, τόμ. 12 (1946) σ. 144-45, ἀρ. 17 (Ἰνέπολις).

³ Λ.Α. ἀρ. 1499, στ. 3, στ. 9 (Καρωτὴ Διδυμοτείχου. Συλλ. Ξανθάκη 1922). Μακεδ. Ἡμερολ., τόμ. 4 (1911) σ. 224, στ. 5 καὶ Ἰω. Πέτση, Συλλογὴ ἀνεκδότων δημ. ἄσμάτων Μακεδονίας κλπ., Θεσσαλονίκη 1930, σ. 28, ἀρ. 32 (Χαλκιδική). Πανδώρα, τόμ. ΚΒ' (1872) σ. 495, στ. 3 (Σέρβια Δυτ. Μακεδονίας). Λ.Α. ἀρ. 61, σ. 13 (Ἀνασελίτσα Δυτ. Μακεδ.). Λ.Α. ἀρ. 1430β, σ. 31, στ. 6 (Σιάτιστα. Κ. Μπέντας 1939). Θεσσαλ. Χρονικά, τόμ. Β' (1931) σ. 14, ἀρ. 9, στ. 3 (Τύρναβος). *Ann. Passow*, Τραγούδια ρωμαίικα, Lipsiae 1860, σ. 364-65, ἀρ. 485, στ. 5 (Θάσος).

⁴ Λ.Α. ἀρ. 386, σ. 69, στ. 4 (Θεσσαλονίκη. Χ. Γουγούσης). Λ.Α. ἀρ. 1378Α', σ. 22, στ. 6 (Καπλάνι Πυλίας. Γεωργία Ταρσοῦλη, 1939). Ζωγρ. Ἀγών, τόμ. Α' (1891) σ. 395, ἀρ. 13. Λαογρ., τόμ. 2 (1910-11) σ. 573, ἀρ. 2, στ. 5 (Νίσυρος). Παύλ. Γνευτοῦ, Τραγούδια δημοτικὰ τῆς Ρόδου. Ἀλεξάνδρεια 1926, σ. 76, στ. 3. Λαογρ., τόμ. 2 (1910-11) σ. 572, ἀρ. 1, στ. 6 (Σύμη) κ.ἄ.

⁵ Γ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ἄσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1866, σ. 115-116, ἀρ. 39, στ. 7. Πανδώρα, ἔτ. ΚΒ' (1872) σ. 551, στ. 6 (Δρόβιανη). Λ.Α. ἀρ. 1665Β', σ. 51, στ. 6 (Γλίνα Δρόπολης Ἀργυροκάστρου. Δημ. Οἰκονομίδης, 1951). Ἀθαν. Οἰκονομίδου, Τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου, Ἀθῆναι 1881, σ. 15, ἀρ. 10, στ. 8.

⁶ Πανδώρα, ἔτ. ΚΒ' (1872) σ. 481, ἀρ. 1 στ. 6, ἀρ. 2 στ. 4 (Μάνη). Λ.Α. ἀρ. 484, σ. 72-75 (Κυνουρία. συλλ. Ν. Βέη). Λ.Α. ἀρ. 737, σ. 16-17, στ. 4 (Καμάραι Ἐρινεοῦ). Λ.Α. ἀρ. 1474, σ. 323, στ. 6 (Μανιάκι. Μαγδαληνὴ Τσάκωνα, 1938).

⁷ Λ.Α. ἀρ. 1122, σ. 343, στ. 4 (συλλ. Βίτας Ξανθάκη, 1937). Ἡ λέξις ἐνταῦθα προφανῶς παρεφθαρμένη ἐκ τῆς λ. ρωμογεννήτης.

λειαν Κυρηναίας Κύπρου· «μάισσας παιδί» εἰς Ρόδον¹, Κέρκυραν (Ἀργυράδες)², Χίον (Νένητα, Καμπιά)³ κ. ἄ. «Ὀβριᾶς παιδί» ἐν Κρήτη⁴, «παπᾶ σκυλί» εἰς Κεφαλληνίαν (Κορωνοί)⁵, «παπᾶ παιδί» (Βάλτες Κεφαλληνίας)⁶.

3) Μεταμφίσεις τοῦ προδότου.

Ὁ ὑποσχεθεὶς τὴν παράδοσιν τοῦ Κάστρου, ἀφοῦ ἐρροθυμίσθη οὕτω τὸ ζήτημα τῆς ἀμοιβῆς του, ἤτοι μεταξὺ ἄλλων νὰ λάβῃ καὶ τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ κάστρου, μεταμφιέζεται κατὰ τὰς περισσοτέρας τῶν παραλλαγῶν εἰς ἔγκυον γυναῖκα, ἔρχεται δ' οὕτω κάτω τοῦ τείχους καὶ παρακαλεῖ, ὅπως γίνῃ δεκτὴ ἐντὸς τοῦ κάστρου, ἵνα γεννήσῃ τὸ παιδί.

*Κ' ἕνα μικρὸ τουρκάκι ρωμιογύριστο,
μαξιλαράκι βάλλει στὴν κοιλίσα του
ἀδράχι καὶ σφοντύλι κάμει κ' ἔρχεται
καὶ τριγυρνᾷ τὸν πύργο καὶ μοιρολογᾷ.*

«Ἄνοιξε κάστρον, κόρη, νὰ ἔμπω, νὰ λευτερωθῶ»⁷.

Εἰς ἕτερον κύκλον παραλλαγῶν ἐκ Θεσσαλίας (Τσαρίτσανης)⁸, Ἀμπελακίων καὶ Τυρνάβου⁹, Κυνουρίας¹⁰, Θάσου¹¹, Χαλκιδικῆς¹² κλπ. ἀναφέρεται, ὅτι ὁ προδότης

¹ Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθήναι 1937, σ. 98, στ. 5. Λ. Α. ἀρ. 1568, σ. 389-90, ἀρ. 9, στ. 5 (Ρόδος. Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου, 1932).

² Λαογρ., τόμ. 9 (1926-28) σ. 184-85, στ. 7 (Γερ. Σαλβάνος).

³ Λ. Α. ἀρ. 411, σ. 17, στ. 5 (Κ. Κανελλάκης). *H. Pernot, Rapport sur une mission scientifique en Turquie*, σ. [176] 64, ἀρ. 48, στ. 6 (*Nouvelles Archives des Missions Scientifiques*, t. XI (1903)).

⁴ Δημ. Βουτειάκη, Τραγούδια Κρητικά, Χανιά 1904, σ. 62, ἀρ. 117, στ. 5. «μά ἔνα σκυλί Ρωμιάκι, μιᾶς Ὀβριᾶς παιδί».

⁵ *Othon Rieman, Recherches archéologiques sur les îles Ioniennes, II, Céphalonie*, Paris 1879, σ. 53 σημ. 1, στ. 9.

⁶ Αντ. Μηλιαράκη, Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας, Ἀθήναι 1890, σ. 180, στ. 6.

⁷ Λ. Α. ἀρ. 1141, σ. 82, στ. 5-9 (Ἰνέπολις Πόντου. Μαρία Λιουδάκι, 1938) κ. ἄ.

⁸ Βλ. κατωτ. Μέρ. II, σ. 29-30, ἀρ. Γ'.

⁹ Κρητ. Ἀστήρ, ἔτ. Β' (1908) σ. 334, ἀρ. 43. Θεσσαλ. Χρονικά, τόμ. Β' (1931), σ. 14, ἀρ. 9, στ. 11-15.

¹⁰ Λ. Α. ἀρ. 484, σ. 72-75 (συλλ. Ν. Βέη).

¹¹ Λ. Α. ἀρ. 393, σ. 28, στ. 6-7 (Ν. Βενέτος). *Arn. Passow, Τραγούδια ρωμαίικα*, Lipsiae 1860, σ. 364-65, ἀρ. 485, στ. 5-6.

¹² Βασ. Κυπαρίσση, Τραγούδια τῆς Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1940, σ. 69-70, ἀρ. 208, στ. 15.

ἔφόρεσε ράσον καλογέρου καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην, ὡς μοναχός, ζητεῖ ὁμοίως νὰ ἀνοίξουν εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τοῦ κάστρου.

*Καλογεράκ' ἐγίγη, ράσα 'φόρεσε,
πάγει στὴν πόρταν, κλαίει, πέφτει, προσκυνεῖ
κλαίει καὶ γονατίζει καὶ παρακαλεῖ.*

"Ἀνοιξε, ἄνοιξε πόρτα, πόρτα τῆς 'Ωριᾶς¹.

Εἰς τὰς καππαδοκικὰς παραλλαγὰς δὲν ἀπαντᾷ τὸ ἐπεισόδιον τῆς μεταμφιέσεως. Ὁ χρησιμοποιοῦν τὸν δόλον παρουσιάζεται ἐνταῦθα κάτωθεν τοῦ τείχους, ὡς χριστιανὸς βεβαίως, καὶ παρακαλεῖ τὴν κόρη, βασίλισσαν τοῦ κάστρου, ὅπως ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον πρὸς διανυκτέρευσιν.

*"Ἀνοιξε, Μάρου μ', ἄνοιξε, ὁ ξένος νὰ ἔμῃ,
τὴ νύχτα εἴ νὰ περάσῃ, νὰ μὴ σκοτωθῇ².*

Ἡ κόρη, ἡ Ὁριὰ ἢ ἡ Μάρου, ἀρχηγὸς προφανῶς τῆς ἀμύνης τοῦ ὄχυροῦ, θεωρεῖ τὸν κινούμενον κάτωθεν τοῦ τείχους (καλόγερον, γυναῖκα ἔγκυον ἢ ξένον) ὑποπτον, ὡς ἐχθρόν, Τοῦρκον, διὸ τοῦ ἀπευθύνει ἄνωθεν σχετικὰς ἀνακριτικὰς ἐρωτήσεις· τέλος ὅμως πείθεται ὑπὸ τοῦ μετημφιεσμένου τούτου ὅτι δὲν εἶναι ἐχθρὸς καὶ ὅτι πράγματι ζητεῖ φιλοξενίαν, οὕτω δὲ ἀνοίγεται ἡ θύρα. Πάραυτα ἐφορμᾷ μαζί του ἐντὸς τοῦ Κάστρου καὶ ὁ παραμονεύων ἐκεῖ ἐχθρικός στρατός (βλ. κατωτέρω ἄσματα: Μέρ. II, σ. 28-32).

Τὸ Κάστρον οὕτω καταλαμβάνεται ἐξ ἐφόδου καὶ ἐπακολουθεῖ σφαγὴ, ἀρπαγὴ λαφυραγωγία καὶ αἰχμαλωσία. Ἡ κόρη, ἡ Ὁριὰ ἢ ἡ Μάρου, τελευταῖος ὑπερασπιστῆς αὐτοῦ, εὗρισκομένη ἐπὶ πύργου τοῦ τείχους καὶ ἐπομένως μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης μετέχουσα τῆς ἀμύνης, βλέπει ἔκπληκτος τὴν αἰφνιδίαν, χωρὶς νὰ τὴν περιμένη, πτῶσιν τοῦ ἀπαραδότου, ἀπορθήτου, ἐπὶ δώδεκα ἔτη Κάστρου της.

Κατὰ τὴν τραγικὴν αὐτὴν στιγμὴν τῆς καταστροφῆς, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν διαρπαγὴν, ὁ δὲ ἔξαπατήσας τὴν Ὁριὰν ἢ τὴν Μαροῦ, ἤροχετο διὰ νὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, αὕτη

*ἔβγαλε τὰ τζεγκιά της, τσάρουχα φορεῖ,
ἔβγαλε τὴ ζωστήρή της, ράμμα ζώνεται
ἔς τοὺς πύργους ἀνατρέχει καὶ μοιρολογᾷ.
«Τὸ κάστρο μ' σὰν ἐπάρτη, τί θέλ' τὴν ζωὴν!»
καὶ κάτω ἐκρημίστην κ' ἐσκοτώθηκε³.*

¹ Βλ. καὶ κατωτ. εἰς Μέρ. II, σ. 31, ἀρ. Γ', στ. 16-19.

² Βλ. καὶ κατωτ. εἰς Μέρ. II, σ. 29, ἀρ. Α', στ. 19-20.

³ Ἰ Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Συνασός, ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 168-69, ἀρ. θ', βλ. καὶ κατωτ., σ. 29.

Θάνατος τῆς κόρης, ἀρχηγοῦ τοῦ κάστρου, διὰ κατακρημνίσεως αὐτῆς ἐκ τοῦ τείχους ἢ τοῦ πύργου ἀναφέρεται πλὴν τῶν καππαδοκικῶν (Σινασοῦ)¹ καὶ εἰς παραλλαγὰς ἐκ Δωδεκανήσου, Δυτ. Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος ἡ κόρη (ἢ Ὠριὰ) φέρεται, κρημνισθεῖσα ἐκ τοῦ τείχους, νὰ πίπτῃ ψυχορραγοῦσα καὶ ἀποθνήσκουσα εἰς χεῖρας ἀγούρου, παλληκαριοῦ ἢ Τούρκου².

*

Β) Περὶ τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν τοῦ ἄσματος, δηλαδὴ τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ὑπόκειται ὡς ὑπόθεσις αὐτοῦ, ἠσχολήθη πρῶτος ὁ J. A. Buchon εἰς τὸ βιβλίον τῶν ταξιδιωτικῶν του ἐντυπώσεων ἐκ Μορέως³. Οὗτος ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὸ ἄσμα, ὡς ἄδεται ἐν Πελοποννήσῳ, δηλ. μὲ τὰ γυρίσματα «Φράγκα μὲ τὰ ρεπαντιά», «Φραγκοπούλλα νὰ γενῆς», ἐθεώρησεν ὅτι τοῦτο δύναται νὰ συνδέεται μὲ πραγματικὸν γεγονὸς ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας καὶ συγκεκριμένως μὲ τὴν δι' ἀπάτης κατάληψιν τοῦ κάστρου τοῦ Ἀρακλόβου ὑπὸ τοῦ Φράγκου Γοδοφρείδου ντὲ Μπριέρ (Geoffroy de Bruyères), ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στ. 8115 κ.ἐξ. (ἔκδ. Π. Καλονάρου, σ. 329)⁴.

Μετὰ τὸν Buchon ὁ Κωνστ. Σάθας⁵, παραθέτων τέσσαρας παραλλαγὰς τοῦ

¹ Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἐκ Καππαδοκίας (Ἀνακού, Τζαλέλα) φέρεται ἡ Μαροῦ αἰχμαλωτιζομένη, (βλ. εἰς ἀρχεῖον τοῦ Κέντρου Μικρασ. Σπουδῶν τῆς Καθ. Μ. Μερλιέ).

² Βλ. Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, ἐν Ἀθήναις 1870, σ. 30, στ. 18-20. Ποντιακὰ Φύλλα, ἔτ. 1 (1936) ἀρ. φ. 1, σ. 26-27, στ. 25-28, [βλ. κατωτ. Μέρ. II, σ. 28 ἐξ.]. Ἀρχ. Πόντου, τόμ. 12 (1946) σ. 144-45, ἀρ. 17, στ. 28-29. Βασ. Κυπαρίσση, Τραγούδια τῆς Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1940, στ. 69-70, ἀρ. 208, στ. 27-31. Λ. Α. ἀρ. 411, σ. 17, στ. 13-14 (Νένητα Χίου. Κ. Κανελλάκης). Γερασ. Δρακίδου, Ροδιακά. Ἀθῆναι 1937, σ. 98, στ. 14-17 κ.ἄ.

³ La Grèce continentale et la Morée. Voyage, séjour et études historiques en 1840 et 1841, Paris 1843, σ. 397 ἐξ.

⁴ J. A. Buchon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 403 ἐξ. Τὴν γνώμην ταύτην συνεζήτησε τελευταίως ὁ Δημ. Πετρόπουλος (Πελοποννησιακά, τόμ. Β', 1957, σ. 364-66). Λέγει οὗτος ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἄσμα τὸ ὁποῖον «μπορεῖ νὰ ἔχει ἀφορμὴ θρυλικὸ ἐπεισόδιον τῶν ἀκριτικῶν χρόνων» (βλ. σ. 365), προσετέθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ γυρίσματα μὲ τὰς λέξεις: Φράγκα καὶ Φραγκοπούλλα, ἔνεκα τῆς συνδέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὸ ὡς ἄνω γεγονὸς τῆς δι' ἀπάτης κατάληψεως τοῦ κάστρου τοῦ Ἀρακλόβου ὑπὸ τοῦ Γοδοφρείδου ντὲ Μπριέρ.

Περὶ τοῦ ἄσματος τούτου ἐν Πελοποννήσῳ παρατηρεῖ ἔτι καὶ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Κ. Α. Ρωμαῖος (Χρονικά τοῦ Μοριᾶ, τόμ. Β' (1953) σ. 50.—Κ. Α. Ρωμαῖος, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 164) ὅτι «κάποιο κάστρο, ἄγνωστο ποῖο καὶ πότε, πολιορκήθηκε, τὸ πήρανε μὲ δόλο καὶ φυσικὰ ἀκολούθησαν δραματικὰ γεγονότα».

⁵ Ἡ δημοτικὴ ποίησις καὶ τὸ κάστρον τῆς Ὠριᾶς. Ἐστία, τόμ. 9 (1880) σ. 308-314.

ἄσματος, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὴν λέξιν Ὠριά, «πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ πραγματικὴ τις πόλις, τῆς ὁποίας τὴν ἄλωσιν, θεωρήσας ὁ ἔλληνισμός ὡς ἔθνικόν δυστύχημα, διέσωσεν ἄχρις ἡμῶν τὴν ὀδυνηρὰν ἀνάμνησιν»¹. Οὗτος παρατηρήσας τὴν συμφωνίαν ὄλων τῶν παραλλαγῶν ὅτι τὸ Κάστρον ἐκυριεύθη δι' ἀπάτης, συνέδεσε τὸ ἄσμα πρὸς τὸ γεγονός τῆς ἀλώσεως τῷ 838 ὑπὸ τῶν Ἀράβων τοῦ Ἀμορίου, πόλεως τῆς Φρυγίας, τὸ ὁποῖον, ὀχυρώτατον τότε φρούριον, ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω, διὰ προδοσίας τοῦ Βοδίτζη ἢ τοῦ Βοώδους, ἐκχριστιανισμένου μωαμεθανοῦ, κατοίκου τῆς πόλεως ταύτης.

Πρὸς στήριξιν τῆς γνώμης του ταύτης παρατηρεῖ ὁ Κ. Σάθας ὅτι τὸ στοιχεῖον εἰς τὸ ἄσμα τῆς μεταμφιέσεως νέου Τούρκου εἰς καλόγερον πρὸς ἑξαπάτησιν τῆς Ὠριάς τοῦ κάστρου ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν ἔποποιάν τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ, εἰδικῶς εἰς τοὺς ἄθλους τοῦ ἥρωος τούτου, ὅστις φέρεται ἐνταῦθα ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς μεταξὺ τοῦ Ἀμορίου καὶ τῆς Μελιτηνῆς βυζαντινὰς περιοχὰς καὶ διαπράττων κατ' αὐτῶν φόνους, ἀρπαγὰς καὶ ἄλλας καταστροφάς². Ὁ Σαγίδ Μπαττάλ, ἐκτελῶν ἡμέραν τινὰ ἐπιθυμίαν τοῦ θεοῦ του Χουσεῖν, ὅστις εἶχεν ἐραστὴν ὡραίας χριστιανῆς νεάνιδος, ἣτις διέμενεν εἰς πλησιόχωρον ἑλληνικὸν πύργον, μετημφιέσθη εἰς Ἕλληνα καλόγερον καὶ ἐπέτυχεν οὕτω νὰ ἑξαπατήσῃ τὴν φρουρὰν τοῦ πύργου, ὥστε νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν συζήτησιν εἶτα ἐπὶ διαφόρων θρησκευτικῶν ζητημάτων ἐξέπληξε 40 ἐκεῖ μοναχοὺς διὰ τὴν θεολογικὴν του κατάρτισιν³. Οὗτος κατόπιν, χωρὶς νὰ ἐγερθῆ κατ' αὐτοῦ ὑποψία τις

¹ Βλ. Κ. Σάθας, ἐνθ' ἂν., σ. 311α.

² Βλ. ἐνθ' ἂν., σ. 313α.

³ *H. Ethé*, Die Fahrten des Sajjid Battal, τόμ. I, Leipzig 1871, σ. 85-86 «... Mit diesen Worten zog er griechische Gewänder an und verwandelte sich in die Gestalt eines Mönches, dann machte er sich auf. Eine Weile ging er fort, dann kam er auf eine Hügelspitze und blickte nun drüben hin. Da sah er eine Burg, deren höchste Spitze bis in den Himmel reichte Ein Heer von ungefähr 6000 Mann hatte dort sein Quartier aufgeschlagen und sich gelagert und als Sajjid derselben nahe gekommen war, wurde jener davon benachrichtigt und eilte nun mit 40 Mönchen dem Sajjid entgegen. Diese begrüßten sich mit ihm und frugen: «Wer bist du? Wie ist dein Name? Sprich!» «Ich bin Akânusch, des Mönches Boraz Sohn» versetzte Sajjid; «auf dem Wege habe ich viel die Ascese geübt und viele Unbequemlichkeiten erlitten». «Hüte dich, dass du nicht etwa Batthâl bist!» rief Taghânusch, Sajjid schluchzte und erwiderte: «Wem willst du mich vergleichen?» Dann öffnete er seinen Mund und recitirte mit Wohlklingender Stimme ein Paar Verse aus dem Evangelium dann kehrten sie um, nahmen Sajjid mit sich und kamen in die Burg».

ὅτι ἦτο μωαμεθανός, ἐφόνευσε κατὰ τὴν νύκτα τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν φρούραχον, κοιμωμένους, ἀκολούθως δὲ ἀπήγαγε τὴν κόρην τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πύργου, τὴν ὠραίαν Ναουρούζ Μπανού, τὴν ὁποίαν παρέδωκεν εἰς τὸν θεῖον του¹.

Ὁ Κ. Σάθας τοποθετῶν χρονικῶς, ὡς ὑπεστηρίχθη πολὺ ἀργότερον καὶ ὑπὸ τοῦ H. Grégoire², τὴν τουρκικὴν αὐτὴν ἐποποιίαν ἀπὸ ἀπόψεως ἀναφερομένων εἰς αὐτὴν γεγονότων εἰς τὸν ἕνατον αἰῶνα, δηλ. εἰς ἐποχὴν σύγχρονον πρὸς τὴν ἄλωσιν ταύτην τοῦ Ἀμορίου³, ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέρω διήγησιν περὶ τῆς διεισδύσεως τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ, μετημφισμένου, ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς ὠραίας χριστιανῆς νεάνιδος «τὸ ἄλωθὲν φρούριον ἦν εἰς τῶν πύργων τοῦ Ἀμορίου καὶ ἡ ἀρπαγεῖσα ἡγεμονίς αὐτῆ ἢ ὑπὸ τοῦ λαοῦ περιαδομένη ἔτι κόρη, τὴν ὁποίαν εἰς τῶν κωδίκων τοῦ τουρκικοῦ ἔπους ὀνομάζει ἀδελφὴν τοῦ προμνημονευθέντος ἄρχοντος τοῦ Ἀμορίου Μιραήλ»⁴.

Τὴν ἱστορικὴν σύνδεσιν ταύτην τοῦ ἄσματος ἀπέκρουσεν ἀργότερον, τὸ 1904, ὁ Νικ. Πολίτης εἰς τὴν ἐξέτασιν ὑπ' αὐτοῦ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ κάστρον τῆς Ὠριᾶς δημωδῶν παραδόσεων⁵, στηριχθεὶς καὶ εἰς τὴν κρατοῦσαν τότε γνώμην ὅτι ἡ μυθιστορία τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ προέρχεται ἐκ τῶν χρόνων τῆς ιδ' - ιε' ἑκατονταετηρίδος, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ μάλιστα τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ὡς εἶχεν ὑποστηρίξει ὁ Κ. Σάθας⁶. Θεωρεῖ δὲ ὁ Ν. Πολίτης «σφόδρα ἀμφίβολον» ὅτι τὸ ἄσμα «ἀφειτηρίαν εἶχεν ἱστορικόν τι γεγονός· ἀλλ' οὐδ' ὁ τόπος ἢ τὸ φρούριον εἰς ὃ ἀνεφέρετο τὸ ἀρχέτυπον εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ, αἱ δὲ ἐξενεχθεῖσαι περὶ τούτου εἰκασίαι ἐλέγχονται ἀτυχέσταται»⁷.

¹ *H. Ethé*, ἐνθ' ἄν., σ. 86-87.

² *L' épopée byzantine et ses rapports avec l' épopée turque et l' épopée romane*. Bulletins de la Classe, des Lettres et des Sciences Morales et Politiques de l' Académie Royale de Belgique. 5e Série. Tome XVII (1931) σ. 472-73. Ὁ Grégoire ὑποστηρίζει ἐνταῦθα ὅτι τὸ ἔπος τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ εἶναι σύνθεσις τοῦ τέλους τοῦ ἐνάτου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἀφιερωμένον εἰς δόξαν τῆς Μελιτηνῆς ἐπὶ τοῦ ἐμίρου Ὁμάρ. Βλ. ἔτι καὶ εἰς Byzantion, τόμ. XI (1936) σ. 571. τόμ., XII (1937) σ. 187.

³ *Κ. Σάθας*, ἐνθ' ἄν., σ. 313α.

⁴ Αὐτόθι, σ. 313β.

⁵ Βλ. *Ν. Γ. Πολίτου*, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις, Μέρ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, ἀρ. 86-88. Μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 716-727.

⁶ *Ν. Γ. Πολίτου*, ἐνθ' ἄν., σ. 722, ἰδίᾳ ἐν σ. 724 ἐξ. Πρβλ. καὶ *H. Grégoire*, Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας. New York, N.Y. (1942), σ. 142.

⁷ Ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄν., σ. 722-723, ἀποκρούει ἐπίσης καὶ τὴν γνώμην τοῦ Buchon, ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω (σ. 8), περὶ ἱστορικοῦ πυρῆνος εἰς τὸ ἄσμα.

⁸ *Ν. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, Μέρ. Β', 1904, σ. 722. Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει

Ἀργότερον ὁ Π. Καρολίδης εἰς τὴν εἰδικὴν πραγματείαν του περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως Ἀμορίου εἰς τὴν χριστιανικὴν καὶ μωαμεθανικὴν παράδοσιν¹, παρατηρεῖ (σελ. 248-49) ὅτι τὸ κατόρθωμα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀμορίου τῷ 838 διελαλήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων τόσο εἰς τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς, ὥστε εἰς τὴν συνείδησίν του ἐθεωρήθη ἡ ἀλωθεῖσα πόλις ὡς πρωτεύουσα τοῦ Κράτους τῶν Ροῦμ (=τῶν Ρωμαίων, δηλ. τῶν Βυζαντινῶν). Περὶ τῆς σχέσεως ὅμως τοῦ δημώδους ἄσματος πρὸς τὴν καταστροφὴν ταύτην τῆς πόλεως νομίζει ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Κ. Σάθα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης δὲν εἶναι ἀσφαλῆ, οὕτω δὲ θεωρεῖ ὅτι «μόνον ὑπὸ καθόλου ἔποψιν κρινόμενα δύνανται νὰ ἔχωσιν ἱστορικὴν τινα σημασίαν»², λαμβανομένου ἔτι ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ κατάληψις τοῦ ὄχυροῦ κατὰ τὸ ἄσμα δι' ἀπάτης ὑπὸ μετημφιεσμένου εἰς καλόγερον εἶναι κοινὸν θέμα εἰς ὀλόκληρον «τὴν Μ. Ἀσίαν τουρκικῶν παραδόσεων», αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν οὕτω περὶ ἀλώσεων ἑλληνικῶν κάστρων ὑπὸ Τούρκων³. Τὴν ἐπιφυλακτικὴν αὐτὴν θέσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγκαταλείπει ὁ Καρολίδης ἀργότερον, τῷ 1925, εἰς τὴν ἐπιμεληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ 5ῃν ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου (τόμ. Γβ', σ. 257-259). Ἐνταῦθα συζητῶν περὶ ἀναπτύξεως ἐπικοῦ κύκλου εἰς τὸν ἀραβικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς γύρω ἀπὸ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα τῆς ἐκπορθήσεως τῆς σημαντικῆς ταύτης ἑλληνικῆς πόλεως, φαίνεται δεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Σάθα καθ' ἣν εἰς τοὺς Ἑλληνας, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνολογίαν πρὸς τοὺς 42 μάρτυρας, αἰχμαλώτους κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀμορίου, τὸ ὄνομα ἔτι τῆς πόλεως ταύτης «ἔσώθη ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασι τῆς Καππαδοκίας, ἰδίως ἐν τῷ ἄσματι τοῦ «Κάστρου τῆς Μαροῦς», μεταποιηθέντος τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως εἰς ὄνομα ἡρωίδος» (βλ. ἔνθ' ἄνωτ., σ. 257-58).

οὗτος καὶ ἀργότερον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἄσματος (βλ. Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914, ἀρ. 73). Εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν ἐνταῦθα σημείωμα παρατηρεῖ ὅτι «τὸ ἀρχέτυπον ἄσμα ἀπηρτίσθη ἐκ στοιχείων μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν κοινῶν καὶ εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικὴν ποίησιν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους».

¹ Ἡ πόλις Ἀμόριον ἐν τῇ χριστιανικῇ καὶ μωαμεθανικῇ ἱστορίᾳ καὶ ποιήσει. Ἐπιστημ. Ἐπετ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, τόμ. 3 (1906-1907), ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 228-257.

² Π. Καρολίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 241 σημ. 2.

³ Π. Καρολίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 242 σημ. Βλέπε καὶ F. G. Hasluck, Christianity and Islam under the Sultans, vol. II, Oxford 1929, σ. 741 ἐξ., 749. Ὁ Ἡλ. Π. Βουτιερίδης (Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰ. μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων κλπ., τόμ. Α', 1924, σ. 79 σημ.) συνδέει τὸ ἄσμα πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός τοῦ ἔτους 1326 τῆς καταλήψεως τοῦ φρουρίου Σεμένδρα παρὰ τὴν Νικομήδειαν ὑπὸ τοῦ τούρκου Γαζῆ Ἀβδουρραχμάν διὰ τῆς προδοσίας τῆς θυγατρὸς τοῦ φρουράρχου ἐξ ἔρωτος αὐτῆς πρὸς τὸν Γαζῆ Ἀβδουρραχμάν.

Τὸν ἱστορικὸν συσχετισμὸν τοῦτον τοῦ ἄσματος πρὸς τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀμορίου θεωρεῖ ὁ H. Grégoire ἀπίθανον ἐν συνεχείᾳ ὅμως διερωτᾶται περὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς, ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς Ἀραβας, ἐπικοῦ κύκλου γύρω ἀπὸ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν βυζαντινῶν ἀπὸ τοῦ 837-863 κατὰ τῶν Ἀράβων¹, ἐκδικούντων τὴν ἐθνικὴν συμφορὰν τοῦ 838, δηλ. τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀμορίου.

Περὶ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν δημῶδες ἄσμα ἠσχολήθη ἀκολουθῶς ὁ S. Baud-Bovy². Οὗτος χωρίζει τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος εἰς δύο ομάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰς καππαδοκικὰς, ἡ δὲ ἑτέρα τὰς ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων, θεωρεῖ δὲ ὡς ἀρχαιοτέρας τὰς καππαδοκικὰς, αἵτινες φαίνονται εἰς αὐτὸν ὅτι διασώζουσι πιστότερον στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου, τὸ ὁποῖον, ἀκολουθῶν τὸν Κ. Σάβαν, θεωρεῖ ὡς ὑπόθεσιν τοῦ ἐξεταζομένου ἄσματος³. Οὕτω ὁ πρῶτος στίχος

Σὰν τῆς Μαροῦς τὸ Κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα

πιστεύει ὅτι προῆλθεν ἐξ ἀρχικοῦ στίχου ὑπὸ τὴν μορφήν:

Σὰν τ' Ἀμοριοῦ τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα.

Τὴν γνώμην ταύτην, ἰδίᾳ τὴν συσχέτισιν τοῦ ὀνόματος «τῆς Μαροῦς» πρὸς τὸ Ἀμόριον, ἐθεώρησεν ὁ Στίλπ. Κυριακίδης «παρακεκινδυνευμένην»⁴, παρα-

¹ Βλ. H. Grégoire, *Études sur l'épopée byzantine. Revue des études Grecques*, vol. XLVI (1933) σ. 34 «...l'existence d'un cycle grec d'Amorium. Malheureusement, les seuls «fragments épiques» qu' il ait tenté de rattacher à ce cycle, ceux qui chantent la prise du Κάστρον τῆς Ὠρηᾶς, ne semblent pouvoir être introduits dans la geste d'Amorium que par un grand effort d'imagination. Et pourtant, si les Arabes ont si long temps «vécu», épiquement parlant, sur les souvenirs de la grande lutte des années 837 à 863, comment les Byzantins n'auraient-ils pas chanté, eux aussi, ces faits de guerre tantôt désastreux, tantôt glorieux pour leurs armes?».

² La chanson populaire grecque du Dodécanése. I. Les Textes. Paris 1936, σ. 277-284, ἰδίᾳ ἐν σ. 279-280.

³ Αὐτόθι, σελ. 278-279, 283.

⁴ Βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 12 (1938-48) σ. 325. Ὁ Κ. Ρωμαῖος, συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ν. Ἑλλ. Γλώσσης, μὴ δεχόμενος τὴν ὡς ἄνω γνώμην τοῦ S. Baud-Bovy περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου νομίζει ὅτι τὸ τραγούδι εἶναι «μυθολογικῆς ἀρχῆς» (βλ. εἰς περ. Ἀρχεῖον Θρακ. Γλωσσ. καὶ Λαογρ. Θεσσαροῦ, τόμ. 18 (1953) σ. 339-340 καὶ τόμ. 19 (1954) σ. 235 σημ. 1). Ὁ συσχετισμὸς ὑπὸ τοῦ Ρωμ. τοῦ ὀνόματος Ὠριά, τοῦ τῆς ἠρωίδος τοῦ Κάστρου, πρὸς τὸ δαιμονικὸν ὄν τὴν Καλὴν τῶν ὄρεων (Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 19 (1954) σ. 212-213) φαίνεται ὅλως ἀπίθανος, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑποστηριζομένης ἐνταῦθα παρ' ἐμοῦ γνώμης, τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἄσματος καὶ τῆς διαρθρώσεως αὐτῆς, πρὸς δὲ καὶ τῆς διαδόσεως πλήθους παρα-

τηρήσας ἔτι ὅτι εἰς τὰς ἐκ Καππαδοκίας παραλλαγὰς «καὶ ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἄσματος δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι τὸ κάστρον τῆς Ἐφέσου, ὅπερ περιέβαλλε τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὁπόθεν καὶ ἡ Ἐφεσος ἢ ἡ σωζομένη ἔτι ἀκρόπολις αὐτῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐκλήθη Ἅγιος Θεολόγος...»¹. Ἐν τῇ συνεχείᾳ ὁμως ὁ Κυριακίδης φαίνεται μὴ ἐπιμένων εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην².

Ἐπὶ τῆς τελευταίας παρατηρήσεως ταύτης σημειῶνω ἔνταῦθα ὅτι ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ὁ ἀναφερόμενος εἰς καταγραφὰς τοῦ ἄσματος ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Καππαδοκίας: *Κάτω στὸν ἅγιο Γιάννη τὸν Θεολόγο* (παραλλ. ἐκ Ποταμιᾶς, Σινασοῦ, Ἀνακοῦ, Τζαλέλας) ἔχει σχέσιν μὲ ὁμώνυμον ἐκκλησίαν εἰς τὴν Καππαδοκίαν καὶ οὐχὶ μὲ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον τῆς Ἐφέσου. Πρόκειται περὶ τοῦ παλαιοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου νοτίως τῆς Σινασοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Γιωγὰν Θεγόδολος*» ἢ «*Γιωγὰν Θεγόλογος*», τὸ ὁποῖον ὑπάρχει λαξευμένον «σὲ κωνοειδῆ πελώριο μονόλιθο βράχο». Ἦτο ὁ προστάτης Ἅγιος τῶν ἀγοριῶν. «Ὅσες δὲν ἔκαναν ἀγόρια ἢ τίς πέθαιναν τ' ἀγόρια παρακαλοῦσαν κ' ἔταζαν στὸν Γιωγὰν Θεγόλογο»³. Τελευταῖον, ὅσον γνωρίζω, ἠσχολήθη μὲ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἄσμα ὁ Κ. Ἀμαντος, ὅστις δέχεται μετὰ πιθανότητος τὴν σύνδεσιν τοῦ Καστροῦ τῆς Μαροῦς πρὸς τὸ Ἀμόριον⁴.

*

Γ) Περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, δηλ. τῆς σχέσεως ἢ μὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἄσματος πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 838 ἄλωσιν τοῦ Ἀμορίου, σημαντικὸν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἄσματος ἀρχὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν γενικώτερον, ἠσχολήθη πρὸ ἐτῶν, τὰ σχετικὰ δὲ πορίσματα ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ θέματος τούτου ἀνεκοίνωσα εἰς τὸ ΧΙ Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον ἐν Μονάχῳ τῷ 1958⁵.

δόσεων τοῦ κύκλου τούτου, δηλ. μὲ ἠρωίδα κόρην κάστρου ἢ πύργου, οὐ μόνον εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀραβικόν, ἰδίᾳ δὲ τὸν τουρκικὸν χῶρον (βλ. *F. W. Hasluck, Christianity and Islam under the Sultans. Vol. II, Oxford 1929, σ. 748* καὶ *Π. Καρολίδου, Ἡ πόλις Ἀμόριον ἐν τῇ χριστιανικῇ καὶ μωαμεθανικῇ ἱστορίᾳ καὶ ποιήσει. Ἐπιστ. Ἐπετ. Παν. Ἀθηνῶν, τόμ. 3 (1906-7) σ. 242* σημ.).

¹ Λαογρ., τόμ. 12 (1938-48) σ. 325.

² Αὐτόθι, σ. 325-26.

³ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Δ/σις Μέλπωσ Μερλιέ): Φάκελ. Σινασός, σ. 605, ἀρ. 3.

⁴ Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἔκδ. α', τόμ. Α', 1939, σ. 429· ἔκδ. β', τόμ. Α', 1953, σ. 414.

⁵ Βλ. *G. K. Spyridakis, Ἡ ἄλωσις τοῦ Ἀμορίου τῷ 838 καὶ τὸ δημῶδες ἄσμα «τοῦ Καστροῦ τῆς Ὠριᾶς». Akten des XI Internationalen Byzantinisten-Kongresses 1958, München 1960, σ. 581-585.*

Λόγω τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος τούτου καὶ τῆς ὅλως συντόμου ἀναπτύξεως ἐν τῷ ὡς ἄνω συνεδρίῳ τῶν σχετικῶν ἀπόψεών μου ἐθεώρησα σκόπιμον, ὅπως συζητήσω ταύτας ἐνταῦθα ἐκτενέστερον πρὸς συμπλήρωσιν οὕτω τῆς μελέτης μου ταύτης.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν παρατεθέντων ἀνωτέρω (σ. 3-10) κυρίων χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ ἄσματος: 1) ὄνομα τοῦ κάστρου καὶ ἰσχυρὰ ὀχύρωσίς του, ἐξ ἧς χαρακτηρίζεται «ἀπαράδοτον» καὶ «ἀσάλευτο». 2) πολιορκία αὐτοῦ ἐπὶ 12 ἔτη ὑπὸ Τούρκων ἢ Σαρακηνῶν ἀνευ ἀποτελέσματος. 3) παρουσία τοῦ ἀρνησιθρήσκου Ἑλληνοῦ ὡς προδότου, ὅστις διαπραγματεύεται καὶ λαμβάνει ὑπόσχεσιν εἰδικῆς ἀμοιβῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπιτυγχάνεται δι' αὐτοῦ ἡ ἄλωσις. 4) τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ ὑπερασπιστοῦ τοῦ κάστρου (τῆς κόρης Ὠριᾶς ἢ Μαροῦς), εὐρίσκει τις πράγματι πολλὰς ὁμοιότητας τούτου πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου τῷ 838 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οὕτω φρούριον τοσοῦτο φημισμένον εἰς ὀχύρωσιν, ὡς ἐξυμνεῖται εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τὸ Ἀμόριον¹, τόσον εἰς τὴν λογίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Χαρακτηριστικὴ περὶ τούτου εἶναι σύγχρονος τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως δημώδης βυζαντινὴ παράδοσις, ἣτις ἀναφέρει περὶ τοῦ Ἀμορίου ὡς ὀχυροῦ «ἀπαραδότου», δηλ. ἀπάρτου ὑπὸ ἐχθροῦ.

Ἡ παράδοσις αὕτη ὑπάρχουσα εἰς τὸν βίον τοῦ Ὀσίου Εὐστρατίου (+846), ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου παρὰ τὸν Ὀλυμπον τῆς Βιθυνίας, λέγει περὶ τοῦ πολιορκουμένου Ἀμορίου ὑπὸ τῶν Ἀράβων τοῦ καλίου Μοτασέμ: *Ἡνίκα οὖν ἡ θεομάχος τῶν Ἀγαρηνῶν φυλὴ περὶ τὸ ἄστυ Ἀμορίου ἐστρατοπεδεύκει καὶ τοῦτο συνεῖχεν πολιορκοῦσα ἐν ταῖς ἡμέραις Θεοφίλου τοῦ δυσσεβοῦς ἀνακτος, μοναχὸς τις τοῦνομα Ἰωάννης, τὴν τοῦ κελλαρίτου διακονίαν πεπιστευμένος καὶ λίαν παρὰ τοῦ ὀσίου δι' εὐθύτητα γνώμης στεργόμενος, ἔφη τῷ τιμίῳ πατρὶ διτι περ «ἔκ παλαι τοῦτο ἀκουτίζομαι ὡς ἀπαραδότον ὑπάρχει Ἀμόριον.» ὁ δὲ ὀσιος φησὶν πρὸς αὐτόν. «Μὴ πλανηθῆς, ἀδελφέ· μετὰ γὰρ δύο ἡμέρας παραδίδοται.» ὅπερ καὶ γέγονεν· ἐσημειώσατο γὰρ ὁ ἀδελφὸς τὴν ἡμέραν καὶ ἀψευδῆ ἔγνω τὴν πρόρρησιν τοῦ πατρὸς².*

¹ Βλ. Π. Καρολίδου, Ἡ πόλις Ἀμόριον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 256 κ.ἐξ. καὶ Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ ἔλληνο-Ἑθνους, ἐκδ. 5η ἐπιμελεία Π. Καρολίδου, ἐν Ἀθήναις 1925, τόμ. Γβ, σ. 257-259 (Προσθήκη ἐνταῦθα ὑπὸ Π. Καρολίδου). Πρβλ. καὶ H. Grégoire, Études sur l'épopée byzantine, Rev. des études Gr. 46 (1933) σ. 35.

² Βίος καὶ θαύματα τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐστρατίου ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Αὐγάρου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, τόμ. 4, ἐν Πετροπόλει 1897, σ. 382 § 21). Βλ. ἔτι περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης Γ. Κ. Σπυριδάκη, Βυζαντι-

Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης προκύπτει σαφῶς ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἦτοι κατὰ τοὺς χρόνους περὶ τὸ 838, ὑπῆρχεν εὐρέως εἰς τὸν λαὸν ἀπὸ παλαιοῦ χρόνου ἡ πίστις ὅτι τὸ Ἄμοριον ἦτο φρούριον «ἀπαράδοτον» εἰς τὸν ἐχθρόν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον «κάστρο ἄπαρτο».

Ἡ πολυάνθρωπος πόλις αὕτη ἦτο πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν μὲ ἰσχυροτάτην ὀχύρωσιν¹, ἦτο δὲ ἔτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ὀνομαστή, περιβλεπτος, ὡς γενέτειρα τῆς βασιλευούσης τότε δυναστείας, διότι ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Β' (820-829), κατήγετο ἐξ Ἀμορίου.

Εἰς τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα δύο μαρτύρων καλεῖται «περιώ-
νυμος πόλις»² καὶ «πρώτη τῶν μετὰ τὴν βασιλεύουσαν καὶ τῶν ἀπασῶν πόλεων
προκαθημένη»³.

Ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος (Συνέχ. τοῦ Θεοφ., ἔκδ. Βόννης, σ. 126, στ. 7 ἐξ.) ἐν ὄψει τῆς κατὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐπιδρομῆς ὑπὸ τοῦ καλῖφου Μοτασέμ ἔκρινε «κα-
λὸν καὶ πρὸς ἀνδρίαν εὐοδὸν τὸ μᾶλλον ἐποχυρῶσαι αὐτὸ (δηλ. τὸ Ἄμοριον) καὶ
στρατηγοῦ γενναίου διασῶσαι βουλαῖς. Ἀέτιος ἦν οὗτος ὁ πατρίκιος καὶ τῶν Ἀνα-
τολικῶν στρατηγός...».

Εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ (ἔκδ. Car de Boor, σ. 797, στ. 23
ἐξ.) ἀναφέρεται ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐπελθόντες κατὰ τοῦ Ἀμορίου εὗρον τὴν πόλιν
«καρτερῶς ὠχυρωμένην... καὶ κατησφαλισμένην πάνν καὶ ὑπὸ στρατηγῶν ὀκτῶ μετὰ
λογάδων αὐτῶν καὶ στρατευμάτων φρουρουμένην».

Σύμφωνοι πρὸς τὰς βυζαντινὰς ἐπὶ τούτου πηγὰς εἶναι καὶ αἱ ἄραβικαί.
Οὕτω ὁ ἄραβ χρονογράφος Tabarī (839-923), περιγράφων τὴν ἐν λόγῳ καταστρο-
φὴν τοῦ Ἀμορίου ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀναφέρει ὅτι ἐπροστατεύετο διὰ 44 πύργων
ἐπὶ τοῦ τείχους⁴. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν χρόνων τούτων προερχομένην μυθι-
στορίαν τοῦ Σαγίδ Μπαττὰλ τὸ Ἄμοριον μνημονεύεται ὡς σπουδαιοτάτη πόλις τοῦ

ναὶ παραδόσεις. Ἐπιστημ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, ἔτ. 1954-1955 «Ἀφιέ-
ρωμα εἰς Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον», σ. 358-359.

¹ Βλ. Κωνστ. Ἰ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τόμ. Α', ἔκδ. β', 1953, σ. 413. G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates. 2te Aufl., München 1952, σ. 169-170.

² ASS Mart., τόμ. I, σελ. 881 § 12.

³ Μαρτύριον τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων, σ. 11· βλ. παρὰ Κωνστ. Ἰ. Ἀμάντου Ἱστορία Βυζ. Κράτους, ἐνθ' ἀν., σ. 414-15 σημ. 3.

⁴ Βλ. A. A. Vasiliev, Byzance et les Arabes. Tome I. La dynastie d'Amorion (820-867). Édition française préparée par Henri Grégoire et Marius Canard. Bruxelles 1935, σ. 161 καὶ σ. 302.

Βυζαντινοῦ κράτους «τοῦ Ρούμ». Τέλος ὁ Ἴσπανὸς χρονογράφος Ἀλῆ-μπέν Θαβαθάμ, περιγράφων τὴν γενομένην πολεμικὴν παρασκευὴν ὑπὸ τοῦ Μοτασέμ κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀναφέρει ὅτι ἡ «Ἀμουρεῖα (=τὸ Ἀμόριον) ἦτο ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ κράτους» τῶν Ρωμαίων ἀπὸ ἐπόψεως σπουδαιότητος καὶ ὀχυρώσεως¹.

Ὁ Μοτασέμ, ζητῶν ἐκδίκησιν τῆς γενομένης καταστροφῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου τῶν σημαντικῶν ἀραβικῶν πόλεων τῆς Σωζοπέτρας ἢ Ζαπέτρας καὶ τῶν Ἀρσαμοσάτων, εἰσέβαλε μετὰ πολυαρίθμου, βαθέως φανατισμένου, στρατοῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κατευθύνεται μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ δῆωσιν τῆς Ἀγκύρας πρὸς τὸ Ἀμόριον.

Ἡ πόλις καίτοι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἰσχυρῶς ὀχυρωμένη² καὶ ἐνισχυμένη δι' ἐπαρκoῦς φρουρᾶς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου καὶ ἄλλων διακεκριμένων ἀξιωματούχων³, ἐξεπορθήθη δι' ἐφόδου μετὰ πολιορκίαν δώδεκα περίπου ἡμερῶν⁴ κατόπιν προδοσίας.

Αἱ ἑλληνικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν ὅτι ὁ προδότης, καλούμενος Βοϊδίτζης, Βουδίτζης ἢ Βοώδης⁵, ἦτο κάτοικος τοῦ Ἀμορίου, πρόην μωαμεθανός, ὅστις ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὸ ἀσθενὲς μέρος τοῦ τείχους. Οὗτος προσκαλῶν αὐτὸν πρὸς συνάντησιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ τείχους λέγει· «κάκεισέ μοι περιτυχόντες ἐγκρατεῖς τε τῶν ἔσω γενήσεσθε καὶ ἐμὲ πολλοῦ ἀξίον κρίνετε»⁶. Ὁμοίως καὶ αἱ ἀραβικαὶ πηγαὶ συμφωνοῦν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως διὰ προδοσίας. Ἐκ

¹ Βλ. Π. Καρολίδην εἰς τὴν δὴν ἔκδοσιν ὑπ' αὐτοῦ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κωνστ. Παπαρηγοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1925, τόμ. Γβ, σ. 258.

² Βλ. καὶ Π. Καρολίδην, ἔνθ' ἀν., σ. 258.

³ Συνεχ. τοῦ Θεοφ., (ἔκδ. Βόννης, σ. 126, στ. 7).

⁴ Α. Vasiliev, ἔνθ' ἀν., σ. 170, σημ. 3. Εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ (ἔκδ. Car de Boor, σ. 797, στ. 26) ἀναφέρεται ὅτι ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ 15 ἡμέρας· «καὶ ταύτην (τὴν πόλιν) δι' ἡμερῶν ιε' τοῦ Αὐγούστου μηνὸς ἐκπορθήσαντες καὶ δορυάλωτον εἰληφότες». Πρβλ. καὶ Α. Α. Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 170-171, σημ. 3.

⁵ Συνεχ. τοῦ Θεοφ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 130 στ. 11-20). Συμεὼν μαγ. καὶ λογοθέτου, Χρονογρ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 638, στ. 17 κέξ.). Μαρτύριον τῶν ἀγίων 42 μαρτύρων. ASS Mart., τόμ. Ι, σ. 883, κεφ. 28 (βλ. καὶ παρὰ Κ. Σάθα, ἔνθ' ἀν., σ. 312β καὶ Π. Καρολίδην, Ἡ πόλις Ἀμόριον, ἔνθ' ἀν., σ. 241).

Ὁ Συμεὼν, μάγ. καὶ λογοθ. (ἔνθ' ἀν., σ. 638, στ. 20-23) ἀναφέρει παρὰ τὸν Βουδίτζην καὶ ἐτέρους δύο προδότας, ἦτοι τὸν Μανικοφάνην μαζὶ μὲ τὸν Βουδίτζην, καὶ μαθητὴν τινα Λέοντος τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἐμήνυσεν εἰς τὸν Μοτασέμ, ἐτοιμαζόμενον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀμορίου, νὰ ἐπιμείνῃ εἰς αὐτὴν καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν θὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως· «εἰ προσκαρτερήσετε δύο ἡμέρας ἐκπορθεῖτε ἡμᾶς, ὁ καὶ γέγονεν». Πρβλ. καὶ Α. Α. Vasiliev, ἔνθ' ἀν., σ. 169 σημ.

⁶ Συνεχ. τοῦ Θεοφ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 130, στ. 19-20).

τούτων ὁ Μιχαήλ ὁ Σῦρος ἀναφέρει ἐπίσης τὸν προδότην Bōdīn¹, δηλαδή τὸν Βουδίτζην τῶν Βυζαντινῶν, ὁ δὲ χρονογράφος Tabarī κάμνει λόγον περὶ δύο προδοτῶν. Ὁ πρῶτος τούτων ἦτο πρόφην αἰχμάλωτος Μουσουλμάνος, ὅστις, ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμόν, εἶχεν ἐγκατασταθῆ νυμφευμένος εἰς τὸ Ἀμόριον. Οὗτος διαφυγὼν κρυφίως ἐκ τῆς πόλεως ἦλθε πρὸς τὸν καλίφην καὶ ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν ἀσθενὲς τμήμα τοῦ τείχους πρὸς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ στρέψη τὴν προσοχὴν του².

Εἰς τὸ ὑποδειχθὲν μέρος τοῦτο συνεκεντρώθη ἰσχυρὰ ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν καὶ ἄλλων μέσων, οὕτω δὲ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἐπροξενήθη εὐρὸ ρήγμα, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ὁ ἔλληνας ἀξιωματικὸς Wandū, ἦτοι ὁ Βοώδης³. Οὗτος, βλέπων ὅτι οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπερασπισταὶ τοῦ κρημισθέντος τμήματος τοῦ τείχους εἶχον τὸ πλεῖστον τραυματισθῆ ἐκ τῆς ἀδιακόπου ἐχθρικήσ προσβολῆς, ἐζήτησε παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου ἐνισχύσεις πρὸς περαιτέρω ὑπεράσπισιν τῆς θέσεώς του. Ἡ αἴτησις του ὅμως αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ὁπότε ὁ Wandū ἠγανακτημένος ἀποφασίζει πρὸς ἐκδίκησιν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν ἐχθρόν, ἀφοῦ πρῶτον ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν καλίφην Μοτασέμ καὶ ἐπιτύχῃ παρ' αὐτοῦ ἐξασφάλισιν τῆς οἰκογενείας του καὶ τῶν συντρόφων του. Οὕτως ὁ Wandū, ὅταν ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα — λέγει ὁ χρονογράφος Tabarī — εἶπεν εἰς τοὺς στρατιώτας του «πηγαίνω νὰ συναντήσω τὸν ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν». Ἀμέσως, ἀφοῦ παρήγγειλεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν νὰ φρουροῦν τὰς δύο πλευρὰς τοῦ ρήγματος χωρὶς νὰ κτυποῦν τοὺς Ἀραβας μέχρι τῆς ἐπανόδου του, ἐξῆλθε τοῦ τείχους καὶ κατηυθύνθη πρὸς τὸν Μοτασέμ. Καθ' ὃν χρόνον ὅμως ὁ Wandū εὐρίσκετο εἰς ἐπίσκεψιν παρὰ τῷ Μοτασέμ ἐντὸς τῆς σκηνῆς του, οἱ Ἀραβες ὅλονέν καὶ ἐπλησίαζον πρὸς τὸ τεῖχος. Μετ' ὀλίγον δέ, ὅτε ὁ Μοτασέμ καὶ ὁ Wandū ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν σκηνὴν συνεχίζοντες τὴν συζήτησιν καὶ ἐπλησίαζον πρὸς τὸ τεῖχος, εἷς ἀξιωματικὸς τοῦ Μοτασέμ, ὅστις προεπορεύετο αὐτῶν, ἔδωκεν ἐν μιᾷ στιγμῇ τὸ σύνθημα τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων εἰς τὴν πόλιν, ἣτις καὶ ἐγένετο πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Wandū, χωρὶς οἱ σύντροφοί του, οἱ ὁποῖοι ἐφρούρουν τὸ ἄνοιγμα τοῦ τείχους, νὰ προβάλουν ἀντίστασιν⁴.

¹ Βλ. καὶ *Κ. Σάθαν*, ἐνθ' ἀν., 312β καὶ *Π. Καρολίδου*, Ἡ πόλις Ἀμόριον, ἐνθ' ἀν., σ. 246, *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀν., σ. 169, σημ. 2.

² Βλ. παρὰ *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀν., σ. 302. Περὶ προδότου κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἀναφέρουν ἔτι καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Σῦρος Βαρεβραῖος, ὁ Ἀραβ Μασούδης καὶ ὁ Ἀρμένιος Μιχαήλ (βλ. παρὰ *Κ. Σάθα*, ἐνθ' ἀν., σ. 312β καὶ *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀν., σ. 169, σημ. 2).

³ *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 302-306. Τὸ ὄνομα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν: Βοώδης, Βουδίτζης καὶ Βοϊδίτζης. Βλ. καὶ *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀν., σ. 167, σημ. 2.

⁴ Βλ. *A. A. Vasiliev*, ἐνθ' ἀν., σ. 167-168 καὶ σ. 306-307.

Εἰς τὴν κρίσιμον στιγμήν ταύτην, κατὰ τὸν Tabarī, ὁ προδότης Wandū εὐρέθη εἰς ἀμηχανίαν, βλέπων καταλαμβανομένην τὴν πόλιν χωρὶς νὰ ἔχη ἀκόμη συμφωνήσει μετὰ τοῦ Μοτασέμ ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἀμοιβῆς του. Ὁ Μοτασέμ ὅμως, ἀντιληφθεὶς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν αὐτὴν τοῦ Wandū (τοῦ Βουδίτζη), τὸν ἐνεθάρρυνε καὶ τοῦ εἶπε νὰ ζητήσῃ ὅ,τι ἐπιθυμεῖ καὶ θὰ τὸ ἔχη παρ' αὐτοῦ¹.

Μετὰ τὴν εἰσόρμησιν τῶν Ἀράβων ἐντὸς τοῦ Ἀμορίου καὶ ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ σφαγὴ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς πόλεως, ὁ Μοτασέμ, ἔφιππος, ὡς ἀναφέρει ὁ Tabarī, ἐπλησίασεν ἔξω τοῦ τείχους ὑποκάτω τοῦ πύργου, ὃν ὑπερήσπιζεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως στρατηγὸς Ἀέτιος (Yāṭis)². Εἰς τῶν Ἀράβων ἀνήγγειλε μεγαλοφώνως ὅτι εὐρίσκεται ἐκεῖ ὁ Μοτασέμ καὶ περιμένει τὸν Ἀέτιον νὰ ἐμφανισθῇ ἔμπροσθέν του. Ἡ περὶ τὸν στρατηγὸν φρουρὰ μετὰ τινὰς δισταγμοὺς ἀπήντησεν ὅτι ὁ Ἀέτιος εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ πύργου.

Ἀμέσως ἀνῆλθε διὰ κλίμακος ὁ Χασάν, ἀντιπρόσωπος τοῦ Μοτασέμ, καὶ συνεζήτησε μετὰ τοῦ Ἀετίου περὶ τῆς παραδόσεώς του. Ὁ Ἀέτιος μετ' ὀλίγον ἐξέρχεται τοῦ πύργου ἔξωσμένος τὴν σπάθην του, ἔσταμάτησε ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ τείχους εἰς θέαν τοῦ Μοτασέμ, εἶτα δὲ παρέδωσε τὴν σπάθην εἰς τὸν Χασάν καὶ κατελθὼν τὴν κλίμακα παρεδόθη εἰς τὸν καλίφην, ὅστις, ἀφοῦ τὸν ἐρράπισε μὲ τὸ μαστίγιον, ἔφερεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων.

¹ Il [Wandū] sortit donc, arriva auprès d' al Mu'tasim et s'avanca devant lui, tandis que les Musulmans marchaient vers la brèche. Les Grecs leurs faisaient signe de la main de ne pas avancer, mais ils avançaient toujours, tandis que Wandū était assis devant al Mu'tasim.

Ὁ Μοτασέμ ἐζήτησεν ἓνα ἵππον καὶ ἱππεύσας ἐπροχώρησε μαζί μὲ τὸν Wandū πρὸς τὸ ρῆγμα τοῦ τεύχους.

'Abd al Wahhāb ibn précédait al Mu'tasim et de la main il fit signe à ses gens d'entrer, et les soldats pénétrèrent dans la ville et Wandū porta regards de ce côté et de la main il se toucha la barbe. Al Mu'tasim lui dit. «Qu'as-tu?». Et il répondit: «Je suis venu, désireux de t'entendre et voulant que tu m'entendes, et tu m'as trompé.» Al Mu'tasim lui dit: «Tout ce que tu voudras bien dire sera une obligation pour moi; dis ce que tu désires, car je ne te contredirai pas». L'autre lui répondit: «Quoi, tu ne me contrediras pas? Voilà qu'ils sont entrés dans la ville!». Al Mu'tasim dit encore: «Montre de la main tout ce que tu voudras, tu l'auras, dis ce que tu veux, je te le donnerai». Et l'autre [revint et] demeura dans la tente d'al Mu'tasim. Βλ. παρὰ A. A. Vasiliev, ἔνθ' ἀν., σ. 306-307 βλ. καὶ σελ. 167-168· ἰδίᾳ ἐν σ. 168 σημ. 2.

² Yāṭis restait dans sa tour avec ses compagnons autour de lui et le reste des Grecs. Car ceux-ci avaient été massacrés et ils étaient tous ou morts ou blessés. Βλ. παρὰ A. A. Vasiliev, ἔνθ' ἀν., σ. 307.

Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἦσαν πλὴν τοῦ φρουράρχου, στρατηγοῦ, Ἀετίου καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι, ἐν συνόλῳ 42, οἵτινες ὀδηγηθέντες εἰς τὴν Σαμάρραν ἐφυλακίσθησαν, μὴ δεχθέντες δὲ νὰ ἐξισλαμισθοῦν, ἀπεκεφαλίσθησαν τέλος τὸ ἔτος 845.

Ἡ Ἐκκλησία ἀνεκήρυξε τούτους Ἀγίους· εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς δὲ ὑμνολογίαν διαφαίνεται τὸ μῖσος τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδικήσεως διὰ τὴν τρομερὰν αὐτὴν συμφορὰν, ἣ ὁποία προεκάλεσεν ἐκ τοῦ μεγέθους της, πρὸς δὲ καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ τῆς γενετικῆς πόλεως τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, βαθεῖαν θλίψιν.

Ἐκ τῆς σχετικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνολογίας ταύτης παραθέτομεν τὸν πρῶτον οἶκον τοῦ ὕμνου (κοντακίου) καὶ τὸ ἀπὸ στίχου τροπάριον τοῦ Ἑσπερινοῦ.

Τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀμήχανον κάλλος, | καὶ τὴν ἄφραστον δόξαν, | ἦν Ἀγγέλων χοροὶ ἐπιθυμοῦσι θεάσασθαι, | ἐν παρρησίᾳ ὑμεῖς ὁρῶντες, | μετὰ πάντων ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος | σὺν τοῖς δυοῖ τεσσαράκοντα ἅγιοι μάρτυρες, | πρεσβείαις ὑμῶν ἁγίαις | τοὺς ὑμᾶς εὐφημοῦντας φωτίσατε, | ἁμαρτιῶν τὸ σκότος διώκοντες, | καὶ νιὸς φωτὸς ἐργαζόμενοι. | Ὡς πύργοι καὶ πρόβολοι τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς¹.

Φάλαγγα θεοστεφῆ ἀριφανῶν Μαρτύρων, | σφάγιον ἄμωμον, | ὑπὲρ Χριστοῦ τυθέντων προθύμως, | τὸν ἀγιόλεκτον συνασπισμὸν τῶν τεσσαράκοντα δύο, | φιλομάρτυρες δεῦτε τιμήσωμεν, | καὶ τὴν πανίερρον μνήμην πνευματικῶς τελέσαντες, | βοήσωμεν αὐτοῖς. | Θραύσατε θράσος Ἀγαρηνῶν τῶν ἀθέων, | καὶ ρύσασθε λαὸν εὐσεβόφρονα, | εὐχαῖς ὑμῶν πάσης περιστάσεως¹.

Τὸ ἀνωτέρω τροπάριον εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βαθείας τότε συγκινήσεως τῶν Βυζαντινῶν ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀμορίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ πόθου τῆς ἐκδικήσεως αὐτῆς.

Εἰς τὸν ἀραβικὸν κόσμον ἀντιθέτως ἢ ἀνέλπιστος ἐντὸς τόσον βραχέος χρόνου ἐκπολιόρκησις τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα εἶχεν ἀναγραφῆ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τοῦ φανατισμένου θρησκευτικῶς ἀραβικοῦ στρατοῦ, ἐθεωρήθη μεγάλης σημα-

¹ Τὸ κείμενον συμφώνως πρὸς τὸν Πατμιακὸν κώδικα 212, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Κ. Krumbacher εἰς Götting. gelehr. Anzeigen, 1905 Nr 12, σ. 945. Ἐκδίδεται ἐνταῦθα, σελ. 944-947, ὁ σωζόμενος ὕμνος ἐκ τοῦ κοντακίου καὶ ἕξ οἴκων. Βλ. περὶ τοῦ ὕμνου ἐκ τοῦ κώδικος τούτου καὶ Μάρκον Ν. Ναουμίδου - Παναγιώτου Γ. Νικολοπούλου, Τὰ κοντακάρια τῆς Πάτμου (κώδικες 212 καὶ 213 ΙΑ' αἰῶνος), ἐν Ἀθήναις 1954, σ. ροδ'·ροε'. Ὁ Krumbacher (ἐνθ' ἀν., σ. 949 καὶ 952) ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ὕμνος συνετέθη ἀμέσως μετὰ τὸ μαρτύριον, ἦτοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος.

² Βλ. Μηναιὸν τοῦ Μαρτίου. Ἐγ Κωνσταντινουπόλει 1843, σ. 22α.

σίας κατόρθωμα, τὸ ὁποῖον ὑμνήθη καὶ διελαλήθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸν ἰσλαμικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς τόσον, ὥστε οὐ μόνον ἐξυψώθη τὸ Ἀμόριον οὕτως εἰς τὴν συνείδησίν του ὡς ἡ πρώτη βυζαντινὴ πόλις (βλ. ἄνωτ., σ. 17-18) ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός τοῦτο μὲ τὸν ἐπακολουθήσαντα ἐκδικητικὸν ἀγῶνα μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων καὶ τὰς ἐκατέρωθεν ἀνδραγαθίας ἀπετέλεσαν θέμα διαμορφώσεως εἰς τοὺς Ἀραβας ἰδίου ἐπικοῦ κύκλου. Εἰς τὸν κύκλον δὲ τοῦτον ἀνήκει ἡ μυθιστορία τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ, ἣτις κατὰ τὸν Η. Γρέγοιρε ἀποτελεῖ μουσουλμανικὴν ἔκδοσιν τῶν ἱστορικῶν τούτων γεγονότων μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντινῶν ἀπὸ 838-863¹.

*

Δ) Ἐκ τῆς παρεξέτασεως τῆς ὅλης διαρθρώσεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ δημόδους ἄσματος τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς πρὸς τὰς μαρτυρίας ταύτας τῶν βυζαντινῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν, ἐκ τῶν τελευταίων δὲ ἰδιαίτερος τοῦ Tabarī, ὡς ἄνωτέρω, περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου, νομίζω ὅτι δύναται νὰ πεισθῇ τις ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν δημῶδες ἄσμα συνδέεται πράγματι πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός τοῦτο.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης παρατηροῦμεν ὅτι ὡς τὸ Κάστρον τῆς Ὠριᾶς ἢ τῆς Μαροῦς ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητον, οὕτω καὶ τὸ Ἀμόριον ἐπιστεύετο ὁμοίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς πόλις ἀπαράδοτος², ἣτις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπὶ περίπου 12 ἡμέρας³, ὡς ἐπὶ 12 ἔτη καὶ τὸ Κάστρον τῆς Ὠριᾶς⁴.

Κατὰ τὸν Tabarī, ὡς ἄνωτέρω (σ. 19), ὁ προδότης Wandū εἶναι Ἑλληναξιώματικός, ὅστις, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς στιχομυθίας του μὲ τὸν καλίφην Μοτασέμ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφόδου τῶν Ἀράβων εἰς τὸ Ἀμόριον, συνεζήτει περὶ τῆς ἀμοιβῆς του διὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως⁵. Κατὰ παρόμοιον, αὐθόρμητον, τρόπον, ὡς Wandū, παρουσιάζεται εἰς τὸν Σουλτάνον ἢ τὸν Ἀμιράν καὶ ὁ «τουρκί-

¹ Βλ. H. Grégoire, L'épopée byzantine et ses rapports avec l'épopée turque et l'épopée romane. Bull. de la Classe de lettres et des sc. mor. et pop. de l'Acad Royale de Belgique, 5ème série, tom. XVII (1931) σ. 469-470. Βλ. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας, New York, N.Y. (1942) σ. 142-143.

² Βλ. ἄνωτ., σ. 16-17.

³ A. A. Vasiliev, ἔνθ' ἄν., σ. 170, σημ. 3.

⁴ Ἡ ἀντιστοιχία αὕτη εἰς τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας ἀπὸ ἐπόψεως μόνον τοῦ ἀριθμοῦ δώδεκα εἶναι χαρακτηριστικὴ, δύναται ὅμως νὰ εἶναι τυχαία, τοῦ ἀριθμοῦ εἰς τὸ ἄσμα θεωρουμένου ὡς τυπικοῦ. Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλησι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 1 ἐνταῦθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵ Βλ. ἄνωτ., σ. 20 σημ. 1. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς συζητήσεως ὑπὸ τοῦ προδότου εἶναι ἐμφανῆς καὶ εἰς τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν τοῦ Συνεχ. τοῦ Θεοφ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 130, στ. 19-20) «ἐγκρατεῖ; τῶν ἔσω γενήσεσθε καὶ ἐμὲ πολλοῦ ἄξιον κρίνετε».

τσης ὁ ρωμιογενής» τοῦ ἄσματος καὶ συζητεῖ τὴν ἐπ' ἀμοιβῆ παραδόσιν τοῦ Κάστρου. Ἀξία προσοχῆς ἐνταῦθα εἶναι ἡ γενναιόδωρος συμπεριφορὰ ἀντιστοίχως τοῦ καλίφου Μοτασέμ καὶ τοῦ σουλτάνου ἀπὸ ἀπόψεως παραχωρήσεων εἰς τὸν προδότην κατὰ τὴν μεταξύ των σχετικὴν στιχομυθίαν, τόσον εἰς τὸ ἄσμα ὅσον καὶ εἰς τὴν ὡς ἄνω (σ. 20 σημ. 1) διήγησιν τοῦ ἄραβος Tabarī. Εἶναι ἔτι ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ προδότης φέρεται εἰς τὸ ἄσμα ὡς μουσουλμάνος ρωμιογενής ἢ ρωμιογύριστος, δηλαδὴ πρόφην Ἑλληνα, ὅπως ἔλληνα ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ Wandū (ὁ Βουδίτζης).

Τοῦ στοιχείου τῆς εἰσόδου τοῦ ἐχθροῦ δι' ἀπάτης εἰς τὸ κάστρον τῆς Ὁριᾶς ἀντίστοιχον ἐν γένει, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Tabarī, εἶναι ἡ ἐξαπάτησις τῶν συντρόφων τοῦ Wandū ἔνεκα τῆς παρουσίας τούτου πρὸ τοῦ τείχους μὲ τὸν Μοτασέμ, ὥστε νὰ μὴ προβάλλουν ἀντίστασιν, οὕτω δὲ ἐγένετο ἀκώλυτος διὰ τοῦ ρήγματος τοῦ τείχους ἡ εἰσὸρμησις τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τοῦ φρουρίου¹.

Τὸ τραγικὸν τέλος ἐπεισόδιον εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἄσμα, τῆς κατακρημνίσεως τῆς ἡρώιδος τοῦ Κάστρου ἐκ τῶν πύργων του, ἀφοῦ ἐξεδύθη τὴν πανοπλίαν της, ὑποδήματα καὶ ζώνην², κατὰ τὰς καππαδοκικὰς παραλλαγὰς, δηλαδὴ τὰ χαρακτηριστικὰ της γνωρίσματα ὡς πολεμιστοῦ, νομίζω ὅτι ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν σκηνὴν τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου, ὡς αὕτη περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Tabarī³. Κατὰ τοῦτον ὁ Ἀετίος, ἀφοῦ ἐκ τοῦ πύργου, ὃν ὑπερήσπιζεν, εἶδε τὴν πλήρη καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου, ἀπεζώσθη τὴν σπάθην του καὶ κατελθὼν ἐκ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ τείχους ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

Ε) Αἱ ὁμοιότητες αὗται μεταξύ τοῦ ἄσματος τοῦ Κάστρου τῆς Ὁριᾶς καὶ τοῦ χρονικοῦ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου κατὰ τὸν Tabarī πιστεύω ὅτι δὲν δύνανται νὰ εἶναι τυχαῖαι ἀλλ' ὅτι προέρχονται ἀμφότεραι ἐκ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς παραδόσεως περὶ τῆς σημαντικωτάτης ταύτης διὰ τοὺς Ἀραβας πολεμικῆς ἐπιτυχίας. Νομίζω οὕτω, ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἄσμα τοῦ Κάστρου τῆς Ὁριᾶς ἐξυμνεῖται πρᾶγματι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀλλ' ἀπὸ ἀραβικῆς πλευρᾶς, δηλαδὴ τὸ τραγούδι θὰ ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀρχικὴν του σύνθεσιν ἐπικὸν ἄσμα τῶν Ἀράβων τῆς περιοχῆς τῆς Μελιτηνῆς μὲ ὑπόθεσιν τὴν ποιητικὴν ἀφήγησιν τῆς μεγάλης ταύτης νίκης.

Εἰς τὴν πρώτην μορφήν τῆς ἡ ποιητικῆς ἐπικῆς σύνθεσις αὕτη τοῦ χρονικοῦ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου θὰ κατέληγε, κατὰ τὴν γνώμην μου, μὲ τὸ ἐπεισόδιον τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ τείχους τῆς Ἀμουρείας (Am-

¹ Βλ. ἄνωτ., σ. 19.

² Βλ. ἄνωτ., σ. 9.

³ Βλ. ἄνωτ., σ. 20.

mûriya)¹ τοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου (Yatis)². Θὰ ἀνῆκε δὲ ἀναμφιβόλως τὸ ἄσμα τοῦτο εἰς τὸν ἐπικὸν κύκλον, ὁ ὁποῖος, παραλλήλως πρὸς τὸν ἀκριτικὸν τῶν βυζαντινῶν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου, εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀντιστοίχως εἰς τὸν ἀραβικὸν κόσμον εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐμιράτου τῆς Μελιτηνῆς. Εἰς τὸν ποιητικὸν κύκλον τοῦτον τῶν Ἀράβων ἀνήκει ἐπίσης καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη μυθιστορία τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ, ἣτις ἀνεγνωρίσθη τελευταίως ὅτι συνετέθη ἀρχικῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου ἢ ἀρχομένου τοῦ 10ου αἰῶνος³, ὡς ὑπεστήριξε πρῶτος ὁ Κ. Σάθας⁴. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἔνθα ἐξυμνοῦνται αἱ ἀνδραγαθίαι τοῦ μωαμεθανοῦ ἥρωος Σαγίδ Μπαττάλ, πιστοῦ ὑπηκόου τοῦ ἐμίρου Ὀμάρ τῆς Μελιτηνῆς, κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, ἀναφέρεται προσέτι, κατὰ τὸν Η. Grégoire⁵, εἰς διήγησιν μὲ μορφὴν μύθου (légendaire) καὶ τὸ γεγονὸς τῆς πτώσεως τοῦ Ἀμορίου τῷ 838, πρὸς δὲ καὶ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς πάλης μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων ἀπὸ τοῦ ἔτους 838 μέχρι τοῦ 863⁶. Εἰς τὴν ἐποποιίαν ταύτην μεταξὺ τῶν ἄθλων τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ κατὰ τῶν ἀπίστων, δηλ. τῶν χριστιανῶν, ἀναφέρεται λεπτομερῶς καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀρπαγῆς ὑπὸ τούτου, μετημφιεσμένου εἰς Ἑλληνα μοναχόν, τῆς ὡραίας χριστιανῆς κόρης Ναουροῦζ Μπανοῦ ἐκ τοῦ πατρικοῦ πύργου, ὁ ὁποῖος ἦτο ὠχυρωμένος καὶ ἐφυλάσσετο ὑπὸ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς⁷. Τὴν ὁμοιότητα τῆς διηγήσεως ταύτης πρὸς τὸ θέμα τῆς μεταμφιέσεως εἰς τὸ δημῶδες ἄσμα τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἐξαπάτησιν τῆς Ὠριᾶς τοῦ Κάστρου ὁμοίως εἰς καλόγερον ἢ, κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν παραλλαγῶν, εἰς ἐπίτοκον γυναῖκα⁸,

¹ Κατὰ τὸν Tabarī. Βλ. παρὰ *A. A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀν., σ. 301, 302 κ. ἀ.

² Βλ. *A. A. Vasiliev*, ἔνθ' ἀν., σ. 307 κ. ἀ. βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 20.

³ Βλ. *H. Grégoire*, *L' épopée byzantine*, ἔνθ' ἀν., σ. 468-473.

⁴ Βλ. ἀνωτ., σ. 12.

⁵ *L' épopée byzantine*, ἔνθ' ἀν., σ. 468-469 βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας*, New York, N.Y. (1942) σ. 143.

⁶ Βλ. *H. Grégoire*, *L' épopée byzantine*, ἔνθ' ἀν., σ. 468-470 Περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἀναφέρεται καὶ εἰς ἕτερον ἀραβικὸν μυθιστόρημα, τὸ καλούμενον ἐν Αἰγύπτῳ *Delhemma*. Βλ. *Mar. Canard*, *Questions Épiques. I. Delhemma. Épopée arabe des guerres arabo-byzantines*. Byzantion X (1935) σ. 283 ἐξ. Τὸ ἔργον τοῦτο εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν μυθιστορίαν τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ (βλ. ἐν σ. 284).

⁷ *M. Ethé*, *Die Fahrten des Sajjid Battal*, Bd I, Leipzig 1871, σ. 85-87. Βλ. καὶ παρὰ *Κ. Σάθα*, ἔνθ' ἀν., σ. 313β-314α, ὅστις παραλαμβάνει ἐκ τῆς μεταφράσεως ταύτης τῆς μυθιστορίας.

⁸ Βλ. ἀνωτ., σ. 8-9 καὶ μέρ. II, σ. 28 κ.ἐξ.

ὑπέδειξεν ὁ Κωνστ. Σάθας¹, ὅστις καὶ ὑπεστήριξε πρῶτος τὴν σχέσιν τοῦ ἄσματος πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἄμοριου².

Εἰς τὸ ἀρχικὸν ἀραβικὸν ἄσμα τῆς ἀλώσεως τοῦ Κάστρου τῆς Ἀμουρέϊας, Ἀμουρίγιας (Amurigiya) ἢ τῆς Ἀμουρίας (Amuria), ὡς ἐκάλουν οἱ Ἀραβες τὸ Ἄμόριον³, πιστεύω ὅτι θὰ εἰσῆχθη ἀργότερον ἐκ τῆς μυθιστορίας τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἀρπαγῆς ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ κάστρου τῆς ὠραίας νεάνιδος, τῆς Ναουρούζ Μπανού, ὑπὸ τοῦ Μπαττάλ, μετημφιεσμένου εἰς Ἑλληνα καλόγερον, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ θέματος τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου ἐπὶ τοῦ πύργου τοῦ κάστρου τοῦ Ἄμοριου μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἐτελείωνε τὸ ἀρχέτυπον ἄσμα.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἰς τὸ ἄσμα θὰ συνέβη ἀσφαλῶς, ὅταν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, εἶχε πλέον ἐξασθενήσει εἰς τὸν ἀραβικὸν κόσμον ἡ ζωηρὰ ἀνάμνησις τοῦ γεγονότος τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἄμοριου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος, ἴσως κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, ἦτο δ' οὔτω εὐκόλον ἢ μὴ συγκινοῦσα πλέον τὴν λαϊκὴν ψυχὴν ἀφήγησις εἰς τὸ ἄσμα τοῦ ἐπεισοδίου τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἥρωος Ἀετίου εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς ἐλέχθη, θὰ κατέληγε τὸ ἄσμα, νὰ συμφυρθῆ καὶ διαπλασθῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐλκυστικωτέρας, ἐπίσης λαϊκῆς, διηγήσεως, ἴσως καὶ ἄσματος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπικοῦ κύκλου, περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ ὄχυροῦ ἐλληνικοῦ πύργου δι' ἀπάτης ὑπὸ τοῦ μετημφιεσμένου Σαγίδ Μπαττάλ καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς ἐν αὐτῷ ὠραίας νεάνιδος (τῆς Ναουρούζ Μπανού)⁴.

Ὁ συμφυρμὸς οὗτος τοῦ ἀραβικοῦ ἐπικοῦ ἄσματος τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀμουρίας (Amurigiya) πρὸς τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀρπαγῆς τῆς κόρης ἐκ τοῦ Κάστρου

¹ Βλ. ἄνωτ., σ. 11.

² Βλ. ἄνωτ., σ. 11-12. Προσέτι καὶ Π. Καρολίδου, Ἡ πόλις Ἀμόριον, ἐνθ' ἄν., σ. 230, σημ. 2.

³ Βλ. Π. Καρολίδου, Ἡ πόλις Ἀμόριον, ἐνθ' ἄν., σ. 230-31 σημ. 2.

⁴ Ἄλλαι ἔτι διηγήσεις μὲ ὑπόθεσιν τὴν ἀπαγωγὴν νεάνιδος χριστιανῆς ἢ συνηθέστερον τὴν προσέλκυσιν αὐτῆς εἰς ἔρωτα ὑπὸ μωαμεθανοῦ, ὅστις πολιορκεῖ τὸν πατρικὸν τῆς πύργον, αὕτη δὲ συντελεῖ ὡς προδότις εἰς τὴν ἐκπόρθησίν του καὶ νυμφεύεται τὸν νικητὴν μουσουλμάνον, ἀσπαζομένη τὴν θρησκείαν του, ἀπαντοῦν διαδεδομένα εἰς τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον, ἰδίᾳ εἰς τὸν τουρκικόν. Ὁμοίως δὲ πρὸς τὰ κάστρα τῆς Ὀριᾶς ἢ ἄλλως (βλ. ἄνωτ., σ. 4), τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὸν ἐλληνικὸν χῶρον μὲ διαφόρους πρὸς αὐτὰ παραδόσεις (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρ., Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 716 ἐξ.), εὐρίσκονται ἀντιστοιχῶς καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καλούμενα ὁμοίως ὑπὸ τῶν Τούρκων Kiz kalezi (=κάστρον τῆς κόρης, τῆς Ὀριᾶς) μὲ σχετικὰς ἐπίσης πρὸς τὰ ἠρειπωμένα κτίσματα αὐτὰ δημῶδεις παραδόσεις. (Βλ. E. W. Hasluck, Christianity and Islam under the Sultans, vol II, Oxford 1929, σελ. 743 κ. ἐξ., 748-749).

ὑπὸ τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς ἄλλην σχετικὴν πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου διήγησιν. Αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐπίσης ἀραβικὴν μυθιστορίαν *Delhemma*, ἣτις εὑρίσκεται εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ, (βλ. ἄνωτ., σ. 24, σημ. 6).

Λέγεται ἐνταῦθα (κεφ. 55) περὶ ἐπιχειρηθείσης ἐκστρατείας τοῦ Μοτασέμ κατὰ τοῦ Ἀμορίου πρὸς ἀπελευθέρωσιν μωαμεθανίδος κόρης ἐκ τῶν Χασιμιτῶν.

Ἡ πόλις μετὰ μακρὰν πολιορκίαν κυριεύεται διὰ στρατηγήματος τοῦ Βαττάλ, δηλαδὴ διὰ τῆς διεισδύσεως ἐντὸς αὐτῆς τμήματος ἀραβικοῦ στρατοῦ ὑπὸ μορφὴν καραβανιοῦ, τὸ ὁποῖον ἐζήτει ἀνεφοδιασμόν. Οὕτως ἠλευθερώθη ἡ αἰχμάλωτος μωαμεθανὶς καὶ κατεστράφη τὸ Ἀμόριον¹.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐνταῦθα ὅτι τὰ δρωῖντα πρόσωπα περὶ τὸ Ἀμόριον εἶναι ὁ Μοτασέμ καὶ ὁ Σαγίδ Βαττάλ καὶ ὅτι ἡ πόλις κατελήφθη δι' ἀπάτης καὶ συνδέεται ἡ ἄλωσις μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν κόρης φυλακισμένης ἐντὸς τῆς πόλεως.

Εἰς τὴν ἀραβικὴν μορφὴν τῆς διηγήσεως ταύτης νομίζω ὅτι θὰ ἐλέγετο πιθανῶς περὶ ἀρπαγῆς κόρης ἐκ τοῦ Ἀμορίου, εἶτα δὲ διὰ ἠθικοθησκευτικῶν λόγων θὰ διεσκευάσθη τὸ θέμα τοῦτο² ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν τῆς μυθιστορίας εἰς ἀπελευθέρωσιν ὁμοθρήσκου νεάνιδος.

Τὸ δημῶδες ἄσμα ὑπὸ τὴν νέαν αὐτὴν, ἐπεξεργασμένην, μορφὴν του, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἦρωας Ἀέτιος τοῦ Κάστρου τῆς Ἀμουρείας ἢ τῆς Ἀμουρίας εἶχεν ἀντικατασταθῆ διὰ τῆς ὥραίας χριστιανῆς νεάνιδος τοῦ Κάστρου, πιστεύω ὅτι θὰ παρελήφθη ἐκ τῶν Ἀράβων τῆς Μελιτηνῆς ὑπὸ τῶν γειτονικῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Καππαδοκίας.

Οἱ δανεισμοὶ στοιχείων τοῦ λαϊκοῦ βίου, μεθ' ὧν καὶ τὰ δημῶδη ἄσματα, μεταξὺ διαφόρων λαῶν εἶναι, ὡς γνωστόν, σύνηθες φαινόμενον. Εἰδικῶς μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἀραβες ἔχουν περιλάβει εἰς τὴν σύγχρονον ἐποποιίαν τοῦ Σαγίδ Μπαττάλ ἑλληνικὴν ποιητικὴν ὕλην καὶ ὅτι γνωρίζουν τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια καὶ τὸν Διγενῆν μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀκρίτης (*Akrates*)³, ὅτι δὲ καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἀργότερον κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, μετὰ τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῷ 934 τοῦ Ἐμιράτου τῆς Μελιτηνῆς εἰς τὸ κράτος των⁴, ἐχρησιμοποίησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ λογίου ἔπους τοῦ Δι-

¹ Βλ. *Mar. Canard*, ἐνθ' ἄν., σ. 295.

² Περὶ διασκευῶν καὶ προσθηκῶν εἰς τὴν μυθιστορίαν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ *M. Canard*, ἐνθ' ἄν., σ. 284, σημ. 2.

³ *H. Grégoire*, *L' épopée byzantine*, ἐνθ' ἄν., σ. 477. Πρβλ. καὶ ἀνάλυσιν τῆς πραγματείας ταύτης ὑπὸ *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 10 (1929-30) σ. 626.

⁴ Βλ. καὶ *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἐν *Λαογρ.* 10 (1929-30) σ. 628.

γενῆ ἐπικήν ὕλην (ἥρωικὰς παραδόσεις καὶ ἄσματα) τῶν Ἀράβων τῆς περιοχῆς ταύτης¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πιθανῶς, ἰδίᾳ μετὰ τὸ 934, ὅτε ὑπῆρχεν εἰρηνικὴ καὶ ἄμεσος ἐπαφὴ τῶν δύο τέως ἀντιπάλων κόσμων, μετὰ τῶν πνευματικῶν τότε ἀνταλλαγῶν μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων θὰ διεδόθη εἰς τοὺς πρώτους εἰς τὴν γειτονικὴν Καππαδοκίαν καὶ τὸ ἀραβικὸν ἄσμα τοῦ Κάστρου τῆς Ἀμουρίας ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν του, δηλ. μετὰ τὴν διασκευὴν εἰς αὐτὸ τοῦ ἀρχικοῦ ἐπεισοδίου τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ στρατηγοῦ Ἀετίου διὰ τῆς ρωμαντικῆς διηγήσεως περὶ τῆς διεισδύσεως τοῦ μετημφιεσμένου Σαγίδ Μπαττὰλ ἐντὸς τοῦ βυζαντινοῦ Κάστρου καὶ τῆς ἀρπαγῆς ἐκ τούτου τῆς ὠραίας κόρης τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ φρουρίου. Μὲ τὸ νέον περιεχόμενον πλέον τοῦτο τὸ ἄσμα δὲν περιεῖχε στοιχεῖα θίγοντα τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, ἄλλωστε κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, μετὰ τὸ 934, τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως τῶν Ἀράβων τῆς Μελιτηνῆς μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, θὰ εἶχε πλέον λησμονηθῆ εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸ πρὸ ἑκατονταετίας περίπου ἱστορικὸν γεγονὸς, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀρχετύπου ἄσματος.

Εἰς τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἄσμα, ἀφοῦ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἡμαυρώθη εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ λαοῦ τὸ γεγονὸς μετὰ τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς συνεδέετο, πρὸς δὲ καὶ μετεπλάσθη τοῦτο, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, διὰ τοῦ συμφυρομοῦ καὶ ἀφομοιώσεως εἰς αὐτὸ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς ἀπαγωγῆς τῆς κόρης Ναουρούζ Μπανοῦ ἐκ τοῦ πατρικοῦ της πύργου, τὸ ὄνομα τοῦ κάστρου Ἀμουρέϊα ἢ Ἀμουρία (ἀραβ. Ἀμπιουρίγια) ἐξελήφθη πλέον ὡς ὄνομα τῆς κόρης, τῆς ἡρώιδος τοῦ συμφυροθέντος ἐπεισοδίου τούτου. Τότε πλέον τὸ ὄνομα τοῦτο Ἀμουρέϊα ἢ Ἀμουρία, ὡς ὄνομα τῆς κόρης, ἠδύνατο εὐκόλως εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ ὑποστῇ ἀλλοιώσεις εἰς Ἀμουριὰν > Οὐριὰν >, εἶτα δὲ εἰς Ὠριὰν ἐπίσης εἰς Μάρου καὶ ἄλλα ὀνόματα (βλ. ἀνωτ., σ. 4) τόσον εἰς τὰς κατὰ τόπους παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος, ὅσον καὶ εἰς τὰς σχετικὰς παραδόσεις.

Εἰς τὸ ἀρχικὸν ἄσμα τοῦτο τοῦ Κάστρου τῆς Ἀμουρίας οἱ Ἀραβες, ὡς ἐλέχθη, ἐξύμνησαν τὸν πολεμικὸν θρίαμβόν των ἐν Ἀμορίῳ τῷ 838 κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, τὸν ὑμνητικόν, διασώζει τὸ ἄσμα καὶ ὑπὸ τὴν σημερινὴν μορφήν του ἐξαιρέσει τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ τραγικοῦ τέλους τῆς κόρης τοῦ Κάστρου. Ἄν τὸ ἀρχετύπον τοῦ ἄσματος τούτου συνετίθετο ὑπὸ Ἑλλήνων, θὰ εἶχε ὑπὸ τὴν σωζομένην σήμερον εἰς αὐτὸ οἰκονομίαν τῆς ὑποθέσεως μορφήν μᾶλλον θρήνου, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη ἠθέλομεν δεχθῆ, ὡς ὑπεστηρίχθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ν. Γ.

¹ Βλ. *H. Grégoire*, ἐνθ' ἄν., σ. 477-479. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, New York, N. Y. (1942), σ. 140 κ. ἐξ. καὶ *Στίλπ. Κυριακίδην*, ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 10 (1929-32) σ. 625 κ. ἐξ.

Πολίτου, ὅτι τὸ ἄσμα δὲν ἔχει ἀφετηρίαν γεγονός τι ἄλλ' ὅτι συνετέθη τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει «στοιχείων μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν»¹.

Ὁ τόνος τῆς θλίψεως διὰ τὸ ἐν λόγῳ γεγονὸς τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἀμορίου, ὑπάρχει, ὡς ἤδη παρατηρήθη², εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοὺς ἐκ τῶν θυμάτων τῆς καταστροφῆς ταύτης 42 Μάρτυρας, διὰ τοὺς ὁποίους ζητεῖται ἐκδίκησις. Αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιτευχθῇ· συνετελέσθη μὲ τὰς νίκας τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 856-863 ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' (841-867), ὅστις δι' αὐτὰς ὑμνήθη ὡς ἐκδικητὴς τοῦ Ἀμορίου εἰς τὸ γνωστὸν δημῶδες ἄσμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμούρη ἢ τοῦ Ἀρμουρόπουλου³. Οὕτω τὸ ἔπος τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπάντησις τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν ἄσμα τοῦ Κάστρου τῆς Ἀμουρίας, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶπομεν, ἀργότερον, τὸν 10^{ον} αἰ., παρελήφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν γειτονικῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν καὶ διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον ὡς τραγούδι τοῦ Κάστρου τῆς τῆς Ὠριᾶς, διαδεδομένον εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

II

(Παραλλαγαὶ τοῦ ἄσματος)

Α'.

Κάτω ᾶς τὸν Ἅγι Γιάννη τὸν Θεολόγον,
πολλὰ κάστρα νι² ἐλάσθα⁴ μικρὰ μεγάλα,
σὰν τοῦ Μαροῦς τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα,
διπλοῦν, τριπλοῦν χιτισμένο, μολυβόκιστο,
5 σιδεροκαρφωμένο καὶ ἀσάλευτο.
Χίλιοι τὸ πολεμοῦσαν χρόνους δώδεκα,
κι ἄλλους δεκατεσσάρους καὶ δὲν παίρνειτο.
Μά ᾶς μικρὸς Τουρκάκης, ᾶς γενίτζαρος
εἶπεν εἰς τὸν ἀφέντη τ²: « Ἄι ἀφέντη μου·
10 κ' ἐγ' ἂν πάρω τὸ κάστρο, τ' εἶν' τὰ δῶρα μου; »
— « Ξανθὰ ξανθὰ κοράσια, ἄς εἶν' οἱ σκλάβες σου,

¹ Βλ. ἄνωτ., σ. 12, ἰδίᾳ ἐν σημ. 7.

² Αὐτόθι, σ. 21.

³ Βλ. H. Grégoire, Autour de Digénis Akritas. Les cantilènes et la date de la recension d' Andros-Trepizonde, Byzantion, tome VII (1932) σ. 291-294. Τοῦ αὐτοῦ, Études sur l' épopée byzantine. tome Rev. d. ét. gr., XLVI (1933) σ. 38 κ. ἐξ Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, New York, N. Y. (1942) σ. 201 κ. ἐξ. Βλ. τὸ κείμενον τοῦ ἄσματος καὶ εἰς Στίλπ. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ἐν Ἀθήναις [1926] σ. 119-129.

⁴ περιῆλθον.

τά ἴμορφα παλληκάρια, ἄς εἶν' οἱ δοῦλοι σου
 καὶ τὴν Μαροῦ πὸν λέν', ἄς εἶν' γυναῖκα σου».
 — «Ἄνοιξε, Μαροῦ μ', ἄνοιξ', νὰ μπῆ ὁ ξένος.
 15 Βάι, βάι, ἐμέν τὸν ξένον καὶ τὸν ἔρημο
 καὶ τὸν ξενυχισμένο ποῦ νὰ βραδυνασιῶ·
 πού ἴν' τὰ βονῖνὰ γιομαῖτ' ἀπὸ στρατέματα
 κ' οἱ στραῖτες σκοτωμέν' ἀπὸ τ' ἀδέλφια μου.
 Ἄνοιξε, Μάρου μ', ἄνοιξ', νὰ μπῆ ὁ ξένος,
 20 τὴν νύχτα τ' νὰ περάσῃ, νὰ μὴ σκοτωθῆ».
 Καὶ σιὸν ξένο κατόπι χίλιοι μπήκανε.
 Οὔλοι τρέχανε σὶ ἄσπρα κι ὁ γενίτζαρος
 ἔτρεξεν ἔς τὴν Μαροῦ του καὶ τήνε ζητεῖ.
 Μὰ ἦ Μαροῦ, σὰν εἶδε τοῦτο τὸ κακό,
 25 ἔβγαλε τὰ ζ'εγκιά¹ της, τσάρουχα φορεῖ²,
 ἔβγαλε τὴν ζωσιτρή της, ράμμα ζώνεται·
 ἔς τοὺς πύργους ἀνατρέχει καὶ μοιριολογῆ.
 — «Τὸ κάστρο μ' σὰν ἐπάρτη, τί θέλ' τὴν ζωήν!»
 Καὶ κάτω ἐκρημίστην κ' ἐσκοτώθηκε.

¹Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Συνασσός, ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 168 - 69

Β'.

³ Ἀτόσα³ κάστρα εἶδα κ' ἐλογύρισα
 κι ἄμον⁴ τὸ Ὠριᾶς τὸ κάστρο, κάστρο κ' ἔτουνε⁵.
 Σεράντα πόρτας εἶχε κι ὄλα σίδερα,
 κ' ἐξήντα παρανθύρια κι ὄλα χάλκενα
 5 καὶ τοῦ γιालοῦ ἦ πόρταν ἄσ' σὸ⁶ μάλαμα.
 Τοῦρκος τὸ τριγυρίζει χρόνους δώδεκα·
 μηδὲ μπορεῖ τὸ πάρη μηδ' ἀφήνει ἄτο⁷.
 Κ' ἕνας μικρὸς τουρκίτσος, ρωμογύριστος,
 ρόκα καὶ ροκοστέλι βάλ' ἔς σὰ μέσα του⁸,
 10 ἀδράχι καὶ σποντύλι⁹, παίρ' ἔς σὰ¹⁰ χέρια του.
 Μαξιλαρίτσα βάλλει κ' ἐμπροζώσ'κεται¹¹

¹ τσαγγιά· ὑποδήματα ὑψηλὰ μέχρι τῶν γονάτων. ² τσαρούχια, χαμηλὰ ὑποδήματα.
³ τόσα. ⁴ ὡς, ὅπως. ⁵ δὲν ἦτο. ⁶ ἀπὸ τό. ⁷ αὐτό. ⁸ εἰς τὴν μέσην, τὴν ὀσφύν του. ⁹ σφον-
 τύλι. ¹⁰ παίρνει εἰς τά. ¹¹ ἐμπροζώνεται, δηλ. τοποθετεῖ ἐπὶ τῆς κοιλίας του προσκεφάλαιον
 καὶ τὸ συγκρατεῖ διὰ ζώνης.

- κ' ἐγέντοννε γυναῖκα, βαρασμένισσα¹.
 Τὸν κάστρο ἔλογυρίζει καὶ μοιρολογᾷ.
 — «Ἄνοιξον, πόρταν, ἄνοιξον, καστρόπορτα»
 15 ἄνοιξον, νὰ ἐμπαίνω, Τοῦρκοι διώχν'ε με».
 — «Κι ἀπόθ' ἐμπαίν' ὁ ἥλιον ἔμπα ἀπέσ' κ' ἐσύ²,
 κι ἀπόθ' ἐβγαίν' ὁ φέγγον³ ἔβγα ἔξ' κ' ἐσύ».
 — «Ν' ἀλι⁴ ἐμὲν τὴ μάρ'σσα⁵ τὴ χιλιάκλερος⁶
 καὶ ποῦ νὰ παιδοποιῶ⁷ χειμων'κὸ καιρό.
 20 Ἄνοιξον πόρταν, ἄνοιξον, καστρόπορτα
 ἄνοιξον νὰ ἐμπαίνω, Τοῦρκοι διώχν'ε με».
 Τὸν Κάστρο ἔλογυρίζει καὶ μοιρολογᾷ
 κι ἀπέσ' ἡ κόρ' ἀκούγει καὶ καρδοπονᾷ.
 Κι ἄμον⁸ νι' ἐνοίγε ἡ πόρτα χ'ίλιοι ἔτρεξαν
 25 κι ἄμον νι' ἐκαλονοίγε μύριοι ἔτρεξαν.
 Κι ἄλλοι τὴν κόρ' ἀρπάζ'νε κι ἄλλοι τὰ φλουριά.
 Κι ἀπὸ τὸ παραθύρ' ἡ κόρ' ἐπήδησε,
 σὲ παλληκάρ' ἀγκάλιας ψυχομάχησε.

Ποντιακά Φύλλα, ἔτ. Α' (1936-37) ἀρ. 1, σ. 26-27.

Γ'.

- «Ὅσα καστριά κι ἂν εἶδα κι ἂν περπάτησα¹⁰,
 σὰν τῆς Ὠριᾶς τὸ κάστρον δὲν ἐλόγιασα.
 Σαράντα πύργους ἔχει ὄλον μάλαγμα
 κι ἄλλους σαράντα πέντε διὰ τὸν πόλεμο.
 5 Τοῦρκος τὸ πολεμάει χρόνους δώδεκα,
 δὲ μπόρει νὰ τὸ πάρη τ' Ὠραιόκαστρον.
 Ἐνας κακὸς Τουρκάκης, ἕνας Κόνιαρος,
 πάγει ἔς τὸν βασιλέα καὶ τὸν προσκυνεῖ.
 — «Ἀφέντη βασιλέα, τί ν' τὸ τάγμα σου;»
 10 — «Χίλια φλωριά σὲ δίνω κι ἄλογον καλὸν
 καὶ δυὸ σπαθιά ἀσημένια διὰ τὸν πόλεμο».

¹ ἔγκυος. ² ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ μπαίνουν, εἰσδύουν, αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἴσελθε καὶ σύ. ³ τὸ φεγγάρι. ⁴ ἀλλοίμονον. ⁵ τὴν μαύρην, τὴν δυστυχῆ. ⁶ τὴν χιλιάκις ἄκληρον. ⁷ νὰ παιδοποιήσω, γεννήσω. ⁸ ἀπὸ μέσα. ⁹ ὅταν, ὡς. ¹⁰ ἔκδ. Κίνδ. : κι ὅσα λόγιασα.

- «Οὐδὲ τ' ἄσπρα σου θέλω, οὐδὲ τὰ φλωριά,
οὐδὲ καὶ τ' ἄλογό σου, κι οὐδὲ τὰ σπαθιά·
μόνον τὴν κόρη θέλω, ἴπ' εἶναι 'ς τὰ γυαλιά».
- 15 — «Ὡσὰν τὸ κάστρο πάρης, χάρισμα κι αὐτή».
Καλογεράκ' ἐγίνη, ράσα ἴφορεσε.
Πάγει 'ς τὴν πόρτα, κλαίει, πέφτει, προσκυνεῖ,
κλαίει καὶ γονατίζει καὶ παρακαλεῖ.
- 20 — «Ἄνοιξ', ἄνοιξε, πόρτα, πόρτα τῆς Ὠριᾶς,
πόρτα τῆς μαυρομάτας, τῆς βασίλισσας!»
— «Σύ 'σαι ἕνας Τουρκάκης, ἕνας Κόνιαρος·
φεύγα καὶ σὲ σκοτώνουν, φεύγα, σὲ κρεμοῦν!»
— «Μὰ τὸ σιαυρό, κυρά μου, μὰ τὴν Παναγιά,
οὐδὲ Τουρκάκης εἶμαι, οὐδὲ Κόνιαρος·
25 εἶμαι καλογεράκης ἀπὶ ἀσκηταριό.
Τῆς πείνας ἀποθαίνω, καὶ λυπήσου με».
- «Γιὰ δῶτε τον ψωμάκι κι ἄμε 'ς τὸ καλό».
— «Κυρά, 'ς τὴν ἐκκλησία νὰ προσευχηθῶ!
«Ἄνοιξ', ἄνοιξε, πόρτα, πόρτα τῆς Ὠριᾶς,
30 πόρτα τῆς μαυρομάτας, τῆς βασίλισσας».
- «Γιὰ ρίξετε τοὺς γάντσους¹, νὰ τὸν πάρετε».
— «Τὰ ράσα μ' εἶναι σάπια καὶ ξεσκίζονται».
— «Γιὰ ρίξετε τὸν σάκκο, νὰ τὸν πάρετε».
— «Ἄ μή, κυρά, τὸν σάκκο κι ἀντραλίζομαι²».
- 35 Ἡ πόρτα μισανοίγει, ἴγέμισ' ἠ' αὐλή.
Ἄλλοι 'ς τ' ἄσπρα ἴχυνθῆκα κι ἄλλοι 'ς τὰ φλωριά,
κι αὐτὸς μέσα 'ς τὴν κόρη, ἴπ' εἶναι 'ς τὰ γυαλιά.
Κ' ἠ' κόρη ἴσὰν τὸν εἶδε, ἴπέσε 'ς τὸ γυαλό.

Θεσσαλία.- Θεοδ. Κίνδ, Τραγῳδία τῆς νέας Ἑλλάδος,
Leipzig 1833, σ. 6-7, ὄφ. VI.

Δ'.

ἴΣ σὲ γοῦλα τὰ κάστρη πῆα, γοῦλα τὰ ἴρρισα
σὰν τῆς Σουριᾶς τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα
μὲ πόρτες μαρμαρένες, μὲ ἀργυρὰ κλειδιά.
Τοῦρκοι τὸ πολεμοῦσα χρόνους δώδεκα

¹ σιδηροῦν ἄγκιστρον. ² ζαλίζομαι.

- 5 κι ἄλλους δεκατεσσάρους οἱ Σαρακηνοί.
 Κ' ἔναμ μικρὸν Τουρκάκι, μιᾶς Ρωμιᾶς παιδί,
 'ς τὸν Ἀμιράν του πάει 'ς τὸς Σουρτάνον του
 — «Ἀφέντη μ', Ἀμιρά μου καὶ Σουρτάνε μου,
 ποὺ παραδώκη χώραν τί 'ναι ρόα του;»
- 10 — «Χίλια 'ναι φορεσά του, μύρια ρόα του
 κ' ἡ κόρ' ἀπὸ τὸμ πύργον νά 'ναι γυναικα του».
 Γυναίκας ροῦχα βάλλει καὶ γγαστρώννεται
 κι ἀπ' ὄξ' ἀπὸ τὸ κάστρο κ'λαῖ καὶ δέρεται.
 — «Γιὰ 'ννοίξητέ μου νά 'μπω τοῦ βαρόμοιρον,
 15 νά τὸ πικρογεννήσω τὸ κακόμοιρο
 γιὰ 'ννοίξητέ μου νά 'μπω τοῦ κακόμοιρον
 νά τὸ πικρογεννήσω τὸ βαρόμοιρο».
 'Όσον νά 'ννοίξουν νά 'μπη, χίλιοι 'μπήκασι,
 κι ὅσον νά καλοννοίξου, μύριοι 'βγήκασι,
 20 κ' ἡ κόρ' ἀπὸ τὸμ πύργον ὄξω πέταξε
 μηὲ 'ς σὲ πέτραδ γίδει, μηὲ 'ς σὲ μάρμαρο,
 'ς ὁ ἀγούρ' ἀγκάλια γίδει καὶ ψυχομαχεῖ¹.

Σύμη.-Λαογρ., τόμ. 2 (1910-11) σ. 572, ἀρ. 1

(Μιχ Δ. Χαβιαρᾶς).

R É S U M É

La chanson populaire: *Le chateau de la belle*. Son rapport avec la prise d' Amorium par les Arabes en l' an 838.

Cette chanson est, de nos jours encore, répandue dans toutes les parties de l'Hellénisme, du Pont (Mer Noire) et de la Cappadoce (Asie Mineure) à l'Est, jusqu'aux îles Ioniennes, à l'Ouest, puis, de l'Épire, de la Macédoine et de la Thrace jusqu'aux rivages de la Mer Noire au Nord, comme aussi en Crète, dans le Dodécanèse et à Chypre au Sud.

Il y est question d'un château-fort, assiégé pendant douze ans par

¹ Τὸ ἔσμα συνεχίζεται:

Κ' ἡ μάνα της φωνάτζει
 «Ἀνέθθεμά σε, πύργε, πύργε μου φονιά,
 ποὺ φόνεψες τὴν κόρημ μου καὶ λιοθυμᾷ».

les Turcs ou par les Sarrasins sans que ceux-ci aient pu s'en rendre maître. Un jeune Turc, ex-Chrétien converti à l'Islamisme, propose alors au Sultan de l'aider à s'emparer du fort, mais à condition de recevoir en récompense de ses services, entre autres gains, la Belle du Château qui est à la tête de la défense du fort.

Le Sultan (ou l'Émir) le lui promet. Aussitôt après, le renégat se déguise en femme enceinte. Il vient près des murs du fort et se met à supplier qu'on lui ouvre afin qu'il puisse entrer pour accoucher.

Il existe certaines variations d'après lesquelles le traître, déguisé en moine, supplie la Princesse de lui ouvrir et de lui accorder l'hospitalité.

Pourtant celle-ci, ainsi que les défenseurs du château, refusent d'ouvrir, craignant que la femme (ou le moine) ne soit un Turc déguisé, mais ils finissent par lui offrir l'hospitalité.

Ses ennemis, qui guettaient, se précipitent à la suite de leur émissaire et s'emparent du fort, puis, tandis que les soldats massacrent et pillent, le traître se prépare à aller enlever la Belle du château.

Celle-ci, s'étant rendue compte, du haut de sa tour, du désastre de la ville, se jette dans le vide pour ne pas tomber entre les mains des Turcs.

Outre cette chanson, il existe nombre d'autres légendes se rapportant à des châteaux en ruines de divers régions du pays. Comme cette chanson, elles se rapportent toutes à la prise des forts conquis par trahison.

Ces châteaux forts, dans cette chanson comme dans les autres légendes, portent des noms différents. Les plus usités sont: Le Château de la Belle; le Château de Marous (des réfugiés de Cappadoce), le Château de Sourias dans le Dodécanèse, etc.

Considérant le thème de cette chanson au point de vue historique, C. Sathas, en 1880, a été le premier à soutenir qu'il est basé sur un fait historique authentique, celui de la prise d'Amorium par les Arabes en 838.

Cette opinion a trouvé un certain nombre de défenseurs, parmi lesquels Paul Carolidés, S. Baud-Bovy et C. Amantos (voir ci-dessus, pp. 12-15) mais aussi un certain nombre de contradicteurs, comme N. Politis, St. Kyriakidés et H. Grégoire (voir ci-dessus).

L'auteur, après avoir examiné de nouveau le sujet, soutient que cette chanson se rapporte bien à la destruction d'Amorium en 838 par les Arabes, mais il croit que l'original de cette chanson est probablement une chanson arabe se rapportant à l'Emirat de Melitène.

Il considère les différents points caractéristiques de cette chanson— a) le nom du château fort et ses fortifications, siège de ce même château par les Turcs ou les Sarrasins pendant douze ans; b) la prise du fort par duperie, à l'aide d'un chrétien converti à l'Islam, déguisé en femme enceinte ou en moine; c) la récompense du traître: La Belle Princesse du Château; d) la fin

tragique de la Princesse, sa chute dans le vide du haut du fort—en les comparant aux attestations byzantines et surtout aux attestations arabes relatives à la fortification de la capitale Amorium, au siège et à la prise de ce même fort, due à la trahison d'un des défenseurs de la ville comme aussi à sa complète destruction par les Arabes, survenue en 838.

Les traits communs qu'on trouve dans la chanson du Château fort de la Belle et dans la description de la prise de ce même fort par l'écrivain arabe Tabari (839-923) (voir ci-dessus, pp. 19-20) font supposer que ces ressemblances ne sont pas l'effet du hasard, mais sont étroitement liées entre elles et que par conséquent cette chanson a dû être composée à l'époque où ce premier événement historique a dû avoir lieu.

L'auteur croit que la chanson a dû être au début une chanson épique, composée par les Arabes dans le but de raconter la prise de ce château par eux-mêmes, puisque l'on soutient même que ce fait d'armes a grandement aidé à émouvoir le monde arabe de l'époque au point de vue religieux. Le nom d'Amorium était aussi devenu légendaire dans l'histoire et la poésie de ce peuple. Il ajoute même que cette chanson appartient au cycle épique dans lequel on classe aussi la légende de Sayyid Batthal, qui est aussi, dans sa composition originale, une épopée arabe de la fin du neuvième ou du début du dixième siècle, car elle parle d'événements qui ont eu lieu entre 838-863.

L'original de cette chanson arabe devait se terminer par l'épisode de la captivité du général Aétios, chef des forces de la défense d'Amorium. Cette scène a dû plus tard être remplacée par le récit, peut être même par la chanson racontant l'enlèvement de la Belle Chrétienne jeune fille Naourous-Banou, du Château de son père, par Sayyid Batthal travesti en moine. On retrouve aussi ce récit dans le roman de Sayyid Batthal.

En conclusion l'auteur ajoute qu'au Xe siècle les Byzantins de la région de Cappadoce ont probablement pris la chanson chez leurs voisins Arabes.

C'est la période pendant laquelle l'émirat de Mélitène est assujetti à Byzance. Il existait alors entre les deux nations rivales (Byzantins et Arabes) des relations politiques et culturelles. A noter qu'on trouve également d'autres échanges poétiques entre les deux épopées, celle de Sayyid-Batthal des Arabes et de Digénis Acritas des Byzantins¹.

¹ Les résultats de cette recherche ont été communiqués par l'auteur pour la première fois en 1958 au XI Congrès International des Études Byzantines à Munich : (voir Akten des XI Internat. Byz. Kongresses 1958, München 1960, p. 581-585).

ΤΟ ΔΗΜΩΔΕΣ ἌΣΜΑ "ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ,"

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁνειρο τῆς Παναγίας» εἶναι γνωστὸν δημῶδες ἄσμα, τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν εἰς τὸν σχετικὸν φάκελον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καταγεγραμμένοι μέχρι σήμερον 18 παραλλαγáι. Τούτων τρεῖς προέρχονται ἐκ Κρήτης (Ἰνναχωρίον (Τοπόλια) Κισάμου, Λατσίδα Μεραμβέλλου, Λιθίνες Σητείας), μία ἐκ Σάμου (Μαυρατζαῖοι), ἕξ ἐκ Δωδεκανήσου (Ρόδος, Κάσος, Κάρπαθος, Ψέριμος, Καστελλόριζον, Δωδεκανήσιοι Ἀμερικῆς), τρεῖς ἐκ Κύπρου (Κούκλια Πάφου, Λευκόνοικον, Κάρμι Κερυνείας), τρεῖς ἐκ Πόντου (Σινώπη, Ἰνέπολις, Σαμψοῦς), μία ἐκ δυτικῆς Μακεδονίας (Πελεκάνος Σιατίστης) καὶ μία ἐκ Φαναρίου· Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τῶν παραλλαγῶν τούτων αἱ ἑννέα εἶναι ἐκδεδομένοι, αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἀνέκδοτοι.

Τὸ ἄσμα τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὡς προσευχὴ πρὸς πρόληψιν παντὸς κακοῦ ἐπαπειλοῦντος τὸν λέγοντα, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προοιμίου καὶ τῆς κατακλειδὸς τῶν περισσοτέρων παραλλαγῶν του. Οὕτως εἰς τὴν ἐκ Λατσίδας Μεραμβέλλου Κρήτης παραλλαγὴν λέγεται ἐν προοιμίῳ :

*Σταυρέ μου, σταυρωμένε μου, σταυρέ μ', ἀληθινέ μου,
καὶ ἀπούσαν ἐγεννήθηκα στὴ χάρη σου πιστεύγω...*

καὶ ἐν κατακλειδί :

*Κι ὅποιος θάλασσα πατήση
καὶ στεριά νὰ προπατήση,
νὰ τὸ λέη τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα καὶ τρεῖς φορές τὴ νύχτα¹.*

Εἰς τὴν ἕξ Ἰνναχωρίου τῆς αὐτῆς νήσου ὑπάρχει ἐν ἀρχῇ :

"Ἀγγελέ μου, εὐλογημένε...

εἰς δὲ τὸ τέλος :

¹ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀρ. 1162 Β', σ. 55 - 56 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη ἐκ Λατσίδας Μεραμβέλλου Κρήτης, 1938). Ἐφεξῆς αἱ παραπομπαὶ εἰς χειρογράφους συλλογὰς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θὰ σημειοῦνται διὰ τῆς βραχυγραφίας : Λ.Α.

Ἐκ βρεθῆ
 νὰ τὸ πῆ
 τρεῖς τὸ πρωί,
 τρεῖς τὸ μεσημέρι
 καὶ τρεῖς τὸ βράδυ,
 ἄγγελος ἐκεῖ¹.

Ὁμοίως εἰς τὴν ἐκ Σάμου (Μαυρατζαῖοι) παραλλαγὴν ἀναγινώσκομεν: «Τ' ὄνειρό σ', μητέρα μου, ὅποιος τοῦ λέει τρεῖς φορὲς τῆ μέρα καὶ τρεῖς τῆ νύχτα, ποτὲ δὲ θὰ ἰδῆ οὔτ' ἀστραπὴ οὔτι βροντὴ | κι σὲ θάλασσα νὰ μπῆ | σὰ στ' σιριὰ θὰ πιρπαιῆ | κ' ἡ ὥρα θανάτ' ἂν τοῦ θ' μνηθῆ, | στ' Δευτέρα παρουσία δὲ θὰ κριθῆ»². Τὰ αὐτὰ λέγονται περίπου καὶ εἰς ἄλλας τινὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος. Ἐν Σινώπῃ τοῦ Πόντου τὸ ἔλεγον κατὰ τὴν πρωίαν, προτοῦ φάγουν³, καὶ ἐν Σαμψοῦντι κατὰ τὴν Μεγάλῃν Τεσσαρακοστὴν τρεῖς τῆς ἡμέρας⁴. Τέλος εἰς Πελεκάνον Σιατίστης τῆς Μακεδονίας σημειοῦται, ὅτι «ὅποιος τὸ ξέρει αὐτό, νὰ τὸ λέῃ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέρα κι ὀκτὼ τὸ Σάββατο»⁵, ἐν δὲ τῇ νήσῳ Ψερίμῳ Δωδεκανήσου «λέγεται τὸ βράδυ πὸν θὰ κοιμηθοῦν»⁶.

Παραθέτων κατωτέρω τὰ κείμενα τριῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος (2 ἐκ Κρήτης καὶ 1 ἐκ Ρόδου), ὡς ἀριωτέρων τῶν ἄλλων ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου καὶ μορφῆς, προβαίνω εἰς τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς ἀντίστοιχον ἐν Ρουμανίᾳ δημῶδες ἄσμα τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, τέλος δὲ συζητῶ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τοῦ τελευταίου.

1. Παραλλαγή ἐξ Ἰνναχωρίου (Τοπολίων) Κισάμου Κρήτης⁷.

Ἄγγελέ μου, εὐλογημένε,
 χαῖρε, κεχαριτωμένε⁸,
 βλέπε, σκέπε τὴν ψυχὴ μου,
 τὴν ψυχὴ καὶ τὴ ζωὴ μου.

¹ Λ.Α. ἀρ. 1161 Β', σ. 82 - 83 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη ἐξ Ἰνναχωρίου (Τοπολίων) Κρήτης, 1938).

² Λ.Α. ἀρ. 1428, σ. 38, ἀρ. 8 (συλλ. Ν. Δημητρίου ἐκ Μαυρατζαίων Σάμου, 1939).

³ Λ.Α. ἀρ. 1141, σ. 22 - 26, 167 - 68 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη παρὰ προσφύγων ἐκ Σινώπης, 1938).

⁴ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 61.

⁵ Λ.Α. ἀρ. 1369 Α', σ. 85, ἀρ. 24 (συλλ. Κ. Μπέντα ἐκ Πελεκάνου Σιατίστης, 1939).

⁶ Λ.Α. ἀρ. 2193, σ. 236 - 37 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐκ Ψερίμου Δωδεκανήσου, 1956).

⁷ Βλ. ἄνωτ. σημ. 1.

⁸ Χφ: καὶ χαριτωμένε.

- 5 Μὴν ἔρθῃ μαύρη ταραχή, μὴν ἔρθῃ μαῦρος φόβος,
 νὰ μοῦ τὴν πάρῃ τὴν ψυχὴ, νὰ πά' νὰ μοῦ τὴν κρίνῃ,
 μόνο ἄς ἔρθῃ ὁ Δαβὴς¹ μὲ τὴν ταπεινοσύνη.
 Ἐφτὰ οὐρανοὶ ἀνοίξανε, χρυσὸς σταυρὸς ἐφάνῃ,
 δεξὰ πάει ἡ Παναγιὰ καὶ πάει κι Ἁγιοάννης².
- 10 Ἐκειδὰ σπήλιος φοβερὸς καὶ τρομερὸς ἐφάνῃ,
 πὸν ἔκατ' ἡ μητέρα μας κ' ἔκαμε τὸν ἀφέντῃ μας Χριστό.
 Τσοὶ τρεῖς ἐγεννήθῃ,
 τσοὶ τέσσερεις ἐξύπνησε.
 — «Κοιμᾶσαι, μητέρα μου,
 φῶς καὶ ἀναλαμπίδα μου ;»
- 15 — «Κοιμοῦμαι, γιέ μου, καὶ ξυπνῶ
 κι ὄνειρο βαρὸν θωρῶ,
 πὼς σ' ἐπιάσανε οἱ σκύλοι οἱ γλ' Ἰουδαῖοι.
 Σὰν πουλὶ σ' ἐπιάσανε,
 20 σὰν ὄζο σ' ἐσφάξανε,
 τὸ τιμητικὸ σου αἷμα χάμαι στὴ γῆ ἐχύθῃ
 στραβὸς τό 'βαλε,
 μάθια ἔκαμε
 κουτσὸς τ' ἀλείφτηκε,
 25 πόδια ἔκαμε
 ἄτεκνῃ τό 'πιε,
 παιδὶ ἔκαμε.
 Ἐπὸν βρεθῆ
 νὰ τὸ πῆ
 30 τρεῖς τὸ πρωί,
 τρεῖς τὸ μεσημέρι
 καὶ τρεῖς τὸ βράδυ,
 ἄγγελος ἐκεῖ.

2. Παραλλαγή ἐκ Λατσίδας Μεραμβέλλου (Κρήτης)³.

Σταυρέ μου, σταυρωμένε μου, σταυρέ μ' ἀληθινέ μου,
 κι ἀπούσαν⁴ ἐγεννήθῃκα στὴ χάρη σου πιστεύω,

¹ Δαβίδ. ² Ἅγιος Ἰωάννης.

³ Λ. Α. ἀρ. 1162 Β', σ. 55 - 56.

⁴ Ἐφ' ὅτου.

σιτὴ χάρη σου, σιτὴ δόξα σου καὶ σιτὴν ἀνάστασή σου.
 Πιστεύω πὼς δὰ κατεβῆς σιτὴ γῆς, τὴν οἰκουμένη,
 5 νὰ κρίνης τὴν ψυχούλα μου, τὴν πολυκολασμένη,
 ἀπὸ τὴν ἔχω κρίματα περίσσα φορτωμένη.

10 Παναγία, χαριτωμένη
 κι ἀγγελοχαιρετισμένη,
 στέκω καὶ παρακαλῶ σε,
 τοῦ Χριστοῦ μὲ παραδῶσε.

Κι ὁ Χριστὸς νὰ μὲ περάση
 ἀπὸ τῆ Τρίχας τὸ γιοφύρι
 κι ἀπὸ φοβερὸ κριτήρι.

15 Πάνω σιτὸ σπήλαιο, σιτὴ φάτνη τῶν ἀλόγω,
 ἐγέννησεν ἡ Δέσποινα τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

Τριῶ μερῶ, τριῶ νυχτῶ βρέχος, παιδί, ἐμίλησε καὶ εἶπε :

— «Κοιμᾶμαι, μάνα μου,
 κοιμᾶσαι, μητέρα μου;»

20 — «Δὲν κοιμοῦμαι, υγιέ μου, μόνο ἀγρουπνῶ
 κι ὄνειρο βαρὺ σὲ θωρῶ,
 πὼς σ' ἐστεφανώσανε μ' ἀγκάθινο στεφάνι,
 τὸ σύντριο, τὸ μίντριο¹ ποτίσασί σε,
 πέντε κάρφους ἐβασιοῦσαν κ' ἐκαρφώσασί σε,
 25 δυὸ σιὰ πόδια
 δυὸ σιὰ χέρια

κ' ἓνα σιὰ φύλλα τῆ καρδούλας.

30 Κι ὅποιος θάλασσα πατήση
 καὶ στεριά νὰ προπατήση,
 νὰ τὸ λέη τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα
 καὶ τρεῖς φορές τὴ νύχτα,
 ποτὲ κακὸ δὲν τοῦ τυχαίνει,
 μήτε σιτὴν κρίση τοῦ Θεοῦ δὲν κρίνεται.

¹ «Ξίδι καὶ χολή. Ἔτσι τὸ ξήγησε ἡ Μαρία Παπαστεφανάκη, 71 χρόνων», σημειώνει ἡ συλλογεὺς Μαρία Λιουδάκη.

3. Παραλλαγή ἐκ Ρόδου¹.

- Ἡ Κυρά ἢ Θεοτόκος
 στὰ κλαδάκια ἐκοιμᾶτο,
 κι ὁ μονογενὴς Υἱός της
 ξάγρουπνος ἔστεκεν κοντά της.
- 5 — «Κοιμᾶσαι, μάννα μου, καλή
 καὶ μητέρα ὄλου τοῦ κόσμου;»
 — «Μηδὲ κοιμοῦμαι, γιούκα μου,
 μηδὲ ξαγρουπνῶ, παιδί μου,
 μόνον ὄνειρο σέ ᾽δα καὶ τρέμω
 10 καὶ συλλογιοῦμαι πῶς νὰ σοῦ τὸ πῶ».
- «Πές μου, μάννα μου καλή,
 κ' ἐγὼ θὰ στὸ διαλύνω».
- «Χρυσό μου, κλωναράκι μου,
 στὸν Παράδεισο σ' εἶδα σήμερα
 15 κ' ἔκαμες μεγάλο κάλεσμα
 κάλεσες οὐλοὺς τοὺς Ἀποστόλους
 κ' ἓνας σὲ κατάδωσε
 στοὺς ἄπιστους Ὀβραίους,
 καὶ τὰ σκυλιὰ σ' ἐπιάσασι
 20 καὶ στοῦ Πιλάτου τὴν αὐλή
 σ' ἐπῆραν νὰ σὲ κρεμμάσουσι.
 Ἔβγαλαν τ' ἅγια σου παπούτσια
 καὶ τὰ τσαρούχια σοῦ φορέσασι,
 βγάλλους' σου τ' ἁγιοζώναρο
 25 καὶ βάτος σ' ἐτυλίξασιν,
 κρύο νερὸ τοὺς ζήτηξες,
 ξίδιν καὶ χολήσ σου δώσασι».
- «Ἀληθινὴ ᾽σαι, μάννα μου,
 ἀληθινὸ καὶ τ' ὄνειρό σου,
 30 κι ὅποιος τὸ ᾽πῆ γιὰ τὸ φογγρασιῆ,
 κακὸθ θάνατον ᾽έν θωρεῖ
 καὶ στὸν καιρὸ τῆς κρίσης του
 .καλὸ θὰ βγῆ γιὰ τὴν ψυχὴν του».

¹ Ἀναστ. Βρόντη, Ροδιακὰ λαογραφικά, τόμ. Β', Ρόδος 1950, σ. 88 - 89, ἀρ. 4.

Εἰς τὸ ᾄσμα, κατὰ τὰς ὡς ἄνω παραλλαγάς, κύριον θέμα εἶναι ὁ διάλογος μεταξὺ Χριστοῦ καὶ Παναγίας. Ὁ Χριστός, ἰστάμενος παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς μητρὸς του, εὐρισκομένης μεταξὺ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, τὴν ἐρωτᾷ, ἂν κοιμᾶται, ἐκείνη δὲ τοῦ ἀπαντᾷ, ὅτι ἐξύπνησε τρομαγμένη, διότι ἔβλεπεν εἰς τὸ ὄνειρόν της τὴν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων σύλληψιν, τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ. Ὁ Ἰησοῦς, ἀκούων ἀτάραχος τὸ ὄνειρον τῆς μητρὸς, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ¹.

Ἡ προσευχή² αὕτη εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν παραλλαγῶν παρουσιάζεται ἀπὸ μετρικῆς ἐπόψεως ἰδιόμορφος. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ποιητικὴ σύνθεσις της εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν ἐπωδῶν. Ἄλλως τε οἱ στίχοι:

*Τὸ τιμητικὸ σου αἷμα χάμαι στή γῆ ἐχύθη,
στραβὸς τό ἴβαλε,
μάθια ἔκαμε,
κουτσὸς τ' ἀλείφτηκε,
πόδια ἔκαμε . . .*³

μεταφέρουν ἡμᾶς εἰς ἀναλόγους κατὰ τὴν μορφήν διατυπώσεις ἐπωδῶν, ἀναφερομένων εἰς τὴν θεραπείαν διαφόρων νόσων.

Ἄσμα δημῶδες τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου γνωρίζομεν ὅτι ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ ρουμανικῷ λαῷ, χρησιμοποιούμενον ἐν Ρουμανίᾳ ὡς «φυλαχτὸ» καὶ ἀπαγγελλούμενον ὡς προσευχή⁴. Παραθέτω κατωτέρω τὸ κείμενον αὐτοῦ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατὰ λογάδην:

¹ Κατὰ τὴν ὡς ἄνω παραλλαγὴν τοῦ ᾄσματος ἐκ Ρόδου ὁ Χριστὸς λέγει:

*Ἀληθινὴ ἴσαι, μάννα μου,
ἀληθινὸ καὶ τ' ὄνειρό σου.*

Καὶ εἰς τὴν ἐκ Σάμου παραλλαγὴν λέγεται:

*Ἀλήθεια εἶνι, μάννα μου,
μητέρα μου . . .*

Λ.Α. ἀρ. 1428, σ. 37 - 38, ἀρ. 8.

² Μόνον ἐν Κύπρῳ «τὸ τραγουδοῦν μὲ λυπητερό σκοπὸ. Τὸ τραγουδοῦν συνήθως στή γιορτὴ τῆς Παναγίας». Λ.Α. ἀρ. 1896 Α', σ. 131 (συλλ. Δ. Ἀ. Πετροπούλου, ἀπὸ Κούκλια Πάφου, 1953).

³ Βλ. τὴν ὡς ἄνω ὑπ' ἀρ. 1 παραλλαγὴν, στίχ. 21 - 25.

⁴ Τοῦτο λέγουν εἰς τὸν νομὸν Muscel τῆς Βλαχίας κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ κατὰ τὰς ὥρας κινδύνου. Βλ. T. Pamfile, Sărbătorile la Români. Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului, București 1914, σ. 33 - 34.

Piatră peste piatră
 Maica Domnului
 Jos pe piatră ședeă;
 Domnul Hristos
 5 P'altă parte venea...
 —O Maica noastră ce iubești
 Ori dormi, ori odihnești?
 —O Doamne, fiul meu,
 Nici dorm, nici odihnesc
 10 Puținel somn însonnai
 Și mare vis că visai:
 Unde te prinsese câinii de Jidovi
 In Udeia,
 Te căsnia, te chinuia,
 15 Cu oțet și fiere te - adăpa...
 Te 'mbrăcase
 Cu cămașe de urzică,
 Te 'ncinsese cu brâu de mărăcine
 Și - ți pusese
 20 Coroană de spini în cap.
 —O Doamne, Maica noastră,
 Cine mă vrea bate cu palmele
 Peste față obrazului,
 Cu biciu de foc din cer
 25 L'oiu săgeta.
 —O Doamne, fiul meu,
 Cine va vrea zice
 Aceste cuvinte
 Ziua de trei ori
 30 Și noaptea de două ori,
 Nici focu nu-l va arde.
 Nici Tătari nu-l va robi.
 Nici de ciurma nu va muri¹.

Πέτρα στὴν πέτρα. | Ἡ Παναγία |
 κάτω σὲ πέτρα ἐκάθονταν | καὶ ὁ Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστὸς | ἀπ' ἄλλο μέ-
 ρος ἔρχονταν... | —ᾠ μητέρα μου,
 τί ἔχεις, | κοιμᾶσαι ἢ ἀναπαύεσαι; |
 —ᾠ Κύριε, υἱέ μου, | οὔτε κοιμοῦ-
 μαι, οὔτε ἀναπαύομαι. | Λίγον ὕπνον
 ἐπῆρα | καὶ μεγάλο ὄνειρο εἶδα: |
 πὼς σ' ἐπιαναν οἱ σκύλοι οἱ Ἑβραῖοι, |
 στὴν Ἰουδαία | σ' ἐτυραννοῦσαν,
 σ' ἐβασάνιζαν, | ξίδι καὶ χολή σ' ἐ-
 πότιζαν... | Σοῦ ἔβαζαν πονκάμισο
 ἀπὸ τσουκνίδα, | σ' ἔδεναν μὲ σχοινὶ
 ἀπὸ ἀγκάθια | καὶ σοῦ ἔβαζαν στὴν
 κεφαλὴν ἀκάνθινο στεφάνι. | —ᾠ
 Κυρία, μητέρα μου, | ὅποιος θὰ μὲ
 ραπίση | στὸ μάγουλο, | μὲ πύρινη
 ρομφαία ἀπὸ τὸν οὐρανὸ | θὰ τὸν
 κτυπήσω. | —ᾠ Κύριε, υἱέ μου, |
 ὅποιος θὰ εἰπῇ | αὐτὰς τὰς λέξεις |
 τὴν ἡμέρα τρεῖς φορές | καὶ τὴν νύ-
 κτα δυὸ φορές, | οὔτε φωτιά θὰ τὸν
 καύση | οὔτε ἀπὸ τοὺς Τατάρους
 θὰ ὑποδουλωθῇ | οὔτε ἀπὸ χολέρα
 θὰ πεθάνη.

¹ Tudor Pamfile, *ἔνθ' ἀν.*, σ. 33 - 34. Βλ. καὶ παρὰ C. Rădulescu - Codin ἠὲ D. Mihalache, *Σαββάτορες τοποροῦ, Βουρεῖτι 1910*, σ. 84. N. Cartoian, *Κάρτες τοποροῦ ἐν λοτεροῦ Ῥομάνεσκᾶ. Ἐποκα ἐνφλενῆει γρεκεῖτι*, τόμ. II, Βουρεῖτι 1938, σ. 105.

Φανερά είναι ἡ ὁμοιότης τοῦ ρουμανικοῦ τούτου ἄσματος πρὸς τὸ ἑλληνικόν¹. Τὸ περιεχόμενον εἰς ἀμφοτέρα εἶναι τὸ αὐτό, ἡ δὲ πλοκὴ τῶν ἐπεισοδίων καὶ ἡ σειρά τῶν στίχων εἶναι περίπου αἱ ἴδιαι. Κύριον θέμα καὶ εἰς τὸ ρουμανικὸν εἶναι ὁ κατόπιν τοῦ φρικτοῦ ὄνειρου τῆς Παναγίας διάλογος μετὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἐπιχειμένης ἐκείνου σταυρώσεως. Ἔτι δ' ὠρισμένοι τῶν στίχων τοῦ ἄσματος τούτου νομίζει τις ὅτι μετεφράσθησαν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ καὶ ἀντιστρόφως². Διαφοραὶ παρατηροῦνται μόνον εἰς τὸ προοίμιον. Τὸ ρουμανικὸν ἀρχίζει μὲ τὸν τυπικὸν στίχον *Piatră peste piatră* (= Πέτρα στὴν πέτρα), τὸ δὲ ἑλληνικὸν εἰς τὰς περισσοτέρας γνωστὰς παραλλαγὰς αὐτοῦ μὲ τὴν ἐρώτησιν τοῦ Χριστοῦ: *Κοιμᾶσαι, μητέρα μου*; Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἀποστροφή πρὸς τὸν Ἄγγελον ἢ τὸν Σταυρόν, ἡ ὑπάρχουσα μὲν εἰς τὰ δύο ὡς ἄνω ἐκ Κρήτης παρατεθέντα κείμενα, μὴ ἀπαντῶσα δ' εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς παραλλαγὰς³, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ σχετικοῦ φακέλου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, νομίζω, ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα τῆς συνθέσεως τοῦ ἄσματος προσθήκη. Ἡ δὲ κατακλείς εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἄσματα, τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ ρουμανικόν, εἶναι τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐν τῷ ρουμανικῷ γίνεται μνεΐα καὶ τῶν Τατάρων, ἣτις κατὰ τὸν N. Cartoian δεικνύει ὅτι τοῦτο «εἶναι προγενέστερον τῆς Φαναριωτικῆς ἐποχῆς ἢ τὸ ὀλιγώτερον τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν Φαναριωτικὴν περίοδον εἶχον παύσει αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Τατάρων»⁴.

Ἦδη τίθεται τὸ ἐρώτημα. Πόθεν προέρχεται τὸ δημῶδες τοῦτο ἐν Ρουμανίᾳ ἄσμα; Κατὰ τὸν N. Cartoian πρότυπον αὐτοῦ εἶναι ἡ γνωστὴ ἐν Ρουμανίᾳ ἀπόκρυφος διήγησις «Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας». Εἰς λαϊκὸν φυλλάδιον, κυκλοφορούμενον ἐκεῖ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιστολὴ τῆς Παναγίας», περιέχονται καὶ τὸ «Ὀνειρον τῆς Παναγίας» καὶ ἡ «Κάθοδος εἰς τὸν Ἄδην». Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ρουμανικῆς Ἀκαδημίας εὐρίσκονται πολλαὶ ἐκδόσεις μὲ τὰ ἐν λόγῳ κείμενα, ἐξ ὧν ἡ παλαιότερα ἐξετυπώθη ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ ἔτος 1863 εἰς τὸ τυπογραφεῖον Rassidescu, ἕτερα δὲ ἔκδοσις τούτων ἐδημοσιεύθη καὶ πάλιν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1887 διὰ κυριλλικῶν, ὡς καὶ παλαιότερον, γραμμάτων⁵.

¹ Ὁφείλω νὰ σημειώσω, ὅτι τὴν ὁμοιότητα ταύτην πρῶτοι ἡμεῖς παρατηροῦμεν ἐν ταῦθα. Οἱ ἐν Ρουμανίᾳ ἐρευνηταὶ ἀγνοοῦν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ ἀειμνήστου N. Cartoian, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα πρὸ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου καὶ ἐμελέτησε σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἄσματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ. Βλ. N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 106.

² Πρὸβλ. τοὺς στίχους 17 - 26 τῆς ὡς ἄνω ἐκ Λασιδάς Μεραμβέλλου Κρήτης παραλλαγῆς πρὸς τοὺς στίχους 6 - 20 τοῦ ρουμανικοῦ ἄσματος.

³ Ἐξαιρουμένης τῆς ἐκ Ψερίμου τῆς Δωδεκανήσου.

⁴ N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 105.

⁵ Βλ. βιβλιογραφίαν περὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων τῆς ἀποκρύφου ταύτης διηγήσεως παρὰ N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 106.

Εἰς ὅλας τὰς παραλλαγὰς αὐτῆς ἢ ἐν λόγῳ ρουμανικῆ διήγησις τοῦ «Ὀνειροῦ» ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἐξῆς: «Ἡ Παναγία κοιμᾶται ἐν Βηθλεὲμ παρὰ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Ὁ Χριστὸς ἔρχεται πρὸς αὐτήν, τὴν ἐξυπνᾷ, ἐκείνη δὲ τοῦ λέγει τὸ ὄνειρον, τὸ ὁποῖον ἔβλεπε δι' αὐτόν. — Υἱέ μου, γλυκύτατε, τοῦ λέγει, εἶδα τὸν Πέτρον εἰς τὴν Ρώμην, τὸν Παῦλον εἰς τὴν Δαμασκόν, ἀλλ' ἐσὲ σὲ εἶδον σταυρούμενον ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν. Οἱ Γραμματεῖς, οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι ὄξος καὶ χολὴν σὲ ἐπότιζον..., στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν σου ἔθετον...»¹. Τὸ κείμενον τελειώνει μὲ τὴν συμβουλήν τῆς Παναγίας: «Ὅποιος θὰ τὸ γράψῃ καὶ θὰ τὸ ἔχη ἐπάνω του, θὰ ἔχη τὸν οἶκτον τοῦ Θεοῦ... καὶ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του θὰ παρουσιασθῶ ἐγὼ καὶ θὰ παρακαλέσω μετὰ τῶν ἀγγέλων τὸν υἱόν μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του»². Ἐν Ρουμανίᾳ, κατὰ τὸν N. Cartoian, τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τῆς ἐν λόγῳ διηγήσεως συνετέλεσεν, ὥστε τὸ «Ὀνειρον τῆς Παναγίας» νὰ κατακτήσῃ τὰς λαϊκὰς τάξεις, ἀφοῦ καὶ σήμερον οἱ Ρουμάνοι χωρικοὶ φέρουν τοῦτο ὡς «φυλαχτό», προωρισμένον νὰ προφυλάττῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δυστυχίας³. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Ρουμανίας, ἐπάγεται, ἢ ἀπόκρυφος αὕτη διήγησις μεγάλως τιμᾶται⁴.

Πρότυπον καὶ πηγὴ τῆς διηγήσεως ταύτης, κατὰ τὸν ἴδιον ἐρευνητὴν, εἶναι τὸ ἀπόκρυφον κείμενον τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», τὸ ὁποῖον διεσώθη, ὡς ἔδειξεν ὁ Tischendorf, εἰς διαφόρους παραλλαγὰς, ἑλληνικὴν, ἀραβικὴν, 2 λατινικὰς, κοπτικὴν καὶ συριακὴν⁵. Εἰς μίαν ἐκ τῶν δύο λατινικῶν παραλλαγῶν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Tischendorf, ἔχομεν, λέγει ὁ Cartoian, διάλογον μετὰ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Σωτῆρος. Ἡ Παρθένος παρακαλεῖ τὸν Χριστὸν νὰ εἴπῃ εἰς αὐ-

¹ N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 104 - 105.

² N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 105. Ἄς σημειωθῆ, ὅτι τὸ «Ὀνειρον τῆς Παναγίας» συμφύρεται μὲ τὴν «Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», περὶ τῆς ὁποίας βλ. Hipp. Delehaye, La lettre tombée du ciel, ἐν Académie royale de Belgique. Bulletin de la classe de lettres, 1899, σ. 211 κ.ἐξ. Maximilian Bittner, Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen und Rezensionen, ἐν Denkschriften der kaiserlichen Akademie d. Wissensch. in Wien. Philosoph. - hist. Kl. 51 (1906). Ὁ Delehaye, στηριζόμενος εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ παλαιότεραι παραλλαγὰι τῆς «Ἐπιστολῆς τοῦ Χριστοῦ» εἶναι λατινικαί, πιστεύει ὅτι ἡ «Ἐπιστολή», ἦτις, ὡς γνωστόν, ἐγένετο γνωστὴ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 6ον αἰ. (τῷ 584), ἐπλάσθη ἐν τῇ λατινικῇ Ἀφρικῇ. Ὁ δὲ Bittner, βασισθεὶς εἰς τὴν κριτικὴν τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς τῶν κειμένων, πιστεύει ὅτι τὸ πρωτότυπον αὐτῆς ἐγράφη ἑλληνιστί. Βλ. N. Cartoian, Cărțile populare, τόμ. I, București 1929, σ. 102, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ N. Cartoian, Cărțile populare, τόμ. II, σ. 105.

⁴ N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 106.

⁵ Βλ. παρὰ N. Cartoian, ἐνθ' ἄν., σ. 104.

τὴν περὶ τοῦ θανάτου τῆς τρεῖς ἡμέρας πρότερον. Καὶ ὁ Χριστὸς λέγει: «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σὲ ἐγκαταλείψω; ... Οἱ ἄγγελοί μου θὰ σὲ φυλάττουν... Ἐφ' οὗ δ' ὑποστῶ τὸ πάθος διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, θὰ ἀναστηθῶ μετὰ τριήμερον»¹. Ὁ διάλογος οὗτος, καθ' ὃν ὁ Χριστὸς ἀποκαλύπτει εἰς τὴν μητέρα του τὰ συμβησόμενα, ὑπῆρξεν, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ N. Cartoian, ἡ ἀφειρηρία τῆς ἀποκρύφου διηγήσεως περὶ τοῦ «Ὀνείρου τῆς Παναγίας»².

Δυστυχῶς δὲν ἐπέτυχον νὰ εὔρω εἰς τὰς δημοσίας βιβλιοθήκας τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἑλληνικὸν ἀπόκρυφον κείμενον τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», ἀλλ' εἶδον ἐν τῇ Μπεννακίῳ βιβλιοθήκῃ τὸ λατινικὸν καὶ τὸ κοπτικὸν κείμενον τῆς διηγήσεως ταύτης μετ' ἀντιστοίχου ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ δευτέρου³. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν σχετικῶν κειμένων διεπίστωσα ὅτι ἡ δημώδης ρουμανικὴ διήγησις: «Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας» δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀπόκρυφον διήγησιν τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», καθὼς ὑπεστήριξεν ὁ N. Cartoian· ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ περιεχομένου ἀμφοτέρων τῶν ὡς ἄνω διηγήσεων δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ τοιοῦτο συμπέρασμα. Τὸ μόνον κοινὸν μεταξὺ τούτων σημεῖον εἶναι ἀπλῶς ὁ τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ διάλογος, ὅστις ὅμως οὐδεμίαν ἔχει εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ὁμοιότητα.

Ἄλλαχοῦ λοιπὸν πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν τὴν πηγὴν τῆς προελεύσεως τῆς ρουμανικῆς διηγήσεως τοῦ «Ὀνείρου τῆς Παναγίας».

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ μὲ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον ἑλληνικοῦ δημώδους ἄσματος, τὸ

¹ Παραθέτω ἐνταῦθα τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς λατινικῆς παραλλαγῆς τοῦ ἀποκρύφου κειμένου τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», τὸ ὁποῖον δὲν παραθέτει ὁ N. Cartoian: «In tempore illo antequam Dominus ad passionem veniret, et inter multa verba, quae mater filio inquisibit, de suo transitu interrogare coepit eum tali affamine. O carissime fili, precor sanctitatem tuam ut, quando anima mea de corpore exierit, tertio die ante facias me scire, et tu, dilecte fili, cum tuis angelis eam suscipe. Tum suscepit deprecationem dilectae matris dixitque ei. O aula et templum dei vivi, o perpetua benedicta, o regina omnium sanctorum et benedicta super omnes feminas; antequam me portares in tuo utero, semper custodivi te et cibare feci te cotidie meo angelico cibo, ut nosti: quomodo de deseram postquam tu me portasti et nutristi, fugiendo in Egyptum detulisti et multas angustias pro me sustinuisti? Ecce scias quia angeli mei semper custodierunt te et custodient usque ad transitum tuum. Sed postquam sustinuero passionem propter homines, sicut scriptum est, et in die tertio resurrexero et post LX dies in celum ascendero, cum videris me cum angelis et archangelis, cum sanctis et cum virginibus et cum meis discipulis ad te venientem...». Apocalypses Apocryphae.... ed C. Tischendorf, Lipsiae 1866, σ. 113 - 14.

² N. Cartoian, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 104.

³ Coptic Apocryphal Gospels. Translations... by Forbes Robinson, Cambridge 1896, σ. 33, 95.

ὅποιον, ὡς εἵπομεν ἄνωτέρω, ἠγγόει ὁ Cartoian, γεννᾷ τὴν εὐλογον ὑποψίαν¹ μήπως τοῦτο εἶναι ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε ἢ ἐν λόγῳ ἀπόκρυφος ρουμανικὴ διήγησις τοῦ «Ὀνειρο», ἐκ ταύτης δὲ ἀκολούθως καὶ τὸ σχετικὸν δημῶδες ἐν Ρουμανία ἄσμα.

Τὴν ὑποψίαν ταύτην ἐνισχύουν, νομίζω, τὰ ἐξῆς, σχετικὰ πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ζήτημα.

Παλαιότερον τοῦ N. Cartoian ὁ λαογράφος S. Fl. Marian ἐθεώρει τὴν ὡς ἄνω ρουμανικὴν διήγησιν τοῦ «Ὀνειρο», ἐν συμφυρμῷ μετ' ἄλλου τινὸς χριστιανικοῦ ἀποκρύφου καὶ μετὰ εἰδωλολατρικῆς τινος παραδόσεως, προγενεστέρας τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς πηγὴν συνθέσεως τῶν γνωστῶν ἐν Ρουμανία ἐμμέτρων «διηγήσεων» περὶ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῆς Παναγίας². Ἡ Θεοτόκος, συμφώνως πρὸς τὰς «διηγήσεις» ταύτας, συναντήσασα τὸν ἠγαπημένον μαθητὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Ἰωάννην, ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ διδασκάλου του³. Ἐπειτα αὕτη ζητεῖ πληροφορίας ἀπὸ τὸν ξυλουργόν, τὸν κατασκευάσαντα τὸν σταυρόν, καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸν σιδηρουργόν, ὁ ὅποιος ἐχάλκευσε τοὺς ἥλους τῆς σταυρώσεως. Ἐπίσης εἰς τὰ ἐν λόγῳ ρουμανικὰ ἄσματα ἀναφέρονται οἱ παρηγορητικοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνεν ὁ Κύριος πρὸς τὴν μητέρα του ἐπάνω ἀπὸ τὸν σταυρόν.

Πρὸς πληρεστέραν κατατόπισιν τοῦ Ἑλληνοσ ἀναγνώστου θὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἀπόσπασμα μακροσκελοῦς παραλλαγῆς τοῦ ρουμανικοῦ ἄσματος ἐκ Μπουκοβίνης, λεγομένου κατὰ τὰ Χριστουγεννιάτικα κάλανδα.

N' o văzut pe fiul său,
Pe fiul lui Dumnezeu,
Da o văzut pe Ion,
Pe Sânt-Ion
Nănașul lui Dumnezeu

(Ἡ Παναγία) δὲν εἶδε τὸν υἱόν της, |
τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, | ἀλλὰ εἶδε
τὸν Ἰωάννην, | τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, |
τὸν νουνὸν τοῦ Θεοῦ | καὶ κουμπά-

¹ Ἐκφράζω ὑποψίαν καὶ οὐχὶ βεβαιότητα, διότι δὲν γνωρίζομεν, ἂν τὸ ἐλληνικὸν ἄσμα εἶναι προγενέστερον χρονικῶς τῆς ρουμανικῆς διηγήσεως τοῦ «Ὀνειρο». Ἐπίσης ὑποπτεύομεν μήπως εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἄσματος ὑπόκειται ἄγνωστος ἡμῖν ἐλληνικὴ ἀπόκρυφος διήγησις, ἣτις πιθανῶς ἐγένετο γνωστὴ καὶ ἐν Ρουμανία, χρησιμεύσασα ὡς πρότυπον τῆς συνθέσεως τοῦ «Ὀνειρο», ὡς τοῦτο συνέβη μὲ τόσα ἄλλα ἐλληνικὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐσχηματίσθησαν ἀντίστοιχα ρουμανικά. Βλ. περὶ τούτων *Legende hagiografice*, ἐν *N. Cartoian*, ἐνθ' ἄν., σ. 131 - 134.

² *S. F. Marian*, *Legendele Maicii Domnului*. Studiu folcloristic. București 1904, σ. 106 - 107 (ἔκδ. τῆς Ρουμαν. Ἀκαδημ.).

³ «Μὴν εἶδες τὸν υἱόκα μου κ' ἐσὲ τὸ δάσκαλό σου», ὡς λέγεται εἰς τὸ ἐλληνικὸν δημῶδες ἄσμα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

Și cumățul său.
 Și văzându-l l-o întrebat
 Și astfel i-o cuvântat:
 —Ioane,
 Sânt-Ioane!
 N'ai văzut,
 N'ai auzit
 De fiul meu,
 De fiul lui Dumnezeu
 Și de cinul (=finul) tău?
 —Maică! de văzut
 Eu nu l-am văzut.
 Da de auzit
 Eu am auzit
 Că Jidovi-l chinuesc
 Și amar îl mai muncesc
 Lângă poarta lui Pilat
 Cea alba de brad,
 Răstignit pe cruce
 De măr dulce.
 Cu cămașă de urzică
 L-o îmbrăcat,
 Cu curea de măcieș
 L-o încins.
 Coroana de spini
 Pe cap i-o pus,
 Trestie sub unghii
 I-o bătut,
 Sânge în păhar
 I-o sprijinit,
 Jidovii la masă
 De-a rândul l-o bătut¹.

ρον της. | Καὶ σὰν τὸν εἶδε,
 τὸν ἐρώτησε | κ' ἔτσι τοῦ
 ὠμίλησε: | —Ἰωάννη, |
 Ἄγιε Ἰωάννη! | Δὲν εἶδες, |
 δὲν ἄκουσες | γιὰ τὸν υἱὸν
 μου, | γιὰ τὸν υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ | καὶ ἀναδεκτόν σου; |
 —Μητερούλα! νὰ τὸν
 ἰδῶ, | ἐγὼ δὲν τὸν εἶδα, |
 ἀλλὰ ἔχω ἀκουστά, |
 ἐγὼ ἄκουσα, | πὼς οἱ
 Ἑβραῖοι τὸν τυραννοῦν |
 καὶ τὸν βασανίζουν | κοντὰ
 στὴν θύρα τοῦ Πιλάτου, | ποὺ
 εἶναι ἄσπρη ἀπὸ ἔλατο, | σταυ-
 ρωμένον σὲ σταυρὸ | ἀπὸ γλυ-
 κομηλιά. | Μὲ πουκάμισο
 ἀπὸ τσουκνίδα | τὸν ἔντυσαν, |
 μὲ ζώνην ἀπὸ βάτον | τὸν ἔζωσαν,
 στεφάνι ἀπ' ἀγκάθια | τοῦ
 ἔβαλαν στὸ κεφάλι, | μὲ
 καλάμι τὸν ἐκτύπησαν. |
 Ἄπὸ τὸ αἷμα του σὲ πο-
 τήρι | ἔβαλαν | οἱ Ἑβραῖοι
 καὶ στὸ τραπέζι | μὲ
 τὴν σειρὰν τὸ ἦπιαν.

¹ Ἀξιόλογον διαφέρον παρουσιάζει ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἔσματος ὁ διάλογος τῆς Παναγίας ἀφ' ἑνὸς μὲ τὸν ξυλουργὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὸν σιδηρουργόν. Ἐκ τούτων παραθέτω τὸν δεύτερον:

¹ S. F. Marian, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 109.

—Bună ziuă, meștere!
—Mulțumesc dumi-tale,
Maică Sfântă, preacurată.
Ce plângi, ce oftezi,
Ce te văerezi?

—Cum n'oiu plânge și oftă
Și cum nu m'oiu văeră,
Ca numa-un fiu am avut
Și pe-acela l-am perdut.

Și acum am auzit
Că Jidovi-l chinuesc
Și amar îl mai muncesc
Lângă poarta lui Pilat,
Cea albă de brad,
Răstignit pe cruce
De măr dulce!

N'ai văzut,
N'ai auzit
De fiul meu,
De fiul lui Dumnezeu?

—Ba, eu, Maic', am auzit
Și cu ochii l'am văzut
Lângă poarta lui Pilat,
Cea albă de brad,
Răstignit pe cruce
De măr dulce.

Da nu numai l-am văzut,
Ci și cuie i-am făcut
Cu cari a fost răstignit

.¹

¹ Εξ ἄλλης παραλλαγῆς τοῦ ἄσματος, προερχομένης ἐκ Βλαχίας, παραθέτω τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα:

Jidovii, când au văzut
Că Isus e domnul Sfânt,

—Καλημέρα, μάστορα! | —Σᾶς εὐχα-
ριστῶ, | Ἁγία Παρθένα. | Γιατί κλαῖς,
γιατί ἀναστενάξεις, | γιατί θλίβε-
σαι; | —Πῶς νὰ μὴ κλαίω καὶ
νὰ μὴ ἀναστενάζω | καὶ πῶς
νὰ μὴ θλίβωμαι, | ποὺ εἶχα
ἓνα μοναχοπαίδι | καὶ τὸ ἔχασα. |
Καὶ τώρα ἤκουσα, | ὅτι οἱ Ἑβραῖοι
τὸ τυραννοῦν | καὶ πικρὰ
τὸ βασανίζουν | κοντὰ στὴ θύρα
τοῦ Πιλάτου, | τὴν ἄσπρη ἀπὸ
ἔλατο, | σταυρωμένον σὲ σταυρὸ |
ἀπὸ γλυκομηλιά! | Δὲν εἶδες, |
δὲν ἤκουσες | διὰ τὸν υἱόν μου, |
διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ; | —Ναί,
Παρθένα, ἤκουσα | καὶ μὲ τὰ
μάτια μου τὸν εἶδα | κοντὰ στοῦ
Πιλάτου τὴν θύρα, | ποὺ εἶναι
ἄσπρη ἀπὸ ἔλατο, | σταυρω-
μένον σὲ σταυρὸ | ἀπὸ γλυκο-
μηλιά. | Κι ὄχι μονάχα ποὺ
τὸν εἶδα, | ἀλλὰ ἔκαμα καὶ
τὰ καρφιά | ποὺ μ' αὐτὰ τὸν
ἐκάρφωσαν.

Οἱ Ἑβραῖοι, σὰν εἶδαν | πῶς ὁ Ἰη-
σοῦς εἶναι ὁ Ἅγιος ὁ Κύριος, | τὸν

¹ S. F. Marian, ἔνθ' ἄν., σ. 110.

După el au alergat,
 Cu lanțuri că l-au legat
 Și l-au dus și la Pilat.
 Sus pe cruce l-au suit
 Și pe el l-au răstignit:
 Cu piroane de oțel
 Ca să moară ușurel.
 Cu fiere l-au adăpat
 Pe Christos cel înșelat,
 Pe Dumnezeu împărat.
 Pământul s'a tremurat,
 Soarele s'a întunecat,
 Luna fața și-a schimbat,
 Jidovii s'au spăimântat
 Și cu glas tare-au strigat:
 Că Isus cu adevărat
 Fost al lumii împărat.
 Impăratul cerurilor,
 Bucuria oamenilor,
 Prăpădul Jidovilor!¹

ἐκυνήγησαν καὶ με ἄλυσίδες τὸν
 ἔδεσαν | καὶ τοῦ Πιλάτου τὸν ἔφε-
 ραν. | Ἐπάνω σὲ σταυρὸ τὸν ἀνέ-
 βασαν | καὶ τὸν ἐσταύρωσαν: | με
 περόνια ἀπὸ ἀτσάλι | διὰ νὰ
 ἀργοπεθάνη. | Μὲ χολὴν ἐπότισαν |
 τὸν προδομένο Χριστό, | τὸν
 βασιλέα, τὸν Θεόν. | Ἡ γῆ ἐσεί-
 στηκε, | ὁ ἥλιος ἐμαύρισε, | τὸ φεγ-
 γάρι ἄλλαξε ὄψη. | Οἱ Ἑβραῖοι
 ἐτρόμαξαν | καὶ με δυνατὴ φωνὴ
 ἐφώναξαν: | Ὁ Ἰησοῦς ἀληθινὰ |
 ὑπῆρξε τοῦ κόσμου βασιλιάς. | Βα-
 σιλιὰς τῶν οὐρανῶν, | χαρὰ τῶν
 ἀνθρώπων, | καταστροφὴ τῶν Ἑ-
 βραίων.

Αἱ ἔμμετροι αὗται ρουμανικαὶ «διηγήσεις» χρησιμοποιοῦνται, ὅπως καὶ τὸ ἄσμα: «Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας» ὡς «φυλαχτὸ» (προσευχή), διότι εἷς τινὰς παραλλαγὰς καταλήγουν ὡς ἑξῆς: «Ὅποιος θὰ τὸ λέγῃ τὸ πρωί, ὅταν ἐξυπνᾷ, αὐτὸς θὰ ὀδηγηθῆ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγγέλων εἰς τὸν Παράδεισον».

Πρότυπον τῶν ἔμμετρων τούτων «διηγήσεων» ἐθεωρήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Gaster² ἡ ἀπόκρυφος διήγησις «Visul Maicii Domnului» (=Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας). Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ S. F. Marian καὶ τοῦ Μ. Gaster δὲν παρεδέχθη ὁ Ν. Cartoian καὶ ὑπεστήριξεν, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ «διηγήσεις» περὶ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῆς μητρὸς του δὲν ἀπέρρευσαν ἐκ τῆς ἀποκρύφου ρουμανικῆς διηγήσεως τοῦ «Ὀνείρου τῆς Παναγίας», ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν ἐλληνικῶν δημοδῶν ἁσμάτων, τῶν ἄδομένων εἰς τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Μεγάλην

¹ S. F. Marian, ἐνθ' ἀν., σ. 222.

² M. Gaster, Studies and Texts in folklore magic mediaeval romances hebrew apocrypha. II. London, 1925 - 1928. Βλ. παρὰ Ν. Cartoian, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σ. 106, σημ.

Παρασκευὴν καὶ γνωστῶν ὑπὸ τοὺς τίτλους: «Τὸ μοιρολόϊ τοῦ Χριστοῦ», «τῆς σταύρωσης», «ὁ θρῆνος τῆς Παναϊᾶς» κ.τ.δ.¹.

Μὲ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ N. Cartoian συνετάχθη ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ Οὐγγρος καθηγητῆς L. Galdi γράφων: «Εἰς τὴν Μολδαβίαν οὐ μακρὰν τῆς Suceava ὁ S. Fl. Marian κατέγραψε περίεργον ἄσμα συγκείμενον ἐκ σειρᾶς διαλόγων. Ἡ Παναγία, ἣ ὁποία φαίνεται νὰ μὴ εἶναι καθόλου πληροφορημένη διὰ τὰ γεγονότα τοῦ Γολγοθᾶ, ζητεῖ πανταχοῦ τὸν υἱὸν τῆς καὶ εἰς τὸν δρόμον τῶν ἀναζητήσεών τῆς συναντᾷ πρῶτον τὸν Ἅγιον Ἰωάννην, ὁ ὁποῖος τῆς ἀναφέρει τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, ἔπειτα τὸν ξυλουργόν, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ, τέλος δὲ τὸν σιδηρουργόν, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν σταύρωσιν ἦλους. Οἱ διάλογοι ἔχουν τὴν μορφήν παραλογῆς. Αἱ ἐρωτήσεις τῆς Παναγίας καὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν μετ' αὐτῆς διαλεγομένων προσώπων εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον στερεότυποι. Προσθέτομεν ἀκόμη ὅτι τὰ τοιούτου εἴδους ἄσματα, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Rovestea Maicii Domnului*» ἢ «*Rovestea lui Christos*» (= «Διήγησις τῆς Παναγίας» ἢ «Διήγησις τοῦ Χριστοῦ») συνήθως τελειώνουν διὰ διαλόγου τῆς Παναγίας μὲ τὸν ἐσταυρωμένον. Κατὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Χριστὸς προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα του»². «Ἀλλὰ ποία ἡ ἀρχὴ τῆς παραλογῆς ταύτης;» ἐρωτᾷ ὁ Galdi, καὶ ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος: «Ἀντιθέτως πρὸς τὰς γνώμας τοῦ S. F. Marian καὶ τοῦ M. Gaster, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ ἄσμα... διὰ τῆς ἐπιδράσεως ἑτέρου κειμένου λεγομένου «*Visul Maicii Domnului*» (= Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας), προτιμῶμεν νὰ παραδεχθῶμεν τὰς ἀπόψεις τοῦ N. Cartoian, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἄσμα τῆς ἀναζητήσεως τοῦ Ἰησοῦ πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς γνωστὸν εἶδος τῆς Νεοελληνικῆς λαογραφίας, ἥτοι εἰς «τὸ μοιρολόγι τοῦ Χριστοῦ», «τῆς σταύρωσης», «ὁ θρῆνος τῆς Παναϊᾶς», «ὁ θρῆνος τῆς Μεγάλῃς Παρασκευῆς», «τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ» κτλ.»³.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, προσθέτομεν ἡμεῖς, κατέληξεν ὁ N. Cartoian, διότι ἐγνώριζε τὰ ἀντίστοιχα πρὸς τὸ ρουμανικὸν «τῆς ἀναζητήσεως» ἑλληνικὰ ἄσματα, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων ἐπέισθη, ὅτι ταῦτα οὐ μόνον εἶναι προγενέ-

¹ N. Cartoian, ἐνθ' ἄνωτ. Βλ. καὶ Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογρ., τόμ. 11 (1934/37), σ. 253, ἐνθα βιβλιογραφία περὶ τῶν ἁσμάτων τούτων.

² L. Galdi, *Les echos Roumains des Moιρολόγια neohelléniques*, ἐν Byzantinoslavica, τόμ. XI, 1. Prague 1950, σ. 1 - 2.

³ L. Galdi, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 2. Ἐκ τοῦ ἰδίου «μοτίβου» προέρχεται κατὰ τὸν Galdi (ἐνθ' ἄν., σ. 4 - 5) καὶ ἡ παραλογὴ τῆς Mioița, ἐνθα «ὁ δολοφονηθεὶς ποιμὴν υἱὸς ἀναζητεῖται ὑπὸ τῆς μητρὸς του».

στερα τοῦ ρουμανικοῦ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξαν καὶ τὸ πρότυπον διὰ τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ¹. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐπίσης ρουμανικὸν ἄσμα: «Τὸ Ὀνειρον τῆς Παναγίας» καὶ τὴν διήγησιν περὶ αὐτοῦ, νομίζομεν, ὅτι διάφορον θὰ διετύπωνε γνώμην ὁ ἴδιος ἐρευνητής, ὁ Cartoian, εἰς ἐγνώριζε τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντιστοίχου ἑλληνικοῦ ἄσματος μὲ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἴδιαν παρά τε τῷ ἑλληνικῷ καὶ τῷ ρουμανικῷ λαῷ χρησιμοποίησιν. Τὸ ἑλληνικὸν δημῶδες ἄσμα — προσευχὴ — τοῦ «Ὀνειρου τῆς Παναγίας» πιθανῶς γενόμενον γνωστὸν ἐν Ρουμανίᾳ πρὸ τῆς Φαναριωτικῆς ἐποχῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς τε ἀποκρύφου ρουμανικῆς διηγήσεως καὶ τοῦ ὁμωνύμου ἄσματος.

R É S U M É

La chanson populaire: *Le songe de la Sainte Vierge*

Dans certaines régions du monde grec (Chypre, Dodécane, Crète, Macédoine, Pont-Euxin et plus particulièrement celles de Sinope et de Samsun) le peuple chante comme prière «le songe de la Sainte Vierge», chanson à laquelle on attribue la valeur d'une protection contre les maladies; elle peut empêcher ou guérir tous les maux.

Le sujet principal de toutes les variantes de la chanson est un dialogue entre le Christ et la Sainte Vierge; Jésus se tient à côté de sa Mère qui se trouve dans un état de rêve, mais sans dormir; il lui demande si elle dort; elle répond qu'elle vient de se réveiller, effrayée par un songe terrible: les Juifs auraient arrêté, torturé, et, finalement, crucifié son fils. Jésus, ayant entendu dans le calme le rêve de sa Mère, l'assure qu'il n'est que trop prophétique.

Cette chanson populaire est connue aussi en Roumanie, où, récitée comme prière, elle protège des maladies.

L'auteur du présent article compare la chanson grecque à la chanson roumaine et tire au clair leur parenté évidente. Au sujet de la chanson roumaine, il réfute la thèse de N. Cartoian, selon laquelle l'original de cette chanson était une narration du même nom, tirée du texte apocryphe de la «Dormition de la Sainte Vierge». Cartoian ignorait l'existence de la chanson grecque, qui l'aurait aidé à découvrir l'origine de la chanson roumaine. Le savant roumain, dans son effort de fixer l'origine des contes populaires en vers de son pays ayant comme sujet la «recherche du Seigneur par la

¹ «Ἐπιβιώσεις ρουμανικὰς ἐνὸς περιφήμου «εἴδους» τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας» ὀνομάζει τὰ κάλαντα τῆς ἀναζητήσεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν παραλογὴν τῆς Miorița ὁ L. Galdi, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 5.

Sainte Vierge», avait abouti à la conclusion qu'elles proviennent des chansons populaires grecques concernant la Crucifixion, connues sous le nom de Μοιρολόγι τῆς Παναγίας (Lamentation de la Sainte Vierge). C'est exactement le cas aussi bien des contes en vers que de la chanson populaire roumains, ayant comme sujet le «Songe de la Sainte Vierge». Leur comparaison à la chanson grecque entreprise par l'auteur du présent article nous amène à conclure à leur origine grecque.

Ο ΑΣΚΑΥΛΟΣ (ΤΣΑΜΠΟΥΝΑ) ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*

ΥΠΟ
ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Ἐοσκαυλος εἶναι γνωστός, ὡς μουσικόν ὄργανον, εἰς τόν ἑλληνικόν κόσμον ἀπό τῆς Ἀρχαιότητος. Ἀναφέρεται ὑπό τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσόστομου (II, 184, ἔκδ. I. de Arnim) «καὶ ἀυλεῖν τῷ τε στόματι καὶ ταῖς μασχάλαις ἀσκὸν ὑποβάλλοντα». Φαίνεται ὅτι ἐφέρετο καὶ μὲ τὸ ὄνομα συμφωνία ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν Παλ. Διαθ. Ο' (Δανιήλ, κεφ. Γ' § 5) : «ἢ ἂν ὥρα ἀκούσητε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος σύριγγός τε καὶ κιθάρας, σαμβύκης τε καὶ ψαλτηρίου, συμφωνίας καὶ παντὸς γένους μουσικῶν...»¹. Ὁ Πολύβιος (XXVI, 1, 4) ἔτι, ἀναφέρων περὶ τῆς κοινωνικῆς ἀναστροφῆς τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς μὲ τὸν λαόν, λέγει ὅτι ἐσύχναζεν οὗτος εἰς κέντρα διασκεδαζόντων ὅπου «παρῆν μετὰ κεραιτίου καὶ συμφωνίας, ὥστε τοὺς πολλοὺς διὰ τὸ παράδοξον ἀνισταμένους φεύγειν».

Ἐοσκαυλος, λαϊκὸν σήμερον ὄργανον, ἀπαντᾷ ὑπὸ δύο τύπους. Ἐκ τούτων ὁ εἰς μὲ τὸ ὄνομα γκάϊντα εἶναι διαδεδομένος εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, κυρίως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, καὶ ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου εἰς ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν, πρὸς δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἄλλας χώρας. Ὁ ἕτερος τύπος ἀπαντᾷ κυρίως εἰς τὴν νησιωτικὴν περιοχὴν τῆς Ἑλλάδος. Παραθέτομεν ἐνταῦθα ἀπεικόνισιν τοῦ πρώτου τύπου (γκάϊντας) ἐκ τοῦ 16ου αἰῶνος (εἰκ. 1), ἣτις ἔχει παραληφθῆ ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ *Nicola de Nicolay, Le navigationi et viaggi nella Turchia... in Anversa MDLXXVI, F^o 188*², ὡς καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ νησιωτικοῦ, ἐξ ἀπεικονίσεως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα (εἰκ. 2) ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ *M. Guys (Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs anciens et*

* Ἡ μελέτη αὕτη ἀνεκοινώθη εἰς τὰ κύρια σημεῖα τῆς εἰς τὸ Ζ' Γιουγκοσλαβικὸν Λαογραφικὸν Συνέδριον ἐν Σκοπίοις καὶ Ἀχρίδι ἀπὸ 17 - 22 Σεπτεμβρίου 1960.

¹ Βλ. καὶ Ἡ Ἀγία Γραφή. Παλαιὰ Διαθήκη. (Γενικὴ ἐπιστάσια Ἀθαν. Π. Χασιπούπη), τόμ. Β' [Ἀθῆναι] (1955), σ. 876.

² Ἡ εἰκὼν ἔχει δημοσιευθῆ ἤδη ὑπὸ τῆς Ἑλένης Βουραζέλη εἰς τὸ βιβλίον τῆς : Ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ξένων περιηγητῶν. Τεύχος Α'. Εἰσαγωγή, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 219.

Ειχ. 1.

modernes, avec un parallele de leurs mœurs, tome I, A Paris 1783, εἰκὼν ἔκτος κειμένου μεταξὺ τῶν σελίδων 160-161). Ἐκ τῶν δύο τούτων τύπων τοῦ

Εἰκ. 2.

ἀσκαύλου ἐξετάζομεν ἐνταῦθα τὸν δεύτερον, ἥτοι τὸν νησιωτικόν (βλ. εἰκ. 3), ἐπιφυλασσόμεθα δὲ εἰς ἕτερον δημοσίευμα νὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ μὲ τὸν ἕτερον τύπον, τὸν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (βλ. κατ. εἰκ. 4).

1. Τεχνική τῆς κατασκευῆς.

Ὁ νησιωτικὸς ἄσκαυλος, φερόμενος εἰς τὸν λαὸν μὲ τὰ ὀνόματα: ἄσκαύλι, τσαμπούνα, ἀσκοισάμπουνο, ἀσκομαντούρα, τουλούμι, ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀσκοῦ¹, τοῦ ἐπιστομίου καὶ τῆς συσκευῆς παραγωγῆς τῶν μουσικῶν ἤχων.

Εἰκ. 3.

α) Ὁ ἀσκὸς κατασκευάζεται ἀπὸ δέρμα αἰγὸς ἢ ἐρίφου², τὸ ὁποῖον εἶναι εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατεργασμένον. Ὁ τρόπος κατεργασίας του εἶναι διάφορος κατὰ τόπους. Συνηθέστερος εἶναι ὁ ἐξῆς.

¹ Ὁ ἀσκὸς κατὰ τόπους ἔχει διάφορα ὀνόματα: θυλακούρι, ἀσκή, τουλούμι, ἀγγεῖον κλπ.

² Προτιμᾶται τὸ δέρμα αἰγὸς ἢ ἐρίφου ὡς περισσότερον στερεὸν ἀπὸ τὸ δέρμα τοῦ προβάτου.

Ἄμέσως μετὰ τὴν ἐκδορὰν τοῦ ζώου ἀλατίζεται τὸ δέριμα του πρὸς ἀποφυγὴν σήψεως αὐτοῦ καὶ τοποθετεῖται εἰς κατάλληλον μέρος τρεῖς ἕως τέσσαρας ἑβδομάδας μέχρις ὅτου ἀποξηρανθῇ τελείως. Ἀκολουθῶς φέρεται καὶ ἐμβαπτίζεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν νωπὴν κατάστασιν, οὕτω δὲ λειαίνονται αἱ πτυχαὶ του διὰ τριβῆς ἐκ τῆς τριχωτῆς ἐπιφανείας ἐπὶ λείας κεφαλῆς ξυλίνου στύλου. Ἐν συνεχείᾳ ἀναστρέφεται τοῦτο καὶ ἀποκόπτονται διὰ ψαλίδος αἱ ἐπ' αὐτοῦ τρίχες, ἢ τοποθετεῖται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐντὸς ἐσβεσμένης ἀσβέστου ἢ τέλος διαβρέχεται διὰ ζέοντος ὕδατος.

Εἰκ. 4.

Ἡ ἀφαίρεσις τῶν τριχῶν τοῦ δέρματος θεωρεῖται ἀπαραίτητος, διότι, ἐὰν παραμείνουν αὐταὶ ἐντὸς τοῦ ἀσκοῦ, ἀργότερον κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς τσαμπούνας δύνανται νὰ ἀποσπῶνται ὑπὸ τοῦ ἐμφυσωμένου ἐντὸς τοῦ ἀσκοῦ ἀέρος καὶ φερόμεναι πρὸς τὴν συσκευὴν τῆς παραγωγῆς τῶν ἤχων νὰ φράσσουν τὰς γλωττίδας τῶν δύο μικρῶν αὐλῶν (μπιμπικιῶν), οὕτω δὲ νὰ παρεμποδίζουσι τὴν παραγωγὴν τῶν ἤχων ἢ καὶ νὰ τοὺς ἀλλοιώνουσι.

Ἀφοῦ οὕτω προετοιμασθῇ τὸ δέριμα, προσδένεται ἔπειτα τὸ ὀπίσθιον τμήμα αὐτοῦ στερεὰ ἐκ τοῦ τριχωτοῦ μέρους, ὥστε νὰ μὴ ἐκφεύγῃ ὁ ἀήρ. Ἡ πρόσδεσις γίνεται διὰ δερματίνου ἱμάντος ἢ νήματος καννάβεως, ἀφοῦ προηγουμένως διαπερασθοῦν τὰ ἄκρα τοῦ δέρματος, πτυχούμενα, εἰς μικρὸν αἰχμη-

ρόν ξύλον¹, μήκους 10-12 εκ. τοῦ μέτρου. Ἀκολούθως ἀναστρέφεται τὸ δέσμα, ὥστε ἡ τριχωτὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἄσκοῦ νὰ καταστῇ ἐσωτερικὴ, ἐν συνεχείᾳ δὲ προσδένεται τὸ ἐμπρόσθιον ἀνοικτὸν μέρος αὐτοῦ, δηλ. ὁ λαιμός. Ἡ πρόσδεσις αὕτη λόγῳ τῆς ἀναστροφῆς τοῦ δέρματος, διὰ νὰ εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ὀπισθίου μέρους, δηλαδή ἐσωτερικὴ, πρέπει τὰ ἄκρα τούτου νὰ διαπερασθοῦν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἄσκοῦ εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ

Εἰκ. 5.

ἐξέρχονται ὀλίγον αὐτῆς. Τὰ περισσεύοντα οὕτω ἐκ τῆς ὀπῆς ἄκρα τοῦ δέρματος προσδέονται στερεὰ καὶ κατόπιν ἐπαναφέρεται τὸ δέσμα εἰς τὴν προτέραν θέσιν τοῦ ἔχον τὴν πρόσδεσιν ἐσωτερικὴν (βλ. εἰκ. 5).

Εἰς τὰς ἐτέρας δύο ὀπὰς τοῦ ἄσκοῦ, δηλ. τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν, τοποθετοῦνται τὸ ἐπιστόμιον καὶ τὸ κύριον ὄργανον τῆς παραγωγῆς τῶν ἤχων.

β) Τὸ ἐπιστόμιον, τὸ ὁποῖον λέγεται *μασοῦρι* ἢ *φυσητήρι*, εἶναι σωλήν, συνήθως ἐκ καλάμου ἀλλὰ καὶ ἐξ ὀστοῦ ἢ καὶ ξύλου, μήκους 12-15 ἑκατ. τοῦ μέτρου. Τοῦτο εἰσάγεται εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ δέρματος εἰς βάθος 7-8 ἑκατ. καὶ προσδένεται στερεὰ. Ἡ πρόσδεσις γίνεται, ἀφοῦ διαπερασθῇ ἐσωτερικῶς τὸ

¹ Τὸ ξύλον τοῦτο εἰς τὴν μορφήν ὡς μικρὸν μολυβδοκόνδυλον λέγεται ἐν Νάξῳ *περάτης*.

ἄκρον τοῦ δέρματος τῆς ὀπῆς ταύτης εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἀναστρεφομένου εἰς τὴν τριχωτὴν ἐπιφάνειαν καὶ εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ ἐξέρχεται τῆς ὀπῆς κατὰ 7 - 8 ἑκατ. τοῦ μέτρου¹. Κατὰ τὴν πρόσδεσιν τοῦ ἐπιστόμιου ἀφίνε-ται νὰ περισσεύῃ ἀπὸ τὴν ὀπὴν τούτου δέρμα 5 - 6 ἑκατ. τοῦ μέτρου.

Ὅταν τὸ ἐπιστόμιον τῆς τσαμπούνας εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ καλάμου, ἢ ἐντὸς αὐτῆς ὀπὴ κόπτεται λοξοειδῶς. Εἰς τὸ ἄνω δὲ μέρος ταύτης καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἐπιφανείας χαράσσεται σχισμὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας τοποθετεῖται λεπτὸν φύλλον ἐκ τοῦ φλοιοῦ κρομμύου ἀπεξηραμμένου, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν λοξοειδῆ ἐπιφάνειαν τῆς ὀπῆς χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐφάπτεται αὐτῆς.

Τὸ περισσεῦον δέρμα εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν καὶ τὸ φύλλον τοῦ φλοιοῦ τοῦ κρομμύου καλεῖται ὑπὸ τῶν ὀργανοπαικτῶν τῆς τσαμπούνας ἀνε-μολό(γ)ος.

Τὸ ἐπιστόμιον τοῦτο χρησιμεύει διὰ τὴν ἐμφύσησιν ὑπὸ τοῦ ὀργανο-παίκτου ἀέρος ἐντὸς τοῦ ἀσκοῦ μέχρι τελείας πληρώσεως αὐτοῦ.

Ὅταν ὁ ὀργανοπαίκτης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τοῦ ἀσκαύλου διακόπτη ἐπὶ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα τὴν ἐμφύσησιν διὰ ν' ἀναπαυθῆ, παρεμποδίζεται ἡ ἔξοδος τοῦ ἐντὸς τοῦ ἀσκοῦ ἀέρος διὰ τοῦ περισσεύοντος δέρ-ματος ἢ τοῦ φύλλου ἐκ τοῦ φλοιοῦ τοῦ κρομμύου, ἀμφοτέρων τούτων λειτουρ-γούντων οὕτως ὡς βαλβίδος.

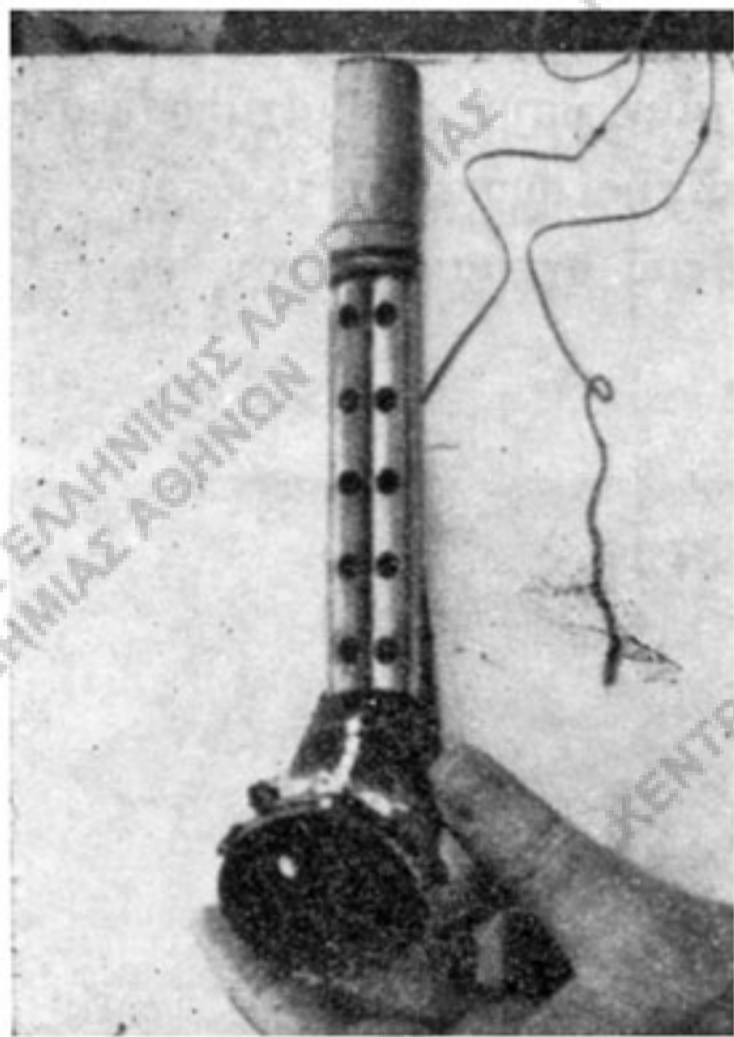
γ) Ἡ εἰδικὴ συσκευὴ τῆς παραγωγῆς τῶν μουσικῶν ἤχων ἔχει μῆκος 30 - 35 ἑκατ. Αὕτη τοποθετεῖται εἰς βάθος 6 - 7 ἑκατ. μ. ἐντὸς τοῦ ἀσκοῦ ἐκ τῆς ὀπῆς τοῦ ἐμπροσθίου ἀριστεροῦ ποδός τοῦ δέρματος καὶ στερεοῦται διὰ προσδέ-σεως μὲ ἱμάντα δερμάτινον ἢ ἐκ καννάβευς.

Ἡ ἐν λόγῳ συσκευὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ἐπιμήκη αὐλακωτὴν βάσιν, ἣτις φέρεται μὲ διάφορα ὀνόματα, οἷον : *μάρθα* εἰς Κάλυμνον καὶ Ψέριμον Δωδεκανή-σου, *ποιαμὸς* εἰς Σαντορίνην, *ἄφουκλας* εἰς Νάξον, *ἀγαθὸς* εἰς Σῦρον κ.ἄ., κα-τασκευάζεται δὲ ἀπὸ ξύλον ἐλαίας, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτῆς, ἐκ πικροδάφνης, στόκου ἢ καλάμου² μήκους 27 - 30 ἑκατ. μ. καὶ καταλήγει ἔμπροσθεν εἰς χοάνην καμπύλην ἢ καὶ εὐθεῖαν (βλ. κατωτ., εἰκ. 6, 7, 8, 9).

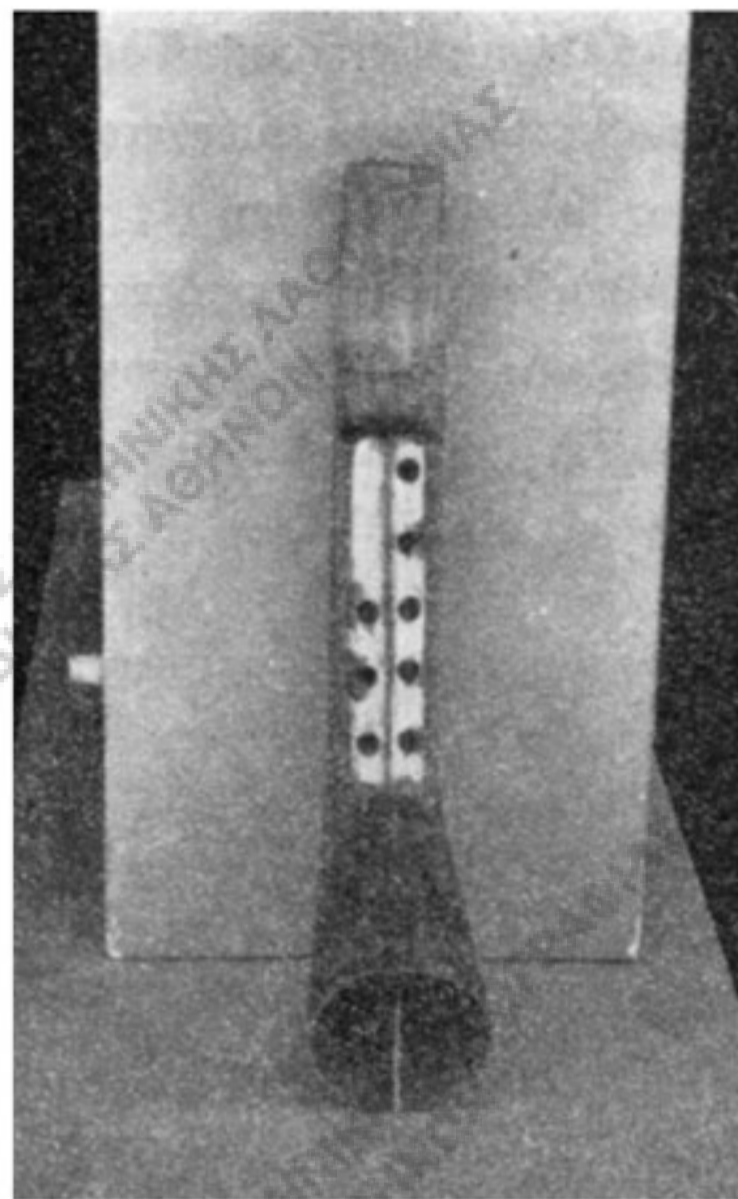
Ὅταν ἡ συσκευὴ εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ καλάμου, ἢ χοάνη ἀποτελεῖ πρόσθε-τον ἐξάρτημα (βλ. κατωτ., εἰκ. 8, 10). Κατασκευάζεται δὲ ἀπὸ κέρας βοός, καταλλή-

¹ Ὁ τρόπος προσδέσεως εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴν τοῦ ἐμπροσθίου μέρους, ὡς ἀνωτέρω περιεγράφη, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι προσδένεται καὶ τὸ ἐπιστόμιον.

² Τὸ καλάμι ἀποκόπτεται, ὅταν ἀναπτυχθῆ τελείως, καὶ κυρίως κατὰ τὴν «χάσιν τοῦ φεγγαριοῦ», δηλ. εἰς ἡμέρας ἀσελήνους, τοῦτο δέ, ὡς πιστεύεται, διὰ νὰ μὴ σαπίζη.

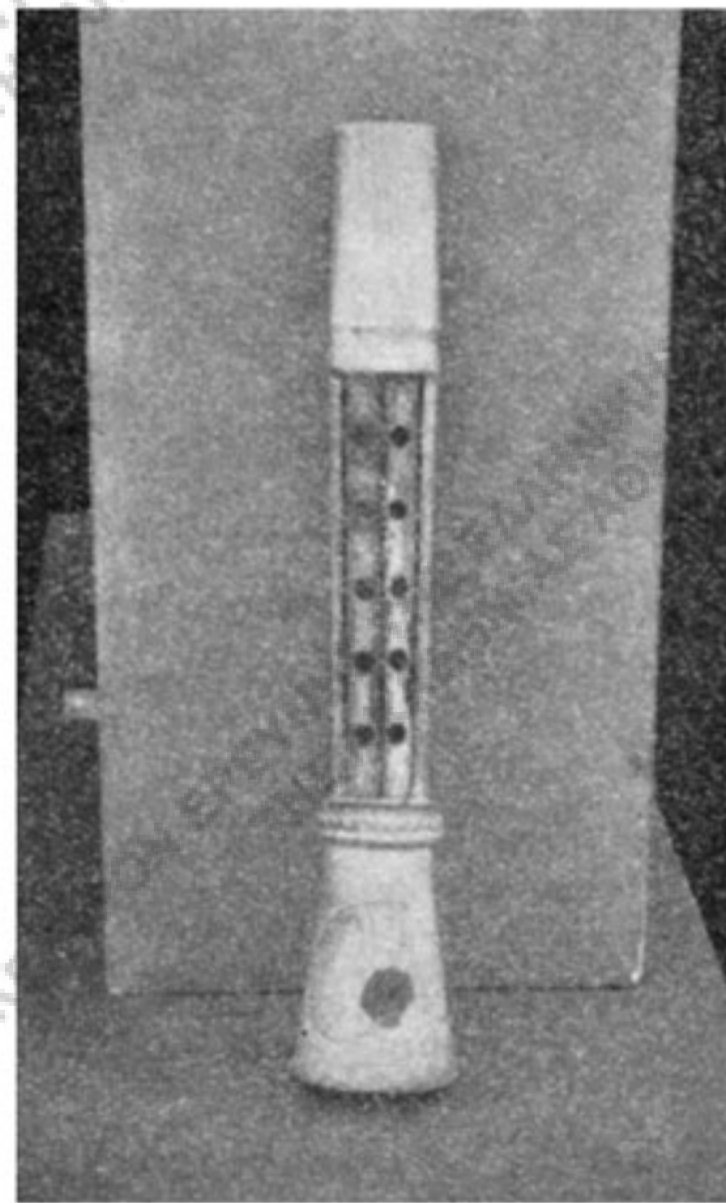
Εικ. 6.

Εικ. 7.

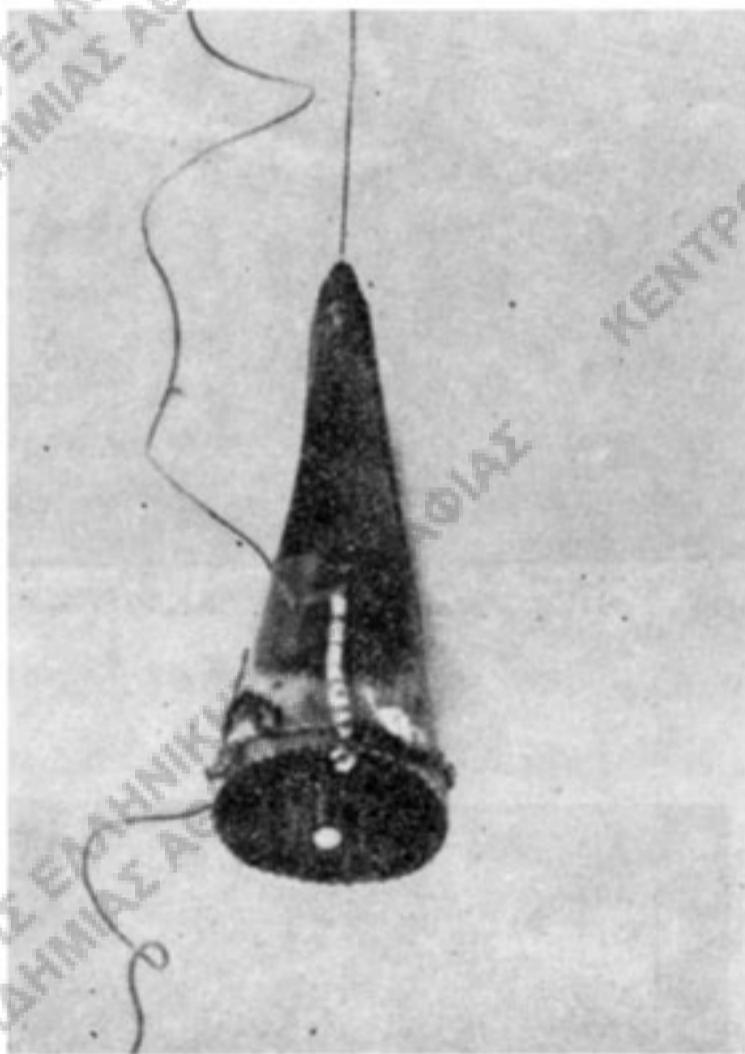

Εικ. 8.

Εικ. 9.

λως κατειργασμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τίθενται διάφορα στολίδια ἀπὸ ἐγχρώμους μικροῦς λίθους (χάντρες). Τὸ κέρασ τοποθετεῖται εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς συσκευῆς, τῆς ὁποίας τὸ ἄκρον εἰσέρχεται εἰς τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰδικὸν ἄνοιγμα τοῦ κέρατος (βλ. εἰκ. 10) καὶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην στερεοῦται τοῦτο δι' ἱμάντος, τοῦ ὁποίου τὸ ἓν ἄκρον προσδένεται διὰ κόμβου εἰς μίαν ὀπὴν τοῦ αἰχμηροῦ ἄκρου τοῦ κέρατος, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς συσκευῆς, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειται ἐντὸς τοῦ ἄσκοῦ, καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦ σχηματιζομένου δακτυλίου (βλ. ἄνωτ., εἰκ. 5, 6).

Εἰκ. 10.

Εἰκ. 11.

Ἐπὶ τοῦ μέρους τῆς αὐλάκος τὸ ὁποῖον εὐρίσκειται ἔξω τοῦ ἄσκοῦ τοποθετοῦνται δύο ἰσομεγέθεις αὐλοὶ¹ ἐκ καλάμου, μήκους 20-22 περίπου ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Οὗτοι στερεοῦνται ἐντὸς τῆς αὐλάκος διὰ μαλακοῦ κηροῦ ἢ δύο μικρῶν ξυλίνων ἤλων, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦνται ἀπὸ τὰ πλάγια τῆς αὐλάκος. Τὰ ἄνω ἄκρα τῶν αὐλῶν ἐνσφηνοῦνται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κενοῦ δακτυλίου, ὅστις σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ μικροῦ τμήματος τῆς συσκευῆς τοῦ τοποθετουμένου ἐντὸς τῆς ὀπῆς τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τοῦ δέρματος καὶ τοῦ τμήματος τοῦ ἐκτὸς τούτου, καὶ στερεοῦνται διὰ κηροῦ (βλ. εἰκ. 11). Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῶν αὐλῶν κατασκευάζονται διὰ πυρακτωμένου καρφιοῦ ὀπαι ἰσομεγέθεις καὶ εἰς ἴσας μεταξύ των ἀποστάσεις, διαμέτρου 7-8 περίπου χιλιοστῶν τοῦ μέτρου. Εἰς

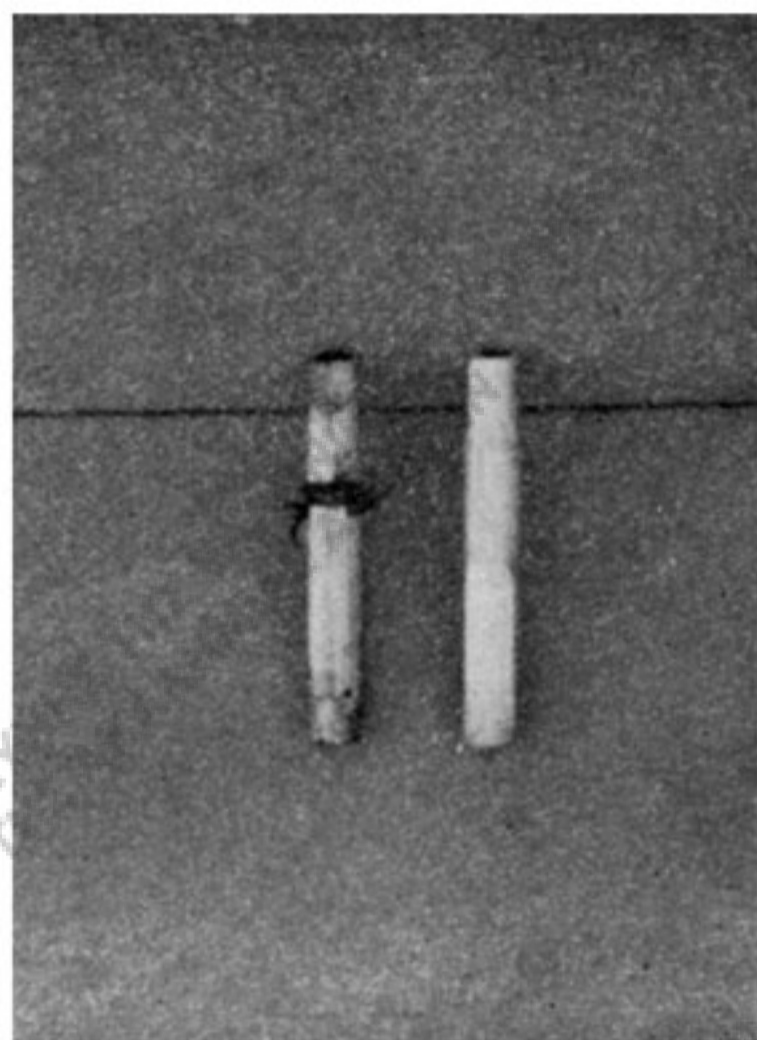
¹ Οἱ αὐλοὶ ὀνομάζονται συνήθως ὑπὸ τῶν τσαμπουνιέρηδων *μπιμπικομάγνες*.

ἕκαστον αὐλὸν διανοίγονται συνήθως πέντε ὀπαι (τύπος Α', εἰκ. 8)· εἷς τινὰς ὅμως ἀσκαύλους αἱ ὀπαι δύνανται νὰ εἶναι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μόνον αὐλοῦ ὀλιγώτεραι, ἤτοι τρεῖς (τύπος Β', εἰκ. 7) ἢ μία (τύπος Γ', εἰκ. 8), ἀναλόγως τοῦ τόπου προελεύσεως τῆς τσαμπούνας.

Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς συσκευῆς τὸ ὁποῖον ἐγκλείεται ἐντὸς τῆς ὀπῆς τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τοῦ ἀσκοῦ ὑπάρχει εἰς τὴν ὀπισθεν πλευρὰν τῆς ἐμπροσθίας αὐλακος ἑτέρα αὐλαξ βραχυτέρα. Ἐντὸς αὐτῆς τοποθετοῦνται δύο μικροὶ σωλήνες

Εἰκ. 12.

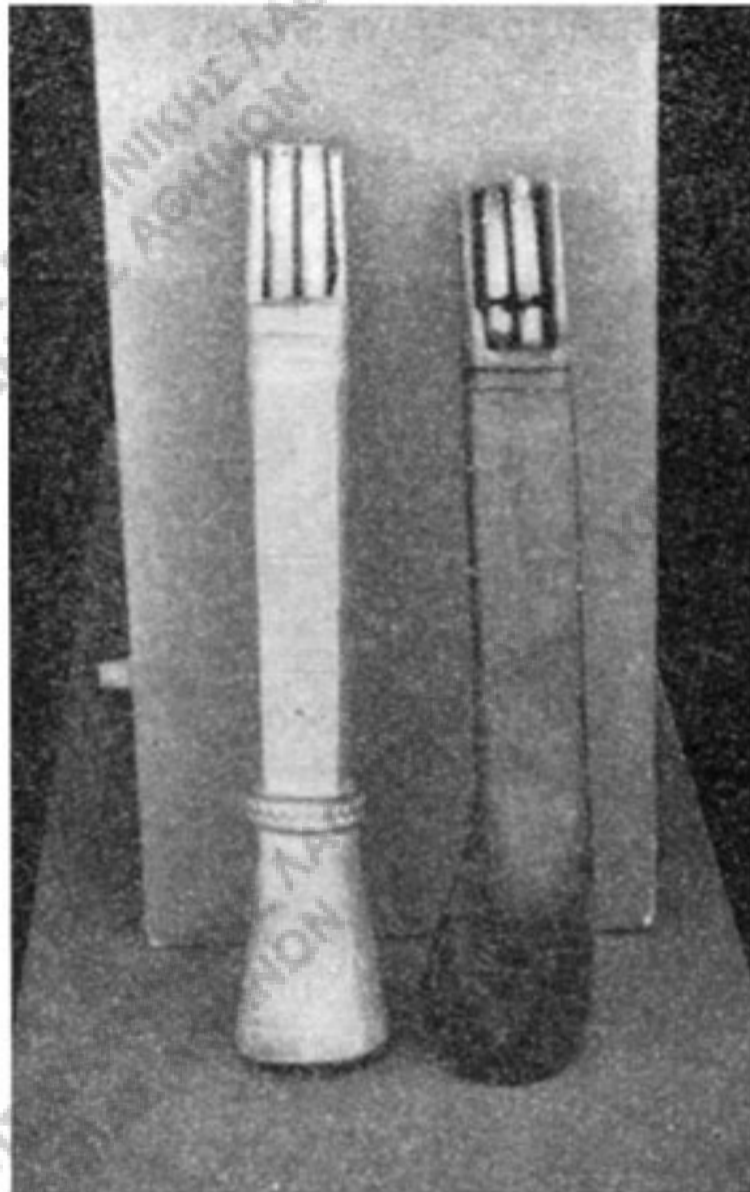

Εἰκ. 13.

ἕκ καλάμου, μήκους 4-5 ἑκατ. καὶ διαμέτρου 8-9 χιλιοστῶν. Τῶν σωλήνων τούτων, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν ὀργανοπαικτῶν μπιμπικια, τὸ ἐν ἄκρον τὸ πρὸς τὸν ἀσκὸν εἶναι κλειστόν, τὸ δὲ ἕτερον τὸ ὁποῖον ἔχει ἐφαρμοσθῆ ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν αὐλῶν εἶναι ἀνοικτόν. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῶν σωλήνων τούτων χαράσσεται ἐπιγλωττίς, λεγομένη γ λ ὤ σ σ α ἢ φ τ ε ρ ο ὕ λ α, τῆς ὁποίας τὸ ἀνοιγμα ἄρχεται ὀλίγον κάτωθεν τοῦ κλειστοῦ ἄκρου τοῦ σωλήνος. Ἐνίοτε ὅμως χαράσσεται αὕτη καὶ ἀντιθέτως. Εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς γλωττίδος τοποθετοῦνται τρίχες τῆς κεφαλῆς ἢ τεμάχια λεπτοῦ νήματος πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς γλωττίδος (βλ. εἰκ. 12, 13, 14).

2. Λειτουργία τοῦ ἀσκαύλου (τσαμπούνας).

Πρὸς λειτουργίαν τοῦ ἀσκαύλου ὁ ὀργανοπαίκτης ἐμφυσᾷ ἐκ τοῦ ἐπιστομίου, ὥστε ὁ ἀσκὸς νὰ πληρωθῇ τελείως ἀέρος (εἰκ. 3). Ἀκολουθῶς πιέζει διὰ τοῦ ἀγκῶνος του τὸν ἀσκόν, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀναγκαία πίεσις τοῦ ἀέρος πρὸς παραγωγήν τῶν μουσικῶν ἤχων κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν μι-

Εἰκ. 14.

μπικιῶν πρὸς τοὺς αὐλούς. Οἱ ἐξερχόμενοι οὕτω δύο φθόγγοι ἄνευ τῆς τοποθετήσεως τῶν δακτύλων ἐπὶ τῶν ὀπῶν εἶναι οἱ ὀξύτεροι τοῦ ὀργάνου καὶ τῆς αὐτῆς ὀξύτητος (ταυτοφωνία), ὅταν ἀμφοτέρω οἱ αὐλοὶ ἔχουν πέντε ὀπὰς. Οἱ ὑπόλοιποι φθόγγοι τοῦ ὀργάνου παράγονται διὰ τῆς ἀναλόγου τοποθετήσεως τῶν δακτύλων ἐπὶ τῶν ὀπῶν.

Εἰς τσαμπούναν τῆς ὁποίας οἱ δύο αὐλοὶ φέρουν ἀνὰ πέντε ὀπὰς ἕκαστος (Α' τύπ.) παράγονται ἐν συνόλῳ δώδεκα φθόγγοι, ἥτοι ἕξ ἀπὸ ἕκαστον αὐλόν. Οἱ φθόγγοι οὗτοι ἀμφοτέρων τῶν αὐλῶν εἶναι ὅμοιοι μεταξύ των κατὰ τὸ ὕψος, τὴν ἔντασιν καὶ τὴν χροιάν.

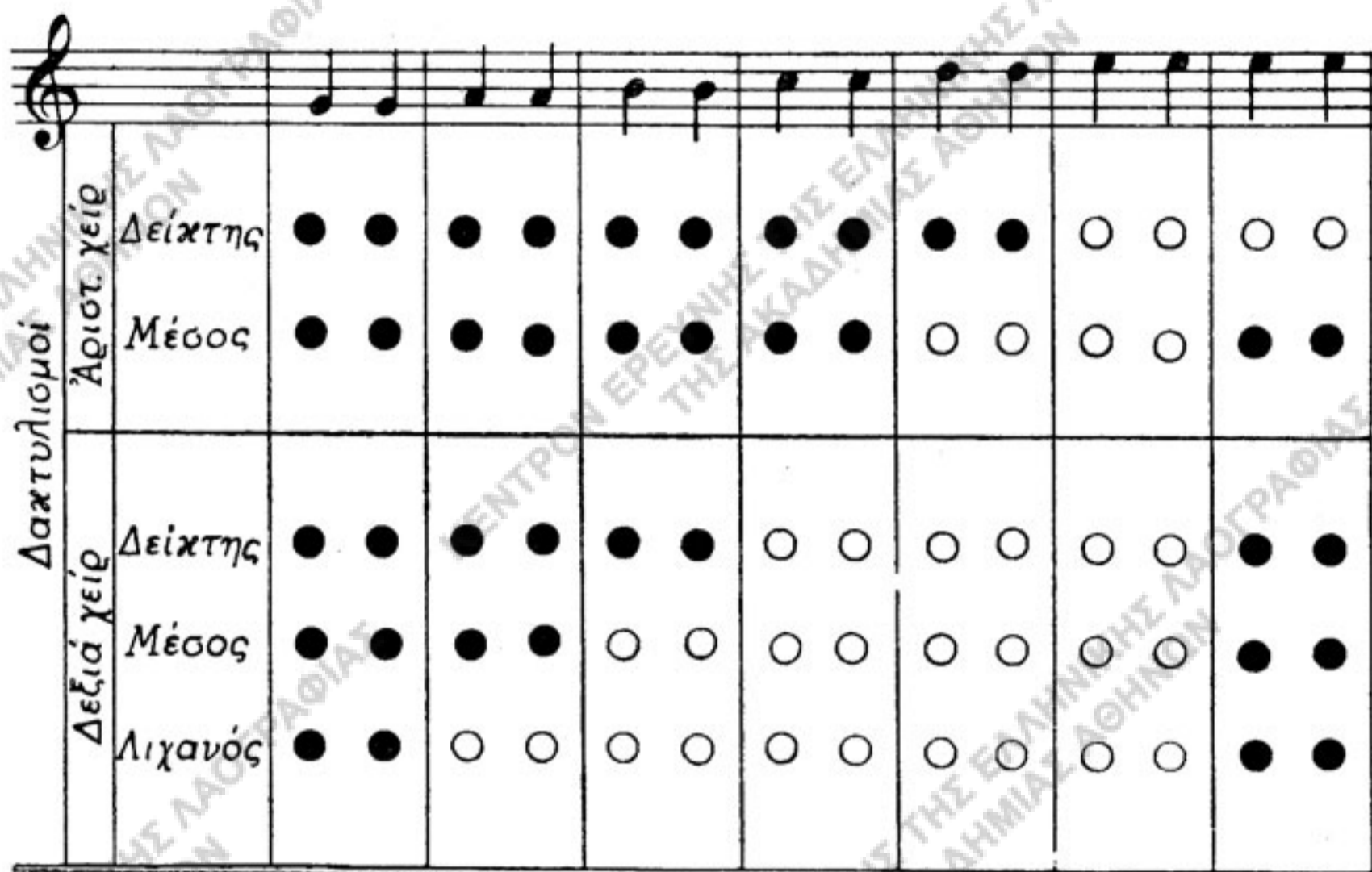
Ἡ μουσικὴ ἔκτασις τοῦ ἀσκαύλου περιλαμβάνει γενικῶς ἕξ φθόγγους οἵτινες σχηματίζουν ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου μέχρι τοῦ

ὀξύτερου διάστημα ἕκτης μεγάλης. Ἡ δὲ διαστηματικὴ διάταξις τούτων ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου πρὸς τὸν ὀξύ εἶναι δύο τόνοι, ἐν ἡμιτόνιον, δύο τόνοι, ἥτοι sol' la' si' do'' re'' mi'' (βλ. κατωτ. μουσ. πίνακα 1).

Ἡ ὀξύτης τῶν φθόγγων εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τῆς τσαμπούνας δὲν εἶναι σταθερά. Αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀργάνου καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν μιμπικιῶν καὶ τῶν αὐλῶν. Ἐνεκα τούτου εἶναι σπανία ἢ περίπτωσις τῆς χρησιμοποίησεως δύο ἢ καὶ περισσοτέρων ἀσκαύλων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μελωδιῶν. Ἡ ὀξύτης αὕτη κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ φθόγγου sol' δέσις, λαμβανόμενου ὡς πρώτου βαρυτέρου, μέχρι τοῦ φθόγγου si' καὶ σπανιώτερον τοῦ φθόγγου do''.

Ἐκ τῶν ἕξ φθόγγων, ὡς τονικὴ εἰς τὰς διαφόρους μελωδίας αἵτινες παίζονται εἰς τὴν τσαμπούναν χρησιμοποιεῖται κυρίως ὁ δεύτερος φθόγγος ἐκ τοῦ βα-

ρέος πρὸς τὸν ὀξύ, ἦτοι ὁ φθόγγος la'. Ὀλιγώτερον δὲ οἱ φθόγγοι si' καὶ do''. Κυριαρχεῖ δηλαδὴ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ ἀσκαύλου ὁ διατονικὸς τρόπος τοῦ la=ge, ὀλιγώτερον δὲ ὁ τρόπος τοῦ si=mi καὶ τοῦ do=fa. (Βλ. κατωτ., σ. 67 κ.ξξ. μουσικὰ παραδείγματα I - III).

Πίν. 1 (τύπος Α').

Εἰς τοὺς παρατιθεμένους σχηματογραφικοὺς πίνακας (ἀρ. 1 - 6)¹ δεικνύεται ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τῶν μουσικῶν φθόγγων εἰς τοὺς τρεῖς τούτους τύπους τοῦ ἐξεταζομένου νησιωτικοῦ ἀσκαύλου. Οἱ μικροὶ κύκλοι κάτωθεν ἐκάστου πενταγράμμου ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπῶν τῶν δύο αὐλῶν τῶν τύπων τούτων. Ἐκ τῶν κύκλων τούτων, οἱ μὲν μέλανες δεικνύουν τὰς κεκλεισμένας διὰ τῶν δακτύλων ὀπὰς, οἱ δὲ ἕτεροι, οἱ λευκοί, τὰς ἀνοικτὰς ὀπὰς.

Ἡ τοποθέτησις τῶν δακτύλων ἐπὶ τῶν ὀπῶν τῶν αὐλῶν εἰς τοὺς τρεῖς τύπους τῆς τσαμπούνας γίνεται ὡς ἐξῆς.

Ὁ δείκτης τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοποθετεῖται ἐπὶ τῶν δύο πρώτων ὀπῶν ἀμφοτέρων τῶν αὐλῶν, ἀριθμουμένων τῶν ὀπῶν ἐκ τῶν ἄνω, ὁ δὲ μέσος εἰς τὰς δύο ἐπομένας. Τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὁ δείκτης τίθεται ἐπὶ τῆς τρίτης ὀπῆς τῶν αὐλῶν ὁ μέσος τῆς ἰδίας χειρὸς εἰς τὰς ἐπομένας ὀπὰς (τετάρτην) καὶ ὁ λιχανὸς ἐπὶ τῶν τελευταίων (βλ. ἄνωτ., εἰκ. 3).

¹ Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν αὐλῶν εἰς ἀριστερὸν ἢ δεξιὸν νοεῖται ὡς πρὸς τὸν ὄργανοπαίκτην, ὅστις παίζει εἰς τὸν ἀσκαυλον.

Αί μελωδίαί εἰς τὸν τύπον τοῦτον τοῦ ἀσκαύλου (Α' βλ. ἄνωτ., σ. 61) παίζονται διὰ τῶν δύο αὐλῶν συνήθως ὁμόφωνοι (unissono). Ὅταν ὁμως ὁ

The diagram shows a musical staff with a treble clef and a melody line. Below the staff is a fingering chart for two hands. The left hand (Δεξιὰ χεὶρ) has three fingers: Δείκτης (Index), Μέσος (Middle), and Λιχανός (Ring). The right hand (Ἀριστ. χεὶρ) has two fingers: Δείκτης (Index) and Μέσος (Middle). The chart consists of 8 columns corresponding to the notes of the melody and 5 rows corresponding to the fingers. Filled circles (●) indicate the finger used for a note, while open circles (○) indicate that no finger is used.

Δακτυλιόμοι	Ἀριστ. χεὶρ		Δεξιὰ χεὶρ					
	Δείκτης	Μέσος	Δείκτης	Μέσος	Λιχανός	Δείκτης	Μέσος	Λιχανός
	●	●	●	●	○	○	○	○
	●	●	●	●	○	○	○	○
	●	●	○	○	○	○	○	○
	●	●	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○

Πίν. 2 (τύπος Β').

ἀσκαύλης (τσαμπουνιέρης) εἶναι δεξιοτέχνης, τότε διὰ τοῦ δεξιοῦ αὐλοῦ, ὅστις θεωρεῖται πάντοτε ὡς βοηθητικὸς αὐλός, ποικίλλει οὗτος τὴν μελωδίαν μὲ ἄλλους

The diagram shows a musical staff with a treble clef and a melody line. Below the staff is a fingering chart for two hands. The left hand (Δεξιὰ χεὶρ) has three fingers: Δείκτης (Index), Μέσος (Middle), and Λιχανός (Ring). The right hand (Ἀριστ. χεὶρ) has two fingers: Δείκτης (Index) and Μέσος (Middle). The chart consists of 8 columns corresponding to the notes of the melody and 5 rows corresponding to the fingers. Filled circles (●) indicate the finger used for a note, while open circles (○) indicate that no finger is used.

Δακτυλιόμοι	Ἀριστ. χεὶρ		Δεξιὰ χεὶρ					
	Δείκτης	Μέσος	Δείκτης	Μέσος	Λιχανός	Δείκτης	Μέσος	Λιχανός
	●	●	●	●	○	○	○	○
	●	●	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○
	○	○	○	○	○	○	○	○

Πίν. 3 (τύπος Γ').

φθόγγους, οὕτω δὲ δημιουργεῖται ἄκουσμα πολυφωνικὸν ἰδιότυπον (βλ. κατωτ., σ. 67-68 μουσ. παραδείγματα I, I₁ καὶ I₂).

Όταν εἰς τὸν ἄσκαυλον φέρη πέντε ὀπὰς ὁ ἀριστερὸς αὐλὸς καὶ τρεῖς ὁ δεξιὸς (τύπος Β΄) (βλ. καὶ ἄνωτέρω, σ. 61), παράγονται δέκα ἐν συνόλῳ φθόγ-

Δακτυλιόμοι

Αριστ. χεῖρ

Δείκτης

Μέσος

Δεξιὰ χεῖρ

Δείκτης

Μέσος

Λιχανός

Πίν. 4. (1)

γοι, ἕξ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ, ἦτοι: sol' la' si' do'' re'' mi'' καὶ τέσσαρες ἐκ τοῦ δεξιοῦ, ἦτοι sol' la' si' do''' (βλ. ἄνωτ. μουσ. πίνακα, ἀρ. 2). Εἰς τὴν περίπτωσιν

Δακτυλιόμοι

Αριστ. χεῖρ

Δείκτης

Μέσος

Δεξιὰ χεῖρ

Δείκτης

Μέσος

Λιχανός

Πίν. 5.

¹ Οἱ πίνακες 4, 5 καὶ 6 δεικνύουν διαφόρους συνδυασμοὺς δακτυλισμῶν παραγωγῆς μουσικῶν φθόγγων τῶν τριῶν τύπων τοῦ ἄσκαύλου.

ταύτην ὁ συνοδεύων δεξιὸς αὐλὸς παρέχει ὁμοίως τὴν εὐχέρειαν εἰς τὸν δεξιό-
τέχνην ἀσκαύλην νὰ ποικίλλῃ τὴν μελωδίαν μὲ τοὺς τέσσαρας τούτους φθόγγους,
ἀναλόγως τῆς δεξιοτεχνικῆς του ἱκανότητος καὶ καλλιτεχνικοῦ του ἐνστίκτου
(βλ. κατωτ., σ. 69, μουσ. παραδ., ἀρ. II καὶ II₁).

Ἐκ τῆς ἀσκαυλῆς τοῦ ὁποίου οἱ αὐλοὶ φέρουν πέντε ὁπὰς ὁ ἀριστερὸς καὶ
μῖαν ὁ δεξιὸς (τύπ. Γ'), ὡς ἀνωτέρω, σ. 61, παράγονται ὀκτὼ ἐν συνόλῳ φθόγγοι,
ἕξ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ, ἤτοι sol' la' si' do'' re'' mi'' καὶ δύο ἐκ τοῦ δεξιοῦ, ἤτοι
sol' la' (βλ. ἀνωτ. μουσ. πίνακα, ἀρ. 3). Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην διὰ τοῦ αὐ-
λοῦ συνοδείας ποικίλλεται ἡ μελωδία διὰ δύο μουσικῶν φθόγγων, τοῦ ἴσου, ὅπερ

Δακτυλιόμοι	Ἀριστ. χεὶρ	Δείκτης	●	●	●	●	○	●	●	○	
		Μέσος	●	●	●	○	●	●	○	●	
		Διχανός	●	○	●	●	●	●	○	○	○
	Δεξιὰ χεὶρ	Δείκτης	●	●	○	●	●	○	●	●	
		Μέσος	●	○	●	●	●	○	●	●	
		Διχανός	●	○	●	●	●	●	○	○	○

Πίν. 6

εἶναι ἡ τονικὴ τῆς μελωδίας, καὶ τῆς ὑποτονικῆς ἣτις εἶναι ὁ βαρύτερος φθόγγος
τοῦ ἀσκαύλου (βλ. κατωτ., σ. 70, μουσ. παραδ., ἀρ. III).

Τὸ χόρδισμα τῆς τσαμπούνας ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν
κανονικὴν λειτουργίαν καὶ καλὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς.

Ὁ τσαμπουνιέρης, προτοῦ ἀρχίσῃ τὸ κύριον παίξιμον τῆς τσαμπούνας,
ἐκτελεῖ δοκιμαστικῶς μίαν μελωδίαν διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ, εἰς οἱ φθόγγοι τῶν
αὐλῶν εὐρίσκονται ἐν ἀπολύτῳ ἰσορροπία μεταξύ των. Διότι τὸ ὄργανον τοῦτο,
λόγω τῶν ὑλικῶν ἐξ ὧν κατασκευάζεται ἀλλὰ καὶ τοῦ πρακτικοῦ τρόπου τῆς
κατασκευῆς του, παρουσιάζει εὐπάθειαν, δηλ. ἐπηρεάζεται εὐκόλως ἀπὸ τὴν
ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν, ἰδίως ὅταν παραμένῃ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἀχρη-
σιμοποίητον. Ἐνεκα τούτου οἱ φθόγγοι ἀλλοιοῦνται διαφοροτρόπως.

Ἐὰν ὁ ἀσκαύλης διαπιστώσῃ κατὰ τὴν δοκιμὴν διαφορὰν μεταξύ τῶν φθόγγων τῶν δύο αὐλῶν, οἵτινες δημιουργοῦν οὕτω δυσάρεστον ἄκουσμα, τότε, ἀφοῦ ἐξακριβώσῃ ποῖοι εἶναι οἱ φθόγγοι οὗτοι, διὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς ἀπόλυτον ταυτοφωνίαν μεταξύ των, κλείει ἢ ἀνοίγει ἀναλόγως τὴν ἀντίστοιχον ὀπὴν διὰ μαλακοῦ κηροῦ ἢ τοποθετεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἑνὸς τῶν αὐλῶν ἀπὸ τοῦ ἀνοίγματος τῆς χοάνης ἓν μικρὸν χόρτον· (βλ. ἄνωτ., εἰκ. 1, 7).

Ἡ τσαμπούνα κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαφόρων μελωδιῶν συνοδεύεται κατὰ κανόνα ὑπὸ μικροῦ τυμπάνου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν λαϊκῶν ὄργανοπαικτῶν το υ μ π ά κ ι (βλ. εἰκ. 4). Τοῦτο κρούεται διὰ τῶν δακτύλων ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἢ μὲ δύο ξύλα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ἐπιφανείας του. Ἡ κρούσις ἀποδίδει τὴν ἐκάστοτε ρυθμικὴν μορφήν τῆς ἐκτελουμένης εἰς τὸν ἄσκαυλον μελωδίας.

Κατωτέρω παραθέτομεν ἕξ μουσικὰ παραδείγματα ἐκ τῶν τριῶν, ὡς ἄνωτέρω, τύπων τῆς τσαμπούνας, ἧτοι ἐκ τοῦ τύπ. Α' τρία, τοῦ Β' δύο καὶ τοῦ Γ' ἓν.

I.

The musical score is presented on six staves. The first staff begins with a treble clef, a 2/4 time signature, and a tempo marking of 110. The music is written in a single melodic line, using eighth and sixteenth notes, often beamed together in groups. There are several rests throughout the piece. The notation is clear and legible, showing the rhythmic pattern of the tambourine accompaniment.

The first system consists of two staves of music. The top staff begins with a treble clef and a key signature of one flat. The music is written in a rhythmic style with many beamed eighth and sixteenth notes. The bottom staff continues the melody with similar rhythmic patterns.

A short musical phrase on a single staff, starting with a treble clef. The word "Τον." is written above the first few notes. The phrase consists of a few notes on a single line.

II.

The second system begins with a tempo marking of $\text{♩} \sim 210$. The first staff of this system includes a complex rhythmic notation: $\frac{9}{8} (2+2+2+3)$ over an 8-measure rest. The music then continues with a series of beamed eighth notes.

The third system's first staff continues the melodic line with various rhythmic values and some slurs.

The second staff of the third system continues the melody with similar rhythmic patterns.

The third staff of the third system continues the melody, featuring some longer note values and slurs.

The fourth staff of the third system continues the melody with various rhythmic values.

The fifth staff of the third system continues the melody with various rhythmic values.

The sixth staff of the third system continues the melody with various rhythmic values.

The seventh and final staff of the third system concludes the piece with a few final notes.

I2.

110

Tov.

II.

II1.

216

3+2+2
8

Tov.

III.

The musical score consists of three systems, each with two staves. The first system begins with a treble clef, a 2/4 time signature, and a tempo marking of $\text{♩} = 104$. The music is written in a single key signature (one sharp, F#). The notation includes eighth and sixteenth notes, rests, and slurs. The second system continues the melodic and harmonic development. The third system concludes the piece with a final cadence. The score is presented in a clean, black-and-white format typical of a musical manuscript.

ΣΗΜ.— Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς μελέτης ταύτης ἔλαβον γνῶσιν τοῦ εἰδικοῦ βιβλίου τοῦ Anthony Baines (*Bagpipes, Oxford 1960*), τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν μου.

R É S U M É

La cornemuse dans les îles de Grèce

La cornemuse, connue déjà depuis l'antiquité, existe encore aujourd'hui dans le monde Hellénique sous deux formes: la première répandue dans les îles de la Grèce (voir fig. 2 et 3) sous les noms de tsambouna, askavli, etc., la seconde connue dans la Grèce continentale sous le nom de gaïda (fig. 1 et 4). Cette forme survit d'ailleurs dans d'autres pays d'Europe.

Dans cette étude l'auteur examine spécialement le premier type qu'on rencontre surtout dans les Cyclades, le Dodécanèse et l'île de Crète.

La partie principale de l'instrument qui produit les sons se compose d'une base oblongue creuse de 30 à 35 cm. faite d'un bois spécial ou d'un roseau, et se terminant en entonnoir de forme droite ou courbe.

Dans la cavité on place deux chalumeaux de même longueur (voir fig. 8), sur chacun desquels on ouvre d'habitude cinq trous d'égale grandeur (type A). Le tuyau de droite peut avoir parfois trois trous et celui de gauche cinq (type B), ou un trou seulement au tuyau droit et cinq sur celui de gauche (type C. Voir également les fig. 6, 7, 8).

Dans la partie supérieure de la base et les côtés postérieurs il existe un autre sillon, long de 7 à 8 cm, dans lequel on place deux petits chalumeaux de 4 à 5 cm. chacun, les «bibikia», fermés à l'un des bouts et sur

la surface desquels on entaille une languette. Les parties ouvertes de ces petits chalumeaux s'insèrent dans la cavité du sillon de la base (voir fig. 12, 13, 14).

La «tsambouna» fonctionne de la même manière que la cornemuse commune. L'instrument produit six sons, lesquels forment une sixte majeure, contenant deux tons, un demi ton, deux tons, soit les notes: *sol, la, si, do, ré, mi*. Des ces tons on emploie comme tonique la note *la*, et moins fréquemment les notes *si* et *do*, c.à.d. que c'est le mode diatonique du *la* qui prédomine.

Les six tableaux publiés aux pages 63, 64, 65 et 66 montrent la manière dont les trois types de «tsambouna» produisent les sons, ainsi que les doigtés appropriés.

Les cercles noirs montrent les trous bouchés par les doigts de l'instrumentiste, tandis que les cercles blancs montrent les trous non bouchés. La combinaison des trous bouchés ou ouverts produit les différents sons de l'instrument.

Des exemples de mélodies jouées sur chacun de trois types de cornemuse (tsambouna) sont publiés dans les pages 67 à 71.

ΟΔΗΓΙΑΙ ΠΡΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΛΗΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Α') ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ

Ἡ λαογραφία, ὡς ἐπιστήμη, ἐπιζητεῖ τὴν μελέτην τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως οὗτος ὑπάρχει σήμερον εἰς τὸν λαόν, ἢ ἀκόμη μέχρι πρό τιнос, εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις του μὲ λόγους, πράξεις ἢ ἐνεργείας εἰς τὸν ὑλικόν, τὸν κοινωνικόν καὶ τὸν πνευματικόν του βίον· δηλαδή εἰς τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὸ ἔνδυμα, τὴν τροφήν, τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, τὸ κυνήγιον, τὴν ἀλιείαν καὶ τὰς βιοτεχνικὰς του ἀσχολίας· εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὰς κοινωνικὰς τοῦ λαοῦ σχέσεις (εἰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, τὸν γάμον, τὸν θάνατον κ.ἄ.) καὶ τέλος τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, τὴν μαγείαν, μαντικὴν, δημώδη φιλοσοφίαν, τὰ δημώδη ἄσματα, τὴν μουσικὴν καὶ χορούς, τοὺς μύθους περὶ τῶν ζῶων, παραμύθια, παραδόσεις, εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα, τὰ αἰνίγματα, λογοπαίγνια, τὴν γλῶσσαν (ὄνόματα: βαπτιστικά, ἐπώνυμα, παρωνύμια, τοπωνύμια κ.ἄ.).

Αἱ μορφαὶ αὗται τοῦ λαϊκοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὸν λαόν διὰ τῆς παραδόσεως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ τὴν διαμόρφωσίν των εἰς τὸ παρελθὸν μέχρι καὶ τῆς ἀπωτάτης Ἀρχαιότητος.

Μέγα μέρος τῶν στοιχείων τοῦ ἔθνικοῦ τούτου πολιτισμοῦ ἐγκαταλείπεται σήμερον ἔνεκα τῆς εἰσδοχῆς συνεχῶς νέων στοιχείων καὶ τρόπων εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀντικαθιστοῦν τοὺς παραδεδομένους, ὡς π.χ. εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν ποιμενικὴν ζωὴν, τὰ διάφορα βιοτεχνικὰ ἐπαγγέλματα, τὴν ἀμφίεσιν, τὰς συνηθείας του κατὰ διαφόρους ἑορτὰς καὶ περιστάσεις τοῦ βίου, ὡς εἰς τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, τὰς διασκεδάσεις του σχετικῶς μὲ τὰ τραγούδια καὶ τοὺς χορούς κατ' αὐτὰς καὶ ἄλλα.

Πρὸς διάσωσιν καὶ περαιτέρω ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῶν στοιχείων τούτων, προτοῦ οὕτως ἐξαφανισθοῦν, εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ ἐκτέλεσις συστηματικῶς συλλογῆς τῆς σχετικῆς λαογραφικῆς ὕλης ἀπὸ ὅλους τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους. Οὕτως ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ πλήρης γνῶσις αὐτοῦ δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς ἄνευ διακοπῆς συνεχίσεως τοῦ ἐθνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς αὐγῆς τῆς ἱστορικῆς του παρουσίας μέχρι τῆς σήμερον, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως ταύτης εἰς ὅλον τὸν ἑλληνόφωνον κόσμον εἰς τὰ κύρια χαρακτηριστικά της, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν γονίμων στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ τούτου (π.χ. ἐκ τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς διατροφῆς τοῦ λαοῦ, τῆς λαϊκῆς τέχνης, τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῆς μουσικῆς καὶ τῶν χορῶν, τῶν παροιμιῶν, τῶν παραμυθιῶν κλπ.) πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς χρησιμοποίησεως τούτων εἰς τὸν σύγχρονον βίον τοῦ Ἑθνους.

Β') ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΛΗΣ

Ἡ συλλογὴ τῶν στοιχείων τοῦ λαϊκοῦ βίου δὲν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε εἰς ὅλας τὰς μορφάς του σύμμετρος. Οὕτω συνέβη νὰ συλλέγωνται κατὰ κύριον λόγον τὰ δημώδη ἄσματα, αἱ παροιμίαι, τὰ παραμύθια κλπ., νὰ παραμελῶνται δὲ ἄλλαι ἐκδηλώσεις ὡς αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν γεωργικὸν καὶ τὸν ποιμενικὸν βίον, τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, τὴν κατοικίαν, τὴν ἀμφίεσιν, τὴν ὑφαντικὴν καὶ κεντητικὴν, τὴν κεραμικὴν, τὴν μεταλλοτεχνίαν κλπ.

Εἰς τὸ παρατιθέμενον κατωτέρω γενικὸν διάγραμμα τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως βίου τοῦ λαοῦ ἐπιζητεῖται ὑφ' ἡμῶν νὰ προσανατολίζεταί ὁ συλλογεὺς λαογραφικῆς ὕλης εἰς τὰ θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα δύναται νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν του, ὥστε ἡ συλλογὴ του νὰ καταστῇ πλήρης, οὕτω δὲ ἀσφαλῆς εἰς ἐπιστημονικὴν χρησιμοποίησιν αὐτῆς.

Εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ συλλογεὺς δέον νὰ προσέχη κυρίως εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Ὅλοι οἱ πληροφοριοδῶται ἐπὶ τινος λαογραφικοῦ θέματος δὲν εἶναι ἴσης ἀξίας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀναζητῆται ὁ καλύτερος, δηλαδή ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει νοθεύσει μὲ στοιχεῖα ἐκ τοῦ συγχρόνου ἀστικοῦ πολιτισμοῦ ὅσα παρέλαβε καὶ γνωρίζει ἀπὸ τοὺς παλαιότερους του. Ἐπίσης ἐκ τῶν προσώπων τούτων ἄλλοι εἶναι εἰδικοί εἰς τὰ παραμύθια, ἄλλοι εἰς τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα, ἄλλοι εἰς τὰ τραγούδια ἢ τὴν λαϊκὴν ἰατρικὴν, τὴν μαγείαν κλπ. Ἀναγκαῖον ἐπομένως εἶναι νὰ ἀναζητῶνται τὰ εἰδικὰ πρόσωπα καὶ ἐκ τούτων ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πιστεύοντες περισσότερον τῶν ἄλλων εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν ἢ ἔχοντες ἰσχυρὰν μνήμην, διασφύζουν πληρέστερον τὰ στοιχεῖα αὐτῆς.

2) Τὸ ἐξεταζόμενον θέμα δέον νὰ καταγράφεται ἀκριβῶς, ὅπως τὸ ἀφηγεῖται (ᾄσμα, παράδοσις, παραμῦθι, παροιμία κλπ.) ἢ τὸ περιγράφει (μαγικὴ προᾶξις, μαντική, ἔθιμον, χορός, βίος (γεωργικὸς, κτηνοτροφικὸς)) ὁ πληροφοριοδότης, χωρὶς μεταβολὰς εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς διατυπώσεως αὐτοῦ. Διὰ τὴν ἀριότητα τῆς συλλογῆς εἶναι ἀναγκαῖα ὄχι μόνον ἡ ἀκριβὴς γλωσσικὴ καταγραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ παράθεσις ὅλων τῶν σχετικῶν λεπτομερειῶν, ἀκόμη καὶ τῶν θεωρουμένων ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς ἀσημάντων.

Ὅπου εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ τὴν κατανόησιν τῆς συλλεγομένης ὕλης δέον νὰ παρατίθεται γραφικὴ παράστασις (σχεδιάγραμμα) ἢ φωτογραφία τῆς περιγραφομένης πράξεως ἢ τοῦ ἀντικειμένου. Ἀντικείμενα τοῦ λαϊκοῦ βίου δύνανται καὶ νὰ συγκεντρώνωνται ὑπὸ τοῦ συλλογέως πρὸς συγκρότησιν εἰς ἕκαστον σχολεῖον ἢ κοινότητα τοπικῶν Λαογραφικῶν Μουσείων.

3) Εἰς τὸ τέλος τοῦ καταγραφομένου θέματος (ᾄσματος, παραμυθιοῦ, παραδόσεως, ἔθιμου κλπ.) πρέπει νὰ ἀναγράφεται: α) τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμον τοῦ πληροφοριοδότη, β) ἡ ἡλικία καὶ γ) αἱ γραμματικαὶ γνώσεις του.

4) Χρήσιμοι εἶναι ἔτι πληροφορίες τοῦ συλλογέως σχετικά πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔμαθεν ὁ πληροφοριοδότης τὴν ὑπαγορευθεῖσαν εἰς αὐτὸν ὕλην: π.χ. ᾄσμα, ἔθιμον, δοξασίαν, παραμῦθι κλπ.

5) Εἰς διαλεκτικὰς λέξεις καὶ φράσεις, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐννοῆ εὐκόλως ὁ μὴ ἔμπειρος τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος ἀναγνώστης τῆς συλλογῆς, δέον νὰ παρατίθεται ὑπὸ τοῦ συλλογέως ἐπεξηγηματικὴ ἐρμηνεία ἐντὸς ἀγκυλῶν ἢ εἰς τὸ κάτω περιθώριον τῆς σελίδος.

Πρὸς ἄμεσον προσέτι κατατόπισιν τοῦ συλλογέως ἐπὶ τοῦ ἐρευνωμένου θέματος παρατίθενται μετὰ δύο τελείας: ἢ τὴν βραχυγραφίαν π.χ. (= παραδ. χάριν) εἰδικώτερα ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα, πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλα ἀκόμη δύναται νὰ στρέψῃ ὁ συλλογεὺς τὴν προσοχὴν του. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ κεφάλαιον μέσσα κυνηγίου: πυροβόλον ὄπλον, σκύλος, δίκτυα, παγίδες κλπ. αἱ παρατιθέμεναι λέξεις αὗται μετὰ τὰς δύο τελείας βοηθοῦν τὸν συλλογέα, ὥστε οὗτος ν' ἀντιληφθῇ ἀμέσως τὸ περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου. Ἐντὸς παρενθέσεως () τίθενται ἐπεξηγήσεις τῆς προηγουμένης λέξεως ἢ φράσεως ἢ ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.

Εἰς τὸν ὁδηγὸν τοῦτον συλλογῆς λαογραφικῆς ὕλης ἀναφέρονται ἐν συντομίᾳ τὰ κυριώτερα τῶν θεμάτων, ἐκ τούτων ὅμως πιστεύομεν ὅτι θὰ κινηθῇ ἢ προσοχὴ τοῦ συλλογέως εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ περιγραφὴν καὶ ἄλλων ἀντιστοίχων ἢ διαφορῶν εἰς κάθε τόπον ἐθιμικῶν συνηθειῶν ἢ δοξασιῶν τοῦ λαοῦ κλπ., οὐ μόνον κατὰ τὰς σημειουμένας ἐνταῦθα περιστάσεις (π.χ. ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἑορτὰς κλπ.), ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλας εἰδικῶς τοπικὰς εἰς τὰς διαφορῶν περιοχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΓΕΝΙΚΑ

Σύντομος περιγραφή τοῦ συνοικισμοῦ ἢ εὐρύτερον τῆς περιοχῆς ἐκ τῆς ὁποίας καταρτίζεται ἡ λαογραφικὴ συλλογή, ἤτοι γεωγραφικὴ θέσις αὐτῆς, διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους (ὄρεινόν, πεδινόν κλπ.), πληθυσμός. Ἐγκαταστάσεις κατοίκων κατὰ τὸ παρελθόν εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιφέρειαν ἐξ ἄλλων τόπων ἢ μεταναστεύσεις ἀλλοδαποῦ. Ἀσχολίαι τῶν κατοίκων (γεωργοί, ποιμένες, ἄλιεις, ἄλλα ἐπαγγέλματα). Προϊόντα τῆς περιοχῆς. Μὲ ποῖον κέντρον (πόλιν) συνεδέετο οἰκονομικῶς ὁ τόπος παλαιότερον ἢ καὶ μέχρι σήμερον διὰ τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς του. Σύντομος ἱστορία τοῦ τόπου. Σχεδιάσις γεωγραφικοῦ χάρτου τῆς περιοχῆς.

II. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

A'. Κατοικία.

α) Σχεδιάγραμμα τῆς οἰκίας καὶ περιγραφή αὐτῆς. 1) Ἐξωτερικὴ μορφή: σχῆμα τῆς οἰκίας, τοποθέτησις τῆς εἰσόδου· οἰκίαι μονώροφοι ἢ διώροφοι, στενομέτωποι, πλατυμέτωποι. Κατασκευὴ τῶν τοίχων (ἐκ λίθων, πλίνθων, ξύλου) καὶ τῆς στέγης: ὑλικά καὶ τρόπος κατασκευῆς. Ἡ στέγη εἶναι ἐπίπεδος (δῶμα) ἢ ἐπικλινής, καλυμμένη μὲ κεράμους ἢ μὲ ἄχυρον, δηλ. κεραμοσκεπής, ἄχυροσκεπής ἢ μὲ πλάκας. Προστώον (ἀμπρόστι, ἡλιακὸς κ.ἄ.). 2) Ἐσωτερικῶς. Ποῦ στηρίζεται ἡ στέγη (ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς τοίχους ἢ ὑποβαστάζεται εἰς τὸ μέσον ὑπὸ στύλων); Περιγραφή τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῆς στέγης· σχετικὰ ἔθιμα κατ' αὐτὴν καὶ διάφοροι δοξασῖαι ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς κοπῆς τῶν ξύλων (δοκῶν) καὶ τῆς τοποθετήσεως εἰς τὴν στέγην. Κατασκευὴ τῆς θύρας. 3) Οἰκοδομική. Ὑλικά καὶ τρόπος οἰκοδομῆς τῆς οἰκίας. Οἱ κτίσται. Ἔθιμα κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκίας καὶ τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς: ἁγιασμός κλπ.

β) Ἐσωτερικοὶ χώροι. Οἰκίαι μὲ ἓνα μόνον δωμάτιον (μονόσπιτο) ἢ μὲ περισσότερα (σάλα, μαγειρεῖον, ἀποθῆκαι).

Ἐσωτερικὴ διαίρεσις. Θέσις τῆς ἐστίας (τζακιού) καὶ τοῦ χώρου διὰ τὸν ὕπνον (κρέββατος, κράατος, σοφάς). Διαρρυθμίσις τῶν χώρων τούτων.

γ) Ἐπιπλα καὶ σκεύη τοῦ οἴκου πρὸς χρῆσιν τῶν ἐνοίκων ἢ πρὸς στολισμὸν τῆς οἰκίας. Ποῖα ταῦτα;

δ) Εἶδη ρουχισμοῦ: α) πρὸς οἰκιακὴν χρῆσιν: κουβέρτες, χράμια, πατανίες, μαξιλαροθήκες, μαντῆλες, πετσέτες κ.ἄ. β) πρὸς στολισμὸν τῆς οἰκίας: στόρια παραθύρων, τραπεζομάνδηλα κ.ἄ. γ) πρὸς ἐπίστρωσιν τοῦ πατώματος τῆς οἰκίας: χαλιά, ψάθες κλπ.

ε) Βοηθητικοὶ χώροι. Θέσις καὶ σχῆμα τῶν βοηθητικῶν χώρων: ἀποθήκη διὰ τὰ γεωργικὰ προϊόντα, ἀχυρῶν καὶ στάβλος, ὄρνιθῶν κ.ἄ. Ὁ φούρνος: θέσις καὶ σχῆμα αὐτοῦ, κατασκευή, ἐργαλεῖα τοῦ φούρνου.

ς) Ἀυλή.

ζ) Ποιμενικὴ καλύβη: ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ μορφή· κατασκευὴ αὐτῆς.

Β'. Ἐνδυμα, ὑπόδεσις, κόμμωσις καὶ καλλωπισμός.

α) Ἐνδυμα (φορεσιά): ἀνδρὸς, γυναικὸς καὶ παιδίων· χειμερινὸν καὶ θερινόν· ἐπίσημον (τὰ καλὰ διὰ τὰς ἐορτάς· τὸν γάμον: γαμπριάτικο καὶ νυφιάτικο) καὶ καθημερινόν, δηλαδὴ διὰ τὰς ἡμέρας ἐργασίας. Ὄνομα τοῦ ἐνδύματος (φορεσιάς γυναικείας καὶ ἀνδρικής). Ἀπὸ πόσα μέρη ἀποτελεῖται· π.χ. ἡ γυναικεία φορεσιά: ποκάμισο, σακκάκι, κολόβι, φούστα, ζώνη, καμουχάς, γούνα κλπ.

Ὄνομα καὶ περιγραφή τοῦ ἐνδύματος κατὰ ἐπαγγέλματα (γεωργοῦ, ποιμένου, ἀλιέως, κυνηγοῦ, ἀγροφύλακος κ.ἄ.) μὲ σχεδιάγραμμα καὶ φωτογραφίας.

β) Ὑποδήματα: ἀνδρικά καὶ γυναικεῖα, καθημερινὰ καὶ κατὰ τὰς ἐορτάς. Ὄνομα, σχῆμα καὶ κατασκευὴ αὐτῶν.

γ) Καλύμματα τῆς κεφαλῆς καὶ κόμμωσις (ἀνδρὸς καὶ γυναικός).

1) Γυναικεῖα καλύμματα (τσεμπέρι, μπόλια) καθημερινὰ καὶ κατὰ τὰς ἐορτάς.

2) Ἀνδρικά καλύμματα (σκοῦφος, μαντήλι κ.ἄ.).

3) Ὄνομα, σχῆμα καὶ ποικίλματα (στολίδια) ἐπ' αὐτῶν.

4) Πῶς φοροῦνται.

5) Πῶς χτενίζεται ἡ κόμη. Εἶδη κομμώσεως. Κεφαλόδεσμοι τῆς γυναικείας κόμης καὶ στολισμὸς αὐτῆς.

δ) Καλλωπισμός. 1) Κοσμήματα: ἀνηρημένα ἐκ τῶν ὠτων (σκουλαρίκια), τοῦ λαιμοῦ (κρέμασες, ἀλυσίδες, κολαῖνες, κοσάρια, πεντόλιρα), τοῦ βραχίονος (βραχιόλια), ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος (καρφίτσες), τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς κλπ. 2) Ψιμίδια γυναικῶν (φτειασίδια). Εἶδη αὐτῶν καὶ χρησιμοποίησις.

Γ'. Τροφαί.

α) Τροφαί: είδη τροφῶν καὶ παρασκευῆ (ῥσπρια, οἰκιακὰ παρασκευάσματα, χόρτα, κρέας, ἰχθύες κλπ.). Τρόπος ἐψησεως αὐτῶν.

Ἡ τροφή τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων.

β) Εἶδη τροφῶν, ποτῶν, γλυκυσμάτων καὶ ἄλλων ἐδεσμάτων εἰς εἰδικὰς περιστάσεις, ἡμέρας, ἑορτὰς (οἶον: γάμον, περιδείπνον (μακαριὰ) μετὰ τὴν ταφήν τοῦ ἀποθανόντος, φιλοξενίαν, Πρωτοχρονιάν, Ἀπόκρσεων, Πάσχα κλπ.).

γ) Παρασκευὴ τοῦ ἄρτου. (Ζύμωσις καὶ ἔψησις εἰς τὸν φοῦρνον)· εἶδη ἄρτων. Δεισιδαίμονες δοξασίαι (π.χ. μάτιασμα τοῦ ψωμοῦ) καὶ ἔθιμα (π.χ. κατὰ τὴν ἔψησιν τοῦ πρώτου ἄρτου ἐκ τῆς νέας ἐσοδείας). Διανομὴ ἄρτου εἰς γείτονας, πτωχοὺς κ.ἄ. κατὰ διαφόρους ἑορτὰς καὶ ἄλλας περιστάσεις (π.χ. εἰς κηδείαν, μνημόσυνα κλπ.).

δ) Γλυκύσματα. Εἶδη αὐτῶν καὶ πότε συνηθίζονται. Παρασκευὴ αὐτῶν. Σχετικὰ ἔθιμα.

ε) Ποτά. Εἶδη ποτῶν καὶ τρόπος παρασκευῆς.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Δ'. Γεωργία.

α) Σπορὰ τῶν δημητριακῶν.

1. Διάφορα εἶδη χωραφιῶν πρὸς σποράν, ἀναλόγως τῆς μορφῆς καὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους· π.χ. πλαγιαστὰ (δηλ. πολὺ κατωφερικά), χωματερά, παχιά, φτενά, βαρικά, ξεκαφάρικα κλπ.. Προετοιμασία τοῦ ἀγροῦ πρὸ τῆς σπορᾶς π.χ. ὄργωμα κατὰ τὴν ἀνοιξιν. Εἰς τοὺς χέρσους ἀγροὺς κάψιμο τῶν θάμνων, κατασκευὴ προστατευτικῶν τοίχων (δεσιές, δέματα) εἰς τὰ κατωφερικά ἐδάφη ἢ φράκτου.

2. Σπόρος. Μετὰ τὸν ἄλωνισμόν χωρισμὸς καὶ φύλαξις αὐτοῦ. Μεταφορὰ τοῦ σπόρου τὴν 14ην Σεπτεμβρίου (τοῦ Σταυροῦ) εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς εὐλόγησίν του ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἄλλα ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὸν σπόρον.

3. Προγνωστικὰ τῶν γεωργῶν κάθε μῆνα διὰ τὴν ἐσοδείαν· ἐκ τῆς πρωίμου ἀνθοφορίας καὶ καρποφορίας φυτῶν τινῶν· ἐκ τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως καθ' ὠρισμένην ἡμέραν (Πρωτοχρονιάν, Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Προφήτου Ἡλία κ.ἄ.). Παρατήρησις τῆς σελήνης, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου κ.ἄ.

4. Ἐτοιμασία ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων (ἀρότρου, ζυγοῦ, σκαπάνης κλπ.). Περιγραφὴ ἐκάστου ἐργαλείου καὶ σχεδιάσμα ἢ φωτογραφικὴ εἰκὼν τούτου.

5. Τὰ ζῶα τοῦ γεωργοῦ διὰ τὸ ζευγάρι (ἀροτριασμόν) καὶ τὰς ἄλλας ἐργασίας του. Ὄνόματα αὐτῶν. Περιποίησης καὶ ἐθισμὸς τῶν ζῶων εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ γεωργοῦ (ὄργωμα, ἄλωνισμόν, μεταφοράς). Ἀσθένειαι τῶν ζῶων καὶ τρόποι θεραπείας.

6. Πότε ἀρχίζει ἡ σπορὰ τῶν δημητριακῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν (ὄσπρια, τροφαὶ τῶν ζῶων π.χ. τὸ ρόβι, τὸ τριφύλλι). Ποίαν ἡμέραν καὶ εἰς ποίαν φάσιν τῆς σελήνης. Ἔθιμα κατὰ τὴν παραμονὴν καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἡμέρας ποὺ γίνεται ἔναρξις τῆς σπορᾶς: τροφή εἰς τὰ βόδια, τοποθέτησις κόκκων ροδιοῦ, σταφίδων, καρυδιῶν εἰς τὸ δισάκκι τοῦ σπόρου, εὐχαὶ καὶ κάπνισμα τῶν ἀροτήρων βοῶν καὶ τοῦ ἀρότρου πρὸ τῆς ἐκκινήσεως διὰ τὸν ἀγρόν, προφυλάξεις ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι (βασκανίαν) κ.ἄ.

7. Ὁ γεωργὸς εἰς τὸ χωράφι: τρόπος σπορᾶς τοῦ ἀγροῦ π.χ. εἰς λωρίδας. Ἔθιμα τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ὄργωματος εἰς τὸ χωράφι καὶ ὅταν ὁ γεωργὸς ἐπιστρέψῃ τὸ βράδυ εἰς τὴν οἰκίαν του. Εἷς τινὰς τόπους ὁ γεωργός, ὅταν ἀρχίσῃ τὴν σποράν, δὲν ξυρίζεται ἐπὶ 40 ἡμέρας.

8. Πῶς σπείρεται τὸ σιτάρι, ἡ κριθή, ἡ βρώμη, τὸ καλαμπόκι, τὸ τριφύλλι, τὸ ρόβι καὶ τὰ ὄσπρια. Εἰδικὴ προπαρασκευὴ τοῦ ἀγροῦ διὰ τὴν σποράν τούτων. Ποῖα εἶδη σπείρονται πρῶτα καὶ ποῖα ὄψιμα.

9. Βοτάνισμα καὶ πότισμα τῶν σπαρτῶν. Ἀσθένειαι τῶν δημητριακῶν κλπ.
β) Θερισμὸς καὶ ἄλωνισμός.

1. Προετοιμασία διὰ τὸν θερισμόν. Ἔθιμα προτοῦ ἐκκινήσουν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἔπειτα εἰς τὸ χωράφι προτοῦ ἀρχίσῃ ὁ θερισμός.

2. Περιγραφή τοῦ θερισμοῦ. Τὸ πρῶτον δράγμα (χεριά): οἱ θερισταὶ (ὀνόματα: πρωταργάτης, οὐραδάρης κ.ἄ.). Συναγωνισμὸς τῶν θεριστῶν κατὰ τὸν θερισμόν καὶ τραγούδια κατ' αὐτόν. Ἔθιμα, ὅταν τελειώνη ὁ θέρος, δηλ. ὅταν θερίζονται οἱ τελευταῖοι στάχυες: ὑποχρέωσις τότε εἰς τὸν νοικοκύρην νὰ ὑποσχεθῇ τὴν παράθεσιν τραπέζης εἰς τοὺς θεριστὰς εἰς τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ διασκεδάσουν. Τραγούδια καὶ χοροὶ εἰς τὸ χωράφι, ὡς π.χ. ἐν Κύπρῳ ὁ χορὸς τοῦ δρεπανιοῦ. Πολλοῦ ἀφήνουν ὀλίγους στάχους ἀθερίστους καὶ κάμνουν γύρω κύκλον μὲ τὸ δρεπάνι, ἢ ὅταν θερίσουν τοὺς τελευταίους στάχους ρίπτουν ὑψηλὰ τὸ δρεπάνι. Ἐκ τῶν τελευταίων σταχύων σχηματίζεται δέσμη ἢ πλέκονται οὗτοι εἰς σταυρόν, ψάθαν κλπ. Τὸ πλέγμα τοῦτο φέρεται εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου ἀναρτᾶται πλησίον τοῦ εἰκονοστασίου ἢ εἰς ἄλλο μέρος αὐτῆς.

3. Ἀλωνισμός. Μεταφορὰ τῶν δεματιῶν τῶν δημητριακῶν εἰς τὸ ἄλώνι. Θεμωνιές. Προετοιμασία (φτειάξιμο) τοῦ ἄλωνιοῦ διὰ τὸν ἄλωνισμόν.

4. Τὸ ἄλώνισμα καὶ τὸ λίχνισμα. Ποίαν ἡμέραν ἀρχίζει τὸ ἄλώνισμα καὶ πῶς γίνεται. Ὁ σωρὸς τῶν ἄλωνισμένων σταχύων (μαλάματος) διὰ τὸ λίχνισμα. Τρόπος

τοῦ λιχνίσματος καὶ ἔθιμκαὶ συνήθειαι κατ' αὐτό. Χάραξις τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ κύκλου εἰς τὸν σωρὸν τοῦ νέου γεννήματος (σίτου, κριθῆς κ.ἄ.).

5. Μέτρησις τῆς ἔσοδείας εἰς τὸ ἄλώνι διὰ τὴν καταβολὴν τῆς δεκάτης (δεκάτισμα). Ποῖα μέτρα ἐχρησιμοποιοῦντο παλαιότερον ἢ καὶ σήμερον διὰ τὴν μέτρησιν τῶν δημητριακῶν (κοιλόν, μόδι, πινάκι, ξάϊ (ἔξάγιον), πρατικό, μουζούρι, δριμόνι, κότι, κόσκινον κλπ.). Μορφή, κατασκευὴ καὶ χωρητικότης του.

6. Ἀποθήκευσις τοῦ καρποῦ, δηλ. τῶν δημητριακῶν, καὶ χωρισμὸς ἐκείνου πὸν θὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς σπόρος.

γ) Ἄλεσις τῶν δημητριακῶν εἰς τὸν μύλον.

1) Ὁ ὑδρόμυλος ἢ νερόμυλος καὶ ὁ ἀνεμόμυλος. Σχεδιάσμα αὐτῶν. Ἐξαο-
τήματα τούτων καὶ τρόπος λειτουργίας. Ἀντίτιμον διὰ τὴν ἄλεσιν: εἰς εἶδος (τὸ
ξάϊ) κλπ.

2) Ὁ μυλωνάς. Διάφοροι διηγήσεις, παροιμίαι καὶ συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὴν
ἄλεσιν τοῦ σίτου, τὸν μυλωνὰν κλπ.

3) Ὁ χειρόμυλος. Τί ἀλέθεται εἰς τὸν χειρόμυλον. Τραγούδια κατὰ τὴν
ἄλεσιν.

Ε'. Ἀμπελοργία.

α) Φύτευμα τοῦ ἀμπελιοῦ καὶ σχετικαὶ συνήθειαι: π.χ. ἀλληλοβοή-
θεια κατὰ τὴν φύτευσιν· ἔθιμα κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς.

β) Καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου.

1. Φθινοπωρινὴ καὶ χειμερινὴ ἐργασία: ξελάκκισμα, λίπανσις, κλάδεμα.

2. Ἐαρινὴ καλλιέργεια: σκάψιμο, θειάφισμα, κορφολόγημα.

3. Ἀσθένειαι τῆς ἀμπέλου.

γ) Τρυγητός: εἶδη σταφυλῶν. Ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ κοπὴ τῶν πρώτων
σταφυλιῶν.

1. Προετοιμασία διὰ τὸν τρύγον. Πότε ἀρχίζει ὁ τρύγος: Διάφοροι ἔθιμκαὶ
συνήθειαι κατ' αὐτὸν καὶ κατὰ τὸ τέλος του.

2. Μεταφορὰ τῶν σταφυλιῶν εἰς τὸ πατητήρι (ληνόν): ἐκθλιψις (πάτημα)-
ἀποθήκευσις τοῦ γλεύκους (μούστου). Ποῦ ἀποθηκεύεται: εἰς βαρέλια, πιθάκια.
Παραγωγή οἴνοπνεύματος (ρακῆς, τσίπουρου) δι' ἀποστάξεως τῶν σταφυλῶν. Περι-
γραφή καὶ σχεδιάσματα τῶν ἐγκαταστάσεων ἀποστάξεως (ἄμβυκες).

δ) Δοκιμασία τοῦ νέου κρασιοῦ. Πολλαχοῦ ἀνοίγονται οἱ πίθοι ἢ τὰ
βαρέλια καὶ δοκιμάζεται τὸ κρασί τὴν 3ην Νοεμβρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.
Οἴνοποσία καὶ διασκέδασις. Σχετικὰ ἔθιμα.

ε) Ποῖαι ἱστορίαι λέγονται περὶ τοῦ πῶς ἐγνώρισεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἄμπελον καὶ τὰ σταφύλια· πῶς ἔμαθε νὰ κλαδεύῃ τὸ κλήμα· τί λέγεται διὰ τὸ κρασί. Σχετικὰ τραγούδια, παροιμίαι καὶ ἄλλαι διηγήσεις. Χρῆσις τοῦ κλήματος (πρὸς κατασκευὴν παλαιότερον στεφάνων τοῦ γάμου κ.ἄ.) καὶ τῶν φύλλων τῆς ἀμπέλου (εἰς θεραπευτικούς σκοποὺς) κλπ.

ΣΤ'. Ἐ λ α ι ο κ ο μ ί α.

1. Τὸ φύτευμα τῆς ἐλαίας καὶ ἡ καλλιέργεια αὐτῆς. Διάφοροι τρόποι φυτεύσεως. Δοξασίαι καὶ διηγήσεις τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐλαίας· π.χ. ὡς ἱεροῦ δένδρου. Σχετικαὶ παροιμίαι.

2. Εἴδη ἐλαιοδένδρων ἀναλόγως τοῦ καρποῦ των: χονδρολιά, λειανολιά, παστολιά, λεμονάτη κ.ἄ.

3. Συγκομιδὴ τοῦ ἐλαιοκάρπου καὶ ἐκθλιψίς του εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον.

Ποίου εἴδους ἐλαιοτριβεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο παλαιότερον (ὑπαίθρια, ἐστεγασμένα). Τρόπος λειτουργίας αὐτῶν. Σχετικαὶ εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἄσματα, ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἐλαιοτριβεῖου. Τὰ ἐλαιοτριβεῖα ἦσαν συνεταιρικὰ ἢ ἰδιόκτητα. Πῶς κατεβάλλετο τὸ δικαίωμα διὰ τὴν ἐκθλιψιν τοῦ ἐλαιοκάρπου εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον· ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐργατῶν καὶ ὁ φόρος τῆς δεκάτης. Μέτρησις τοῦ ἐλαίου (μίστατο, λαήνι κλπ.) καὶ χωρητικότης τοῦ δοχείου.

4. Ἡ ἱερότης τοῦ ἐλαίου· χρῆσις αὐτοῦ πρὸς θεραπευτικούς καὶ ἄλλους σκοποὺς· π.χ. εἰς ξόρκια, γητέματα κλπ.

5. Χρῆσις τῶν κλάδων καὶ τῶν φύλλων τῆς ἐλαίας εἰς διάφορα ἔθιμα: κλάδοι ἐλαίας φέρονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων. Κάπνισμα ἀσθενῶν πρὸς ἀποδιώξιν τοῦ κακοῦ. Μαντεία μὲ φύλλα ἐλαίας ποὺ ρίπτονται εἰς τὴν φωτιὰν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ζ'. Ἄλλαι γεωργικαὶ καλλιέργειαι καὶ ἀσχολίαι.

1. Καλλιέργεια: α) τῶν ὀσπρίων (κουκκιά, λαθούρι, φάβα, φασόλια)· β) τοῦ καλαμποκιοῦ· γ) τοῦ καπνοῦ.

2. Δενδροκαλλιέργειαι (ἀμυγδαλιά, ξυλοκερατιά, βελανιδιά κ.ἄ.).

3. Κηπευτικαὶ καλλιέργειαι.

4. Ἐκμετάλλευσις τοῦ δάσους. Παραγωγή ξυλείας καὶ ξυλανθράκων, ρητίνης κ. ἄ.

Η'. Ἔθιμα τῶν γεωργῶν (συνεργασία, ἀλληλοβοήθεια, ἀγοραπωλησίαι).

1. Ἔθιμα συμπράξεως τῶν γεωργῶν πρὸς ἀλληλοβοήθειαν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, τῆς ἀμπέλου, κατὰ τὸν θερισμόν, τὸν ἄλωνισμόν, τὸν τρυγητόν, τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου καὶ τὴν ἐκθλιψίν του εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον κ.ἄ. π.χ. σύζευξις ἀροτριῶντων ζώων ὑπὸ δύο γεωργῶν (συζευτῶν) καὶ χρησιμοποίησις ἐναλλάξ τοῦ ζευγαριοῦ.

2. Πῶς γίνονται αἱ ἐνοικιάσεις ἀγρῶν πρὸς σποράν ἢ πρὸς καλλιέργειαν (μισθάρικο, τριτάρικο χωράφι).

3. Ἀγοραπωλησίαι: α) εἰσοδήματος (δημητριακῶν, ἐλαίου, κ.ἄ.)· προπωλήσεις. β) κινητῶν (ζώων, ἀντικειμένων) καὶ ἀκινήτων.

Σχετικὴ διαδικασία κατὰ τὴν πώλησιν (προτίμησις συγγενῶν ἢ γειτόνων) καὶ ἔθιμα βεβαιωτικὰ τῆς δικαιοπραξίας (πιάσιμο τῶν χειρῶν κ.ἄ.).

4. Ἡ φύλαξις τῶν χωραφιῶν: ἀγροφύλαξ (δραγάτης). Πῶς διορίζεται ὁ ἀγροφύλαξ· ὑποχρεώσεις αὐτοῦ· ἀμοιβή του.

Θ'. Φυτικὸς κόσμος.

1. Τὰ διάφορα δένδρα (ὄπωροφόρα καὶ δασικά), οἱ θάμνοι, τὰ φυτὰ καὶ ἡ χλωρίς τῆς περιοχῆς. Ὄνομα αὐτῶν, καλλιέργεια· χρησιμοποίησις τῶν καρπῶν, τοῦ ξύλου, τῶν φύλλων καὶ τῶν ἀνθέων.

2. Παραδόσεις· π.χ. διὰ τὴν ἐλαίαν, τὸν πλάτανον, τὴν δρυῖν, τὴν κυπάρισσον, τὴν καρυδιάν, τὴν συκιάν, τὸν ἔλατον, τὸν βάτον, τὸν βασιλικόν, τὸ κλῆμα, τὴν λουδοριάν, τὸν ἄζώγουρον, τὸ λούπινον, τὰ ἄνθη, τὰ διάφορα χόρτα κλπ.

3. Θρησκευτικαὶ ἢ δεισιδαίμονες δοξασίαι περὶ δένδρων καὶ φυτῶν. Χρῆσις αὐτῶν εἰς μαγικάς καὶ θεραπευτικὰς ἐνεργείας. Ἰαματικαὶ ιδιότητες βοτάνων. Χρόνος καὶ τρόπος συλλογῆς αὐτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ι'. Ποιμενικὸς βίος.**α) Γενικά.**

Ὄνόματα τοῦ βοσκοῦ (βοσκός, τσοπάνης) καὶ τοῦ κοπαδιοῦ (κουράδι). Βοσκὸς προβάτων ἢ αἰγῶν. Οἰκόσιτα αἰγοπρόβατα (μαρτί, μαρτίσι).

Ὁ βοσκὸς καὶ τὸ ἔνδυμά του. Ἡ μάνδρα (στάνη) κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι. Κατασκευὴ καὶ σχῆμα αὐτῆς. Καλύβαι τῶν βοσκῶν. Ἡ ράβδος τοῦ βοσκοῦ (ἢ γκλίτσα). Σχῆμα, διακόσμησις καὶ χρῆσις αὐτῆς.

β) Τὸ κοπάδι.

1. Διάκρισις καὶ ὀνομασίαι τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν: ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ μαλλιῦ καὶ τῶν ματιῶν· ἀπὸ σημάδια εἰς τὰ αὐτιά των (τὴν *σαμιὰ* ἐν Κρήτῃ)· ἀπὸ τὰ κέρατα, τὴν οὐρὰν καὶ τοὺς μαστούς.

2. Ὄνόματα τῶν αἰγοπροβάτων ἀναλόγως τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας ἢ τῆς γέννας (*τραϊ*, *κριάρι*, *βετούλλι* (=τὸ ἐρίφιον ἑνὸς ἔτους), *πρωτόγεννο*, *στέρρα* (=στεῖρα)).

3. Τὰ κουδούνια. Εἶδη κουδουνιῶν τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν.

4. Τόποι βοσκῆς τοῦ κοπαδιοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι (ξεχειμώνιασμα καὶ ξεκαλοκαίριασμα).

5. Πότε γίνεται ἡ ἐνοικίασις τῶν βοσκοτόπων καὶ διὰ πόσον χρόνον.

6. Τὸ σμίξιμο τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν δι' ἀναπαραγωγὴν.

Ὁ καιρὸς ποὺ γεννοῦν (τῆς γέννας)· πῶς λέγονται τὰ αἰγοπρόβατα ποὺ ἔχουν γεννήσει. Τὸ ἀπόκομμα ἀπὸ τὸ γάλα τῶν ἀμνῶν καὶ τῶν ἐριφίων. Χωρισμὸς διὰ τὴν βοσκὴν τῶν γαλακτοφόρων (*ἐγγάλων*, *γαλάρικων*) ἀπὸ τὰ στεῖρα.

γ) Τὸ ἄμελγμα καὶ ἡ τυροκομία. Πότε καὶ πῶς γίνεται τὸ πρῶτον ἄμελγμα. Σκεύη τοῦ γάλακτος: *καρδάρα*, *κακκάβι*. Εἰς ποῖον μέρος καὶ πῶς γίνεται ἡ τυροκομία. Ποῖα ἐργαλεῖα καὶ σκεύη χρησιμοποιοῦνται κατ' αὐτήν. Σχετικαὶ προλήψεις καὶ ἔθιμα· π.χ. προφύλαξις ἀπὸ βασκανίαν.

Προϊόντα τῆς τυροκομίας παλαιότερον καὶ σήμερον: *τυρί*, *γαλοτύρι*, *τουλουμοτύρι* κ.ἄ.

δ) Τὸ κούρεμα (*κοῦρος*) τοῦ κοπαδιοῦ· τὸ κολύμπημα εἰς τὴν θάλασσαν· π.χ. κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως. Ἔθιμα κατὰ τὸ κούρεμα· π.χ. διανομὴ τοῦ γάλακτος τῆς ἡμέρας εἰς τοὺς μετέχοντας τῆς κουρᾶς ἢ ἐπισκεπτομένους τὴν μάνδραν.

ε) Ἀσθένειαι τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν καὶ μέσα θεραπείας: γητειές, ξόρκια, τρουποπέρασμα, πρακτικαὶ θεραπείαι κ.ἄ.

ς) Διάφοροι συνήθειαι τῶν ποιμένων.

1. Συμβάσεις τῶν βοσκῶν ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Συνεταιρισμοὶ αὐτῶν.

2. Εἰς ποίας περιστάσεις γίνεται δωρεὰν διανομὴ γάλακτος.

ζ) Τραγούδια καὶ μουσικὰ ὄργανα τῶν βοσκῶν. Παραδόσεις, παραμῦθια, παροιμίαι κλπ.

Παραδόσεις (διηγῆσεις) διὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἰγας· π.χ. διατὶ τὸ πρόβατον εἶναι εὐλογημένον ἀπὸ τὸν Χριστὸν καὶ ἡ κατσίκα κατηραμένη. Διατὶ αἱ αἰγες εἶναι ἄγριαι καὶ τὰ πρόβατα ἡμερα κ.ἄ.

η) Ἅγιοι, προστάται τῶν ποιμένων· π.χ. ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Θυ-

σίαι αίγοπροβάτων εἰς Ἁγίους (κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ προφήτου Ἡλία) καὶ διὰ ποῖον σκοπόν. Περιγραφή τῶν θυσιῶν τούτων.

ΙΑ΄. Μελισσοκομία.

1. Ἡ μέλισσα καὶ ὁ τρόπος διαβιώσεώς της. Παραδόσεις τοῦ λαοῦ διὰ τὴν μέλισσαν καὶ τὸ μέλι. Παροιμίας, δοξασίαι καὶ ἔθιμα.

2. Κυψέλη· ὄνομα: *δυψέλι*. Μορφή αὐτῆς. Παράθεσις σχεδιάσματος ἢ εἰκόνος. Τρόπος κατασκευῆς καὶ τοποθετήσεως. Πῶς λέγεται ὁ τόπος ὅπου τοποθετοῦνται αἱ κυψέλαι τῶν μελισσῶν: *μελισσότοπος*, *θυρί*.

3. Τροφή τῆς μελίσης. Ἐκ ποῖα ἄνθη παίρνει τὸ μέλι· τί ἄλλο παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ λουλούδια καὶ τὰ φυτά: πρόπολη καὶ τροφήν διὰ τὸν γόνον.

4. Πῶς λέγεται τὸ σμήνος τῶν μελισσῶν, τὸ ὁποῖον ζῆ εἰς τὴν κυψέλην· π.χ. *λαός*. Πῶς ἐργάζεται διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κηρύθρας καὶ τὴν ἐναπόθεσιν τοῦ μέλιτος. Περιποιήσεις τῶν μελισσῶν.

5. Πότε γίνεται ὁ τρυγητὸς τῶν μελισσῶν. Ἐργαλεῖα τῆς μελισσοκομίας· περιγραφή καὶ σχῆμα αὐτῶν. Πῶς γίνεται τὸ χῶρισμα τοῦ μέλιτος ἀπὸ τὸν κηρόν.

6. Ἐχθροὶ τῶν μελισσῶν: ἄγρια ζῶα, πουλιά, ἑρπετὰ (ὄφεις) κ.ἄ. Προφυλακτικὰ μέσα ἐκ τούτων.

ΙΒ΄. Κυνήγιον.

1. Τὸ κυνήγιον. Ποῖα ζῶα καὶ πουλιά θηρεύονται καὶ εἰς ποίαν ἐποχὴν.

2. Μέσα κυνηγίου: πυροβόλον ὄπλον, σκύλος, δίκτυα, παγίδες κλπ. Ὁ κυνηγετικὸς κύων· ὄνομα· ιδιότητες αὐτοῦ.

3. Προλήψεις, δεισιδαίμονες δοξασίαι, παροιμίας κλπ. διὰ τὸν κυνηγόν, τὸ ὄπλον του καὶ ἄλλα θηρευτικὰ μέσα, τὸν σκύλον καὶ τὸ κυνήγιον: μάτιασμα κ.ἄ. ἔθιμα τῶν κυνηγῶν.

ΙΓ΄. Ἀλιεία.

1. Ὄνόματα τῶν ψαριῶν.

2. Ἐργαλεῖα τῆς ἀλιείας: δίκτυ, καμάκι. Πῶς γίνεται τὸ ψάρεμα (περιγραφή).

3. Προλήψεις, δεισιδαίμονες δοξασίαι, παραδόσεις καὶ παραμῦθια σχετικὰ πρὸς τὴν ἀλιείαν καὶ τοὺς ἰχθύς.

ΙΔ΄. Ζωϊκὸς κόσμος.

1. Τὰ ἡμερα καὶ ἄγρια ζῶα, πτηνά, ἑρπετά, ἔντομα: βόδι, ὄνος, ἵππος, ὄρνιθα, λύκος, ἀλώπηξ, λαγῶς, κόραξ, ποντικός, ἰέραξ, πέρδιξ, γλάρος, ῥοδικὰ πτηνά,

περιστέρι, κουκουβάγια, ὄφεις, σαύρα, διάφορα ἔντομα καὶ ζωῦφια, π.χ. τὸ μυρμήκι κ.ἄ. Ὄνόματα αὐτῶν· συνήθειαι τῆς ζωῆς των.

2. Δημῶδεις μῦθοι, παραδόσεις, εὐτράπελοι διηγήσεις, τραγούδια, παροιμίαι περὶ ἐκάστου ζώου.

Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι ἀπὸ τὰς φωνάς των· π.χ. τοῦ σκύλου, τῆς κουκουβάγιας, τῆς ὄρνιθος, τοῦ κόρακος κλπ.

ΙΕ΄. Βιοτεχνία.

α) Ὑφαντική.

1. Ὑφαντικαὶ ὕλαι: α) Ζωϊκαί: τὸ ἔριον καὶ ἡ μέταξα. β) Φυτικά: τὸ λίνον (λινάρι) καὶ ὁ βάμβαξ.

Κατεργασία τοῦ ἐρίου· πλύσις πρὸς καθαρισμόν· ξάνσις αὐτοῦ καὶ κλώσις εἰς νῆμα.

Παραγωγή τῆς μετάξης (σηροτροφία· παραγωγή κουκουλιῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τοῦ νήματος τῆς μετάξης). Σχετικαὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ ἔθιμα.

Καλλιέργεια τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ λίνου καὶ κατεργασία αὐτῶν πρὸς παρασκευὴν τοῦ νήματος.

2. Τὸ νῆμα: στήμων καὶ ὑφάδι. Παρασκευὴ τοῦ στήμονος πρὸς ὕφανσιν. Διάσιμο τοῦ στήμονος καὶ μίτωσις (πέρασμα τοῦ στήμονος ἀπὸ τοὺς μίτους). Σχετικαὶ προλήψεις.

3. Ὁ ὑφαντικὸς ἱστός. Ὄνομα: ἀργαλειός, ἀργαστήρι, βούφα κ.ἄ. Περιγραφή αὐτοῦ λεπτομερῆς καὶ εἰκὼν ἢ σχεδιάσμα.

4. Ὑφανσις.

Εἶδη ὑφαινομένων ὑφασμάτων. Ὄνομα καὶ τρόπος ὑφάνσεως: μονό, δίμιτο, περαματιστό, δεξιμᾶτο κλπ. Ποικίλματα τοῦ ὑφάσματος κατὰ τὴν ὕφανσιν.

Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ὕφανσιν· μαντεῖαι, τραγούδια, παροιμίαι κ.ἄ.

5. Κατεργασία τοῦ ὑφανθέντος πρὸ τῆς χρησιμοποιήσεώς του· π.χ. λεύκανσις τῶν βαμβακερῶν, κτύπημα τῶν μαλλίνων εἰς τὴν νεροτριβὴν ἢ πάτημα διὰ τῶν ποδῶν πρὸς πύκνωσιν τοῦ ὑφάσματος καὶ δημιουργίαν χνουδιοῦ.

β) Βαφική.

1. Χρώματα τῶν ὑφασμάτων. Ὄνόματα αὐτῶν.

2. Βαφικαὶ ὕλαι· ζωϊκαὶ καὶ φυτικά. Παρασκευὴ τῆς βαφῆς. Τρόπος βαφῆς ἐκάστου ὑφάσματος (μαλλίνου, βαμβακεροῦ, λινού) καὶ χρώματος (κόκκινον, πράσινον, κίτρινον, νερατζί, πορτοκαλί κλπ.). Συνταγαὶ βαφικῆς.

3. Ὑφάσματα τυπωμένα (σταμπᾶτα). Τρόπος τυπώσεως αὐτῶν.

γ) Πλεκτική καὶ κεντητική.

1. Εἶδη πλεκτῶν καὶ κεντημάτων. Πῶς λέγεται τὸ κέντημα· π.χ. ξόμπλι. Κεντήματα ἐπὶ ἐνδυμάτων (εἰς τὸ γυναικεῖον ὑποκάμισον, τὸ σακκάκι (τὸ ζιπόνι), εἰς τὸ μανίκι, τὸ φουστάνι· εἰς τὸ ἀνδρικὸν γελέκι κ.ἄ.) καὶ ἐπὶ ὑφασμάτων οἰκιακῆς χρήσεως ἢ στολισμοῦ τῆς οἰκίας (στόρι, τραπεζομάνδηλον, προσόψιον, προσκεφάλαιον, σινδόνι κλπ.).

2. Θέματα τοῦ κεντήματος ἐκ τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ζωικοῦ κόσμου καὶ σχήματα. (Σχεδιάσματα αὐτῶν ἢ φωτογραφίαι).

3. Πῶς σχεδιάζεται καὶ πῶς γίνεται τὸ κέντημα: εἰς τὸ χέρι ἢ εἰς τὸ τελλάρο. Εἶδος βελονιάς π.χ. περαστή, ἀναχνιτή κλπ.

δ) Ξυλοτεχνία καὶ ξυλογλυπτική.

1. Ἀντικείμενα κατασκευαζόμενα ἐκ τοῦ ξύλου. α) Ἔργαλεῖα καὶ σκεύη οἰκιακῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς χρήσεως (τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένου κ.ἄ.). β) Ἐπιπλατῆς οἰκίας. Μορφή καὶ τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν μὲ γραφικὰς παραστάσεις ἢ εἰκόνας.

2. Ξυλογλυπτική. Χρησιμοποιούμενα ἔργαλεῖα. α) Διακόσμησις διὰ τῆς ξυλογλυπτικῆς ἀντικειμένων οἰκιακῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς χρήσεως· ὡς π.χ. ἡ ρόκα, ἡ ἀνέμη, τὸ ἀργαστήρι (ἀργαλειός), τὸ σεντούκι, τὸ κουτάλι, τὸ πιρουνί, σφραγίδες, καθίσματα κ.ἄ. β) Διακοσμητικὰ θέματα.

ε) Κεραμική.

1. Εἶδη κεραμικῆς δι' οἰκιακὴν χρῆσιν καὶ πρὸς στολισμὸν τῆς οἰκίας. Τρόπος κατασκευῆς τούτων.

2. Διακοσμήσεις (πλουμίσματα) δι' ἀπλῆς χαράξεως ἢ διὰ χρώματος. Διακοσμητικὰ θέματα: πουλιά, ζῶα, γεωμετρικὰ σχήματα κλπ.

ς) Μεταλλουργία.

1. Οἰκιακὰ σκεύη ἀπὸ χαλκόν, χαλκώματα: λύχνοι, δίσκοι (σινιά), μπρίκια, ταψιά, θυμιατὰ κ.ἄ.

2. Τρόπος κατασκευῆς: διὰ σφυρηλατήσεως τοῦ μετάλλου ἢ χυτά. Διακοσμήσεις ἐπὶ τῶν σκευῶν.

3. Χρυσοχοὶ καὶ ἀσημουργοί. Κοσμήματα καὶ ἀντικείμενα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

4. Ὁ σιδηρουργὸς (γύφτος). Ποῖα ἔργαλεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα κατασκευάζει. Γεωργικὰ ἔργαλεῖα. Τρόπος ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας του ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ. Εἰς τινὰς τόπους ὁ σιδηρουργὸς πληρώνεται τὴν ἐργασίαν του εἰς εἶδος (σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ.).

ζ) Ἄλλα ἐπαγγέλματα: ράπτου, ὑποδηματοποιοῦ, σαγματοποιοῦ, βυρσοδέψου, καλαθοπλέκτου κλπ. Περιγραφή τούτων. Σχετικαὶ παροιμίαι καὶ εὐτράπελοι διηγήσεις.

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

ΕΘΙΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ, ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ*

Α'. Γέννησις.

α) Παιδοποιΐα.

1. Ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ περὶ τῆς τεκνοποιΐας. Σχετικαὶ εὐχαὶ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τέκνου. Κοινωνικὴ θέσις τῆς ἀτέκνου.

2. Εἰς ποῖα μέσα καταφεύγει ἡ στεῖρα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκτήσεως τέκνου (μαγικὰ μέσα, φαρμακευτικὰ παρασκευάσματα ἐκ βοτανῶν κ.ἄ.) καὶ ἀντιθέτως διὰ τὴν πρόληψιν τῆς ἐγκυμοσύνης: διάφοροι βοτάναι, ὡς τὸ ἀτεκνόχορτο.

Μέσα διὰ τὴν γέννησιν ἀρσενικοῦ παιδιοῦ: ἀσερνικοβότανο, μαγικοὶ τρόποι κλπ.

β) Ἐγκυμοσύνη.

1. Ὄνομα τῆς ἐγκύου (ἀγγαστρομένη κ.ἄ.). Συμπτώματα τῆς ἐγκυμοσύνης: ἀδιαθεσία. Κίνδυνος ἀποβολῆς· προφυλακτικὰ μέσα. Ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἀποβολούσης ἐγκύου. Τρόποι φθορᾶς (ἐκτρώσεως) τοῦ ἐμβρύου.

2. Προγνωστικὰ μέσα διὰ τὸ γένος τοῦ ἐμβρύου (ἄρρεν, θῆλυ).

3. Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ συνήθειαι τῶν ἐγκύων: ἀργία κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Συμεῶν· ἀπαγόρευσις τῆς ἐγκύου νὰ μεταβῇ εἰς κηδεῖαν ἢ νὰ φάγη ὠρισμένα εἶδη τροφῶν κ.ἄ.

4. Εὐχαὶ πρὸς τὴν ἔγκυον.

γ) Τοκετὸς καὶ αἱ μετ' αὐτὸν ἐνέργειαι.

1. Ὠδῖνες τοῦ τοκετοῦ (ἢ ἐπιτόκος κοιλιοπονεῖ). Προετοιμασία τῆς ἐπιτόκου ὑπὸ τῆς μαίας (μαμμῆς). Πῶς ἐτοποθετεῖτο αὕτη παλαιότερον διὰ τὸν τοκετόν: ἐπίσκαμνιοῦ, σέλλας κλπ.

Ὠκυτόκια. Διάφοροι ἐνέργειαι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ: ξεκούμπωμα τῆς ἐπιτόκου· ἀνάρτησις εἰς αὐτὴν εἰδικοῦ λίθου κλπ.

2. Γέννησις τοῦ βρέφους. Τὸ ὕστερον (λευτέρι, ἀκόλουθο ἢ ἄκλουθο κ.ἄ.). Ἐὰν γεννηθῇ τὸ παιδὶ μὲ ὑμένα (προσωπίδα, τσίπα) τί τὸν κάμνουν; Σχετικαὶ

* Κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν κεφαλαίων τούτων ὡς καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν, μαγείαν, μαντικὴν, ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν καὶ τὴν λαϊκὴν ἰατρικὴν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα, ἐν τῇ Ἐπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. Α' (1939) σ. 99-149, ἔτ. Β' (1940) σ. 118-205, ἔτ. Γ'-Δ' (1941-1942) σ. 77-195, ἔτ. Ε'-ΣΤ' (1943-1944) σ. 86-144, τόμ. 5 (1945-1949) σ. 3-100.

δοξασία. Τί λέγουν, όταν τὸ γεννηθὲν ἔχη τρίχας ὀπίσω εἰς τὸ κάτω μέρος (οὐρὰν) τοῦ κορμοῦ· (φωνάζουν: *ἀντρειωμένος ἐγεννήθηκε*).

3. Περιποιήσεις εἰς τὴν λεχὼ μετὰ τὸν τοκετὸν. Κατάκλισις αὐτῆς, κάπνισμα μὲ τὸν ἀχνὸν μυρωδικῶν (δενδρολιβάνου, φλισκουνιοῦ, ἐλελισφάκου (φασκομηλιάς)). Εἰδικὴ τροφή εἰς τὴν μητέρα διὰ τὴν ἀρχίση ἢ παραγωγή εἰς αὐτὴν γάλακτος πρὸς θηλασμὸν τοῦ βρέφους.

4. Τὸ βρέφος. Ἀφαλόκομμα· λούσις καὶ ἀλάτισμα αὐτοῦ.

Πῶς γίνεται τὸ λούσιμον τοῦ νεογνοῦ. Τί ρίπτουν εἰς τὸ νερό. Σπαργάνωσις. Διάφοροι δεισιδαίμονες ἐνέργειαι ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ νεογεννήτου. Πῶς γίνεται ἡ παράδοσις τοῦ βρέφους εἰς τὴν μητέρα. Εὐχαί. Πρόσκλησις τοῦ ἱερέως. Ὄνομα τοῦ νεογνοῦ προτοῦ βαπτισθῆ: *δράκος*.

Ἐθιμικαὶ πράξεις, εἰς τὸ γεννηθὲν εἶναι ἄρρεν ἢ θῆλυ.

Μαντεῖαι σχετικαὶ πρὸς τὸ μέλλον, τὴν τύχην, τοῦ παιδιοῦ ἐκ τῆς φάσεως τῆς σελήνης καθ' ἣν τοῦτο ἐγεννήθη (*γέμωσι, λίγωσι*), τοῦ μηνὸς καὶ τῆς ἡμέρας.

5. Δῶρα καὶ εὐχαί πρὸς τὴν λεχὼ. Παράθεσις τραπέζης ἢ προσφορὰ τρογῶν (*γεννητούρια*). Πῶς τελοῦνται τὰ γεννητούρια. Ἄλλα ἔθιμα.

δ) Ἡ λεχὼ.

1. Προφυλάξεις τῆς λεχοῦς μέχρι τῆς συμπληρώσεως σαράντα ἡμερῶν (ἕως ὅτου σαραντίση) ἀπὸ τὴν βασκανίαν καὶ διάφορα δαιμονικὰ ὄντα (*Νεραίδες, Γελού, Καλὲς κυράδες, κακὰ ἀερικὰ κ.ἄ.*). Πρὸς τοῦτο τοποθετοῦνται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἢ τὴν κλίνην τῆς ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας τεμάχιον ψωμιοῦ, σκόρδον, ἄλας, εἰκόνισμα Ἁγίου, μαυρομάνικο μαχαίρι, σάρωθρον κ.ἄ. Δὲν ἀφήνεται ἡ λεχὼ μόνη εἰς τὴν οἰκίαν· τὴν νύκτα δὲν ἀνοίγεται ἡ θύρα· προφυλάξεις ἀπὸ τὴν βασκανίαν (τὸ κακὸ μάτι).

2. Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι διὰ τὴν λεχὼ προτοῦ σαραντίση. Ποίας προφυλάξεις λαμβάνει αὕτη, ὅταν πρόκειται νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας· π.χ. κρατεῖ σίδηρο. Συνάντησις ὑπὸ τῆς λεχοῦς νεονύμφου ἢ κηδείας. Θάνατος τῆς ἀσαραντίστης. Σχετικαὶ δοξασίαι.

3. Ἐγερσις τῆς λεχοῦς. Πότε σηκώνει ἡ μαῖα τὴν λεχὼ ἐκ τῆς κλίνης καὶ σχετικὰ ἔθιμα· π.χ. πατεῖ ἡ λεχὼ εἰς σίδηρο· σταυρώνει τὸ σπίτι εἰς τὰς γωνίας τοῦ καὶ τὴν θύραν.

4. Τὸ γάλα τῆς λεχοῦς. Ποῖαι αἱ τροφαὶ αὐτῆς τὰς πρώτας μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρας καὶ κατόπιν. Συνήθειαι σχετικαὶ πρὸς τὸ γάλα τῆς τροφαὶ εἰδικαί, βοτάναι γαλακταγωγοί, καταπλάσματα, περιάπτα (ἐξάρτησις γαλατόπετρας), ἀγιάσματα· π.χ. Παναγίας τῆς Γαλατιανῆς κλπ.

Ἐπίσχεσις (σταμάτημα) τοῦ γάλακτος ἔνεκα βασκανίας. Συνήθειαι σχετικά μετὴν διατήρησιν τοῦ γάλακτος τῆς λεχοῦς.

5. Σαράντισμα. Προετοιμασία τῆς λεχοῦς διὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὸ βρέφος, ἵνα λάβῃ παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν εὐχὴν τοῦ καθαροῦ αὐτῆς. Σχετικὰ ἔθιμα κατὰ τὴν μετάβασιν καὶ ἐπιστροφὴν τῆς εἰς τὴν οἰκίαν.

ε) Τὸ βρέφος.

1. Ὁ θηλασμός. Ποία θηλάζει πρώτη τὸ βρέφος· σχετικά συνήθειαι. Πότε δίδονται εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλαι τροφαί. Διάρκεια τοῦ θηλασμοῦ· ἀπόκομμα τοῦ θηλαζομένου παιδιοῦ.

2. Ποῦ κοιμίζεται τὸ νεογνὸν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας. Ἔθιμα κατὰ τὴν σπαργάνωσιν καὶ τὴν τοποθέτησιν του εἰς τὴν κούνιαν: νανουρίσματα, προσευχαί, σταύρωμα, ἔξορκισμὸς τοῦ κακοῦ κλπ. Ὁ ὕπνος τοῦ μωροῦ. Γέλιο ἢ κλάψιμο κατὰ τὸν ὕπνον. Σχετικὰ δοξασίαι.

3. Μοίραμα τοῦ παιδιοῦ. Ἔθιμα κατὰ τὴν ἑβδόμην ἢ τὴν ὄγδον ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ. Μεταφορὰ τοῦ βρέφους εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς αὐτὸ σχετικῆς εὐχῆς. Συγκέντρωσις τῶν συγγενῶν μετὰ δῶρα (γλυκύσματα κ.ἄ.) τὸ ἑσπέρας τῆς ἑβδόμης ἡμέρας. Εὐχαὶ πρὸς τὸ παιδί. Διασκέδασις. Πίστις ὅτι ἔρχονται οἱ Μοῖρες διὰ νὰ γράψουν τὴν μοῖραν του· (πολλαχοῦ τὴν νύκτα τῆς 7ης πρὸς τὴν 8ην ἡμέραν). Πρόσκλησις τῶν Μοιρῶν καὶ προσέλκυσις αὐτῶν εἰς εὐμένειαν ὑπὲρ τοῦ νεογεννήτου διὰ ἐτοιμασίας τραπέζης μετὰ γλυκὰ ἢ καὶ φαγητά.

4. Διάφοροι κίνδυνοι τοῦ μωροῦ ἐκ βασκανίας καὶ δαιμονικῶν ὄντων (Γελλού, κακὰ πράματα, ἀερικά, Νεραίδες). Προφυλακτικὰ μέσα μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέρας. Προφυλάξεις αὐτοῦ ἀπὸ τὴν βασκανίαν. Θεραπεία τοῦ βασκαμένου παιδιοῦ.

Ἄρπαγὴ τοῦ νεογνοῦ ὑπὸ δαιμονικῶν ὄντων. Σχετικὰ προφυλακτικὰ μέσα. Ἐνέργειαι πρὸς ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρπαγέντος· π.χ. κατάθεσις τοῦ ἀσθενοῦς βρέφους εἰς σταυροδρόμι· ἐγκατάλειψις ἐκεῖ τῶν ρούχων του· δίοδος (πέρασμα) τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ ὀπὴν λίθου (τρυποπέρασμα) κλπ. Καταφυγὴ εἰς Ἁγίους· τάξιμον.

5. Ἀσθένειαι τῶν νηπίων (ὀνόματα τῶν ἀσθενειῶν) καὶ τρόπος θεραπείας.

6. Ἡ πρώτη ὀδοντοφυΐα. Σχετικὰ δοξασίαι καὶ ἔθιμα. Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ συνήθειαι κατὰ τὸ κόψιμον τῶν νυχιῶν καὶ τῶν μαλλιῶν τοῦ παιδιοῦ.

ς) Βάπτισις.

1. Ὄνομα τοῦ ἀβαπτίστου: δράκος, δρακούλα κ.ἄ.

2. Ἀνάδοχος: σύντεκνος, κουμπάρος, νονὸς κ.ἄ.

Τί πιστεύεται περὶ τοῦ ἀναδόχου καὶ τοῦ ἔργου του, δηλ. τῆς βαπτίσεως. Πῶς ὁρίζεται οὗτος. Πότε γίνεται ἡ βάπτισις· ὑπάρχει ὠρισμένη προθεσμία χρόνου;

3. Τέλεισι τῆς βαπτίσεως (βαπτιστικά· ἡμέρα βαπτίσεως, παραλαβὴ τοῦ παιδιοῦ ἐκ τῆς οἰκίας καὶ μεταφορὰ του εἰς τὴν ἐκκλησίαν). Ὀνοματοθεσία (ποῖος ὁρίζει τὸ ὄνομα).

Προγνώσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ παιδιοῦ ἐκ τῶν σχηματισμῶν τοῦ ἐλαίου μέσα εἰς τὴν κολυμβήθραν.

Ἐπιστροφή ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν, παράδοσις τοῦ νεοβαπτίστου εἰς τὴν μητέρα καὶ εὐχὴ πρὸς αὐτήν. Ἐστίασις καὶ διασκέδασις. Εἶδη φαγητῶν. Διανομὴ μαρτυριατικῶν. Δῶρον τοῦ ἀναδόχου εἰς τὴν μητέρα τοῦ νεοφωτίστου κλπ.

4. Σχέσις τοῦ ἀναδεκτοῦ πρὸς τὰ τέκνα τοῦ ἀναδόχου του ἢ ἄλλους ἀναδεκτοὺς αὐτοῦ. Ὑποχρεώσεις τοῦ ἀναδόχου πρὸς τὸν ἀναδεκτὸν (μετάληψις, δῶρα κλπ.).

5. Πῶς γίνεται τὸ βάπτισμα ἐτοιμοθανάτου βρέφους, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη βαπτισθῆ· ἀεροβάπτισμα. Τί πιστεύεται περὶ τῶν ἀποθανόντων ἀβαπτίστων.

ζ) Τὸ παιδί μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔτους.

1. Παιγνίδια καὶ χοροὶ εἰς τὸ παιδί ὑπὸ τῆς μητρός· ἀπαγγελλόμενα ἢ ἄδόμενα ἄσματα (ταχταρίσματα).

2. Παιδικαὶ προσευχαὶ καὶ τραγούδια.

3. Τὸ πρῶτον περπάτημα τοῦ παιδιοῦ. Τί πιστεύεται περὶ τοῦ παιδιοῦ ποὺ καθυστερεῖ νὰ βαδίση.

4. Σχολικὴ ζωὴ.

Σχολικὰ εἶδη κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Διδάσκαλοι, ἀμοιβὴ αὐτῶν καὶ δῶρα· σχολεῖα, διδασκαλία, τιμωραὶ εἰς τοὺς μαθητάς, σχολικὰ ἔθιμα.

η) Παιδιαί.

1. Παιγνίδια τὰ ὁποῖα παίζουν οἱ γονεῖς (ἰδίᾳ αἱ μητέρες) ἢ ἄλλοι μὲ πολὺ μικρὰ παιδιὰ, ἡλικίας 1-2 ἐτῶν· συνοδεύονται ταῦτα καὶ ὑπὸ ἄσματιῶν;

2. Παιγνίδια τῶν παιδιῶν (ἄρρένων καὶ θηλέων) ἀπὸ ἡλικίας 2-6 ἐτῶν (τῆς προσχολικῆς ἡλικίας) καὶ τῆς κατόπιν σχολικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς ἐφηβικῆς.

3. Παιγνίδια τὰ ὁποῖα ἐκτελεῖ μόνον του τὸ παιδί (ἀτομικά)· π.χ. ὁ ἀετός, ἡ σβούρα.

4. Ὀμαδικὰ παιγνίδια τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦνται ὑπὸ δύο ἢ περισσοτέρων παιδιῶν ἢ ὑπὸ ὁμάδων παιδιῶν.

Παιδιαὶ κοινοπραξίας: κτίσιμο σπιτιοῦ· οἱ στρατιῶτες· τοίμπι-τοίμπι τὸν ἀθὸ (ρυθμικὸν παιγνίδι πρὸς κλήρωσιν ἑνὸς ἐκ τῶν παικτῶν), οἱ κοῦκλες κ.ἄ.

Παιδιαὶ ἀνταγωνιστικάι (ἀνταγωνισμοὶ μεμονωμένων παικτῶν ἢ ομάδων παικτῶν)· π.χ. οἱ βῶλοι, τὸ τρέξιμον, ἡ πάλη, οἱ ἀμάδες, τὸ πήδημα, ἡ ρίψις λίθων, ἡ κολοκυθιά, τὸ κρυφτό, τὸ κυνηγητό, ὁ πετροπόλεμος, ὁ πόλεμος, πετάει-πετάει κλπ.

5. Παιγνίδια τῶν ἡλικιωμένων: τὸ μπουκάλι, ἡ κολοκυθιά, τὸ δακτυλίδι (κυκλικὸν παιγνίδι), οἱ σοῦσες (αἰώρα) κ.ἄ.

6. Παιγνίδια καὶ ἀγῶνες εἰς ὠρισμένας περιστάσεις: κατὰ τὰς Ἀπόκρεως, τὸ Πάσχα, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τὸν γάμον κλπ.

Β'. Γάμοι.

α) Γενικά.

1. Θέσις τοῦ νέου καὶ τῆς κόρης εἰς τὴν κοινωνίαν πρὸ τοῦ γάμου. Σχέσεις τῶν δύο φύλων.

2. Ποῖος ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῆς συζύγου ἢ τοῦ συζύγου. Φροντίς τοῦ πατρὸς διὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ποία ἡ ἡλικία τοῦ νέου καὶ τῆς νέας διὰ τὸν γάμον.

β) Προξενεῖα καὶ μνηστεία.

1. Ποῖον πρόσωπον ἀποστέλλεται ὡς προξενητής. Πῶς γίνεται ἡ προξενεῖα. (Πῶς μεταβαίνει τις εἰς τὴν προξενεῖαν, ποίας συνεννοήσεις κάμνει, πῶς γίνεται ἡ συμφωνία (τὰ τελειώματα)). Ἀμοιβὴ τοῦ προξενητοῦ.

2. Μνηστεία· ὄνομα: ἀρραβῶν, χάρτωμα, λογόστεμα κ.ἄ.

Ἡλικία διὰ τὴν μνηστείαν. Ποῦ γίνεται ὁ ἀρραβῶν καὶ ποία ἡ τελετὴ αὐτοῦ: Μετάβασις τοῦ νέου εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης. Δῶρα, συνοδοί, εἴσοδος εἰς τὴν οἰκίαν, εὐχαί, ἀλλαγὴ δακτυλίων, φίλημα τῆς μνηστῆς, σύνταξις προικοσυμφώνου (εἶδη τῆς προικός). Διασκέδασις μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος.

3. Διάρκεια τοῦ ἀρραβῶνος καὶ σχέσεις κατ' αὐτὸν τῶν μνηστευμένων. Ἐπισκέψεις καὶ συνοδεῖα τῆς μνηστῆς ἔξω τῆς οἰκίας της. Ποία προετοιμασία γίνεται διὰ τὸν γάμον.

γ) Ἔθιμα πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου.

1. Ὄνομα τοῦ γάμου: γάμος, βλόγα, στεφάνωσι, χαρὰ κ.ἄ.

2. Προπαρασκευὴ. Καθορισμὸς τῆς ἡμέρας τελέσεως αὐτοῦ. Ποίαν ἐποχὴν γίνονται συνήθως οἱ γάμοι. Πῶς γίνονται αἱ προσκλήσεις. (Ποῖοι προσκαλοῦν καὶ πῶς;). Ποῖα δῶρα (κανίσκια) φέρουν οἱ προσκεκλημένοι.

3. Ποῖος ὀρίζεται ὡς παράνυμφος (κουμπάρος): πολλαχοῦ ὁ ἀνάδοχος. Ποῖα πρόσωπα χρησιμεύουν ὡς παράγαμπροι (μπράτιμοι) καὶ παράνυμφοι (κουμέρες).

4. Ποῦ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον τοῦ φλαμπούρου ἢ μπαϊρακιοῦ εἰς τὸν γάμον. Πῶς καὶ πότε κατασκευάζεται· στολισμὸς αὐτοῦ. Ποία ἢ χρῆσις του κατὰ τὸν γάμον.

5. Παρασκευὴ τῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου.

Ἐτοιμασία τοῦ σιταριοῦ διὰ τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου· ἄλεσμα εἰς τὸν μύλον· κοσκίνισμα καὶ ζύμωμα τοῦ ἀλεύρου. Πλάσιμον τῶν ψωμιῶν (σχήματα αὐτῶν) καὶ ἔψησις εἰς τὸν φούρνον. Σχετικὰ τραγούδια.

Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ συνήθειαι κατὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ξύλων καὶ κλάδων διὰ τὸν φούρνον, κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ προζυμιοῦ, τὸ κοσκίνισμα τοῦ ἀλεύρου, τὴν μεταφορὰν τοῦ νεροῦ: ἀμίλητο νερό. Ποῖα πρόσωπα μετέχουν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην· π.χ. γυναῖκες πρωτοστέφανες, κόραι ἀμφιθαλεῖς, δηλ. ποὺ ζοῦν οἱ γονεῖς των (μαννοκυρουδάτες) κ. ἄ.

6. Πῶς γίνεται ἡ μεταφορὰ τῆς προικὸς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Σχετικὰ ἔθιμα καὶ τραγούδια κατὰ τὴν πομπὴν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Στρῶσις τοῦ κρεββατιοῦ. Πότε καὶ πῶς γίνεται τὸ ράψιμον τοῦ στρώματος καὶ τὸ στρώσιμον τοῦ κρεββατιοῦ. Ποῖαι τὸ στρώνουν. Ἔθιμα κατὰ τὸ στρώσιμον· χρήματα ἐπὶ τοῦ κρεββατιοῦ, κύλισμα ἀγοριοῦ, κουφέτα κλπ. Ἄλλαι συνήθειαι, χοροὶ καὶ τραγούδια.

Ποῦ στολίζεται παστός. Πῶς γίνεται ὁ στολισμὸς καὶ ποῖα τραγούδια ἄδονται.

7. Ἀποστολὴ δώρων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν νύμφην. Ποῖα δῶρα στέλλονται καὶ πῶς γίνεται ἡ μεταφορὰ των.

8. Τελευταῖαι ἐτοιμασίαι. Παρασκευὴ γλυκυσμάτων καὶ σφαγὴ ζώων διὰ τὸ κρέας τοῦ γάμου. Σχετικὰ ἔθιμα κατ' αὐτήν.

9. Λουτρὸν τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Κτένισμα τῆς νύμφης. Ποίαν ἡμέραν καὶ πῶς γίνεται τὸ λουτρὸν τῶν μελλονύμφων. Συνοδεία μὲ ὄργανα καὶ τραγούδια. Ἄλλα ἔθιμα.

10. Τὸ Σάββατον τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης. Κίνιασμα τῆς νύφης, ἤτοι βάψιμον αὐτῆς μὲ κινά. Ἐστίασις τῶν προσκεκλημένων καὶ χορός. Ποῖα τραγούδια ἄδονται εἰδικῶς εἰς τὴν περίστασιν ταύτην.

δ) Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου (στεφάνωσις).

1. Ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ στέψις.

2. Ἐτοιμασία τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης. Μετάληψις αὐτῶν.

α) Ξύρισμα καὶ ντύσιμο τοῦ γαμπροῦ. Σχετικαὶ συνήθειαι καὶ τραγούδια. Ποῖον τὸ ἔνδυμα τοῦ γαμπροῦ (γαμπριάτικο). Προφυλάξεις αὐτοῦ ἀπὸ μαγικὰς ἐνεργείας· π.χ. ἀπὸ δέσιμο (ἀμπόδεμα) καὶ ἄλλας (δίχτυ εἰς τὴν μέση του, ἄπλυτο ροῦχο, κλειδαριὰ ἐπάνω του κλπ.)

β) Τὸ νυφικὸ φόρεμα καὶ τὸ ράψιμόν του· ὁ νυφικὸς πέπλος. Ποῖα πρόσωπα

στολίζουν τὴν νύμφην: κόραι ἀμφιθαλεῖς (δηλ. πού ζοῦν οἱ γονεῖς των) ἢ εἰδικὴ γυναῖκα· τραγούδια πρὸς ἔπαινον τῆς νύμφης. Προφυλακτικὰ μέσα ἀπὸ μάγια.

3. Προετοιμασία διὰ τὴν ἐκκλησίαν.

Παραλαβὴ τοῦ παρανύμφου (*κουμπάρου, συντέκνου, νουνου*). Ποῖος τὸν παραλαμβάνει καὶ τὸν φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ. Ἐκκίνησις τῆς συνοδείας τοῦ γαμπροῦ πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης. Ἀπὸ ποῦ γίνεται ἡ ἐκκίνησις καὶ πῶς καταρτίζεται ἡ γαμήλιος πομπή. Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ γαμπροῦ πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ τραγούδια καθ' ὁδόν. Ὅταν ἡ πομπὴ φθάσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύμφης· συνήθειαι προτοῦ εἰσέλθῃ ὁ γαμπρὸς εἰς τὴν οἰκίαν καὶ κατὰ τὴν εἴσοδόν του. Μηλοβολία. Δῶρα εἰς τὸν γαμπρὸν (*μπατίκια*).

4. Παραλαβὴ τῆς νύμφης.

α) Ἔθιμα καὶ ἄσματα κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς νύμφης ὑπὸ τῶν γονέων της εἰς τὸν γαμβρόν.

β) Ἀποχαιρετισμὸς ὑπὸ τῆς νύμφης τῶν γονέων της καὶ ἔθιμα κατ' αὐτόν: ζώσιμον αὐτῆς ὑπὸ τοῦ πατρός, μετάνοιες τῆς νύμφης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ χειροφίλημα. Ἔθιμα κατὰ τὴν ἔξοδόν της ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

γ) Συνήθειαι κατὰ τὴν παραλαβὴν τῆς νύμφης ἐξ ἄλλου χωρίου. Ποῖοι μεταβαίνουν πρὸς παραλαβὴν της. Ὑποδοχὴ τοῦ γαμπροῦ ἔξω τοῦ χωρίου: ὑποχρέωσις νὰ πεζεύσῃ ἐκ τοῦ ἵππου. Πῶς γίνεται ἡ παραλαβὴ τῆς νύμφης καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν. Συνήθειαι καὶ ἄσματα κατὰ τὴν διαδρομὴν καὶ κατὰ τὴν ἀφίξιν εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμπροῦ.

5. Ἐκκίνησις τῆς πομπῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

Πῶς γίνεται ἡ μετάβασις τῶν μελλονύμφων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ νύμφη μεταβαίνει πεζῇ, ἔφιππος ἢ ἐφ' ἀμάξης;

Ποῖος προηγεῖται τῆς νύμφης. Ἄσματα καθ' ὁδόν. Φλάμπουρο (*σημαία*). Δεισιδαιμονία. Ἔθιμα πρὸ τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας: δίδεται εἰς τὴν νεόνυμφον νὰ κρατήσῃ ἄρρεν βρέφος.

6. Ἡ ἱεροτελεστία τοῦ γάμου (*στεφάνωμα*).

Ἀπὸ τί κατεσκευάζοντο παλαιότερον τὰ στέφανα· π.χ. ἀπὸ κλῆμα.

Τὸ στεφάνωμα. Αἱ λαμπάδες τοῦ γάμου· ποῖοι τὰς κρατοῦν. Τὸ κοινὸν ποτήριον τοῦ οἴνου. Ποῖοι ἄλλοι πίνουν πλὴν τῶν νεονύμφων. Τὸ ποτήριον τοῦτο τὸ θραύει ὁ ἱερεὺς; Μὲ τί ραίνουν τοὺς νεονύμφους κατὰ τὸν χορὸν τοῦ Ἡσαΐα (*καταχύσματα*).

Μαγικαὶ ἐνέργειαι κατὰ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύμφης τὴν ὥραν τοῦ στεφανώματος: δεσίματα, καρφώματα. Μέσα πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς βλαπτικῆς ἐνεργείας τούτων.

Ποῖοι φιλοῦν τὰ στέφανα· φιλοῦν καὶ οἱ ἔχοντες πένθος; Δῶρα (χαρίσματα) εἰς τοὺς νεονύμφους κατὰ τὸ φίλημα τῶν στεφάνων. Χρησιμοποίησις διὰ μαντικῶν σκοποῦν τῶν κουφέτων τοῦ γάμου· ὄνειρομαντεία.

7. Ἐπιστροφή ἐκ τῆς ἐκκλησίας.

Ἔθιμα κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν νεονύμφων ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Σχηματισμὸς τῆς γαμηλίου πομπῆς. Συνοδεία τῶν νεονύμφων. Πυροβολισμοί, τραγούδια κλπ.

8. Πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ.

Ἡ πενθερὰ ὑποδέχεται τὴν νύμφην καὶ τῆς προσφέρει γλυκό, μέλι μὲ καρύδι κλπ. Τί φορεῖ τότε εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ἢ πενθερά. Ἄλλα ἔθιμα. Ὑποσχέσεις (τάξιμο· ἀγελάδος, προβάτου, σκεύους, ἀκινήτου) τῆς πενθερᾶς ἢ τοῦ πενθεροῦ πρὸς τὴν νύμφην, ὅταν ἔρχεται ἐξ ἄλλου χωρίου διὰ νὰ πεζεύσῃ ἐκ τοῦ ἀλόγου καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι. Πῶς λέγεται τὸ δῶρον τοῦτο· *μπατίκι*.

Πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν νεονύμφων· θυσιά πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας· σταύρωμα ὑπὸ τῆς νύμφης τῆς θύρας μὲ μέλι ἢ βούτυρον. Θραῦσις ροδιοῦ εἰς τὸ ἀνώφλιον ἢ ρῖψις αὐτοῦ ἢ σίτου ἐντὸς τῆς οἰκίας.

9. Εἴσοδος τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν.

α) Πῶς γίνεται ἡ εἴσοδος. Ἡ νύμφη εἰσερχομένη πατεῖ ἐπὶ σιδήρου (εἰς ὑνί, χάλκινον σκεῦος) ἢ κρατεῖ λάγηνον ὕδατος. Οἱ νεόνυμφοι περιβάλλονται ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ γαμβροῦ μὲ ζώνην καὶ σύρονται ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ποῖος ὁ λόγος τοῦ ἐθίμου κλπ.

β) Μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ζεύγους προσκύνησις ὑπὸ τῆς νύμφης εἰς τὸ εἰκονοστάσι ἢ εἰς τὴν ἐστίαν τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλα ἔθιμα ἐντὸς τῆς οἰκίας· π.χ. τίθεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς νύμφης ἄρρεν παιδίον τοῦ ὁποίου ζοῦν οἱ γονεῖς.

γ) Παστὸς ἢ *νυφοσιόλι*. Ἄλλα ὀνόματα· (*νυφειό, ἀγκωνή*) κλπ.

Εἰς τὸν παστὸν ἴσταται μόνον ἡ νύμφη ἢ καὶ ὁ γαμπρός. Ποῖα ἄλλα πρόσωπα εὐρίσκονται πλησίον αὐτοῦ. Τραγούδια ἐπαινετικὰ εἰς τοὺς νεονύμφους. Διανομὴ κουφέτων ἢ ἄλλων εἰδῶν· κεράσματα. Τρώγουν τι οἱ νεόνυμφοι, ἐνῶ ἴστανται εἰς τὸν παστὸν;

10. Διασκέδασις τοῦ γάμου.

α) Τὸ γαμήλιον συμπόσιον. Εἶδη φαγητῶν. Κάθηνται εἰς τὸ τραπέζι χωριστὰ οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες; Παρακάθηνται καὶ οἱ νεόνυμφοι; Ποῖα ἡ θέσις τοῦ κουμπάρου; Τραγούδια τῆς τάβλας (τοῦ τραπεζιοῦ).

β) Γαμήλιος χορός. Ποῖοι χοροὶ χορεύονται· ποῖος χορεύει πρῶτος τὴν νύμφην καὶ ποῖοι κατόπιν. Τραγούδια κατὰ τὸν χορόν.

11. Ἡ πρώτη νύκτα μετὰ τὴν στέψιν.

Τὴν πρώτην νύκτα κοιμᾶται τὸ ἀνδρόγυνον μαζί ἢ χωριστὰ ἢ νύμφη ἀπὸ τὸν γαμβρόν; Πότε κοιμῶνται μαζί; Πότε ἀποχωροῦν οἱ νεόνυμφοι ἀπὸ τὸν χορόν. Ποῖος τοὺς συνοδεύει εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον.

ε) Τὰ μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ γάμου.

1. Ἐγερσις τῶν νεονύμφων τὸ πρωὶ τῆς Δευτέρας. Ποῖα τραγούδια ᾄδονται ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Ὑποδοχὴ τῶν τραγουδιστῶν ὑπὸ τοῦ ζεύγους. Δῶρον εἰς τὴν νύμφην ἢ τὸν γαμπρόν ὑπὸ τῶν πεθερικῶν. Δῶρα τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀνδρός της καὶ νίφισ τῶν ποδῶν τῶν συγγενῶν του.

2. Ἐξέτασις τῶν σινδονίων τῆς νυμφικῆς κλίνης ὑπὸ τῆς πενθερᾶς ἢ ἄλλου προσώπου καὶ ἐπίδειξις αὐτῶν πρὸς πιστοποίησιν τῆς παρθενίας τῆς νύμφης. Πυροβολισμοὶ τοῦ ὑποκαμίσου αὐτῆς καὶ γνωστοποίησις τοῦ γεγονότος τῆς παρθενίας της. Παράθεσις τραπέζης. Διασκέδασις. Τί συμβαίνει, ἐὰν ἡ νύμφη δὲν εὐρεθῇ παρθένος.

3. Ἐπίσκεψις τῶν νεονύμφων ἐν συνοδείᾳ εἰς τὴν βρύσιν. Προσφοραὶ εἰς τὴν κρήνην: ἄλειψις αὐτῆς μὲ βούτυρον· ρῖψις τεμαχίου ἄρτου εἰς τὸ νερὸ κ.ἄ. Ἄντλησις ὕδατος· ραντισμὸς τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς οἰκίας διὰ τοῦ ὕδατος.

Πότε ἐλευθεροκοινωνεῖ ὁ γαμπρός· ἐπὶ πόσας ἡμέρας δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ σπίτι. Σχετικαὶ δεισιδαίμονες δοξασαίαι.

4. Τὰ πιστρόφια.

Ἐπιστροφὴ τῆς νύμφης μὲ τὸν γαμβρόν εἰς τὴν πατρικὴν τῆς οἰκίαν. Πότε γίνεται καὶ ποῖοι οἱ συνοδοὶ των. Σχετικὰ ἔθιμα.

5. Ἀντίγαμος (Ἀντίχαρα).

Συγκέντρωσις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνδρογύνου συγγενῶν καὶ φίλων τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν γάμον. Παράθεσις τραπέζης καὶ διασκέδασις. Ἄλλα ἔθιμα κατὰ τὸν ἀντίγαμον.

6. Ἐκκλησιασμὸς τοῦ ζεύγους τῶν νεονύμφων τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν Κυριακὴν μετὰ τὸν γάμον. Ἐπισκέψεις τοῦ ἀνδρογύνου εἰς τὰς συγγενικὰς καὶ φιλικὰς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον κληθῆ εἰς τὸν γάμον.

7. Τὸ ἀνδρόγυνον κατὰ τὸ πρῶτον τεσσαρακονθήμερον καὶ ἔτος μετὰ τὸν γάμον. Διάφοροι δεισιδαιμονίαι καὶ συνήθειαι. Ἀπαγορεύσεις εἰς τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν κατὰ τὸ τεσσαρακονθήμερον ἀπὸ τοῦ γάμου: π.χ. τὸ σκούπισμα, ἢ ἔξοδος κατὰ τὴν Τρίτην, ἢ συνάντησις ἄλλου γάμου ἢ κηδείας ὑπὸ τῆς νύμφης. Μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς οἱ νεόνυμφοι δὲν μεταβαίνουν εἰς γάμον. Ἡ νεόνυμφος ἀποφεύγει νὰ συναντήσῃ ἄλλην νεόνυμφον ἢ λεχώ. Διατήρησις τῆς νυμφικῆς πλεξίδος μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς. Ἄλλα ἔθιμα τῶν νεονύμφων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος.

8. Ἀντιλήψεις καὶ συνήθειαι διὰ τοὺς ἐρχομένους εἰς δεύτερον γάμον (χῆροι, χῆραι, διεζευγμένοι).

Γ'. Τ ε λ ε υ τ ῆ .

α) Γενικά.

Δοξασίαι τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ θανάτου: φόβος τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν θάνατον. Πότε πιστεύεται ὅτι ἐπέρχεται· π.χ. ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα τοῦ Θεοῦ· ὅταν καὶ τὸ καντήλι τοῦ δεῖνα κλπ.

β) Προμηνύματα τοῦ θανάτου.

Πρόγνωσις τοῦ θανάτου ἐξ ὀπτασιῶν καὶ ὄραμάτων ἢ διαφόρων οἰωνῶν, οἷον ἐκ τοῦ κρωμοῦ κόρακος, οὐρλιάσματος τοῦ σκύλου, φωνῆς τῆς κουκουβάγιας κ.ἄ· προσέτι ἐκ διαφόρων ἐκφράσεων ἢ κινήσεων τοῦ ἀσθενοῦς (π.χ. ἀγγελόσκιασμα).

γ) Τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς.

1) Τελευταῖαι θελήσεις τοῦ ἀσθενοῦς· παραγγελίαι περὶ τῆς ταφῆς του· ὑποθῆκαι, εὐχαὶ εἰς τοὺς οἰκείους καὶ ἀποχαιρετισμός.

2) Συγχώρησις καὶ μετάληψις.

Πότε καὶ πῶς δίδεται εἰς τὸν ἐτοιμοθάνατον ἡ ἅγια κοινωνία. Τί γίνεται, ἐὰν δὲν προφθάσῃ ὁ ἱερεὺς νὰ μεταλάβῃ ἀποθνήσκοντα. Δοξασίαι περὶ τοῦ ἀποβιώσαντος ἀκοινωνήτου.

3) Ψυχομάχημα καὶ τελευτή.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἀρρώστου: *ψυχομαχεῖ, ἀγγελοκρίνεται, χαροπαλεύει*, εἶναι στὸ ζύγι, εἶναι στὸ ὕστερό του κ.ἄ. Στροφή τοῦ ψυχομαχοῦντος, ὥστε νὰ βλέπῃ οὗτος πρὸς ἀνατολὰς (κατὰ ἡλιοῦ, νεκρικά). Τοποθέτησις αὐτοῦ χαμαὶ (κατὰ γῆς).

Διηγήσεις σχετικαὶ πρὸς τὸ ψυχομάχημα. Ὁ μελλοθάνατος βλέπει τὸν Χάρον καὶ ψυχὰς νεκρῶν συγγενῶν του.

Δοξασίαι περὶ τοῦ αἰτίου τῆς παρατάσεως τοῦ ψυχορραγήματος: κατάρα γονιοῦ, ἀφορισμὸς ἱερέως, ἀδικίαι, κάψιμο ζυγοῦ, ἀναμονὴ οἰκείου, ξενιτεμένου· λείπονται εἰς τὸν ἀσθενῆ βήματα βαδίσεως κ.ἄ.). Τί γίνεται, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐκπνοὴ τοῦ βασανιζομένου· π.χ. ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ ἱερέως, πρόσκλησις ἀτόμων μεθ' ὧν εἶχε διαφορὰς πρὸς συγχώρησιν· ἀνάπτειται κηρίον, λύσις τῶν κόμβων τῶν ἐνδυμάτων του κλπ.

δ) Ἔθιμα μετὰ τὴν τελευτήν.

1) Αἱ πρῶται περὶ τὸν νεκρὸν φροντίδες.

Φράσεις σχετικαὶ πρὸς τὴν ἐκπνοήν: ἐγλύτωσε, ἔσβησε τὸ καντήλι του, μᾶς ἀφῆκε χρόνους κ.ἄ.

Κραυγαὶ τῶν οἰκείων μετὰ τὴν ἐκπνοὴν καὶ κροῦσις τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας πρὸς ἀγγελίαν τοῦ θανάτου. Ἐνοῖμα τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων. Κένωσις τῆς στάμνου καὶ πλήρωσις αὐτῆς διὰ νέου ὕδατος κ.ἄ.

Μόλις ξεψυχήσῃ ὁ ἄρρωστος κλείονται οἱ ὀφθαλμοὶ του, φράσσονται τὸ στόμα καὶ τὰ ὦτα διὰ βάμβακος, σταυρώνονται αἱ χεῖρες καὶ ἰσιώνονται οἱ πόδες. Δοξασίαι σχετικαὶ πρὸς τὰς ἐνεργείας ταύτας.

β) Περιστολὴ τοῦ νεκροῦ (λοῦσις, σαβάνωμα, στολισμός).

Λοῦσις τοῦ νεκροῦ· πῶς γίνεται: μὲ νερό, κρασί, λάδι. Πλύνεται ὅλον τὸ σῶμα; Ἐλαιοὶ αὐτοῦ διὰ μύρων ἢ ἐλαίου.

Περιτύλιξις τοῦ λειψάνου μὲ τὸ σάβανον (ἀνεβόλι). Πῶς καὶ ἀπὸ ποῖον ὕφασμα κατασκευάζεται τὸ σάβανον. Χρησιμοποιοῦνται εἰδικὰ πρόσωπα ὡς σαβανωταί; Πῶς γίνεται τὸ σαβάνωμα.

Ἐνδυσίς τοῦ νεκροῦ καὶ στολισμός. Ποῖα ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα φοροῦνται εἰς αὐτόν, εἰδικῶς εἰς ὑπανδρον νέαν ἢ νέον, εἰς γέροντα καὶ εἰς ἀνύπανδρον νέαν ἢ νέον. Στέφανοι εἰς τὸν νεκρὸν καὶ ἄνθη.

Δεισιδαίμονες συνήθειαι μετὰ τὸ σαβάνωμα. Τί κάμνουν ὅσα πρόσωπα ἤγγισαν τὸν νεκρὸν, διὰ νὰ μὴν πεθάνῃ ἄλλος ἐκ τῆς οἰκογενείας. Κάρφωμα τοῦ Χάρου.

Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὸν νεκρὸν.

γ) Πρόθεσις.

1. Ποῦ τοποθετεῖται ὁ νεκρὸς μετὰ τὴν ἔνδυσιν καὶ τὸν στολισμὸν του. Εἰς ποίαν αἴθουσαν· ἐπὶ κρεββάτου ἢ χαμαὶ ἐπὶ τῆς γῆς; πρὸς ποῦ εἶναι ἐστραμμένον τὸ πρόσωπόν του· τοποθέτησις παρ' αὐτόν λαμπάδων, καντηλιοῦ, καίοντος θυμιάματος καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων του νομίσματος (ὄβολός, περατίκι) ἢ κηρίνου σταυροῦ· ἐπίσης εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐξεψύχησε ποτηρίου ὕδατος, πινακίου πλήρους σίτου κ.ἄ. Πόσον χρόνον παραμένει τὸ ποτήριον τοῦτο εἰς τὴν θέσιν πού ἐξεψύχησεν ὁ νεκρὸς.

2. Διάφοροι δεισιδαίμονες συνήθειαι μέχρι τῆς ταφῆς· π.χ. ἀπαγόρευσις τοῦ σαρώματος· ὅσον χρόνον εὐρίσκεται ὁ νεκρὸς εἰς τὸ σπίτι δὲν σκουπίζουν.

δ) Θρηνησμοὶ καὶ μοιρολόγια.

1. Θρηνώδεις, γοεραὶ, κραυγαὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκπνοὴν καὶ εἶτα μετὰ τὴν ἔνδυσιν τοῦ νεκροῦ· κλήσις τοῦ νεκροῦ διὰ τοῦ ὀνόματός του. Ἐκ τῶν θρηνοῦντων αἱ γυναῖκες διαρρηγνύουν τὰ ἐνδύματά των, τύπτουν τὸ πρόσωπον καὶ τὸ στήθος, αἱματώνουν τὰς παρειὰς διὰ τῶν ὀνύχων, σπαράσσουν καὶ ἐκριζώνουν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς; ποῦ οἱ ἄνδρες ἀνασποῦν τὸ γένειόν των, ρίπτουν κόνιν ἐπὶ τῆς κόμης καὶ ἄλλα. Ποῦ ὑπάρχουν αἱ συνήθειαι αὗται ἢ ἄλλαι. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν θρηνησμόν, οἷον ἀνακάλημα, σύθρηνο, ξόδι, συρομαδιέται κλπ.

2) Μοιρολόγια (=ἔμμετρος θρηνησμοί).

Ποιοι μοιρολογοῦν καὶ πῶς, δηλ. γυναῖκες ἢ ἄνδρες· καθήμενοι ἐπὶ σκάμων ἢ κατὰ γῆς καὶ μὲ ποίαν τάξιν. Ποῖα μοιρολόγια λέγονται (παράθεσις τοῦ κειμένου).

ε) Φύλαξις τοῦ νεκροῦ.

1. Ὄνομα: παραμονὴ ἢ ξενύχτισμα τοῦ πεθαμένου.

2. Πότε καὶ διὰ ποῖον λόγον φυλάσσεται ὁ νεκρὸς τὴν νύκτα. Εἶναι σκεπασμένος ἢ ἀκάλυπτος· τί προσέχουν διὰ τὸν νεκρὸν· π.χ. νὰ μὴν τὸν διασκελίση γάτα. Τί προσφέρονται εἰς τοὺς ἀγρυπνοῦντας διὰ τὴν φύλαξιν (παραμονὴν) τοῦ νεκροῦ. Θρηνοῦν τὸν νεκρὸν τὴν νύκτα; Ἡ θύρα εἶναι ἀνοικτή; Πίστις περὶ τοῦ ποῦ πηγαίνει ἡ ψυχὴ μέχρι νὰ ταφῇ τὸ σῶμα.

5. Ταφή.

α) Ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ.

1. Τὸ φέρετρον. Ὄνομα: νεκροκρέββατο, καδελέττο, κασσόνι κ.ἄ. Πῶς κατασκευάζεται τὸ φέρετρον· σχῆμα αὐτοῦ. Ὑπάρχει φέρετρον κοινῆς χρήσεως διατιθέμενον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας;

2. Κηδεῖα τοῦ νεκροῦ. Ποῖοι μεταφέρουν τὸν νεκρὸν καὶ πῶς λέγονται οὗτοι. Ἔθιμα κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ λειψάνου ἐκ τῆς οἰκίας· π.χ. θραῦσις τοῦ ποτηρίου ἢ τοῦ πιάτου τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὸ κρασί μὲ τὸ ὁποῖον ἔπλυναν τὸν νεκρὸν κατὰ τὸ σαβάνωμα· χύσις τοῦ νεροῦ τοῦ σταμνιοῦ, εἶτα σάρωσις τῆς αἰθούσης ὅπου ἔκειτο ὁ νεκρός. Τὰ σαρώματα τί τὰ κάμνουν; Ἐξήγησις τῶν ἐθίμων τούτων ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁ νεκρὸς ἐκφέρεται μὲ κεκαλυμμένον τὸ πρόσωπον;

Πῶς σχηματίζεται ἡ νεκρώσιμος πομπή. Ποῖοι ἀπὸ τοὺς οἰκείους δὲν ἀκολουθοῦν τὴν κηδεῖαν. Οἱ ἀκολουθοῦντες κρατοῦν κηρία· θρηνοὶ ποῖα μοιρολόγια λέγονται καθ' ὁδόν. Ποίαν διεύθυνσιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀκολουθεῖ ἡ νεκρώσιμος πομπή. Περιφορὰ διὰ τῶν ὁδῶν. Κατὰ τὴν διέλευσιν πρὸ τῶν οἰκιῶν κλείονται αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα; χύνεται νερὸ διὰ τὸν νεκρὸν; γίνεται κένωσις τοῦ ὕδατος τῶν ὑδριῶν;

3) Νεκρώσιμος ἀκολουθία. Εἰς ποίαν ἐκκλησίαν ψάλλεται κηραψία· ἄλλα ἔθιμα.

4) Δεισιδαίμονες δοξασίαι. Τί πιστεύεται, ἂν τις παρηνισθῇ κατὰ τὴν κηδεῖαν, ἂν τὸ λείψανον εἶναι γελαστὸ ἢ ἔχη ὁ νεκρὸς τὰ μάτια του ἀνοικτά, ἂν βρέχη κ. ἄ. Ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ ἐπιτρέπεται νὰ στραφῇ καὶ κοιτάξῃ πίσω του;

β) Ἐνταφιασμός.

1. Ἀνοιγμα τοῦ τάφου καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸ δεισιδαίμονες δοξασίαι. Ποῖοι σκάπτουν τὸν τάφον. Κατασκευὴ αὐτοῦ· τάφοι ἀτομικοί, οἰκογενειακοί καὶ κοινοί.

2. Κατάθεσις τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον. Λύσις τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν. Χά-

ραξίς τοῦ σχήματος τῆς πεντάλφας ἢ τῶν γραμμάτων $\frac{\text{ΙΣΧΣ}}{\text{ΝΙΚΑ}}$ ἐπὶ κεράμου καὶ τοποθέτησις αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ. Ἐπίχυσις ἐλαίου ἐκ κανδηλίου ἐπὶ τοῦ λειψάνου. Ἀντικείμενα συνθαπτόμενα μετὰ τοῦ νεκροῦ· π.χ. ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός του, ἦτοι δρέπανον, ἀδράχτι, στάμνος μὲ νερό, πινάκιον μὲ σῖτον, γλυκύσματα κλπ.

3. Πῶς γίνεται ἡ κάλυψις τοῦ τάφου. Τί τοποθετοῦν ἐπάνω εἰς τὸν τάφον: εἰκόνισμα, φωτογραφία, ποτήρι μὲ νερό, κανδήλι, σταυρὸς κλπ. Θραῦσις ἢ τοποθέτησις λαγῆνου ἐπὶ τοῦ τάφου.

Ἔθιμα σχετικὰ μὲ τοὺς νεκροθάπτας. Δεισιδαιμονία.

4. Εἰς τὸ νεκροταφεῖον μοιράζονται εἰς τοὺς μετασχόντας τῆς κηδείας μικροὶ ἄρτοι ὀλόκληροι ἢ εἰς τεμάχια, παξιμάδια, κουφέτα, κόλλυβα κ. ἄ. διὰ τὸ «συχώριον» τοῦ πεθαμένου. Τὰ προσφερόμενα εἶναι τὰ ἴδια διὰ τοὺς πανδρεμένους καὶ τοὺς ἀνυμφεύτους;

5. Νεκρικὰ ἔθιμα ἐπὶ θανάτου μέλους τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν ξενιτειάν, σχετικὰ μοιρολόγια.

6. Πῶς θάπτεται ὁ ξένος ὁ μὴ ἔχων οἰκογένειαν ἢ συγγενεῖς.

6. Ἔθιμα μετὰ τὴν ταφήν τοῦ νεκροῦ.

α) Σάρωσις τῆς οἰκίας. Περισυλλογὴ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ τῶν σκευῶν τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησε. Καθαρισμὸς τῆς οἰκίας καὶ ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος τῆς στάμνου μὲ καινούργιον νερὸ ἀπὸ τὴν βρύσιν. Πλύσις τῶν χειρῶν ἐκείνων ποὺ μετέσχον τῆς κηδείας. Ποῦ πλύνονται οὗτοι ἔξω τῆς οἰκίας; Σχετικαὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι.

β) Περὶ δειπνον (νεκρόδειπνον, πορθιάτικο, μακαρία, παρηγοριά, κοινὸ κλπ.). Ποῖος ἐτοιμάζει τὰ φαγητὰ διὰ τὴν ἐστίασιν ταύτην καὶ ποῖοι παρακάθηνται εἰς αὐτήν. Ποῖα τὰ ἐδέσματα καὶ τὰ ποτά ποῦ παρατίθενται ἐπὶ τραπέζης (ὑψηλῆς, χαμηλῆς) ἢ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους; Ποῦ πιστεύεται ὅτι μετέχει εἰς τὴν ἐστίασιν ταύτην καὶ ὁ νεκρός.

Τέλεσις παλαιότερον ἀγώνων μετὰ τὴν κηδείαν: π.χ. ἀγὼν δρόμου, ρῖψις λίθου, σκοποβολὴ κ. ἄ.

γ) Τὸ τεσσαρακονθήμερον μετὰ τὴν ταφήν.

Δοξασίαι περὶ τῆς ψυχῆς. Πῶς αὕτη παρουσιάζεται π.χ. ὡς μυῖγα ἢ ἀέρας. Ποῦ διαμένει ἡ ψυχὴ μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς καὶ ποῦ μεταβαίνει κατόπιν. Παρουσιάσεις τῆς ψυχῆς μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς. Σχετικαὶ διηγήσεις τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νεκροῦ εἰς ἣν θέσιν οὗτος ἐξεψύχησεν ἀνάπτεται λαμπάς, πλησίον δ' αὐτῆς τίθεται πινάκιον μὲ νερὸ καὶ τεμάχιον ἄρτου. Ἀγρυπνία ἐπὶ τριή-

μερον. Δὲν σκουπίζουν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, διότι ἔρχεται ἡ ψυχὴ καὶ ἐνδέχεται νὰ ριφθῆ ἔξω μὲ τὰ σκουπίδια.

Ἐστιάσεις συγγενῶν καὶ φίλων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποβιώσαντος. Ποῖοι φέρουν τὰ ἐδέσματα.

Φροντὶς διὰ τὸν ἐν τῷ τάφῳ νεκρόν. Ποτήριον ὕδατος καὶ κανδήλιον ἀκοίμητον ἐπὶ τοῦ τάφου. Χύνουν νερὸ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ μνήματος ἢ θέτουν ἐπ' αὐτοῦ λάγηνον ὕδατος.

Πλύσις τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀποβιώσαντος. Ποῦ πλύνονται.

Ἐλεημοσύνη ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ εἰς πτωχοῦς.

δ) Μνημόσυνα καὶ ἔθιμα κατὰ τὸ τεσσαρακονθήμερον ἀπὸ τῆς τελευτῆς.

1. Τὴν τρίτην (τρίμερα)· 2) τὴν ἐνάτην (ἐννιάμερα)· 3) τὴν τεσσαρακοστήν (τὰ σαράντα).

Ὄνόματα τῶν μνημοσύνων: τρίμερα, τρίτα, ἐννιάμερα ἢ ἐννιαῖα, σαράντα.

Τί φέρονται καὶ διανέμονται εἰς ἕκαστον μνημόσυνον: κόλλυβα (παρασκευὴ αὐτῶν), ἄρτοι, γλυκύσματα, ὀπῶραι, κρασί κλπ. Διανομὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κατ' οἶκον. Εὐχαὶ πρὸς συγχώρησιν. Ἐθιμα κατ' αὐτά: θραῦσις τοῦ πιάτου τῶν κολλύβων ἐπὶ τοῦ τάφου, θυμιάματα κλπ.

2. Γίνονται καὶ ἄλλα μνημόσυνα, π.χ. τὴν εἰκοστήν, ἢ λειτουργίαι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς; Σαρανταλείτουργα. Πῶς γίνονται καὶ εἰς ποίας περιπτώσεις.

ε) Φροντίδες περὶ τοῦ νεκροῦ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεσσαρακονθήμερου.

1. Τέλεισις μνημοσύνων μετὰ παρέλευσιν ἕξ μηνῶν, ἐννέα μηνῶν, ἔτους καὶ δύο ἐτῶν. Ὄνομα: ξαμῆνια, ἐννιαμῆνια, χρόνια, διπλόχρονα ἢ συναπαντήματα. Πῶς τελοῦνται τὰ μνημόσυνα ταῦτα.

2. Ἐπισκέψεις εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Περιποιήσις τοῦ τάφου· στολισμὸς δι' ἀνθῶν. Εἰς ποίας ἡμέρας τοῦ χρόνου ἀνάπτεται τὸ κανδήλι. Ἄλλαι προσφοραὶ.

3. Ψυχοσάββατα. Πόσα εἶναι τὰ ψυχοσάββατα. Προσφοραὶ καὶ σχετικὰ ἔθιμα κατ' αὐτά· δεισιδαίμονες δοξασίαι, μαντεῖαι τῶν κοριτσιῶν μὲ τὰ κόλλυβα.

4. Ψυχοκέρι. Πῶς κατασκευάζεται καὶ πότε ἀνάπτεται.

5. Ἄνοιγμα τοῦ τάφου (ξέχωμα) καὶ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων. Πότε καὶ πῶς γίνεται. Δεισιδαίμονες συνήθειαι.

7. Δοξασίαι περὶ τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ.

α) Πίστις περὶ τῆς διαλύσεως (ἀποσυνθέσεως) τοῦ σώματος· π.χ. «στὶς τρεῖς

μέρες μαραίνεται και στίς έννια χωρίζει και στο σαραντήμερο άρμους-άρμους χωρίζει». Ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι τὸ σῶμα τὸ τρυπᾶ ἓνα φίδι και τότε αρχίζει τοῦτο νὰ λειώνη;

β) Τί πιστεύεται, ὅταν τὸ σῶμα μείνη ἀδιάλυτον (ἄλειωτο). Ἐνέργειαι διὰ νὰ διαλυθῇ: εὐχαί, λειτουργίαι.

γ) Βρικόλακες. Πότε ὁ νεκρὸς βρικολακιάζει (σαρκώνεται, καταχανεύει, κακαθροπίζει). ἄλλα ὀνόματα τοῦ βρικόλακα. Ποίαν ὥραν ἐγείρεται ὁ νεκρὸς ἐκ τοῦ τάφου και ποῦ πηγαίνει. Διηγήσεις περὶ Βρικολάκων.

Ἐνέργειαι κατὰ τοῦ Βρικόλακα: ἐκταφή τοῦ σώματος και καῦσις αὐτοῦ. Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ ἱερέως κ.ἄ. Προφυλακτικὰ μέσα νὰ μὴ γίνῃ βρικόλακας ὁ νεκρὸς.

8. Πένθος.

Πῶς ἐκδηλώνεται τὸ πένθος εἰς τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, τῆς συζύγου, τοῦ πατρός, τῆς μητρός, τῶν τέκνων· π.χ. πλὴν τοῦ πενθίμου ἐνδύματος ὁ ἄνδρας μένει ἀκούρευτος, ἀξύριστος· ἡ γυναῖκα κόπτει τὴν κόμην, καλύπτει τὸ πρόσωπον κλπ. Κοινωνικὴ συμπεριφορὰ τοῦ πενθοῦντος. Ἀποφυγὴ ἐπισκέψεων κλπ. Εἰδικὴ διακόσμησις τῆς οἰκίας: κάλυψις ἐπίπλων, φωτογραφιῶν, καθρέπτου κλπ.

Συμμετοχὴ ἄλλων προσώπων (συγγενῶν και φίλων) εἰς τὸ πένθος.

Δ'. Κοινωνικὴ ὀργάνωσις*.

α) Κοινότης.

1) Ὀργάνωσις παλαιότερον τῆς κοινότητος. Ἄρχοντες (προεστῶτες)· πῶς ἐλέγοντο οὗτοι· π.χ. ἄρχοντες, προύχοντες, κεφαλάτορες, πρωτόγεροι.

2. Ἐξουσία τῶν ἀρχόντων: διοικητικὴ, ἀστυνομικὴ, δικαστικὴ κλπ.

3. Ὑπάλληλοι τῆς κοινότητος· π.χ. ὁ δραγάτης (ἀγροφύλαξ). Ἡ θέσις τοῦ ἱερέως εἰς τὴν κοινότητα.

4. Κοινοτικοὶ φόροι. Κοινοτικὰ κτήματα διὰ σπορὰν ἢ βοσκήν.

5. Κοινωνικαὶ τάξεις: πλούσιοι, εὐγενεῖς, πτωχοί. Διακριτικὰ γνωρίσματα αὐτῶν ἢ ἰδιαίτερον ἔνδυμα. Διαίρεσις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου κατὰ γένη (γενιές) ἢ πατριὰς μὲ κοινὰ συμπόσια, κοινὸν προστάτην Ἄγιον.

6. Ἀποδημία. Ἐθιμα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν εἰς τὴν ξενιτειάν. Ὁ βίος τοῦ ξενιτευμένου. Ἐθιμα εἰς τὴν οἰκογένειαν διὰ τὸ ξενιτευμένον μέλος της.

* Κατὰ τὴν σύνταξιν και τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, ὡς ἐλέχθη και ἀνωτέρω (σ. 87 σημ.), κυρίως τὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς λαογραφίας ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα.

7. Κοινωνικαὶ σχέσεις, οἰκογενειακαὶ σχέσεις, ἐπισκέψεις, κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία. Φιλοξενία.

β) Οἰκογένεια.

1. Ὄνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας: π.χ. ὁ πατὴρ λέγεται: κύρης, ἀφέντης, πατέρας κλπ.

2. Σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἐξουσία τοῦ πατρός, τῆς μητρός, τοῦ πρωτοτόκου, τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς.

Θέσις τῆς γυναικὸς ἐντὸς τοῦ οἴκου καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς εἶναι ἄτεκνος ἢ γεννήσῃ ἄρρεν ἢ μόνον θήλεα. Θέσις αὐτῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Πῶς προσονομάζεται, ὅταν εἶναι ἀνύπανδρος καὶ πῶς ὑπανδρευμένη. Πότε αὕτη δὲν παρακάθεται εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ φαγητοῦ.

γ) Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια. (Βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 82, κεφ. Η΄).

1. α) Εἰς ἀτομικὰς ἐργασίας, ὡς π.χ. ὁ θερισμός, ὁ τρυγητός, ἡ φύτευσις ἀμπέλου· μεταφοραὶ προϊόντων, ἀλληλοβοήθεια εἰς ἐργασίας πρὸς καλλιέργειαν κ.ἄ.

β) Εἰς κοινοτικὰς ὑποθέσεις: π.χ. ἀνέγερσις ἐκκλησίας, σχολείου, κατασκευὴ ὑδραγωγείου, διάνοιξις δρόμου κλπ.

2. α) Συντεχνίαι καὶ σωματεῖα ἐπαγγελματιῶν.

(Ἐσνάφια, ρουφέτια: τῶν γουναράδων, ραπτῶν, κτιστῶν κλπ.)

Ὁργάνωσις τῆς συντεχνίας ἢ τοῦ σωματείου. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν

β) Τσελιγκᾶτο. Ὁργάνωσις αὐτοῦ. Μέλη καὶ σχέσεις αὐτῶν.

δ) Ἐθιμικὸν δίκαιον τοῦ λαοῦ.

Ἀντιλήψεις περὶ τοῦ δικαίου.

Α΄.) Γενικαὶ Ἀρχαί.

1. Ἀπὸ ποῖον ἔτος θεωρεῖται τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἐνήλικον πρὸς δικαιοπραξίαν: ἀγοραπωλησία καὶ ἄλλαι συμβάσεις.

2. Συνεταιρισμός. Ποῖοι συνεταιρισμοὶ ὑπῆρχον παλαιότερον. Ὑποχρεώσεις τῶν μελῶν καὶ δικαιώματα.

Β΄.) Ἐνοχικὸν δίκαιον.

1. Ἀρραβῶν (καπάρο) καὶ ποινικὴ ρήτρα εἰς περίπτωσιν ἀκυρώσεως τῆς συμφωνίας.

2. Δάνειον. Ὅροι συνάψεως αὐτοῦ. Τόκος.

3. Πῶς γίνεται ἡ ἀνάληψις χρέους ἄλλου ὀφειλέτου.

4. Δωρεά. Ἡ δωρεὰ γίνεται ἔγγραφος ἢ ἄγραφος. Δύναται νὰ γίνῃ ὑπὸ ὄρους καὶ νὰ ἀνακληθῇ ὑπὸ τοῦ δωρητοῦ;

5. Πώλησις. Τρόποι πωλήσεως ακινήτων, ζώων καὶ ἄλλων κινητῶν. Ὑπάρχει προτίμησις συγγενῶν ἢ γειτόνων κατὰ τὴν πώλησιν ἀκινήτων; Πῶς ἐγένετο παλαιότερον ἢ σύνταξις τῶν πωλητηρίων ἐγγράφων.

6. Μίσθωσις. Ὅροι μισθώσεως ἀκινήτων ἰδίᾳ ἀγροτικοῦ κτήματος (σπορά, θερισμός, συγκομιδὴ ἐλαιῶν κλπ.).

Καταβολὴ τοῦ ἐνοικίου εἰς εἶδος ἢ εἰς ποσοστὸν ἐκ τῆς παραγωγῆς τοῦ κτήματος.

7. Μεσιτεία. Πῶς συμφωνεῖται καὶ καταβάλλεται ἡ μεσιτεία. Καταβάλλεται ἀμοιβὴ εἰς τὸν προξενητὴν γάμου;

8. Ἐγγύησις. Ποία ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἐγγυητοῦ.

9. Στοιχίματα καὶ παίγνια. Πῶς τίθενται τὰ στοιχίματα ἐνώπιον μαρτύρων; Ἀθέτησις στοιχήματος.

10. Συμβιβασμός. Τρόπος τοῦ συμβιβασμοῦ. Πῶς ὁρίζεται ὁ συμβιβαστής.

Γ.) Ἐμπράγατον δίκαιον.

1. Κυριότης πράγματος.

α) Ἀγροτικοῦ κτήματος: κύριος αὐτοῦ ὁ ἔχων τὴν κατοχὴν καὶ τὴν νομὴν του μὲ διακριτικὰ σύνορα (σημάδια, κίονια, σταλίκια κ.ἄ.).

β) Ἐπὶ ζώων· παρὰ τὴν κατοχὴν καὶ νομὴν διακριτικὰ γνωρίσματα: π.χ. χάραγμα τῶν ὠτων τῶν αἰγοπροβάτων ἢ ἐπὶ τοῦ γλουτοῦ τοῦ ἵππου· σφραγίδες διὰ χρώματος κλπ.

γ) Ἄλλος ὁ ἰδιοκτῆτης ἀγροτικοῦ κτήματος καὶ ἄλλος ὁ ἰδιοκτῆτης τῶν ἐν αὐτῷ δένδρων.

δ) Καρποὶ ἐκ κλώνων δένδρων οἱ ὅποιοι πίπτουν εἰς γειτονικὸν κτῆμα· θεωροῦνται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην τοῦ γειτονικοῦ κτήματος;

ε) Μεταβίβασις τῆς κυριότητος διὰ προφορικῆς συμφωνίας ἢ διὰ συντάξεως σχετικοῦ ἐγγράφου. Ἐγγραφή εἰς εἰδικὸν βιβλίον (μάννα κλπ.).

ς) Κυριότης διὰ χρησικτησίας. Πόσα ἔτη χρειάζονται.

2. Δουλεία.

Ἐπικαρπία: Διὰ ποῖα πράγματα ὁρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐπικαρπίας.

Δικαίωμα διὰ μέσου ξένου κτήματος· π.χ. διελεύσεως (ἐμπασά, πέραμα)· διοχετεύσεως ὕδατος πρὸς ἄρδευσιν· ποτισμοῦ ζώων ἢ ὑδρεύσεως κλπ.

3. Ἐνεχύρον.

Ποῖα πράγματα δίδονται ὡς ἐνεχύρον.

Πῶς γίνεται ἡ ἐνεχύρασις. Δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ νὰ προβῇ εἰς πώλησιν τοῦ ἐνεχύρου.

Δ΄.) Οικογενειακὸν δίκαιον.

1. Μνηστεία.

Εἰς ποίαν ἡλικίαν τοῦ νέου καὶ τῆς νέας δύναται νὰ γίνῃ ἀρραβῶν. Γίνεται καὶ εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν;

Τρόπος τελέσεως τοῦ ἀρραβῶνος. Δῶρα. Σχέσεις τῶν ἀρραβωνιασμένων μέχρι τῆς τελέσεως τοῦ γάμου.

Πότε δύναται νὰ διαλυθῇ ὁ ἀρραβὼν καὶ ποίας ὑποχρεώσεις ἀναλαμβάνει ὁ μνηστήρ. Ἐπιστροφή δώρων ἢ καταβολὴ καὶ ἀποζημιώσεως.

2. Γάμος.

α) Ἡλικία διὰ τὸν νέον καὶ τὴν νέαν πρὸς σύναψιν γάμου.

β) Προίξ. Ποία ἢ προίξ τῆς μελλονύμφου· κινητὴ καὶ ἀκίνητος. Δίδει προίκα καὶ ὁ πατήρ τοῦ νέου; Σύνταξις προικοσυμφώνου. Πῶς λέγεται: ἀγκλαβή, χαρτὶ κλπ. Ἔχει δικαίωμα ὁ σύζυγος ἐπὶ τῆς προίκος; Ἄλλα ἔθιμα σχετικὰ πρὸς τὴν προίκα.

γ) Προγαμιαία δωρεὰ εἰς τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύμφην. Ἀπὸ ποίους δίδεται καὶ πῶς;

δ) Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια ἀρπαγῆς τῆς νύμφης. Πῶς γίνεται ἡ ἀρπαγὴ (κλεψιά).

ε) Ἐθιμον καταβολῆς ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ ποσοῦ τινος ἢ πράγματος εἰς τοὺς γονεῖς (τὸν πατέρα) τῆς νύμφης, ὅταν τὴν ζητήσῃ εἰς γάμον.

ς) Σχέσεις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὸν πενθερόν, ὅταν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν οἰκίαν του (σώγαμπρος).

ζ) Δῶρον διδόμενον εἰς τὴν ὑπανδρευομένην ὡς ἀντίτιμον τῆς παρθενίας της.

η) Περιουσιακὰ στοιχεῖα χορηγούμενα εἰς τὸν γαμβρὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, εἰς αὐτὴ δὲν εὐρεθῇ παρθένος.

θ) Προσωπικαὶ καὶ περιουσιακαὶ σχέσεις τῶν συζύγων. Ἐξουσία τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων. Δικαιώματα τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῆς προίκος. Βαρύνεται ἡ προίξ μὲ χρέη τοῦ ἀνδρὸς;

ι) Εἰς περίπτωσιν στειρότητος τῆς συζύγου ἐλαμβάνετο δευτέρα σύζυγος πρὸς ἀπόκτησιν τέκνου; Πῶς προσελαμβάνετο αὕτη καὶ ποία ἢ θέσις ἐν τῷ οἴκῳ τῆς πρώτης συζύγου.

3. Λύσις τοῦ γάμου.

Εἰς περίπτωσιν θανάτου τῆς συζύγου ἄνευ τέκνου ποία ἦτο παλαιότερον ἡ τύχη τῆς προίκος της καὶ τῶν ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων αὐτῆς; Κληρονομεῖ καὶ ὁ ἐπιζῶν σύζυγος ἢ ἐπιστρέφεται ἡ προίξ εἰς τὸν προικοδότην;

Εἰς περίπτωσιν ἀποβιώσεως τοῦ συζύγου ἀτέκνου, ἢ χήρα ἔμενεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνδρός της; Εἶχε δικαίωμα καρπώσεώς τινος ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ;

4. Ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία τῶν ὀρφανῶν ἀνηλίκων τέκνων. Ποῖοι τὴν ἀνελάμβανον.

5. **Υἱοθεσία.**

Πότε καὶ πῶς γίνεται υἱοθεσία. Ὄνομα υἱοθετουμένου.

6. **Ἀποκλήρωσις τέκνου.**

Εἰς ποίας περιπτώσεις λαμβάνει χώραν ἡ ἀποκήρυξις καὶ ἀποκλήρωσις.

7. **Ἀδελφοποιΐα.**

Πῶς συνάπτεται ἡ ἀδελφοποιΐα (ἔνωσις αἱμάτων, ἀλλαγὴ ὑποκαμίσεων) καὶ ποία ἡ σχέσις τῶν συνδεομένων δι' αὐτῆς. Ὄνόματα ἀδελφοποιητῶν: ἀδελφοποιτός, βλάμης, μπράτιμος κλπ.

8. Ποία ἡ σχέσις τῶν βαπτισθέντων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀναδόχου καὶ ἐκείνων ποὺ ἐθήλασαν ἀπὸ τὴν ἰδίαν γυναῖκα (βυζαδέρφια).

Ε΄.) Κληρονομικὸν δίκαιον.

1. Διανομὴ τῆς περιουσίας ζῶντος τοῦ πατρός. Πῶς γίνεται ἡ διανομή· τί κρατεῖ ὁ πατὴρ διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του.

2. **Διαθήκαι.** Πῶς γίνεται ἡ σύνταξις τῆς διαθήκης. Ποῖος τὴν συντάσσει.

3. **Κληρονόμοι.**

α) Τέκνα. Τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα εἶναι τὸ ἴδιον δι' ὅλα τὰ τέκνα (πρωτότοκος, ἄρρενα καὶ θήλεα;). Ὑπάρχει προνόμιον διὰ τὸ πρωτότοκον τέκνον;

β) Πῶς κληρονομεῖται ἡ περιουσία, ἐὰν δὲν ὑπάρχη σχετικὴ διαθήκη.

γ) Ἐὰν ἀδελφὸς ἀποβιώσῃ ἄγαμος ἢ ἔγγαμος ἄνευ τέκνου, ποῖος κληρονομεῖ τὴν περιουσίαν του.

δ) Τί κληρονομεῖ ἡ ἐπιζῶσα σύζυγος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου.

ε) Ποία ἡ τύχη τῆς περιουσίας εἰς περίπτωσιν ποὺ δὲν ὑπάρχει κληρονόμος.

ΣΤ΄.) Ἐμπορικὸν δίκαιον.

1. Ἐμπορία: διὰ χρημάτων ἢ εἰς εἶδος, δηλ. με' ἀνταλλαγὴν προϊόντων.

Ἐμπορικὰ ἔθιμα. Ἐμποροπανηγύρεις.

Ζ΄.) Ποινικὸν δίκαιον.

1. **Ποιναί.**

α) Ραβδισμὸς καὶ μαστίγωσις. Ἀποκοπὴ μέλους τοῦ σώματος (χειρὸς, ποδῶν, ὠτῶν, ρινός), κούρεμα τῆς κόμης, ξύρισμα τοῦ μύστακος. Διαπόμπευσις (πόμπεμα) διὰ τῶν ὁδῶν ἢ ἐπὶ ὄνου. Πῶς γίνεται ἡ διαπόμπευσις. Ἄλλαι ποιναί. Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται.

β) Καταλογισμός. Ποιοι είναι ποινικῶς ἀνεύθυνοι π.χ. ὁ ἀνήλικος, ὁ παράφρων, ὁ μεθυσμένος κλπ.

γ) Αὐτοδικία· ἐκδίκησις (βεντέττα).

Η΄.) Δικονομία.

1. Μὲ ποῖον τρόπον ἐπεβάλλοντο παλαιότερον αἱ ποιναὶ εἰς τὸν παραβάτην ἢ τὸν ἐγκληματίαν.

2. Ἀπόδειξις τῆς ἐνοχῆς: α) διὰ θεοκρισίας π.χ. πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητός τινος δίδεται εἰς αὐτὸν νὰ κρατήσῃ εἰς τὰς χεῖρας πυρακτωμένον σίδηρον· β) δι' ὄρκου ἔμπροσθεν εἰκόνοσ. Ὁρκίζεται ὁ ὑποπτος ὡς κλέπτης ἐνώπιον εἰκόνοσ. Ἐὰν οὗτος εἶναι πράγματι κλέπτης, θὰ ἀνοίξῃ ἡ μύτη του κλπ.

Ε΄. Χαιρετισμοί. Προπόσεις, Εὐχαὶ καὶ ἀποτροπαί. Κατάραι καὶ Ἀφορισμοί. Ὅρκιοι. Βλασφημίαι, ὑβρεις καὶ ὑβριστικὰ σχήματα*.

Α΄.) Χαιρετισμοί.

1. Ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ χαιρετισμοῦ. Ὑποχρέωσις πρὸς χαιρετισμόν. Σχετικαὶ παροιμίαι καὶ γνῶμαι. Ποῖος ὑποχρεοῦται ν' ἀπευθύνῃ τὸν χαιρετισμόν.

Ποῖος ὁ χαιρετισμὸς πρὸς ἄτομον τῆς αὐτῆσ, ἀνωτέρας ἢ κατωτέρας ἡλικίας ἢ κοινωνικῆσ τάξεωσ ἢ πρὸς ἀξιωματοῦχον τῆσ Πολιτείας καὶ τῆσ Ἐκκλησίας ἢ μετὰξὺ ἀνδρὸσ καὶ γυναικόσ.

2. Διάκρισις τοῦ χαιρετισμοῦ κατὰ τὴν λέξιν (λέξις ἢ φράσις) καὶ τὸ σχῆμα, ὡσ π.χ. μὲ τὰ χέρια, σύναψις χειρῶν, φίλημα κλπ.

Χαιρετισμοί: σχετικοὶ πρὸς τὸ πρόσωπον πρὸς ὃ ἀπευθύνονται καὶ τὴν περίστασιν π.χ. πρὸς τοὺς γονεῖσ, θεῖον, θεῖαν, γέροντα, προύχοντα, ἱερέα, κλπ. διαρκούσης τῆσ ἡμέρασ ἢ κατὰ ἐορτάσ π.χ. Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Πάσχα κ ἄ.

Ποῖα τὰ σχήματα κατὰ τὸν χαιρετισμόν π.χ. χειραψία, φίλημα, ἐναγκαλισμὸσ, ἀσπασμὸσ τῆσ χειρὸσ ἢ τοῦ ποδόσ, ὑπόκλισις, ἐπίθεσις τῆσ χειρὸσ ἐπὶ τοῦ στήθουσ, ἐμπτυσμὸσ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ματιάσματοσ κλπ.

Β΄.) Προπόσεις.

Ὄνομα: ἐντολή, γιομάτο, κλπ.

Προπόσεις κατὰ ἐστιάσεις: κοινάσ, κατὰ ὀνομαστικὴν ἐορτήν, βάπτισιν, γάμον κλπ.

* Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ τὰ ἐκτιθέμενα σχετικῶσ ὑπὸ τοῦ Στίλπ. Κυριακίδου εἰς τὸ βιβλίον του: Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', ἐν Ἀθήναισ 1922, σ. 108 κ.έξ.

Μὲ ποίαν σειρὰν καὶ πῶς γίνονται αἱ προπόσεις. Τί λέγει καὶ κάμνει ὁ πρόπινων (φράσεις καὶ πράξεις).

Γ΄.) Εὐχαί, ἀπευχαὶ καὶ ἀποτροπαί. Κατάραι, ἀφορισμοί, ἀναθέματα, ὄρκοι.

1. Δοξασίαι περὶ τῆς εὐχῆς, τῆς κατάρας, τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ ἀναθέματος καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Σχετικαὶ παροιμίαι καὶ γνῶμαι π.χ. «εὐχὴ γονέων ἀγόραζε καὶ στὰ βουνὰ πορπάτειε».

2. Εὐχαί. Πότε λέγονται αἱ εὐχαί π.χ. ἐπὶ καλῶν πράξεων, κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, εἰς ἑορτάζοντας κλπ.

α) Εὐχαί εἰς μικρὰ παιδιά, ἐφήβους, ἡλικιωμένους καὶ κληρικούς.

β) Εὐχαί εἰς ἀγάμους καὶ ἐγγάμους (ἄνδρα καὶ γυναῖκα).

γ) Εὐχαί σχετικαὶ μὲ τὴν γέννησιν τέκνου: εἰς γυναῖκα ἄτεκνον, ἔγκυον, ἐπίτοκον, λεχώ· κατὰ τὴν βάπτισιν εἰς τὸν ἀνάδοχον καὶ τοὺς γονεῖς.

δ) Εὐχαί περὶ τὸν γάμον· κατὰ τὸν ἄρραβῶνα: εἰς τοὺς μνηστευμένους καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς των. Κατὰ τὸν γάμον: πρὸς τοὺς νεονύμφους, τοὺς γονεῖς των, τὸν κουμπάρον καὶ τοὺς παρευρισκομένους εἰς τὸν γάμον (ἀγάμους καὶ ἐγγάμους).

ε) Κατὰ τὴν τελευτήν: εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ διὰ τὸν νεκρόν. Κατὰ τὰ μνημόσυνα.

ς) Κατὰ τὴν ἀναχώρησιν διὰ ταξίδιον καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐξ αὐτοῦ: εἰς τὸν ἀναχωροῦντα καὶ τοὺς οἰκείους.

ζ) Κατὰ τὰς ἐργασίας: α) τοῦ γεωργοῦ (σπορά, λίχνισμα τοῦ σίτου, ζύμωμα τοῦ ἄρτου, ἀμπελουργικαὶ ἐργασίαι: σκάψιμο τῆς ἀμπέλου καὶ τρυγητός)· β) τοῦ ποιμένος (κατὰ τὴν τυροκομίαν) κλπ.

η) Κατὰ τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς (ἐπισκέψεις), ἑορτὰς τοῦ ἔτους (Πρωτοχρονιά, Πάσχα) καὶ ἐστιάσεις: πρὸς τὸν ἑορτάζοντα καὶ τοὺς οἰκείους του. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐστιάσεως καὶ τὸ τέλος αὐτῆς. Εἰς ἐσθίοντας καὶ πίνοντας.

θ) Εἰς ἄτομα εὐρισκόμενα ἐν δυστυχίᾳ.

ι) Εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι προσφέρουν τι. Κατὰ τὴν γεῦσιν πρώτου καρποῦ.

ια) Εἰς φοροῦντας καινουργῆ ἐνδύματα καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις (πτάρνισμα, ξύρισμα, λουσίς κλπ.).

3 Ἀπευχαὶ καὶ ἀποτροπαί.

Φράσεις πρὸς ἀποτροπὴν καὶ ματαίωσιν κακοῦ τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὅτι συνδέεται πρὸς λέξιν ἢ φράσιν τὴν ὁποῖαν εἶπέ τις π.χ. ὁ ἀκούων τὴν λέξιν διάβολος λέγει τὴν ἀπευχὴν: «μακριὰ ἀπὸ ἴδῶ» πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου κακοῦ. Ἐπὶ βλασφημίας ἢ κατάρας λέγει ὁ ἀκούων πρὸς ματαίωσιν τοῦ κακοῦ: «κουφὸ καὶ μολυβωμένο τοῦ πονηροῦ τ' αὐτὶ» κλπ.

4. Κατάραι.

Κατάραι πρὸς τὴν ψυχὴν, τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὴν σωματικὴν ὑγείαν καὶ ἠθικὴν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ προσώπου καθ' οὗ ἡ κατάρα.

5. Ἀφορισμοὶ καὶ ἀναθέματα.

Ποία ἡ πίστις περὶ τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ ἀναθέματος.

Ποῖοι ἀφορίζουν (ιερεὺς, ἀρχιερεὺς) καὶ ποῖοι κάμνουν τὸ ἀνάθεμα: π.χ. οἱ κάτοικοι χωρίου ἐναντίον τινός.

Πῶς γίνεται ὁ ἀφορισμὸς καὶ τὸ ἀνάθεμα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν.

6. Ὅρκοι.

Δοξασίαι περὶ τοῦ ὄρκου καὶ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις ὀρκίζεται τις.

Τί ἐπικαλεῖται, δηλαδὴ τί θέτει ὡς παρακαταθήκην ὁ ὀρκιζόμενος διὰ τὴν ἀλήθειαν. Ὅρκος εἰς τὴν ἰδίαν του ζωὴν· π.χ. «νὰ μὴ χαρῶ τὴ ζωὴ μου, τὰ μάτια μου»· εἰς τὴν οἰκογένειάν του, τοὺς γονεῖς του (μητέρα, πατέρα), τὰ τέκνα του καὶ ἄλλα προσφιλῆ ἄτομα· εἰς τὸν Θεόν, τὸν Χριστόν, τὴν Παναγίαν, τοὺς Ἁγίους· εἰς ἀντικείμενα (π.χ. ψωμί: μὰ τὸ ψωμί ποὺ κρατῶ, μὰ τὴν ἁγία κοινωνία ποὺ πίνω, ἂν λέω ψέματα).

Δ. Βλασφημίαι, ὕβρεις καὶ ὑβριστικὰ σχήματα.

1. Βλασφημίαι: ὕβρεις πρὸς ὅσια καὶ ἱερά.

2. Ὑβρεις. Διάφορα σχήματα συνοδεύοντα ἢ μὴ τὴν ὕβριν (βρισιάν)· π.χ. τὸ φάσκελο ἢ σφακέλωμα, ἡ ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος κ.ἄ.

Εἰς ποίας περιστάσεις γίνεται τὸ σφακέλωμα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν. Ἄλλαι χειρονομίαι καὶ ὑβριστικαὶ πράξεις, π.χ. διαπόμπευσις (πόμπεμα), ἐπίδειξις τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς χειρὸς (σαμάρκο) κ.ἄ.

IV. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Α'. ΘΡΗΣΚΕΙΑ (Λαϊκὴ πίστις καὶ λατρεία).

I. α) Δοξασίαι περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων. Ἐπενέργεια αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

1. Πίστις περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἐπιβλέποντος αὐτὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπικλήσεις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστόν.

2. Ἡ Παναγία καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ. Εἰς ποίας περιστάσεις ἰδιαιτέρως γίνεται ἐπικλήσις τῆς Παναγίας. Ἐπίθετα τῆς Παναγίας: Ἐξακουστή, Γαλατερὴ, Πακουή, Γλυκοφιλοῦσα κλπ.

3. Ἅγιοι. Προσφυγή εἰς τοὺς Ἁγίους καὶ τὴν Παναγίαν πρὸς προστασίαν ἀπὸ κακοῦ καὶ ἴασιν ἀπὸ παθήσεως.

Προστάται Ἅγιοι: π.χ. Ἅγιος Νικόλαος τῶν ναυτιλλομένων, ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Μάμας τῶν ποιμένων, ἡ Ἁγία Βαρβάρα κατὰ τῆς εὐλογίας, ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος τῶν ἐγκύων, ὁ Ἅγιος Τρύφων καὶ ὁ Ἅγιος Μόδεστος τῶν γεωργῶν. Ἅγιοι παρέχοντες ἰάσεις (ἰατροί): ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος, οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι (Κοσμάς καὶ Δαμιανός).

4. Διηγήσεις περὶ σωτηρίας ἐκ κινδύνου ἢ περὶ ἰάσεως ἐξ ἀσθενείας διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἀρωγῆς τῆς Παναγίας ἢ Ἁγίου. Ἐκκλησῖαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς αὐτὰς καὶ τὸν τιμώμενον Ἅγιον.

5. Εἰκόνες. Θαυματουργὸς ἀνεύρεσις εἰκόνας (δι' ὄραματος ὑπὸ τινος) καὶ ἴδρουσις ἐκκλησίας ἐν τῷ τόπῳ τῆς εὐρέσεως αὐτῆς. Θαυματουργοὶ εἰκόνες, Προσκύνησις τῶν εἰκόνων.

6. Ἐγκοίμησις (διανυκτέρευσις) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς θεραπείαν ἐκ τινος ἀσθενείας: π.χ. ἐπὶ ἐπιληψίας.

7. Ἀναθήματα καὶ τάματα.

Εἶδη προσφορῶν (ταμάτων). Τέλεσις λειτουργίας εἰς τὸν Ἅγιον· ἄναμμα κανδηλιῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου· ἐλεημοσύνη εἰς πτωχοὺς. Προσφορά: α) ὁμοιώματος τοῦ πάσχοντος ἢ τοῦ μέλους τοῦ σώματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ κηροῦ· β) ἀντικειμένου· π.χ. πλοίου· προσφορά ποσότητος λιβάνου, ἐλαίου, κηροῦ· ζῶου κλπ.

Νηστεία κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου ἢ ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα κλπ. Τάξιμον τοῦ ἀσθενοῦς νὰ τύχη θεραπείας καὶ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Ἅγιον, ἥτοι νὰ γίνῃ μοναχός.

Προσφορά εἰς τὸν Ἅγιον καρπῶν, σταφυλῶν κλπ. ἐπίσης τοῦ πρώτου ἄρτου πού θὰ παρασκευασθῇ ἀπὸ τὴν νέαν ἔσοδείαν τοῦ σίτου εἰς πτωχὸν ἢ εἰς τὴν βρύσιν κλπ.

Θυσία ζῶου (ταύρου, κριοῦ, πετεινοῦ) ὑπὸ ἰδιώτου ἢ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἢ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐκκλησίας καὶ διανομὴ τοῦ κρέατος εἰς τοὺς παρευρισκομένους. Εἰς ποίας περιστάσεις (ἐπὶ ἐπιδημικῶν νόσων κ.ἄ.) τελοῦνται αἱ θυσίαι αὗται καὶ μὲ ποῖον τρόπον. Ποῖος προσφέρει τὸ ζῶον πού πρόκειται νὰ θυσιασθῇ. Πρὸς ποῖον σκοπὸν γίνονται αἱ θυσίαι αὗται.

8. Περισχοινισμὸς (ζώσιμο) ἐκκλησίας ἢ καὶ ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν ἢ ἀπαλλαγὴν ἐξ ἀσθενείας, ἀπόκρουσιν αὐτῆς καὶ ἄλλων κακῶν· π.χ. ζώσιμο τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ ἀνομβρίας ἢ λοιμοῦ.

9. Ἁγιάσματα:

Πηγαὶ ἐντὸς ἐκκλησίας ἢ ἐγγὺς αὐτῆς, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ πιστεύεται ὡς ἡγιασμένον καὶ ἔχον θεραπευτικὴν δύναμιν.

Ἁγιασμός (τῶν Φώτων, τοῦ Ἀγ. Τρύφωνος)· ποία ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἁγισμοῦ τούτου ὑπὸ τῶν γεωργῶν, τῶν ποιμένων, τῶν ναυτικῶν κλπ. Πόσις τοῦ ἁγισμοῦ.

10. Λιτανεῖαι: α) κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου. β) ἐπὶ ἀνομβρίας πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἢ ἀποδίωξιν κακοῦ (ἀσθενείας) ἐκ τοῦ χωρίου. Πῶς γίνεται ὁ καταρτισμὸς τῆς πομπῆς τῆς λιτανείας (περιγραφή αὐτῆς).

11. Πανηγύρεις κατὰ τὰς ἑορτὰς Ἀγίων καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις· π.χ. τὸν γάμον, τὰς Ἀπόκρεως κλπ. Περιφορὰ εἰκόνων καὶ λιτανεῖα.

Προσφοραὶ κατὰ τὰς πανηγύρεις ἄρτων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων. Ἑστιάσεις εἰς τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας διὰ δαπάνης τῆς ἐνοριακῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐκκλησίας. Χοροί, τέλεσις ἀγώνων. Ἄλλαι συνήθειαι.

β) Πίστις εἰς δαίμονας.

1. Ὁ διάβολος. Ὄνόματα αὐτοῦ· π.χ. ὁ ὄξω ἀπὸ ὄδῳ, ὁ πονηρός, ὁ πειρασμός κλπ. Μορφαὶ ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζεται ὁ διάβολος. Ἐπήρεια αὐτοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον· π.χ. ἀσθένειαι ἐξ ἐπηρείας τοῦ διαβόλου, ὡς ἡ ἐπιληψία κ. ἄ.

Διάφοροι διηγήσεις περὶ τοῦ διαβόλου.

2. Τελώνια, Ἀερικά, Νεράιδες, Γελλῶ, Ἀνασκελὰς (ὄνοσκελὶς), Λάμιαι, Καλικάντζαροι, Γοργόνες, Στοιχειά. Ὄνόματα εἰς κάθε τόπον τῶν δαιμονικῶν τούτων ὄντων. Λαϊκαὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν καὶ παραδόσεις.

3. Μοῖρες. Πίστις εἰς τὰς Μοίρας. Πόσαι εἶναι καὶ πῶς ἐμφανίζονται. Πότε καὶ πῶς ἀποφασίζουν περὶ τῆς τύχης τοῦ γεννηθέντος ἀτόμου.

Ἔθιμα πρὸς ἐξευμενισμὸν τῶν Μοιρῶν. Διηγήσεις περὶ τῶν Μοιρῶν. Παραοιμίαι.

γ) Δοξασίαι περὶ τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Κάτω κόσμου.

1. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Χάρον, δηλ. ὑπὸ ποίαν μορφήν. Πῶς ἔρχεται οὗτος πρὸς παραλαβὴν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐτοιμοθανάτου. Διηγήσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν Χάρον.

2. Δοξασίαι περὶ τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ψυχῆς.

Πίστις περὶ τῆς ἐγέρσεως τοῦ νεκροῦ ἐκ τοῦ τάφου· βρικόλακας· ἄλλα ὀνόματα: καταχανάς, ὁ νεκρὸς σαρκώνεται.

3. Ὁ Κάτω κόσμος· τί πιστεύεται περὶ αὐτοῦ. Σχετικαὶ διηγήσεις.

4. Ἄγγελος φύλαξ. Πίστις ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει τὸν ἄγγελόν του.

δ) Πίστις εἰς στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ οὐράνια σώματα.

1. Δενδρολατρία.

Ἱερά δένδρα π.χ. ἡ ἔλαια. Δένδρα τῶν ὁποίων ἡ σκιά ἐπιφέρει βλάβην εἰς τὸν κοιμώμενον κάτωθεν αὐτῶν: καρυδιά, συκιά κ. ἄ. Τί πιστεύεται περὶ τῶν δένδρων τούτων: ὅτι εἶναι στοιχειωμένα κλπ. Πίστις ὅτι τὸ δένδρον ἔχει ψυχὴν. Σχετικαὶ διηγήσεις.

2. Δοξασίαι σχετικαὶ πρὸς τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ καὶ λίθους.

α) Πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῆς φωτιᾶς τοῦ σπιτιοῦ.

Συνήθειαι καὶ δοξασίαι σχετικαὶ πρὸς τὸ πῦρ. Περιστάσεις καθ' ὅσας γίνεται χύσις ἔλαιου καὶ οἴνου εἰς τὴν φωτιάν. Ἡ νύφη τὸ πρῶτον εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνδρὸς προσκυνεῖ τὴν ἐστίαν. Δὲν ἐπιτρέπεται δανεισμός τῆς φωτιᾶς κατὰ τὴν νύκτα κλπ.

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς τῆς οἰκίας. Καινούργια φωτιά. Μεταφορὰ εἰς τὸ σπίτι τῆς φωτιᾶς τῆς Ἀναστάσεως κλπ.

β) Τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν. Πίστις ὅτι κοιμᾶται τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας στιγμὰς τοῦ ἔτους π.χ. τὴν νύκτα πρὸς τὴν Πρωτοχρονιάν. Προσφοραὶ εἰς πηγὰς (γλυκύσματα, μέλι, πίττες κλπ.) κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ ἄλλας περιστάσεις.

Ἀλειψις τῆς βρούσης μὲ βούτυρον καὶ στολισμός αὐτῆς μὲ ἄνθη κατὰ τὰ ἑξήμερώματα τῆς Πρωτομαγιάς. Ἀσήμωμα αὐτῆς ὑπὸ τῆς νεονύμφου κλπ.

Μεταφορὰ εἰς τὸν οἶκον ὕδατος ἀμιλήτου κατὰ τὴν Πρωτοχρονιάν, τὴν νύκτα πρὸς τὴν Πρωτοχρονιάν ἢ λίαν πρωΐ, κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς ἢ τὴν πρωΐαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Κληδόνου κ.ἄ.

γ) Λίθοι συνδεδεμένοι μὲ προσκυνήματα. Ἁγιολίθαρα. Κυλίστρος. Κυλίνονται ἐπ' αὐτῶν αἱ ἔγκυοι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ;

δ) Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Στροφὴ πρὸς τὸν ἥλιον καὶ προσευχή. Ἀσμάτια. Ἐπήρεια τῆς σελήνης ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα π.χ. ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ γεννηθέντος, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ὠρισμένων πράξεων (π.χ. ἐν τῇ γεωργίᾳ ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ), ἐπὶ τῆς καιρικῆς καταστάσεως.

ε) Μιμικαὶ καὶ δραματικαὶ παραστάσεις: ὡς ἐπὶ ἀνομβρίας πρὸς πρόκλησιν βροχῆς (ἔθιμον τῆς περπερούνας). Ὁ Καλόγερος, δηλ. παραστάσεις τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς. Τ' Ἀναστενάρια. Τὸ ἔθιμον τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἢ παράστασις τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου κλπ.

II. ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΥ

α) Τὸ τεσσαρακονθήμερον πρὸ τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων.

1. Τοῦ Ἁγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρ.). (*Μικρὴ ἀποκριά, μικρὴ σήκωση*).

Παραδόσεις διὰ τὸν Ἁγ. Φίλιππον ὡς γεωργόν. Γεωργικὰ ἔθιμα· παροιμιαί. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἀρχὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς (τοῦ Σαραντάμερου).

2. Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (21 Νοεμβρ.). Ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἁγ. Στυλιανοῦ καὶ Ἁγ. Ἀνδρέου (25, 26, 30 Νοεμβ.). Ἁγίας Βαρβάρας, Ἁγ. Νικολάου (4, 6 Δεκ.). Ἁγ. Σπυρίδωνος (12 Δεκ.). Ἁγ. Ἐλευθερίου καὶ Ἁγ. Μοδέστου (15, 18 Δεκ.).

Γεωργικὰ ἔθιμα κατὰ τὰς ἐορτὰς ταύτας· π.χ. τῆς Παναγίας Μεσοσπορίτισσας, προσφοραὶ ὄσπριων εἰς τὴν βρύσιν κλπ.

Ἐδέσματα (*τηγανῖτες*) κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου. Ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ εὐλογία. Ὁ Ἁγ. Νικόλαος ὡς θαλασσινὸς Ἅγιος: σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι. Ὁ Ἁγ. Ἐλευθέριος βοηθὸς τῶν τικτουςῶν γυναικῶν. Ὁ Ἁγ. Μόδεστος προστάτης τῶν ζῶων (βοδιῶν) τοῦ γεωργοῦ. Σχετικαὶ διηγήσεις περὶ θαυμάτων τούτων καὶ λαϊκὰ ἔθιμα.

β) Τὸ Δωδεκαήμερον (25 Δεκ. - 5 Ἰανουαρ.).

Ἡ περίοδος τοῦ Δωδεκαημέρου θεωρεῖται ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὀρισμένων ἐργασιῶν: πλύσιμον, κόψιμον ρούχου μὲ τὸ ψαλίδι κλπ.

1. Παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων.

Παρασκευὴ τοῦ Χριστόψωμου. Τρόπος παρασκευῆς αὐτοῦ καὶ στολισμός· π.χ. μὲ ζύμην σχηματίζονται ἐπ' αὐτοῦ ὁ γεωργὸς μὲ τὰ ζῶα του, ἡ μάνδρα τοῦ βοσκοῦ καὶ τὸ κοπάδι του κ.ἄ. Κατασκευάζονται κουλούρια διὰ τὰ βόδια. Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον.

Πῶς γίνεται ἡ σφαγὴ τῶν χοίρων. Διάφορα ἄλλα ἔθιμα.

Κάλαντα (παράθεσις τοῦ κειμένου). Ποῖοι τὰ λέγουν καὶ πότε. Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας, τί λαμβάνουν ὡς ἀμοιβήν.

Καλικάντζαροι ὄνομα: *Καλικάντζαροι, κάουδοι, πλανήταροι, παγανά, λυκοκάτζαροι* κ.ἄ.

Πότε ἐμφανίζονται οἱ Καλικάντζαροι καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν: ὑψηλοί, κοντοί, μαῦροι, κουτσοὶ κλπ. Ἀπὸ ποῦ εἰσέρχονται εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ποίας ζημίας ἐπιφέρουν. Μὲ ποῖα μέσα ἀποφεύγουν οἱ ἄνθρωποι τὴν βλαπτικὴν ἐνέργειαν τῶν Καλικαντζάρων· π.χ. μὲ ἀναμμένον δαυλόν, τοὺς ρίπτουν ξεροτήγανα. Πότε φεύγουν καὶ ποῦ μένουν ὅλον τὸν χρόνον. Σχετικαὶ διηγήσεις τοῦ λαοῦ περὶ αὐτῶν.

Ἔθιμα κατὰ τὸ ἑσπέρας.

Τοποθέτησις χονδροῦ ξύλου (κούτσουρου) εἰς τὴν ἐστίαν. Πῶς λέγεται τοῦτο. Τὸ ἀφήνουν νὰ καίεται καθ' ὅλον τὸ Δωδεκαήμερον; Ποῦ χρησιμοποιοῦν τὴν στάκτην του; Πάντρεμα τῆς φωτιᾶς.

Ἐτοιμασία τοῦ δείπνου. Κόψιμο τοῦ Χριστόψωμου κατὰ τὸ δεῖπνον. Προσφορά μετὰ τὸ δεῖπνον λαγγιτῶν (γλυκῶν) διὰ τὴν λεχὼ Παναγίαν.

Πίστις ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί.

2. Χριστούγεννα. Ἔθιμα κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

3. Μεταμφιέσεις κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

Πῶς μεταμφιέζονται· ποίας παραστάσεις κάμνουν καὶ ποῖα ᾄσματα τραγουδοῦν οἱ μετημφιεσμένοι. Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων: *μωμόγεροι, ρογκάτσια*. Εὐχαὶ καὶ φιλοδωρήματα.

4. Παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς.

Πῶς παρασκευάζεται καὶ διακοσμεῖται ἡ βασιλόπιττα· κουλλούρια, ποτὰ καὶ ἄλλα γλυκὰ παρασκευάζονται εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὸ δεῖπνον;

Ἄγερμοὶ τῶν παιδιῶν. Κρατοῦν κλάδους ἐλαίας, σουρβιάς ἢ τι ἄλλο καὶ περιέρονται τὰ σπίτια. Κάλανδα (παράθεσις τοῦ κειμένου). Ποῖοι καὶ ποίαν ὥραν τὰ ψάλλουν. Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας των οἱ καλανδισταὶ καὶ ποῖα φιλοδωρήματα λαμβάνουν.

Τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς.

Ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου ἐπάνω ἀπὸ τὴν θύραν ἢ εἰς ἄλλο μέρος τῆς οἰκίας.

Πῶς ἐτοιμάζεται τὸ δεῖπνον καὶ τί παρατίθεται. Ἐτοιμάζεται τράπεζα, διὰ νὰ ἔλθῃ ὁ Ἄις Βασίλης νὰ δοκιμάσῃ καὶ εὐλογήσῃ τὸ σπίτι, τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ γεωργοῦ; Ποῦ ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι τὰ ζῶα ὁμιλοῦν τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς.

Διάφοροι μαντικαὶ ἐνέργειαι μὲ φύλλα ἐλαίας ριπτόμενα εἰς ἀναμμένους ἀνθρακας διὰ τὸ τυχερὸ τῆς οἰκογενείας κατὰ τὸ ἐρχόμενον νέον ἔτος κλπ.

Ἰγνηρὰ παιγνίδια: χαρτοπαιξία· παιγνίδια τῶν παιδιῶν κλπ.

Βασιλόπιττα. Τὸ κόψιμον τῆς βασιλόπιττας γίνεται τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς ἢ τὴν ἡμέραν τῆς Πρωτοχρονιάς; Ποῖος τὴν κόπτει καὶ εἰς πόσα κομμάτια.

Ἄλλα ἔθιμα κατὰ τὴν κοπὴν τῆς βασιλόπιττας.

5. Πρωτοχρονιά.

Μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὸν οἶκον προτοῦ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος. Εἰσαγωγή

πέτρας εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τὸ τυχερό. Ἀνάρτησις σκιλλοκρομμύδας (σκίλλης) ἄνωθεν τῆς θύρας.

Ποδαρικό. Ποῖος κάμνει τὸ ποδαρικό· πῶς γίνεται· π.χ. θραῦσις ροδιοῦ, εἰσαγωγή πέτρας εἰς τὴν οἰκίαν μὲ σχετικὰς εὐχάς. Ἐπισκέψεις· εὐχαὶ κατ' αὐτὰς καὶ δῶρα.

Ἄλλα ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιάς· πρόγνωσις τοῦ καιροῦ δι' ὅλον τὸ ἔτος κ. ἄ.

6. Θεοφάνεια (Φῶτα).

Παραμονή: Κάλανδα (παράθεσις τοῦ κειμένου). Ποῖοι τὰ λέγουν καὶ πότε· εἶναι μετημφισμένοι;

Πότε ἐξαφανίζονται οἱ Καλικάντζαροι· π.χ. μετὰ τὸν μικρὸν ἁγιασμόν. Σχετικαὶ διηγήσεις τοῦ λαοῦ καὶ δοξασίαι περὶ τούτων.

Παρασκευὴ πίττας καὶ ἄλλων γλυκυσμάτων. Φροντὶς τοῦ γεωργοῦ διὰ τὰ βόδια. Παρασκευὴ βουδόπιττας.

Συλλογὴ τῆς στάκτης τοῦ Δωδεκαημέρου ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρησιμοποίησις αὐτῆς· π.χ. σκόρπισμα αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν, τοὺς ἀγρούς κλπ. Ποῦ ἀπαντᾷ ἡ πίστις ὅτι τὴν νύκτα ἀνοίγει ὁ οὐρανός, ὅτι δὲ ζητήσῃ τις τὴν ὥραν ἐκείνην τὸ ἐπιτυγχάνει.

Ἡμέρα τῶν Φώτων.

Παραλαβὴ ἁγιασμοῦ ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ χρῆσις αὐτοῦ διὰ τὸν ραντισμὸν τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν ἀγρῶν.

Ἅγιασμός τῶν ὑδάτων. Κατάδυσις τοῦ σταυροῦ καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὴν συνήθειαι· π.χ. περιφορὰ τοῦ σταυροῦ πρὸς προσκύνησιν καὶ συλλογὴν χρημάτων κ. ἄ.

Ἄλλα ἔθιμα κατὰ τόπους τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων.

γ) Ἄλλαι ἑορταὶ τοῦ Ἰανουαρίου.

Τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (7 Ἰαν.), τῆς Ἁγ. Δομνίκης (8 Ἰαν.), τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου καὶ Ἁγ. Ἀθανασίου (17 καὶ 18 Ἰαν.).

Τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου λαμβάνουν χώραν ἀγερμοὶ ἀνδρῶν (παμπόγεροι)· διασκεδάσεις τῶν παιδιῶν.

Τῆς Ἁγίας Δομνίκης εἰς τὴν Θράκην εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς μαμμῆς· ἑορτάζουν καὶ συμποσιάζουν μόναι των αἱ γυναῖκες, οἱ δὲ ἄνδρες μένουν εἰς τὸ σπίτι καὶ ἐκτελοῦν τὰ ἔργα τῶν γυναικῶν.

δ) Ἑορταὶ τοῦ Φεβρουαρίου.

1. Ἁγ. Τρύφωνος (1 Φεβρ.). Ἅγιασμός κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Τρύφωνος καὶ ραντισμός τῶν ἀμπέλων. Ἀπαγόρευσις τοῦ κλαδεύματος. Ἄλλαι γεωργικαὶ συνήθειαι.

2. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.): Ὄνόματα τῆς ἑορτῆς. Συνήθειαι τῶν γεωργῶν. Πρόβλεψις τοῦ καιροῦ.

3. Ἀγ. Συμεῶν (3 Φεβρ.). Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀγ. Συμεῶν προσέχουν αἱ ἔγκυοι νὰ μὴ ἐργασθοῦν οὔτε νὰ πιάσουν τι διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί «σημειωμένο».

4. Ἀγ. Χαράλαμπος (10 Φεβρ.). Ἀπὸ ποίας ἀσθενείας προστατεύει ὁ Ἀγ. Χαράλαμος· π.χ. ἀπὸ ἐπιδημικὰς νόσους, ὡς ἡ πανώλης. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ πανηγύρεις.

5. Ἀγ. Βλασίου (11 Φεβρ.). Ποίων εἶναι προστατῆς ὁ Ἀγ. Βλάσιος: α) τοῦ βοσκοῦ· προστατεύει τὸ κοπάδι κατὰ τοῦ λύκου· β) τοῦ γεωργοῦ, νὰ μὴ πάθουν τὰ ζῶα του. Σφαγὴ αἰγῶν ἢ προβάτων καὶ παράθεσις κοινῆς τραπέζης μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας κλπ.

ε) Ἀπόκρεω (ἀπόκριες).

Ἔθιμα ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τῆς Τυροφάγου καὶ τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας.

1. Πρώτη ἐβδομάς (ἀρχὴ τοῦ Τριωδίου).

Πῶς λέγεται· π.χ. προφωνή, ἀμολυτὴ κλπ.

Γίνονται μεταμφιέσεις ἢ δραματικαὶ παραστάσεις; ποῖαι καὶ πῶς (περιγραφή).

Ἄλλα ἔθιμα· π.χ. παρασκευὴ εἰδικῶν γλυκῶν· ἀνάβονται φωτιᾶς κ.ἄ.

2. Δευτέρα ἐβδομάς.

Πῶς λέγεται· π.χ. κρεατινὴ, συγκόκκαλη, ἄρτσι - βούρτσι κλπ.

Σφαγὴ χοίρων. Ταικνοπέφτη· τί γίνεται κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν.

Ψυχοσάββατον. Ἐτοιμάζονται κόλλυβα· ἀλλαχοῦ καὶ χαλβάς. Διανομὴ αὐτῶν πρὸς συγχώρησιν τῶν νεκρῶν, ἐκάστης οἰκογενείας. Μετάβασις εἰς νεκροταφεῖον.

Ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένας ἐργασίας· π.χ. δὲν κλώθουν, δὲν ράβουν, δὲν λούονται κ.ἄ.

3. Τρίτη ἐβδομάς (τῆς Τυροφάγου).

Δευτέρα. Μεταμφιέσεις καὶ παραστάσεις μὲ ἀγροτικὸν χαρακτῆρα, ὡς π.χ. εἰς Θράκην: Καλόγεροι, Κούκερος, Κιοπέκμπεης.

Ψυχοσάββατον. Σχετικὰ ἔθιμα.

Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Πυραὶ εἰς τὰς ὁδοὺς (φανοί). Διατὶ ἀνάπτονται. Ὑπερπήδησις αὐτῶν. Ποῖα εἰδικὰ φαγητὰ ἐτοιμάζονται. Διάφορα ἔθιμα· π.χ. οἱ νεώτεροι μεταβαίνουν εἰς τὰ σπίτια τῶν πρεσβυτέρων συγγενῶν, φιλοῦν τὸ χέρι των καὶ ζητοῦν συγχώρησιν. Συνεστίασις τῶν συγγενῶν κατὰ τὸ δεῖπνον τῆς ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς· ἔθιμα κατὰ τὸ δεῖπνον, εἶτα δὲ διασκεδάσεις. Ποῖα τραγούδια ἄδονται (μετ' αὐτῶν ἄσεμνα καὶ πειρακτικὰ) καὶ ποῖοι χοροὶ χορεύονται. Περιγραφή τῆς ἐκτελέσεως τούτων.

Μεταμφιέσεις. Ποῖοι καὶ πῶς μεταμφιέζονται καὶ πῶς λέγονται. Τί κάμνουν καὶ τί λέγουν οἱ μετημφιεσμένοι. Τραγούδια, χοροὶ κ.ἄ.

Μαντεῖαι ἐκ τῶν ὀνείρων κατὰ τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου. Ἄλλαι συνήθειαι. Εἷς τινὰς τόπους τὸ τραπέζι μὲ τὰ φαγητὰ δὲν τὸ σηκώνουν, ὅταν ἀποσυρθοῦν διὰ νὰ κοιμηθοῦν· τὸ ἀφήνουν ἔτσι ὅλην τὴν νύκτα· διατί;

Ἀπαγορεύσεις καὶ ἄλλα ἔθιμα κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς Τυρινῆς· π.χ. δὲν λούονται, δὲν σκουπίζουν τὸ σπίτι τὸ βράδυ μετὰ τὸ φαγητὸν κ.ἄ.

4. Καθαρὰ Ἑβδομάς.

α) Καθαρὰ Δευτέρα (Καθαροδευτέρα, Σκυλοδευτέρα κλπ.).

Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ ἄρτοι τὴν ἡμέραν ταύτην. Διασκεδάσεις καὶ παραστάσεις μετημφιεσμένων (μασκαράδων) εἰς τὰς ὁδοὺς. Μετάβασις εἰς τὴν ἔσοχὴν (κούλουμα). Σχετικαὶ συνήθειαι.

Ἄσεμνα ἄσματα καὶ χοροί. Κωμικαὶ παραστάσεις· π.χ. γάμος (βλάχικος γάμος), κηδεῖαι τῆς Ἀποκριᾶς (κηδεῖα τοῦ μακαρονιοῦ) κ.ἄ.

Μαντικαὶ πράξεις. Ὀνειρομαντεία: ἀρμυροκουλλούρα κ.ἄ. Πρόσκλησις τῆς Μοίρας κατὰ τὴν νύκτα κ.ἄ.

Παράστασις τῆς Σαρακοστῆς· π.χ. ὡς γριᾶς μὲ ἑπτὰ πόδια.

β) Νηστεία ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας: Δευτέραν, Τρίτην, Τετάρτην (τρίμερο).

Ἐθιμα κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς.

στ) Τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (Ψυχοσάββατον).

Τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς αἱ ἀνύπανδροι νέαι τοποθετοῦν κόλλυβα ἐκ τῆς ἐκκλησίας κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, διὰ νὰ ἴδουν ἐν ὀνείρῳ τὸν μέλλοντα σύζυγον των.

Τὸ Σάββατον, ἡμέραν τῶν νεκρῶν, γίνεται διανομὴ κολλύβων, ἐπίσκεψις νεκροταφείων κλπ. Τί πιστεύεται περὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῆς διαμονῆς των εἰς τὸν Κάτω κόσμον.

ζ) Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.

Ποῦ καὶ πῶς χρησιμοποιοῦνται κλάδοι (δενδρολιβάνου κ.ἄ.) ἢ ἄνθη, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνονται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.

η) Προετοιμασία διὰ τὸν Μάρτιον (παραμονή, 28 Φεβρ.).

Ἀποπομπὴ τοῦ Κουτσοφλέβαρου: θραῦσις ἀγγείων εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἐπῳδαὶ (γητειές, ξόρκια).

θ) Ἑορταὶ τοῦ Μαρτίου.

1. Πρώτη Μαρτίου (Πρωτομαρτιά).

Σάρωσις τῆς οἰκίας καὶ μεταφορὰ τῶν σκουπιδιῶν εἰς σταυροδρόμι. Νίψις τὸ πρωὶ μὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ ραντισμὸς τοῦ οἴκου.

Κτύπημα τῶν ζώων μὲ βλαστὸν· π.χ. ἀσφοδέλου, διὰ νὰ παχυνθοῦν καὶ νὰ εἶναι εὐρωστα.

Ἄγερμοὶ παιδῶν. Παῖδες, φέροντες ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος, τραγουδοῦν ᾄσμα (χελιδόνισμα) εἰς ἕκαστον σπίτι καὶ λαμβάνουν δῶρα.

Δένουν τὸν Μάρτη (δηλ. τρεῖς κλωστὲς) τὰ παιδιὰ καὶ αἱ γυναῖκες, διὰ νὰ μὴν τὰς μαυρίσῃ ὁ ἥλιος τοῦ Μαρτίου. Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ. Αἱ τρεῖς πρώται ἡμέραι τοῦ Μαρτίου θεωροῦνται μερομήνια;

Διάφοροι δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ παροιμίαι διὰ τὸν Μάρτιον.

2. Τῶν Ἀγίων Σαράντα (9 Μαρτ.).

Τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀγ. Σαράντα παρασκευάζονται πίττες (σαραντόπιτες) καὶ διανέμονται· «σαράντα φάς, σαράντα πιῆς, σαράντα δῶσ' γιὰ τὴν ψυχὴ σου».

Σπείρονται ἄνθη· π.χ. ὁ σαραντάφυλλος βασιλικός. Προσφοραὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν: χορτόπιτες κ.ἄ. Ἄλλαι συνήθειαι.

3. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 Μαρτ.).

Ἀπαγόρευσις ὠρισμένων ἐργασιῶν· π.χ. αἱ γυναῖκες δὲν ἀνοίγουν τὸ σεντούκι, δὲν σαρώνουν, δὲν φέρουν νερὸ στὸ σπίτι κ.ἄ. Τὴν παραμονὴν κρούονται ὑπὸ τῶν παιδιῶν μετάλλινα ἀντικείμενα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ἐντόμων καὶ τῶν ἐρπετῶν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὰ περιβόλια.

Τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ πιστεύεται ὅτι ἀποχαιρετοῦν τὴν γῆν οἱ αὐξανόμενοι στάχυες τῶν δημητριακῶν. Αἱ παρθένοι ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀγκαλιάζουν τὰ σπαρτά.

1) Ἑορταὶ πρὸ τοῦ Πάσχα.

1. Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

Ποῖοι λέγουν τὰ κάλαντα, δηλ. τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου (παράθεσις τοῦ κειμένου) καὶ τί κρατοῦν εἰς χεῖρας των· π.χ. σταυρὸν ἐξ ἀνθέων, εἰκόνα τοῦ Λαζάρου, κλάδους φοίνικος, κώδωνας. Γίνεται καὶ παράστασις τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου; Δῶρα εἰς τοὺς λέγοντας τὸ ᾄσμα· π.χ. αὐγά, τυρί, χοήματα κ.ἄ.

Παρασκευὴ εἰδικῶν ψωμιῶν ἢ κουλλουριῶν (λάζαροι, λαζαράκια). Πῶς παρασκευάζονται καὶ ποίαν μορφήν ἔχουν. Σχηματίζονται ἐπ' αὐτῶν μὲ τὴν ζύμην ἢ ἄλλως παραστάσεις, οἷον ἡ Ἀνάστασις.

2. Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Κυριακὴ τῶ Βαγιῶ, Κυριακὴ τῆς ἐλιάς κλπ. Ποίου δένδρου οἱ κλάδοι χρησιμοποιοῦνται ὡς βάγια· π.χ. ὁ φοῖνιξ, ἡ δάφνη, ἡ ἐλιά. Ποῖος

φέρει τὰ βάρια εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Πλέκονται σταυροί; Χρησιμοποίησις κατόπιν τῶν κλάδων τῶν Βαΐων εἰς τὴν οἰκίαν: κάπνισμα κατὰ τῆς βασκανίας, μαντικαὶ ἐνέργειαι.

Κτυπήματα μὲ τοὺς κλάδους τῶν Βαΐων ὑπὸ ὁμίλων παιδιῶν καὶ διάφοροι ἐπιφωνήσεις. Τραγούδια τῶν παιδιῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων.

3. Μεγάλη Ἑβδομάς.

Ἀντιλήψεις καὶ δοξασίαι περὶ τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος. Τραγούδι τῆς Μ. Ἑβδομάδος· π.χ. *Μεγάλη Δευτέρα, μεγάλη μαχαίρα* κλπ. Πῶς παριστάνεται εἰς τὰ παιδιὰ ἡ Λαμπρή· π.χ. ὡς γραῖα ἢ ὁποῖα ἔρχεται ἀπὸ μακριὰ εἰς τὸ χωριό.

Μεγάλη Δευτέρα καὶ Μεγ. Τετάρτη.

Ἔθιμα νηστείας καὶ δοξασίαι. Ἄγερμοὶ παίδων τὴν Μεγ. Δευτέραν. Ποῖον τραγούδι ἄδουν οὗτοι καὶ τί λαμβάνουν ὡς ἀμοιβήν· π.χ. αὐγά.

Τέλεισις εὐχελαίου τὴν Μεγ. Τετάρτην. Παρασκευὴ τοῦ ζυμαριοῦ τῆς χρονιάς. Ποῦ λαμβάνει χώραν τελετὴ τοῦ νικητῆρος καὶ πῶς τελεῖται αὕτη.

Μεγάλη Πέμπτη.

Ὄνομα: *Κόκκινη Πέφτη*.

Ζύμωσις τῶν ἄρτων καὶ τῶν κουλουριῶν τῆς Λαμπρῆς. Ὄνόματα τῶν ψωμιῶν καὶ τῶν κουλουριῶν καὶ τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν (ὕλικά, σχῆμα).

Βαφή καὶ ζωγράφισμα τῶν αὐγῶν. Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ βάψιμον καὶ τὰ μεγαλοπεφτιάτικα αὐγά. Παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὸ κόκκινον χρῶμα τῶν αὐγῶν.

Τοποθέτησις ἐρυθρῶν ὑφασμάτων εἰς τὰ παράθυρα. Πίστις περὶ ἐξόδου τῶν νεκρῶν ἐκ τοῦ Ἄδου.

Δώδεκα εὐαγγέλια. Διάφοροι συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν 12 εὐαγγελίων· δέσις κόμβων διὰ τὴν ἀπόκτησιν ποθουμένου, ἀποδίωξιν ἀσθενειῶν κλπ. Χρησιμοποίησις τῶν κεριῶν τῶν 12 εὐαγγελίων.

Δεισιδαίμονες συνήθειαι καὶ ἀπαγορεύσεις· π.χ. ἐξάρτησις κωδῶνων διὰ πολυχρώμων νημάτων ἐκ ζῶων διὰ προφύλαξιν των ἀπὸ ἀσθενείας· ἀπαγόρευσις πλύσεως ρούχων, σκουπίσματος τῆς οἰκίας κλπ. Πυραὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας.

Μεγάλη Παρασκευή.

Ζυμώνουν τὴν Μεγ. Παρασκευὴν; Στολισμὸς τοῦ Ἐπιταφίου καὶ περιφορὰ αὐτοῦ. Ἔθιμα κατὰ τὴν περιφορὰν. Διάβασις κάτωθεν τοῦ Ἐπιταφίου.

Παραλαβὴ καὶ μεταφορὰ εἰς τὴν οἰκίαν ἀνθέων καὶ κεριῶν τοῦ Ἐπιταφίου. Χρησιμοποίησις τούτων: διὰ κάπνισμα πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς βασκανίας· ἐν ὧρα τρικυμίας ρίπτεται κερὶ τοῦ Ἐπιταφίου εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα καταπαύσῃ ἡ θαλασσοταραχὴ κλπ.

Τὸ μοιρολόγι ἢ ὁ θρῆνος τῆς Παναγίας. Πότε ψάλλεται καὶ ποῦ· εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ὑπὸ παίδων πρὸ ἐκάστης οἰκίας; (παράθεσις τοῦ κειμένου).

Ἐπισκέψεις γυναικῶν εἰς ἐξωκκλήσια καὶ νεκροταφεῖα.

Μέγα Σάββατον.

Ἔθιμα ὅταν ἐκφωνῇ ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν: «Ἀνάστα ὁ Θεός...» Πολλαχοῦ διασκορπίζονται φύλλα δάφνης ἢ θραύονται δοχεῖα.

Παρασκευὴ κουλλουριῶν τῆς Λαμπρῆς. Σφαγὴ ἁμνῶν· σταυροὶ μὲ τὸ αἷμα εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας ἢ ἀλλαχοῦ. Φροντίδες ὑπὲρ τῶν νεκρῶν· ἐπισκέψεις εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ προσφοραί.

ια) Κυριακὴ τοῦ Πάσχα.

Ὄνομα: *Λαμπρὴ, Κυριακὴ τῆς Λαμπρῆς*, τοῦ *Καλοῦ λόγου* κλπ.

1. Τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως.

Πῶς γίνεται ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἔθιμα κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη»: κρότοι, φῶτα, θραῦσις ἀγγείων, ἀσπασμοὶ κ.ἄ.

Μεταφορὰ διὰ τῆς ἀνημμένης λαμπάδος τοῦ φωτὸς τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν οἰκίαν. Σταυροὶ εἰς τὰς παραστάδας ἢ μόνον εἰς τὴν ἄνω παραστάδα τῆς θύρας μὲ τὸν καπνὸν ἀπὸ τὴν φλόγα τῆς λαμπάδος. Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Πῶς χρησιμοποιεῖται τὸ κερί τῆς Ἀναστάσεως.

2. Ἡμέρα τοῦ Πάσχα.

Πασχαλινὸν φαγητόν. Μαντικαὶ ἐνέργειαι· π.χ. ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς πλάτης τοῦ ἁμνοῦ.

Διασκεδάσεις: τραγούδια καὶ χοροί. Ἐπισκέψεις. Ἐκτέλεσις ἀγώνων· π.χ. σκοποβολῆς, δρόμου, πάλης, ρίψεως λίθου.

Κούνιες (*σοῦσες, ροδάνη*). Πότε στήνονται καὶ ποῖοι κουνιοῦνται. Τραγούδια τῆς αἰώρας. Περιγραφή τοῦ ἐθίμου.

Πίστις περὶ τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν Ἄδην. Δεισιδαίμονες συνήθειαι τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων· π.χ. οἱ βοσκοὶ τὴν ἡμέραν τῆς Λαμπρῆς δὲν πιάνουν εἰς τὰ χέρια των κόκκινα αὐγά κ.ἄ.

Ἔθιμα τῶν ἀρραβωνιασμένων.

3. Δευτέρα Ἀνάστασις (*ἀγάπη, διπλανάστασι* κλπ.).

Πῶς τελεῖται ἔθιμα κατ' αὐτήν· κάψιμο ὁμοιώματος παριστάνοντος τὸν Ἰούδα κλπ. Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον· μνημόσυνον ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως.

Τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τοῦ Ἰούδα. Κατασκευὴ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα ἢ τοῦ Ἑβραίου καὶ καῦσις αὐτοῦ.

ιβ) Ἡ ἑβδομάς τῆς Διακαινησίμου.

Ὄνόματα αὐτῆς: *Λαμπρόσκολα* κλπ.

Οἱ ποιμένες σφάζουν ἄρνι ἢ ρίφι ταμένο εἰς τὴν Παναγίαν ἢ εἰς Ἅγιον.

1. Δευτέρα. Διασκεδάσεις, κούνιες (αἰώρα)· ἰδιαίτερα ἔθιμα καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

2. Τρίτη. Ἄγερμοὶ τῶν παιδιῶν (*Ρουσάλια*).

3. Πέμπτη. Δεισιδαίμονες συνήθειαι διὰ τὸ κοπάση ὁ βόρειος ἄνεμος· ἀποφυγὴ εἰσόδου εἰς ἄμπελον.

4. Σάββατον. Μετάβασις εἰς νεκροταφεῖον καὶ διανομὴ κουλλουριῶν ἢ βαμμένων αὐγῶν διὰ τοὺς νεκρούς.

5. Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ καὶ Δευτέρα.

Ὄνομα: (*Σώλαμπρα* κ. ἄ.).

Ἄρχὴ ἐργασιῶν· π.χ. καινούργιο ἄδράχτι.

ιγ) Ἑορταὶ τοῦ Ἀπριλίου.

1. Πρωτοαπριλιά. Ἐθιμον τῆς ἑξαπατήσεως διὰ ψευδολογίας. Μαντεῖαι ἐκ τῶν ὄνείρων.

2. Ἁγ. Γεωργίου (23 Ἀπρ.). Ἐθιμα κατὰ τὴν παραμονήν. Πυραὶ κατὰ τὸ ἑσπέρας καὶ ὑπερπήδησις αὐτῶν. Ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα. Περιφορὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Σφαγὴ ἄμνου (τοῦ Ἀγιωργίτη) ὑπὸ ποιμένων καὶ χάραξις σταυροῦ μὲ τὸ αἷμα εἰς τὴν θύραν.

Μεταφορὰ τὴν πρωίαν τῆς ἑορτῆς ἀμίλητου νεροῦ καὶ ἀνθέων εἰς τὴν οἰκίαν. Προσφορὰ ἄμνου εἰς τὴν ἐκκλησίαν· σφαγὴ καὶ διανομὴ τοῦ κρέατος. Ἄλλαι προσφοραὶ: γάλακτος, ἄρτων.

Αἰῶραι (*κούνιες*). Ἀγῶνες δρόμου δι' ἵππων, πάλη κλπ.

Ἐθιμα τῶν ποιμένων: στολισμὸς μὲ πρασίνοὺς κλάδους καὶ ἄνθη τοῦ δοχείου ὅπου ἀμέλγεται τὸ γάλα. Διανομὴ δωρεὰν τοῦ ἀμελχθέντος γάλακτος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἢ κρέατος. Ποιμενικαὶ συμφωνίαι, οἶον ἐνοικίασις βοσκῆς, μισθοὶ βοσκῶν. Ἄλλα γεωργικὰ ἔθιμα.

3. Ἁγ. Μάρκου. (25 Ἀπρ.). Ἀποδίωξις ἐρπετῶν, ὡς π.χ. τοῦ ὄφρεως διὰ τῆς κρούσεως χαλκίνων σκευῶν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς.

ιδ) Ἑορταὶ τοῦ Μαΐου.

1. Παραμονὴ Πρωτομαγιάς (30 Ἀπριλ.). Συλλογὴ ἀνθέων διὰ τὴν κατασκευὴν στεφάνου (*Μάης*). Διάφοροι ἐνέργειαι διὰ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ, οἶον ἀνάρτησις σταυρῶν ἐξ ἀνθέων ἄνωθεν τῆς θύρας, τοποθέτησις σκοροδίου εἰς τὰ ἐνδύματα ἢ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον κατὰ τὴν νύκτα κ. ἄ.

2. Πρωτομαγιά.

Συνήθεια μόλις ξυπνήσουν νὰ φάγουν κάτι (μαγιοκουλλούρα, σκόροδον, κ.ά.), διὰ νὰ μὴ πάθουν (κούμπωμα), ἂν ἀκούσουν νηστικοὶ φωνὴν τοῦ γαϊδάρου ἢ τοῦ κούκκου. Μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ ἀπὸ τὴν βρύσιν· στολισμὸς αὐτῆς μὲ ἄνθη κλπ. Μεταφορὰ θαλασσίου ὕδατος καὶ πέτρας εἰς τὴν οἰκίαν. Μετάβασις εἰς τὴν ἐξοχὴν· νίψις μὲ δρόσον τῆς πρωΐας· κύλισμα ἐπὶ τῆς γλῶσσης. Ζώσιμον τῆς μέσης τοῦ σώματος διὰ βλαστῶν.

Κτυπήματα ζῶων μὲ κλάδους φυτῶν διὰ νὰ προκόψουν, νὰ γίνουν εὐρωστα· π.χ. μὲ τὸν βλαστὸν τῆς ἀσφενδιλιᾶς (ἀσφοδέλου).

Ἀνάρτησις ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Μάη (στεφάνου ἐκ διαφόρων ἀνθέων). Ἔως πότε μένει ἀνηρημένος ἐκεῖ ὁ στέφανος; Μαγιόξυλο· στολισμὸς αὐτοῦ καὶ περιφορὰ του ὑπὸ παιδιῶν. Χοροὶ καὶ τραγούδια τοῦ Μάη. Περιφορὰ κλάδου ἢ κορμοῦ δένδρου ὡς Μάη. Διὰ ποῖον λόγον γίνονται τὰ ἔθιμα ταῦτα.

Ἀγερμοὶ καὶ μιμικαὶ παραστάσεις: ἔθιμον τοῦ Ζαφείρη, νεκρανάστασις.

Μαντικαὶ ἐνέργειαι: ἔθιμον τοῦ Κλήδονα.

Μαγεία. Πίστις εἰς τὰ μάγια κατὰ τὴν Πρωτομαγιάν. Διάφοροι μαγικαὶ πράξεις. Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ ἐνέργειαι. Τί πιστεύεται διὰ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς τῆς Πρωτομαγιάς. Περίδεσις λινῆς κλωστῆς εἰς τὴν χεῖρα· φόνος ἐχίδνης καὶ χρησιμοποίησις της πρὸς ἀποδιώξιν τοῦ κακοῦ. Μελάνωμα τῶν παιδιῶν εἰς τὸ πρόσωπον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ ὠρισμένας ἀσθενείας κλπ.

3. Ἀγ. Ἀθανασίου, Ἀγ. Μαύρας καὶ Ἀγ. Πελαγίας. (2, 3, 4 Μαΐου).

Θυσίαι ζῶων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου.

Ἔθιμα καὶ δεισιδαιμονίαι· π.χ. τὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος καθ' ἣν θὰ τύχη ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀγ. Μαύρας τὴν προσέχουν καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ δὲν κάμνουν ὠρισμένας ἐργασίας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀγ. Πελαγίας δὲν θερίζουν.

4. Τῶν Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. (21 Μαΐου).

Πανηγυρισμὸς τῆς ἑορτῆς καὶ δημοτελεῖς θυσίαι ταύρων, κριῶν. Διανομὴ τοῦ κρέατος δωρεάν.

Τελετὴ τῶν Ἀναστεναρίων ἐν Μακεδονίᾳ· ἦτοι χορὸς ἐπὶ ἀναμμένης ἀνθρακιᾶς κλπ.

Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἀνατολὴν τῆς Πλειάδος (πούλιας) καὶ ἄλλα διάφορα ἔθιμα.

ιε) Ἑορταὶ σχετικαὶ πρὸς τὸ Πάσχα.

1. Μεσοπεντηκοστή.

Τέλεσις ἀγιασμοῦ καὶ ἔξοδος εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ἀμπέλια.

Μιμικαὶ παραστάσεις νεκραναστάσεως· π.χ. ἔθιμον τοῦ Ζαφείρη ἐν Ἡπείρῳ, τοῦ Κάνναβου ἐν Πόντῳ. Ἐνταφιασμός ὁμοιώματος· θρῆνος καὶ ἀνάστασις αὐτοῦ. Ἄλλαι δεισιδαίμονες πράξεις κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην.

2. Τῆς Ἀναλήψεως.

Ὄνομα: τῆς Ἀρμυρῆς, τοῦ Συναληγιοῦ κ.ἄ.

Τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς καίονται οἱ κλῶνοι τῆς δάφνης ποὺ ἔχουν σκορπισθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον.

Δοξασίαι περὶ τῶν ψυχῶν καὶ περὶ ἀνοίγματος τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς.

Ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως.

Ἑορτὴ ἰδίᾳ τῶν ποιμένων. Τέλεσις ἀγιασμοῦ εἰς τὰς μάνδρας καὶ ἑορτασμός. Διανομὴ γάλακτος. Κολύμβησις ὑπὸ τῶν ποιμένων τῶν αἰγοπροβάτων εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐναρξίς τῆς κολυμβήσεως. Καθαρός. Μεταφορὰ πέτρας μαλλιαρῆς εἰς τὸ σπίτι δι' εὐτυχίαν. Συλλογὴ βοτανῶν διὰ θεραπευτικούς σκοπούς: χαμόμηλον κλπ.

Μαντικαὶ ἐνέργειαι (κλήδονας). Μαντεῖαι τῶν νεανίδων ἀπὸ ὄνειρα τὰ ὅποια βλέπουν κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναλήψεως. Πίστις περὶ τῶν ψυχῶν ὅτι ἐπιστρέφουν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν εἰς τὸν Ἄδην.

3. Πεντηκοστὴ (τῆς Γονατιστῆς).

Σάββατον, παραμονὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

Ὄνομα: Σάββατο τοῦ Ρουσαλιοῦ κλπ.

Ψυχοσάββατον. Πιστεύεται πολλαχοῦ ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐπιστρέφουν αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν Ἄδην. Σχετικὰ ἔθιμα.

Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

Ὄνομα: Γονογλησά, Γονατιστή, Γονατιά κ.ἄ.

Προσφοραὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοὺς νεκρούς: γαλατόπιττα, κόλλυβα.

Γονάτισμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διάφοροι συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι κατ' αὐτὴν (πέτρα ἐπὶ τῆς ὀσφύος, κλειδὶ τῆς οἰκίας εἰς τὴν κεφαλὴν) δι' ὑγείαν κλπ.

4. Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Δοξασίαι περὶ τῶν ψυχῶν καὶ ἔθιμα· π.χ. τὸ ἔθιμον τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν Κύπρῳ. Πανηγύρεις.

ιστ) Ἑορταὶ τοῦ Ἰουνίου.

1. Τοῦ Ἀγίου Ὀνουφρίου (12 Ἰουν.) καὶ Προφ. Ἐλισσαίου (14 Ἰουν.).

Διάφοροι δοξασίαι καὶ συνήθειαι.

2. Τὸ Γενέσιον Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (24 Ἰουν.).

Παραμονή (23 Ἰουν.). Ἐτοιμασία τοῦ κλήδονα: συλλογὴ ἀνθέων, σημαδιῶν (ριζικαριῶν, δηλ. μήλων ἢ δακτυλιδιῶν), μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ. Τοποθέτησις τῶν σημαδιῶν (ἀντικειμένων) τοῦ κλήδονα ἐντὸς δοχείου· κλείδωμα αὐτοῦ καὶ ἔκθεσις του, σκεπασμένου μὲ κόκκινον παννί, εἰς τὰ ἄστρα καθ' ὅλην τὴν νύκτα.

Πυραὶ (φωτιῆς τοῦ Ἁι Γιάννη, φουνάρες, φανὸς) καὶ ὑπερπήδησις αὐτῶν. Καῦσις τοῦ Μάη, δηλ. τοῦ στεφάνου τῆς Πρωτομαγιάς. Τί λέγεται κατὰ τὴν ὑπερπήδησιν τῆς φωτιᾶς· π.χ. ἐν Κέα: *Περνῶ περνῶ τοὺς ψύλλους μου κι ἀφήνω τοὺς κοριούς μου.* Χρησιμοποίησις τῆς τέφρας ἀπὸ τὴν φωτιᾶν αὐτὴν.

Μαντικαὶ ἐνέργειαι τῶν νεανίδων κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου των: α) τοποθέτησις κουκκιῶν (κυάμων) ἢ καθρέπτου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον· β) βρῶσις ἄλμυροῦ κουλλουριοῦ (ἄρμυροκουλλούρας)· γ) μαντεῖαι ἐκ τῆς τέφρας τῆς πυρᾶς· δ) σπορὰ εἰς σταυροδρόμι κριθῆς, βρώμης καὶ παρατήρησις εἶτα τοῦ ὄνειρου τῆς νυκτός· ε) ἔκθεσις φύλλων συκῆς εἰς τὰ ἄστρα καὶ παρατήρησις αὐτῶν τὴν πρωίαν κλπ.

Πίστις περὶ ἀνοίγματος τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὸ μεσονύκτιον.

Ἡμέρα τῆς ἑορτῆς.

Ὄνομα: τοῦ *Ρηγανᾶ*, τοῦ *Φανιστῆ* κλπ.

Στροφή πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον καὶ σχετικὰ ἄσμάτια. Παρατήρησις τῆς σκιᾶς τοῦ σώματος πρὸς πρόβλεψιν περὶ τῆς ὑγείας.

Θεραπευτικαὶ ἐνέργειαι: Περίζωσις τῆς ὀσφύος καὶ τῆς κεφαλῆς μὲ χλωρὸν κλάδον διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος. Συλλογὴ θεραπευτικῶν βοτανῶν· π.χ. τοῦ λουλουδιοῦ τ' Ἁι Γιαννιοῦ.

Γεωργικὰ ἔθιμα: Τοποθέτησις στάχτης εἰς τὴν ρίζαν τῆς συκῆς διὰ καρποφορίαν κ. ἄ.

Ἀνοίγμα τοῦ κλήδονα. Πῶς γίνεται ἡ ἐξαγωγή ἐκ τοῦ δοχείου τῶν σημαδιῶν (ριζικαριῶν) καὶ σχετικὰ κατ' αὐτὴν ἄσματα.

Μαντικαὶ ἐνέργειαι: μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα εἰς σταυροδρόμι κ.ἄ. Παρατηρήσεις κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ φρέατος μὲ καθρέπτην κλπ.

3. Τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (29 καὶ 30 Ἰουν.).

Ἑορτασμοὶ καὶ σχετικὰ ἔθιμα.

ιζ) Ἑορταὶ τοῦ Ἰουλίου.

1. Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ Ἀναργύρων (1 Ἰουλ.). Ἡ κατάθεσις τῆς ἔσθῃτος τῆς Παναγίας (Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας) (2 Ἰουλ.) καὶ τῆς Ἁγ. Κυριακῆς (7 Ἰουλ.).

Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι προστάται τῶν βοδιῶν ἐξ ἀσθενειῶν. Θυσίαι ἀφιερωμένων βοῶν καὶ διανομὴ τοῦ κρέατος εἰς τοὺς πανηγυριστάς.

Ἔθιμα τῶν γεωργῶν· π.χ. δὲν ἀλωνίζουσι οὔτε δένουσι στάχυν· δὲν ζυμώνουσι.

2. Τῆς Ἁγίας Μαρίας (17 Ἰουλ.).

Πανήγυρις καὶ θυσία ζώου ὑπὸ τοῦ κοινοῦ (κουρμπάνι). Πῶς γίνεται ἡ σφαγὴ καὶ ἡ διανομὴ του εἰς τοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν πανήγυριν. Διηγήσεις περὶ ἐλάφου, ἣτις ἄλλοτε προσήρχετο μόνη τῆς πρὸς θυσίαν. Διὰ ποῖον σκοπὸν ὠρίσθη ἡ θυσία αὕτη.

Γεωργικὰ ἔθιμα. Πρώτη συλλογὴ σταφυλῶν. Ραντισμὸς τῶν σπαρτῶν μὲ ἀγιασμόν. Ἀπαγόρευσις τοῦ ἀλωνισμοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην κ.ἄ.

3. Τοῦ Προφήτου Ἡλίας (20 Ἰουλ.).

Τί πιστεύεται σχετικῶς μὲ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ προφήτου Ἡλίας εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων. Σχετικαὶ παραδόσεις: Ἅγιος τῆς βροχῆς, τῶν βροντῶν κλπ. Λαϊκαὶ πανηγύρεις (περιγραφή). Πυραὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων.

Προγνώσεις κατὰ τὴν πρωίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ προφ. Ἡλίας περὶ τῆς καιρικῆς καταστάσεως κατὰ τὸν προσεχῆ χειμῶνα· π.χ. ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατακλίσεως τοῦ σκύλου κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου· ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ καπνοῦ τοῦ θυμιάματος κλπ.

Δεισιδαίμονες συνήθειαι: λίθοι (πέτρωμα) ἐπὶ τῶν δένδρων διὰ νὰ μὴ πίπτῃ ὁ καρπὸς των πρὸ τῆς ὠριμάσεως κλπ. Ἄλλα ἔθιμα τῶν γεωργῶν καὶ μαντικαὶ ἐνέργειαι.

4. Τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος (26, 27 Ἰουλ.).

Ἀπαγόρευσις ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναικῶν τὴν παραμονὴν (ἑσπέρας) τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς· σχετικαὶ παραδόσεις. Πανηγύρεις.

Πίστις καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος ὡς ἱατροῦ. Διηγήσεις καὶ ἐπῶδα (γητέματα).

ιη) Ἑορταὶ τοῦ Αὐγούστου.

1. Πρώτη Αὐγούστου.

Ἐπερπήδησις πυρῶν τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς (31 Ἰουλ.). Πίστις ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ἀνοίγουσι οἱ οὐρανοί.

Ἀπὸ τῆς πρώτης Αὐγούστου ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος. Ἐναρξίς τῶν ἡμερομηνίων.

Πόσας ημέρας διακοῦν· τρεῖς, ἕξ ἢ δώδεκα; Σχετικαὶ μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. Δρίμες. Διάρκεια αὐτῶν καὶ ἀπαγορεύσεις, ὡς ἡ πλύσις ρούχων, ἡ λοῦσις κλπ.

Γεωργικαὶ συνήθειαι. Τέλεσις ἀγιασμοῦ καὶ ραντισμὸς δι' αὐτοῦ τῶν δένδρων καὶ τῶν ἀμπελιῶν· ἄλλα ἔθιμα.

2. Τῆς Μεταμορφώσεως (6. Αὐγ.).

Ὄνομα: τοῦ Σωτῆρος, τοῦ Χριστοῦ κ.ἄ.

Δοξασίαι ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί, ὅτι δὲ προφθάση καὶ ζητήση τις τὸ λαμβάνει.

Προσκόμισις τῶν πρώτων σταφυλῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (ἀπαρχαί).

Ἄλιεα καὶ σχετικὰ παρατηρήματα δι' αὐτήν.

3. Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγ.). Τὰ ἐννιάμερα τῆς Παναγίας (23 Αὐγ.).

Ἑορτασμὸς. Δημοτελὴς ἐστίασις μετὰ τὸν ἐκκλησιασμὸν διὰ δαπάνης τοῦ κοινοῦ ἢ τῆς Ἐκκλησίας. Σφαγὴ ζώων ἀφιερωμένων ὑπὸ κτηνοτρόφων εἰς τὴν Παναγίαν. Τέλεσις ἀγώνων κ.ἄ. Παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὴν εὔρεσιν εἰκόνων τῆς Παναγίας.

Θυσίαι κατὰ τὰ ἐννιάμερα τῆς Παναγίας.

4. Τοῦ Ἁγ. Φανουρίου (27 Αὐγ.).

Τάματα διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου. Παρασκευὴ καὶ διανομὴ πίττας διὰ συγχώρησιν τῆς μάννας τοῦ Ἁγ. Φανουρίου.

5. Ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγ.).

Ὄνομα: τοῦ Νηστευτῆ, τοῦ Κοψοκέφαλου, τοῦ Ριγολόγου κ.ἄ.

Νηστεία καὶ πανηγυρισμὸς.

Πίστις ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης θεραπεύει τὴν ἐλονοσίαν (θέρμην). Τάματα. Περίζωσις διὰ νήματος τῆς ὀσφύος τοῦ ἀρρώστου ἢ ἀνάρτησις κλωστῆς ὅσον τὸ ἀνάστημά του εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Διανυκτέρευσις τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

ιβ) Ἑορταὶ τοῦ Σεπτεμβρίου.

1. Πρώτη Σεπτεμβρίου.

Συνήθειαι κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς (31 Αὐγ.)· ἔκθεσις εἰς τὰ ἄστρα (ἀστρονόμημα) καρπῶν· π.χ. ροδιοῦ. Ἀνάρτησις ὄρμαθοῦ πρασίνων κλάδων καὶ καρπῶν ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας κλπ.

Ποῦ ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου θεωρεῖται ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους, δηλ. ἀρχιχρονιά. Σχετικὰ ἔθιμα τῶν γεωργῶν· π.χ. εὐλόγησις τοῦ σπόρου, ἀροτρίασις χωραφιοῦ, ραντισμὸς τῆς οἰκίας, ἀπαγόρευσις ἐπισκέψεων, ποδαρικό, ἀγιασμὸς εἰς τὰς οἰκίας κ.ἄ.

2. Τοῦ Ἁγ. Μάμαντος (2 Σεπτ.) καὶ τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτ.).

Δοξασίαι καὶ διηγήσεις περὶ τοῦ Ἁγ. Μάμαντος ὡς προστάτου τῶν αἰγοπροβάτων ἐξ ἀσθενειῶν. Πανηγύρεις καὶ προσφοραὶ εἰς τὸν Ἅγιον.

Ἦθος τῆς ἐορτῆς τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου καὶ ἐορταστικὰ ἔθιμα κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην.

3. Τῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτ.).

Ἦθος κατὰ τὴν παραμονήν.

Ἡμέρα τῆς ἐορτῆς. Συνήθειαι τῶν γεωργῶν· π.χ. προσκόμισις ἐντὸς μανδηλίου τῶν σπόρων τῶν δημητριακῶν καὶ ὄσπριων εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς εὐλόγησιν κλπ. Χρησιμοποίησις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ποῦ μοιράζονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν· π.χ. μὲ τὸν βασιλικὸν καπνίζουν τὸν ἄρρωστον πρὸς θεραπείαν κ.ἄ.

Ἀρχὴ τῆς χειμερινῆς περιόδου διὰ τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς ναυτικούς. Σχετικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι· π.χ. δὲν κοιμοῦνται τὴν ἡμέραν τοῦ Σταυροῦ.

κ) Ἔορταὶ τοῦ Ὀκτωβρίου.

1. Πρώτη Ὀκτωβρίου. Τοῦ Εὐαγγ. Λουκᾶ (18 Ὀκτ.) τοῦ Ἁγ. Ἀρτεμίου (20 Ὀκτ.) καὶ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου (26 Ὀκτ.).

Πανηγύρεις κατὰ τὰς ἐορτὰς ταύτας. Ἦθος γεωργικὰ καὶ ποιμενικά.

Συμβάσεις τῶν ποιμένων ἀπὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου. Πότε εἶναι τὸ καλοκαίρι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου;

κα) Ἔορταὶ τοῦ Νοεμβρίου (ἀπὸ τῆς 1 - 13).

1. Τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων (Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ) καὶ τοῦ Ἁγ. μεγάλου Γεωργίου (1 καὶ 3 Νοεμβ.).

Πανηγυρις καὶ θυσίαι ζώων (βοδιῶν) κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων. Παραδόσεις περὶ ἐλάφου, ἧτις ἤρχετο ἄλλοτε μόνη πρὸς σφαγὴν τῆς ὑπὸ τῶν πανηγυριστῶν.

Ἦθος τῶν γεωργῶν τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Σποριάση ἢ μεθυστῆ. Σπορὰ δημητριακῶν. Ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν. Σχετικὰ ἔθιμα.

2. Τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ (8, 11 Νοεμβρ.).

Δοξασίαι καὶ ἔθιμα τὴν ἡμέραν τῶν Ταξιαρχῶν· π.χ. σφάζονται οἱ χοῖροι.

Πίστις ὅτι ὁ Ἁγ. Μηνᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ἔχει χαθῆ ἢ κλαπῆ.

Ἀπαγόρευσις ἐργασιῶν εἰς τοὺς ποιμενικοὺς πληθυσμοὺς διὰ τὸν φόβον τοῦ λύκου, νὰ μὴ ἀρπάξῃ τὰ πρόβατα. Πίστις ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ ἀρχίζει ὁ χειμὼν μὲ τὸ ψῦχος.

Β'.) Μαγεία καὶ σχετικά πρὸς αὐτὴν δεισιδαιμονίαι καὶ συνήθειαι

α) Ἡ βασκανία (μάτιασμα, φταρμός κ.ἄ.).

1. Ποῖοι βασκαίνουν (ματιάζουν, ἔχουν κακὸ μάτι)· π.χ. αὐτοὶ ποὺ ἔχουν πυκνὰ φρύδια. Ποῖοι βασκαίνονται (ματιάζονται): ἄνθρωποι, κυρίως τὰ μικρὰ παιδιά· ζῶα (τὰ βόδια, τὸ ἄλογο, τὰ αἰγοπρόβατα κλπ.) καὶ πράγματα (φυτὰ, δένδρα, τὰ σπαρτά, σπίτια). Ποῖος δὲν ματιάζεται· π.χ. ὁ Σαββατογεννημένος. Τί παθαίνει ὁ ματιασμένος.

2. Πῶς ἀποτρέπεται ἡ βασκανία (τὸ μάτιασμα). Φτύσιμο· χρῆσις προφυλακτικῶν μέσων, φυλακτοῦ, εἰς ἀντικείμενα: ἀνάρτησις σκορόδου, κρομμύου, κρανίου ζῶου, ὡς τοῦ ἀλόγου, τοῦ βοός, τοῦ ἡμίονου κλπ. Πῶς κατασκευάζεται τὸ φυλακτὸ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἢ τὸ ζῶον.

3. Πῶς γίνεται ἡ διάγνωσις τῆς βασκανίας, δηλ. τοῦ ματιασμένου· π.χ. μετρεῖς σταγόνας λάδι σ' ἓνα ποτήρι νερό. Πῶς γίνεται ἡ θεραπεία ἀπὸ τὴν βασκανίαν· τρόποι θεραπείας: με γητειάν, ἔξορκισμόν, κάπνισμα με ἄνθη τοῦ Ἐπιταφίου ἢ με τεμάχιον ἐνδύματος τοῦ βασκάναντος κ.ἄ., ράντισμα τοῦ ἄρρώστου (περιγραφή) κλπ.

β) Ἄνεμοστροβίλος.

Κόψιμο τῆς τρούμπας (ἀνεμοστροβίλου ἐν τῇ θαλάσῃ) με μαυρομάνικο μαχαίρι. Ἄλλοι τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ ἐξ αὐτῆς.

Τί πιστεύεται περὶ τοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐν τῇ ξηρᾷ· π.χ. ὅτι ὑπάρχουν ἐκεῖ δαιμονικά ὄντα. Τρόποι πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ ἐκ τούτου.

γ) Ἀπαλλαγὴ ἐξ ἐπιδημιῶν καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν.

1. Ἀροτρίασις πέριξ τοῦ χωρίου με δύο ζευγμένους μόσχους. Ζώσιμο τῆς ἐκκλησίας ἢ ὄλου τοῦ χωρίου με νῆμα. Χάραξις κύκλου. Κατάδεσμοι (δέσιμο) ἀσθενειῶν· π.χ. τῆς πανούκλας.

2. Τρυποπέρασμα: δίοδος τῶν ζῶων (αἰγοπροβάτων) δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ ἀρρώστειαν.

3. Μεταφορὰ ἀσθενοῦς παιδίου εἰς σταυροδρόμι. Πίστις περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς του ἐκεῖ με τὸ πραγματικὸν τέκνον τὸ ὁποῖον ἔχουν ἄρπάσει οἱ Νεραΐδες. Κύλισμα τοῦ ἀσθενοῦς· εἰκονικὴ πώλησις τοῦ ἀρρώστου παιδιοῦ εἰς ἄλλην γυναῖκα· πέρασμα αὐτοῦ διὰ μέσου τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ πατρός κ.ἄ.

4. Μεταφορὰ ἀσθενῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διανυκτέρευσις (ἐγκοίμησις) ἐν αὐτῇ πρὸς θεραπείαν. Διασκελισμὸς τοῦ πάσχοντος ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ ἐπίθεσις τῶν ἀμφίων του (τοῦ ἐπιτραχηλίου) ἐπ' αὐτοῦ. Διάβασις κάτωθεν τοῦ Ἐπιταφίου.

Εἰς ποίας περιστάσεις χρησιμοποιοῦνται ἄνθη ἢ κηρία τοῦ Ἐπιταφίου, κόλλυβα τῶν Ἀγ. Θεοδώρων κ.ἄ. π.χ. με ἄνθη Ἐπιταφίου καπνίζουν τὸν ματιασμένο διὰ νὰ γίνῃ καλά.

5. Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι. Προσφοραὶ στὶς Νεραΐδες. Κάπνισμα με βότανα. Χρησιμοποίησις τῆς στάχτης τοῦ Δωδεκαημέρου· ἐπίσης ὠρισμένων ἀντικειμένων πρὸς προστασίαν ἀπὸ τὸ κακόν: δίκτυ καὶ ψαλίδι κατὰ τὸν γάμον. Πυροστιά, πέταλον, ὑνί, ἄλατι, σάρωθρον, σκιλλοκρομμύδα, ἀπήγανος, σκόροδον, ψωμί, μαννόγαλα, θαλάσσιον ὕδωρ καὶ ἄλλα π.χ. τοποθέτησις πετάλου ὀπισθεν τῆς θύρας πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὴν γλωσσοφαγίαν κλπ.

δ) Λιτανεῖαι καὶ μαγικαὶ ἐνέργειαι εἰς περιπτώσεις ἀνομβρίας.

Λιτανεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἡλίαν. Τελετὴ τῆς Περπερούνας, ἥτοι στολισμὸς κορασίδος δι' ἀνθέων, περιφορὰ αὐτῆς εἰς τὰς οἰκίας καὶ ραντισμὸς τῆς δι' ὕδατος.

ε) Φίλτρα καὶ μισητικά.

1. Ποῖα μέσα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν προσέλκυσιν τῆς ἀγάπης (τοῦ ἔρωτος) ἄλλου προσώπου: τῆς νέας πρὸς τὸν νέον ἢ τοῦ νέου πρὸς τὴν νέαν π.χ. ὠρισμένα φαγητὰ ἢ ποτὰ εἰδικῶς παρεσκευασμένα.

2. Ἐνέργειαι πρὸς πρόκλησιν ἔχθρας μεταξὺ ἀγαπωμένων προσώπων (μισητικά).

στ) Κατάδεσμοι καὶ καρφώματα.

1. Ὄνομα: δέσιμο, δῆμα, ἀμπόδεμα, κάρφωμα.

Κατάδεσμος καὶ κάρφωμα α) πρὸ τοῦ γάμου ἢ κατὰ τὴν στέψιν πρὸς πρόκλησιν κακοῦ εἰς τὸ ζεῦγος τῶν νεονύμφων, ἐπίσης εἰς κλέπτην καὶ ἄλλους· β) ζώων (ἀλώπεκος, λύκου, κυνός, γυπὸς κλπ.), ἀντικειμένων (παγίδος, τουφεκιοῦ) καὶ δένδρων.

Πῶς γίνονται αἱ μαγικαὶ ἐνέργειαι αὗται καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἀποβλέπει ἑκάστη π.χ. τὸ ἀμπόδεμα τοῦ λύκου διὰ νὰ μὴ ἀρπάξῃ τὰ πρόβατα· τοῦ κυνός νὰ μὴ συλλαμβάνῃ κυνήγιον· κάρφωμα δένδρου διὰ νὰ ξεραθῇ κλπ.

2. Πῶς δύναται νὰ λυθῇ ὁ κατάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα καὶ ἐξουδετερωθῇ ἢ βλαπτικὴ τῶν ἐπενεργειῶν (λύσις ἀνδρογύνου κ.ἄ.).

3. Προφυλακτικὰ μέτρα ἀπὸ τῆς βλαπτικῆς ἐπενεργείας τοῦ καταδέσμου ἢ τοῦ καρφώματος π.χ. διὰ τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύμφην πρὸ τῆς στέψεως λαμβάνονται ὠρισμένα προφυλάξεις, δηλ. ζώνουν τὸν γαμβρὸν με δίκτυ, φέρει εἰς τὴν μέσην τοῦ μαυρομάνικον μαχαίρι· τοποθετεῖται ψαλίδι κάτω ἀπὸ τὴν νυμφικὴν κλίνην κλπ.

ζ) Στοιχειώματα.

Πῶς στοιχειώνεται τὸ σπίτι κατὰ τὴν θεμελίωσίν του π.χ. με σφαγὴν πετει-

νοῦ, ὥστε νὰ ρεύσῃ τὸ αἷμα εἰς τὰ θεμέλια. Ἐπίσης μὲ τὸ στοιχείωμα τοῦ ἥσκιου διερχομένου ἀνθρώπου.

Στοιχειωμένοι θησαυροί. Τρόπος εὐρέσεως αὐτῶν· π.χ. κατόπιν ὄνειρου.

η) Δεισιδαίμονες δοξασίαι σχετικάι πρὸς διαφόρους ἐνεργείας καὶ ἀπαγορεύσεις· π.χ. ἀπαγόρευσις ἐργασίας καθ' ὠρισμένας ἡμέρας καὶ ὥρας. Δὲν ἐπιτρέπεται δανεισμός φωτιᾶς τὴν νύκτα· εἴσοδος εἰς τὴν οἰκίαν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα. Συμβολικαὶ ἐνέργειαι ἐπὶ πρώτης ὄψεως τῆς νέας σελήνης· π.χ. πιάνει τις χρυσὸ ἢ χαιρετᾷ τὴν νέαν σελήνην. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου δὲν δίδεται τι ἐκ τοῦ οἴκου· ὁμοίως καὶ κατὰ τὸ ζύωμα προτοῦ γίνῃ (ἀνεβῆ) τὸ φύραμα. Δὲν σαρώνεται ἡ οἰκία, ὅταν τις φεύγῃ εἰς ταξίδι. Δὲν ἐμβολιάζει δένδρα ὁ ἄγαμος ἢ ὁ ἔγγαμος ἀλλ' ἀκόμη ἄτεκνος. Τὴν ἡμέραν ποῦ ἀρχίζει ὁ γεωργὸς τὴν σπορὰν δὲν δίδουν ἀντικείμενόν τι ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Δὲν εἶναι καλὸν νὰ ρίπτεται ἄλας εἰς τὴν φωτιὰν ἢ νὰ χυθῆ τοῦτο ἀπὸ τὸ ἀλατοδοχεῖον. Θὰ συμβῆ κακὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἐὰν πέσῃ εἰκὼν ἢ κανδήλα ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον. Ἐὰν ἡ οἰκία ἔχῃ δύο θύρας, θεωρεῖται κακὸς οἰωνὸς νὰ μὴ ἐξέλθῃ ὁ ἐπισκέπτης ἐκ τῆς θύρας ποῦ εἰσῆλθε. Πιστεύεται ὅτι θὰ πάθῃ κακὸν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πατεῖ ἐπὶ τοῦ σαρώθρου κ.ἄ.

Γ'. Λαϊκὴ ἰατρικὴ

1. Γενικά. Δοξασίαι τοῦ λαοῦ διὰ τὰς ἀσθενείας καὶ τὰ αἷτια αὐτῶν. α) Αἷτια φυσικά: ἀσθένειαι ἀπὸ κρουλόγημα, στενοχωρίας, κακὴν διατροφήν, ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι, ἀπὸ τὸν ἥλιον κ.ἄ. β) αἷτια ὑπερφυσικά: ὁ Θεὸς στέλλει τὴν ἀρρώστειαν· προσβολὴ τινος ὑπὸ Νεραίδων καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων κλπ.

2. Ὄνόματα τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν καὶ διαγνωστικὰ σημεῖα αὐτῶν.

3. Τρόποι θεραπείας. α) Προσευχαὶ καὶ ταξίματα εἰς Ἁγίους· μαγικαὶ ἐνέργειαι: λειτουργίαι, προσφοραί, ἀναθήματα, ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίαν, ἐξορκισμοὶ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, τρυποπέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς, ἐπφδαὶ (γητέματα), μαγικαὶ ἐνέργειαι.

β) Θεραπευτικὰ μέσα: 1) Φάρμακα (γιατρικὰ) μὲ βότανα κ.ἄ· τρόπος συλλογῆς, παρασκευῆς τούτων καὶ χρῆσις. 2) Φυσικὰ μέσα καὶ χειροπρακτικὴ: ἐντριβαὶ καὶ μαλάξεις, ζεστὰ ἐπιθέματα, πάτημα εἰς τὴν ράχιν τοῦ ἀρρώστου, γύρισμα τοῦ ὀμφολοῦ, σικύαι (βεντουῖζες), ἔμπλαστρα, σιναπισμὸς κ.ἄ. Χειρουργικὴ: ἀνοιγμα ἀποστήματος· ἐπίδεσις πληγῶν κλπ.

γ) Διαιτητικὴ. Τί πρέπει νὰ τρώγῃ ὁ ἀσθενὴς εἰς ἐκάστην περίπτωσιν.

4. Πρακτικοὶ ἰατροί. Ὄνομα αὐτῶν. Ἱατροσόφια (παλαιὰ βιβλία μὲ ὁδηγίαν διὰ τὴν θεραπείαν διαφόρων νόσων καὶ παθήσεων).

5. Είδικὴ νοσολογία καὶ θεραπευτικὴ.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν νόσων ἢ παθήσεων καὶ τρόπος θεραπείας αὐτῶν. Παθήσεις: πρήξιμο τῶν ἀδένων (ἀδενίτις), ἀναιμία, ἄνθραξ (κακὸ σπειρί), ἀμυγδαλαῖ, ἀκροχορδόνες (καρναβίτσες, κουρτσίκαι), βήχας, δοθιὴν (καλόγερος), ἐλονοσία (θέρμη), ἐρυσίπελας (ἀνεμοπύρωμα), ἐπιληψία (σεληνιασμός), ἕκτερος (χρυσή), ἰλαρά, πονόματος (ἀσθένειαι τῶν ὀφθαλμῶν), παρωτίτις (μαγουλίτις), κοκκύτης, πόνοσ τῶν αὐτιῶν κλπ.

6. Κτηνιατρικὴ.

Ἀσθένειαι τῶν κατοικιδίων ζῴων (βοδιῶν, ὄνου, ἡμιόνου, ἵππου, αἰγοπροβάτων, ὀρνίθων, χοίρου) καὶ τρόποι θεραπείας.

Δ'. Ἀστρολογία καὶ μετεωρολογία

α) Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη.

1. Δημῶδεις παραδόσεις διὰ τὸν ἥλιον καὶ τὸ φεγγάρι. Ποῦ μεταβαίνει ὁ ἥλιος, ὅταν δύῃ. Σχέσις του μὲ τὸ φεγγάρι π.χ. λέγεται ὅτι εἶναι ἀδελφία ἢ σύζυγοι. Ἡ μαύρη κηλὶς τοῦ φεγγαριοῦ πιστεύεται ὅτι προῆλθεν ἀπὸ ράπισμα τοῦ ἡλίου ἢ ὅτι εἶναι λάσπη, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔρριψεν ὁ ἥλιος ἐκ φθόνου, διότι ἔφεγγεν ἐκεῖνο καλύτερα κ.ἄ.

2. Τί πιστεύεται περὶ τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Σχετικαὶ διηγήσεις.

3. Μέτρησις τοῦ χρόνου τῆς ἡμέρας: α) ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἡλίου εἰς τὸ στερέωμα π.χ. ὁ ἥλιος ἐβγῆκε τρία ποδάρια. β) ἐκ τῆς μετρήσεως τῆς σκιᾶς τοῦ σώματος μὲ τὸ πέλμα τῶν ποδῶν δηλ. πόσοι πόδες εἶναι.

4. Τραγούδια παιδικά, παροιμίαι καὶ παραμύθια διὰ τὸν ἥλιον καὶ τὸ φεγγάρι.

5. Φάσεις τῆς σελήνης: λ ί γ ω σ ι καὶ γ έ μ ι σ ι, δηλ. μείωσις καὶ αὐξήσις τοῦ φεγγαριοῦ. Ἐπίδρασις τῆς σελήνης κατὰ τὰς φάσεις αὐτῆς εἰς γεωργικὰς καὶ ἄλλας ἐργασίας π.χ. διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς σπορᾶς, φύτευσις κηπικῶν, ἔναρξιν ἐργασιῶν, κοπὴν ξύλων, κατεργασίαν τοῦ λίνου κλπ. Παρατηρήσεις καὶ ἔθιμα κατὰ τὴν πανσέληνον.

6. Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, τοῦ φωτεινοῦ κύκλου τοῦ φεγγαριοῦ, ἂν εἶναι μέγας ἢ μικρός, τῆς νεφώσεως κατὰ τὴν πρωίαν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κλπ.

β) Ἀστέρες.

1. Παρατηρήσεις τῶν ἀστέρων πρὸς πρόγνωσιν τοῦ καιροῦ ἢ δι' ἄλλα γεγονότα. Ἐπίσης διὰ τὸν ὑπολογισμόν ὑπὸ τῶν γεωργῶν τῆς ὥρας τῆς νυκτός.

2. Μαγικά, μαντικά μέσα κ.ἄ. ἐκτιθέμενα εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀστέρων· π.χ. τὸ δοχεῖον τὸ περιέχον τὸν κλήδονα. Τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς πρὸς τὴν 1ην Μαρτίου ἐκτίθεται εἰς τὰ ἄστρα ὁ Μάρτης, δηλ. αἱ κλωσταὶ ποῦ θὰ δέσουν εἰς τὰ δάκτυλα τῶν παιδιῶν καὶ εἰς τὰ ἰδικά των αἱ γυναῖκες διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν ἀπὸ τὸν ἥλιον.

3. Διάφοροι δοξασίαι καὶ διηγήσεις (παραδόσεις) περὶ τῶν ἀστρον.

Τὸ ἄστρον Ἀφροδίτη: Ἐσπερος (Ἀποσπερίτης), Ἐωσφόρος (Αὐγερινός, ἡμερινός, ἄστρον τῆς ἡμέρας, ἄστρον τῆς πωρῆς κλπ).

Ἄρκτος (ἄλετροπόδα, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐφταπάρθενος χορὸς κλπ.).

Πλειὰς (πούλια, πλειά, ὀπλειά, ἔξαστέρι κ.ἄ.).

Γαλαξίας (ζουνάρι, Ἰορδάνης ποταμός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχερα).

Ζυγὸς (ζύγια, ζυγάλετρα).

Πολικὸς ἀστήρ. Ἄστρο τῆς τραμουντάνας.

Ὠρίων (πουαλέρκα, πῆχες, ἄλετροπόδα κ.ἄ.).

4. Δοξασίαι περὶ ἐπηρείας τῶν ἀστέρων εἰς τοὺς ἀνθρώπους· π.χ. κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ ἀτόμου.

Διάττων ἀστὴρ (πέσιμο ἢ χύσιμο τοῦ ἀστρον). Σχετικαὶ δοξασίαι· π.χ. ὅταν χύνεται ἓνα ἄστρο, κάποιος ἀπέθανε.

Κομήται. Τί πιστεύεται διὰ τοὺς κομήτας.

γ) Οἱ μῆνες καὶ αἱ ἡμέραι τοῦ χρόνου.

1. Μῆνες ἀπαίσιοι, δηλ. μὴ τυχεροί· π.χ. τὸν Μάρτιον δὲν πλύνουν τὰ χονδρὰ ροῦχα διότι καταστρέφονται· τὸν Μάη δὲν γίνονται γάμοι.

2. Μερομήνια καὶ μηνάλλαγια διὰ τὴν πρόβλεψιν τοῦ καιροῦ εἰς κάθε μῆνα τοῦ ἔτους· π.χ. τὰ μερομήνια τοῦ Αὐγούστου (1 - 6 Αὐγ. ἢ ἀπὸ 1 - 12 Αὐγ.).

Δρίμες καὶ Δρίματα, Κακαουσκιές κ.ἄ. π.χ. Δρίμες: τοῦ Αὐγούστου ἀπὸ τῆς 1ης - 6ης τοῦ Μαρτίου καὶ ἄλλων μηνῶν. Δεισιδαίμονες δοξασίαι. Αἱ ἡμέραι ποῦ εἶναι Δρίμες θεωροῦνται κακὲς ἡμέρες. Ἐτσι π.χ. ἀποφεύγουν νὰ λουσθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, ν' ἀνέβουν εἰς δένδρον καὶ νὰ πλύνουν αἱ γυναῖκες. Πολλαχοῦ ἐνήστευον παλαιότερον κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς.

Ἡμέραι αἴσιαι (τυχεραὶ) καὶ ἡμέραι ἀποφράδες: τῆς ἐβδομάδος, τοῦ μηνὸς καὶ τοῦ χρόνου· π.χ. τὴν Παρασκευὴν πλύνονται τοῦ ἀσθενοῦς τὰ ροῦχα, διὰ νὰ γίνῃ καλά. Ὁ ζευγὰς δὲν ἀρχίζει τὴν σπορὰν Τρίτην ἢ Παρασκευὴν. Τὴν Πέμπτην δὲν κόπτουν ὕφασμα κλπ.

δ) Ἄνεμοι.

1. Δημόδη ὀνόματα τῶν ἀνέμων. Παραδόσεις καὶ δοξασίαι περὶ τῶν ἀνέμων.

2. Ἄνεμοστρόβιλος καὶ σίφουνας. Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακῆς ἐπηρείας ἐκ τοῦ ἀνεμοστροβίλου. Πιστεύεται ὅτι μέσα εἰς τὸν ἀνεμοστρόβιλον ὑπάρχουν δαιμονικὰ ὄντα· π.χ. Νεραίδες, διάβολος, μάγισσα.

ε) Ἄστραπή, βροντή, κεραυνὸς καὶ βροχή.

Διάφοροι δοξασίαι. Πῶς γίνεται ἡ ἀστραπή, ἡ βροντὴ καὶ ἡ βροχή. Ὁ προφήτης Ἡλίας ἐπόπτης καὶ δημιουργὸς τῆς βροχῆς. Τί πιστεύεται περὶ τοῦ κεραυνοῦ (ἀστροπελεκιοῦ). Μέσα προφυλακτικὰ ἐξ αὐτοῦ.

ς) Ἴρις. Ὄνόματα: Ζωνάρι τῆς Παναγίας, Κερασελένη, καμάρα κ.ἄ.

Διάφοροι δοξασίαι καὶ διηγήσεις: Ὁ διερχόμενος κάτωθεν αὐτῆς θὰ ὑποστῇ ἀλλαγὴν τοῦ φύλου του. Προγνώσεις (μαντεῖαι) τῶν γεωργῶν ἀπὸ τὰ χρώματα αὐτῆς περὶ τῆς παραγωγῆς (δημητριακῶν, ἐλαίου κ.ἄ.).

ζ) Πρόγνωσης τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως (βροχῆς, ἀνέμων, καταιγίδος): 1) ἀπὸ τὴν παρατήρησιν: τῶν ἀστέρων, τοῦ φεγγαριοῦ (ἄλλως, κύκλος αὐτοῦ), τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, τῶν συννέφων. 2) ἀπὸ τὰς κινήσεις ὠρισμένων ζώων, πτηνῶν καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν· π.χ. τοῦ ἀλέκτορος, τῆς γάτας, τῶν μυϊῶν, τῶν βοῶν, τῶν προβάτων, τῶν αἰγῶν, τοῦ ἀλόγου, τοῦ σκύλου, τῶν κοράκων, τῶν γερανῶν, τῶν γλάρων κλπ. Οὕτω εἶναι δηλωτικόν: κακοκαιρίας, τὸ νίψιμον τῆς γάτας καὶ ὅταν τὸ βόδι κλωτσᾷ τὸ πόδι· βροχῆς, ὅταν τσιμποῦν οἱ μυῖγες ἢ ὅταν φωνάζουν αἱ αἰγες· βαρυχειμωνιάς, ὅταν ὁ σκύλος κάθεται κουλουριασμένος τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Προφήτου Ἡλίας κλπ. 3) ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους: Χριστούγεννα, Ἁγ. Βασιλείου, Θεοφάνεια, τοῦ Προφήτου Ἡλίας, τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.).

Ε'. Μαντικὴ

1. Μαντεῖαι: α) ἐκ τῶν φωνῶν ἢ κινήσεων ζώων: κυνός, γαλῆς, προβάτου, ἵππου, μυρμηκιοῦ, μελίσης κ. ἄ.· π.χ. ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζη, κάποιον κακὸν θὰ συμβῇ εἰς τὴν οἰκογένειαν. β) ἐκ τῶν πτήσεων ἢ τῶν φωνῶν πτηνῶν, ὡς τῆς ὄρνιθος, τοῦ πετεινοῦ, τοῦ κόρακος, τῆς γλαυκὸς (κουκουβάγιας), τῆς χελιδόνος, τῶν γερανῶν κ. ἄ.· π.χ. κοιτάζουν ὅταν περνοῦν οἱ γερανοί· ἂν πετοῦν εἰς εὐθειαν γραμμὴν, θὰ εἶναι καλοχρονιά· ἂν πετοῦν ἀνακατεμένοι, θὰ εἶναι κακοχρονιά. Πτῆσις ἰέρακος ἔξω οἰκίας τινὸς σημαίνει θάνατον μέλους τῶν ἐνοίκων.

2. Ὀνειρομαντεία. Ποῖα ὄνειρα εἶναι δηλωτικὰ μελλόντων γεγονότων. Ἐξηγήσεις τῶν ὀνείρων· π.χ. τὸ κόκκινον εἶναι γρήγορον· τὸ φίδι εἶναι ἐχθρὸς κλπ.

3. Παλμός τοῦ ματιοῦ (ξεπέταγμα τῶν βλεφαρίδων, παίξιμο). Βόμβος τοῦ αὐτιοῦ· π.χ. ὁ βόμβος τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς προμηνύει καλό. Πταρμός (φτάρνιασμα). Κνισμός (φαγούρα): τῆς παλάμης, τῆς ρινός, τῆς παρειᾶς, τοῦ πέλματος, τῆς ράχεως.

4. Διάφοροι κρότοι ἐντὸς τῆς οἰκίας. Τρίξιμο: τῆς στέγης, τῆς θύρας, τῶν τοίχων, τοῦ πατώματος· θραῦσις τοῦ καθρέπτου· π.χ. ὅταν τρίξη τὸ πάτωμα τῆς στέγης, θεωρεῖται προμήνυμα ὅτι κάποιος θὰ πεθάνη ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν.

5. Μαντεῖαι ἐκ διαφορῶν περιστατικῶν: κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ ἐκ τῆς συναντήσεως καθ' ὁδὸν διαφορῶν ἀτόμων, ζώων καὶ πτηνῶν κ. ἄ. Ὅταν ὁ νεκρὸς ἔχη τὸ πρόσωπο γελαστό, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ πεθάνη καὶ ἄλλος. Ὅταν πέση κάτι ἀπὸ τὸ φέρετρον (μαντήλι, λουλούδι) εἶναι κακὸν σημεῖον.

6. Προβλέψεις ἀπὸ χαρακτηριστικὰ σημεῖα εἰς τὸ σῶμα· π.χ. κεφαλὴ μυτερή, μαλλιά κόκκινα, σμεικτὰ φρύδια, εὐρὸ μέτωπον, μεγάλα αὐτιά, ὀδόντες ἄραιοί, ἔλιες τοῦ σώματος· τριχωτὸν σῶμα· γραμμαὶ ἐπὶ τῆς παλάμης τῆς χειρὸς κλπ.: π.χ. ὁ ἔχων κόκκινα μαλλιά θεωρεῖται κακὸς ἄνθρωπος.

Μαντεῖαι: α) ἐκ τῆς παρατηρήσεως 1) εἰς τὸν καθρέπτην (καθρεπτομαντεία) ἢ εἰς τὸ νερὸ (ἐντὸς τοῦ πηγαδιοῦ, λεκάνης ἢ ποτηρίου)· 2) τῶν σπλάγχων ζώου (σπλαγχνοσκοπία) καὶ τῆς ὠμοπλάτης (ὠμοπλατοσκοπία)· 3) τοῦ ἐλαίου τῆς κολυμβήθρας· 4) ἐκ τοῦ πυρός· π.χ. ἀπὸ τὴν φλόγα τοῦ λύχνου, τοὺς ἐκπεμπομένους σπινθηροβολίαν τῆς χύτρας κλπ. β) διὰ τῆς σπορᾶς κριθῆς· γ) ἐκ φύλλων συκῆς ἐκτιθεμένων τὴν νύκτα εἰς τὰ ἄστρα· διὰ τοῦ ξεφυλλίσματος τῆς μαργαρίτας, τοῦ βασιλικοῦ· δ) διὰ διαφορῶν ἐνεργειῶν κατὰ τὴν Πρωτοχρονιάν, τὸν Κλήδονα (24 Ἰουν.) καὶ ἄλλας περιστάσεις.

ΣΤ'. Δημῶδης ποίησις. Μουσικὴ καὶ χοροὶ

α) ᾠσματα.

1. Ἀκριτικά: τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα ἢ τοῦ Ἀκρίτα· τοῦ Κωσταντιᾶ· τοῦ Ἀνδρονίκου· τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου· τοῦ Προσφύρη (Προσσύρκα κ. ἄ.)· τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀρμούρη (Ἀσγουρη, Ἀντζουλη)· τοῦ Θεοφύλακτου· τοῦ Τσαμαδοῦ ποὺ παλεύει μὲ τὸν υἱὸν του· τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου· τοῦ Συνοδινόπουλου· τοῦ γιοῦ τῆς χήρας τοῦ φόνου τοῦ δράκοντος καὶ τοῦ ὄφεως κατόπιν πάλης· τῶν ἐννια ἄδελφῶν εἰς τὸν πόλεμον· τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς· τῆς ἀρπαγῆς τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ συζύγου (τοῦ Σκληρόπουλου, Σγουρόπουλου)· τῆς κόρης τῆς ἀστραπῆς ποὺ σκοτώνει τὸν δράκοντα· πάλη μὲ τὸ Στοιχειὸ κ. ἄ.

2. Παραλογές: τῆς Ἀρετῆς ἢ τοῦ Κωσταντῆ (νεκροῦ ἀδελφοῦ)· τοῦ γεφυριοῦ τῆς Τρίχας ἢ τῆς Ἄρτας· τοῦ κολυμβητῆ· τῆς Λάμιας· τοῦ γυρισμοῦ καὶ ἀνα-

γνωρισμοῦ τοῦ ξενιτεμένου συζύγου· τοῦ Μαυριανοῦ καὶ τοῦ βασιλιᾶ· τοῦ Μαυριανοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς του. Ἀναγνώρισις ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς. Κατάρα τῆς μάννας νὰ φάη τὸ παιδί της ὁ λύκος ἢ τὸ ἀρκούδι· τοῦ Χαριτζανῆ ἢ τῆς Ἑλιογέννητης· τοῦ κριματισμένου· τοῦ βοσκοῦ καὶ τῆς Λάμιας· τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ τοῦ φόνου τοῦ δράκοντος· τῆς κακῆς πεθερᾶς· τῆς Ἑβραιοπούλας· τοῦ ἐρωτευμένου ποὺ προσποιεῖται τὸν ἄρρωστο καὶ ζητεῖ φιλί· τῆς ἀπολησιμονημένης· τῆς ἀπαρνημένης ποὺ καταρᾶται τὸν ἐραστήν της· τῆς Σούσας κ.ἄ.

3. Ἱστορικὰ καὶ κλέφτικα.

4. Τῆς ἀγάπης (ἐρωτικά).

5. Τοῦ γάμου: εἰς τοὺς ἀρραβῶνας· εἰς τὰ προικιά· κατὰ τὸ στόλισμα τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης· κατὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ γαμβροῦ· ὅταν ἐκκινή ἡ νύμφη διὰ τὸ στεφάνωμα· καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ· ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ· εἰς τὸ γαμήλιον τραπέζι καὶ τὸν χορὸν· παινέματα εἰς τοὺς νεονύμφους· τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου (πρωίαν τῆς Δευτέρας) πρὸ τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου· στὸν κουμπάρο· στοὺς συμπεθέρους κ.ἄ.

6. Τῆς ξενιτειᾶς. Τραγούδια διὰ τοὺς ξενιτεμένους· π.χ. εἰς τὸν γιόν της ποὺ φεύγει στὴν ξενιτειὰν ἢ μάννα ζυμώνει παξιμάδια. Κακὴ μάννα διώχνει τὸ παιδί της στὴν ξενιτειὰ ὅπου καὶ ἀποθνήσκει· ξενιτεμένος ἄρρωστος· ξενιτεμένος πέμπει γράμμα νὰ μὴν τὸν περιμένουν, διότι ἔπεσε εἰς τὰ χέρια μάγισσας καὶ ἐξέχασε τὸ σπίτι κ.ἄ.

7. Μοιρολόγια: Γενικὰ θρηνητικὰ ἄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ θρηνοῦντες ἀπευθύνονται πρὸς τὸν νεκρὸν (διὰ τὸν θάνατόν του· ἀποχαιρετισμοί· παραγγελίαι πρὸς ἄλλους νεκροὺς τῆς οἰκογενείας ἢ συγγενεῖς) ἢ παρουσιάζεται ὁ νεκρὸς νὰ ἀποχαιρετᾶ τὸν Ἐπάνω κόσμον, νὰ ἐκφράζη ἐπιθυμίαν του ἢ στέλλονται ἀπὸ τοὺς νεκροὺς μηνύματα ἀπὸ τὸν Ἄδην. Ἀλληγορικὰ (ἐλαφίνα· εἶχα μηλιὰ στὴν πόρτα μας) κ.ἄ. Μοιρολόγια α) εἰς παιδί· εἰς ἀδελφόν, ἀδελφήν· εἰς γονεῖς (μητέρα καὶ πατέρα)· εἰς ἀνύπανδρον νέον ἢ νέαν· εἰς νοικοκύρην καὶ γεωργόν· εἰς νοικοκυράν. β) εἰς τὸν νεκρὸν μόλις ξεψυχήσῃ· ὅταν τὸν σηκώσουν διὰ τὴν ταφήν. γ) εἰς ξένον. δ) εἰς θαλασσινὸν κ.ἄ. ε) Μοιρολόγια τοῦ Χάρου, δηλ. διάφορα ἄσματα θρηνητικὰ μὲ ὑπόθεσιν τὸν Χάρον· π.χ. ὁ Χάρος πραματευτής· ὁ πύργος τοῦ Χάρου· τοῦ Χάρου τὸ περιβόλι· ἢ μάννα τοῦ Χάρου· ἀντρειωμένοι καὶ ὁ Χάρος κλπ.

8. Σατιρικά. α) γέρου: γέρος ἐρωτεύεται ἢ παντρεύεται νέαν· γέρος ἀνώφελος. β) γυναικῶν: γριὲς ποὺ παρουσιάζονται ὡς νέαι, γριὲς μέθυσοι. γ) σατιρικὰ παπάδων καὶ καλογέρων. δ) ζῶων: μέρμηγκας· ποντικοὶ καὶ γάτοι· λαγός· σκαντζόχοιρος. ε) φτωχῶν καὶ σπανῶν: γάμος φτωχοῦ. ς) ἀποκριάτικα. ζ) ἄσεμνα κ.ἄ.

9. Θρησκευτικά: κάλαντα τῶν Χριστουγέννων· τοῦ Ἀγ. Βασιλείου· τῶν

Φώτων· τοῦ Λαζάρου· τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος· τὸ μοιρολόγι τῆς Μεγ. Παρασκευῆς· τραγούδι τῆς Λαμπρῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου κλπ.

10. Ἄσματα σχετικά με ἔθιμα: τραγούδια ἀποκριάτικα· χελιδόνισμα τῆς 1ης Μαρτίου· τῆς Περπερούνας· τῆς αἰώρας (κούνιες· σοῦσες) κατὰ τὴν Λαμπρὴν (Πάσχα) ἢ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου· τῆς Πρωτομαγιάς· τοῦ Κληδόνου· τοῦ Λειδινοῦ (ἐν Αἰγίνῃ)· τοῦ Ζαφείρη (θρηνητικὸν ἄσμα) κλπ.

11. Ἐργατικά· κατὰ τὴν κωπηλασίαν· εἰς τὸν μύλον (χειρόμυλον)· κατὰ τὸ θέρος (ὅταν τελειώνη ὁ θερισμός)· κατὰ τὸν ἄλωνισμόν· τὸν τρυγητόν· κατὰ τὴν μεταφορὰν βαρέος ἀντικειμένου· π.χ. μυλόπετρας· εἰς τὸν δρόμον κλπ.

12. Διδακτικά· π.χ. φιλονικία λουλουδιῶν ποῖον μυρίζει καλύτερα (δάφνη καὶ μηλιά· ὁ δυόσμος, ὁ βασιλικὸς καὶ τὸ μακεδονήσι κ.ἄ.)· τὰ περασμένα νιάτα· χαρῆτε νιοί, χαρῆτε νιές· τοῦ γέρου τὸ φίλημα· παραγγελίαι φρόνιμης μάνας στὸν γιό της· οἱ καλοὶ γειτόνοι. Ἐκλογή γυναικὸς (ψηλῆς, κοντῆς) κ.ἄ.

13. Τραγούδια τῶν βοσκῶν καὶ ναυτικά. α) τὸ λάγιο ἄρνι· στοίχημα βοσκοῦ καὶ βασιλιᾶ· τσοπανάκος ἤμουνα· τὸ κλέψιμο τοῦ κοπαδιοῦ κ.ἄ. β) ὁ θάνατος τοῦ ναυτόπουλου κλπ.

14. Παιδικά: α) κατὰ τὴν ἐμφάνισιν ζώων ἢ πτηνῶν· π.χ. τῶν πελαργῶν, τῶν χελιδονιῶν· κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς βροχῆς τὸ φθινόπωρον. β) σχετικά πρὸς ἑορτάς: τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Λαζάρου κ.ἄ. γ) συνδεδεμένα με παιγνίδια. δ) σκωπτικά κ.ἄ. ε) προσευχαὶ τῶν παιδιῶν.

15. Ταχταρίσματα καὶ νανουρίσματα τῶν μητέρων εἰς τὰ παιδιά των κατὰ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν.

β) Μουσική.

1. Λαϊκοὶ ὄργανοπαῖκται καὶ μουσικὰ ὄργανα.

2. Ἐπαγγελματίαι ὄργανοπαῖκται (βιογραφικὸν σημεῖωμα καὶ φωτογραφία τοῦ ὄργανοπαίκτου). Ποῖα μουσικὰ ὄργανα ἐχρησιμοποιοῦν παλαιότερον καὶ ποῖα σήμερον. Πνευστὰ καὶ κρουστὰ ὄργανα· (περιγραφή καὶ σχεδιάσμα ἢ φωτογραφία τούτων).

3. Συνήθειαι τῶν ὄργανοπαικτῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μουσικῆς τραγουδιῶν ἢ χορῶν. Ἀμοιβαί των κατὰ τοὺς γάμους, τὰς διασκεδάσεις καὶ τοὺς χορούς.

4. Ἄσματα μόνον ὄργανικά, δηλ. ἄνευ κειμένου.

5. Ἄσματα α) μονωδιακὰ (τραγουδεῖ εἷς) μετὰ ἢ ἄνευ συνοδείας ὄργάνου. β) χορωδιακὰ: ἀνδρῶν, γυναικῶν ἢ μεικτά· κατ' ἀντιφωνίαν μονωδοῦ καὶ ὁμάδος τραγουδιστῶν,

6. Πολυφωνικά τραγούδια χορωδιακά, εκτελούμενα μετὰ ἢ ἄνευ συνοδείας ὄργάνου.

7. Χορευτικά.

8. Ἐλευθέρου ρυθμοῦ ᾄσματα, ἐπιτραπέζια, ἄλλως λεγόμενα τῆς τάβλας καὶ καθιστά.

9. Ἠχογράφησις τῆς μουσικῆς τῶν ᾄσμάτων καὶ χορῶν ἢ καταγραφή αὐτῆς εἰς τὸ πεντάγραμμον.

γ) Λαϊκοὶ χοροί.

1. Ποῖοι χοροὶ εἶναι σήμερον ἐν χρήσει καὶ ποῖοι παλαιότερον.

2. Ὄνόματα χορῶν· π.χ. καλαματιανός, πεντοζάλης, σοῦστα κλπ.

Χοροὶ μεικτοί, δηλ. πὺρ χορεύονται ὁμοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, καὶ χοροὶ ἰδιαίτεροι τῶν ἀνδρῶν (ἀνδρικοὶ) καὶ τῶν γυναικῶν (γυναικεῖοι).

3. Περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας χορεύεται ἕκαστος χορός: κοιναὶ διασκεδάσεις, γάμοι κατὰ τὰς ἀπόκρεως τὴν τελετὴν τῶν Ἀναστεναρίων, ἄλλαι εἰδικαὶ ἐορταὶ κλπ.

4. Ἐκτέλεσις τοῦ χοροῦ.

Χορογραφικὴ θέσις (δηλ. στάσις τοῦ σώματος τῶν χορευτῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἕκαστου χοροῦ): κορμὸς κεκλιμένος πρὸς τὰ ἔμπρός, ὀπίσω, πλαγίως. Θέσις τῆς κεφαλῆς, τῶν χειρῶν. Τί κρατοῦν οἱ χορευταὶ εἰς τὰς χεῖρας.

5) Βήματα τοῦ χοροῦ (γραφικὴ παράστασις τῶν βηματισμῶν)· σχηματισμοὶ τοῦ σώματος (φιγοῦρες) κατὰ τὸν χορόν.

6. Τραγούδια κατὰ τὸν χορόν. Ποῖοι τραγουδοῦν καὶ μὲ ποίαν σειρὰν.

7. Ἐθιμοτυπικὴ συμπεριφορὰ κατὰ τοὺς χορούς· π.χ. μὲ ποίαν σειρὰν χορεύουν, ποῖος θὰ χορεύσῃ πρῶτος κλπ.

Ζ') Μῦθοι - Παραμύθια - Εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα

1. Μῦθοι.

Οἱ μῦθοι ἀναφέρονται εἰς τὰ ζῶα, εἰδικῶς εἰς τὴν ζωὴν των, τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ ἦθη των, τὰς ιδιότητας (πανουργίαν, εὐφυΐαν) κ.ἄ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις λέγονται οἱ μῦθοι· π.χ. ὡς παροιμιώδεις διηγήσεις, εὐτράπελοι κλπ. Μῦθοι· π.χ. ὁ λύκος καὶ ὁ γάιδαρος· ὁ λύκος καλόγερος· ὁ σκατζόχοιρος καὶ ἡ ἄλεπού· ἡ ἄλεπού καὶ ὁ γάιδαρος· ἡ καμήλα καὶ ὁ γάιδαρος· ὁ κάβουρας καὶ τὸ φίδι ὡς κουμπάροι· ὁ γεωργὸς καὶ ὁ ὄφις· ἡ κουκουβάγια καὶ τὸ γεράκι· ὁ σκύλος καὶ ὁ γάτος· ὁ γάτος καὶ ἡ ὄχιά· ὁ γάτος καὶ ὁ ποντικὸς κ.ἄ.

2. Παραμύθια.

Πότε λέγονται τὰ παραμύθια. Θέσις τοῦ παραμυθιοῦ εἰς τὸν λαόν. Παραμυθάδες. Καταγραφή παραμυθιῶν.

3. Εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα.

Αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις εἶναι σύντομοι ἀφηγήσεις, ἀνέκδοτα, μὲ χαρακτηριστικὸν διὰ τὸ νὰ γελάσουν οἱ ἀκούοντες. Ἐκ τούτων ἄλλαι εἶναι τοπικαί, δηλ. περιπαικτικαὶ τόπων, ἄλλαι δὲ γενικοῦ περιεχομένου· ἀναφέρονται δηλ. α) εἰς ἔλαττώματα ἀνθρώπων, ὡς ἡ εὐπιστία, ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀμάθεια, ἡ νωθρότης, ἡ ἡλιθιότης, ἡ πονηρία, ἡ κουτοπονηρία, ἡ φιλαργυρία, ἡ πολυλογία κ.ἄ. β) εἰς συμβάντα τῆς κοινωνίας ἕξ ἀπάτης, πανουργίας, μοιχείας, λαγνείας, ἀπαγωγῆς γυναικὸς κλπ.

Η΄.) Παραδόσεις

Σύντομοι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι συνδέονται χρονικῶς μὲ ὠρισμένα κτίσματα ἢ τόπους ἐκάστης περιοχῆς (πύργους, κάστρα, ἐρειπωμένα ἀρχαῖα κτήρια, σπήλαια, ὄρη, τοποθεσίας), πρόσωπα (μυθικά, ἱστορικά), γεγονότα, πρὸς δὲ μὲ ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως κλπ.

α) Ἱστορίαι ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος.

1. Θεοί, ἥρωες, ἱστορικὰ πρόσωπα· π.χ. τοῦ Δία τὸ μνήμα, ὁ τάφος τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὁ Ὅμηρος, ὁ Πλάτων, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κ.ἄ.

2. Ἱστορίαι περὶ τόπων, πόλεων, κάστρων, πύργων, ἐρειπωμένων κτηρίων κ.ἄ.· π.χ. ἡ φυλακὴ τοῦ Σωκράτους· ὁ κάμπος τοῦ Μαραθῶνος· οἱ κολόνες τῶν Φιλίππων. Πίνδος υἱὸς τοῦ Μακεδόνα· τὸ παχνὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου· τὸ σπίτι τοῦ Ἰπποκράτους (Κῶς)· ἡ Πόλη κ' ἡ Ἀγία Σοφία· τὸ Κάστρο τῆς Ὠριᾶς, τὰ παλάτια τῆς Ρήγαινας (Κύπρος)· ἡ πέτρα τοῦ Διγενῆ. Βουλιαγμένοι τόποι (καταβόθρες) κλπ.

β) Μαρμαρώματα.

Ἡ λιθωμένη γριά. Τῆς γριάς τὰ τυριά· τῆς γριάς σωρός. Ἡ γονατιὰ τοῦ Διγενῆ. Ἡ πεταλιὰ τοῦ ἀλόγου: τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἁγιωργιοῦ. Ἡ πετρωμένη πέστροφα. Ὁ βοσκὸς καὶ ὁ Μάρτης. Ἡ γυναικόπετρα κ.ἄ.

γ) Βασιλιάδες καὶ Ρηγάδες.

Ἡ Ρήγαινα καὶ τὰ παλάτια της (Κύπρος). Ὁ Διγενῆς κ' ἡ Ρήγαινα. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κλπ.

δ) Ἀρχαῖοι Ἕλληνες· γίγαντες· ἀντρειωμένοι.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες. Ὁ Θεὸς καὶ οἱ γίγαντες. Σαραντάπηχοι. Κύκλωψ. Τριμάτες ἢ Τρίμματοι. Μονοβύζα. Διγενῆς. Ἀντρειωμένοι.

ε) Παραδόσεις περί νεωτέρων ιστορικῶν προσώπων καὶ γεγονότων· π.χ. διὰ τὸν Κατσαντώνην, τὸν Λάμπαν, τὴν Λένω Μπότσαρη, τὸν Καταραχιάν, τὸν Γιουσοῦφ Ἀράπην, τὸν Ἀλῆ Πασάν, ἐχθρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τόπων κλπ.

ς) **Θρησκευτικαὶ Παραδόσεις.**

1. Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του. Ἡ Παναγία. Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἑβραῖοι. Καταδίωξις τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ αἶγα καταραμένη. Ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πρόβατο εὐλογημένο. Ἀπαγχονισμὸς τοῦ Ἰούδα. Τοῦ Καϊάφα τὸ μνῆμα. Ἡ ἅγια Καλὴ κ.ἄ.

2. Παραδόσεις περί προσώπων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ Ἁγίων:

α) ὁ Ἀδάμ, ὁ Κάϊν καὶ ὁ Ἄβελ, ὁ Νῶε καὶ ὁ κατακλυσμὸς, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Προφήτης Ἡλίας, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ Ἰούδας κλπ. β) Ἁγιοὶ: Ἀνάργυροι, Βαρβάρα, Γεώργιος, Δημήτριος, Μάμας, Μαρίνα, Μόδεστος, Νικόλαος, Παρασκευή, Παχώμιος, Σπυρίδων, Τρύφων κλπ.

3. Παραδόσεις ἀναφερόμεναι εἰς ἐκκλησίας ἐκάστης περιοχῆς. Ἀνέγερσις ἐκκλησίας κατόπιν: δράματος, ἀνευρέσεως εἰκόνας κλπ. Θαυματουργοὶ εἰκόνες καὶ θαύματα. Ἁγιάσματα.

ζ) **Παραδόσεις περί δαιμονικῶν ὄντων.**

1. Νεράιδες· ὀνόματα αὐτῶν (Καλομοῖρες, Καλότυχες, Καλὲς κυράδες κ.ἄ.)· μορφή καὶ τόποι ὅπου παρουσιάζονται: πηγαί, ποταμοί, σταυροδρόμια, ἀλώνια κ.ἄ.

2. Ἀνασκελάδες (ἀρχ. ὄνοσκελῖς). Χαμοδράκια (ποιμενικοὶ δαίμονες)· π.χ. τὸ Σμερδάκι ἐν Πελοποννήσῳ.

3. Καλικάντζαροι. Οἱ δαίμονες οἱ ὅποιοι παρουσιάζονται ἀπὸ τῆς 25 Δεκ. - 5 Ἰαν. Ὄνόματα αὐτῶν· π.χ. Κάουδοι (ἐν Κρήτῃ), Σκλαπούνταροι (ἐν Κύπρῳ). Διηγήσεις περί τῶν δαιμονικῶν ὄντων τούτων.

4. Λάμιες. Στρίγγλες. Γελλῶ. Διηγήσεις περί τῆς μορφῆς καὶ τῆς δράσεως αὐτῶν.

5. Φαντάσματα καὶ διάβολος.

6. Βραχνὰς ἢ Ἡσκίος κλπ. (ἀρχ. ἐφιάλτης).

η) **Θησαυροὶ καὶ Ἀράπηδες.**

Διηγήσεις περί στοιχειωμένων θησαυρῶν τοὺς ὁποίους φρουρεῖ τὸ στοιχειὸν ἢ ἕνας ἀράπης καὶ περί ἀποκαλύψεως τοῦ τόπου ὅπου εἶναι θαμμένος ὁ θησαυρός. Τρόπος εὐρέσεως καὶ παραλαβῆς αὐτοῦ.

θ) **Δράκοι.**

Ὁ γέρο Δράκος. Τὰ σπίτια τοῦ Δράκου. Ἡ σπηλιὰ τοῦ Δράκου. Δρακοσπηλιὰ κ.ἄ.

ι) **Δράκοντες καὶ ὄφεις.** Ὁ Δρακόλακκος· τὸ Δρακονέρι· Δράκοι ποὺ παρουσιάζονται εἰς πανηγύρι καὶ ἀρπάζουν γυναῖκες. Ὁ Ἄι Δονᾶτος καὶ ὁ Δράκοντας (ἐν Ἡπείρῳ) κλπ. Ἡ πέτρα τῆς Κουφῆς (Κύπρος). Φίδια διαφόρων τόπων κλπ.

ια) **Στοιχεῖα καὶ στοιχειωμένοι τόποι.** Τὸ στοιχεῖο: τοῦ σπιτιοῦ, τῆς βρύσης, τοῦ πηγαδιοῦ, τῆς θαλάσσης· τόπων, δένδρων. Δηγήσεις περὶ στοιχειῶν καὶ στοιχειωμένων τόπων.

ιβ) **Μάγοι καὶ μάγισσες.** Σχετικαὶ ἱστορίαι.

ιγ) **Μοῖρες.** Δηγήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μοιρῶν, τῆς μορφῆς των καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐτάς.

ιδ) **Ἀσθένειαι.** Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν· οἷον τῆς πανώλους, τῆς εὐλογιάς, τῆς χολέρας κλπ.

ιε) **Ἡμέρες.** Προσωποποιήσεις ἡμερῶν· π.χ. Ἄγ. Παρασκευή, Πεφταργά κλπ.

ις) **Θάνατος, Χάρος καὶ Κάτω Κόσμος.** Δηγήσεις περὶ τοῦ Χάρου. Πῶς οὗτος ἐμφανίζεται καὶ ἀρπάζει τὴν ψυχὴν. Θεὸς καὶ Χάρος. Περὶ τοῦ Κάτω Κόσμου. Τρίχινο γεφύρι κλπ.

ιζ) **Νεκροὶ καὶ ψυχαί.** Παραδόσεις περὶ ψυχῆς. Δηγήσεις περὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀποβιωσάντων ἐκ βιαίου θανάτου (ἀδικοσκοτωμένοι). Περὶ βρυκολάκων (καταχανάδες, σαρκωμένοι, κακαθροπισμένοι κ.ἄ.).

ιη) **Φυσικὸς κόσμος.**

1. **Ἀστρολογικαὶ καὶ μετεωρολογικαὶ παραδόσεις.**

α) Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· οὐρανὸς καὶ θάλασσα. Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι· ὁ ἥλιος ὅταν δύῃ πάει στὴ μάννα του· τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ· τὰ ἄστρα· ἡ Πούλια· ἡ μεγάλη ἄρκτος· τ' Ἀλειτροπόδι· ὁ Γαλαξίας (ἄχερα, Ἰορδάνης ποταμός)· ἄνοιγμα τοῦ οὐρανοῦ κλπ.

β) Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή, ἡ βροντή, τὰ σύννεφα, ὁ ἀνεμοστρόβιλος.

2. **Ζῶα:** ἀρκούδα· ἔλαφος· ἔλαφι ποὺ ἔρχεται εἰς πανηγύρι Ἁγίου νὰ θυσιασθῆ· τὸ ἔλαφι καὶ τὸ φίδι· τὸ φίδι καὶ ἡ μέλισσα· ὁ λύκος, ἡ χελώνα, τὸ μυρμήκι, ὁ ψύλλος, ἡ ἀράχνη, ἡ ὄρνιθα, ἡ πέρδικα, ὁ κόρακας, ὁ αἰτός, τὸ ἀηδόνη, ἡ νυκτερίδα, τὸ δελφίνι, ἡ φώκια. Εὐλογημένα καὶ κατηραμένα ζῶα· π.χ. τὸ πρόβατον, τὸ βόδι, ἡ αἶγα κ.ἄ.

3. **Φυτὰ:** ἡ ἐλαία, ὁ πεῦκος, ἡ λεύκη, ἡ καρδιά, ὁ βασιλικός, τὸ δενδρολίβανον καὶ ἡ δάφνη· τὸ κυπαρίσσι, ὁ βάτος καὶ τὸ κλῆμα· ὁ ἀζόγουρας, ἡ μελισσαντρού· τῆς Παναγιᾶς τὸ λουλουδάκι· τὰ λούπινα· ἡ ροδοδάφνη κλπ.

ιθ) **Αἷτια** (αἰτιολογικαὶ παραδόσεις).

Ὁ Μάρτης· ἡ γυναῖκα τοῦ Μάρτη. Διατὶ γκαρίζει ὁ γαῖδαρος, μαλώνει ὁ

σκύλος με τὸν γάτη, μυρίζονται τὰ σκυλιὰ τὸ ἓνα τ' ἄλλο, μυρίζονται τ' ἄλλογα ὅταν σμίξουν· διατὶ ἡ αἶγα ἔχει ὑψωμένη τὴν οὐρά της κλπ.

Θ.) Παροιμίας, παροιμιώδεις φράσεις καὶ γνωμικὰ

Εἰς ἐκάστην παροιμίαν ἢ παροιμιώδη φράσιν καὶ γνωμικὸν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐπεξηγηθῆται εἰς ποίαν περίπτωσιν λέγεται καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν. Εἰς τὴν ἐπεξηγήσιν ταύτην πρέπει νὰ περιλαμβάνωνται ἔτι καὶ σχετικαὶ τυχὸν πληροφορίες τοῦ ὑπαγορευσαντος ὡς πρὸς τὴν ἀρχήν, δηλ. τὸ γεγονός, τὴν αἰτίαν ἢ τὸν μῦθον ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθεν ἡ παροιμία ἢ τὸ γνωμικόν.

Ι.) Αἰνίγματα. Λογοπαίγνια. Ἀριθμητικὰ προβλήματα. Καθαρογλωσσήματα

α) Αἰνίγματα.

Ὄνομα: ἄνοιωμα, παρατσάφαρο, παραμύθι, μῦθος κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ μεταξὺ ποίων λέγονται τὰ αἰνίγματα.

Εἰς ἕκαστον αἰνίγμα ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ σημειώνεται καὶ ἡ λύσις του, δηλ. τί σημαίνει.

Ὑποκείμενον αἰνίγματος εἶναι: α) ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος του: ἡ κεφαλὴ, ἡ γλῶσσα, τὰ μάτια, τὸ κρανίον μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου κ.ἄ. β) τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς οἰκίας καὶ αἱ τροφαί· π.χ. ἡ σκάφη, τὸ σταρνί, τὸ λαγύνη, ὁ σοφρᾶς, ὁ μύλος, ὁ λύχνος, ἡ λεπίς, τὸ τηγάνι, ὁ ἄσκος, ὁ ἀργαλειός, τὰ χερόκτενα, ἡ ἀνέμη, τὸ αὐγὸ κλπ. γ) ὁ γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς βίος· π.χ. τὸ ζευγάρι τοῦ γεωργοῦ, ὁ ζυγός, τὸ ἄροτρον κλπ. δ) ὁ φυσικὸς κόσμος· π.χ. ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος, τὰ ἄστρα, τὰ νέφη, ἡ θάλασσα, τὸ ποτάμι, τὸ βουνό, ἡ ὁδὸς κλπ. ε) ὁ ζωικὸς κόσμος· π.χ. τὸ βόδι, ἡ αἶγα, τὸ ἄρνι, ὁ ἡμίονος, τὸ χελιδόνι κ.ἄ. στ) ὁ φυτικὸς κόσμος· π.χ. ἡ κράμβη, τὸ ραπάνι, ἡ κιτριὰ, τὸ πουρνάρι, τὸ κρεμμύδι, τὸ σκόροδον, τὸ κάστανον, τὸ ρόδι, τὸ καρπούζι κλπ.

β) Λογοπαίγνια καὶ Καθαρογλωσσήματα (ἢ γλωσσοδέτες).

1. Εἰς τὰ λογοπαίγνια γίνεται χρῆσις λέξεων διὰ τῆς ταχείας ἐκφορᾶς τῶν ὁποίων συνδέονται αὐταὶ πρὸς σχηματισμὸν διαφόρου ἐννοίας· π.χ. ἐκ τῶν λέξεων *Κῶ*, *Δαμία* (Κρήτη), ταχέως ἐκφερομένων, ἀκούεται ἡ φράσις: *κόλλα μία* = κτύπα μία, ὅποτε ὁ ἕτερος, δηλ. ὁ ἀκούων, καταφέρει κτύπημα εἰς τὸν λέγοντα. Ἐπίσης παραλείπονται συλλαβαὶ ἢ λέξεις ἐκ τοῦ λόγου ἢ μετατίθενται σύμφωνα λέξεως, ὥστε νὰ παρασυρθῇ ὁ ἀκούων εἰς ἄλλην ἐννοίαν. Χάριν ἔτι παιδιᾶς ἢ ὡς αἰνίγμα ἢ πρὸς κατάραν, ὕβριν κ.ἄ. χρησιμοποιοῦνται λέξεις ὁμόηχοι ἢ κατὰ παρήχησιν· π.χ. *πὲς ἀλεύρι*.

³ *Ἀλεύρι. Ὁ τάδε σὲ γυρεύει. — Δὲν ξέρω. Νὰ ξεραθῆς.*

2. Πρὸς ἐπίδειξιν λεκτικῆς ἰκανότητος κυρίως μεταξὺ τῶν παιδιῶν λέγονται καὶ καθαρογλωσσήματα. Πρόκειται περὶ ταχείας κατ' ἐπανάληψιν ἀπαγγελίας δυσπροφέρτων λέξεων· π.χ. Ἀνέβηκα σὴν ζερδελιά, τὴν μπερδελιά καὶ τὴν ζερδελομπερδελοκουκιά, νὰ κόψω ζέρδελα, μέρδελα καὶ ζερδελομπερδελόκουκα (Σάμος).

γ) **Λαϊκὰ προβλήματα.** Ταῦτα ἔχουν θέσιν εἰς τὸν λαὸν ὅπως τὰ αἰνίγματα, ἤτοι ὡς παιδιαὶ πνευματικῆς ἀσκήσεως· π.χ. τὸ πρόβλημα· Δύο μάννες καὶ δύο κόρες ἐπῆραν ἀπὸ ἓνα πορτοκάλι ἢ κάθε μία· ἦσαν 4 ὄλα τὰ πορτοκάλια κ' ἔμεινε καὶ ἓνα στὸ μοιρασίη. Πῶς ἔγινε; (Μάννα, κόρη, ἐγγονή).

ΙΑ΄.) Εὐχαί. Κατάραι. Βλασφημίαι. Ὅρκοι. Χαιρετισμοί. Προπόσεις

(Βλ. ἄνωτ., σελ. 106 - 108. Κοινωνικὸς βίος, κεφ. Ε΄).

ΙΒ΄.) Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ

1. Βαπτιστικὰ ὀνόματα: τὸ ἐπίσημον ὄνομα, δηλ. τὸ βαπτιστικόν, καὶ οἱ διάφοροι τύποι ὑφ' οὓς τοῦτο λέγεται· π.χ. Ἐμμανουήλ: Μανόλης, Μανολιός, Μανολάκης, Μάνος, Μανιός, Μανιάς.

2. Ὄνόματα οἰκογενειακὰ ἢ ἐπώνυμα.

3. Τὰ παρωνύμια (παρατσούκλια). Ἀπὸ ποῦ δίδονται τὰ παρατσούκλια.

4. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι (μπουλιάρικα, κουδαρίτικα κ.ἄ.).

5. Τοπωνύμια, δηλ. ὀνόματα πόλεων, χωρίων, συνοικισμῶν, ἀγροτικῶν τοποθεσιῶν. Δέον νὰ παρατίθεται καὶ ἡ σχετικὴ διήγησις τοῦ λαοῦ, εἰάν ὑπάρχη, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, δηλ. ἀπὸ ποίαν αἰτίαν ἢ γεγονὸς κλπ. ἔλαβεν ὁ τόπος τὸ ὄνομα.

6. Ὄνόματα τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους, ἡμερῶν κ.ἄ.· π.χ. Καλομηνᾶς ὁ Μάιος. Πεντάγνωμος ὁ Μάρτιος. Ἄι Ἀντριάς ὁ Νοέμβριος κλπ. Ἡμέραι: οἱ μέρες τῆς γριᾶς, μερομήνια, δρίμες, πρωτομηνιά κλπ.

7. Προσωπικὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια δίδονται εἰς τὰ ζῶα, ὡς εἰς τὸν κύνα, τὸν ὄνον, τὸν ἡμίονον, τὸ βόδι, τὰ αἰγοπρόβατα κλπ.

V. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ ἢ ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ

Πρὸς πλήρη κατανόησιν διαφόρων σημείων τοῦ λαϊκοῦ βίου δὲν εἶναι ἐπαρκῆς ἡ περιγραφή, ὅσον λεπτομερῆς καὶ παραστατικῆ καὶ ἂν εἶναι αὕτη. Εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτο ὁ μελετητὴς νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει του καὶ ἀπεικόνισιν τοῦ περιγραφομένου θέματος ἢ τὸ ἴδιον τὸ ἀντικείμενον, ἐὰν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεύς, ἔφ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὸν καταρτισμὸν ἀριτίας κατὰ τὸ δυνατὸν συλλογῆς, δέον νὰ παραθέτῃ τουλάχιστον φωτογραφίας τῶν περιγραφομένων προσώπων, ἀντικειμένων, τόπων, ἐθιμικῶν ἢ ἄλλων ἐνεργειῶν εἰς τὸν ὕλικὸν καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον, ὅταν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ περισυλλέξῃ τὸ ἀντικείμενον περὶ τοῦ ὁποίου κάμνει λόγον.

Διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης, ὡς ἐλέχθη καὶ ἄνωτ., σ. 75, δύνανται ἔτι νὰ καταρτίζωνται κατὰ τόπους εἰς τὸ Σχολεῖον ἢ εἰς τὴν Κοινότητα καὶ λαογραφικαὶ μουσειακαὶ συλλογαί, εἰς τὰς ὁποίας νὰ συγκεντρώνωνται τὰ σχετικὰ ἀντικείμενα ἢ φωτογραφίαι αὐτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ διαφόρων ἐθιμικῶν πράξεων.

Παρατίθεται κατωτέρω ἐνδεικτικὴ ἀναγραφή ἀντικειμένων καὶ κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων πρὸς συλλογὴν ἢ φωτογράφησιν.

I. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

A) 1. Κατοικία. Μορφή τῆς κατοικίας ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς· τῆς αὐλῆς· τοῦ φούρνου· τῆς καλύβης τῶν ποιμένων καὶ τῆς μάνδρας· (σχεδιάγραμμα καὶ φωτογραφίαι).

2. Σκεύη καὶ ἔπιπλα τῆς οἰκίας.

3. Ἐνδύματα γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν (ἐορταστικά καὶ καθημερινὰ) (βλ. ἄνωτ., σ. 77).

4. Ὑφαντικὴ. Πρῶται ὕλαι. Ἐργαλεῖα: ἀδράχτι, ρόδα, τυλιγάδι, ἀνέμη, ἀργαλειὸς κλπ. Βαφικαὶ ὕλαι.

5. Κεντητικὴ καὶ πλεκτικὴ. Ἐργαλεῖα. Τὰ διάφορα κεντήματα: εἰς τὰ ροῦχα, τὰ φορέματα τῶν γυναικῶν, διὰ τὸν στολισμὸν τοῦ σπιτιοῦ κλπ.

6. Κοσμήματα γυναικῶν (βλ. ἄνωτ., σ. 77).

7. Ξυλοτεχνία. Ξυλόγλυπτα: καθίσματα, τραπέζια, σεντούκια (κασσέλες)· σοφράς. Σκεύη: κουτάλια, πιρουνία, ποτήρια, ξύλινοι λεκάναι, ξύλινες καρδάρες. Πλεκτὰ σκεύη· π.χ. διὰ τὴν τυροκομίαν. Ράβδοι τῶν βοσκῶν (γκλίτσες)· σφραγιδες κλπ.

8. Μεταλλοτεχνία· π.χ. ταψιά, μπρίκια, λυχνάρια, θυμιατά, καντηλέρια, γαβάθες, δίσκοι, λεκάναι, παγούρια κ.ά.

9. Κεραμική: σταμνιά, λαγύνια, κανάτες, τσουκάλια, πιάτα, μπρίκια, θυμιατά, γλάστρες, μικροὶ πίθοι κ.ά.

10. Ζωγραφική.

B) Ἀγροτική καὶ κτηνοτροφική ζωὴ κλπ.

1. Γεωργία. Τὸ ἄροτρον μὲ τὰ ἐξαρτήματά του: ζυγός, βουκέντρι, φίμωτρα· σάκκος σπόρου· ἄλλα ἐργαλεῖα καλλιεργείας. Θερισμός: δρεπάνια· δέσμη σταχύων ἢ σταυρός κατ' ἔθιμον εἰς τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ.

2. Ἀμπελοργία καὶ ἐλαιοκομία. Ἐργαλεῖα: κλαδεύματος καὶ τρυγητοῦ τοῦ ἀμπελιοῦ· συλλογῆς τῶν ἐλαίων. Σκεύη μετρήσεως τοῦ ἐλαίου.

3. Κτηνοτροφία. Ράβδοι (γκλίτσες) τῶν ποιμένων· κουδούνια τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων. Σύνεργα καὶ σκεύη τῆς γαλακτοκομίας καὶ τυροκομίας.

4. Μελισσοκομία. Μελισσοκομικὰ ἐργαλεῖα καὶ σκεύη.

5. Κυνήγιον. Μέσα τοῦ κυνηγίου: παγίς, δόκανον, σφενδόνη, δίκτυ.

6. Ἀλιευτικὸς βίος. Ὅμοιώματα καραβιῶν. Γοργόνες. Σύνεργα παλαιότερον τοῦ ψαρέματος.

II. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1) Γέννησις - Βάπτισις - Παιδικὸς βίος.

α) Βότανα: 1) διὰ τὰς στείρας πρὸς ἀπόκτησιν παιδιῶν· 2) πρὸς γέννησιν ἄρρενος· π.χ. τὸ ἀρσενικοβότανο· 3) πρὸς πρόληψιν τῆς ἐγκυμοσύνης· π.χ. τὸ ἀτεκνόχορτο, τὸ γυναικόχορτο κ.ά.

β) Προφυλακτικὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἀποβολὴν, π.χ. ὁ ἀνεβασταχτήρας, καὶ πρὸς εὐτοκίαν· π.χ. τὸ χέρι τῆς Παναγίας.

γ) Ἀντικείμενα εἰς τὴν λεχῶ ἢ τὸ μωρὸ πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὴν βασκανίαν (κακὸ μάτι)· π.χ. ματόπετρα, φυλακτό, φλουρι δεμένον μὲ κοκκίνην κλωστήν, σταυρός, χάντρα κ.ά.· γαλατόπετρα διὰ νὰ παράγῃ γάλα ἢ λεχῶ κλπ.

δ) Σπάργανα τοῦ μωροῦ παλαιότερον· π.χ. ἡ φασκιά, τὸ φακιόλι. Κούνια.

ε) Βάπτισις: κουλούρα μὲ στολίσματα ἀπὸ ζύμην διὰ τὸ κάλεσμα τοῦ ἀναδόχου (νουνοῦ) διὰ τὴν βάπτισιν. Τὰ βαπτιστικὰ παλαιότερον καὶ τὰ φωτίκια.

στ) Ἀντικείμενα τῶν παιγνιδιῶν τοῦ παιδιοῦ: βῶλοι, κότσια (ἀστράγαλοι), τσιλίκια, κοῦκλες κ.ά.

2) Γάμος.

Τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου. Τὸ κουλούρι τῆς νύφης. Δεῖγμα τοῦ κινᾶ (κοκκίνης

βαφῆς) διὰ τὴν βαφὴν τῆς κόμης καὶ τῶν νυχιῶν τῆς νύφης. Ὁμοίωμα τοῦ φλάμπουρου (σημαίας τοῦ γάμου).

Δεῖγμα ἢ φωτογραφία τοῦ στολισμοῦ παλαιότερον τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Στέφανα τοῦ γάμου παλαιότερον: ἀπὸ κλῆμα, δάφνην κ.ἄ. (Φωτογραφίαι τῶν διαφόρων ἐθιμικῶν πράξεων κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γάμου).

3) Τελευτή.

Ὁβολὸς (περατίκι) εἰς τὸ στόμα ἢ τὰ θυλάκια τοῦ νεκροῦ ἢ σταυρὸς κέρινος ἢ κεραμίδι μὲ χαραγμένα τὰ γράμματα ΙΣ - ΧΣ ΝΙ - ΚΑ. Πεντάλφα· νεκροκέρια.

Φωτογραφίαι: πομπῆς κηδείας καὶ ἐνταφιασμοῦ· τοῦ σχήματος τῶν κολλύβων ἐντὸς τοῦ δίσκου· τῆς πενθίμου περιβολῆς τῶν οἰκείων τοῦ ἀποβιώσαντος κλπ.

III. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1) Λαϊκὴ πίστις καὶ λατρεία.

α) Σφραγίδες διὰ τὴν τύπωσιν τῆς προσφορᾶς διὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τῶν ἄρτων. Ἄρτοι (ψωμιά, κουλλούρια, πίττες) κατὰ διαφόρους ἑορτάς, οἶον κατὰ τὰ Χριστούγεννα, τὴν Πρωτοχρονιάν, τὰ Φῶτα, τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου, τὸ Πάσχα κ.ἄ.

β) Σύνεργα τῶν παιδιῶν ὅτε ψάλλουν τὰ κάλαντα ἢ ἄλλα εἰδικὰ ᾄσματα: κατὰ τὰ Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιάν, Φῶτα, Σάββατον τοῦ Λαζάρου, τὴν 1ην Μαρτίου· π.χ. τρίγωνον ἐκ σιδηρᾶς ράβδου· ξύλινον χελιδόνι· κλάδοι θάμνων· εἰκὼν· σταυρὸς κλπ.

γ) Προσωπεῖα (μάσκες) διὰ τὰς μεταμφιέσεις κατὰ τὰς Ἀπόκρως. Φωτογραφίαι μετημφισμένων.

δ) Βάγια τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων. Αὐγά τοῦ Πάσχα. Λαμπάδες τοῦ Πάσχα. Πέτρα μαλλιαρὴ τῆς Ἀναλήψεως ἢ πέτρα τῆς Πρωτομαγιάς.

ε) Τάματα εἰς Ἁγίους: ὁμοιώματα μετάλλινα ἢ ἐκ κηροῦ ἀνθρώπων (ὄλου τοῦ σώματος ἢ μελῶν αὐτοῦ), ζώων, πλοίων κ.ἄ.

στ) Φωτογραφίαι ἐθίμων: Παιδιὰ ποὺ λέγουν τὰ κάλαντα κατὰ τὰ Χριστούγεννα ἢ τὴν Πρωτοχρονιάν. Ἀγεροὶ τῶν παιδιῶν τὴν 1ην Μαρτίου (χελιδόνισμα), τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου· ἢ ὑπερπήδησις τῶν πυρῶν τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου)· ἢ ἀνάρτησις εἰς τὴν θύραν τῆς ἀρχιχρονιάς τὴν παραμονὴν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου· θυσίαι ζώων κατὰ πανηγύρεις καὶ διανομὴ τοῦ κρέατος εἰς τοὺς παρευρισκομένους· λιτανεῖαι ἐπὶ ἀνομβρίας· ζῶσιμο τῆς ἐκκλησίας μὲ κηρωμένον νῆμα· σταυροὶ εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν μὲ αἷμα ζῶου κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον ἢ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· ἐγκοιμήσεις ἀσθενῶν εἰς ἐκκλησίας πρὸς θεραπείαν κ.ἄ.

2) **Λαϊκή ιατρική.**

Θεραπευτικά βότανα· λίθοι με θεραπευτικὰς ιδιότητας· π.χ. ὁ αἰμοστάτης· Ἱατρικὰ ἐργαλεῖα παλαιότερον· βεντουῖζες, δοντάγρα, νυστέρι κλπ.

3) **Μαγεία καὶ δεισιδαιμονία.**

α) Σύνεργα διὰ τὴν μαγείαν· ἄγιοκωσταντινᾶτο, καβουροκόκκαλο, κόκκαλο νυκτερίδος, μαυρομάνικο μαχαίρι, σφραγὶς Σολομῶντος, μαγικοὶ δακτύλιοι κ.ἄ.

β) Μαγικὰ βότανα· λησμονοβότανο, ἀπήγανος κλπ.

γ) Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς βασκανίας· βασκαντῆρες, φυλακτά, χάντρες, κλάδοι θάμνων· π.χ. ἀγκαραθιά.

δ) Μαγικὰ βιβλία· Σολομωνικά, Κυπριανάρια κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγικὸν σημεῖωμα, σ. 73 - 75.

ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΓΕΝΙΚΑ, σ. 76.

II. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

A' Κατοικία, σ. 76 - 77.

B' Ἐνδυμα, ὑπόδεσις, κόμμωσις καὶ καλλωπισμὸς, σ. 77.

Γ' Τροφαί, σ. 78.

Ἐπαγγελματικὸς βίος

Δ' Γεωργία, σ. 78 - 80.

E' Ἀμπελουργία, σ. 80 - 81.

ΣΤ' Ἐλαιοκομία, σ. 81.

Z' Ἄλλαι γεωργικαὶ καλλιέργειαι καὶ ἀσχολίαι, σ. 81.

H' Ἔθιμα τῶν γεωργῶν (συνεργασία, ἀλληλοβοήθεια, ἀγοραπωλησίαι), σ. 82.

Θ' Φυτικὸς κόσμος, σ. 82.

I' Ποιμενικὸς βίος, σ. 82 - 84.

IA' Μελισσοκομία, σ. 84.

IB' Κυνήγιον, σ. 84.

IG' Ἀλιεία, σ. 84.

ID' Ζωικὸς κόσμος, σ. 84 - 85.

ΙΕ' Βιοτεχνία

- α) Ύφαντική, σ. 85.
- β) Βαφική, σ. 85 - 86.
- γ) Πλεκτική και κεντητική, σ. 86.
- δ) Ξυλοτεχνία και ξυλογλυπτική, σ. 86.
- ε) Κεραμική, σ. 86.
- στ) Μεταλλουργία, σ. 86.
- ζ) Άλλα επαγγέλματα, σ. 86.

ΙΙΙ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Α' Γέννησις και βάπτισις. Παιδικός βίος, σ. 87 - 91.

Β' Γάμος, σ. 91 - 96.

Γ' Τελευτή, σ. 96 - 101.

Δ' Κοινωνική οργάνωσις, σ. 101 - 106.

α) Ἡ Κοινότης, σ. 101 - 102.

β) Οἰκογένεια, σ. 102.

γ) Συνεργασία και ἀλληλοβοήθεια, σ. 102.

δ) Ἐθιμικὸν δίκαιον, σ. 102 - 106.

Ε' Χαιρετισμοί. Προπόσεις. Εὐχαὶ και ἀποτροπαί. Κατάραι και Ἄφορισμοί. Ὅρκοι. Βλασφημίαι. Ὑβρεις και ὕβριστικά σχήματα, σ. 106 - 108.

ΙV. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Α' Θρησκεία (λαϊκὴ πίστις και λατρεία), σ. 108 - 126.

Β' Μαγεία και σχετικαὶ με αὐτὴν δεισιδαιμονίαι και συνήθειαι, σ. 127 - 129.

Γ' Λαϊκὴ ἰατρική, σ. 129 - 130.

Δ' Ἀστρολογία και μετεωρολογία, σ. 130 - 132.

Ε' Μαντική, σ. 132 - 133.

ΣΤ' Δημώδης ποίησις. Μουσική και λαϊκοὶ χοροί, σ. 133 - 136.

Ζ' Μῦθοι, παραμύθια, εὐτράπελοι διηγήσεις και ἀνέκδοτα, σ. 136-137.

Η' Παραδόσεις, σ. 137 - 140.

Θ' Παροιμίαι· παροιμιώδεις φράσεις και γνωμικά, σ. 140.

Ι' Αἰνίγματα, λογοπαίγνια, ἀριθμητικὰ προβλήματα και καθαρογλωσσήματα, σ. 140 - 141.

ΙΑ' Εὐχαί, κατάραι, βλασφημίας, ὄρκιοι, χαιρετισμοί, προπόσεις, σ. 141.

ΙΒ' Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ (ὀνόματα, τοπωνύμια κλπ.), σ. 141.

V. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Συλλογὴ ἀντικειμένων τοῦ λαϊκοῦ βίου ἢ φωτογραφήσεις αὐτῶν, σ. 142 - 145.

R É S U M É

Questionnaire d'enquête folklorique

Beaucoup de ceux qui s'occupent, particulièrement dans les villages, de recueillir de la matière folklorique et de l'étudier, les instituteurs notamment et d'autres, travaillent le plus souvent sans guide pour leurs sujets d'observation. D'où les recueils de matière rédigés selon les conceptions personnelles sont souvent incomplètes.

L'auteur, pour aider les débutants dans leur tâche, a pensé utile de rédiger ce questionnaire qui doit fournir des idées générales et spécialement un diagramme des sujets constituant le folklore.

Ce guide se propose d'attirer l'attention des chercheurs sur les diverses catégories de la vie populaire traditionnelle c'est-à-dire de la civilisation matérielle, sociale et intellectuelle.

ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΠΛΑΤΥΣΜΟΙ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν τοῦ ὁ Νικόλαος Γ. Πολίτης χαρακτηρίζει ὡς πλατυσμοὺς τὰς παρατηρουμένας ἐνίοτε ἐπαυξήσεις εἰς τὰ κείμενα τῶν παροιμιῶν. Τὸν ὄρον χρησιμοποιεῖ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ὑπὸ τὸ λῆμμα ἀγάλια ἐκ Λακεδαίμονος παροιμίαν:

Ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι

κι ἀπὸ τὸ μέλι τὸ κρασί καὶ στὸ βαένι μπαίνει,

ὅπου παρατηρεῖ: «Πλατυσμός τῆς κοινῆς παροιμίας: ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι».¹

Ἐκτοτε ἐπαναλαμβάνει τὸν χαρακτηρισμὸν κατὰ διαφόρους τρόπους, ὅταν παρουσιάζονται ὅμοιαι περιπτώσεις. Παραθέτω τινὰς ἐκ τούτων.

Βραχυγραφίαι

Ἰ. Βενιζέλος = *Ἰωάννου Βενιζέλου*, Παροιμιαὶ δημῶδεις, ἔκδ. Β', ἐν Ἐρμουπόλει 1867.

Λ. Α. ἀρ. = Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ἀριθμὸς χειρογράφου συλλογῆς.

Migne, P. G. = *Migne, Patrologia Graeca.*

P. G. = *Paroemiographi Graeci. Ed. E. L. Leutsch — F. G. Schneidewin. Tom. I - II, Göttingae 1839 - 1851.*

Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ = *Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914.*

Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. = *Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμιαὶ, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1899, τόμ. Β', 1900, τόμ. Γ', 1901, τόμ. Δ', 1902.*

Ν. Γ. Πολίτου, Π. = *Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαὶ ἀνέκδοτοι εἰς χειρόγραφον συλλογὴν ἀποκειμένην εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.*

λ. = λῆμμα.

¹ *Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 140, ἀρ. 4.*

α'. *Ἀγάλια ἀγάλια φύτευεν ὁ φρόνιμος ἀμπέλι,
κι ἀγάλια ἀγάλια ἐγένετο ἡ ἀγουρίδα μέλι.*¹

Ὁ Ν. Πολίτης ἐνταῦθα παρατηρεῖ: «Πλατυσμός τῆς κοινῆς [ἀ.ἀ.φ. ὁ φρ. ἀμπ.], ἣτις (sic) ἐπεκτείνει τὴν ἰδέαν, ἐκιδέουσα τὰ γινόμενα πρὸ τῆς βλαστήσεως τῆς ἀμπέλου».

β'. *Ἀπὸ τὰ χεῖλη πηγαδιοῦ δὲ λείπει πρασινάδα,
ἀγάπη χωρὶς πείσματα δὲν ἔχει νοστιμάδα.*²

Τὸ σχόλιον τοῦ Ν. Πολίτου ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι ἡ γνωστὴ παροιμία τοῦ β' στίχου διεπλατύνθη διὰ τοῦ α' στίχου «πρὸς ἐμφαντικὴν βεβαίωσιν». Καὶ ἀναπτύσσει τὴν παρομοίωσιν: «Ὡς εἶναι βέβαιον, ὅτι οὐδέποτε στεροῦνται γλῶσς τὰ χεῖλη τοῦ πηγαδιοῦ, οὕτω καὶ ὅτι ἀναγκαῖον ἄρτυμα τοῦ ἔρωτος εἶναι τὰ πείσματα».

γ'. *Ἄδειασέ μας τὴ γωνιά
τὴ φετεινὴ χρονιά (Μάνη).*³

Ὁ Ν. Πολίτης σημειώνει: «Ὁ δεύτερος στίχος εἶναι ἐκ τῶν οὐχὶ ἀσυνήθων παραπληρωμάτων, τῶν οὐδὲν ἄξιον λόγου προσθετόντων εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς παροιμίας».

δ'. *Ἀρχοντας καὶ διάολος δὲ συμπεθερεύουνε·
σὰν νὰ λές, πὼς εἶν' ἀδρεφοξάδερφα (Λευκάς).*⁴

Τὸ β' μέρος καὶ τῆς παροιμίας ταύτης ὁ Ν. Πολίτης χαρακτηρίζει πλατυσμόν.

ε'. *Ὅποιος δουλεύει βασιλιά, πρέπει τὸ νοῦ του νὰ ᾄχη,
ὄ(χ)ι τὸν νοῦν τοῦ βασιλιᾶ, μόνο τὸν ἐδικό του (Κρήτη).*⁵

Ἐνταῦθα ὁ Ν. Πολίτης σημειώνει: «Παραλλαγή τῆς παροιμίας [τῆς περιλαμβανομένης εἰς τὸν α' στίχον] διακρινομένη ταύτης διὰ τῆς εὐφυεστάτης προσθήκης τῆς ἐπεξηγήσεως ἐν τῷ β' στίχῳ.

ς'. *Τὸ βίό μας σιτὴ βιά μας
καὶ τὸ κρασί στὴν κοιλιὰ μας (Ἰωάννινα).*⁶

Ὁ Ν. Πολίτης χαρακτηρίζει ἐπίσης τὸ β' μέρος «προσθήκην ἐπὶ τὸ ἀστειότερον, οὕτω λεγομένην ἐν πότοις».

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 144 ἀρ. 13 (Θήρα).

² Αὐτ., σ. 154 ἀρ. 8.

³ Αὐτ., σ. 286 ἀρ. 2.

⁴ Ἐνθ' ἀν., τόμ. Β', σ. 516, 11.

⁵ Ἐνθ' ἀν., τόμ. Γ', σ. 57, 8.

⁶ Αὐτ., σ. 128, ἀρ. 14.

ζ'. Βάστα, γέρο, βάστα

για τὰ γεράματά σου! (Κων/πολις).¹

Ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖται πάλιν ἡ λέξις πλατυσμὸς διὰ τὸν πρόσθετον προσδιορισμὸν τοῦ β' μέρους τῆς παροιμίας.

η'. Δὲ σοῦ δίνω, γρά, ψωμί.

— Βρέξε μοῦ το σὸ ζουμί!

Δὲ σοῦ δίνω σκιαουλιάς.

— Βρέξε μοῦ το σκιάς καλὰ (Κρήτη).²

Καὶ τοῦ διαλόγου τούτου τὴν ἐπαύξησιν ὁ Πολίτης ὀνομάζει πλατυσμόν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων συνάγεται, ὅτι «πλατυσμὸς» ἢ «παραπλήρωμα» μιᾶς παροιμίας δύναται νὰ ὀνομασθῇ πᾶσα ἐπαύξησις τοῦ κειμένου της, ἢ ὁποῖα γίνεται κατ' ἐπίτασιν ἢ κατὰ προσδιορισμὸν, προκειμένου τὸ κείμενον τοῦτο νὰ διατυπωθῇ πληρέστερον καὶ ἐντονώτερον, νὰ προσδιορισθῇ (τοπικῶς, χρονικῶς, συγκριτικῶς κλπ.), νὰ κριθῇ κάποτε σκωπτικῶς ἢ καὶ νὰ συμπληρωθῇ ἀφηγηματικῶς. Ἡ ἐπαύξησις αὕτη γίνεται ὑπὸ τοῦ λέγοντος ὄχι μόνον συνειδητῶς, ἀλλὰ καὶ μηχανικῶς, ὅταν συνειρμικοὶ λόγοι τὸν ὀδηγοῦν εἰς τὴν προέκτασιν ἢ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κειμένου.³

Ἀλλὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλοῦν. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ποικίλας μορφὰς τῶν ἐπηυξημένων παροιμιῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι αὗται, γεννώμεναι ἐκ περισσοτέρων ψυχικῶν παρορμήσεων τοῦ γνωμολογοῦντος καὶ παροιμιακῶς ἐκφραζομένου λαοῦ, εἶναι πολλαί, δύναται δὲ νὰ ὑπαχθοῦν εἰς χωριστὰ κεφάλαια καὶ κατηγορίας, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἔμπνευσιν, τὴν διάταξιν, τὴν σκοπιμότητα καὶ τὸ περιεχόμενον των.

Κυριώτατα οἱ συνειρμικοὶ νόμοι τῆς ὁμοιότητος, τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς διαδοχῆς φέρουν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὰς περιστατικὰς συμπληρώσεις, τὰς κλιμακωτὰς ἐπαυξήσεις, τὰς ἀντιθέσεις, τὰ παράλληλα καὶ τὰς ἐπεξηγήσεις, αἵτινες συνιστοῦν τοὺς ποικίλους πλατυσμοὺς τῶν παροιμιῶν, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἡ περαιτέρω ἀφηγηματικὴ διάθεσις, ἡ κριτικὴ ἢ εἰρωνικὴ τάσις, ἡ ψυχολογικὴ ἀνάγκη τῆς ἐπιτάσεως καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς ἀμέσους προσδιορισμοὺς πλουτίζουν τὰς μορφὰς τῶν πλατυσμῶν τούτων, ἀπὸ τὴν ἀπλῆν λέξιν ἕως τὸν παραστατικὸν διάλογον.⁴

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 579, 9.

² Ἐνθ' ἀν., τόμ. Δ', σ. 455, 15.

³ Τὴν προέκτασιν ταύτην ἐπιφέρει ἐνίοτε καὶ ὁ ἀκούων, ὅστις κατὰ τὸ λεγόμενον «ἐγκρίνει καὶ ἐπαυξάνει».

⁴ Σχετικὴ ἀλλ' ἀντίστροφος εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν ἐλλιπῶς ἐκφερομένων παροιμιῶν, τὰς ὁποίας ὁ μὲν λέγων ἀπαγγέλλει κατὰ τὸ ἥμισυ («Ἀπὸ κακὸ χρεωφειλέτη!»), ὁ δὲ ἀκούων συμπληρώνει («καὶ σακκὶ ἄχερα!»). Δι' ἀρχαίας φράσεις, βλ. Χ. Χαριτωνίδου, Παροιμιαὶ ἐλλι-

Ἐχρησιμοποιοῦν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πλατυσμοὺς εἰς τὰς παροιμίας καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις των, ὅπως δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ἀπὸ πολλὰ κείμενα τῶν Παροιμιογράφων.

1. Ἄγὼν πρόφασιν οὐκ ἐπιδέχεται, οὔτε φιλία.
P. G. I 44, 45 (πρβλ. II 56, 10-11)
2. Πῦρ ἐπὶ πῦρ καὶ κακὸν ἐπὶ κακῷ.
P. G. I 148, 69
3. Οἴκοι τὰ Μιλήσια· μὴ γὰρ ἐνθάδε.
P. G. I 369, 22 β'
4. Χρήματ' ἀνὴρ· πενιχρὸς δ' οὐδέποτ' ἐσθλός.
P. G. I 377, 98 (Πρβλ. I 173, 43)
5. Ἥλιξ ἤλικα τέρπει, γέροντα δὲ γέρων.
P. G. II 33, 88 (Πρβλ. I 253, 16)
6. Τ' ἄνω κάτω φασί· τὰ κάτω δὲ ἄνω.
P. G. II 61, 61
7. Μία χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία μέλισσα μέλι.
P. G. II 79, 71 (Πρβλ. I 121, 12)
8. Δεινὰ τὰ δεινὰ καὶ δεινότερα Δεινίου.
P. G. II 156, 28
9. Οὐ πρέπει γαλῆ κροκωτός, οὔτε πορφύρα.
P. G. II 197, 65
10. Οὐδείς ἐκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μάκαρ.
P. G. II 197, 72
11. Γέρων πύθηκος οὐχ ἀλίσκεται πάγη. — Ἀλίσκεται μὲν, μετὰ χρόνον δ' ἀλί-
σκεται.
P. G. II 343, 37α
12. Διαβολῆς ὀξύτερον ξίφος, εἰ τὸ ξίφος προφθάσει τὸν διαβάλλοντα.
P. G. II 365, 3 (Πρβλ. Πλουτάρχ. Ἀποφθ. Λακεδ. 221 c)
13. Δίς καὶ τρίς τὸ καλόν, τὸ δὲ κακὸν οὐδ' ἅπαξ.
P. G. II 369, 26 (Πρβλ. I 66, 33)
14. Ἐξ ὀνύχων λέοντα ἔνεστι μαθεῖν καὶ ἐκ μικρᾶς γεύσεως πηγῆν.
P. G. II 409, 57 (Πρβλ. II 389, 93)
15. Δεβηρίδος γυμνότερος καὶ κινδάλου.
P. G. II 499, 49 (Πρβλ. I 56, 95)
16. Ὄνος λύρας ἀκούων καὶ σάλπιγγος ὕς.
P. G. II 193, 38

πῶς ἐκφερόμεναι. Πλάτων, τόμ. Α', Ἀθήναι, 1949, σελ. 180 - 185. Πρόκειται περὶ συνειρμικῆς ἐπίσης ἐνεργείας, ἥτις δὲν ἐπαυξάνει ἀλλ' ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν τὸ ἐλλεῖπον μέρος,

17. *Αἰεὶ τοὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς εἰς τὸν ὅμοιον καὶ ποιεῖ γνῶριμον.*
P. G. II 746, 6 (Ποβλ. II 54, 7)
18. *Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ χρόνος. Ἐὰν δὲ μηδὲ ταῦτα τὴν φλόγα
σβέση, θεραπεία σοι τὸ λοιπὸν ἤρτησθω βρόχος.*
P. G. II 754, 61
19. *Σπάρταν ἔλαχες, κείναν κόσμει· τὰς δὲ Μυκήνας ἡμεῖς ἰδίᾳ.*
P. G. II 772, 86 (Ποβλ. I 307)

Καὶ παρὰ βυζαντινοῖς:

1. *Δειλοῦ μήτηρ οὐ κλαίει, ἀλλ' οὐδὲ χαίρει.*
«Αἰσώπου κωμωδία». (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 3, 10)
2. *Δός μοι τὴν σήμερον καὶ λάβε τὴν αὔριον.*
Ἰωάνν. Χρυσόστομος. (*Migne*, P. G. 61, 462)
3. *Ἐὰν τὰ πρῶτα καλὰ καὶ τὰ ὕστερα κακά, ὅλα κακά
καὶ πάλιν· εἰ τὰ πρῶτα κακά καὶ τὰ ὕστερα καλὰ, ὅλα καλὰ.*
«Ψελλοῦ, Ἐπιρρήματα». (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 9, ξζ')
4. *Εἶπερ μηδὲ μία χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ
μηδὲ γραμμὴ μία τὸν γεωμέτρην
ἢ πλοῦς εἰς τὸν θαλάττιον...*
Γρηγ. Ναζιανζηνός, παρὰ P. G. II, σ. 79,71)
5. *Λογισμὸς
ἀγνισμὸς,
καὶ κοτύλη δακρῶν!*
(*Μ. Πλανούδη*, Συλλογὴ παροιμιῶν, ἔκδ. *Kurtz*, Λειψ. 1886 ἀρ. 265)
6. *Οὐδὲ τοῦ φεύγοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος,
εἰ μὴ τοῦ θεοῦ θέλοντος.*
«Ἀθωνικὴ συλλογὴ ΣΤ'». (Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 59, 19. Ποβλ. 46, 46)
7. *Τὰ ἑκατὸν προσκνήματα ἄξια φόλεως [φόλλης] οὐκ εἰσιν· ἀλλὰ εἰς τόπον
ὠφελούσι.*
Συλλ. *Krumbacher*. (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. προσκνήμα 1. Ποβλ. Παροιμ. Α', σ. 43, 34)
- Οἱ ξένοι λαοὶ χρησιμοποιοῦν ἐπίσης πλατυσμοὺς εἰς τὰς παροιμίας των, ὅχι ὅμως πάντοτε μὲ τὴν αὐτὴν συχνότητα.¹

¹ Νομίζω ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ, ἀπὸ τὴν ταχύτητα τῆς σκέψεως, τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδηλώσεως, τὴν πληθωρικότητα τοῦ λόγου, τὴν τάσιν πρὸς ὑπερθεματισμόν, πρὸς ἀντίρρησην ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν συνήθειαν τοῦ μετρικοῦ ρυθμοῦ, νὰ χρησιμοποιῆ περισσώτερον τοὺς πλατυσμοὺς εἰς τὰς παροιμίας του. Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὡς μεσογειακός καὶ μὲ μακραίωνα παράδοσιν λόγου, ἔχει ἐντόνως ἀνεπτυγμένας τὰς ἰδιότητες αὐτάς.

Παραθέτω παραδείγματα ἐξ ἀγγλικῶν, γαλλικῶν καὶ ἰταλικῶν συλλογῶν παροιμιῶν, τὰς ὁποίας ἔχω ὑπ' ὄψιν μου.

α) Ἀγγλικάι.

1. *Let your letter stay for the post, not the post for the letter.*
(*Smith*¹, σ. 362).
2. *Like than Jack fletcher and his bolt. No more.*
(Αὐτόθι, σ. 368).
3. *Like to like, and Nan for Nicholas.*
(Αὐτόθι, σ. 368).
4. *Bring your line to the wall; not the wall to the line.*
(Αὐτόθι, σ. 370).
5. *Little fishes slip through nets, but great fishes are taken.*
(Αὐτόθι, σ. 373).
6. *Little sticks Kindle the fire; great ones put it out.*
(Αὐτόθι, σ. 375).
7. *Long and lazy, little and loud; fat and fulsome, pretty and proud.*
(Αὐτόθι, σ. 380).
8. *Love asks faith, and faith (asks) firmness.*
(Αὐτόθι, σ. 388).
9. *Many rains, many rowans; many rowans, many yawns.*
(Αὐτόθι, σ. 406).
10. *Many women, many Words; many geese, many turds.*
(Αὐτόθι, σ. 406).

β) Γαλλικάι.

1. *A père avare, fils prodigue;
à père pilleur, fils gaspilleur.*
Martel, ἀρ. 233².
2. *Un malheur ne vient jamais seul;
un maleur amene son frère.*
Martel, ἀρ. 386.
3. *Chacun à son métier et les vaches seront bien gardées.*
Martel, ἀρ. 405.
4. *On ne peut contenter tout le monde et son père.*
Martel, ἀρ. 483.

¹ *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, compiled by *William George Smith*. Second edition revised throughout by *Sir Paul Harvey*, Oxford (at the Clarendon Press) 1952, σελ. XXXII + 740.

² *L. Martel*, *Petit recueil des proverbes français* (5e édition), Paris [1939].

5. *Grand navire veut grande eau ;
et gros moine gras veau.*

*De Lincy*¹, I, 24.

6. *Noir terrain porte gain et bien ;
et le blanc ne porte rien.*

De Lincy, I, 59.

7. *La bonne année en peu de temps s'en va ;
La petite se garde.*

De Lincy, I, 61.

8. *Brume obscure, trois jours dure ;
si elle poursuit, en dure huit.*

De Lincy, I, 63.

9. *A la fête de la Chandeleur.
les jours croissent de plus d' une heure,
et le froid pique avec douleur.*

De Lincy, I, 64.

10. *Chat miailleur ne fut jamais bon chasseur,
non plus que sage homme grand caqueteur.*

De Lincy, I, 99.

γ) **Ἰταλικάί.**

1. *Amor non ha sapienza, e l' ira non ha consiglio.*

*Giusti-Capponi*², σ. 4.

2. *In casa dell' amico ricco, sempre ammonito ;
in quella dell' amico povero, sempre lodato.*

(Αὐτόθι, σ. 3)

3. *A Natale, mezzo pane ;
à Pasqua, mezzo vino.*

(Αὐτόθι, σ. 7)

4. *Chi troppo ride, ha natura di matto ;
e chi non ride è di razza di gatto.*

(Αὐτόθι, σ. 19)

5. *Per far un amico, basta un bicchier di vino ;
per conservarlo, è poca una botte.*

(Αὐτόθι, σ. 25)

¹ *Le Roux de Lincy*, Le livre des proverbes français, Tome I-II, Paris 1842.

² *Giuseppe Giusti-Gino Capponi*, Dizionario dei Proverbi Italiani, Varese 1956.

6. *Ama chi t' ama, e chi non t' ama lascia ;
chi t' ama di buon cuore, strigni e abbraccia.*
(Αὐτόθι, σ. 26)
7. *Non v' è sabato senza sole,
non v' è donna senza amore
nè domenica senza sapore
nè vecchio senza dolore.*
(Αὐτόθι, σ. 31)
8. *Il bianco e il rosso va e vien,
ma il giallo si mantien ;
anzi il giallo è un color forte,
che dura anche dopo morte.*
(Αὐτόθι, σ. 39)
9. *Uomo peloso, o forza o lussurioso ;
o matto o avventuroso.*
(Αὐτόθι, σ. 40)
10. *Dio ti salvi da un cattivo vicino
e da un principiante di violino.*
(Αὐτόθι, σ. 52)

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων φαίνεται ὅτι ὁ πλατυσμός χρησιμοποιεῖται ψυχολογικῶς καὶ εἰς ἄλλων ἔθνῶν τὰς παροιμιολογίας, ἀφοῦ εἶναι φυσικὴ λειτουργία τῆς συνειρμικῆς σκέψεως τῶν λαῶν καὶ τῆς διαθέσεώς των πρὸς παιγνιώδη κριτικὴν.

Ἰδιαζόντως εἰς τὰς νεοελληνικὰς παροιμίας τὸ φαινόμενον παρουσιάζεται συχνότατον καὶ ποικίλον, ὡς θέλει δείξει ἢ εἰς τὰ οἰκεῖα κεφάλαια παράθεσις περιπτώσεών του.

Προτοῦ ὅμως προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ καθαρῶς παροιμιακοῦ πλατυσμοῦ, σκόπιμον εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὸν κατὰ γενικώτερον τρόπον χρησιμοποιούμενον πλατυσμόν εἰς τὰ ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς φιλολογίας ἀπομνημονευόμενα χωρία, ὅπου οὗτος γίνεται ἐξ ἀναπλάσεως τῶν γνωστῶν παραστάσεων καὶ ἔχει χρῶμα παροιμιακόν, ὅταν μάλιστα τὰ ἐν λόγῳ κείμενα ἔχουν καταστῆ δημῶδη.¹

¹ Σημειώνομεν ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦ πλατυσμοῦ ἐμφανίζεται ἐπίσης ἔντονον καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς εὐχάς, τὰς ἀράς, τὰς βλασφημίας, τοὺς χαιρετισμούς, ἔχει δὲ στενὴν σχέσιν μὲ τὴν λεγομένην ἀντιλαβὴν, ἣτις εἶναι ἀσυγκράτητος εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ Ἑλλήνου. Ὁμοίως ἐμφανίζεται οὗτος καὶ μεταξὺ τῶν στίχων τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, εἰς τὰ δίστιχα καὶ εἰς τὰ διάφορα παιδικὰ ἄσματα.

Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τῶν κατ' ἀνάπλασιν παροιμιῶν ὁ λέγων (ἢ ὁ ἀκούων) δὲν περιορίζεται εἰς τὴν φράσιν, τὴν παροιμίαν ἢ τὸ γνωμικόν, τὰ ὅποια ἔχουν αὐτοτελῶς ληφθῆ ἔκ τινος κειμένου (τῆς Γραφῆς, τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ἢ τῆς νεωτέρας φιλολογίας), ἀλλὰ προχωρεῖ μὲ συνειρμικὴν ἀνάπλασιν σχεδὸν αὐτόματον καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας λόγους ἢ στίχους¹.

Παραθέτω παραδείγματα τοιούτων πλατυσμῶν, διακρίνων τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις.

α) ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων.

— *Γενέσεως τὸ ἀνάγνωσμα! Σοφία πρόσχωμεν.*

Συνήθης προσθήκη εἰς τὴν πρώτην φράσιν (λεγομένην ἐπὶ φλυάρων ἢ καυχωμένων διὰ τὴν καταγωγὴν των), ἥτις ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὴν ἀντιφώνησιν τοῦ ἱερέως.

— *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε! ... καὶ κατακυριεύσατε τὴν γῆν!*

Τὸ συμπλήρωμα ἐπιτείνει τὴν γνωστὴν εὐλογίαν τῆς Γραφῆς, ἔχει δὲ ληφθῆ ἀπὸ τὸ σχετικὸν ἐδάφιον τῆς Βίβλου (Γενέσ. 1, 28), ὅπου ἀκριβέστερον λέγεται: «καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς».

— *Στήτω ὁ ἥλιος! ... κατὰ Γαβαῶν! ... καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αἰλῶν.*

Ἐνῶ ἀρκεῖ εἰς τὴν κοινὴν παροιμιολογίαν ἡ πρώτη φράσις, συμπληροῦται συνήθως μὲ τὰ συμφραζόμενά της ἐν τῇ Γραφῇ (Ἰησοῦς 10, 12).

— *Στενά μοι πανταχόθεν! ... σφόδρα ἐστί.*

Ἡ συμπλήρωσις χρησιμοποιεῖται συνήθως ἀπὸ τοὺς καλοὺς γνώστας τῆς Γραφῆς. (Βασιλ. ΙΙ 24, 14).

— *Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς! ... καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον.*

Ἡ συνέχεια τῆς παροιμιακῆς φράσεως εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Γραφὴν (Ψαλμ. 21, 19) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὑμνογραφίαν τῆς Ἑβδομάδος τῶν Παθῶν.

— *Ἀνάστα ὁ Θεός! ἢ Ἐγενε τὸ Ἀνάστα ὁ Θεός... κρίνων τὴν γῆν!*

Ἡ φράσις, γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου, λέγεται παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν ἀναταραχῶν καὶ θορύβων, μὲ τὴν προσθήκην ἐνίοτε τῆς βιβλικῆς συνεχείας της.

— *Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε! ... ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.*

Ἡ συμπλήρωσις ἀπὸ τὸν Ματθαῖον (26, 41) καὶ ἀπὸ τὴν ὑμνογραφίαν τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος.

¹ Συγγενὴς περισσότερο εἶναι ἐνταῦθα ἡ περίπτωσις τῶν ἐλλιπῶς ἐκφερομένων παροιμιῶν ἢ φράσεων, αἷς καλεῖται ὁ ἀκούων νὰ συμπληρώσῃ. (Βλ. καὶ Χ. Χαριτωνίδην, ἐνθ' ἄν.).

— *Ἄλλη δόξα ἡλίου καὶ ἄλλη δόξα σελήνης! ... καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων.*

Ἄνευρίσκομεν ἤδη τὸν πλατυσμὸν εἰς τὸ κείμενον τῆς Καιν. Διαθήκης (Α' Κορινθ. 15, 41).

— *Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.*

Ὁ πλατυσμὸς ἐνταῦθα γίνεται κατ' ἀντίθεσιν, ὅπως ἀκριβῶς ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Β' Κορινθ. 9, 6).

Εἰς τοὺς ἐκ τῆς Γραφῆς πλατυσμοὺς ὑπάγονται καὶ αἱ ἐκ τοῦ κειμένου ἐκτροπαί, ὅταν συνεχίζουσιν τοῦτο ἐν παρωδία:

— *Ἄρμα Φαραὼ ... καὶ καρδιά μπούφα!*

(Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 461, 3)

— *Καὶ Σαοὺλ ἐν Προφήταις ... καὶ κόρκορος ἐν λαχάνοις;*

Συμπλήρωσις τοῦ Βιβλικοῦ (Βασιλ. Ι 10, 12) φερομένη ἤδη εἰς βυζαντινὰ κείμενα.

Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. προφήτης Ι. (Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Στ', 1957, σ. 446).

— *Ἡ ράβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου ... αὕτη μὲ κατασκότωσε!*

Ἄντι τοῦ βιβλικοῦ: «αὗται μὲ παρεκάλεσαν». (Ψαλμ. 22, 4).

— *Δὸς ἡμῖν σήμερον ... καὶ αὔριο βλέπουμε! ...*

Ἄπὸ τὴν Κυριακὴν Προσευχὴν, ἀντι τοῦ «καὶ ἄφες ἡμῖν κτλ.». Ὁμοίως καὶ παρὰ Ἱω. Χρυσοστόμῳ: *Δὸς μοι τὴν σήμερον καὶ λάβε τὴν αὔριον!* (Migne P. G., 61, 462).

Ἄλλὰ καὶ ἀπλαῖ λέξεις συμπληροῦνται ἐκ τῆς Γραφῆς συνειρμικῶς.

— *Εὐλο! ... τῆς γνώσεως!*

— *Κλειδιά! ... τοῦ Παραδείσου.*

— *Ζωή! ... καὶ ἀνάστασις κ.ἄ.*

β) Ἐξ ἀρχαίων κειμένων.

— *Ἔργον οὐδὲν ὄνειδος! ... ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος!*

Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 309.

— *Πολύτροπος! ... ὃς μάλα πολλά!*

Ὀδύσσ. α', 1.

— *ὦ κοινὸν ἀντάδελφον! ... Ἰσμήνης κἄρα!*

Σοφοκλ. Ἀντιγ., στ. 1.

— *Ἔρως ἀνίκατε μάχαν! ... ἔρως ὃς ἐν κτήμασι πίπτεις!*

Αὐτόθι, στ. 781.

— *Πολλὰ τὰ δεινὰ! ... κ' οὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει!*

Αὐτόθι, στ. 332.

— *Ἄνω ποταμῶν !... ἱερῶν χωροῦσι παγαί!*

Εὐριπ., Μήδεια, στ. 410.

γ) Ἐκ τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας καὶ τῆς δημώδους ποιήσεως.

— *Γλυκεῖα ἢ ζωὴ !... κι ὁ θάνατος μαυρίλα!*

(Σολωμός)

Ἄργειε νὰ ῥθῆ ἐκεῖν' ἡ μέρα !... κ' ἦταν ὄλα σιωπηλά !...

(Σολωμός)

Ὅντις ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένη !... τὸ Ληξούρι καὶ τόσους ἄλλους τόπους!

(Λασκαράτος)

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος ;... ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου ; (καὶ παρωδία :... τὸ μυαλό σου ;)

(Βαλαωρίτης)

Καλότυχοι οἱ νεκροὶ ποὺ λησμονᾶνε !... τὴν πίκρα τῆς ζωῆς!

(Μαβίλης)

Ἀνάθεμά σε ξενιτιά !... μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις!

(Κρουστάλλης)

Καὶ τώρα τί θὰ γίνουμε ;... χωρὶς βαρβάρους!

(Καβάφης)

Καὶ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια:

— *Τρία πουλάκια κάθονται !... στὴ ράχη, στὸ λημέρι!*

Ἡ ἀρχικὴ φράσις λέγεται παροιμιωδῶς διὰ τοὺς ἀνοήτους ἢ βραδεῖς εἰς τὴν ἀντίληψιν. Ἡ συμπλήρωσις γίνεται ἐκ τοῦ στίχου τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.¹

— *Σαράντα παλληκάρια !... ἀπὸ τῆ Λεβαδειά.*

Ἡ ἀρχικὴ φράσις λέγεται ἐπίσης παροιμιωδῶς ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει ἢ τῷ ἀκούσματι περὶ νέων καὶ γενναίων ἀνδρῶν. Ἡ συνέχεια εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ στίχου τοῦ αὐτοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος.²

— *Βασίλη, κάτσε φρόνιμα !... νὰ γίνης νοικοκύρης!*

Ἡ πρώτη φράσις λέγεται συμβουλευτικῶς εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀταξίας ἢ ἀφροσύνης. Συνήθως προστίθεται καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στίχου.³

— *Δάμπουν τὰ χιόνια στὰ βουνὰ κι ὁ ἥλιος στὰ λαγκάδια,
λάμπουν καὶ τ' ἀλαφρὰ σπαθιά τῶν Κολοκοτρωναίων.*

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 49, στ. 1.

² Αὐτόθι, ἀρ. 22, 1.

³ Αὐτόθι, ἀρ. 25, 1.

Ἐνῶς ὁ πρῶτος στίχος εἶναι ἐπαρκῆς καὶ αὐτοτελῆς διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς φύσεως, συνήθως ἔρχεται εἰς τὸ στόμα, ὡς πλατυσμός, καὶ ὁ δεύτερος στίχος.¹

— *Καβάλλα πᾶν' στήν ἐκκλησιά, καβάλλα προσκυνᾶνε!...*
καβάλλα παίρν' ἀντίδερρο ἀπ' τοῦ παπαῖ τὸ χέρι.

Ὁ πρῶτος στίχος λέγεται παροιμιωδῶς διὰ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ αὐταρχικοὺς· ὁ δεύτερος, γνωστὸς ἐπίσης, προστίθεται διὰ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν προηγουμένην περιγραφὴν.²

— *Προξενητάδες ἤρθανε!...* ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα!

Ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ἀφίξεως προξενητοῦ φέρει εἰς τὸν νοῦν στίχον τοῦ γνωστοῦ ἄσματος «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ». Ἀλλὰ κάποτε λέγεται ὀλόκληρος ὁ στίχος παροιμιωδῶς, ἐπὶ περιζητήτου νύμφης, ὅποτε εἶναι δυνατὸν νὰ προστεθῇ μὲ πλατυσμόν καὶ ὁ ἐπόμενος στίχος.

νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.³

— *Ἡ ἀγάπη θέλει φρόνηση, θέλει ταπεινοσύνη...*

θέλει λαγοῦ περπατησιά, πουλιοῦ γρηγορωσύνη.

Γνωμικὴ παροιμία, αὐτοτελῆς μὲν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, συμπληρουμένη ὅμως καὶ μὲ τὸν δεύτερον.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 157, 15*).

— *Ἀλησμονιῶνται κ' οἱ φιλιές, ξεχνιῶνται κ' οἱ ἀγάπες*

στὸ δρόμον ἀνταμώνονται σὰν ξένοι, σὰ διαβάτες.

Ὅμοιος γνωμικὴ παροιμία, συμπληρουμένη, ὅπως καὶ εἰς τὸ δίστιχον.⁴

— *Γιὰ ἰδὲς καιρὸν ποὺ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ (σέ, τὸν) πάρῃ!...*

τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ βγάζει ἡ γῆς χορτάρι.

Δίστιχον ἀπὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἔγινε γνωστότερον μὲ τὸν Ἀθανάσιον Διάκον. Ἐπαναλαμβάνεται παροιμιωδῶς συνήθως ὁ α' στίχος, ἀκολουθεῖ δέ, ὡς πλατυσμός, καὶ ὁ β'.⁵

— *Τρῶτε καὶ πίνετε ἄρχοντες!...* κ' ἐγὼ νὰ σᾶς δηγοῦμαι.⁶

Ἡ ἀρχικὴ φράσις λέγεται ἐν χαιρετισμῷ, ὅταν κάποιος εἰσέρχεται εἰς συμπόσιον ἢ συνεστίασιν. Ἡ ἐπομένη προστίθεται πλατυαστικῶς, κάποτε δὲ καὶ ἐν παρωδίᾳ: ... κ' ἐγὼ νὰ σᾶς κοιτάζω ἢ ἀστειότερον: νὰ κάτση στὸ λαιμό σας!

¹ *N. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 64, 1-2.*

² *Αὐτ. στ. 7-8.*

³ *Αὐτ. ἀρ. 92, 6-7.*

⁴ *Αὐτ., ἀρ. 135, η'.*

⁵ *Αὐτ., ἀρ. 212, στ. 1-2.*

⁶ *Αὐτ., ἀρ. 215, στ. 1.*

II. ΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΚΟΙ ΠΛΑΤΥΣΜΟΙ

Προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κυρίως παροιμιακῶν πλατυσμῶν, οἵτινες ἀνεπτύχθησαν αὐτοτελῶς καὶ ἀσχέτως πρὸς ἄλλα φιλολογικὰ κείμενα. Ἐκ τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἐννοιῶν ὁδηγεῖται ὁ λαὸς νὰ συνθέσῃ τὸ ὅλον κείμενον τῆς παροιμίας ἢ νὰ τὸ ἐπαυξήσῃ, ἀκολουθῶν ἄλλοτε τὸν στιχουργικὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν (ρίμαν), ἄλλοτε τὴν συνειρμικὴν διατύπωσιν τοῦ ἰδίου λόγου.

Α' Πλατυσμοὶ ἐξ ἀναπλάσεως ὁμοίων καὶ ἀντιθέτων ἐννοιῶν.

α') Πλατυσμοὶ καθ' ὁμοιότητα.

1. Παράλληλοι καὶ ἀντίστοιχοι.

1. Ἄνθρωπος ἀνθρώπου μοιάζει

καὶ τὸ πρᾶμα τοῦ πρᾶμάτου.

(Λ. Α. ἀρ. 438, σ. 11, Κεφαλληνία).¹

2. Ἀπὸ τῆς συκιάς τὸ γάλα καὶ ἀπ' ἀμυγδαλιάς ζουμί.

(Λ. Α. ἀρ. 1421, σ. 458. Ἀκαρνανία, Δ. Λουκόπουλος)

3. Βγάζει ἀπὸ τῆ μύγα ξύγκι

καὶ ἀπ' τὸ τσίπουρο στελιάρι.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. μύγα 3, Χίος).

4. Βλέπει ὁ γύφτιος στ' ὄνειρό του

κάρβουνα, σφυριά καὶ ἀμόνια·

βλέπει κ' ἡ Τριανταφυλλιά

πὼς κοιμώμαστε ἀγκαλιά.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄνειρο 5, Κεφαλληνία)

5. Δὲν πιστεύει ὁ χορτιάτος τοῦ νηστικοῦ, καὶ ὁ καβαλλάρης τοῦ πεζοῦ.

(Λ. Α. ἀρ. 489, σ. 612, Γορτυνία)

6. Εἶδεν τὸν οὐρανὸν σποντύλ², καὶ τὴν (γ)ῆν χαμαιλέτεν.

(Ἄρχ. Πόντου, τόμ. Θ', σ. 70, 102, Σταυρίν)

7. Εἶσαι νοικοκύρης καὶ караβοκύρης.

(Κεφαλληνία)

8. Ἐξανόστησες, κερά μου,

σὰν τοῦ Μάρτη τὸ ραπάνι,

σὰν τοῦ Μάη τὸ σέλινο.

Συλλ. Βάρνερ, Μάρτης 1. (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 85)

¹ Ἡ παραπομπὴ γίνεται εἰς τὴν πλατυνθεῖσαν παροιμίαν μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ πρῶτον μέρος τῆς (ἀρχικῆ φράσις) εἶναι κοινότερον εἰς τὴν ἐλληνικὴν παροιμιολογίαν.

9. *Ἡλιος καὶ βροχή,*
παντρεύονται οἱ φτωχοί·
ἥλιος καὶ φεγγάρι,
παντρεύονται οἱ γαιῖδάροι·
ἥλιος καὶ χιόνι,
παντρεύονται οἱ ἀρχόντοι.
(Λ. Α. ἀρ. 1101, σ. 57. Καστοριά)¹
10. *Κ' ἢ φακὴ μαγέρεμα; κι ὁ Χασάνης Τοῦρκος;*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. φακὴ 18)
11. *Κούφιο καρύδι καὶ σάπιο ροῖδο.*
(Λ. Α. ἀρ. 319, σ. 22. Ἡπειρος)
12. *Λάδι βρέχει, κάστανα χιονίζει.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λάδι 20. Ἡπειρος)
13. *Ἔμεῖς οἱ Βλάχοι,*
ὅπως λάχη!
Ἔμεῖς οἱ Γραῖκοι
ὅπως πρέπει.
(εὐγενῆς ἀπάντησις τῶν φιλοξενουμένων).
(Λ. Α. 1465, 6. Ἄλμυρός. Δ. Πουλάκης)
14. *Μὲ τ' ἀρνιὰ κουρεύεται, μὲ τὰ κατσίκια παίζει.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. κουρεύω)
15. *Νηστικὸς κομμάτια βλέπει, κι ὁ ξυπόλυτος τσαρούχια!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. νηστικὸς 6. Λακκοβίγια Ἀνατ. Μακεδονίας)
16. *Ξέρει ὁ Βλάχος τί ἔναι ὁ σφόγγος,*
κι ὁ Ρωμὸς ἢ μαμαλίγκα;
(Γερ. Δρακίδου, Ροδιακὰ (1937, σ. 196)
17. *Ὁ Θεὸς γὰρ σὲ φυλάη ἀπὸ φτωχὸ περήφανο καὶ ἀπὸ γέρο πόρνο·*
ἀπὸ φαγᾶ κεραστὴ
καὶ ἀπὸ τὴν γυναῖκα τὴν κακὴ.
(Ν. Ἰ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, ἐν Πύργῳ 1902, σ. 227).
18. *Ὅλοι οἱ χοῖροι μιὰ γενιά, κ' οἱ φύλλοι μιὰ κουβέντα!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Γ', σ. 533, 15. Κεφαλληνία)

¹ Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης καὶ τῶν εἰς ἄλλους λαοὺς παραλλαγῶν της, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἐπίσης ὁμοίους πλατυσμούς, ἔχει πραγματευθῆ ὁ Φινλανδὸς Matti Kuusi εἰς τὴν ἐκτενῆ μελέτην του «Regen bei Sonnenschein» (F. F. Commun., τόμ. LXIX, ἀρ. 171, Helsinki 1957).

19. Ὁ λόγος τρῦπα δὲν κάνει
καὶ λάκκο δὲ σκάφτει.
(*Ι. Βενιζέλος*, σ. 194, 246)
20. Ὁ λύκος μπῆκε σὶ ἄντερα κ' ἡ ἀλεπού στὰ σκώτια.
(*Αὐτόθι*, 197, 276)
21. Ὁ παπὰς, παπὰ δὲ θέλει
κι ὁ γιατρὸς γιατρὸ δὲ θέλει
κ' ἡ μαμμὴ μαμμὴ δὲ θέλει.
(*Λ. Α. ἀρ. 883, 450. Λακωνία*).
22. Ὁ,τι πάρη ἡ νύφη στὸ θρονί, κ' ἡ λεχώνα στὸ στρωσίδι.
(*Λ. Α. ἀρ. 662, 56. Ἄρκαδία*).
Ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔθιμον τῶν δώρων, πρὸς μὲν τὴν νύμφην,
ὅταν κάθεται ἐπισήμως εἰς τὸν παστόν, πρὸς δὲ τὴν λεχώ, ἐφ' ὅσον εἶναι
κλινήρης.
23. Πέσε πίτια, νὰ σὲ φάω
τσὶ κουλλίκα νὰ σ' ἀρπάξου.
(*Ν. Γ. Πολίτου*, Π. λ. πέφτω, 22. Λέσβος).
24. Πίσω εἶν' τῆς λύρας ὁ χαβὰς καὶ τοῦ βιολιοῦ ἡ ἀντάρα.
(*Ν. Γ. Πολίτου*, Π. λ. πίσω 31. Πελοπόννησος).
25. Πολλὰ ξύλα στὸ λόγγο·
πολλὲς πέτρες στὸ δρόμο.
(*Λ. Α. ἀρ. 883, 549. Μεσσηνία*).
26. Σὰν ἡ Σούλιω μὲ τὴν ὀκνά
κ' ἡ Χάϊδω μὲ τὰ φρύδια.
(*Ν. Γ. Πολίτου*, Π. λ. ὀκνά, 2).
27. Τὰ προγόγια
εἶν' περόγια
τ' ἀνιψίδια
ἀπονιψίδια!
(*Ν. Γ. Πολίτου*, Π. λ. προγόγι 5. Στερεὰ Ἑλλάς).
28. Τὸ κρομμύδι τὸ ταχὺ
κάνει τ' ἄντερο παχὺ
καὶ τὸ σκόρδο τὴν ἡμέρα
δίνει τῆς καρδιάς ἀγέρα.
(*Ν. Γ. Πολίτου*, Π. λ. κρομμύδι, 1. Χίος).
29. Τὸ πρῶτο μου στεφάνι (=παντρειά, γάμος)
σιτὸν κόσμον δὲν ἐφάνη·

κ' ἢ πρώτη μου ἀρραβώνα
δὲν ἐφάνη στὸν αἰῶνα.
(Λ. Α. ἀρ. 883, 658. Λακωνία).

30. Φάε λάδι

κ' ἔλα βράδν·
φάε βούτυρο
κ' ἔλα κούτσορο.
(Λ. Α. ἀρ. 330, 1725).

Ἐνδιαφέρουσα περίπτωσις εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παράλληλος πλα-
τυσμός γίνεται δι' ἑτέρας γνωστῆς παροιμίας ἢ παροιμιώδους φράσεως:

31. Ἐγάλι· ἀγάλια πὰς μακρὰ, ρωτώντας εἰς τὴν Πόλη.
(Λ. Α. ἀρ. 219, 38. Κάρπαθος).

32. Ἄδηλα καὶ κρύφια

κ' ἕνας Θεὸς τὰ ξέρει!
(Λ. Α. ἀρ. 527, 3. Ἡπειρος, Χρ. Χρηστοβασίλης).

33. Ἀυτὰ εἶν' τὰ λόγια τῆς κυρ-Γιαννάκαινας

καὶ τὰ κουμπιὰ τῆς κυρ-Ἀλέξαινας.
(Λ. Α. ἀρ. 763, 234. Καλάβρυτα).

34. Ἐχεις γρόσια; ἔχεις γλῶσσα

ἔχεις φλωριά; ἔχεις θωριά.
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 166, ἀρ. 10. Μῆλος).

35. Λέει καὶ ξελέει, γράφει καὶ ξεγράφει.

(Λ. Α. ἀρ. 489, 587. Γορτυνία).

36. Ἐύλα κούτσουρα, δαυλιὰ καμένα

κ' ἢ ἀλεποῦ στὸ μεϊντάνι.
(Λ. Α. ἀρ. 883, 417. Θεσσαλία).

37. Ὁ λύκος πασιρομὰ δὲ φκειάνει κι ὁ σκύλος σκαλτσοδέτα.

(Λ. Α. ἀρ. 883, 449. Λακωνία)

38. Ὁ λωλὸς μὲ τὰ θυμᾶται χαίρεται καὶ μὲ τὸ νοῦ πλουταίνει.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. θυμοῦμαι 8 (24) Χίος).

39. Ὁξω νοῦς καὶ πέρα βρέχει!

(Λ. Α. ἀρ. 441, 105. Κρήτη).

40. Ὅτι μέλει, δὲν ξεμέλει, κι ὅτι γράφει, δὲν ξεγράφει.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. μέλει, 9).

41. Τὸ πείσμα βγάζει προῆσμα, καὶ τὸ γινάτι μάτι.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. πείσμα, 8).

42. Τοῦ λωλοῦ ὄλα του λωλά, κι ὁ γάμος τὴν Τετράδην.

(Λ. Α. ἀρ. 432, 52. Κάρυστος).

2. Παρομοιωτικοί.

Οἱ πλατυσμοὶ ἐκ παρομοιώσεως εἶναι συχνοὶ ἀλλὰ παρουσιάζονται ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς συγγεόμενοι κάποτε πρὸς ἄλλας περιπτώσεις.

1. Ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι

κ' ἐκείνη ποῦ σοῦ τσουνεε, μεθαύριο σὲ θέλει.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 139, ἀρ. 3. Πάρος).

Ὁ Πολίτης παρατηρεῖ ὅτι «διὰ τῆς προσθήκης τοῦ δευτέρου στίχου μερικεύεται ἡ παροιμία τοῦ πρώτου». Ἡ προσθήκη δηλαδή αὕτη εἶναι πλατυσμός ἐπὶ τὸ μερικώτερον καὶ ἐνέχει τὴν παρομοίωσιν: Ὅπως ἡ ἀγουρίδα γίνεται ἀγάλια ἀγάλια μέλι, ἔτσι καὶ ἡ δύσκολη ἐρωμένη σιγὰ σιγὰ μεταβάλλει γνώμην.

2. Ἄλλοῦ τὰ κακκαρίσματα κι ἄλλοῦ γεννοῦν οἱ κόττες,

ἄλλη φιλεῖ τὸν ἀγαπῶ κ' ἐγὼ μετρῶ τὶς μπόττες!

(Ν. Γ. Πολίτου Παροιμ. Α', σ. 582, ἀρ. 40. Θήρα).

Ὁμοίως ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὁ Πολίτης, ὅτι «διὰ τοῦ δευτέρου στίχου εἰδικεύεται ἡ παροιμία, μεταβάλλεται δὲ εἰς κωμαστικὸν δίστιχον». Εἶναι πλατυσμός παρομοιωτικός.

3. Γάδαρος εἶν' ὁ γάδαρος, ἀνὲ φορῆ καὶ σέλλα

κ' ἡ γρά κι ἂν ὁμορφίζεται, δὲν γίνεται κοπέλλα.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 326, 7).

Παρατηρεῖ καὶ ἐδῶ ὁ Πολίτης, ὅτι «προστίθεται ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ μία τῶν εἰδικωτέρων περιπτώσεων τῆς χρήσεως τῆς παροιμίας». Ὁ πλατυσμός ὅμως εἶναι παρομοιωτικός καὶ σημαίνει ὅτι, ὅπως ὁ γάδαρος κτλ..., ἔτσι κ' ἡ γριά...

4. Ἔχει τὸ σκυλὶ Τετράδη κι ὁ κακὸς συνείδηση;

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Τετράδη 2. Γορτυνία).

5. Κάθε τρῦπα τὸ καρφί της· κι ὁ λόγος τὸν ἀντίλογό του.

(Λ. Α. ἀρ. 219, 47. Κάρπαθος).

6. Λεῖπει ὁ Μάρτης ἀπὸ τῆ Σαρακοσιῆ καὶ τὸ χαλάζι ἀπὸ τ' ἀμπέλια τὰ Λαγκαδινά;

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λείπω 24. Γορτυνία).

7. Ὁ λύκος γερνώντας γίνεται μασκαρὰς τῶν σκυλιῶνε,

κι ὁ ἄνθρωπος τῶν παιδιῶνε.

(«Ἀγροτικὸς κόσμος», Φεβρ. 1937. Ἡλεία).

8. Ὁμοῖος τὸν ὁμοῖον ἀγαπᾷ κ' ἡ γάτα τὸ ποντίκι.

(Ἰ. Βενιζέλος, σ. 198, 305).

Ἡ ἐλευθερία τοῦ πλατυσμοῦ ὁδηγεῖ καὶ εἰς ἄλλα συμπληρώματα τῆς ὡς ἄνω παροιμίας, οἷα τὰ: ... κ' ἡ κοπριά τὰ λάχανα ... ψεύτης τὸν ψεύτη θέλει... Εἰς μίαν δὲ ἐκ Κρήτης παραλλαγὴν ὁ πλατυσμός εἶναι τριπλοῦς:

Ὅμοιος τὸν ὄμοιον ἀγαπᾷ, κοπέλι τὸ κοπέλι
 κι ὁ ἄρχοντας τὸν ἄρχοντα καὶ ἡ κοπριά τ' ἀμπέλι.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄμοιος 11).

9. Πότε Μάης, πότε λουλούδια, πότε ἔγώ [ὁ] φτωχὸς γυναῖκα;
 (Συλλ. Βάρνερ, Μάης 1. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 83).

10. Στάλα μὲ στάλα τὸ νερὸ τὸ μάρμαρο τρυπᾷ το
 τὸ πρᾶμα π' ἀγαπᾷ κανεὶς γυρίζει καὶ μισᾷ το.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. νερὸ 56. Θήρα).

11. Τὰ λόγια γυρίζουν τὸν ἄνθρωπο κι ὁ ἀέρας τὸ νερό.
 (Ι. Βενιζέλος, σ. 289, 85).

12. Τ' ἀρκούδι νηστικὸ δὲ χορεύει
 κ' ἡ Μαρία νηστικιά δὲ δουλεύει.
 (Λ. Α. ἀρ. 1148, 125 Μ. Λιουδάκη, Βιθυνία).

Ἐνδιαφέρει μία προτρέχουσα μορφή παρομοιωτικῶν πλατυσμῶν, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν προπλατυσμούς. Εἰς ταύτην, διὰ λόγους στιχουργικῆς ὁμοιοκαταληξίας (ρίμας), προτάσσεται στίχος προχείρου συνθέσεως καὶ ἀκολουθεῖ ἡ οὐσιαστικὴ παροιμία, ἣτις οὕτω σχηματίζει δίστιχον.

13. Ἀπὸ τὰ χεῖλη πηγαδιοῦ δὲ λείπει ἡ πρασινάδα,
 ἀγάπη χωρὶς πείσματα δὲν ἔχει νοστιμάδα.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 154, 8, Θήρα).

Ὁ Ν. Πολίτης δέχεται ἐπίσης ὅτι ὁ πρῶτος στίχος ἀποτελεῖ πλατυσμὸν καὶ παρομοίωσιν: «Ἡ παροιμία διεπλατύνθη διὰ τῆς προσθήκης τοῦ πρώτου στίχου, πρὸς ἐμφαντικὴν βεβαίωσιν. Ὡς εἶναι βέβαιον ὅτι οὐδέποτε στεροῦνται χλόης τὰ χεῖλη πηγαδιοῦ, οὕτω καὶ ὅτι ἀναγκαῖον ἄρτυμα τοῦ ἔρωτος εἶναι τὰ πείσματα».

14. Ἀπὸ τῆ γῆς βγαίνει νερὸ κι ἀπ' τὴν ἐλιά τὸ λάδι
 κι ἀπὸ τῆ μάννα τὴν καλὴ βγαίνει τὸ παλληκάρι.
 (Λ. Α. ἀρ. 489, 427. Γορτυνία. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 121, στ. 1-2).

15. Ἡ θάλασσα εἶναι ταπεινὴ κι ὁ ἀέρας τὴν ταραίζει,
 ἡ μάννα κάνει τὸ παιδὶ κι ὁ ξένος τ' ἀγκαλιάζει.
 (Κεφαλληνία).

16. Ἡ πρώτη μέρα τῶν Φωτῶν εἶναι ὅπου φωτίζει,
 ὁ ὕστερος μετανιωμὸς τίποτε δὲν ἀξίζει.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὕστερος, 11).

17. Ὁ κουλιανὸς ἀγάπησε κουρούνας θυγατέρα,
 κατὰ τῆ νύφη κι ὁ γαμπρὸς εἶναι κ' ἡ συμπεθέρα.
 (Γ. Καζαβῆ, Νισύρου Λαογραφικά, Νέα Ὑόρκη 1940, σ. 160, 249).

18. Ὅλα τὰ δέντρα δέντρα ἔναι, μὰ ἡ ἐλιά ἐλιά ἔναι
 κι ἀπ' ἄνθρωπο ὡς ἄνθρωπο μεγάλη διαφορά ἔναι¹.
 (Αὐτόθι, σ. 160, 251).

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν στιχουργικῶν γενικῶς προπλατυσμῶν, (οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι πάντοτε παρομοιωτικοί), ὑπάγονται καὶ οἱ ἀλφάβητικοὶ ἢ ἀριθμητικοὶ προπλατυσμοί, οἵτινες συνοδεύουν ὁμοιοκαταληκτικῶς μίαν παροιμίαν ἢ φράσιν.

19. Ἄλφα βῆτα καὶ μιὰ γιώτα
 ποῦ ἔν' τὰ νιάτα πού ἔχα πρῶτα ;
 (Λ. Α. ἀρ. 494, σ. 245. Μακεδονία).

20. Τέσσερα καὶ πέντ' ἐννιά,
 ἄδειασέ μας τὴ γωνιά.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 291, 10).

Διὰ τὴν παροιμίαν ταύτην ὁ Ν. Πολίτης σημειώνει: «Παιγνιωδῶς καὶ χάριν τοῦ ὁμοιοτελεύτου προσετέθη ὁ οὐδὲν λέγων πρῶτος στίχος».

21. Τρεῖς ἑπτὰ εἰκοσιένα,
 φάε ἐσύ, δῶ μου κ' ἐμένα.
 (Ἐπτάνησος).

β'. Πλατυσμοὶ κατ' ἀντίθεσιν.

1. Ἀντιθετικοὶ ἰδιοτήτων.

1. Ἄδειο σακκὶ δὲ στέκεται, γεμάτο δὲ λυγάει.
 (Ἐπετ. τῶν Βουρβούρων, τόμ. Β' (1925-26) σ. 150, ὅπου ἡ ἀλληγορική ἐρμηνεία, ὅτι ὁ νηστικός δὲν δύναται νὰ ἐργασθῆ, ἀλλὰ ὁμοίως καὶ ὁ παραχορτασμένος. Ὁ πλατυσμός ὁμῶς προσετέθη κατ' ἀντίθεσιν).

2. Ἄν εἶναι μῆλο, θὰ μυρίση
 κι ἂν εἶναι γουμαράγκαθο, θ' ἀγκαθίση.
 (Λ. Α. ἀρ. 1141 συλλ. Ἄ. Τζαρτζάνου, Τίρναβος).

¹ Παρομοιωτικός προπλατυσμός εἶναι προφανῶς καὶ ὁ πρῶτος στίχος διστίχου τοῦ 15ου ἢ 16ου αἰῶνος, τοῦ ὁποίου ὁ δεύτερος συνιστᾷ παροιμίαν :

Ἄπο πηγὴ κι ἄλλη πηγὴ, κι ἀπὸ πηγὴ πηγάδι,
 κι ἀπὸ παλιὰ φιλήματα πάλι καινούρι' ἀγάπη.

(H. Pernot, Chansons populaires grecques des XV et XVI siècles, Paris 1931, σελ. 88, 119). Τὸ θέμα τῆς παρομοιώσεως εἰς τὰ δίστιχα, εἰς τὰ ὅποια αὕτη ἐμφανίζεται συχνότατη, εἶναι γενικώτερον καὶ περιλαμβάνεται ἐπίσης εἰς τὴν λογοτεχνικὴν μελέτην τῆς λαϊκῆς στιχουργίας. (Βλ. Dim. Pétropoulos, La comparaison dans la chanson populaire grecque, Athènes, 1954, ὅπου καὶ βιβλιογραφία). Ἡ εἰδικὴ ὁμῶς περίπτωσις τοῦ προπλατυσμοῦ ἢ τῆς προτασομένης ὁμοιοκαταληξίας, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὰς παροιμίας, δὲν ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἐργασίας.

3. "Α(ν)θρωπος ἀγράμματος ξύλον ἀπελέκητον·

ἄ(ν)θρωπος γραμματισμένος, γάιδαρος ξετελεμένος.

(Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκι, Συμβολή στα λαογραφικά τῆς Κρήτης,
Ἄθῆνα 1949, σ. 125).

4. "Ανοιξε τὸ ξερό... κ' ἔβγαλα γλωρό.

(Λ. Α. ἀρ. 360, 175, Θράκη. Δι' ὅσους θέτουν ἄνθος εἰς τὸ αὐτί των).

5. "Απὸ σιγαλὸ ποτάμι νὰ φοβᾶσαι κι ὄχι ἀπὸ φουρτουιάρικο!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ποταμὸς 4. Δημητσάνα).

6. "Απού 'χει τὴν ἀπομονή, τρώει τὴ νύχτα ψάρι·

μ' ἀπού 'χει τὴ λιγοψυχιά, δὲν τὸ θωρεῖ ποῦ πάει.

(Λ. Α. ἀρ. 433, 137. Κρήτη). Ὁ πρῶτος στίχος φέρεται μόνος
ὡς παροιμία ἐν Κύπρῳ. Λ. Α. ἀρ. 347, 50).

7. "Αφύσικος φορεῖ βρακί,

καὶ τοῦ φαίνεται μακρὸ·

τὸ φόρεσε κι ὁ φυσικὸς

καὶ τοῦ φάνηκε κοντό.

(Λ. Α. ἀρ. 337, 101 Κεφαλληνία).

8. Γάλα γυρευτὸ (=ζητηθὲν)

πικρὸ σὰ γιατρικό·

Γάλα φερτὸ (=προσφερθὲν)

γλυκὸ ζαχαρωτό·

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 250, 1α. Γορτυνία).

9. "Ἡ ἀλήθειαι 'ναι μαλώτρα

κ' ἡ ψευτιά λιγοχαροῦσα.

(Λ. Α. ἀρ. 431, 69. Κάρπαθος).

10. "Ἡ παντρειά εἶναι σκλαβιά, ἡ ἀνυπαντρειά σκουλήκι.

(Λ. Α. ἀρ. 330, 672).

11. "Ἡ παπὰς-παπὰς

ἢ ζευγάς-ζευγάς·

ἢ καθάριος μυλωνάς!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. παπὰς 109. Καλάβρυτα).

12. Καινούργιο κοσκινάκι μου, καὶ ποῦ νὰ σὲ κρεμάσω;

Παλιό μου παλιοκόσκινο, καὶ ποῦ νὰ σὲ πετάξω;

(Κεφαλληνία)

13. Μεγάλον καράβι, μεγάλη φουρτούνα·

μικρὸν καράβι, μικρὴ φουρτούνα!

(Λ. Α. ἀρ. 671, 16. Καστελλόριζον).

14. *Μικρὸς εἶσαι κι ὄ,τι πῆς, πεντάρα δὲν ἀξίζει·
μεγάλος εἶσαι κι ὄ,τι πῆς, βασίλειο ἀξίζει.*
(Λ. Α. ἀρ. 883, 383. Λακωνία).
15. *Ὁ ἄσπρος μὲ τὸν κόκκινο, ἥλιος μὲ τὸ φεγγάρι·
κι ὁ μαῦρος μὲ τὸν κόκκινο, ἡ στιά μὲ τὸ τηγάρι!*
(Συλλ. Βάρνερ, λ. ἄσπρος 2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 41).
16. *Ὁ λωβὸς ἄντρας αὐτάς,
ὁ λωβότερος χειλάς·
ὁ καλὸς ἄντρας μυτάς,
ὁ καλύτερος δοντάς!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 239, 68. Γορτυνία).
17. *Ὁ Νάχας καὶ ὁ Ναύρας πέθαναν·
ὁ Δουλεφενανάμης ζῆ καὶ βασιλεύει.¹*
(Νεοελλ. Ἀνάλ. Παρνασοῦ, τόμ. Α' (1870) σ. 184. Χίος).
18. *Ὅποιος ἔχει καλὴ γυναῖκα, στή χαρὰ νὰ μὴν πηγαίνη·
τὴ χαρὰ τὴν ἔχει στὸ σπίτι.
Ὅποιος ἔχει κακὴ γυναῖκα, στὸ νεκρὸ νὰ μὴν πηγαίνη·
τὸ νεκρὸ τὸν ἔχει στὸ σπίτι.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 232, 94 Σιάτιστα. Πρβλ. καὶ σ. 233, 94α).
19. *Ὅσες κουροῦνες γαλανές,
τόσες μητριές καλές·
κι ὅσες κουροῦνες μαῦρες,
τόσες καλές μαννάδες!*
(Λ. Α. ἀρ. 1161 Δ', 6. Κρήτη).
20. *Πόση γνώση κρύβει ἡ κάππα;
πόσες τρέλλες κρύβ' ἡ γοῦννα!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 72, 31. Ἀθήναι).
21. *Πρώιμο ἄρνι, μαλλὶ καὶ κέρατο·
ἔψιμο ἄρνι, οὔτε μαλλὶ οὔτε κέρατο!*
(Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, ἀρ. 134).
22. *Τὸ μακρὸν τσαὶ τὸ φαρδὺ
νιτρέπεται νὰ ξεσκιστῆ·*

¹ Παραλλαγὰς τῆς ἄνω παροιμίας μετὰ τῶν πλατυσμῶν αὐτῆς βλέπε εἰς μελέτην μου: «Εἰκόνες καὶ προσωποποιήσεις γιὰ τὸ ἀβέβαιο στὶς κυπριακὲς καὶ τίς ἄλλες ἐλληνικὲς παροιμίες». Κυπρ. Γράμμ., τόμ. ΚΑ', Λευκωσία 1956, σ. 169-170.

τὸ στενὸν τσαὶ τὸ κοντὸ
ντρέπεται νὰ ἴναι γερὸ ἰ
(Λ. Α. ἀρ. 675, 359. Μεγίστη (Καστελλόριζον).

23. Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι
κοπριά ἴναι στὸ χωράφι
καὶ τοῦ ξένου ἴναι φωτιά!
(Λαογρ., τόμ. IB' σ. 127, Ρόδος. Συλλ. Ἄ. Βρόντη).

2. Ἀντιθετικοὶ σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν.

1. Ἄλλοι κλαῖν' κι ἄλλοι ἴλοῦσι (=γελοῦσι)
κι ἄλλοι τρῶν' κι ἄλλοι πεινοῦσι
κι ἄλλοι ἐπὰ καρτσολοοῦσι (=ἤσυχτοι πλέκουν κάλτσα).
(Νάξος· ἀνακ. Διαλεκτῆς Ζευγώλη-Γλέζου).

2. Ἄν ζητᾶς καὶ δίδουσί σε,
ἄλλην τέχνη μὴ μαθαίνης·
κι ἂν ζητᾶς καὶ δὲν σὲ δίδουν,
ἄλλην ἐντροπὴν δὲν θέλεις.
(Συλλ. Βάρνερ λ. ζητῶ 1. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 61).

3. Ἄντρα θέλω, τώρα θέλω,
σὰν γεράσω, δὲν τὸν θέλω.
(Λ. Α. ἀρ. 410)

4. Ἀπού ἴχει μοῖρα, γεννᾶ κι ὁ πετεινός του
κι ἀπού δὲν ἔχει, ψοφᾶ κι ὁ γαίδαρός του.
(Εἰρ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἄθ. 1938, σ. 209, 24).

5. Ἡ πέτρα στὸν τόπο της εἶναι βαρειά· ἔξω γίνεται ἴλαφριά καὶ κυλάει.
(Θράκη· σημειώσεις Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ).

6. Καλῶς τηνε τὴ συφορὰ κι ἂν ἔλθῃ μοναχὴ της,
μὴν ἔλθῃ μὲ τὸν ἄντρα της καὶ μὲ τὴν ἀδελφὴ της.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. συφορὰ 3. Ζάκυνθος).

7. Κάνει τὸν κουφὸ κι ὅπου τ' ἀρέσει, ἀκούει.
(Λ. Α. ἀρ. 3, 504. Πάτρα).

8. Κάψα, λάβρα, νοικοκύρη,
νὰ πουλήσωμε τὸ στρῶμα
κρῦο ζάλη, νοικοκύρη,
ν' ἀγοράσωμε τὸ στρῶμα.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. πουλῶ. Λευκάς).

9. *Κρούο, κρούο,*
καιρός για δύο
καὶ μοναχός, κουβάρι!
 (Νάξος· σημ. Διαλεκτῆς Ζευγώλη-Γλέζου).
10. *Μπαίνει τὸ Τριώδι;*
βγαίνει τοῦ παπᾶ τὸ δόντι
μπαίνει τὸ Πεντηκοστάρι;
γίνετ' ὁ παπὰς λιοντάρι!
 (Ν. Ἰ. Λάσκαρι, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, σ. 200).
11. *Νύμφη τοῦ Χριστοῦ.*
καὶ ὄχι τοῦ παστοῦ. (ὁ γαμήλιος παστός).
 (Λ. Α. ἀρ. 1512, σ. 241. Κρήτη).
12. *Ὅπ' ἔχει μοῖρα, ἄς κάθεται καὶ ριζικό, ἄς κοιμᾶται*
κι ὅπ' εἶναι κακορρίζικος, ἄς κλαίη καὶ ἄς λυπᾶται.
 (Λ. Α. ἀρ. 1423, σ. 31. Ζάκυνθος).
13. *Ὅπου κρατεῖ, καλὰ κρατεῖ*
κι ὀπόχασ' ἄς γυρεύη.
 (Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, ἀρ. 1328).
14. *Σ' ἔχω χάρη, κάβουρα,*
νὰ [πηδᾶς] στὰ κάρβουνα
ἂν εἶναι γιὰ τὸν ποταμό,
τόνε πηδῶ κ' ἐγώ!
 (Λ. Α. ἀρ. 702, σ. 136. Σμύρνη).
15. *Συμπεθέροι καὶ συντέκνοι,*
ὅ,τι φᾶν' τὸν πρῶτο χρόνο
κ' ὕστερ' ἀντεροσφάζονται καὶ τσοὶ κρατεῖ καὶ πόνος.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. συμπέθερος 8. Κρήτη)..
16. *Τὸ ζουρλὸ καὶ τὸ χωριάτη*
ξένοι πόνοι τὸν γηράζουν
κ' οἱ δικοὶ του μαραγγιάζουν.
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ξένος 190. Σιάτιστα).
17. *Φόρτσα ἥλιος, φόρτσα ἀέρας*
κάτω ἥλιος, κάτω ἀέρας!
 (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 342, 25. Κυνουρία [μετεωρολογική]).

Περὶ τὴν δύσιν ὁ ἄνεμος γίνεται ἀσθενέστερος, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἡλίου ἦτο ἰσχυρότερος.

18. *Ψάρια στὸ γιολό,
ὄσα θέλεις σοῦ πουλῶ·
ψάρια ὅμως στὴ στεριά
θὰ στὰ δώσω ἀκριβά.*
(Λ. Α. ἀρ. 337, σ. 130. Κεφαλληνία).
3. Ἄποφατικοί. (Ἄπὸ τὴν κατάφασιν εἰς τὴν ἄρνησιν).
1. Ἄπὸ Μαρτιοῦ καλοκαιριοῦ, κι ἀπ' Αὔγουστο χειμῶνα·
μήτ' ὁ Μάρτης καλοκαῖρι, μήτ' ὁ Αὔγουστος χειμῶνας.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Μάρτης· κοινή).
2. *Εἶναι κι ἄλλοι γαῖδαροι στὴν Πόλη· δὲν εἶσαι μοναχός σου!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 336, 34. Μεσσηνία).
3. Ἔχεις γρόσα; ἔχεις γλῶσσα·
δὲν ἔχεις γρόσα; μηδὲ γλῶσσα.
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 168, 14. Λέσβος).
4. Ἡ πίττα ἢ καλὴ περιμένει καλὸ μουσαφίρη·
ἂν μείνη γιὰ τὸ πρωί,
θὰ τὴν φάη τὸ σκυλί.
(Λεφτανὰ Ἄρτης, 1957).
5. *Ἦῤορε ἢ κορφή τὸν πάτο·
δὲν πάει ἄλλο παρακάτω!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. πάτος 1. Ἐπτάνησος).
6. *Λίγα λόγια καὶ δεμένα,
μὴ πολλὰ καὶ μπερδεμένα!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λόγος 57. Κεφαλληνία).
7. *Νά 'ταν ἢ δουλειὰ καλή,
τὴν ἀγάπα κι ὁ καδῆς·
μόν' γιατί δὲν εἶν' καλή,
δὲν τὴν ἀγαπᾷ κανεὶς.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 532, 44. Χίος).
8. Ὁ λόγος εἰς τὴν ὥραν του χίλια τσιτσίνια¹ ἀξίζει·
κι ἂ δὲν τὸν πῆς στὴν ὥρα του, τίποτας δὲν ἀξίζει.
(Λ. Α. ἀρ. 1380 Β', σ. 194. Κρήτη).¹
9. Ὁ παπὰς δυὸ χέρια ἔχει μὲ τό 'να εὐλογάει, μὲ τ' ἄλλο παίρνει
τρίτο χέρι δὲν ἔχει γιὰ νὰ δίνη!
(Λ. Α. ἀρ. 34, 41. Ἀδριανούπολις).

¹ τσιτσίνια = τσεκίνια, χρήματα.

10. *Ὅποιος μ' ἀγαπᾷ, μὲ κάνει καὶ κλαίω·
κι ὅποιος δὲν μ' ἀγαπᾷ, μὲ κάνει καὶ γελῶ.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. κλαίω 45. Ἀθήναι).*
11. *Ὅποιος μίλησε, μετανόησε·
κι ὅποιος δὲ μίλησε, ποτὲ δὲ μετανόησε.
(Λ. Α. ἀρ. 244, 6. Γορτυνία).*
12. *Ὅποιος μπορεῖ, κάνει ὅ,τι θέλει·
κι ὅποιος δὲ μπορεῖ, κάνει ὅ,τι δὲ θέλει.
(Λ. Α. ἀρ. 3, σ. 735. Πάτρα).*
13. *Ὅσα δύνασαι νὰ βγάζης
κι ἀπ' τὰ ἴδια νὰ ξοδιάζης·
νὰ μὴ βγάζης δύο-τρία
καὶ ξοδιάζης δεκατρία!
(Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορ. τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Γ', Ἀθ. 1896.
Παράρτημα, σελ. μστ').*
14. *Σὰν δὲν ἔχει ὁ μῆνας ρὸ
βάλε στὸ κρασί νερό·
κι ἂν ὁ μῆνας ἔχει ρὸ
μὴ βάλῃς στὸ κρασί νερό.
(Λ. Α. ἀρ. 24, 202, Αἶνος Θράκης).*
15. *Τὸ μετὰξι θέλει τάξη
κι ἄνθρωπος νὰ τὸ κοιτάξῃ·
κι ἂν δὲν τὸ καλοξετάξῃ,
θέλει γιὰ νὰ τὸ πετάξῃ.
(Ι. Πέτσι, Συλλογὴ ἀνεκδ. δημοτ. ἄσμ. Μακεδονίας, 1931, σ. 60).*
16. *Τὸν ξένον εἰς τὸ σπίτι σου γιὰ μάρτυρα τὸν ἔχεις·
κι ὄχι γιὰ μάρτυρα σωστό, μόνο γιὰ ψωματάρη!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ξένος 182. Κρήτη).*
4. *Καταφατικοὶ (Ἀπὸ τὴν ἄρνησιν εἰς τὴν κατάφασιν).*
1. *Ἡ λωλιὰ σιὰ βουνὰ δὲ γυρίζει μέσα σ' τσ' ἀνθρώποι εἶναι!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. μωρία 8. Κρήτη).*
2. *Μάης ἄβρεχος, μοῦστος ἄμετρος·
Μάης βρεμένος, μοῦστος μετρημένος.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Μάης 68, κοινή).*
3. *Μὲ πορδὲς ἄβγα δὲ βάφουνται θέλουνε μπακάμι.
(Λ. Α. ἀρ. 1422, σ. 356. Ἠπειρος).*

4. *Μήτε γλυκὺς καὶ φᾶσι σε, πικρὺς καὶ ρίζουσί σε*
συγκεραστὸς σάν τὸ κρασί, νὰ σ' ἀγαπᾷ ὁ κόσμος!
(Λ. Α. ἀρ. 1105. Κρήτη).
5. *Ξέρει ἢ γίδα νὰ φάη χορτάρι; Ἀφήνει τὸ χορτάρι καὶ τρώει κλαδί.*
(Λ. Α. ἀρ. 188, σ. 27. Μακεδονία).
6. *Ὁ Θεὸς δὲν εἶν' Ἀρβανίτης! Εἶναι δικαιοκρίτης!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Θεός).
7. *Οἱ ἄλλοι δὲν τρῶνε ἄχερο· ψωμὶ τρῶνε!*
(Θρακικά, τόμ. ΙΣΤ', σελ. 205, Κ. Χουρμουζιάδης).
8. *Ὅποιος μῆνας ἔχει ρό,*
τὸ κρασί δίχως νερό·
κι ὅποιος μήνας χωρὶς ρό,
τὸ κρασί μὲ τὸ νερό.
(Λ. Α. ἀρ. 462, 198. Ρόδος)
9. *Τὸ γαϊδούρι δὲν τὸ καλοῦν στὸ γάμο, οὔτε γιὰ νὰ τραγουδήσῃ οὔτε γιὰ*
νὰ χορέψῃ· ἀλλὰ γιὰ νὰ κουβαλήσῃ νερὸ ἢ ξύλα.
(Λ. Α. ἀρ. 3, σ. 203. Πάτραι).
10. *Τοῦ Μαρτιοῦ τὰ σκοτεινά,*
ἂν τὰ ἰδῆς, μὴ φοβηθῆς·
καὶ ἂν τὰ ἰδῆς καὶ φοβηθῆς,
εὔρε τρῦπα νὰ κρυφτῆς.
(Λ. Α. ἀρ. 956, σ. 47. Λακωνία).

5. Ἀντιστροφικοὶ (ἢ κατ' ἀντιστροφήν).

1. *Ἀκριβαίνεις, λιγοστεύω·*
λιγοστεύεις, ἀκριβαίνω.
(Κεφαλληνία)

Λέγεται διὰ τὴν ἀντίστροφον σχέσιν ἀκριβείας τῶν εἰδῶν καὶ ζητήσεως ἢ σπάνιος αὐτῶν καὶ ἀκριβείας. Ὄταν ἡ τιμὴ αὐξάνῃ, οἱ ἀγορασταὶ ἀραιώνουν· καὶ ὅταν τὸ εἶδος σπανίξῃ, οἱ ἀγορασταὶ πληρώνουν ἀκριβά.

(Πεβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 416, 1).

2. *Ἀπὸ λύχνον ἀναμμένο*
θέλει ἀνάψεις τὸν σβημένο·
μ' ἀπὸ λύχνονε σβημένο
δὲν ἀνάβεις ἀναμμένο.

(Λ. Α. ἀρ. 337, σ. 100. Κεφαλληνία).

Ὁ πλατυσμὸς ἀνήκει συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς «ἀποφατικούς». Ἀλλὰ ἡ ἀντιστροφή εἶναι πλήρης.

3. Ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι,
κι ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 254, 5. Ἡπειρος κ.ά.).

4. Ἀπὸ τῆ φράχτη στὸ κλαρί,
κι ἀπ' τὸ κλαρὶ στῆ φράχτη.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 374, 45. Ἐπτάνησος).

Λέγεται ἐπὶ περιορισμένων κινήσεων.

5. Ἄσχημο παιδὶ στὴν κούνια,
ἔμορφο παιδὶ στὴ ρούγα
ἔμορφο παιδὶ στὴν κούνια,
ἄσχημο παιδὶ στὴ ρούγα.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. παιδὶ 20. Γορτυνία).

6. Εἶδες δόξα τὴν αὐγή;
κακωσύνη τὸ βραδύ
εἶδες δόξα τὸ βραδύ;
καλωσύνη τὴν αὐγή.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 515, 2. Ἀθήναι).

Δόξα ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἴρις, τὸ οὐράνιον τόξον ἢ δοξάρι.

7. Ἐνας μῆνας θρέφει τοὺς ἔνδεκα
κ' οἱ ἔνδεκα τὸν ἕναν.

(Π. Ἀραβαντινοῦ, Παροιμιαστήριον, ἐν Ἰωαννίνοις 1863, σ. 146).

8. Ἐνας πατέρας μπορεῖ νὰ θρέψη δέκα παιδιά,
μὰ δέκα παιδιά δὲ μπορ' ἄ θρέψουν ἕναν πατέρα.

(Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, ἀρ. 454).

9. Κάνει τὴ νύχτα μέρα καὶ τὴ μέρα νύχτα.
(Κοινή).

10. Κυλάει ἡ πέτρα στ' ἄβγό; ἀλίμονο στ' ἄβγό
κυλάει τ' ἄβγό στὴν πέτρα; ἀλίμονο στ' ἄβγό!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 610, 59, κοινή).

11. Νεκρὸν ἀνασταίνουνε, καὶ πεθαίνουνε ζωντανό!
(Γρ. Ξενοπούλου, Θέατρον Α', σ. 104. Ζάκυνθος).

Λέγεται διὰ λουλούδια μὲ μεθυστικὸν ἄρωμα.

12. Ὀλόρθο φεγγάρι, δίπλα караβοκύρης
δίπλα φεγγάρι, ὀλόρθος караβοκύρης.

(Κοινή).

Εἶναι ἡ γνωστὴ παροιμία τῶν ναυτικῶν, οἵτινες μαντεύουν τὰς προσεχεῖς καιρικὰς συνθήκας ἀπὸ τὴν θέσιν τὴν νέας σελήνης.

13. Ὁ Πέτρος εἶν' τοῦ Παύλου

κι ὁ Παῦλος εἶν' τοῦ Πέτρου.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 666, 21).

14. Ὅπου λείπει, περισσεύει

κι ὅπου περισσεύει, λείπει.

(Λ. Α. ἀρ. 319, σ. 29. Ἡπειρος).

15. Ὅσα φέρνει ἡ ὥρα, δὲν τὰ φέρνει ὁ χρόνος.

κι ὅσα φέρνει ὁ χρόνος, δὲν τὰ φέρνει ἡ ὥρα.

(Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή κλπ., ἐν Πάτραις 1887, σ. 275, 730).

16. Ὅταν εἶχα γρόσι, δὲν εἶχα γνώση.

τώρα πό' χω γνώση, δὲν ἔχω γρόσι!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 71, 27. Μεσσηνία).

17. Πέντε μῆνες, ἓνα γρόθο.

πέντε γρόθους, ἓνα μῆνα!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 161, 4. Χίος).

Λέγεται διὰ τὰ σπαρτά, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου αὐξάνουν ἀποτόμως.

6. Ἐναντιωματικοὶ ἢ παραχωρητικοί.

Εἰς τοὺς πλατυσμοὺς τούτους αἴρεται πρὸς στιγμὴν ἡ θέσις τῆς παροιμίας, διὰ νὰ δειχθῇ, ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν τὸ ἀποτέλεσμα παραμένει.

1. Ἀπ' αὐτὸν κορῶνα κ' γαστροῦται νὰ γαστροῦται πὰ κ' πιάν' (= Ἀπ' αὐτὸν κουρούνα δὲν γαστρώνεται, ἀλλὰ κ' ἂν γαστρωθῇ, δὲν πιάνει). Ἐπὶ φυλαργύρων.

(Ξ. Κ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθ. 1939, σ. 471, 21).

2. Εὐχὴ γονιοῦ ἀγόραζε καὶ σιὰ βουνὰ περπάθει

καὶ τὰ βουνὰ νὰ σείνουνται κ' ἐσὺ νὰ μὴ φοβᾶσαι.

(= ἀκόμη καὶ ἂν σείωνται τὰ βουνά... Λ. Α. ἀρ. 2241, σ. 90. Κρήτη).

3. Ἡ κορῶνα ἤμπαν πάει, μαῦρα ὦβὰ εὐτάει

πέραν ποταμοῦ π' ἂν πάη, μαῦρα ὦβὰ εὐτάει (= Ἡ κουρούνα ὅπου κ' ἂν πάη, μαῦρα ἀβγά κάνει καὶ πέρα ἀπὸ τὸν ποταμὸ ἂν πάη, πάλι μαῦρα ἀ.κ.).

(Ξ. Ἀκογλου, ἐνθ' ἄν., σ. 479, 106).

4. Ἡ ὄκνιὰ παιδιὰ δὲν κάνει

κι ἂν τὰ κάμη, δὲν προκόβουν.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄκνιὰ 3).

5. Ἡ πείνα μάτια δὲν ἔχει, κ' ἂν τὰ 'χη, δὲν ἠβλέπει.

(Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, ἀρ. 205).

6. Κάμε τὸ καλὸ

καλὸ καὶ ρίξ' το στὸ γιαλό,

κι ἄ δὲν τὸ γρωνίσση (γνωρίση) τὸ ψάρι,
θὰ τὸ γρωνίσ' ὁ Θεός!

(Εἶρ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, σ. 198, 20. Κρήτη).

7. Κλεψιμιὸ σπειρὶ σιὸ σπόρο,

ἄ φυτρῶση, δὲ σταχυάζει

κι ἄ σταχυάση, δὲν ψωμώνει.

(Λ. Α. ἀρ. 798, σ. 556. Ἐπτάνησος).

8. Κρυφὸς παπὰς δὲ γίνεται

κι ἄν γινῆ, δὲ λειτρουγᾶ.

(Λ. Α. 431, σ. 102. Κάρπαθος).

9. Μὲ τὸ μεγαλύτερό σου κουκκιά μὴ σπέρνης

γιατ' ἄν σπείρης, δὲ φυτρώνουν

κι ἄν φυτρῶσουν, δὲ θὰ βράζουν!

(Ι. Βενιζέλος, σ. 158, 125).

Ἐνταῦθα ἔχομεν δύο πλατυσμούς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνδιαφέρει ὁ δεύτερος.

10. Παπούτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου κι ἄς εἶναι μπαλωμένο

ἄν εἶν' κακὸ τὸ μπάλωμα, θὰ 'ναι καλορραμένο.

(Λαογρ., τόμ. Η' σ. 544, 118. Αἴγινα).

11. Τὰ ξένα ξύλα 'κὶ ἄφτουνε

κι ἄν ἄψουν, φῶς 'κὶ δείχνουνε (=δὲν δείχνουν).

(Λ. Α. ἀρ. 1151, σ. 67. Σινώπη Πόντου).

12. Τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται

καὶ ἄν γενῆ, δὲν πίνεται.

(Κοινή).

13. Τὸ μῆλο κάτ' ἀπ' τὴ μηλιὰ πέφτει κι ἄν δὲν πέση ἀπὸ κάτ' τὴ μηλιὰ, θὰ πέση στὸν ἥσκιο της.

(Λ. Α. ἀρ. 1100B' σ. 27. Καστοριά).

14. Χωριάτης, κι ἄγιος κι ἄν γενῆ, νὰ μὴν τὸν προσκυνήσης

κι ἄν τοῦ ἀνάψης καὶ κερί, χάρη μὴν τοῦ ζητήσης.

(Λ. Α. ἀρ. 117, σ. 201, 63. Χίος).

Β. Πλατυσμοὶ κατ' ἐπίτασιν.

Ὄνομάζομεν οὕτω τὰς περιπτώσεις προεκτάσεως τῶν παροιμιῶν, ὅταν ὁ λέγων ἢ ὁ ἀκούων ζητῆ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχικῆς παροιμίας, προσθέτων εἰς ταύτην ἰσχυρότερα τεκμήρια, ἢ ἀπλῶς προεκτείνων αὐτὴν κατὰ παράταξιν ἢ καὶ κατὰ σατιρικὸν στίχον. Οὕτω αἱ μορφαὶ τῶν κατ' ἐπίτασιν πλατυσμῶν δύνανται νὰ εἶναι αἱ ἑξῆς:

α'. Ἀπλοῖ κατὰ παράταξιν πλατυσμοί.

1. Ψυχολογικαὶ ἄμεσοι προσθῆκαι.

1." Ἄλλος θέλει τὸν παπά, ἄλλος τὴν παπαδιά,
κι ἄλλος τὴν παπαδοπούλα!

(Λ. Α. ἀρ. 494, σ. 297. Μακεδονία)

2." Ἐπαθε τοῦ λιναριοῦ τὰ βάσανα καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη.

(Γ. Βενιζέλος, σ. 80)

3. Ζῆσε, μαῦρε μου, νὰ φᾶς τριφύλλι

καὶ τὸν Αὐγουστο σταφύλι!

(Ζάκυνθος)

4. Κάποιος λύκος ψόφησε

καὶ κάποια γίδα βρώμησε!

(Θεσσαλία)

5. Κουτσοί, στραβοὶ στὸν Ἄη Παντελεήμονα

κι ἄρρωστημένοι στὴν Ἀγιάσο!

(Λ. Α. ἀρ. 1446 Α', σ. 339. Λέσβος)

6. Μαθημένα ᾽ν' τὰ βουνὰ ἀπὸ χιόνια κι ἀπὸ κρύσταλλα.

(Λ. Α. ἀρ. 124, 43. Εὐρυτανία)

7. Μὴν κάμης, μὴ σοῦ κάμουνε, μὴν πῆς νὰ μὴ σοῦ ποῦνε,

μὴν κάτσης νὰ καταλαλῆς, μὴ σὲ καταλαλοῦνε!

(Λ. Α. ἀρ. 1105, σ. 10. Κρήτη)

8. Νοικοκυρὰ κ' ἦ γάτα μας, εἶπε τὸν ψύλλο μούχο

καὶ τὸ ψωμὶ μαμὰ

καὶ τὴν ψεῖρα μπούμπα!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. νοικοκυρὰ, 30)

9. Ὁ Μανόλης μὲ τὰ λόγια

χτίζει ἀνώγεια καὶ κατώγεια

κ' ἕκατὸ παραθυράκια!...

(Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 451. Ζάκυνθος)

10. Ὁ μουρλὸς σὶ ἀνήφορο ἢ τρώει ἢ τραγουδάει

ἢ σουράει!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 273, 13. Γορτυνία)

11. Ὅποιος τὴ νύχια περπατεῖ, ἢ κλέβει ἢ πορνεύει

ἢ τὴν ἀγάπη του ἔχασε καὶ πάει νὰ τὴ γυρεύη.

(Λ. Α. ἀρ. 1421, 1207. Κρήτη)

12. Ὁ Χριστὸς πρῶτα εὐλόγησε τὰ γένεια του

κ' ὕστερα τῶν Ἀποστόλων!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. γένεια 27. Κρήτη)

13. Πόσα παράδικα θωρεῖ ὁ ἥλιος τὴν ἡμέρα
καὶ τὸ φεγγάρι τὴν αὐγὴ καὶ τ' ἄστρ' ἀπ' τὴν 'πουσπέρα!
(*N. Γ. Πολίτου, Π.λ. παράδικο, 1. Μ. Ἀσία*)

14. Πρίτς, Μάρτη μου! γλύτωσα τ' ἀρνάκι μου
καὶ τὸ κατσικάκι μου!
(*Λ. Α. ἀρ. 1358, σ. 242*)

15. Τὰ ξένα θέλουν φρόνιμα, θέλουν ταπεινοσύνη,
θέλουν λαγοῦ περπατησά, ἀετοῦ γρηγορωσύνη
θέλουν τὰ μάτια χαμηλά, θέλουν τὰ λίγα λόγια.
(*Λ. Α. ἀρ. 2276, σ. 204. Μεγανήσι Λευκάδος*)

16. Τὰ φέρν' ἡ ὥρα, δὲν τὰ φέρνει ὁ χρόνος·
καὶ τί θὰ γένῃ, ὁ Θεὸς τὸ ξέρει μόνος!
(*N. Γ. Πολίτου, Π.λ. ὥρα 20. Χίος*)

2. Σατιρικὰ ὁμοιοκατάληκτα.

1. Ἀγάπα με καὶ μὴν τὸ λές,
νὰ τελειώνουν οἱ δουλειές.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 169, 2. Φολέγανδρος*)

2. Ἀκουρα καὶ κουρεμένα
καὶ γαϊδούρια φορτωμένα.
(*N. Γ. Πολίτου, Π.λ. κουρεύω, 1. Κεφαλληνία*)

3. Ἀμε λούσου καὶ χτενίσου,
στὸν μπαρμπέρη μπαρμπερίσου.
(*N. Γ. Πολίτου, Π.λ. λούζω 1. Γορτυνία*)

4. Ἀπὸ τὴν Πόλη ἔρχομαι καὶ στὴν κορφὴ κανέλλα
καὶ στὰ ξανθά σου τὰ μαλλιά κρέμεται μιὰ τσαπέλλα.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 370, 34. Κορινθία*)

Ἔχουν γραφῆ πολλὰ διὰ τὴν προέλευσιν, τὴν σημασίαν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν ἀνωτέρω στίχων, ὅστις κυκλοφορεῖ μὲ ποικιλίαν πλατυσμῶν καὶ χαρακτηρίζει συνήθως τοὺς ἀσυναρτήτους καὶ μωροὺς λόγους.¹ Ὁ παρατιθέμενος ἐνταῦθα πλατυσμός εἶναι ὁμοιοκατάληκτος, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι λέγονται συνήθως πολλὰ ἀσυνάρτητα καὶ ἄνευ καταληκτικῆς ὁμοιότητος (βλ. *N. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 33-40*). Τὸ φαινόμενον ἐπρόσεξε καὶ ὁ Δημήτριος Καμπούρογλου, ὅστις ἀναγνω-

¹ Βλ. *N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., τόμ. Β', σ. 369, 32. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε' — Παράρτημα, Ἀθήναι 1952, σ. 68 - 69. Γιάννη Βλαχογιάννη, «Ἀπὸ τὴν Πόλη ἔρχομαι», Νέα Ἐστία, Χριστούγεννα 1935, σελ. 6 - 11 (ὅπου ἡ παροιμία σημειώνεται ἐν Χίῳ ἀπὸ τοῦ 1839, ὁ δὲ πλατυσμός της ὀνομάζεται «παραστόλι»).*

ρίξει πλατυσμούς εις τὰς διαφόρους ἀναδιπλώσεις τοῦ πρώτου στίχου, σημειώνει δὲ τοῦτο εἰς μικρὰν μελέτην του, με διαφορετικὴν ὀρολογίαν. Λέγει: «Δὲν ἤργησαν ὅμως οἱ ἔξυπνολόγοι νὰ ἐπαυξήσουν τοὺς δύο στίχους τῆς παροιμίας καὶ με ἄλλους, φρονοῦντες ὅτι με αὐτὸν τὸν τρόπον ἐντείνουεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρχικοῦ». Καὶ παραθέτει μερικὰ ἀπὸ τὰ «ἐπαυξήματα» ταῦτα, ὡς:

καὶ πέφτω μέσ' στὴ θάλασσα, νὰ πιάσω μιὰ σαρδέλλα

ἢ

τὸ γαΐδαρό μου ἔχασα καὶ καλὴ μοῖρα νὰ 'χη.¹

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ δεκαπεντασுλλάβου στίχου τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, μόνον τὸ α' ὀκτασύλλαβον ἡμιστίχιον παρελήφθη ἐκ δημώδους κειμένου («ἀπὸ τὴν Πόλην ἔρχομαι»),² πάντα δὲ τὰ ἄλλα, ἀπὸ τοῦ β' ἡμιστιχίου καὶ ἑξῆς, εἶναι σατιρικοὶ πλατυσμοὶ ἐπιτείνοντες τὴν ἔννοιαν τοῦ βραδύνου, τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται παροιμακῶς τὸ α' ἡμιστίχιον.

5. Ἄρες μάρες κουκουνάρες

καὶ οἱ τρύπιες οἱ χουλιάρες.

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', 414, 2)

6. Γουρούνι στὸ σακκί,

νὰ μὴν ἀβασκαθῆ.

(Λ. Α. ἀρ. 662, σ. 50. Ἄρκαδία)

7. Ἔχε τὴν εὐκὴ μου

μέσ' ἀπ' τὸ βρακί μου.

(Ἄστεϊσμός συνήθης τῶν ἀνδρῶν)

8. Ἡ Σάρα καὶ ἡ Μάρα

καὶ ἡ γαλανὴ γαϊδάρα!

(Κρήτη)

9. Καὶ χορεύει ὁ γιός μου ὁ Γιάννης

καὶ χορεύει κι ὁ νιτροβάς του·

κ' ἔχει μέσα δυὸ σκορπίνες

καὶ χορεύουνε κ' ἐκεῖνες.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χορεύω 12. Σίφνος)

¹ Βλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἄπὸ τὴν Πόλην ἔρχομαι... Μικρὰσ. Χρονικά, τόμ. Δ, (1948) σελ. 9 - 13.

² Πρὸβλ. τὰ: «Ἄπ' τὴν Πόλην ἔρχομαι κι ἀπ' τὰ νησιά...». «Ἦρτε μιὰ γριὰ ἀπ' τὴν Πόλην» (παιδικὸν ἄσματιον). «Ἄπὸ τὴν Πόλην ἔρχομαι τὴν ἀστραποκαμένην...». (Ἐ. Κριαρᾶ, Τὸ ἀνακάλυμα τῆς Κωνσταντινούπολης, Θεσσαλονίκη 1956, σ. 29, στίχ. 11).

10. Λάσπ' ἢ δουλειά μας·
καῖκαν τὰ χαρτιά μας.
(Λ. Α. ἀρ. 330, σ. 889. Ἀθήναι)
11. Λόγια καλὰ
καὶ πέτρες στὸν ντρουβά.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λόγος 60. Λέσβος)
12. Μάζεψε τὰ πλυμένα του
καὶ τὰ κατουρημένα του.
(Λ. Α. ἀρ. 431, σ. 106. Κάρπαθος)
13. Μὲ τὰ λόγια χιτίζ' ἀνώγεια
καὶ μὲ τὶς πορδὲς κατώγεια.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λόγος 95. Μεγίστη)
14. Ὁ Θεὸς κ' ἢ ψυχὴ του
κ' οἱ διαβόλοι στὸ πετσί του!
(Λ. Α. ἀρ. 240 Α', σ. 8. Βιθυνία)
15. Ὅπου πεινᾷ φούρνους θωρεῖ κι ὅπου διψάει βρούσες·
θωρεῖ κι ὁ ἀξυπόλυτος παπούτσια μὲ τὶς μύτες.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. πεινῶ 36. Σῦρος)
16. Ὅσα ὄσα!
καὶ τὴν ὀκὰ τρακόσα!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄσος 2. Μεσσηνία)
17. Ὁ χαριστὴς ἐπέθανε... κι ὁ γιὸς του πάει στὴν Πόλη.
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χαριστὴς 1)
18. Πές μου το, νὰ μὴ στὸ πῶ
καὶ τ' ἀκούσω καὶ ντραπῶ!
(Λ. Α. ἀρ. 238 Α', σ. 14. Βιθυνία)
19. Σκόρδά' χω τὴν ἀγάπη σου, κρομμύδια τὴ φιλιὰ σου
καὶ σὰν τὰ παλιοπάπουτσα ἔχω τὴν ἀφεντιὰ σου.
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 167, 40. Θήρα)
20. Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα
δι' ἐμένα τὸν γέροντα!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. συμφέρον 2. Μεσσηνία)
21. Τὸ βιό μας στὴ βιά μας
καὶ τὸ κρασί στὴν κοιλιὰ μας!
(Λ. Α. ἀρ. 36, 213. Ἡπειρος)

22. Τὸ μυαλό σου καὶ μιὰ λύρα
καὶ μιὰ κόκκινη κλοντήρα,
νὰ χορεύ' ἢ κακομοίρα!

(Λ. Α. ἀρ. 956, σ. 59. Λακωνία)

23. Φύσις τῆ φύσιν ἔσυρε κ' ἢ γάτα τὸ ποντίκι
κι ὁ μυλωνὰς ἀπέθανε μέσ' στὴν ἀλευροθήκη.
(*I. Βενιζέλου*, σ. 336, 72)

24. Ὡρα σου καλή!

κ' ἢ στράτα σου γυαλί
κι ὁ πισινός σ' ροδάνι!

(Λ. Α. ἀρ. 756, σ. 69. Ἡπειρος)

3. Ἐσωτερικοὶ ἢ παρεμβαλλόμενοι πλατυσμοί.

Ἐνταῦθα ὁ λέγων, ἀφοῦ ἀπαγγεῖλη τὴν πρώτην φράσιν ἢ τὸν πρῶτον στίχον μιᾶς παροιμίας, πρὶν ἢ προχωρήσῃ εἰς τὴν γνωστὴν των συνέχειαν, παρεμβάλλει μικροὺς πλατυσμούς, ἔσωτερικοὺς, σχέσιν ἔχοντας μὲ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο μέρος.

1. Ἄλλος ἔψενε τ' ἀβγό,
ἄλλος τὸ παράστεκε
κι ἄλλος ἦρθε τὸ φαγε!

(*N. Γ. Πολίτου*, Παροιμ. Α', σ. 540, 110. Ἡπειρος)

Ἄνευ πλατυσμοῦ ἢ παροιμία θὰ εἶχε τὴν διατύπωσιν τῶν συνήθων ἀντιθέσεων: Ἄλλος ἔψενε τ' ἀβγό κι ἄλλος ἦρθε τὸ φαγε!

2. Ἀμπέλι τοῦ χεριοῦ σου,
συκιὰ τοῦ κυροῦ σου
καὶ ἔλια τοῦ παπποῦ σου!

(*N. Γ. Πολίτου*, Παροιμ. Β', σ. 165, 4. Θήρα. Πρβλ. τὴν παρατιθεμένην παροιμίαν ἐκ Μεσσηνίας, ἀριθμ. 3, ἄνευ ἐσωτερικοῦ πλατυσμοῦ)

3. Ἄν κάμη ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ τζ' Ἀπρίλης ἄλλον ἓνα,
τζ' ἄδ δόξη τζαὶ τοῦ Μά' τζαὶ μιλλοψιχαδίση,
χαρὰ σὲ τζεῖνον τὸν ζευκάν, πό' σει πολλὰ σπαρμένα.

(Λ. Α. ἀρ. 347, σ. 43. Κύπρος)

4. Ἡκαμα καὶ γούμενος
καὶ δοξολογούμενος,
ἦκαμα καὶ κελλάρης!

(Νάξος, ἀνακ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου)

5. Μάτια ποὺ δένε βλέπουνται, μάτια ποὺ δὲν θωριοῦνται,
τὴν ἐβδομάδα μιὰ φορά, γλή(γ)ορ' ἀλησμονιοῦνται.

(*N. Γ. Πολίτου*, Π. λ. μάτι 75. Πάτμος)

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀπλῆ παροιμία: *Μάτια πού δὲ βλέπονται γρήγορα λησμονιοῦνται.*

6. Ὁ λαγὸς καὶ τὸ περδίκι
κι ὁ καλὸς ὁ νοικοκύρης
τὸ Γεννάρη χαίρονται.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 538, 12. Πελοπόννησος*)

Εἶναι πιθανόν, ὅτι εἰς τὴν ἀρχικὴν διατύπωσίν της ἡ παροιμία ὠμίλει μόνον διὰ τὰ δύο ζῶα.

7. Ὅπου κουτσὸς κι ὄπου στραβός,
τσίρος καὶ γόμπρος καὶ σπανὸς
στὸν Ἀη Παντελεήμονα.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 248, 5. Κεφαλληνία*)

8. Τ' ἀμπέλι θέλει ἀμπελουργὸ
καὶ τὸ μελίсс' μελισσουργὸ
καὶ τὸ καράβι ναύτη.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 169, 19. Λέσβος*)

9. Τὸν ἀράπη νὰ λευκαίνης,
τοῦ κουφοῦ νὰ τυμπανίζης,
τοῦ τυφλοῦ νὰ δείχνης στράταν,
εὐκαιρα τὸν κόπο χάνεις.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 422, 16. Ἡπειρος*)

Ἄνευ πλατυσμῶν ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸν «ἀράπην». (Τὸν ἀράπη κι ἂν λευκάνης, ἄδικα τὸν κόπο χάνεις κ.τ.ῶ.), εἶναι δὲ συνέχεια τοῦ Αἰσωπείου μύθου, συμπτυχθέντος εἰς τὰ γνωστὰ «Αἰθίοπα σμήχειν», «Αἰθίοπα λευκαίνειν» κτλ. (βλ. *N. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., σ. 417, 12*). Οἱ πλατυσμοὶ εἰσεχώρησαν ἀθρόοι εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς, προερχόμενοι ἐξ ἄλλων ἀλληγοριῶν περὶ ματαιοπονίας. Τὸ φαινόμενον σημειώνει ὁ *N. Πολίτης* ὡς ἐξῆς: «Πολλὰ τῶν παραλλαγῶν τῆς παροιμίας ταύτης προσθέτουσι καὶ ἄλλας παρομοιώσεις, ὧν τινες μὲν φέρονται καὶ ὡς αὐτοτελεῖς παροιμίαι, ὀλίγαι δὲ τινες μόνον ἐν προσθήκης μοίρᾳ μετ' ἄλλων παροιμιῶν (ἔνθ' ἀνωτ., σ. 421).

10. Φασουλάκι, φασουλάκι
κι ἀσπρουλάκι, ἀσπρουλάκι (= ἄσπρο νόμισμα)
ἀδειάζει γλήγορα τὸ σακκουλάκι!

(*I. Βενιζέλος, σ. 330, 9*)

Ἐνταῦθα ὁ πλατυσμὸς ἐπηρέασε τὴν παροιμίαν, ὥστε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς γνωμικὸν περὶ τῆς σπατάλης, ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ: «φασούλι τὸ φασούλι...» λέγεται διὰ τὴν ἀποταμίευσιν.

β) Ὑπερθεματίζοντες πλατυσμοί.

Πολλάκις ὁ λέγων ἢ καὶ ὁ ἀκούων τὴν παροιμίαν εἶναι τόσον βέβαιος ἢ σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλήθειάν της, ὥστε προσθέτει λόγον καὶ κρίσιν, ὑπερθεματίζων εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς παροιμίας καὶ τὰς συνεπείας της. Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι πρόκειται πάντοτε περὶ τρίτου προσώπου, τὸ ὁποῖον προσθέτει τὸν πλατυσμόν.¹

1. Ἐκεί πού πηδήξῃ ἢ κασιόκα, θὰ πηδήξῃ καὶ τὸ κασιόκακι
καὶ ἀκόμη πιὸ ψηλά, γιατί ἔναι πιὰ (=πιὸ) ἀλαφροκόκαλο.

(Εἰρ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθ. 1938, σ. 199, 26)

2. Γιάννης κερνάει, Γιάννης πίνει
καὶ στάλα δὲν ἀφήνει!

(Λ. Α. ἀρ. 2276, σ. 416. Μεγανήσι Λευκάδος)

3. Γύρευε ψύλλο στ' ἄχερα... καὶ νὰ ἔναι καὶ σκοτάδι!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ψύλλος 5. Ζάκυνθος)

4. Ἐκεῖ πού μᾶς χρωστοῦσαν, μᾶς πῆραν καὶ τὸ βόϊδι
καὶ γιὰ τὸν τόκο μᾶς ἔδωσαν κλωτσιές!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χρωστῶ 19. Μακεδονία)

5. Ἐχει νοῦ καὶ ἀνανοῦ
καὶ κόντρα νοῦ!

(Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 210. Λακωνία)

6. Ζήσης χρονίσης, χουλιάρη μὴ σοῦ λείψη
καὶ ἄς εἶν' καὶ ζεστὸ νερό!

(Λ. Α. ἀρ. 244, σ. 228. Χίος)

7. Ἡ ὄρνιθα σκαλίζοντας ἔβγαλε τὸ μάτι της
καὶ ξανασκαλίζοντας ἔβγαλε καὶ τ' ἄλλο της!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄρνιθα 5. Νάξος)

8. Ἡ χάρη θέλει ἀντίχαρη... καὶ πάλι νὰ ἔναι χάρη!

(Ν. Π. Δημητρακοπούλου, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις, τόμ. Β', 1925, σ. 125)

9. Λόγος καὶ ἀντίλογος καὶ δέκα παραπάνω.

(Λ. Α. ἀρ. 319, σ. 23. Ἡπειρος)

10. Μὲ τὰ ἑκατὸ στὴ φυλακὴ καὶ μὲ τὰ χίλια μέσα

θὰ δώσω καὶ ἄλλα ἑκατό, νὰ πάω παραμέσα!

(Νάξος, ἀνακ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου)

¹ Οἱ «ὑπερθεματίζοντες» πλατυσμοὶ ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ἐναντιωματικοὺς τῶν σελ. 175-6, ἀλλὰ ἐκεῖ ἡ ἐπίτασις γίνεται διὰ συλλογισμοῦ καθ' ὑπόθεσιν, ἐνῶ ἐνταῦθα συνεχίζεται παρατακτικῶς.

11. *Οἱ δύο ἕνας γίνονται κι ὁ μοναχὸς κουβάρι
κι ἀγκαλιὰ τὸ μαξιλάρι!*
(Σάμος, ἀνακ. Νικ. Γαλάνη)
12. *῾Οκνὸν υἷὸν κι ἂν κάμης, τὸν προφήτη τί τὸν θέλεις;
κι ἂν τὸν παραναγκάσης, γίνεται κι ἀστρονόμος.*
(Λ. Α. ἀρ. 462, σ. 195. Ρόδος)
13. *῾Ολὶς τὸν δέρονν δεκοχτὼ και δὲν τὸν δέρνει ὁ νοῦς του!
(και) τοὺς δεκοχτὼ κουμπώνει τους και τὰ ῾χει ὁ νοῦς του κάμνει!*
(Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, ῾Αθῆναι 1937, σ. 200)
14. *῾Ολον τὸν Μάρτη φύλαγε
και τ῾ Ἀπριλιοῦ τις δώδεκα
ἀκόμα και τις δεκοχτὼ
πέρδικα ψόφησε στ῾ ἀβγό!*
(Λ. Α. ἀρ. 26, σ. 63. Θεσσαλία)
15. *῾Ο Μάρτης ὁ πεντάγνωμος
ἑφτὰ φορὲς ἐχιόνισε,
και πάλι ξαναχιόνισε
και πάλι τὸ μετάνωσε
πὼς δὲν ἐξαναχιόνισε!*
(Λ. Α. ἀρ. 1161 Β', σ. 43. Κρήτη)
16. *῾Ο παπὰς κι ἡ παπαδιά
πέντε μῆνες δυὸ παιδιά
κι ἄλλο ἕνα στὴν κοιλιά!*
(Λ. Α. ἀρ. 34, σ. 146. ῾Αδριανούπολις)
17. *῾Οποῖος θέλει ν῾ ἀγαπήση,
θέλει νὰ χασομερήση
θέλει κι ἄσπρα νὰ ξοδιάση
και νὰ μὴ τὰ λογαριάση.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 186, 49. Κάρπαθος)
18. *῾Οποὺ σὲ εἶδε κ῾ ἔφαγε, μεγάλη πείνα εἶχεν
ἀμὰ ἂ δὲν ἐξέρασε, καλὸ στομάχι εἶχεν.*
(Συλλ. Βάρνερ, Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 44, 3)
19. *῾Οταν ἰδῆς τ῾ ἀφτί σου
χωρὶς γυαλί! (=καθρέπτη)*
(Λ. Α. ἀρ. 1508, σ. 109. Μανιάκι Μεσσηνίας)

20. Ὁ χωριάτης κι ἂν πλουτήνη,
τὸ τσαρούχι δὲν τ' ἀφήνει
καὶ στὴν ἐκκλησιὰ ποὺ πάει,
τὸ τσαρούχι προσκυνάει!

(Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 506. Ἐπτάνησος)

21. Σαρανταπέντε Γιάννηδες, ἐνοῦ κοκκόρου γνώση
κ' ἐκεῖνοι ἐθαμάξασιν ποῦ τὴν εὗρηκαν τόση!

(Νάξος, ἀνακ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου)

22. Τὰ παιδιὰ εἶναι παιδεμός·

καὶ στὸν ὕπνο σ' νὰ τὰ δῆς, παιδεψὲ θὰ πάθῃς!

(Λ. Α. ἀρ. 51, σ. 34. Ἡπειρος)

23. Τέτοια ὄρνια τρώει ὁ λύκος
καὶ κάτι ἄλλα μεγαλύτερα!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὄρνιο 3. Γορτυνία)

24. (Τέτοιον ἄνθρωπο) νὰ πλύνῃς τὰ πόδια του!

καὶ νὰ πίνῃς τὸ ζουμί!

(Ἄνατ. Θράκη. Σημειώσεις Ἑλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ)

25. Τὴν ἔφαε τὴ χυλόπιττα κ' εἶχε καὶ ἄμμο μέσα!

(Λ. Α. ἀρ. 1358, σ. 219. Κυδωνία Μ. Ἀσίας)

26. Τὸ παιδί μου πάντρεψα,

γείτονα τὸ ἔκαμα·

κι ὄχι κοντογείτονα,

μόνο μακρογείτονα!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. παντρεύω 57. Πάρος)

27. Χίλια λόγια ἓνα ἄσπρο·

καὶ πάλι κρῖμα στ' ἄσπρο!

(Λ. Α. ἀρ. 506, σ. 170. Θήρα)

28. Χίλιος κόσμος, χίλια λόγια·

κι ἂπ' τὰ χίλια κἂν κανένα!

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. λόγος 205. Ἡπειρος)

γ') Κλιμακωτοὶ πλατυσμοὶ

Ὅταν εἰς τὴν ἀοχικὴν παροιμίαν ἔχη διατυπώθῃ μετάβασις ἀπὸ ἐννοίας εἰς ἐννοίαν μὲ βαθμιαίαν σχέσιν, τότε εἶναι δυνατὸν ν' ἀκολουθήσῃ πλατυσμὸς συνεχίζων τὴν κλιμακωτὴν ταύτην (ἀνιοῦσαν ἢ κατιοῦσαν) πορείαν.¹

¹ Ἡ βαθμιαία αὕτη σχέσις τῶν παροιμιακῶν ἐννοιῶν δύναται νὰ εἶναι: γενεαλογική, μετεωρολογική, γεωργικῆς παραγωγῆς, χρονικὴ μηνῶν, ἑορτῶν, ἡμερῶν κλπ., ἀριθμητικὴ, τοπική, ζῳν, μελῶν τοῦ σώματος, εἰδῶν φαγητοῦ κ.ἄ.

1. Ἄγάλια ἀγάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι
κι ἀπὸ τὸ μέλι τὸ κρασί καὶ στὸ βαένι μπαίνει.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 4. Λακωνία, ὅπου ἡ προσθήκη
ὀνομάζεται ἀπλῶς πλατυσμός*)

2. Ἄγια Βαρβάρα γέννησε, κι Ἄης Σάββας τὸ δέχτη
κι Ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίση!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 238, 1. Σύμη*)

Ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς τὰς τρεῖς συνεχόμενας ἑορτὰς τῆς 4ης, 5ης καὶ 6ης Δεκεμβρίου καὶ ὑπαινίσσεται τὸ χιόνι, τὸ ὄλονέν ἐπισωρευόμενον, τῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Τὸ κείμενον φέρεται ὑπὸ πλείστας παραλλαγὰς, τὰς ὁποίας βλέπε παρὰ Ν. Πολίτη, ἔνθ' ἄν., ἀρ. 1 - 20.

3. Ἄν δὲν ἀστράψη, δὲ βροντᾶ· κι ἄν δὲν βροντᾶ, δὲ βρέχει!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 567, 3. Θήρα κ.ά. Τὸ β' ἡμιστίχιον
χαρακτηρίζεται καὶ παρὰ Πολίτη ὡς πλατυσμός*)

4. Ἄν σὲ φάω ἄγώ, ἢ μάννα,
ἄτοίμασε πολλὰ βοτάνια
ἄν σὲ φάω ἄγώ, τ' ἀστρίτσι,
ἄτοίμασε τὸ σαβανίτσι
ἄν σὲ φάη ἢ δενδρογαλιά,
οὔτε κρίσ' οὔτε λαλιά·
ἄν σὲ φάη τὸ κονάκι,
ἄτοίμασε τὸ σαβανάκι.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 576, 2. Ἡπειρος*)

Πρόκειται περὶ μνημονικῶν στίχων, οἵτινες καθιστοῦν προσεκτικὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ δῆγματα τῶν ὄφρων. (Βλ. περὶ τούτων παρὰ Ν. Πολίτη, ἔνθ' ἄν., ἀριθμοὶ 1-3). Ἐνταῦθα προσετέθη τὸ β' τετράστιχον, ὡς κλιμακωτὸς ἢ καὶ παραλληλὸς πλατυσμός.

5. Ἄπὸ ἔπαρχος δήμαρχος· κι ἀπὸ δήμαρχος κλητήρας!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 360, 9. Πελοπόννησος*)

6. Ἄπὸ νά ἄχη ἢ γειτονιά μου,
κάλλιο νά ἄχουν τὰ παιδιὰ μου·
κι ἀπὸ νά ἄχουν τὰ παιδιὰ μου,
κάλλιο νά ἄχη ἢ ἀφεντιά μου.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 673, 2. Κεφαλληνία*)

7. Βαρβάρα βαρβαρώνει,
Σάββας σαβανώνει·
Ἄη Νικόλας παραχώνει!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 242, 18. Σιάτιστα*)

Εἶναι ἐπίσης ἡ γνωστὴ διαδοχὴ τῶν τριῶν ἀγίων τοῦ Δεκεμβρίου, διατυπωμένη ἐνταῦθα μὲ παρετυμολογικὰ λογοπαίγνια, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ τρίτον προσετέθη μᾶλλον ὡς κλιμακωτὸς πλατυσμός.

8. *Εἶναι καὶ μάννες γροσαριές, εἶναι καὶ πέντε στ' ἄσπρο,*¹
εἶναι καὶ ἄλλες μερικές, π' ἀξίζουσι ἕνα κάστρο!
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. μάννα 15. Σίφνος*)

9. *Ἐφερην ἢ κατά τὸν πεντικὸν μάρτυραν· καὶ ὁ πεντικὸς τ' οὐράδιν ἀτ.*
(*Δ. Α. ἀρ. 31 Α', σ. 35. Πόντος*)

Ἡ παροιμία ἐνθυμίζει τό: *Ἐγὼ πέμπω τὸ σκύλο μου καὶ ὁ σκύλος τὴν οὐρά του* (ὅπου ἡ κλιμάκωσις ἐνυπάρχει ἤδη εἰς τὴν παροιμίαν).

10. *Ἡ νύχτα Ἐπίσκοπο γεννᾷ καὶ ἡ αὐγὴ Μητροπολίτη*
καὶ τὲς μεγάλες τὲς αὐγὲς γεννάει Ἀρχιμανδρίτη!
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. νύχτα 13. Τήνος*)

ἢ, μὲ κατιοῦσαν κλιμάκωσιν:

καὶ μέσα στὰ μεσάνυχτα κάνει παπὰ καὶ διάκο!
(*Αὐτόθι, ἀρ. 16. Χίος*)

11. *Κόψε ξύλο, κάμε Ἀντώνη,*
καὶ ἀπὸ πλάτανο Μανόλη
καὶ ἀνρωτᾶς καὶ γιὰ τὸ Γιάννη,
ὅ,τι ξύλο κόψης, κάνει.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 638, 17*)

Εἰς τὰς πολλὰς παραλλαγὰς τῆς κλιμακωτῆς αὐτῆς παροιμίας ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ὀνόματος Γιάννης παρουσιάζεται ὡς ἐπιστέγασμα (βλ. παρὰ *N. Πολίτη, ἔνθ' ἀν., ἀρ. 15-24*).

12. *Νὰ σὲ δῶ τὸ Μάη μὲ γοῦνα,*
τὸν Ἀπρίλη μὲ σιγοῦνα!
καὶ τὸ Θεριστὴ μὲ κάπα
νὰ φωνάζης «μάννα, κάκκα!»
(*I. Βενιζέλος, σ. 170, 28*)

13. *Οἱ δυνὸ (=δυὸ) τὸν ἕναδ δέρνουν τον*
τζ' οἱ τρεῖς καταχαλοῦν τον
τζ' οἱ τέσσερις σκοτώνουν τον
τζ' οἱ πέντε κουβαλοῦν τον!

(*N. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακαὶ παροιμίαι, ἐν Λάρνακι 1940, σελ. 165, 10*)

¹ γροσαριά = πού ἔχει ἀξίαν ἑνὸς γροσίου.

14. Ὁ κλέφτης καὶ ὁ ψεύτης
τὸν πρῶτο χρόνο χαιρόνται
τὸν δεύτερο μαραίνονται,
τὸν ἄλλο μασκαρεύονται.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. κλέφτης 11. Καρυστία Εὐβοίας)

15. Ὁ λόγος ἔχει ἀντίλογο,
τ' ἀντίλογό 'χει πίκρα.

(Ν. Ἰ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα [Γορτυνία], σ. 186)

16. Ὁπ' ἔχει δυὸ ἀγαπητικές,
νά 'χη καὶ δέκα μαχαιριές·
ὅπ' ἔχει τρεῖς καὶ τέσσαρες,
νά 'χη σαραντατέσσαρες·
κι ὅπου δὲν ἔχει καμμιά,
μπάλα νὰ τοῦ 'ρθῆ σιτὴν καρδιά·
κι ὅπ' ἔχει μιὰ καὶ μοναχή,
ὁ Θεὸς νὰ τοῦ τήνε χαρῆ!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 168, 1. Θήρα)

Οἱ πλατυσμοὶ ἐνταῦθα φαίνονται ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοί, ἀνήκουν ὅμως εἰς τοὺς κλιμακωτούς. Τὸ σύνολον τῶν στίχων ἀποτελεῖ κωμαστικὸν ἄσματιον.

17. Ὅποιος γελᾷ τσιούπα (=κοπέλα), χαλάει μοναστήρι,
ὅποιος χήρα, χαλάει ἐκκλησιά·
κι ὅποιος παντρεμένη, κάνει ψυχικό!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 503, 48α. Γορτυνία)

Τὸ «γελῶ» ἐνταῦθα σημαίνει ἀπατῶ. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ τρίτη περίπτωσις προσετέθη ὑπὸ φιλοπαίγμονος.

18. Ὅποιος λυπᾶται τὸ καρφί, χάνει καὶ τὸ πέταλο·
κι ὅποιος λυπᾶται τὸ πέταλο, χάνει καὶ τὸ σαμάρι·
κι ὅποιος λυπᾶται τὸ σαμάρι, χάνει τ' ἄλογο.

(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χάνω 66 (34))

Χαρακτηριστικὴ περίπτωσις κλιμακωτῆς προσθήκης πλατυσμῶν.

19. Ὅπου δὲν μπαίνει ὁ ἥλιος... μπαίνει ὁ γιατρός·
κι ὅπου δὲν μπαίνει ὁ γιατρός, μπαίνει ὁ παπάς.

(Λ. Α. ἀρ. 685, σ. 44. Θήρα)

Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸν πλατυσμὸν διετύπωσε, πρὸς ὄφελος τοῦ ἐπαγγέλματος του, ἰατρός τις.

20. Ὁρνιθά μου, τὸ Γεννάρη
καὶ παπὶ τὸν Ἀλωνάρη
καὶ τὸν Αὔγουστο κοκκόρι,
νὰ μὴν εἶναι ἀποσπόρι (=καπόνι)
(Λ. Α. ἀρ. 685, σ. 42. Θήρα)
21. Ὁ Φλεβάρης κι ἄ φλεβίση,
καλοκαίρι θὰ μυρίση
κι ἂν τσι φλέβες του ἀνοιξή,
θὲ νὰ κάψη, θὰ φλοίση (=φλογίση)
κι ἂν στ' ἀλήθεια θὰ φλοίση,
πόσους σκύλους θὰ ψοφήση!
Μὰ ἄ σώση καὶ κακιώση,
μέσ' στὸ χιόνι θὰ μάς χώση!
(Ζάκυνθος. Βλ. Λαογρ., τόμ. ΙΒ', σ. 81)
22. Πᾶσα θαῦμα, τρεῖς ἡμέρες
τὸ δικό μας τέσσαρες!
(Συλλογὴ Βάρνερ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β', σ. 62, θαῦμα 2)
23. Πέσε, πίττα, νὰ σὲ φάω
καὶ κουλλούρα, νὰ σ' ἀρπάξω
καὶ κροντήρι, νὰ σὲ πιῶ!
(Λ. Α. ἀρ. 29, σ. 194. Αἶνος Θράκης)
24. Περσινὰ ξινὰ σταφύλια
καὶ προπέρσινα κεράσια!
(Λ. Α. ἀρ. 1159 Β', σ. 168. Λαμία)
25. Πού ἔχει κατάρα βονιτσῆ (=γονική),
τὸμ Μὰν ἔμπαίν' ἀργάτης
τσ' ἀπού ἔχει παππονοιτσῆ (=παππογονική),
ἔμπαίνει τὸν Πρωτόλη (=Ἰούνιο)
(Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 378, ἀρ. 67)
26. Στιὸς εἴκοσι τριαντάφυλλο καὶ σ' τσοὺ τριάντα ρόδο!
κ' εἰς τοὺς σαράντα χλιὸ νερὸ καὶ σ' τσοὺ πενήντα μπόρα!
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 663, 4. Κεφαλληνία)
- Ὁ β' στίχος, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχη ληφθῆ ἀπὸ συγκροτημένον λαϊκὸν ᾄσμα,
χρησιμοποιεῖται συνήθως σχελιαστικῶς ὑπὸ τῶν γεροντοτέρων, ὡς πλατυσμός.
27. Τ' ἄη Νικολοβάρβα οἱ τοῖχοι ἄδρῶνον
μὰ τὰ Φωτοκάλαντρα ἀποξυλώνουν!
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 245, 32. Θήρα)

28. *Τὰ πίσω φίδια ἔχουν ὄρες· τὰ παραπίσω φοῦντες!*
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. πίσω 11. Κεφαλληνία*)¹
29. *Τῆς Ἀγιᾶ Μαρίνας ρώγα,
καὶ τοῦ Ἁγίου Λιὸς σταφύλι
καὶ τ' Ἁγίου Παντελεήμονος ξεκούτρολο κοφίνι!*
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 211, 3. Μεσσηνία. Βλέπε αὐτόθι καὶ ἄλλας
παραλλαγὰς μὲ πλατυσμοὺς περὶ τῆς ὠριμάσεως τῶν καρπῶν*)
30. *Τῆς ὄμορφης τὸ μάγουλο, ὅταν γελᾷ, βουλιάζει
καὶ τῆς πενταμορφότερης βουλιάζει τὸ σαγόνι.*
(*Κυνουρία*)
31. *Τὸ λέ' ἡ μάγνα στὴ γωνιά
καὶ τὸ παιδί στὴ γειτονιά
κ' ἡ γειτονιά τὸ φώναξε σ' ὄλην τὴν οἰκουμένη!*
(*Κεφαλληνία*)
32. *Τὸ Νοέμβρη νόγα σπέρνε
τὸ Δικέμβρη δίκια σπέρνε
τὸ Γενάρη κάτσε στὴ γωνιά καὶ τραύα τὰ γένεια σου!*
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. Νοέμβρης 6. Κεφαλληνία*)
33. *Τρέχει ἡ λίγδα σιὸν πασιό,
κι ὁ παστὸς στὸ βούτυρο.*
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. πασιό 6. «Ἐπὶ τῶν ἐχόντων καὶ ἀεὶ κερδιζόντων»*)

Γ'. Περιγραφικοὶ πλατυσμοὶ

Ὀνομάζομεν οὕτω τὰς περιγραφικὰς ἢ ἀφηγηματικὰς ἐπαυξήσεις τῶν παροιμιῶν, αἵτινες ἀναπτύσσουν, προσδιορίζουν ἢ αἰτιολογοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ προηγηθέντος κειμένου. Δηλαδή πρόκειται περὶ πλατυσμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰς ἑξῆς περιπτώσεις.

α'. Ἀφηγηματικοὶ πλατυσμοί.

1. Ἀπλῆς συνεχείας (ἀφηγηματικῆς ἢ περιγραφικῆς).

1. Ἀνάθεμα τὰ βλίτα

κι ὅπου τὰ κάνει πίττα
κι ὅπου τὰ μαγερεύει,
παντρεῖα νὰ μὴ γυρεύη.

(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 176, 2. Ψαρὰ κ.ά. «Ὁ πλατυσμὸς ὀφείλεται εἰς τὴν πρόληψιν ὅτι κόρη μαγειρεύουσα βλίτα δυσχεραίνει τοὺς γάμους της»*)

¹ Περὶ τῆς παροιμίας καὶ τῶν παραλλαγῶν της βλέπε μελέτην μου εἰς τὰ «Ἑλληνικά», (τιμητικὸν τόμον Σωκράτους Β. Κουγέα), Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 80 - 84.

2. *Ἄν σὲ φάῃ τὸ ῥκονάκι,
ξίναράκι καὶ φκναράκι!
καὶ στὸν Ἅγιο Νικολάκη!* (=νεκροταφεῖον).
(Λ. Α. ἀρ. 330, σ. 111. Πελοπόννησος)
3. *Ἄχ, σὰν πέθανε, καὶ τί;
κι ὁ χορὸς καλὰ κρατεῖ
κ' ἡ λαμπάδα στὸ καρφί!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χορὸς 34. Σέρραι)
4. *Δανειζόμεν κ' ἔτρωγα,
θάρρηθι Θεὸς μου τὰ ῥδινε!
σὰ μου τὰ γυρεύανε,
ἐκαθόμεν κ' ἔκλαιγα!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 285, 3. Ἀθήναι)
5. *Ἐναν ἕναν παίρνει ὁ Χάρος
καὶ κανένα δὲν ἀφήνει!*
(Ἀνατολ. Ἐπιθεώρ., τόμ. Α', 453, 120)
6. *Ἐφτασε ὁ κόμπος στὸ χτένι ἢ ὁ κόμπος θὰ λυθῆ ἢ τὸ χτένι θὰ χαλάσῃ.*
(Λεξικογρ. Δελτίον Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. Δ', 1942-8, σ. 105-6. Πελοπόννησος)
7. *Ἡ γυναῖκα εἶναι κόλλα
καὶ χρειάζεται ἀπ' ὅλα!
κι ὅποιος θέλει νὰ τὴν πάρῃ,
πρέπει πρῶτα νὰ πεσάρῃ (=pensare).*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 203, 35α. Κεφαλληνία)
8. *Κροῖμαν ῥς σὸ βούδι τ' ἔσπαξα καὶ ῥς σὸν γάμον τ' ἔποίκαμ'·
πήραμ' τὴ λιροπρόσωπον, τὴν ἀγγουροமுτίαν.*
(Λαογρ., τόμ. ΣΤ', σ. 44. Πόντος)
9. *Λύκον εἶδες; πρῶτα σὲ εἶδε
κι ἂν πεινάσῃ, θὰ σὲ φάῃ!*
(Ν. Ἰ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, ἐν Πύργῳ 1901, σ. 187)
10. *Μὰ δὲ θέλω ἀπὸ τὴν Πάρο
μήτε κόττα γιὰ νὰ πάρω·
μήτ' ἄβγό, μήτε κορκό,
μήτε πρᾶμα θηλυκό.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Πάρος 7)
11. *Μαντζουράνα στὸ κατώι,
κι ἄλεπὸν στὸ παρεθύρι
ἐχορτάσανε κουβέντα.*
(Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 357. Μεσσηνία)

12. *Μάρτης, γδάρτης*
 και κακός παλουκοκάφτης!
 Τὰ παλιόβοϊδα τὰ γδέρνει,
 τὰ δαμάλια τὰ παιδεύει,
 τὶς παλιόγριες τὶς γδέρνει
 και τὶς νέες τὶς παιδεύει!
 (Λ. Α. ἀρ. 763, σ. 227. Καλάβρυτα)
13. *Μὴ σὲ μέλει γιὰ τ' Ἀλῆ τὰ γίδια*
 κούτ'λα ἦτανε γιὰ μύδια (ἄκέρατα ἢ ὠτόεντα).
 (Λ. Α. ἀρ. 1160, Β', σ. 200. Λῆμος)
14. *Ὁ Μάρτ'ς φέρ' τὰ χελιδόνια*
 κελαῖδοῦν και λύν'ν τὰ χιόνια!
 (Ξ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθ. 1939, σ. 260)
15. *Ὁ φτωχὸς μὲ τ' ὄνειρό του,*
 τὸ θωρεῖ τὸ ριζικό του
 και λογιάζει πὼς πλουτίζει
 και τὸν κόσμο πὼς κερδίζει!
 (Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. φτωχὸς 18. Κρήτη)
16. *Πᾶν' τὰ νιάτα, πᾶν' τὰ κάλλη,*
 δὲ ματαγυρίζουν πάλι
 ὅποιος τὰ ἔχει, ἄς τὰ χαρῆ,
 γιὰ δὲν τὰ ματακαρτερεῖ.
 (Κεφαλληνία)
17. *Παρηγοριά στὸν ἄρρωστο, ὅσο νὰ βγῆ ἢ ψυχὴ του*
 κι ὅσο νὰ κατεβάσουνε στὸν Ἄδη τὸ κορμί του!
 (Λ. Α. ἀρ. 2364, σ. 9. Θράκη)
18. *Σὲ τόπον ἀδιαφόρευτο νὰ μὴν πολυκαθήσης*
 σήκω' τὰ ροῦχα σου ἀψηλά, νὰ μὴ τὰ κουρνιαχτίσης!
 (Ι. Βενιζέλος, σ. 40, 47)
19. *Τί νὰ σοῦ πρωτοθυμηθῶ*
 κρομμυδάκι καφερό;
 Κάθε μπουκιὰ και δάκρυο!
 (Νάξος κ.ά.)
20. *Χάρου, μάννα, τὸν νιό σου*
 κι ἀδελφή, τὸν ἀδελφό σου
 αὔριο θά ῥθῆ ἢ χιονοχιουρίστρα
 κ' ἢ κρεββατομουρομυρίστρα.

«Έβγα, μάννα μ', απ' τὴν πόρτα
κι ἀδελφὴ ἀπ' τὸ παραθύρι!»

(Λ. Α. ἀρ. 1141, σ. 199. Σινώπη. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 300-1)

21. Ὡς τ' Ἄη Γιαννιοῦ, τρυγόνα,
εἶν' ἡ φούρια τοῦ χειμῶνα
κι ἀπὸ κεῖ καὶ πίσω, Χιόνα,
κορφοκόβετ' ὁ χειμῶνας!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 230, 10. Κορινθία)

2. Ἐπεξηγηματικοὶ ἢ παραθετικοὶ πλατυσμοί.

1. Βερεσιὰν κρασὶν ἔπου πίν', δύο φορὰς μεθεῖ

μίαν ὄνταν πίν' καὶ μίαν ὄνταν θὰ δί' (=δίνῃ) τὰ παράδες.

(Ἄσπηρ τοῦ Πόντου, ἔτ. Β' (1886) σ. 56, 48. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', 97, 1)

2. Δὲν τρώγονται! ... ἄλλοι ἀπὸ τὴ νοστιμάδα καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἀλμυράδα!
(=κόλακες ἢ ἀγροῖκοι).

(Λ. Α. ἀρ. 330, σ. 441. Κρήτη)

3. Ἐφεξε, ξημέρωσε,
δῶστε στὰ παιδιὰ νὰ φᾶν·
γιὰ φασούλια, γιὰ κουκκιά,
γιὰ τοῦ γέρου τὰ κακά!

(Λ. Α. ἀρ. 965, σ. 40. Φιλιππούπολις)

4. Ὁ Θεὸς σκάλες φτειάνει
ἄλλους κατεβάζει καὶ ἄλλους ἀνεβάζει.

(Ν. Ἰ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα (1902), σ. 168)

5. Ὁ Μάρτης ὁ πεντάγνωμος καὶ ὁ πεντοταχινάρης,
ἀπού ἔχει πέντε ταχινές καὶ πέντε μεσημέρια
καὶ πέντε προσαργατινές καὶ ἀκόμα ἔχει ὥρα!

(Λ. Α. ἀρ. 433, σ. 79. Κρήτη)

6. Ὁ Μάρτης ὁ πεντάγνωμος, πού ἔχει τὶς πέντε γνῶμες·
μια βρέχει, μιὰ χιονίζει,
μιὰ τὸν ἥλιο καμινίζει!

(Λ. Α. ἀρ. 462, σ. 191. Ρόδος)

7. Ὁ μπεκιάρης εἶναι σὰν τὸ λεύτερο πουλί
ὅπου θέλει φκειάνει φωλιά!

(Λ. Α. ἀρ. 952, σ. 38. Ἡπειρος)

8. Τὰ λόγια εἶναι σὰν τὰ κεράσια· πιάνεις ἓνα καὶ σηκώνονται δέκα!

(Λ. Α. ἀρ. 29, σ. 191. Θράκη)

9. Τὸ μπασιούνι ἔχει δυὸ ἄκρες· μιὰ τοῦ μουσαφίρη κι ἄλλη τοῦ νοικοκύρη.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 414, 11*)
10. Τρεῖς κι ὁ κοῦκκος... τέσσαρες!
(*Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 696. Ἡπειρος*)
3. Αἰτιολογτικοὶ πλατυσμοί.
1. Ἐποὺ ἔχει κόρην ὁμορφή, τοῦ Μάρτη μὴν τὴ δείξη
γιατ' εἶν' ὁ Μάρτης ἴβουλος καὶ θὰ τοῦ τὴν μαυρίση.
(*Λ. Α. ἀρ. 1161 Β', σ. 49. Κρήτη*)
2. Καινούργια ἀγάπη ἔπιασες, παλιὰ μὴ λησμονήσης,
γιατὶ θὲ νὰ ῥθῃ ἕνας καιρὸς καὶ θὰ μετανοήσης.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 163, 28*)
3. Κάτι λάκκο ἔχει ἡ φάβα,
ποὺ χαμογελεῖ τὸ λάδι!
(*Ἰ. Βενιζέλος, σ. 139, 346*)
4. Λίγα λόγια καὶ δεμένα,
γιὰ νὰ εἶναι κερδεμένα.
(*Λ. Α. ἀρ. 125, σ. 286. Γορτυνία*)
5. Οἱ λωλοὶ κουδούνια θοροῦν (=φοροῦν), νὰ τούσε γρωνίζουσι (=γνωρίζουσι)
(*Εὔστ. Λαγκάνη, Ροδιακὸν Ἡμερολ., ἔτος Β' (1930) σ. 112*)
6. Ὅπου ἰδῆς κακὴ γυναῖκα,
τρεῖς φορὲς τήνε χαιρέτα·
μὴ σοῦ πῆ τά ἔχει ἡ ποδιά της
καὶ τὰ κάνει ἡγ ἀφεδιά της.
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Δ', σ. 234, 97. Κρήτη. Πρβλ. ἐκεῖ καὶ ἀρ. 96*)
7. Οὔλλοι φοοῦνται τὸθ Θεόν, τζ' ὁ κουτσαγγὰς τὸν τοῖχον,
μὲν τζ' αὐ φατσήση πάνω του τζ' αὐ σπάση τὰ κουτσαγγεῖα!
(*N. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακαὶ Παροιμ., Λάρναξ, 1940, σ. 386*)
8. Παλιὰ ἀγάπη μὴν ἀφήσης
καὶ καινούργια ν' ἀρχινήσης·
[τὶ] ἢ παλιὰ θὰ καινουργώση
κ' ἢ καινούργια θὰ παλιώση!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Α', σ. 167, 37. Θήρα*)
9. Στὴ λάσπη πέτρα μὴ ρίξης· γιατί θὰ σὲ λερώση.
(*N. Γ. Πολίτου, Π. λ. λάσπη 6. Ἀθήναι*)
10. Τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀχόρταγο· καὶ γι' αὐτό, ὅταν πεθαίνῃ, τοῦ
ρίχνουσι πρῶτα χῶμα στὰ μάτια.
(*Λ. Α. ἀρ. 3, 712. Πάτραι*)

11. *Τσῆ γυναικὸς τὸ παιδί θέλει ξύλο· γιατί εἶναι παραπανήσιο!*
(Κεφαλληνία. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Δ', σ. 204, 38)

4. Τελολογικὸὶ πλατυσμοί.

1. *Δὲν πὰς νὰ ξυῆς κοιλιές... νὰ φκειάνης φανάρια!*
(Λ. Α. ἀρ. 180, σ. 235. Κοζάνη)

2. *Δὲν πὰς νὰ ψάλης τὸ Λάζαρο... νὰ μάσης κλουβίτες!*
(Λ. Α. ἀρ. 1421, 726. Ἀκαρνανία. Ἐννοεῖ τὰ ἀβγά, πὺ μαζεύουν τὰ παιδιά, ὅταν ψάλλουν τὰ κάλανδα τοῦ Λαζάρου)

3. *Ἔπαρ' ἄνθρωπο ἀπὸ σπίτι
καὶ σκυλι ἀπὸ κοπάδι
ὁ ἄνθρωπος νὰ σὲ τιμάη,
τὸ σκυλι γιὰ ν' ἀλυχτάη!*
(Ζάκυνθος)

4. *Μακρυγιὰ τὰ ροῦχα μας, νὰ ἴμαστι ἀγαπ'μένοι!*
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. μακριά 5. Λέσβος)

5. *Νὰ πεθάν' ἢ πεθερά μου,
νὰ πλατύνη ἢ γωνιά μου,
νὰ χωροῦν καὶ τὰ παιδιά μου!*
(Ἀν. Θράκη, Σημειώσεις Ἑλπινίκης Σταμούλη - Σοφραντῆ)

6. *Ὅταν ὄλοι ἀποτρυγοῦνε,
ἢ Μαριὰ πλέκει σφενδόνα,
νὰ σκοτώνη τὰ πουλάκια,
νὰ μὴ τρῶν τὰ σταφυλάκια.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Β', σ. 396, 4. Ἀθήναι)

7. *Σὰν ἔρτ' ὁ Μάς,
ἔναι γιὰ τὰ μάς,
νὰ ξαπλώνωμε τὴν ἀρίδα μας!*
(Λ. Α. ἀρ. 1160, Β', σ. 220. Λῆμος)

5. Ἀποτελεσματικὸὶ πλατυσμοί.

1. *Ἄλλοῦ ὁ παπὰς κι ἄλλοῦ τὰ ράσα του,
δουλειὰ δὲν γίνεται.*
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 580, 33. Πύργος)

2. *Δὲ σ' εἶπανε καμπούρη... νὰ μανίσης!*
(Λ. Α. ἀρ. 448, σελ. 7. Λέσβος)

3. *Δυὸ χειμωνικὰ σὲ μιὰ ἀμοσκάλη δὲ βασιῶνται·
θὰ πέσουν καὶ τὰ δύο.*
(Κεφαλληνία)

4. Ἦτανε στραβὸ τὸ κλῆμα, τὸ φαγε κι ὁ γάιδαρος . . .
κι ἀποστραβώθηκε!

(Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή . . . , Πάτραι, 1887, σ. 242, 352)

5. Μάθε πρώτα νὰ περπατῆς καὶ ὕστερα νὰ τρέχης,
ἂν δὲ θέλῃς σκοντάματα στὸ δρόμο σου νὰ ἔχης!
(Λ. Α. ἀρ. 337, σ. 116. Κεφαλληνία)

6. Ξένο ψωμί, δικό σου μαχαίρι . . .
κόβεις ὅσο θέλεις, κι ὅπως τὸ θέλεις!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ξένος. Ἀθῆναι)

7. Ὁ λόγος εἶναι σπόρος . . . καὶ μαθαίνεται! (σκορπίζεται).
(Λ. Α. ἀρ. 21, σ. 150. Βογατσικόν)

8. Ὁ μύλος ἀλέθει . . . ἀλεύρια βγάζει!
(Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 451. Λακωνία)

9. Πέρασ' ἢ μπογιά του . . . καὶ δὲ φελάει!
(κοινή)

10. Σὰν κάμ' ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κι Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
χαρὰ σ' ἐκείνον τὸ ζευγά, πού 'χει πολλὰ σπαρμένα:
θὰ δῆ κουλλούρια σίτινα καὶ πίττες ρουκουνάτες,
θὰ δῆ καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ μὲ τὶς χονδρὲς κομμάτες.
(Λ. Α. ἀρ. 1139, σ. 19. Κρήτη)

11. Τοῦ Μάρτη νήλιος μὴ σὲ δῆ, τ' Ἀπρίλη μὴ σὲ κάψη,
τσαὶ τῆ μεγάλην Πασκαλιὰ θὰ 'σαι μαῦρον τσεράτσι.
(Λ. Α. ἀρ. 434, σ. 40. Καστελλόριζον. [Ἐθεωρεῖτο ἄσχημον
κατὰ τὸ Πάσχα τὸ μελαψὸν χρῶμα τοῦ δέρματος])

12. Χέστηκ' ἢ φοράδα στ' ἀλώνι . . . κι ἀβγάτισ' ὁ σωρός!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. χέζω 17, κοινή)

β'. Προσδιοριστικοὶ πλατυσμοὶ (χρόνου, τόπου, τρόπου, ποσοῦ κλπ.).

1. Ἄσ' τον νὰ κουρεύεται . . . μὲ δεκοχτὼ ψαλίδια!
(Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. κουρεύω 2. Ἐπτάνησος)

2. Βλέποντας καὶ κάνοντας . . . κατὰ τὸν καιρό.
(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 146, 27)

3. Βράζει τὸ αἷμα του . . . σὰν τοῦ ψόφιου λαγοῦ!
(Λ. Α. ἀρ. 1460, σ. 3. Αἰτωλία)

4. Γελάει κι ὁ νοικοκύρης,
σὰν νὰ 'ναι μουσαφίρης!

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 494, 9. Γορτυνία. Ὁ Πολίτης παρατηρεῖ:

«Ἀνόητος πλατυσμὸς τῆς παροιμίας». Ἀλλὰ εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀντεστράφησαν τὰ ὑποκείμενα: Γελ. κι ὁ μουσ. σὰν νὰ 'ναι νοικ.

5. Ἐδά ᾽ναι γιὰ φίλου σπίτι πὺ νὰ στάζη τὸ δῶμα του . .
 . . νὰ πεινοῦν καὶ νὰ κλαῖσι τὰ κοπέλια του . . καὶ νὰ κοιλοπονᾷ ἡ γυναῖκα του !
 (Λ. Α. ἀρ. 441, σ. 16. Κρήτη. Εἰρωνικός πλατυσμός τῶν συνθηκῶν τοῦ
 πτωχοῦ φίλου)
6. Ἐφαε τὸ κουτόχορτο ἀτελώνιστο !
 (συνήθης)
7. Ἐχει κόπο τὸ σφογγᾶτο,
 ὅσο νὰ σοῦ ποῦνε «φά'το»
 καὶ νὰ τό 'χης μέσ' στὸ πιάτο !
 (Κεφαλληνία)
8. Καλὸς νουνὸς στὰ Μέγαρα,
 νὰ κουβαλάη ρετσίνι !
 (Λ. Α. ἀρ. 883, σ. 308. Μεσσηνία)
9. Ὅγοιος γέρος δὲν κρατεῖ,
 θέλει δέκα μετ' αὐτὴ (τὴ ράβδο),
 ἀπουκάτ' ἀπὸ τ' ἀφτί !
 (Λ. Α. ἀρ. 675, σ. 137. Μεγίστη)
10. Πάρ' τονε στὸ γάμο σου νὰ σοῦ πῆ «καὶ τοῦ χρόνου» !
 (κοινὴ)
11. Ροῦπι ἢ βελονιά . . . καὶ νωρὶς στὸ σπίτι !
 (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Γ', σ. 96, 3. Ἐπὶ ὀκνηρῶν ραπτῶν)
12. Σὲ μεγάλο ποτάμι πιάνονται μεγάλα ψάρια . . . μὲ μεγάλο ὄμως ἀγκίστρι !
 (Κεφαλληνία)
13. Στὶς ἐννιὰ τό 'νοιωσ' ὁ κουφὸς . . . πὺς τοῦ πῆραν τὴ γυναῖκα !

γ'. Διαλογικοὶ πλατυσμοί.¹

Εἶναι ἡ περίπτωση τῶν πλατυσμῶν, οἵτινες γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀπόκρισιν (σύμφωνον ἢ ἀντιροητικὴν) τοῦ ἀκούοντος ἢ τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθυνόμεθα.

1. Ἄγιε μου Γιώργη, βόηθα με,
 νὰ φάνω τὸ παννάκι μου.

—Κούνα κ' ἐσὺ τὸ χέρι σου !

(Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Α', σ. 231, 2)

¹ Οἱ «διαλογικοὶ πλατυσμοί» εἶναι περίπτωση τῶν γενικοῦ φαινομένου τῶν διαλογικῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν, τὰς ὁποίας ἰδιαίτερος ἐπρόσεξεν ὁ D. C. Hesseling ἐν τῇ μελέτῃ του «Ἑλληνικαὶ καὶ Ὀλλανδικαὶ παροιμίαι». Ἐν Ἀθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1903, σελ. 11 - 13 (ἐκ τοῦ Ὀλλανδικοῦ περιοδ. De Gids, Ὀκτώβριος 1902).

2. *Α(ὐ)γουστε, καλέ μου μῆνα,
νά 'σουν δυὸ φορές τὸ χρόνο!*

— *Νά 'μουν δυὸ φορές τὸ χρόνο,
ἤθελα νὰ τρῶς τὸν πόνο!*

(*Εἰρ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθ. 1938, σ. 234*)

3. *Αὐτὴ ἢ γυναῖκα γυαλίζει!*

— *Γυαλίζει, μὰ δὲν δανείζει!*

(*Λ. Α. ἀρ. 897, σ. 16. Θράκη, Αἶνος*)

4. *Δὲ σοῦ δίνω γρά, ψωμί.*

— *Βρέξε μοῦ το σιὸ ζουμί.*

— *Δὲ σοῦ δίνω σκιαουλιάς (=καθόλου).*

— *Βρέξε μοῦ το σκιᾶς καλὰ (=τουλάχιστον).*

(*Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Δ', σ. 455, 15. Κρήτη*)

5. *Ἡ ὁμορφιά τῆς γυναικὸς εἶν' ἢ μισή της μοῖρα.*

— *Πολλὲς φορές κι ἡ ὁμορφιά τὴν κάνει κακομοίρα!*

(*Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. ὁμορφιά 3β. Κεφαλληνία*)

6. *Θειά μου, θειά μου, νά 'σουν ξένη,*

τί κακὸ πὸν ἤθελε γένει!

— *Κάμε, γιέ μου, τὴ δουλειά σου,*

κ' ὕστερα εἶμαι πάλι θειά σου!

(*Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. θειά*)

7. *Μὲ τὸν κλεψίον νὰ ἐπέγ'νεν ἔμπροστὰ ἢ δουλεία,*

οἱ πεντικοὶ πα θὰ ἐγίν'σαν (=θὰ ἐπλούτιζαν).

— *Μὲ τὴν καματερωσύναν πα νὰ ἐπέγ'νεν ἔμπροστὰ,*

οἱ μερμηκὲς πα θὰ ἐγίν'σαν. [Ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ μύρμηκες πλουτίζουν].

(*Ἀρχ. Πόντου, τόμ Β' (1929) σ. 134, 909. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλος*)

8. *Ὁ Βοριάς κ' ἢ Τραμουντιάνα*

εἶπαν τὴ Νοτιὰ πουτιάνα·

κ' ἢ Νοτιὰ τοὺς ἀπεκρίθη:

— *Βρὲ Βοριά, караβοπνίχτη,*

ὁποὺ πνίγεις τὰ καράβια,

τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα!

(*Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. Νοτιὰ 4*)

9. *Ποιὸς σοῦ 'βγαλε τὸ μάτι;—Ὁ δικός!—Γιὰ δαῦτο εἶναι βαθιὰ βγαλμένο!*

(*Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Δ', σ. 432, 18. Κρήτη. Πρβλ. καὶ ἀρ. 19*)

10. Στοιῦ παπαῖ τῆ σίκαλη
τέτοια βόιδια βόσκανε·
— τέτοια καὶ καλύτερα!
(*N. Γ. Πολίτου, Παροιμ., Γ', σ. 199, 40. Πύργος*)
11. Στραβὸς βελόνα γύρευε μέσα στὸν ἀχερωῶνα·
κ' εἶπε ὁ κουφὸς ποὺ ἦτον ἐκεῖ: — «'Ακου το, ποὺ βροντάει!»
(*Λ. Α. ἀρ. 1423, 40α. Ζάκυνθος*)
12. Φάε, κουμπάρε, ἐλιές. — Καλὸ εἶν' καὶ τὸ χαβιάρι.
— Καλὸ εἶναι, μὰ εἶν' ἀκριβό! — 'Ακριβὸ εἶναι, μὰ τ' ἀξίζει!
(*Κεφαλληνία. Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Π. λ. τρώγω 319*)

δ'. Πλατυσμοὶ βελλερισμῶν.

Οἱ βελλερισμοὶ εἶναι κυριώτατα παροιμίαι μετὰ τῶν ὁποίων συνδηλοῦται καὶ τὸ εἶπὸν ταύτας πρόσωπον.¹ Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ προσώπου τούτου (ἐπωνύμου ἢ ἄνωνύμου) γίνεται εἴτε ἐν προλόγῳ, πρὸ τοῦ κειμένου τῆς παροιμίας, εἴτε ἐν ἐπιλόγῳ, μετ' αὐτήν. Ἡ δευτέρα αὕτη περίπτωσις δύναται, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ὡς πλατυσμός.

1. Ἐργάζου καὶ πορεύου, λέει ὁ Θεός.
(*Λ. Α. ἀρ. 480, σ. 1062. Γορτυνία*)
2. Εὐτὲς οἱ δουλειὲς εὐτά ἔχουνε! ἔλεγ' ὁ γέρο Τράμπος.
(*Κονίστρες Εὐβοίας· ἀνακοίν. κ. Ἰω. Καλλέρη*)
3. Κάλλιο νὰ μᾶς ἀκοῦνε, παρὰ νὰ μᾶς βλέπουνε! εἶπ' ὁ Κολοκοτρώνης.
(*Λ. Α. ἀρ. 3, 86. Πάτριαι*)
4. Καμός! ποὺ λέει κι ὁ Μαϊδανός.
(*Νάξος· ἀνακοίν. Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου*)
5. Μάτια μου, τ' ἄγουρα φροῦτα!
εἶπε κ' ἡ γριά ἡ φαφούτα.
(*Κωνσταντινούπολις· ἀνακοίν. Πάνου Τζελέπη*)
6. Μὲ τίς ὑγεῖες σας! ποὺ λένε καὶ στὰ κουρεῖα.
(*κοινή*)
7. Ὅλα μὴ λέγωμε! εἶπεν καὶ τῆ Βελβελέ ὁ Γιώρτ'ς.
(*Ξενοφ. Ἄκογλου, Λαογρ. Κοτυώρων, σ. 488, 214*)
8. Τὰ στερνὰ νικᾶν τὰ πρῶτα,
κι ὅποιον θέλεις σῦρε ρώτα.
(*Λ. Α. ἀρ. 1442, 11. Γορτυνία*)

¹ Βλέπε τὴν μελέτην μου «Βελλερισμοὶ ἢ Παροιμίαι καὶ φράσεις ἐπιμαρτυρούμεναι» εἰς τὸν τόμον «Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην» (Παράρτημα «Ἑλληνικῶν»), Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 442 - 455.

9. "Υ(γ)εια μ' κι ἀρχοντία μ', ἔλε(γ)εν ἡ Σιμέλα τῇ Χατζηγοργόρ'.

(=ἡ υἰγεία μου εἶναι ἀρχοντιά μου).

(Πόντος, Κοτύωρα· ἀνακοίν. Ξενοφ. *Ακογλου, 1954)

10. Φύσα, βοριαδάκι μου,

νά κρυώση τὸ στηθάκι μου!

πού εἶπε κ' ἡ Χαρικλάνα.

(Λ. Α. ἀρ. 1479, Γ', 10. *Αγ. *Αννα Εὐβοίας)

Νομίζω ὅτι δὲν ἔμειναν ἄλλαι περιπτώσεις πλατυσμῶν πρὸς ἐξέτασιν, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν ἔμειναν σημαντικά. Πιθανὸν εἶναι ὅτι ὠρισμένοι κατατάξεις δὲν ὑπῆρξαν ἀκριβεῖς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, πολλαχῶς ψυχολογικόν, παρουσιάζει περιπτώσεις δυσκόλως ὑπαγομένης εἰς εἰδολογικὴν κατάταξιν. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, ἐξ ὅσων ἐξητάσαμεν, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, εἶναι ὅτι ὁ πλατυσμός ἀποτελεῖ φραστικὸν καὶ ψυχολογικὸν στοιχεῖον συχνότατον ἐν τῇ ἑλληνικῇ παροιμιολογίᾳ, καὶ ὅτι τοῦτο χαρακτηρίζει τὴν στοχαστικὴν διάθεσιν τοῦ λαοῦ νὰ κρίνη, νὰ ἐγκρίνη καὶ νὰ ἐπαυξάνη τὸ σοφὸν περιεχόμενον τῶν παροιμιῶν του. Πολλάκις δεικνύει ἐπίσης τὸ σατιρικὸν καὶ εἰρωνικὸν πνεῦμα του, ὅταν διασύρη τὸ κείμενον, προσέτι δὲ καὶ τὴν ποιητικὴν ἐμπειρίαν του, ὅταν συνεχίζη μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ τὸν ρυθμὸν τὰ διατυπωθέντα νοήματα.

Οἱ πλατυσμοὶ βοηθοῦν καὶ φιλολογικῶς νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν δημιουργίαν ὁμοίων ἐπαυξήσεων εἰς ἄλλα εἶδη τῶν μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ, ὡς εἶναι τὰ ἄσματα, τὰ δίστιχα, τὰ αἰνίγματα καὶ τὰ παιδικὰ ἄσματα. Ἐπίσης βοηθοῦν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ βασικοῦ κειμένου καὶ τῶν πρώτων λέξεων μιᾶς παροιμίας, τὴν ὁποίαν ὁ χρόνος παρέδωσεν εἰς ἡμᾶς εἴτε ἐπηυξημένην εἴτε ἀπογυμνωμένην τῶν ἀρχικῶν της συστατικῶν. Ἀλλά, γενικώτερον, ἡ μελέτη τῶν πλατυσμῶν, ἐπιστημονικὴ ἀπαιτήσις τῆς ἑλληνικῆς παροιμιολογίας, εἶναι πολύτιμος καὶ διὰ τὴν συστηματικὴν συγκριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ αὐτοῦ φαινομένου εἰς τὰς παροιμίας τῶν ἄλλων λαῶν.¹

¹ Τὸν πλατυσμὸν εἰς τὰς ξένας παροιμίας ἔχει ἐπισημάνει καὶ ὁ Ἀμερικανὸς παροιμιολόγος Archer Taylor, ὑπὸ τὸ ὄνομα «expansion» (ἢ καὶ «enlargement») εἰς τὸ βιβλίον του *The Proverb* (Harvard University Press-Cambridge Mass, 1931). Βλ. σ. 25 - 27.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

Παροιμίες μετά «πλατυσμοῦ» παρὰ Ν. Γ. Πολίτη («πλατυσμοί», «παραπληρώματα», «προσθῆκαι»), σ. 148 - 150.

Τί εἶναι ὁ πλατυσμός καὶ εἰς ποίους ψυχολογικοὺς νόμους ὀφείλεται, σ. 150.

Παραδείγματα πλατυσμῶν: εἰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς παροιμίας, σ. 151 - 152, εἰς βυζαντινὰς παροιμίας, σ. 152, εἰς παροιμίας ξένων λαῶν: α') ἀγγλικὰς, σ. 153, β') γαλλικὰς, σ. 153 - 154, γ') ἰταλικὰς, σ. 154 - 155.

Πλατυσμοὶ - συμπληρώματα ἐκ φιλολογικῆς ἐμπειρίας: α') ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, σ. 156 - 157. β') ἐξ ἀρχαίων κειμένων, σ. 157 - 158. γ') ἐκ τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας καὶ τῆς δημώδους ποιήσεως, σ. 158 - 159.

II. ΟΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΚΟΙ ΠΛΑΤΥΣΜΟΙ.

A) Πλατυσμοὶ ἐξ ἀναπλάσεως ὁμοίων καὶ ἀντιθέτων ἐννοιῶν, σ. 160 - 176.

α') Πλατυσμοὶ καθ' ὁμοιότητα, σ. 160 - 166.

1. Παράλληλοι καὶ ἀντίστοιχοι, σ. 160 - 163.

2. Παρομοιωτικοί, σ. 164 - 166.

2α. Προπλατυσμοί, σ. 165 - 166. (Ἀλφαβητικοὶ ἢ ἀριθμητικοὶ προπλατυσμοί, σ. 166).

β') Πλατυσμοὶ κατ' ἀντίθεσιν, σ. 166 - 176.

1. Ἀντιθετικοὶ ἰδιοτήτων, σ. 166 - 169.

2. Ἀντιθετικοὶ σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν, σ. 169 - 171.

3. Ἀποφατικοὶ (ἀπὸ τὴν κατάφασιν εἰς τὴν ἄρνησιν), σ. 171 - 172.

4. Καταφατικοὶ (ἀπὸ τὴν ἄρνησιν εἰς τὴν κατάφασιν), σ. 172 - 173.

5. Ἀντιστροφικοὶ (ἢ «κατ' ἀντιστροφήν»), σ. 173 - 175.

6. Ἐναντιωματικοὶ ἢ παραχωρητικοί, σ. 175 - 176.

B) Πλατυσμοὶ κατ' ἐπίτασιν, σ. 176 - 190.

α') Ἀπλοὶ κατὰ παράταξιν πλατυσμοί, σ. 177.

1. Ψυχολογικαὶ ἄμεσοι προσθῆκαι, σ. 177 - 178.

2. Σατιρικὰ ὁμοιοκατάληκτα, σ. 178 - 181.

3. Ἐσωτερικοὶ ἢ παρεμβαλλόμενοι πλατυσμοί, σ. 181 - 182.

β') Ὑπερθεματίζοντες πλατυσμοί, σ. 183 - 185.

γ') Κλιμακωτοὶ πλατυσμοί (μὲ ἀνιοῦσαν ἢ κατιοῦσαν πορείαν), σ. 185 - 190.

Γ') Περιγραφικοί πλατυσμοί, σ. 190 - 200.

α') Ἀφηγηματικοὶ πλατυσμοί, σ. 190 - 196.

1. Ἀπλῆς συνεχείας (ἀφηγηματικῆς ἢ περιγραφικῆς), σ. 190 - 193.

2. Ἐπεξηγηματικοὶ ἢ παραθετικοὶ πλατυσμοί, σ. 193 - 194.

3. Αἰτιολογικοὶ πλατυσμοί, σ. 194 - 195.

4. Τελολογικοὶ πλατυσμοί, σ. 195.

5. Ἀποτελεσματικοί, σ. 195 - 196.

β') Προσδιοριστικοὶ πλατυσμοί (χρόνου, τόπου, τρόπου, ποσοῦ κλπ.), σ. 196 - 197.

γ') Διαλογικοὶ πλατυσμοί, σ. 197 - 199.

δ') Πλατυσμοὶ βελλερισμῶν, σ. 199 - 200.

R É S U M É

«Prolongements» ou «Elargissements» des proverbes

Le phénomène est bien connu: on ajoute au texte d'un proverbe donné, d'autres expressions, parallèles ou contradictoires, ayant pour but de renforcer le sens déjà exprimé, de préciser dans le même esprit certains cas particuliers, ou bien de contester le contenu du proverbe et parfois le satiriser. Il semble alors que celui qui parle devient un interlocuteur, qui reprend à son compte la sentence exprimée. En tout cas, la loi psychologique qui, en grande partie, règle ce prolongement ou élargissement du proverbe, est celle de l'association des idées.

Le prolongement peut être court ou long, selon le cas, et il peut s'exprimer en forme positive ou négative.

Les cas particuliers d'application d'un proverbe original, les éléments de son histoire, ses justifications, ses torts ou défauts, ses résultantes, etc... se retrouvent habituellement dans ces prolongements, qui forment souvent un très long texte. On dirait qu'il s'agit d'un rebondissement d'idées et on pourrait appeler ces textes «proverbes à rebondissements», puisque tout revient dans la pensée et tout se reprend¹. Beaucoup de proverbes actuellement en usage, avec leurs comparaisons, leurs parallèles, leurs welle-rismes ou leurs contradictions, n'étaient au début que de simples sentences, qui ont été depuis prolongées par le peuple.

¹ C'est une métaphore, que M. Roger Lecotté, folkloriste français bien connu, m'a suggérée à Athènes (été 1962).

Nicolas Politis, le savant folkloriste grec, nota quelques cas de ce phénomène dans sa Collection de proverbes grecs (vol. I-IV, 1899-1902), et lui donna le nom de πλατυσμοί (=élargissements). De même Archer Taylor, dans son livre: *The Proverb* (Harvard Univ. Press 1931) a constaté le phénomène dans la paroemiologie internationale, et lui a donné le nom d'«expansion» (p. 25-27).

Après avoir donné quelques exemples pris dans l'antiquité et dans la paroemiologie byzantine, ainsi que parmi les proverbes anglais, français et italiens, et après avoir montré certains cas de prolongements proverbiaux dans les textes connus de la Bible ou de la Littérature (ancienne et moderne), l'auteur passe à l'étude détaillée du phénomène de «platysmòs» dans les proverbes néo-grecs, dont il donne quelques centaines d'exemples, qu'il classe sous trois chapitres généraux: a' Prolongements qui utilisent des éléments pareils ou contraires, b' Prolongements qui renforcent le sens du texte, c' Prolongements qui décrivent ou déterminent le contenu du proverbe. Ces chapitres généraux se subdivisent, bien entendu, en plusieurs catégories, qu'on trouve, détaillées et avec leur terminologie nouvelle, à la Table des matières.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΑΡΑ ΤΩ ΓΑΛΛΩ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗ Ρ. ΑΥΓ. DE GUYΣ

ΥΠΟ
ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Οἱ ξένοι περιηγηταί, οἵτινες κατὰ τὴν περίοδον ἰδίᾳ τῆς τουρκοκρατίας περιήλθον ἔνεκα διαφόρων λόγων τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, κατέλιπον πολλάκις σχετικά περὶ τῶν περιηγήσεών των συγγράμματα, ἐν οἷς περιέλαβον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στοιχεῖα ἐκ τοῦ λαϊκοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Αἱ παρεχόμεναι ὑπ' αὐτῶν εἰδήσεις εἶναι οὐχὶ σπανίως διαφερόντως ἀξιόλογοι, ὡς πληροφοροῦσαι ἡμᾶς περὶ μορφῶν τοῦ βίου, αἵτινες ὑπέστησαν ἔκτοτε μεταβολὰς ἢ καὶ ἐξέλιπον λόγω τῶν ἐπελθουσῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν καὶ τῆς ἐπ' αὐτὰς ἐπιδράσεως νεωτέρων ἀστικῶν ἰδίᾳ πολιτιστικῶν στοιχείων.

Μεταξὺ τῶν περιηγητῶν τούτων σπουδαίαν ἀναντιρρήτως θέσιν καταλαμβάνει ὁ Γάλλος Pierre Augustin de Guys (1721 - 1799), ἔμπορος καὶ λόγιος ἀνὴρ,¹ ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ πρῶτον τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος διὰ καθαρῶς ἐμπορικοῦ σκοποῦς.

Γνώστης τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ὁ Guys ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ ἔθνος, περὶ οὗ εἶχε πληροφορηθῆ ἐκ τῶν μελετῶν του. Ἡ μεγάλη ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τῆς καταπτώσεως καὶ τοῦ μαρασμοῦ τοῦ

¹ Ἴδὲ περὶ τούτου γενικῶς :

α) Ἀλ. Καράλη, Περιηγηταί, Ἑβδομάς, ἔτ. Γ', τόμ. Γ' (1886), σ. 431.

β) Κ. Φωστηροπούλου, Πέτρος Αὐγουστῖνος Γκύς, Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου, Ἡμερολόγιον τῶν κυριῶν (1889), σ. 212 - 215.

γ) Σπ. Δὲ Βιάζη, Πέτρος Αὐγουστῖνος Γκύς, Παναθήναια, τόμ. 15 (1907-08), σ. 289-292.

δ) Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς. Ἐκδιδόντων Φιλίππου Π. Ἀργέντη καὶ Στίλπωνος Κυριακίδου, τόμ. 2, ἐν Ἀθήναις 1946, σ. 730.

ε) Ἐλένης Δ. Βουραζέλη, Ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 210 - 212.

ς) *Grande Encyclopédie*, ἐν λ.

ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκ τῆς δυσβαστάκτου τουρκικῆς δουλείας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἄλλοι προηγηθέντες αὐτοῦ ἔσπευσαν ἀκρίτως νὰ ἀποφανθοῦν, ὅτι ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας εἶχεν ἀπομείνει καὶ οὐδὲν ἕτερον πέρα τούτου. Ὁ Guys ἀντιθέτως περιῆλθε κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἑλληνικὴν γῆν ἀναζητῶν τὰς ἐν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἢ τοῦ Πausανίου μνημονευόμενας τοπωνυμίας καὶ μελετῶν τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς πάσας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις. Ἐκάστοτε συνεπλήρου διὰ νέων ἐνδιαφερόντων στοιχείων τὸ συγκεντρούμενον ὕλικόν του ἢ ἐπηνώρθου τυχὸν ἐσφαλμένας προγενεστέρας παρατηρήσεις ἢ ἀντιλήψεις αὐτοῦ. Ἐν τέλει ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1799, ἀνακηρυχθεὶς διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα παρασχεθείσας ὑπηρεσίας του εἰς Ἀθηναῖον πολίτην.

Πᾶν ὅ,τι ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδειῶν του ἀπεκόμισεν ὁ Guys κατέχωρισεν εἰς τὸ ἔργον του: *Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs, anciens et modernes, avec un parallele de leurs moeurs*,¹ ὄπερ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις εἰς τρίτην ἐκδοσιν ἐν ἔτει 1783 διωρθωμένην καὶ ἐπὶ τὰ βελτίω ἐπηρευσμένην.²

Ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ ἔργου τούτου φαίνεται, ὁ συγγραφεὺς ἐπρόσεξε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πάντοτε πρὸς ἀνάλογα τῶν ἀρχαίων. Τὰς σχετικὰς πληροφορίας καὶ συμπεράσματά του περιέλαβεν εἰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε κατ' ἀρχὴν εἰς εὐπαίδευτα πρόσωπα, εἶτα δὲ τὰς ἐξέδωκεν. Ἐκ τῆς συγκρίσεως, ἣν ἐπεχείρησεν, ἀπεκρυστάλλωσε τὴν γνώμην ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἶναι ἀκραιφνεῖς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων.³ Ὁ ἴδιος ἐνεθουσιάσθη σφοδρῶς ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῶν μελετῶν του μεταβληθεὶς εἰς θερμότατον φιλέλληνα⁴ καὶ συντελέσας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ.

Ἡ ἀρχαιομάθειά του ὑπῆρξεν οὐσιαστικώτατον κίνητρον τῆς προσπαθείας του νὰ μελετήσῃ τὰ ἔθιμα τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων καὶ νὰ περιγράψῃ καὶ συγ-

¹ Τὸ ἔργον ἐξεδόθη εἰς 4 τόμους, ἐξ ὧν ὁμως μόνον οἱ δύο πρῶτοι ἀφοροῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τοῖς ἑτέροις δύο περιλαμβάνονται εἰδήσεις περὶ τῶν Τούρκων, Ἑβραίων, Ἀρμενίων, ἐντυπώσεις ἐκ ταξιδίων του ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἄλλας χώρας, μεταφράσεις κ.ἄ.

² Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο ἐν ἔτει 1771 καὶ ἡ δευτέρα τῷ 1776. Αἱ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ παραπομπαὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν τρίτην ἐκδοσιν.

³ J'ai trouvé les Grecs tels que nous les peignent leurs Historiens, et Thucydide (1,20). On observe parmi eux (τῶν Ἑλλήνων) le caractere particulier et distinctif des divers peuples de l'ancienne Grece (1,26). Il faut vivre avec ce Peuple, qui a conservé la simplicité des moeurs et des anciens usages (1,38-39) κ.ἄ.

⁴ Vous me trouverez, peut-être, un peu Grec (1,98).

κρίνη αὐτὰ πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ἀρχαῖα. Τοῦτο ὅμως ἐξ ἄλλου συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μὴ ἐπιμείνη εἰς τὴν λεπτομερεστέραν περιγραφὴν καὶ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν αὐτῶν. Οὕτως αἱ μὲν περὶ τῶν νεωτέρων εἰδήσεις του παρουσιάζονται κατὰ κανόνα ἀτελεῖς, ἐν ᾧ αἱ κρίσεις καὶ τὰ συμπεράσματά του, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦν σήμερον ἀπηροχαιωμένας θεωρίας ἄνευ ἀξίας, δι' ἃς μάλιστα, ὡς φαίνεται, ἐπεκρίθη δριμέως ἤδη ὑπὸ συγχρόνου συμπατριώτου του, τοῦ Ἑλληνιστοῦ Larcher.¹

Κύριος ἀντικειμενικός του σκοπὸς ὑπῆρξεν ἡ σύγκρισις τοῦ ἀρχαίου πρὸς τὸν νεώτερον βίον καὶ τοῦτο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβῃ κατὰ κόρον σχεδὸν στερεοτύπως πολλαχοῦ τῶν ἐπιστολῶν του. Ὡς πρὸς τὴν μέθοδόν του, δὲ μὲν ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου βίου, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν νεώτερον, δὲ δ' ἀντιστρόφως. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλλείπει παρ' αὐτῷ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τοῦ τόπου, ἐνθα ἀπαντοῦν τὰ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφόμενα ἔθιμα. Ἀντὶ τούτου ἀρκεῖται συνήθως νὰ ἀναφέρει ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖον τῆς ἀρχαιότητος σφύζεται καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι (chez les Grecs modernes) κ.ἄ.ῶ. Ἐνίοτε παραθέτει δημῶδεις ὄρους, λαϊκὰς παροιμίας, ἀρὰς κ.ἄ. διὰ χαρακτήρων τοῦ γαλλικοῦ ἁλφαβήτου· συνηθέστερον παρέχει λαογραφικὴν ὕλην, οἷον ἄσματα, δίστιχα, παροιμίας, διὰ χαρακτήρων τοῦ ἐλληνικοῦ ἁλφαβήτου μετὰ πολλῶν ὅμως σφαλμάτων, γραμματικῶν, τονικῶν κ.ἄ., ὀφειλομένων κατὰ κύριον λόγον εἰς ἀδυναμίαν τῶν τότε τυπογράφων εἰς τὴν τύπωσιν ἐλληνικῶν κειμένων, ἢ παρεφθαρμένας λέξεις, τὰς ὁποίας ἀκούσας ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποδώσῃ ὀρθῶς. Παρὰ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα, ἅτινα φυσικὸν εἶναι νὰ παρουσιάσῃ ἔργον, ὡς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, γραφὴν ὑπὸ ξένου περιηγητοῦ εἰς ἣν ἐποχὴν ἐγράφη, τὸ βιβλίον τοῦς Guys ἀποτελεῖ σπουδαίαν πηγὴν εἰδήσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, εἰς ἣν δυνάμεθα κατὰ κανόνα νὰ ἀποβλέπωμεν μετ' ἐμπιστοσύνης.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλοὶ τῶν ξένων περιηγητῶν περιγράφουν ἐνίοτε γεγνῶτα καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, περὶ ὧν οὐδέποτε αὐτοὶ ἔλαβον γνῶσιν. Ἐτι περαιτέρω οὐχὶ σπανίως καταχωρίζουν εἰς τὰ ἔργα των γεγονότα ἀποτελοῦντα γεννήματα τοῦ εὐφραντάστου νοῦ των πρὸς δημιουργίαν ἐντυπώσεων ἢ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς διαδόσεως τῶν βιβλίων αὐτῶν καὶ προσπόρισιν ἐκ ταύτης ὕλικου κέρδους.² Τὸ ἔργον τοῦ Guys δὲν ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην. Διότι ὅσα ἀναφέρει περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων τὰ παραλαμβάνει ἐκ πρώτης χειρὸς ἢ ζητεῖ περὶ τούτων πληροφορίας, φροντίζων νὰ ἐλέγχῃ ἐνίοτε μετὰ σχολαστι-

¹ *Grande Encyclopédie*, ἐνθ' ἄνωτ.

² Ἰδὲ καὶ *Ἑλένην Βουραζέλη*, ἐνθ' ἄνωτ, σ. 125 - 134.

κότητος καὶ αἰσθήματος εὐθύνης τὸ ὑλικόν του. Οὕτω λ.χ. παρέχων πληροφορίαν σχετικὴν πρὸς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τῆς νήσου Λέσβου,¹ ἦν δὲν ἠδυνήθη ὁ ἴδιος νὰ ἐπαληθεύσῃ γράφει: *Comme, dans le cours de mes voyages, je n'ai fait qu'aborder a cette isle, et que je n'y ai pas fait de séjour, je n'ai pu vérifier le fait par moi même. Mais on me l'a bien assuré, et le premier Météliniote que j'ai questionné sur cela, m'a dit que le fait étoit vrai* (1,448).

Ἐν τῇ προσπάθειά του ἔτι νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα συνεχίζεται ἡ ἀρχαία δὲν φαίνεται νὰ παρασύρεται συνήθως εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα ἐκ προχείρων καὶ ἀκρίτων συλλογισμῶν. Οὕτω διαρρήδην ἀποφαίνεται περὶ ἀρχαίας παιδιᾶς, τοῦ κ ο τ τ ά β ο υ : *Le Père Brumoy, dans son excellent ouvrage sur le théâtre des Grecs, a décrit le Cottabus, ancien jeu que je n'ai pas retrouvé chez les Grecs modernes que j'ai vus* (1,218). Ὁ ἴδιος βεβαιοῖ εἰσαγωγικῶς ὅτι κατέγραψεν, ὅτι μόνον ἔμαθε καὶ ἤκουσε.²

Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ὁ Guys ἐπεκουρήθη καὶ ὑπὸ ἄλλων λογίων, οἷτινες, γνωρίζοντες τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἠδύναντο νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἰδιαιτέρως ἐξαιρέται ὑπ' αὐτοῦ ἡ συμβολὴ τῆς Ἑλληνίδος Chénier³ (1, VI), ἥτις ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δύο ἐπιστολάς, ὧν ἡ ἑτέρα ἀναφερομένη εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χορούς εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία.⁴ Ἐξ ὅσων ἄλλων ἐπιστολῶν ἔλαβε τὰς ὁπωσδήποτε διαφορούσας ἐδημοσίευσεν ἐπιθεωρήσας, προσαρμόσας πρὸς τὰς ἄλλας καὶ ἐπανορθώσας πρότερον αὐτάς. Ὁ Guys παραθέτει ἔτι πολλαχοῦ καὶ εἰκόνας ἐκτὸς κειμένου διασαφητικὰς τῶν παρεχομένων εἰδήσεων.

Γενικῶς ἡ ὕλη, τὴν ὁποίαν παραθέτει ὁ Guys, δὲν εἶναι πάντοτε καθαρῶς λαϊκὴ. Διαμείνας ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις ἀναμειγνύει τὸ ἀστικὸν λαϊκὸν μετὰ τοῦ δημώδους, εἰ καὶ πολλάκις τὰ ὅρια αὐτῶν εἶναι δυσδιάκριτα. Τοῦ γεγονότος τούτου αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς νὰ κάμη μνείαν. Οὕτως ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῶν τροφῶν ἀναγράφει περὶ τινων, ὅτι ὑπάρχουν *dans toutes les bonnes maisons des Grecs* (1,45), ἥτοι «εἰς ὅλα τὰ καλὰ σπίτια», ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον.

Ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Guys παρελάβομεν τὰς ὁπωσδήποτε διαφορούσας τὸν λαϊ-

¹ Ἴδὲ κατωτέρω.

² J'ai vu et comparé, je n'ai pas voulu voir par mes yeux seuls, j'ai consulté, et j'ai écrit, ce que j'ai appris et entendu; j'ai enfin rassemblé des notes éparses (1, VI).

³ Ἴδὲ περὶ ταύτης Ἀθ. Γ. Δουρούτη, Ἡ Ἑλληνὶς μήτηρ τῶν ποιητῶν ἀδελφῶν Chénier, Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου, Ἡμερολόγιον τῶν Κυριῶν (1888), σ. 216-220. Πρβλ. καὶ εἰς Κυπρ. Χρον., ἔτ. Γ', (1925), σ. 235-238.

⁴ Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου.

κὸν βίον τῆς τότε ἐποχῆς εἰδήσεις, τὰς ὁποίας καὶ παραθέτομεν κατωτέρω μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων σχολίων.¹

I. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

A'. ΟΙΚΙΑ

Les maisons Grecques sont divisées en deux parties par une grande salle qui occupe le centre et toute la largeur. C'est dans cette salle qu'on donne les fêtes, et que se font toutes les cérémonies qui exigent un grand espace. Tel est le divan des Turcs, la galerie des Italiens, le salon de compagnie des François, etc. D'un côté sont les appartemens des hommes, leurs chambres à coucher et les salles à manger : l'autre est destiné aux appartemens des femmes et forme le *Gynaecéon*. On trouve au rez-de-chaussée les cuisines, les remises, les écuries etc. Les domestiques de notre sexe sont logés dans des entresols (1, 29).

Ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τύπου διωρόφου οἰκίας, τῆς ὁποίας τὸ ἰσόγειον καταλαμβάνουν τὰ μαγειρεῖα, αἱ ἀποθηῆκαι καὶ οἱ στάβλοι τῶν ζώων, τὸ δ' ἀνώγειον ἢ κεντρικὴ αἴθουσα ὑποδοχῆς τῶν ξένων, ἣτις χρησιμεύει καὶ διὰ τὰς ἐορτὰς τῆς οἰκογενείας, μὲ ἑκατέρωθεν αὐτῆς δωμάτια προωρισμένα διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ γυναῖκας². Ὁ ἀναφερόμενος οὗτος τύπος οἰκίας ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω διάταξιν τῶν χώρων φαίνεται ἀστικοῦ χαρακτῆρος, ἀνήκει δὲ πιθανῶς εἰς τινὰ πόλιν τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἢ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀντὶ τῆς ἐστίας διὰ τὴν θέρμανσιν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὸν χειμῶνα, ἣτις κατὰ τὸν συγγραφέα ἐλλεῖπει ἐκ τῶν αἰθουσῶν τῶν ἐλληνικῶν οἰκιῶν, ἀναφέρεται ἡ χρῆσις τοῦ *ταντουριου*,³ ὅπερ περιγράφεται ὡς τράπεζα ὑπὸ τάπητος γύρωθεν κεκαλυμμένη, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτοποθετεῖτο πύραυλος μετ' ἀνημμένων ἀνθρώκων. Πέριξ ἐκάθηντο ἰδίᾳ αἱ γυναῖκες, αἵτινες, ἔχουσαι ὑπ' αὐτὴν τοὺς πόδας καὶ οὕτω θερμαινόμεναι, ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἐκτέλεσιν οἰκιακῶν ἔργων, οἷον κεντήματος, ὑποδεχόμεναι ἐκεῖ καὶ τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτάς.

Pour garantir le visage de l'incommodité et de l'ardeur du brasier, souvent dangereux, on a imaginé le *Tendour* : c'est une table quarrée sous

¹ Αἱ περὶ χορῶν καὶ μουσικῆς εἰδήσεις, μὴ ἐξεταζόμεναι ἐνταῦθα, θὰ ἀποτελέσουν προσεχῶς ἀντικείμενον ἰδίας μελέτης.

² Περὶ τῶν διωρόφων οἰκιῶν γενικῶς ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ἡ ἐλληνικὴ οἰκία, Ἀθήναι 1949, σ. 19 κ. ἐξ.

³ Ἡ λ. ἐκ τοῦ τουρκ. *tandır*.

laquelle le feu est placé. Cette table est couverte d'un tapis qui de tout côté tombe jusqu'à terre, et d'un autre en soie plus ou moins riche qui pare le Tendour, autour duquel on s'assied sur le sofa ou sur des carreaux. On peut mettre à la fois les pieds et les mains sous la couverture qui, enveloppant le brasier de toute part, entretient une chaleur douce et durable. Le Tendour est principalement à l'usage des femmes, qui pendant l'hiver y passent presque toute la journée à broder ou à recevoir les visites de leurs amies (1,35).

Ὁ τρόπος οὗτος θερμάνσεως ἦτο παλαιότερον ἐν χρήσει ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ. Κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως χρόνους ἐγκατελείφθη ὡς ἀνθυγιεινός, ἀντικατασταθέντος τοῦ ταντουριοῦ δι' ἄπλοῦ πυραύνου, τοποθετουμένου εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης.¹ Περαιτέρω γίνεται λόγος διὰ βραχέων περὶ τῶν ἐπίπλων τοῦ οἴκου, περὶ κλινῶν προωρισμένων διὰ τὴν κατάκλισιν ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀτόμων, περὶ τῶν κλινοσκεπασμάτων, σινδόνων καὶ περὶ πολυτελοῦς τινοσ σοφᾶ (1,32 - 33).

Β'. ΑΜΦΙΕΣΙΣ, ΥΠΟΔΕΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΛΩΠΙΣΜΟΣ

1. **Ἐνδύμα.** Αἱ γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τοῦ Guys, ἰδίᾳ αἱ νεάνιδες, ἀποβλέπουν εἰς τὴν κομψότητα αὐτῶν, ἔφερον ἐνίοτε ἐφαρμοστά ἐνδύματα, τὰ ὅποια ὅμως, ὡς καὶ νῦν, ἐδυσχέραινον τὴν κίνησιν αὐτῶν (1,67). Εἰδικώτερον τὰ γυναικεῖα ἐνδύματα καὶ ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζοντο ταῦτα περιγράφονται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὡς ἑξῆς (ιδὲ καὶ πίν. I):

La chemise est de gaze de soie blanche, et descend jusqu'aux talons; elle est relevée par la *ceinture*; les manches en font très - larges; on met par - dessous un double *caleçon*; celui qui paroît est d'une étoffe de soie, et l'autre d'une toile légère. Sur la chemise se met *l'anteri* qui ferre étroitement la taille et soutient le sein, au lieu de l'ancienne *mitra*, où *écharpe*, qui le soutenoit autrefois. Sur l'anteri vient le *caftan*, qui descend jusqu'aux pieds, et sur le caftan la *pelisse*, qui d'ordinaire est l'habillement le plus riche (1,66 - 67).

... le *capuchon* que les Grecs et les Turcs portent également, pour se garantir du froid et de la pluie, ou lorsqu'ils sont en voyage. Ce capuchon est fort grand, et plus ample que celui dont nous nous servons avec nos redingotes (1,426).

¹ Ἑλπινίκης Σταμούλη Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικῇ Θράκῃ, Ἡ Σηλυβρία μὲ τὰ γύρω χωριά, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 87 - 88.

Ἐκ τῶν ἔνδυμάτων τούτων τὸ ἀντερι (ἔκ τοῦ τουρκ. intari καὶ entari) εἶναι γνωστὸν ὅτι ἦτο ἀσιατικὸν φόρεμα, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς νυκτικὸς χιτῶν καὶ ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὸν κἀνδυν (ἢ κανδύκην) τῶν ἀρχαίων Περσῶν, ὅστις ἐγένετο γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.¹ Ἐν Ἑλλάδι διαφέρει ἑκασταχοῦ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, τὴν ὕλην ἐξ ἧς κατασκευάζεται καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν φέρεται. Οὕτω λ.χ. ἐν Ρουμλουκίῳ ἀνήκει εἰς τὴν νυμφικὴν ἀποκλειστικῶς ἐνδυμασίαν, φέρεται ἐπὶ τοῦ ὑποκαμίσου καὶ ἀποτελεῖ συνήθως δῶρον τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην.² Ἐν Μακροῖς Γεφύροις Θράκης εἶναι βραχὺς ἐπενδύτης ἐξ ἐρίου, ὅστις ἐρράπτετο ἢ ἐκεντᾶτο.³ Ἐν Ἀλμυρῶ φέρονται ἐπαλλήλως δύο ἀντεριά. Ἐκ τούτων ὀλόκληρος ἢ ἐνδυμασία καλεῖται τ' ἀντεριά.⁴

Τὸ καφτάνι, ὅπερ ἦτο καὶ ἀνδρικὸν ἔνδυμα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ὁμοιάζει καὶ πρὸς ἄλλα ἑλληνικὰ φορέματα, ἐκ τούτου δέ, ἀποτελοῦντος βασικὸν μέρος τοῦ ἐνδύματος ἐν Σουφλίῳ Θράκης, καλεῖται συλλήβδην ἢ ἐνδυμασία τὰ καφτάνια.⁵

Περὶ τῆς ζώνης παρατηρεῖ ἀλλαχοῦ ὁ Guys (1,106) ὅτι ἀπετέλει βασικὸν μέρος τοῦ ἐνδύματος, φερομένη καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Ἡ γυναικεῖα ζώνη ἦτο πλεον πλουσία εἰς ποικίλματα καὶ ἐπιτετηδευμένη, ἀποτελοῦσα ἐκ τῶν κυριωτέρων στολιδιῶν τοῦ ἐνδύματος (1,107).

Ἡ κουκούλλα τέλος (caruchon) ἐφέρετο, ὡς ἀναφέρει ὁ Guys, πρὸς προστασίαν ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ψύχους ἰδίᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν ταξιδίου.

2. Ἑπόδες. Αἱ περὶ ὑποδέσεως πληροφορίαι ἀφοροῦν μόνον εἰς γυναικεῖα ὑποδήματα, ὧν τὸ κάττυμα ἐκ ξύλου (sandales ou galoches), χρησιμοποιούμενα ἐντὸς τῆς οἰκίας ἢ κατὰ τοὺς περιπάτους (1,430).

3. Καλύμματα κεφαλῆς.

La *Mitre* que les femmes portoient anciennement avoit des bandelettes qui, tombant sur les joues, passaient sous le menton. Les Grecques ont aujourd'hui le même ornement, qui est brodé avec des franges. On l'appelle *Mahoulka*, et c'est ordinairement l'annonce de quelque indisposition, ou du froid.

¹ Ἴδὲ σχετικῶς καὶ Σωκράτους Β. Κουγέα, Αἰ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικὰ καὶ εἰδήσεις, Λαογρ., τόμ. 4 (1913-14), σ. 253.

² Ἴδὲ Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἑλληνικαὶ ἐθνικαὶ ἐνδυμασίαι, ἐκδιδόμεναι ἐπιμελείᾳ Ἀντωνίου Ἐ. Μπενάκη, τόμ. 2, Ἀθήναι 1954, σ. 14 - 15, πίν. 49.

³ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 18, πίν. 58α.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 9, πίν. 27α.

⁵ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 18, πίν. 58β.

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ.— ΛΑΟΓΡ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΟΥ P. AUG. DE GUYS

ΠΙΝΑΞ ΙΙ.

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ.— ΛΑΟΓΡ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΟΥ P. AUG. DE GUYS

L'écharpe, après avoir fait le tour de la tête, vient quelquefois couvrir et retenir la gorge (1,69).

Ce Voile couvroit, comme aujourd'hui, le tête et une partie du corps; il étoit par conséquent fort long, et c'est sans doute de sa longueur que les Grecs l'ont nommé *Macrama*, du mot Arabe Mahrama qui signifie un mouchoir et un Voile (1,79).

Τὴν μα(γ)ουλίκαν, φερομένην ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον τῆς λέξεως καὶ νῦν πολλαχοῦ, ὡς καὶ τὴν σάρπαν, κατατάσσει ὁ Guys μεταξὺ τῶν ἐνδυμάτων καὶ οὐχὶ τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς. Τὸ μανδήλιον τοῦτο κατεσκευάζετο ἐκ ποικίλων ὑφασμάτων διαφόρων ἐκασταχοῦ ἀποχρώσεων. Ἐν Σουφλίῳ Θράκης π.χ. κατεσκευάζετο ἐξ ἐγχρώμου βαμβακεροῦ ὑφάσματος, συνεπλήρου δὲ τὸν κεφαλόδεσμον διὰ καταλλήλου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοποθετήσεώς του.¹

Εἶδος σάρπας ἐκτὸς τῶν γυναικῶν ἔφερον καὶ οἱ ἄνδρες. Αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς πρὸς προφύλαξιν ἐκ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἀνέμου (1,89). Ἡ γυναικεία ὅμως σάρπα, φερομένη ὑπεράνω τοῦ κυρίως καλύμματος πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω σκοπόν, ἦτο κατὰ πολὺ κομψότερα (1,91).

Ὁ μαχραμὰς (ἰδὲ πίν. II), ἀλλαχοῦ μαρχαμάς, μαχλαμάς κ.ἄ.,² ἀποτελεῖ τὸ κυρίως κάλυμμα τῶν γυναικῶν.³ Οὗτος κατασκευάζεται ἀπὸ μουσσελίαν καὶ εἶναι πάντοτε λευκός. Παραλλάσσει ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος ὑφάσματος, μορφῆς καὶ κατασκευῆς, καθιστάμενος ἀπὸ πολυτελεστέρου εἰς εὐτελέστερον ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνήκον αἱ φέρουσαι αὐτόν, ἀποτελῶν οὕτω σύμβολον διακρίσεως. Οὕτω τῶν γυναικῶν τοῦ λαοῦ ὁ μαχραμὰς εἶναι ἔντελῶς ἀπλοῦς διαφέρει τοῦ ἐπιχρυσωμένου κατὰ τὰ ἄκρα τῶν γυναικῶν τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων. Ὁ τελευταῖος ἔτι εἶναι βραχύτερος τοῦ πρώτου (1,85 καὶ 78). Ὁ ἑλληνικὸς γενικῶς μαχραμάς, καλύπτων ὀπισθεν τὸν λαιμὸν καὶ πίπτων ἐπὶ τῶν ὠμων (1,427), διαφέρει τοῦ τουρκικοῦ, διότι δὲν καλύπτει ὁλόκληρον τὸ πρόσωπον, ὡς ἐκεῖνος (1,79).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς συνήθως αἱ Ἑλληνίδες ἔφερον τὸ κάλυμμα τοῦτο, ὁ Guys ἀπορρίπτει τὴν γνώμην τοῦ Montesquieu, ἣν καὶ παραθέτει (1,79 - 80), ὅτι ἐφέρετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν, ἵνα προφυλάσσωνται καὶ ἀποφεύγουν τὰς ὑβρεῖς τῶν Τούρκων, ὁσάκις εὗρισκοντο μακρὰν τῆς οἰκίας των καὶ ἐντὸς

¹ Ἰδὲ Ἑλληνικὴν Χατζημιχάλη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18, πίν. 58β.

² Ἐκ τῆς τουρκ. λ. mahrama. Παραληφθεὶς ἐκ τῶν Τούρκων ἀπαντᾷ εὐρέως διαδεδομένος ἀνὰ τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, Θράκην, Μακεδονίαν, Ἠπειρον, Πελοπόννησον, Κυκλάδας κ.ἄ., χρησιμοποιούμενος συνήθως, κατὰ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ν. Ἑλλην. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὡς νυμφικὸς πέπλος. (Ἰδὲ καὶ Γ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ἄσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 232).

³ Περὶ τῶν καλυμμάτων παρέχονται εἰδήσεις κυρίως ἐν τόμ. 1, σ. 78 - 92.

τῶν τουρκικῶν συνοικιῶν, ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι, μὴ δυνάμενοι προφανῶς νὰ ἴδουν τὸ κεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ μαχραμᾶ πρόσωπον αὐτῶν, ἐξελάμβανον καὶ τὰς Ἑλληνίδας ὡς Τουρκίσσας. Τὴν συνήθειαν τῆς οὔτω καλύψεως τῆς κεφαλῆς ὑπολαμβάνει ὁ Guys ὡς προερχομένην ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξόδου λάθρα τῶν ἐντὸς τοῦ οἴκου περιορισμένων ἑλληνίδων γυναικῶν. Ὁ λόγος ὅμως οὔτος δὲν φαίνεται ἰσχυρός. Τοῦναντίον πλέον σύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Montesquieu, ὡς δύναται νὰ συναγάγη τις καὶ ἐκ τῆς παλαιότερας συνηθείας ἐν Θράκῃ, καθ' ἣν αἱ Ἑλληνίδες ἐξερχόμεναι τῆς οἰκίας ἠναγκάζοντο, ὅπως φέρουν τὸ τουρκικὸν κάλυμμα, τὸν φερετζέν, ἐκ λόγων προφυλάξεως αὐτῶν ἐκ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν¹.

4. Κόμμωσις καὶ καλλωπισμός. Αἱ γυναῖκες, πρὸ πάντων αἱ νέαι, κατὰ τὸν Guys, τρέφουν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, μακρὰν κόμην² (1,63), ἥτις ἐπιτρέπει τὴν δημιουργίαν πολλῶν εἰδῶν κομμώσεων :

Elles ont différentes sortes de coëffures plus ou moins ornées, qu'elles varient de plusieurs manieres. Quelquefois leurs cheveux tombent en tresses sur leurs épaules; souvent ils font roulés autour de leur tête ou rattachés négligemment avec quelques fleurs (1,64).

Περὶ τῆς κομμώσεως τῶν ἀνδρῶν παρατηρεῖ περὶ διατηρουμένης ἀρχαίας συνηθείας ἐν Θράκῃ καὶ Εὐβοίᾳ καθ' ἣν οἱ ἄνδρες: se font raser le devant de la tête, et ne laissent croître que les cheveux de derriere (1,112).

Αἱ γυναῖκες, φροντίζουσαι περὶ τῆς καθαριότητος τοῦ σώματος αὐτῶν, μετέβαινον ὁμαδικῶς καὶ ἐλούοντο εἰς δημοσίους λουτρῶνας (1,228), ὅπου βεβαίως ὑπῆρχον τοιοῦτοι, τοῦλάχιστον ἄπαξ τοῦ μηνός (1,230). Ἐλλείπει ὅμως τούτων μετέβαινον εἰς τοὺς ποταμούς. Διὰ τὸ λουτρὸν ἐχρησιμοποιοῦν καὶ θερμὸν ὕδωρ, ὅπερ ἐπὶ τόπου ἐθέρμαινον.

Ἐντὶ τοῦ σήμερον ἐν χρήσει σάπωνος ἐχρησιμοποιεῖτο, κατὰ τὸν Guys, ἡ κίμωνια γῆ³. Les Grecs et les Turcs emploient aujourd'hui dans les bains une Terre grasse dont les femmes se servent pour se laver la tête et les cheveux (la terre Cimolée, nommée de l'isle Cimolus); ils la tirent des isles

¹ Ἰδὲ *Ἑλληνικὴν Σταμούλην Σαραντῆ*, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 93 - 94.

² Αὕτη, ὡς γνωστὸν, θεωρεῖται κόσμος τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ βυζαντινὴν περίοδον (ιδὲ *Φαίδωνος Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ', 1951, σ. 342 κ.ἐξ.).

³ Ἄλλως καλουμένη κίμωνιτις, κίμωνιον καὶ ἐπιστημονικῶς ἔνυδρον πυριτικὸν ἀργίλιον. Ἐχρησιμοποιεῖτο ἀντὶ σάπωνος ἐν τοῖς λουτροῖς καὶ κουρείοις τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν (*Ἀριστοφ. Βάτρ.* 710 - 712). Σήμερον τὸ λευκὸν τοῦτο χῶμα τῆς Κιμῶλου, κοινῶς π η λ ὸ ς καὶ σ α π ο υ ν ὄ χ ω μ α καλούμενον, εἶναι ἐν χρήσει εἰς πλύσιν καὶ καθαρισμὸν πατωμάτων, μαρμάρων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων.

de l'Archipel, et des bords de la mer Noire. C'est la même terre que les Grecs employoient anciennement pour blanchir le linge, et qui suppléoit au savon, que nous lui avons substitué (1,227-228).

Ὡς καλλυντικὴ ὕλη τοῦ δέρματος, ἵνα τοῦτο καθίσταται πλέον μαλακὸν καὶ ἀπαλόν, ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἢ χῖα γῆ (1,228), γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὡς οὐσία πρὸς καθαρισμὸν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ φαρμακευτικῇ, διὰ δὲ τὴν βαφήν τῶν βλεφάρων ἀντιμωνίτης καὶ ἄλλαι οὐσίαι (1,110).

Αἱ γυναῖκες κατέβαλλον φροντίδας, ὅπως διατηρῶνται λιπόσαρκοι, ὡς καὶ σήμερον ὁ συρμὸς ἀπαιτεῖ, ὅπερ προσέδιδεν εἰς αὐτὰς κομψότητα καὶ κάλλος. Διὰ τὰ φαίνωνται τοιαῦται ἔφερον ἐσωτερικῶς καὶ εἰδικὰ στενὰ φορέματα· ἐπειδὴ ὅμως ἐπροξενεῖτο εἰς αὐτὰς κατάθλιψις ἐκ τῆς περισφίγξεως, ὑπεβάλλοντο, ὡς καὶ νῦν, εἰς δίαιταν τρώγουσαι ὀλιγώτερον τοῦ κανονικοῦ (1,67).¹

Γ'. ΤΡΟΦΑΙ - ΓΕΥΜΑΤΑ

Les Grecs... aiment aussi beaucoup les olives. Ils appellent... *Colymbadès*, ces olives préparées par exciter l'appétit (1,122).

L'ancien usage de manger le bled grillé ou rôti... subsiste encore. Dans la Grece, le gros bled de Turquie, et les pois chiches qu'on fait cuire, sont des mets très-communs (1,122-123).

Les Grecs modernes, comme les anciens, sont dans l'usage de se laver les mains avant et après le repas. Ils se servent comme eux d'une aiguiere et d'un bassin avec lesquels un Domestique sert tous les Convives (1,421).

La coutume de manger couché sur des lits, et dans un déshabillé souvent peu décent, vient de l'usage de se mettre a table en sortant du bain, parce qu'en effet, après un bain chaud, on se couche volontiers, et que dans cette attitude libre qu'on peu prendre sur un sofa, on mange plus commodément (1,422).

Αἱ ἀναφερόμεναι ὡς ἔλαιαι colymbadés, νῦν κολυμπητῆς ἢ κολυμπηστῆς καὶ ἐν Νάξῳ κολυμπάδες, ἀκλουμπάδες καὶ κουλουμπάδες καλούμεναι, εἶναι γνωστὰ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὡς κολυμβάδες. Ταύτας διητήρουν ἐντὸς ἄλμης ἢ ὄξους,² ἀπειτέλουν δ', ὡς δηλοῦται, ὀρεκτικὴν τροφήν.

¹ Ἴδὲ σχετικῶς καὶ ἀνωτ., σ. 209. Εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπουσαι αἱ γυναῖκες τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων ἀπέφευγον τὸν θηλασμὸν τῶν τέκνων των, προσλαμβάνουσαι πρὸς τοῦτο τροφούς (1,48).

² Φαίδ. Κονκουλέ, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Ε', 1952, σ. 34 - 35.

Τροφή εὐχάριστος ἦτο καὶ τὸ μέλι, ὅπερ ἐπιμελῶς συλλέγεται ἐκ τοῦ Ὑμητοῦ τῆς Ἀττικῆς (1,122).

Ὁ ἀραβόσιτος καὶ οἱ ἐρέβινθοι ἀπετέλουν βασικὴν τροφήν τῶν γεωργικῶν ἰδίᾳ πληθυσμῶν τῆς Ἑλλάδος οὐ μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Guys ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Τὰ ὅσπρια ταῦτα ἐξ ἄλλου χρησιμεύουν ἔτι καὶ σήμερον εἰς τὰς πτωχότερας γεωργικὰς τάξεις εἰς τὴν κατασκευὴν ἀλεύρου ἀναμῖξ μετὰ τῶν σιτηρῶν ἢ καὶ ἄνευ αὐτῶν.¹

Γλυκύσματα ἀναφέρει ὅτι κατεσκευάζοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ τὰς ἄλλας μεγάλας ἑορτάς, διεμοιράζοντο δὲ μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ (1,122).

Αἱ τραπέζαι φαγητοῦ ἔχουν, κατὰ συνεχιζόμενον ἀρχαῖον ἔθος, μορφήν οἴγμα C, περίξ δ' αὐτῶν ὑπάρχουν καθίσματα (caisseaux) διὰ τοὺς συνδαιτημόνας (1,118). Σημειοῦμεν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς χαμηλῆς τραπέζης τοῦ σοφρᾶ, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἔχει ἀνάλογον σχῆμα.

Τὸ ἔθιμον τοῦ νίπτειν τὰς χεῖρας πρὸ καὶ μετὰ τὸ γεῦμα, ὅπερ νῦν μὲν τυγχάνει καθολικὸν παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς, εἶναι ἀρχαῖον καὶ μεσαιωνικόν. Ἡ ἀναγκαιότης αὐτοῦ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἦτο ἔτι ἐπιτακτικότερα ὡς ἐκ τῆς κρατούσης συνηθείας τοῦ τρώγειν διὰ τῶν χειρῶν².

Ἡ συνήθεια τοῦ τρώγειν ἀνακεκλιμένους εἶναι ἀρχαία, συνεχισθεῖσα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος³. Ἐὰν ὅμως ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία (1,422), ἀνεξαρτήτως τῆς παρεχομένης ἐξηγήσεως, ἣτις δύναται καὶ νὰ μὴ ἀληθεύῃ, εἰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς συμφωνεῖ πρὸς τὰ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν μετὰ τὸ λουτρόν σχετικὰ ἔθιμα⁴, ἀφορᾷ εἰς κατάλοιπον ἐν τινὶ τόπῳ τοῦ παλαιοῦ ἔθιμου, δὲν δύναται τις νὰ ὑποστηρίξῃ.

Δ'. ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

La maniere de préparer le raisin et de faire le vin est aussi ancienne que le siphon qui sert à le tirer, et dont on ne trouve nulle part une description aussi exacte que dans Oppien.

L'Agriculture sera toujours regardée comme la source de tous les biens dont nous jouissons (1,386).

Dans les villages Grecs, ainsi que chez les Bulgares, on observe en-

¹ Ἰδὲ καὶ ἔνθ' ἀνωτ., σ. 23.

² Αὐτόθι, σ. 170 - 171 καὶ 175 - 176.

³ Αὐτόθι, σ. 165 - 169.

⁴ Ἰδὲ ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Δ', 1954, σ. 455 - 456.

core les fêtes de Cérés. Quand la moisson approche de sa maturité, on va en dansant au son de la lyre visiter les champs; on en revient de même avec la tête ornée de quelques épis entrelacés dans les cheveux, et la plus ou le moins de gaieté est un présage d'une abondante récolte. Le jour marqué pour la moisson, on va aux champs en dansant avec la faux pendue à l'épaule; le joueur de lyre chante un air auquel on répond en chœur, et jusqu'au bruit que fait la faux en sciant le bled, tout concourt à l'harmonie de cette musique champêtre. Le chant chez les gens de la campagne, ainsi que chez les ouvrières, est partout un aiguillon et un délassement du travail (1,201-202).

Ὁ Guys σημειοῖ (1,386) τὴν προσκόλλησιν τῶν γεωργῶν εἰς τὰς παλαιὰς πατροπαραδότους μεθόδους ἐργασίας καὶ τὴν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου μὴ ἐξέλξιν τοῦ γεωργικοῦ βίου εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἐκδηλώσεις, ἀναφέρων δείγματος χάριν περὶ τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς τοῦ οἴνου ὡς καὶ περὶ τοῦ σίφωνος τοῦ χρησιμεύοντος εἰς τὴν ἐξαγωγήν τούτου ἐκ τῶν δοχείων, ἅτινα εὗρισκει ὁμοίως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ πληροφορίες περὶ γεωργικῶν ἑορτῶν (1,201-202) εἰς ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ χωρία κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ θερισμοῦ μετὰ χορῶν καὶ ἄσμάτων τῇ συνοδείᾳ μουσικῶν ὀργάνων. Ὀλίγον πρὸ τῆς τελείας ὀριμάσεως τῶν σταχύων μεταβαίνουν οἱ γεωργοὶ εἰς τοὺς πρὸς θερισμὸν ἀγροὺς χορεύοντες ὑπὸ τοὺς ἤχους λύρας, ὅθεν ἐπανέρχονται φέροντες στάχυσ ἐπὶ τῆς κόμης καὶ ἔμπλεοι χαρᾶς, ὅσάκις πλουσία προβλέπεται ἢ συγκομιδῇ. Ἐπανερχόμενοι μετὰ τινα χρόνον ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ θερισμοῦ.¹

Ε'. ΝΑΥΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ὁ Guys μνημονεύων τῶν Ἑλλήνων ὡς λαοῦ ναυτικοῦ παρατηρεῖ εἰδικώτερον ὅτι τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπ' αὐτῶν πλοῖα, φέροντα ἓνα μόνον ἴστον μετὰ μακρῶν ἰστιῶν, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἀρχαίων των προγόνων: La plupart de leurs bâtimens, assez semblables à ceux des Anciens, n'ont qu'un seul mat, de longues antennes, de grandes voiles; la poupe élevée, mais plate, souvent ornée, et dont le gaillard avance beaucoup (1,382).

Καὶ ἡ ἀλιεῖα, ὡς καὶ ἡ γεωργία, παρατηρεῖ ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς, δὲν

¹ Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ θερισμοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ, ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ποικιλώτατα ἔθιμα ἀποβλέποντα κυρίως εἰς εὐετηρικοὺς σκοπούς. (Ἰδὲ Στεφ. Δ. Ἡμέλλον, Γεωργικὰ ἔθιμα τῆς Νάξου, Λαογρ., τόμ. 18 (1960), σ. 493 κ.ἐξ., ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

ἠξιώθη προσοχῆς (1,388). Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἀλιεῖς εὐρισκόμενοι ἐπὶ τῶν αὐτῶν τόπων χρησιμοποιοῦν τὰ αὐτὰ ἀλιευτικὰ ὄργανα ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (1,389). Περαιτέρω ἀναφέρει περὶ τῆς ἀλιεύσεως τῶν θύννων, ἰδίᾳ τοῦ χρόνου καθ' ὃν λαμβάνει χώραν αὕτη, ὡς καὶ περὶ τοῦ τρόπου ἀλιεύσεως τῶν κεφάλων καὶ τῶν ἐγγέλων ἐν Νάξῳ διὰ φρακτῶν (haies) ἐκ καλάμων, συνηρμοσμένων πρὸς ἀλλήλους. Ἐντὸς τῶν φρακτῶν τούτων εἰσερχόμενοι οἱ ἰχθύες ἀδυνατοῦν πλέον νὰ ἐξέλθουν (1,401). Τὴν τελευταίαν ταύτην πληροφορίαν λαμβάνει ἐκ τοῦ περιηγητοῦ Tournefort.

Λίαν διαφωτιστικαὶ διὰ τὸν ἀλιευτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ αἱ παρατιθέμεναι κατωτέρω εἰδήσεις τοῦ συγγραφέως.

Les Grecs ont eu la même idée, et en ont conservé le souvenir. *Mandra* signifie en Grec une étable (c'est le nom qu'on lui donne dans toute la Grèce); et de ces mots *μανδρα* et *ἄγω* a dû se former le nom Provençal de la *Madrague*, que nous avons reçu des Grecs. Ainsi, dans le mot seul, on trouve l'histoire de la chose. En effet la Madrague n'étant originairement qu'une enceinte pratiquée dans la mer, d'où le poisson une fois entré ne pouvoit plus sortir, elle a visiblement été faite sur le modèle de la mandra, où l'on renfermoit le bétail (1,403).

Les Pêcheurs partent avec deux bateaux appareillés, ayant un seul mât, avec 7 hommes d'équipage. Chaque bateau a 36 pieds de long, 10¹/₂ de large, et 3¹/₂ de hauteur, portant une voile latine. Un bateau jette le filet à 25 brasses d'eau, donne le bout de la maille d'une jambe du filet à l'autre bateau, et tous deux remorquent ce filet jnsqu'au fond de 45 brasses d'eau que est aux environs de dix lieues de terre, avec une corde de 300 brasses de longueur. Le filet nommé ganguy a 22 pieds de long. La maille a 3 pouces en quarré. Ces deux bateaux traînent ce filet imitant les deux cornes d'un bœuf. C'est l'origine du nom de Pêche au bœuf ou au ganguy, qui est le nom du filet (1,416-417).

Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη κάμνει λόγον περὶ τοῦ δικτύου madrague, ὅπερ τοποθετεῖται ἐν εἴδει περιβόλου ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ ἑτέρα παρέχει λεπτομερῆ στοιχεῖα τῶν διαστάσεων ἀλιευτικῶν πλοίων, τῶν δικτύων αὐτῶν, τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποιήσεώς των κλπ.

ΣΤ'. ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ - ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ - ΥΦΑΝΤΙΚΗ

Ils ne s'en tiennent pas au commerce, ils sont encore fabriquans: ils ont à Chio un très-grand nombre de métiers montés, et font des étoffes qui

imitent parfaitement celles des Indes, de Perse, et même de Lyon. Chio fournit donc ces étoffes: on tire des tapis de Salonique et de Smyrne; des couvertures, de Gypre; de l'huile et du savon, de Candie; de Santorin, les étoffes de coton appelées Dimittes; les bas de soie, de Tine, etc. (1,379-380).

La broderie est l'occupation des femmes Grecques; celles qui ont besoin de travailler pour entretenir leur famille, brodent sans relâche du matin au soir, et font aussi broder leurs filles et leurs esclaves.

Toutes ses jeunes ouvrières sont à leur métier de grand matin et elles égaient le travail par leur chansons (1,39). Elles passent leur tems à broder (1,56).

Ἐκ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας ἐξαίρονται ἀνωτέρω τὰ ὑφάσματα τῆς Χίου, οἱ τάπητες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Σμύρνης, τὰ κλινοσκεπάσματα τῆς Κύπρου, τὸ ἔλαιον καὶ ὁ σάπων τῆς Κρήτης, τὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα τῆς Σαντορίνης, τὰ καλούμενα δίμιτα (dimittes), καὶ αἱ μεταξωταὶ περικνημίδες τῆς Τήνου.

Ἡ κεντητικὴ ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν ἀπασχόλησιν τῶν γυναικῶν. Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἣτις, ὡς φαίνεται, καὶ βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα διὰ τὰς οἰκονομικῶς ἐνδεεῖς ἀπετέλει, ἐπεδίδοντο μετὰ πάθους αἱ νεάνιδες ἰδίᾳ, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας. Οὕτως αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν, εἰς ὅσας ἰδίᾳ κατῶκουν οἰκογένειαι περιλαμβάνουσαι θήλεα μετὰ τῶν μελῶν αὐτῶν εἶναι ἐξωπλισμένοι καὶ δι' ἰστοῦ κεντήματος μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐξαρτημάτων (1,44).

Ὡς ὕλη διὰ τὴν κεντητικὴν ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ἔριον κυρίως καὶ δευτερευόντως ἢ μέταξα ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρων οἰκογενειῶν. Πέριξ τοῦ ἰστοῦ ἐκάθηντο αἱ γυναῖκες κατανέμουσαι πρὸς μείζονα εὐκολίαν τὴν ἐργασίαν. Ἄλλαι ἐκ τούτων προ-παρεσκευάζον τὰ ἔρια ἢ τὴν μέταξαν, ἄλλαι ἐξέτεινον τὸ ὕφασμα ἐπὶ τοῦ ἰστοῦ, ἐν ᾧ ἄλλης ἔργον ἦτο, ὅπως σχεδιάση ἐπ' αὐτοῦ τὰ θέματα (1,514).

Καὶ διὰ τὴν ὑφαντικὴν κυρίαν ὕλην ἀπετέλει τὸ ἔριον. Αἱ πλουσιώτεροι τῶν οἰκογενειῶν ἐχρησιμοποιοῦν καὶ τὴν μέταξαν (1,44).

II. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Α'. ΜΑΓΕΙΑ

Quel est ce vieillard assis qu'une jeune fille devant lui écoute avec tant d'attention? C'est un Magicien qui lui apprend à composer un philtre amoureux, pour attirer chez elle, et contraindre un étranger dont elle est éprise, à l'épouser. Elle répète les paroles qu'elle doit réciter en préparant le philtre (1,512).

Ἡ γραῖα, ἥτις διδάσκει εἰς τὴν νεᾶνιν τὴν κατασκευὴν φίλτρων πρὸς πρόκλησιν τῆς ἀγάπης τοῦ νέου, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπανδρευθῆ, εἶναι ἡ μάγισσα. Τὸ φίλτρον, ὅπερ ἀορίστως μόνον ἀναφέρεται,¹ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ λόγων, προδήλως ἐξορκισμῶν ἢ ἐπωδῶν.

Aujourd'hui des gousses d'ail, des talismans, et d'autres amulettes qu'on met au cou des enfants, sont les moyens les plus usités pour détourner ce que les Grecs appellent toujours *le mauvais œil*, et les Turcs eux-mêmes ont adopté cette superstition (1,146).

Les Grecs, et les femmes sur-tout crachent... dans leur sein, pour détourner un malheur qu'elles prévoient, qu'elles racontent, ou qu'on leur fait craindre (1,144-145).

Σκελίδες σκορόδου καὶ ἄλλα φυλακτὰ ἀποτελοῦν κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὰ συνηθέστερα μαγικὰ μέσα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ «κακοῦ ματιοῦ», ἐν ᾧ τὸ πτύειν ἐπὶ τοῦ στήθους εἶναι γενικώτερον ἀποτρεπτικὸν κακῶν (ἰδὲ καὶ 1,523).²

B'. ΜΑΝΤΙΚΗ

1. Ὀνειρομαντεία. Σχετικῶς πρὸς τὰ ὄνειρα καὶ τὴν ἐξήγησιν, ἥτις δίδεται εἰς αὐτὰ, ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουν κανόνας πρὸς ἐξήγησιν τῶν ὀνείρων γνωστοὺς ἐκ παραδόσεως. Ὡς ἐξηγηταὶ αὐτῶν χρησιμεύουν γραῖαι ἐξ ἐπαγγέλματος (1,156-157). Δείγματος χάριν ἀναφέρει ὄνειρον, ὅπερ νεᾶνίς τις διηγεῖται εἰς τινα τοιαύτην γραῖαν. Κατ' αὐτὸ ξένος παρουσιάζει καθ' ὕπνου τῇ νέᾳ λοφεῖον καὶ ἄνθη, ἀνάπτει κηροπήγιον καὶ ἀπέρχεται. Τὸ λοφεῖον, κατὰ τὴν ἐρμηνεύσασαν τὸ ὄνειρον, σημαίνει ὅτι ἡ νέα θὰ ὑπανδρευθῆ, ὁ ἀναφθεῖς πυρσὸς ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου δὲν ἀπέχει μακράν, τὰ δὲ ἄνθη δηλοῦν τὸν ἀριθμὸν τῶν τεχνησομένων ὑπ' αὐτῆς τέκνων (1,157).

Γενικὸς κανὼν, κατὰ τὸν Guys, εἶναι νὰ δίδῃ τις ἀντιθέτους ἐρμηνείας εἰς τὰ ὄνειρα. Οὕτω καὶ τὰ πλέον δυσοίωνα ὄνειρα ἐκλαμβάνονται ὡς εὐοίωνα, ἐν ᾧ «οἱ προληπτικοὶ Ἕλληνες διάγουν θλιβόμενοι τὴν ἡμέραν, ἥτις ἀκολουθεῖ κατόπιν ἑνὸς καλοῦ ὀνείρου» (1,157-158).

Une fille, pressée de quelque desir impatient, ne mange, en se couchant, qu'un gâteau fort salé, et ne boit point du tout; elle met ensuite sous son chevet trois pelotons de fil, blanc, noir, et rouge. Après ces dispositions, l'homme qu'elle voit en songe et qui lui apporte à boire, est celui

¹ Ἰδὲ περὶ τινῶν φίλτρων προχείρως Γ. Ἄ. Μέγα, Ζητήματα ἐλληνικῆς λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. Γ' - Δ' (1941-42), σ. 110-111 (ἀνάτυπ., τευχ. 2, σ. 34-35).

² Ἰδὲ καὶ ἐνθ' ἄνωτ., σ. 82 κ.ἐξ. (ἀνάτ., σ. 6 κ.ἐξ.).

qu'elle éprouvera. En s'éveillant, elle prend un peloton au hasard. Le noir désigne un veuf, le blanc un vieux, le rouge un mari jeune et riche, tel qu'elle le desire (1,158).

Ἡ περιγραφομένη ἐν τῇ παρατιθεμένη εἰδήσει ὄνειρομαντεία ἀποτελεῖ ἀνάλογον τρόπον μαντείας τῆς διὰ τῆς ἀλμυροκουλλούρας πολλαχοῦ γνωστῆς¹.

2. Πυρομαντεία.

... la lumière d'une chandele qui pétille, annonce sûrement l'arrivée d'une personne que l'on attend (1,142).

Ὅμοια δοξασία, καθ' ἣν ἐκ τοῦ σπινθηροβολήματος τῆς πυρᾶς λαμπάδος μαντεύονται τὴν ἔλευσιν προσώπου, ἀπαντᾷ ἐν τῇ νήσῳ Τήνω, Βονίτση, Γορτυνία κ.ἄ. τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὡς καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς.²

Γ'. ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Les Grecs croient que ceux qui sont nés et baptisés le Dimanche ne prennent point la peste. J'en ai connu qui, n'ayant pas, a ce qu'ils disoient, cette crédulité, ne me donnoient cependant pas d'autre raison que celle-là de la témérité avec laquelle ils s'exposoient au mal, sans le prendre (2,80).

«Δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τῆς πανώλους οἱ γεννηθέντες καὶ βαπτισθέντες κατὰ τὴν Κυριακὴν», ἥτις προφανῶς θεωρεῖται αἰσία ἡμέρα. Ἐν Ἀνατ. Κρήτῃ πιστεύουν ὅτι «ὅποιος γεννηθῆ τὴν Κυριακὴν, θὰ γίνῃ δεσπότης»³ καὶ ἄ.ἄ. Περὶ τῶν ἡμερῶν γενικῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεύς, ὅτι ὑπάρχουν ἀπαίσια καὶ αἰσία ἡμέραι (1,143).

Δ'. ΚΛΗΔΟΝΑΣ

C'est le *Clidona* qui découvre tout, et c'est l'oracle que toutes les jeunes Grecques consultent. La veille du jour marqué pour ce jeu, deux jeunes filles ont soin de tirer de tous ceux et celles qui doivent en être, ce que chacun doit mettre dans le vase, c'est-à-dire, une bague, une pièce de monnaie, ou un autre gage de cette espèce. Elles vont ensuite, en observant un silence religieux, remplir ce vase d'eau de fontaine; elles le couvrent

¹ Ἰδὲ πλεῖστα περὶ ταύτης Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 119 - 120 καὶ 142. (Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν ὀνείρων). Περὶ τῆς ἀλμυροκουλλούρας εἰδικώτερον ἰδὲ αὐτόθι, σ. 109 - 113.

² Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 151 - 152.

³ Γ. Ἀ Μέγαν, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 150 (ἀνάτ., σ. 74).

de feuilles de myrthe et de laurier, et le gardent soigneusement exposé en plein air jusqu'au lendemain. On s'assemble à l'heure indiquée. Une des vestales découvre le vase à la vue de toute l'assemblée, tandis que l'autre chante ou récite le couplet fait exprès pour le jeu; ce qu'on appelle ouvrir le Clidona. Je joins ici ce couplet avec quelques autres en grec vulgaire. Chacun, nommé à son tour par celle qui conduit le jeu, récite un distique grec, et on retire en même temps du vase une pièce qu'on rend à celui à qui elle appartient. On lui applique le sens du couplet qu'on a dit au hasard, et on l'interprete en sa faveur ou à son désavantage. Ces paroles fortuites sont les oracles ou les présages qu'on s'attribue mutuellement, et on continue dans le même ordre jusqu'à ce que tout ce qui a été mis dans le vase soit retiré, et bien reconnu. On fait encore usage de l'eau qui reste: on la boit mystérieusement, pour découvrir si ce qu'on desire arrivera. Si l'eau paroît bouillonner dans la tasse à l'approche des lèvres, c'est bon signe; sinon, il n'y a rien à espérer. Quelquefois, lorsqu'il y a des mécontents, on remet tout dans le vase, et le jeu recommence. Ce n'est alors qu'une parodie de la première pièce et chacun dit avec une liberté, souvent indécente, tout ce qui lui plaît; on rit beaucoup, on glose encore plus, et les oreilles chaftes se retirent. Le distique qui ouvre le Clidona, est ainsi conçu:

*ἄνιξε τὸν κλήδονα, νάνυι, ὦ χαριτομένος ;
 ὁποῦ τὰ κάστρα πόλεμα, καὶ βιένι κερδεμένος.
 Τί μὲ φελοῦν ἢ ὁμορφιαῖς, τι μὲ φελοῦν τὰ κάλλη ;
 Καὶ τῆς ὀρεξέσμου τὰ κλαιδία, νά τὰ κρατοῦσιν ἄλλοι.
 Τὰ γέλια μὲ, τὰ κλαῖματα μὲ τῆν χορᾶν ἢ πρικᾶ.
 Μιὰν ὥραν ἐσπαρθήκασι κιό μαδι ἐγεννηθῆκα.
 Τιαύτος μάζα γυρίξουσι, καὶ τὸ νὰ τ'ἄλλο ἄλλασει.
 Κευπιος ἐγέλα τὸ ταχύ, κλαίγει πρίχου βραδιάον.
 Μοῖρα κακὴ κὶ ἀντεδίκη, τυραννὶς μένη μοῖρα,
 πιά πάθη ἀπῦ τὸν Ἔρωτα, παιῖς πίκραις δὲν ἔπῆρά.¹*

On divise, en chantant, ces distiques par l'hémistiche de chaque vers pour les faire rimer. Les jeunes Grecs, et sur-tout les jeunes filles, savent par cœur un grand nombre de ces couplets, et des chansons de toute espece dont on a fait des recueils (1,220-223).

¹ Τὰ δίστιχα ταῦτα μεταφράζονται ὑπὸ τοῦ συγγρ. καὶ γαλλιστί.

Πάντα σχεδὸν ὅσα ἄνωτέρω ἐκθέτει ὁ Guys, περιγράφων διαφερόντως τὰ κατὰ τὸν Κλήδωνα ἐθιζόμενα, ὡς καὶ τὰ σχετικά δίστιχα, περιέλαβεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Κλήδονες».¹

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, εἰς ἣν καὶ παραπέμπομεν, εὐρίσκονται κατακεχωρισμένοι καὶ ἄλλαι πληροφορίες ἐρανοισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκ σχετικῶν περιγραφῶν νεωτέρων περιηγητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐνταῦθα σημειοῦμεν μόνον, ὅτι αἱ παρατιθέμεναι ἄνωτέρω εἰδήσεις τοῦ Guys εἶναι ἰδιαζόντως ἀξιόλογοι διὰ τὴν παλαιότητα καὶ τὴν ὁπωσδήποτε πληρότητα αὐτῶν.

Ε'. ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ

Γενικῶς παρατηρεῖ ὁ Guys περὶ τῆς δημόδους ἰατρικῆς ὅτι αὕτη ἐν ταῖς πλείσταις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀσχεῖται ἐπὶ τῇ βάσει ἀπλῶν συνταγῶν γνωστῶν ἐκ παραδόσεως, ὡς ὁ ἴδιος εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσῃ ἐν Μήλῳ (1,258). Ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὡσαύτως ἔχουν κληρονομηθῆ πολλὰι συνήθειαι καὶ συνταγαὶ χρησιμοποιούμεναι ἐναντίον τῆς πανώλους (2,74). Πρὸς ἀντιμετώπισιν ταύτης κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν καθαίρεται ὁ ἐντὸς τῶν αἵθουσῶν ἀήρ, ὅπως μὴ εἰσπνεόμενος ἀποβαίνῃ παραίτιος τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νόσου. Ἐκ τῆς συνηθείας ταύτης νομίζει ὅτι προέρχεται τὸ λίαν διαδεδομένον ἔθος παρὰ τῷ ἐλληνικῷ καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς γενικώτερον λαοῖς τῆς καύσεως ἐντὸς τῶν αἵθουσῶν δεξιῶσεως εὐωδῶν ἀρωμάτων, ὡς καὶ ἐν τοῖς ναοῖς λιβάνου καὶ ἀλόης πρὸς καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος (2,58).

ΣΤ'. ΑἴΣΜΑΤΑ

Αἱ σχετικάι περὶ τῶν αἴσμάτων εἰδήσεις τοῦ Guys εἶναι βραχεῖαι,² ἀφοροῦν δ' εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν, ἐρωτικά (1,101), μοιρολόγια (1,273 καὶ 2,22) δίστιχα (πρὸβλ. κατωτέρω) καὶ αἴσματα πολυστιχὰ λόγια ἢ ἡμιλόγια, εἰς τὴν μορφήν αὐτῶν, ἐρωτικάι ῥίμαι (1,101), ἀκροστιχίς (1,129), εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς ἄδονται, οἷον κατὰ τὴν ἐργασίαν τῶν νεανίδων ἐν τῷ ἴστῳ, τερπομένων οὔτως ἐν ᾧ χρόνῳ κεν-

¹ Παρθενῶν, τόμ. Α' (1871 - 72), σ. 224 - 227 καὶ σ. 377 - 382. Ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ, ἐν Ἑστία, τόμ. 1 (1876), σ. 414 - 415 καὶ 2 (1887), σ. 406 - 407 καὶ *Albert Thumb, Der Klidonas, Zeitschr. des Ver. für Volkskunde*, τόμ. 2 (1892), σ. 392 - 406, ἐνθα περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου καὶ δίστιχα σχετικά. Διὰ δημοσιεύσεις περιγραφῶν μεταγενεστέρως ἰδὲ προχείρως Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀπεραθίτικα Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, Ἀθήνα 1940, σ. 16 - 17, ἐνθα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Περὶ τῶν παρατιθεμένων ἄνωτέρω διστίχων ἰδὲ καὶ Δ. Ἀ. Πετροπούλου, Βιβλιογραφία ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 8 (1953-54), σ. 58 - 59.

² Ἰδὲ περὶ τούτων καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 59-60, ἐνθα καὶ παρατίθενται ἐνδεικτικῶς τὰ κείμενα δύο διστίχων.

τοῦν (1,39), κατὰ τὰ συμπόσια (1,121) καὶ κατὰ τὰς κηδείας (1,273 κ.ἄ.), τέλος δ' εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν μουσικὴν αὐτῶν.¹

Παρατίθενται τὰ κείμενα τῶν ᾠσμάτων τούτων.²

*Καραβὴν ὁ ποῦ ἐμίσεπες, καὶ ἐπίρες τὸν καλόνμου
τὰ ματοκία καὶ το φοσμου,
διὰ στρέπσου φερεμετονα για ἔλα ἔπαρε καὶ ἔμενα.
Κάραβο κίρι ἀφτεντίμου, καὶ νάφκλερε ποιχιμου,
τὶ τίν θέλο τίν ξοίμου,
διὰ στρέπσου, φερεμέτονα γία ἔλα ἔπαρε καὶ ἔμενα.³ (1,191)
Πού ἰν ὁ Αλεξάνδρος ὁ Μακέδονις, ποῦ ὀρίσεν τίν ὀκουμένιν
ἰλίν.⁴ (1,198).
Τα χείματα ὀρώ τα σαν ἄγρια θηριὰ διὰ ναμε κα
ταπιούνε etc.⁵ (2,35)*

ΑΚΡΟΣΤΙΨΟΝ ΕἰΣ ΤΡΑΓΟΨΟΝ

Φ-ὦς τοῦ ἡλίου ἐκλαμπρον, λάμπις ὠραιοτάτη,
Ρ-ίψε καὶ εἰς τοῦ λόγουμου ἀπτήν καταροτάτη,
Α-πιῶν ματιώνσου τὰς βολὰς ἀκτίνα χῆρσην μίαν,
Ν-ὰ ἔνρω εἰς τὰ πάθημου καμίαν θεραπείαν?
Τ-ὰ βασανάμου, ἡ πληγὰς, διὰ πόνοι, τὰ κακάμου
Ζ-άλεν με δίδουν πάντοτε θρηνοῦν τὰ μάτιαμου.
Ε-λα, ὦ φῶσμου, δεῖξε με ἔλεος θέρπειαν
Σ-τὰ ἀμετράμου τὰ κακὰ μικρὰν παρηγορίαν?
Κ-άμε, ὦ φῶσμου, ἔλεος, κάμε ἕναν (τερμάνι);
Ε-ἰς τὰς πληγὰς μου τὰς πολλὰς βάλε ἕνα βοτάνι?
Σ-ώνει ἡ ἀπονιάσου, φθάνει ἡ ἀσπλαχνία.

¹ Leurs Airs de sentiment, leurs Chants de douleur, pénètrent - ils l'âme et causent ils l'émotion la plus douce et la plus agréable (2,22).

² Ἰδὲ καὶ ἐν σ. 220 κείμενα ᾠδομένων κατὰ τὸν κλήδονα διστίχων.

³ Τὰ δίστιχα ταῦτα, ἅτινα φαίνονται καθαρῶς δημώδη, ἄδονται, κατὰ τὴν πληροφορητριαν τοῦ Guys Chénier, κατὰ τὸν κρητικὸν χορὸν (1,191).

⁴ Καθ' ἃ λέγει ἡ αὐτὴ ὡς ἄνω Chénier τὸ ἀνωτέρω ἀποτελεῖ ἀρχὴν ᾠσματος, ὅπερ «οἱ παίζοντες τὴν λύραν ἄδουν κατὰ τὸν ἀρναούτικον χορὸν» (1,198).

⁵ Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ σπάρραγμα ᾠσματος. Τὰ ἑλληνικά ταῦτα κείμενα συνοδεύονται ὑπὸ γαλλικῆς μεταφράσεως.

Α-λήμονον ! ἐχάθηκα, δὲν εἶναι ἁμαρτία? ¹ (1,129)

*Το δένδρον της αγαπης σου, μεφυλλα πιστοσύνης
 Ἰσκιον ἐλπίδος μέ δηδεν, αμειρου συφροσύνης
 Πλην τόρα εμαράνθικαν τα φυλλα κύποφερνο
 Απελπουσίας φλογισμόν καδηκα παραδερνο
 Τον ὑποσχέσεων κλαδια, που μίσους ἢ ψυχροτης
 Εξερανε πανταπασι η εχθρας και η κρουοτης
 Κί μόνον ρίζα του φυτου αδήνατην κοιάζο
 Απτα σημεια τον κλαδιον αν εἶν χλορη δῦσταζο
 Φαινεται παπος ἔσχασε την ζολικην στοχήντης
 Καὶ για αυτο απεβαλε των φύλλων την στολήν της
 Αφθαλες ενόμιζα το δένδραντο με λαθος
 Χορις να ενδεχεται το φυλοβολον πάθος.
 Κε μολον τουτο προσφερνα κί καθε थेραπείαν
 Δακρυον μου ποτεσματα με κατε προθυμίαν
 Πλην μάτην εκοπίασα γιαθη δεν είχα φθάση
 Στο βαθος ριζαν μοναχήν στην οψιν ειχα πιαση
 Καὶ εδηχνε στα μάτρα μου ολο πως δε ναυξέση
 Μα ριζαν στατερότιτος δεν ειχεν αποητίση
 Μον' ἀπο θέσην έροτος πάλην αναναδώνη
 Ἰσως τον προστον ἰσκιον μου ελπηδος ξαναδοση. ² (1,133).*

*Με δυστυχίαις πολεμῶ με βάσανα ὡς τὸ κεμὸ
 Εἶμαι, καὶ κινδυνένω, καὶ νὰ χάθω κοντένω
 Στὸ πέλαγος τῶν συμφορῶν με ἐπικίνδυνον καιρὸν,
 Μανέμους ὁ λάτριους, σφόδρους καὶ ἐναντίους.
 Μὲ κύματα πολλῶν, καὶ μῶν, τουφανὶ ἀναστενασμῶν.
 Θάλασσα φουοκομένη, πόλλα ἀγριομένη,*

¹ Τὴν ἀκροστιχίδα ταύτην χαρακτηρίζει ὁ συγγραφεὺς σύγχρονον καὶ τρυφεράν πλασθεῖσαν πρὸς τιμὴν νεάνιδος, ἧς τὸ ὄνομα ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΕΣΑ σχηματίζουν τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν στίχων. Ἐπεται ἡ αὐτὴ ἀκροστιχὶς διὰ στοιχείων τοῦ γαλλικοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἀκολουθεῖ μετάφρασις εἰς γαλλικὴν.

² Τοῦ ἄσματος προηγεῖται ἀπόδοσις εἰς τὴν γαλλικὴν καὶ ἡ μουσικὴ τῶν δύο πρώτων στίχων. Τοῦτο μετὰ τῆς ἀνωτέρω ἀκροστιχίδος ἐδημοσιεύθησαν ἐξωμαλισμένα ὀρθογραφικῶς καὶ λεκτικῶς εἰς τὴν δημῶδη ὑπὸ Λ. Ἰ. Βρανούση ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Οἱ Πρόδρομοι», Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἄετοῦ», ἀρ. 11, Ἀθῆναι 1955, σ. 66.

Ὅ ποῦ ἀφριζι καὶ φρυσὰ με σαγανάκια περισσὰ,
 Σύνεφα σκοτισμένα, καὶ κατασυγχισμένα,
 Καὶ νὰ φανῆ μιὰ σωτηρία, νὰ ἴδοῦν τὰ μάτιά μου στεριά.
 Γλίχα νέρα νὰ ἔυρω, πάσχα καὶ δεν ἤξεύρω.
 Ν ἀρωξω καὶ δεν ἤμπορῶ γιατί λιμένα δεν θορῶ.
 Μ' ἀτελπισίαν θρέχω στα ἄρμενα ποῦ ἔχω.
 Ποῦ μὲ ἀντὰ κὰν νὰ πνυγῶ, ἔ σελαμέτινα ἐυγῶ,
 Καὶ τοῦτα ἂν βασιτάξουν, ἔμποροῦν νὰ ἀὲ φυλάξουν.¹ (2,39).

Ζ'. ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Τοὺς Ἑλληνας, τέρπουν οἱ μῦθοι καὶ τὰ παραμύθια (paramythia), ἅτινα, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἔχουν παραλάβει ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ τῶν Ἀράβων. Ταῦτα ἀποτελοῦν προσφιλεῖς διηγήσεις τῶν γραιῶν· αἱ νεάνιδες μὲ τὴν σειρὰν τῶν μανθάνουσαι ταῦτα παρ' αὐτῶν τὰ διηγοῦνται πρὸς ἀλλήλας καθ' ὃν χρόνον ἐργάζονται πέριξ τοῦ ἴστοῦ, ἀνακουφιζόμεναι οὕτως ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν (1,347 - 348). Αἱ παρατιθέμεναι ὑπὸ τοῦ Guys ὁμως διηγήσεις εἶναι ἄλλαι μὲν οὐχὶ ἐλληνικαί, ἄλλαι δὲ λόγια (1,348 κ.ἑξ.).

Η'. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Οἱ Ἕλληνες ἀρέσκονται εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰς παροιμίας. Τὰ μνημεῖα ταῦτα τοῦ λόγου ἢ παράδοσις ἔχει διατηρήσει ὡς καὶ τὰς ἐν γένει συνηθείας αὐτῶν (1,99). Περὶ τῶν παροιμιῶν ὁ Guys παρατηρεῖ περαιτέρω ὅτι, ὡς καὶ τὰ ἔρωτικά ἄσματα, ἔχουν ρίμαν (ὁμοιοκαταληξίαν), ἣν παραλαβόντες ἐκ τῶν Ἰταλῶν υἱοθέτησαν οἱ Ἕλληνες.²

¹ Ἐν τόμ. 2, σ. 34 - 36 ὑπάρχει ἀπόδοσις τοῦ ἄσματος εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἐν 2,41 ἡ μουσικὴ τῶν δύο πρώτων στίχων ἐπὶ πενταγράμμου. Περὶ τοῦ ἄσματος, ὅπερ ἐξελήφθη ὡς πρωτότυπον ποιήματος τοῦ Ρουμάνου ποιητοῦ Γιαννακίτσα Βακαρέσκου, ἰδὲ καὶ Ἀριάδνης Καμαριανοῦ, Λαϊκὰ τραγούδια καὶ Φαναριώτικα στιχουργήματα Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος, ἐν Λαογρ., τόμ. 18 (1959), σ. 94 - 112. Ἐν σ. 109 - 110 παρατίθεται τὸ ἄσμα μετὰ τῆς εἰς τὴν γαλλικὴν ἀποδόσεως αὐτοῦ.

Γενικῶς παρατηροῦμεν ὅτι τὰ παρατιθέμενα ἀνωτέρω τρία πολύστιχα ἄσματα προέρχονται, ὡς ὑπεδηλώθη, ἐκ λογίων ἢ ἡμιλογίων στιχοπλόκων. Τὰ τοιαῦτα στιχουργήματα ἐκυκλοφοροῦντο συνήθως ἀνωνύμως μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ ἠγαπῶντο ὑπ' αὐτοῦ εὐρίσκοντα ἀνταπόκρισιν λόγῳ τοῦ λυρικοῦ περιεχομένου των.

² Αὕτη, ὡς γνωστόν, παρουσιάζει ἐπίδοσιν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἴδὲ σχετικῶς Στίλπ. Κυριακίδου, Ἡ γένεσις τοῦ διστίχου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 11 καὶ 25 κ.ἑξ. (Λαογραφία. Παράρτημα 4).

Παροιμίας ἀναφέρει δύο, τὰς ἑξῆς:

1) Il planta dans le tems une vigne, et avec le tems le verjus devint du miel (1,100).

2) O malheur! si tu es venu seul, sois le bien-venu (calosirthès caco risikia an vittús monaki) (2,165 καὶ σημ. 1).

Περὶ τῆς πρώτης, ἣτις εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ὑπὸ τὸν τύπον «ἀγάλια ἀγάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι»¹ σημειοῖ (1,100, σημ. 2), ὅτι ὁμοία φέρεται καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις. Ἐκτενέστατα ἀσχολεῖται περὶ τὴν δευτέραν «καλῶς ἤρθες κακορριζικιά, ἂν ἤρθες μοναχή»,² ἣν χαρακτηρίζει λίαν ἐκφραστικὴν, ἀφιερῶν εἰς αὐτὴν ὀλόκληρον τὴν XLV ἐπιστολὴν του (2,164 - 186), ἣς ὅμως τὸ μέγιστον μέρος καταλαμβάνει ἀφήγησις θλιβεροῦ συμβάντος ἐν Φιλιππουπόλει, ὅπερ θεωρεῖ ὡς ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν παροιμίαν (2,165 κ.ἑξ.).

Ὁ νοῦς τῆς παροιμίας ταύτης, φερομένης παρὰ τῷ νῦν λαῷ ὑπὸ ποικίλους τύπους, ὡς π.χ.

χίλλια «καλῶς του» τοῦ κακόχ χὰν ἔρτει μοναχόν δου,³

χαρᾶς το τὸ κακό, πὸν θὰ ἔρτη μοναχό του⁴

κ.ἄ. εἶναι ὅτι τὰ δυστυχήματα διαδέχονται ἄλληλα,⁵ θὰ ἦτο δ' ἐπομένως εὐκταῖον ἐν συμβαῖνον δυστύχημα νὰ εἶναι μεμονωμένον καὶ νὰ μὴ παρακολουθῆται ὑπ' ἄλλων.

Θ'. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Une imagination vive, et qui s'enflamme aisément, nourrie de contes et d'erreurs populaires, qui exagere tout, qui croit voir tout ce qu'elle enfante, qui voit la peste, ce fléau constant de la Grèce, comme une vieille femme vêtue de noir qui souffle pendant la nuit, sur les maisons qu'elle parcourt, le poison mortel qu'elle exhale (1, 146 - 147).

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 138 κ.ἑξ. Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ ὁμοίων παροιμιῶν ἀπαντωσῶν καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς.

² Ὑπὸ τὸν τύπον «καλῶς ἤρθες ἢ κακορριζικιά, ἂν ἤρθες μοναχή (kalos ilther kakoriskia an ilther monachæ)» ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ F. A. Ukert, Bilder von Griechenland. Darmstadt 1833, σ. 157, ὅστις πιθανώτατα παραλαμβάνει ταύτην ἐκ τοῦ Guys, διότι ὁ ἴδιος δὲν ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα.

³ Καλλιόπης Μουσαίου Μπουγιούκου, Παροιμῖες τοῦ Λιβισίου καὶ τῆς Μάκρης, Ἀθήνα 1961, σ. 162, ἀρ. 547.

⁴ Δημ. Σ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, Ἀθήναι 1952, σ. 183, ἀρ. 1233. Ἴδὲ παραλλαγὴν τῆς παροιμίας καὶ ἀνωτέρω ἐν σ. 169 τοῦ μετὰ χειρὸς τόμου, ἀρ. 6. Προσέτι Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Δ', 1902, σ. 617, λ. δυστυχία.

⁵ Πρβλ. τὸ «ἐνὸς κακοῦ δοθέντος μυρία ἔπονται».

Les Grecs... se figurent encore et se représentent la Peste comme un spectre hideux qui vient pendant la nuit, et qui marque d'un signe ineffaçable les maisons où il doit entrer. Ceux qui se vantent de connoître ce signe de mort, l'annoncent aux malheureux habitans, qu'ils exhortent en vain à la fuite, et qui par leur obstination, subissent le sort dont ils sont menacés (2, 46 - 47).

Αἱ παρατιθέμεναι δύο παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν παράστασιν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς νόσου πανώλους, τοῦ ὀνόματος τῆς ὁποίας παρέχει ὁ Guys δύο δημώδεις τύπους: πανοῦκλα (2, 59) καὶ σκόρδουλα (2, 76, σημ. 3).

Ἐν τῇ πρώτῃ παραδόσει ἡ νόσος παρίσταται ὡς γραῖα περιβεβλημένη μαῦρα ἐνδύματα, ἣτις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς ἐκπνέουσα θανατηφόρον δηλητήριο ἐνσπείρει τὸν θάνατον εἰς τοὺς εὗρισκομένους ἐν ταῖς οἰκίαις, τὰς ὁποίας ἐπισκέπτεται. Κατὰ τὴν δευτέραν παρίσταται αὕτη ὡς ἀποτρόπαιον φάσμα, «ὅπερ μεταβαίνει κατὰ τὴν νύκτα καὶ σημειοῖ δι' ἀνεξαλείπτου σημείου τὰς οἰκίας, εἰς ἃς πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ. Οἱ γνωρίζοντες τὸ θανατηφόρον τοῦτο σημεῖον ἀναγγέλλουν τὸν κίνδυνον εἰς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους παροτρύνοντες αὐτούς, ὅπως ἐγκαταλίπουν τὰς οἰκίας μάτην, διότι οἱ τελευταῖοι, μὴ πιστεύοντες, ὑφίστανται τὴν τύχην, περὶ ἧς εἶχον προειδοποιηθῆ».¹

Ἡ παρουσία τῆς λοιμικῆς νόσου ὡς φάσματος (δαίμονος), τὸ ὁποῖον περιήρχετο κατὰ τὴν νύκτα καὶ ἐσημείωνε τὰς οἰκίας, εἰς ἃς ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ φθορά, ἀπαντᾷ ὡς δημώδης παράδοσις ἤδη κατὰ τὸν 4ον μ.Χ. αἰ.²

Anciennement, dit encore Théophraste, lorsqu'un homme trouvoit un serpent dans sa maison, il lui érigeoit aussi-tôt un Autel, et c'étoit un signe de bonheur. Cette superstition subsiste encore (1, 145).

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, περὶ οὗ καὶ σήμερον πιστεύεται ὅτι ἐδρεύει ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ θεωρεῖται σημεῖον εὐτυχίας. Ἡ πίστις αὕτη περὶ στοιχειοῦ ὄφεως φύλακος καὶ προστάτου τῆς

¹ Περὶ τῶν παραδόσεων τούτων ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, *Λαογρ. Σύμμ.*, τόμ. Γ', 1931, σ. 82 - 83. (Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ λαοῦ). *Τοῦ αὐτοῦ*, *Παραδόσεις*, τόμ. Α', 1904, σ. 553, ἀρ. 903. Ἐν τῇ τελευταίᾳ παραδόσει συμφύρονται οἱ ἀνωτέρω παρατεθεῖσαι. Ἄλλας παραδόσεις σχετικὰς πρὸς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος νόσον βλέπει τις ἐνθ' ἄνωτ., σ. 552 - 555, ἀρ. 901 - 910.

² Ἰδὲ *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, *Βυζαντιναὶ παραδόσεις*, Ἐπιστημ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Παιεπ. Ἀθηνῶν, περ. Β', τόμ. Ε' (1954 - 55), σ. 360 - 363.

οίκιας ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, οὐ μόνον παρ' Ἑλλησι ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς.¹

Γ'. ΟΡΚΟΙ - ΑΡΑΙ.

Ἡ ἔξις τοῦ ὀρκίζεσθαι ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (1,365).

Οἱ γονεῖς ὀρκίζονται συχνότατα εἰς τὴν ζωὴν τῶν τέκνων των καὶ σπανιώτερον εἰς τὴν κεφαλὴν των (1,369), αἱ νεάνιδες εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των, τὴν ψυχὴν των καὶ εἰς ὅ,τι ἀγαπητὸν ἔχουν (1,366), αἱ δὲ γυναῖκες, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ περιηγητοῦ Spon, εἰς τὸν Θεὸν (Dia ton affendi cosmou) καὶ τὴν Παναγίαν (1,369).

Ἑλληνιστὶ παρατίθενται κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς ὄρκοι, γνωστοὶ ἐν πολλοῖς καὶ μέχρι τοῦ νῦν :²

ματιν παναγιάν (1,369)

νὰ τίσει το κεφάλισον (1,370)

μὰ τῷ θεῷ (1,370, σημ. 2)

μὰ τῇ ψυχῇ μου (1,370, σημ. 2)

νὰ ζοὺν τα πεδιάμου (1,370, σημ. 3)

ἀπάνο στὸ κεφάλιμου (1,370, σημ. 3).

Ἔσας ἀρὰς³ παραθέτει ὁ συγγρ. περιλαμβάνονται ἐν τόμ. 1, σ. 371, σημ. 2. Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

νασια, ματεασου. Τὴν ἀρὰν ταύτην,⁴ ἥτις ἐκτοξεύεται ἐν ὄργῃ, συνοδεύει χειρονομία, δι' ἧς προτείνεται ἀνοικτὴ ἢ παλάμη τῆς χειρὸς ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνου, καθ' οὗ στρέφεται, ἥτοι σφακέλωμα.⁵ Αὕτη φέρεται καὶ ὑπὸ ἄλλας παραλλαγὰς, οἷον : *νὰ πέντε ἢ τὰ πέντε ἔς τὰ μάτια σου.*

νὰ μῆν ἔιχες γένει. Λέγεται ὑπὸ τῶν γονέων κατὰ τῶν θλιβόντων αὐτοὺς τέκνων.

¹ Ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 250 κ.ἑξ. καὶ τόμ. Β', σ. 1051 κ.ἑξ. *Martin Nilsson*, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία (κατὰ μετάφρ. Ἰω. Θ. Κακριδῆ), Ἀθήναι 1953, σ. 68. Πρβλ. καὶ *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11 - 12 (1958 - 1959), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 292 - 294.

² Ἰδὲ καὶ *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, ἐν Ἀθήναις 1922, σ. 124 κ.ἑξ.

³ Γενικῶς περὶ ἀρῶν ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Εὐχαὶ καὶ κατάραι παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, Φιλ. Σύλλ. ΚΠ., τόμ. Θ' (1874 - 75), ἐν Κων/πόλει 1875, σ. 321 - 335.

⁴ Περὶ αὐτῆς ἰδὲ καὶ *N. Γ. Πολίτην*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 334.

⁵ Περὶ τοῦ σφακέλου καὶ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτὸ ἐννοίας ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Β', 1921, σ. 317 κ.ἑξ. (Υβριστικὰ σχήματα (Σφάκελο, Μούντζα, πούλος, σαμᾶρκο).

νά μῆν εἶχες πάντροψει
νά μιν σοσεις
νά μιν φτάζεις
νά σέ πάρει ὁ χάρος.

ΙΑ'. ΓΛΩΣΣΑ

Περί τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς γλώσσης παρατηρεῖ γενικῶς ὁ Guys ὅτι οὐχὶ σπανίως ἀνευρίσκει τις ἐν αὐτῇ τουρκικὰ στοιχεῖα. Παρὰ ταῦτα ἡ γλῶσσα διατηρεῖ τὸ βάθος καὶ τὸν ἐκφραστικὸν πλοῦτον τῆς ἀρχαίας (1,99). Εἰδικώτερον προβαίνει εἰς βραχείας γλωσσικὰς παρατηρήσεις ἢ παραθέτει, πλὴν τοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀναγραφομένου, καὶ γλωσσικὸν ὑλικόν, οἷον τοπωνύμια, παρωνύμια κ.ἄ. Οὕτω κάμνει λόγον περὶ προφορᾶς ἐν συνεφορᾷ τῶν συμφώνων ν·π ὡς b (ἀπερρίνωσις): *tin borta* ἀντὶ *tin porta*, *ton bono* ἀντὶ *ton pono*, περὶ ἧς λέγει ὅτι εἶναι περισσότερον γλυκεῖα (*plus doux*) (1,150), περὶ τῆς προφορᾶς φωνηέντων τινῶν (2,205) κ.ἄ. Ἐν τῶν παρωνυμίῳν σημειοῦμεν τὸ *Μαυρομάτι* (Μαυρομάτης) (1,111). Διὰ τοῦ *Arkondas* (ἄρχοντας), *Arkondissa* (ἀρχόντισσα) προσαγορεύονται οἱ εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν καὶ πλούσιοι (1,104). Ἐκ τοῦ ἄλλου ὑλικοῦ εἶναι ἐνδιαφέροντα ἔτι τὰ παρατιθέμενα *paras*, *paradia* (παπᾶς, παπαδιὰ) (1,239), *paramana* (παραμάννα, τροφὸς) (1,48), *oxomessa* (ὄξωμέσα), ὅπερ εἶναι ὄνομασία τρόπου τοῦ χορεύειν νησιωτικὸν χορὸν (1,179, σημ. 1), καὶ τὸ τοπωνύμιον *Misitra* (Μυστρᾶς) (1,183).

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Α'. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ, ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ

α) Γέννησις.¹

Dans la plupart des isles Grecques, les femmes exercent la médecine, au moyen de quelques recettes héréditaires, ou de simples, dont elles ont la connoissance; ce que j'ai heureusement éprouvé moi-même à l'isle de Milo. Elles se mêlent aussi seules des accouchemens (1,258).

Les Grecs ont aussi leurs jours heureux et malheureux. Le quarantieme jour est un jour sacré pour les femmes en couche, qui ne sortiroient pas auparavant. Anciennement les femmes en couche le célébroient com-

¹ Περί τῶν κατὰ τὴν γέννησιν ἐθίμων ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', σ. 206-221, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

me une fête, et de-là il étoit appelé τεσσαρακοσιόν. Avant ce jour il ne leur étoit pas permis d'aller au Temple, et encore aujourd'hui les femmes ne peuvent pas s'y présenter, dans certains tems (1,143).

Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἑλληνικῶν νήσων ἀσκοῦν τὴν ἰατρικὴν διὰ συνταγῶν γνωστῶν εἰς αὐτὰς ἐκ παραδόσεως ἢ στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας αὐτῶν, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Guys ἐπιστοποίησεν ἐν τῇ νήσῳ Μήλω. Αἱ γυναῖκες αὗται ἐκτελοῦν καὶ τὸ ἔργον τῆς μαίας.

Διὰ τὴν λεχὼ ἡ τεσσαρακοστὴ ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ ἡμέρα θεωρεῖται ἱερά. Πρὸ τῆς ἐλεύσεως ταύτης δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι ὁμοίως γνωστὴ παρ' ἀρχαίους καὶ βυζαντινοῖς Ἕλλησι.¹

β) Γάμος.

Ils regardent l'état du mariage comme un devoir de citoyen, et se marient fort jeunes (les Grecs modernes) (1,232).

...la population languit, parce qu'on ne peut contempler d'un œil satisfait et tranquille le bonheur de sa postérité. En revanche, le Grec, l'Arménien et le Juif (Nations dont l'Empire Turc est inondé, et que le Turc méprise au point de ne pas être effrayé du nombre de ses esclaves), se livrent sans contrainte au penchant de la nature. Ils espèrent qu'une postérité nombreuse pourra recouvrer quelque jour, à la faveur d'une révolution, tout ce que les Conquérans de la Grece leur ont enlevé. Le mariage a donc pour eux un attrait puissant, et l'on y voit peu de célibataire (1,235).

Αἱ πληροφορίες τοῦ Guys περὶ τῶν κατὰ τὸν γάμον ἔθιμων² εἶναι λίαν ἐκτενεῖς ἐν σχέσει πρὸς ὅσα περὶ τῶν κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν τελευτὴν συνηθειῶν ἀναφέρονται ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ σχετικὴ ὕλη περιλαμβάνεται ἐν τῇ 6ῃ κυρίως ἐπιστολῇ αὐτοῦ (1,232 - 257).

Γενικῶς παρατηρεῖ ὅτι οἱ νέοι Ἕλληνες ἔχουν διατηρήσει τὰς πλείστας τῶν συνηθειῶν, ἐξ ὧν ὑπῆρχον εἰς τοὺς γάμους τῶν ἀρχαίων των προγόνων (1,232).

¹ Ἰδὲ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 114 - 115, ἔνθα καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

² Περὶ τούτων γενικῶς ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 218-267, τόμ. Γ', σ. 232-322, ἔνθα χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις τοῦ Guys, παρέχεται δὲ καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

Εἶτα ἐπισημαίνει τὸ φαινόμενον τῆς συζεύξεως τῶν Ἑλλήνων ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ, ὑπολαμβάνων τοῦτο ὡς ἀπόρροιαν τῆς δεινῆς θέσεως τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῶν σκληρῶν κυριάρχων Τούρκων καὶ τῆς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ψυχολογίας αὐτῶν, ἐπιθυμούντων, ὅπως καταστοῦν πολυαριθμότεροι, διὰ νὰ δυνηθοῦν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι νὰ ἐξεγερθοῦν πρὸς ἀπελευθέρωσίν των. Ὁ γάμος οὕτως ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς ἰσχυρὸν θέλγητρον καὶ ἔνεκα τούτου παρατηρεῖ τις ἐν Ἑλλάδι ὀλίγους ἀγάμους.

Ἡ ἀποψις αὕτη τοῦ Guys ὅτι ἡ πρώϊμος σύζευξις ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ τάσις πρὸς ἀπόκτησιν πολλῶν τέκνων ὑπηγορεύοντο ἐξ ἔθνικῶν λόγων γενικωτέρας σημασίας ἀνταποκρίνεται ἴσως ἐν μέρει μόνον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἐπεκράτει καὶ μέχρι σήμερον διατηρεῖται τὸ ἔθιμον τῆς συνάψεως γάμων ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ, ἔχον τὴν ἀρχὴν του κυρίως εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν ὅτι οὕτως ἐξασφαλίζεται ἡ εὐτυχία, ἰδίᾳ δ' ἡ σωματικὴ εὐεξία τῶν συζευγνυμένων.¹

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας οἱ γονεῖς, ἀκολουθοῦντες τὸ μὲν μακρὰν συνήθειαν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων,² τὸ δ' ἀποβλέποντες εἰς τὴν προστασίαν τῶν θηλέων τέκνων των ἀπὸ τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων τῶν Τούρκων κατέβαλλον ἀσφαλῶς φροντίδας, ὅπως τὰ ὑπανδρεύουν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐνωρίς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ αἱ ἐπικρατοῦσαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντιλήψεις περὶ παιδοποιίας, διάφοροι τῶν νῦν ἰδίᾳ τῶν ἀνθρώπων τῶν πόλεων, συνεπήγοντο ἀναγκαίως καὶ τὴν ἀπόκτησιν πολλῶν τέκνων.

...ils ont, comme autrefois, des entremetteuses, qu'on appelle encore *Proxenetes*. Ces femmes sont d'autant plus nécessaires, que les filles, étant presque toujours renfermées dans le *Gynécéon*, un homme ne peut se décider pour celle qu'on lui propose, que sur le rapport qu'on lui en fait; et dès que le voile tombe devant lui, il est engagé de manière à ne pouvoir plus reculer (1,236).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μανθάνομεν ὅτι ὡς προξενηταὶ ἐχρησιμοποιοῦντο αἱ γυναῖκες. Τὴν ἀναγκαιότητα τῶν προξενητριῶν τούτων εἰς τὴν σύναψιν τῶν συνοικεσίων ἐδικαιολόγει πλήρως ἡ ἐπικρατοῦσα ἀυστηρότης τῶν ἡθῶν ἀλλὰ καὶ ἡ συνέχισις τοῦ ἀρχαίου, ἰδίᾳ δὲ τοῦ βυζαντινοῦ, ἔθιμου τῆς θαλαμεύσεως τῶν γυναικῶν κατὰ τὸν πρὸ τοῦ γάμου βίον αὐτῶν.³

¹ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Γ', σ. 232-233.

² Ἰδὲ Φαίδ. Κονκουλέ, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Δ', σ. 76-77.

³ Ἰδὲ Γεώργ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 129 κ.ἐξ.

Il est vrai qu'un Grec qui se marie fait des présens, mais ils sont purement arbitraires; et nulle obligation d'acheter la femme qu'il épouse, puisqu'au contraire il ne la prendroit point sans une dot proportionnée a sa condition (1,237).

La plus grande partie de la dot consiste en pierreries et en habits qu'on étale avec faste (1,249).

Les Grecs tirent aujourd'hui beaucoup de vanité de cet étalage, qui se fait toujours dans l'appartement même où les parens de la fiancée reçoivent les visites (1,250).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω (1,237) ὁ Guys ἀποκρούει τὴν γνώμην ὅτι διετηρεῖτο ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀρχαία συνήθεια προσφορᾶς δώρων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης πρὸς ἐξαγορὰν αὐτῆς. Ἀντιθέτως, ἐπάγεται, οὐδεμία τοιαύτη ὑποχρέωσις ὑφίσταται ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ, ὅτι δὲ τὰ προσφερόμενα ὑπ' αὐτοῦ δῶρα εἶναι ἐντελῶς αὐθόρμητα.

Τὰ πράγματα δὲν ἔχουν οὕτω. Διότι, ὡς εἶναι γνωστόν, τὸ ἔθιμον τῆς ἐξαγορᾶς τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ ἀπαντᾷ καὶ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων¹ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἐν Μάνη. Τοῦτο, μαρτυρούμενον καὶ ὑπ' ἄλλων συγγραφέων καὶ περιηγητῶν, εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν Λατίνων *coemptio* καὶ ἀπαντᾷ οὐ μόνον παρ' Ἑλλησι ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, οἷον τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ Λιθουανοῖς, ἔλκον, ὡς φαίνεται, τὴν καταγωγὴν του ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων βαρβάρων λαῶν.²

Τὰ ἐν 1,149 καὶ 250 ἐκτιθέμενα ἀφοροῦν εἰς τὴν σύστασιν τῆς προικὸς τῆς νύμφης. Τὸ σύνολον τῆς προικὸς συνίστων συνήθως πρὸς τοῖς ἀναφερομένοις καὶ χρηματικὸν ποσόν, κτήματα, ἔπιπλα κ.ἄ. Κατὰ τὸν Guys, ἀποκρούοντα τὴν ἐξαγορὰν τῆς νύμφης, ἡ νύμφη ὄφειλε νὰ ἔχη ἴδιαν προῖκα, ἀνάλογον τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς οἰκογενείας της. Καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα μεσοῦντα ὅμως ὑπῆρχον οἱ προικοθῆραι γαμβροί, οἵτινες, ὡς καὶ νῦν, ἐξεβίαζον τοὺς γονεῖς τῆς κόρης. Οἱ τελευταῖοι πιεζόμενοι ὑπέκυπτον, ὡς φαίνεται, εἰς τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν μνηστήρων ἢ ἐκ φιλαρεσκείας ὀρμώμενοι, μάλιστα δ' οἱ εὐπορώτεροι τούτων, ἔστεργον τὸν προικισμόν τῶν θυγατέρων των διὰ γενναιοτάτης προικὸς, καθιστάμενοι πρόξενoi κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἀντιδράσῃ ἐκτοξεύουσα ἀφορισμὸν ἐναντίον τῶν διδόντων ὡς προῖκα εἰς τὰς θυγατέρας των χρηματικὸν ποσὸν

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 235 κ.ἑξ.

² Αὐτόθι.

πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων γροσίων (1,237, σημ. 2) ἢ ἄλλοτε καθορίζουσα τοῦτο κατ' ἀνώτατον ὄριον εἰς 1500 γρόσια.¹

Les Grecs n'ont pas aujourd'hui de tems marqué pour les noces comme les Anciens, qui se marioient ordinairement dans le mois de Janvier, appellé pour cela *Gamélion* (1,236).

Διὰ τὴν ἀναφέρη ὁ Guys, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὠρισμένος χρόνος διὰ τὴν τέλει τῶν γάμων συνάγεται, ὅτι δὲν παρετήρησεν ἀποφράδας ἡμέρας ἢ μῆνας, καθ' οὓς δὲν ἐτελοῦντο ἀσφαλῶς γάμοι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν του.

Le *Paranymphe* et la *Pronube* sont aujourd'hui représentés, chez les Grecs, par le compere et la commere, qui accompagnent les époux jusqu'au bout de la cérémonie (1,244).

Les Grecs modernes ... ont un *Paranymphe* différent du *Compere*, qui est chargé de tout le détail de la fête (1,252).

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ παρακουμπάρου, ὅστις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Guys ὡς παράνυμφος καὶ ὅστις ἦτο ἐπιφορτισμένος μὲ πολλὰς ἐργασίας κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου.

Aujourd'hui, la veille des noces, la jeune mariée est menée au bain comme en triomphe, et plusieurs femmes l'accompagnent (1,241).

Une jeune fille qu'on va marier est conduite au bain en cérémonie et au son des instrumens, la veille de ses noces, assistée de toutes ses parentes et amies; la journée se passe ensuite en festins et en danses (1,230).

Τὸ λουτρὸν τῆς νύμφης, λαμβάνον χώραν κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου, προσελάμβανε πανηγυρικὸν καὶ ἑορταστικὸν χαρακτῆρα. Ἡ περιγραφὴ ἐξ ἄλλου ἐπιτρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ συγγρ. ἔχει ὑπ' ὄψει του λουτρὸν τελούμενον ἐν δημοσίῳ τινὶ λουτρῶνι.²

Arrivés à l'Eglise, les nouveaux époux portent chacun une couronne, que le Prêtre, pendant la celebration, change alternativement, en donnant la couronne de l'époux, à l'épouse, et celle de l'épouse à l'époux (1,244).

Les couronnes nuptiales étoient consacrées, comme elles le sont aujourd'hui parmi les Grecs. Vous avez déjà vu qu'ils en avoient pour les festins, et pour tous les états, depuis le trône jusqu'à la houlette.

Je ne dois pas oublier une cérémonie essentielle que les Grecs ont

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτ., σ 244 - 245.

² Ἴδὲ καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 259 - 260.

conservée: c'est la coupe de vin qu'on présentait anciennement au nouvel époux en signe d'adoption. Elle étoit le symbole du contrat et de l'alliance. Après lui, l'épouse buvoit du vin de la même coupe, qu'on offroit ensuite à tous les parens et aux convives ... aujourd'hui c'est le Prêtre qui, après avoir béni les nouveaux époux, leur présente la coupe de vin; il en donne ensuite au parreïn, a la marreine, et aux témoins (1,246-247).

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἀνωτέρω ἔθιμων, λαμβανόντων χώραν κατὰ τὴν ἱεροτελεστίαν τοῦ γάμου, ἄξιον ὁπωσδήποτε προσοχῆς εἶναι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ κοινὸν ποτήριον, ἐξ οὗ, προσφερομένου ὑπὸ τοῦ ἱερέως, πίνουν οἱ νυμφίοι, ὁ παράνυμφος καὶ οἱ μάρτυρες (témoins). Ἐπὶ τοὺς τελευταίους νοοῦνται οἱ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως παρευρισκόμενοι ἐν τῷ ναῶ.¹ Τὸ ἔθιμον τοῦτο θεωρεῖ ὁ Guys συνεχιζόμενον ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ὁρμώμενος ἐκ μαρτυρίας παρὰ Πινδάρου, Ὀλυμπ. Ζ', 1 κ.ἐξ. Τὴν γνώμην ταύτην ὅμως δὲν ἀποδέχεται ὁ Ν. Γ. Πολίτης.²

Dans les villages et à la campagne, la mariée est conduite au son des instrumens, sur un chariot traîné par des buffles (1,254).

On voit aujourd'hui, dans la marche des Grecs, la même pompe, le même cortège, et la même musique. Elle est ouverte par des danseurs, par des instrumens, et par des chanteurs qui entonnent l'épithalame. La mariée, chargée d'ornemens, les yeux baissés, et soutenue par des femmes, ou par deux de ses proches parens, marche avec une lenteur affectée qui doit la gêner beaucoup. On s'empresse jusqu'à l'impatience pour la voir; on lui adresseroit volontiers les vers de Catulle (1,242).

Marie-t-on une jeune Beauté de Naxe ou de Lesbos, avec un jeune homme de Smyrne? On célèbre le jour de l'hyménée, et les fêtes durent plusieurs jours. La Mariée part enfin sur un char traîné par des bœufs; l'Époux impatient, qu'on voudroit retenir encore, l'enlève malgré les pleurs d'une mère affligée, malgré des sœurs et des compagnes, qui l'ont suivie jusqu'au rivage. La barque fend les flots; le son des instrumens, les regrets, les chants d'hyménée la suivent encore aussi loin que les batteaux de l'isle peuvent aller (1,516).

Anciennement la nouvelle Mariée portoit un voile rouge ou jaune, que les Arméniens ont conservé;... Le brillant flambeau d'hyménée, ... n'a

¹ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 237, σημ. 5.

² Αὐτόθι, σ. 237 - 238.

pas été oublié par les Grecs modernes. On le porte devant les nouveaux époux, et dans la chambre nuptiale, où il brûle, jusqu'à ce qu'il soit entièrement consumé. Ce seroit même un mauvais présage, s'il venoit à s'éteindre par quelqu' accident. Aussi y veille-t-on avec autant de soin, que les Vestales en avoient pour le feu sacré (1,243).

J'ai vu jouer encore, à un mariage Grec, un jeu très-ancien, qui se faisoit aux noces les plus distinguées. On portoit, en courant, des flambeaux et des torches, jusqu'au but convenu entre les acteurs: celui qui laissoit éteindre sa torche perdoit et payoit l'amende imposée par le Roi du jeu, au profit de celui qui portoit son flambeau allumé jusqu'au bout de la carrière (1,218).

Αἱ εἰδήσεις αὗται ἀφοροῦν γενικῶς εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς συνοδείας τῆς νύμφης (ἰδὲ καὶ πίν. III), φερομένης κατ' αὐτὰς ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἐφ' ἄρματος, ὅπερ σύρεται ὑπὸ βουβάλων ἢ βοῶν, καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς γαμηλίου πομπῆς, ἣτις λαμβάνει χώραν ἐν τοῖς χωρίοις.¹ Τὰ ἀναγραφόμενα περὶ δαδούχων προηγουμένων τῆς γαμηλίου πομπῆς ἠμφεσβητήθησαν ὑπὸ τοῦ Wachsmuth, ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὴν γνώμην ταύτην ἀποκρούει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, στηριζόμενος εἰς τὸ γεγονός ὅτι «καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς πολλὰ μέρη ἐπικρατεῖ ἡ τοιαύτη συνήθεια». Ἀντιθέτως τὴν ἀκολουθοῦσαν εἴδησιν περὶ διασώσεως κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου τῶν ἀρχαίων λαμπαδηδρομιῶν θεωρεῖ ἀσύστατον, προελθοῦσαν ἴσως ἐκ παρεξηγήσεως ὑπὸ τοῦ Guys παιδαριωδῶν παιγνίων τῶν φερόντων τὰς δᾶδας.²

La mariée, chez les Grecs, est encore soutenue par des femmes, ou par les hommes qui l'accompagnent; à la porte du mari il se fait une autre cérémonie aussi ridicule que le passage du seuil qu'il ne falloit pas toucher. Dès que la mariée arrive, on étend un tapis sur un crible, et on la fait marcher dessus, en entrant chez son mari. Si le crible, sur lequel elle ne manque pas de s'appuyer fortement, ne crevoit pas sous ses pieds, on auroit contre elle des soupçons qui alarmeroient son époux; mais il est tranquille et content, après l'épreuve du crible (1,249).

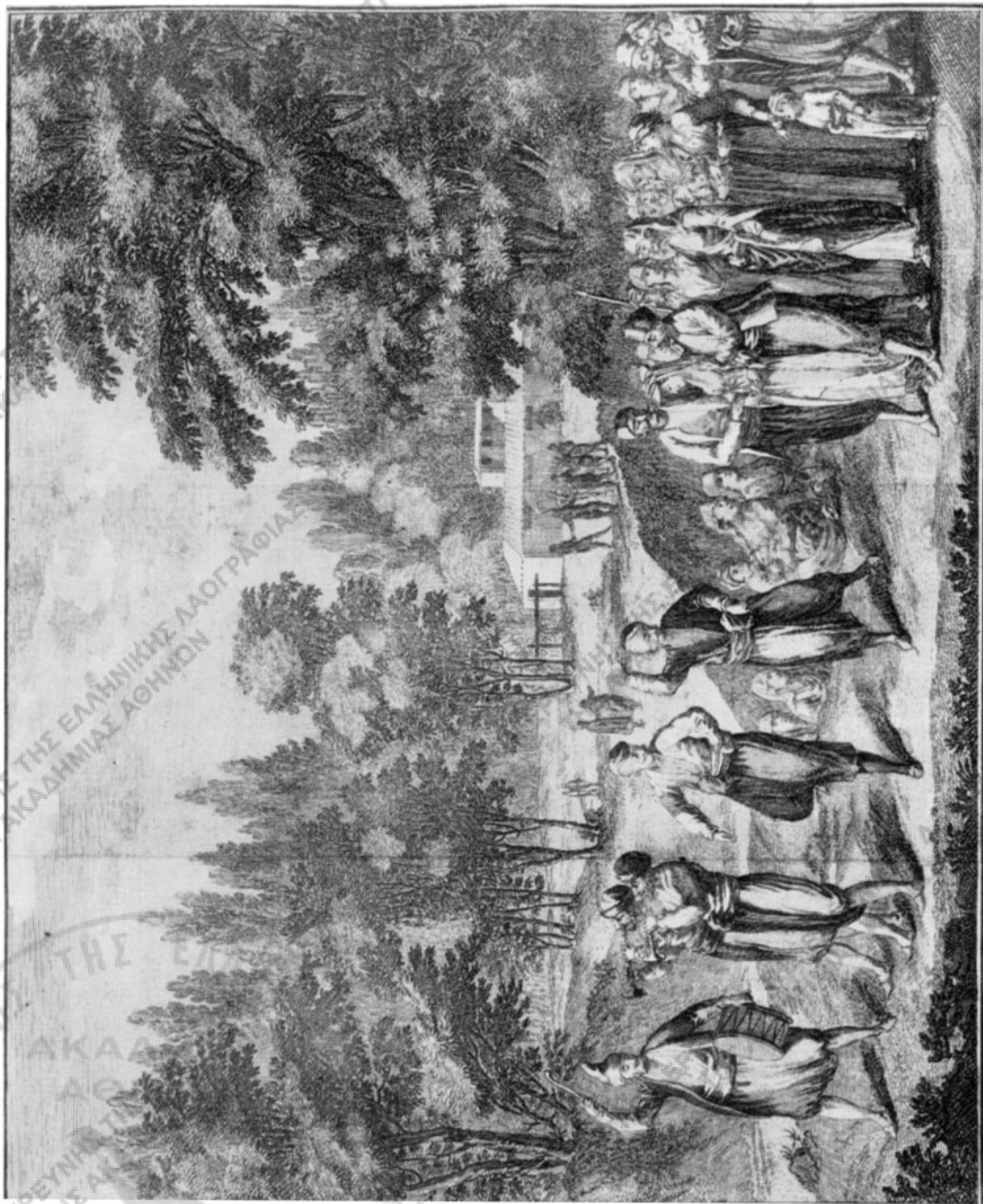
Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ μετὰ τὴν στέψιν ἐπικρατοῦν ποικιλώτατα ἔθιμα· π.χ. ἐνιαχοῦ ἀναρπάζεται

¹ Ἰδὲ καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', σ. 283 - 285.

² Αὐτόθι, σ. 285, σημ. 2.

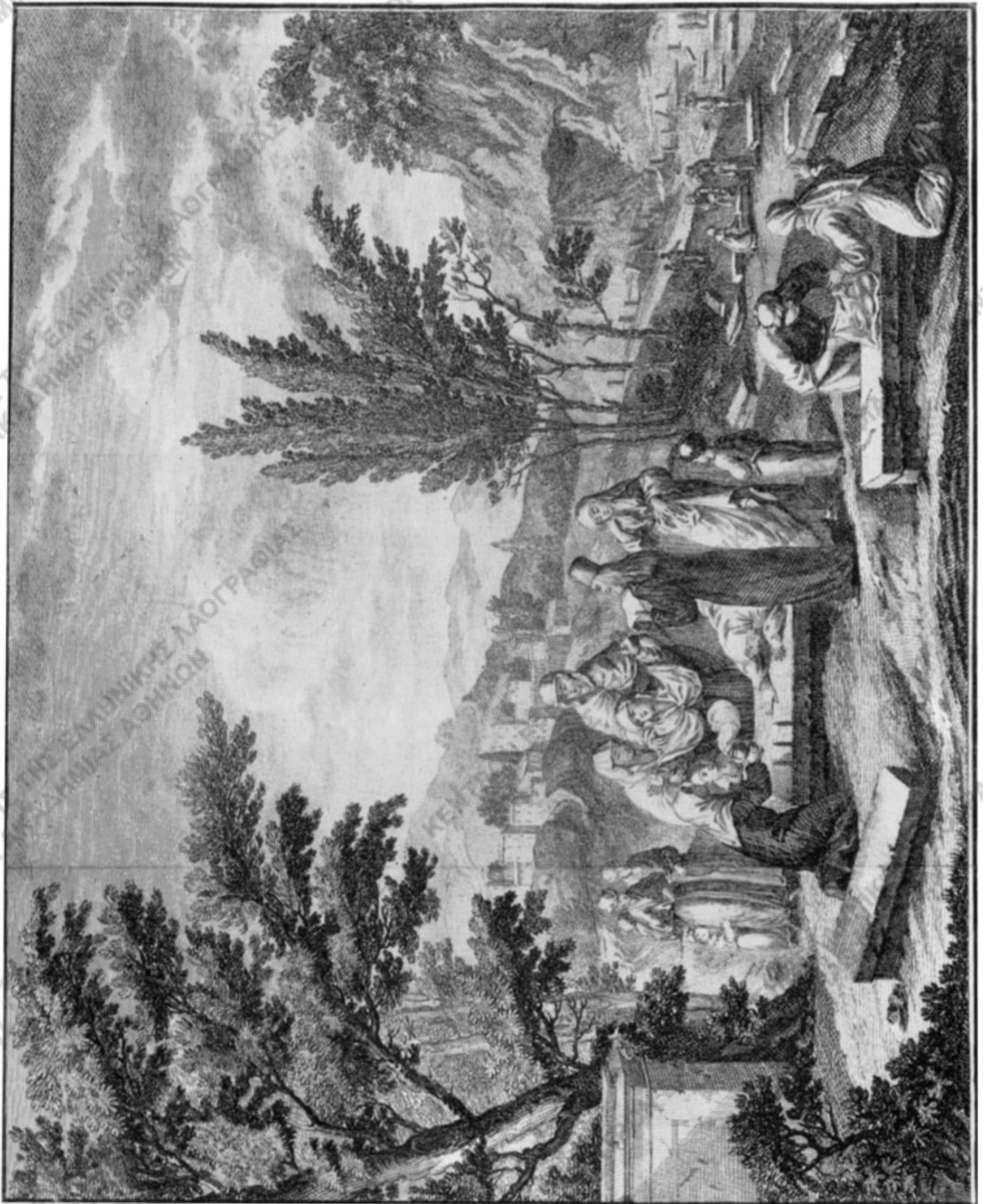
³ Αὐτόθι, σ. 285 - 286.

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ.— ΛΟΓΓΡ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΟΥ P. AUG. DE GUYS.

ΠΙΝΑΞ ΙV.

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ.— ΛΑΟΓΡ. ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΟΥ P. AUG. DE GUYS

ἡ νύμφη, διὰ νὰ μὴ πατήσῃ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, ἀλλαχοῦ ὁμοῦ μετὰ τοῦ γαμβροῦ δεδεμένη σύρεται ὑπὸ τῆς πενθερᾶς ἐντὸς τῆς οἰκίας κ.ἄ.¹ Κατὰ τὸν Guys ἡ νύμφη εἰσερχομένη ὑποχρεοῦται νὰ πατήσῃ ἐπὶ κοσκίνου μετὰ τάπητος ἐπ' αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι τεθειμένον ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς οἰκίας, ἀποδεικνυομένης ἐκ τῆς διαρρήξεως ἢ μὴ αὐτοῦ τῆς ἀγνότητος αὐτῆς.²

Le nouveau marié, chez les Grecs, donne une poignée de dragées à chacun de ceux qui assistent à sa noce, ou qui vont le voir (1,253).

Οἱ νεόνυμφοι εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐστολισμένην κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου δι' ἀνθέων καὶ χλόης εἰς τὰς θύρας οἰκίαν (1,254). Μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον λαμβάνει χώραν διανομὴ κουφέτων εἰς τοὺς παρισταμένους.

La cérémonie du mariage est précédée chez les Grecs, par des fêtes qui l'annoncent (1,240)

Les fêtes du Mariage se passent en jeux, en divertissemens et en danses. On fait venir des baladins et des sauteurs qui amusent les conviés par leurs tours d'adresse et de force (1,250 - 251).

On danse encore et on chante pendant toute la nuit, mais les compagnes de la nouvelle mariée en sont exclues. Elles se rejouissent entr'elles dans des appartemens séparés et éloignés du tumulte de la noce (1,254).

Μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἀρχίζει ἡ εὐωχία καὶ διασκέδασις τῶν προσκεκλημένων τοῦ γάμου. Γελωτοποιοὶ βεβαίως, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν εὐωχουμένων δὲν προσεκαλοῦντο εἰμὴ μόνον εἰς οἰκίας πλουσίων οἰκογενειῶν, αἵτινες καὶ θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τοὺς ἱκανοποιήσουν χρηματικῶς. Οἱ χοροὶ καὶ τὰ ἄσματα ἐξ ἄλλου διαρκοῦν καθ' ὅλην τὴν νύκτα.

Les Parens ne quittent jamais l'appartement où sont les nouveaux époux, et lorsque le Compere conduit le Marié au lit nuptial, il le laisse à la porte de l'appartement; il faut qu'il en achete l'entrée par un présent au Paranymphe qui la garde (1,252).

¹ Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 292 - 293 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑλετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου, ἔτ 2 (1940), σ. 155 - 156 (ἀνάτ., σ. 91 - 92).

² Ὁ Ν. Γ. Πολίτης παραθέτων μετ' ἄλλων τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 293, σημ. 1) γράφει: «Ἐνίοτε θέτουσι τάπητα ἢ κόσκινον, ἢ τάπητα ἐπὶ κοσκίνου, ἅτινα ὑποχρεοῦται (ἡ νύμφη) νὰ ὑπερπηδήσῃ». Ἡ παρατήρησις αὕτη καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Guys ἀναφερόμενα εἶναι ἐσφαλμένη. Ἡ νύμφη δηλ. δὲν ὑπερπηδᾷ ἀλλὰ πατεῖ, ὡς ἐλέχθη, ἐπὶ τοῦ κοσκίνου καὶ τοῦτο οὐχὶ διὰ νὰ μὴ πατήσῃ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, ὅπερ κακὸς οἰωνὸς θεωρεῖται γενικῶς, ἀλλὰ πρὸς δοκιμασίαν τῆς ἀγνεΐας αὐτῆς. Περὶ τοῦ ἐθίμου ἰδὲ καὶ κατωτέρω, σ. 248.

Ἡ ὁδήγησις τῶν νεονύμφων εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον γίνεται, ὡς γνωστόν, κατὰ ποικίλους τρόπους. Ἐν Λέσβῳ λ.χ. ὁδηγεῖται ἡ νύμφη ὑπὸ τῆς μητρὸς της, ὡς καὶ ὁ γαμβρὸς εἶτα ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μητρὸς. Ἐν Πυργίῳ Χίου τὴν νύμφην συνώδευον οἱ γονεῖς, ὁ κουμπάρος, ὁ σύντροφος καὶ ἡ συντρόφισσα¹ κ.τ.λ. Κατὰ τὸν Guys ὁ κουμπάρος ἔχει ἐπιφορτισθῆ μετὰ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην. Οὗτος ἐγκαταλείπει τὸν γαμβρὸν εἰς τὴν θύραν τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου, ἀφοῦ πρότερον δώσῃ δῶρόν τι εἰς τὸν φυλάττοντα τὴν θύραν παράνυμφον (παρακούμπαρον).

Souvent même pendant plusieurs jours le nouveau marié fait de vains efforts pour détacher la ceinture qu'on lui oppose, et la résistance qu'il éprouve est regardée par les parens de la jeune femme comme une preuve de sa bonne éducation: ce qu'on appelle en grec *Camaroma* de Καμαρένω, *laboro, labore fatisco*. La fille de *Caradja*, premier interprete de la Porte, fit une belle résistance de trois jours (1,109).

Ὅτι ἡ ἀναφερομένη ἀντίστασις τῆς νύμφης εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ γαμβροῦ μετὰ τὸν γάμον, ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν ζώνην αὐτῆς, δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ καμάρωμα αὐτῆς, ὅπερ λαμβάνει χώραν κατὰ διαφόρους περιστάσεις πρὸ τῆς στέψεως ὑπὸ διάφορον ἐντελῶς μορφήν, εἶναι προφανές.² Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ἄλλου τινὸς ἔθιμου, ὅπερ ὅμως δὲν ἠδυνήθην νὰ συσχετίσω ἢ ταυτίσω πρὸς ἄλλο γνωστὸν εἰς ἐμέ.

γ) Τελευτή.

Les Grecs observent l'ancienne coutume de laver les corps avant de les ensevelir, ce que pratiquent aussi les Turcs (1,272 - 273).

Les Grecs ont conservé l'usage d'habiller les morts de leurs plus beaux habits, et de les porter au tombeau avec le visage découvert (1,284, σημ. 2).

Si c'est une jeune fille, on lui met ses plus beaux habits, et on la couronne de fleurs (1,275).

Ὅσας πληροφορίας ἀναφέρει ἐνταῦθα ὁ Guys ἀφοροῦν εἰς τὰ μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τοῦ τελευτήσαντος ἐπικρατοῦντα ἔθιμα.³

¹ Ἴδὲ *N. Γ. Πολίτην*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 298.

² Ἴδὲ περὶ τούτου ἐνθ' ἄνωτ., σ. 272, σημ. 1.

³ Περὶ τούτων γενικῶς ἰδὲ ἐνθ' ἄνωτ., σ. 323 - 362, ἐνθα καὶ λίαν ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

Τὸν νεκρὸν, τὸν ὁποῖον ἠπειγόντο νὰ ἐνταφιάσουν κατὰ τὸν συντομώτερον δυνατὸν χρόνον (1,275) ἔλουν ἔν πρώτοις, προφανῶς δι' ὕδατος ἢ οἴνου, ὅπερ καὶ ἀρχαία συνήθεια ἦτο.¹ Τὴν λοῦσιν ἐπακολουθεῖ ἡ περιγραφομένη ἀνωτέρω ἔνδυσις καὶ στολισμὸς τοῦ νεκροῦ. Ὁ τελευταῖος ἦτο προδήλως ἀνάλογος τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ ἐκλιπόντος, ὡς ἀνάλογοι θὰ ἦσαν οἱ θρηνοὶ καὶ τὰ μοιρολόγια, μυρολογία κατὰ τὸν συγγρ.², ἅτινα συμμετεχόντων τῶν οἰκείων ἀλλὰ καὶ μοιρολογητριῶν ἐξ ἐπαγγέλματος (1,273), συνώδευον τὸν νεκρὸν μέχρι τῆς ταφῆς του, συνεχίζοντο δὲ καὶ μετέπειτα (1,273-274). Αἱ γυναῖκες ἔτιλλον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς ἢ διερρηγνυον τὰ ἐνδύματά των ἐκ τῆς βαθείας λύπης καὶ ἀπογνώσεως διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς των προσώπου (1,266-267, 274), ὡς καὶ μέχρι τοῦ νῦν συμβαίνει.³

Μετὰ τὴν ἔνδυσιν καὶ τὸν στολισμὸν ἐλάμβανε χώραν ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ. Οὗτος τοποθετεῖται, κατὰ τὸν Guys, εἰς τὸν προθάλαμον τῆς οἰκίας μετὸς πόδας ἔστραμμένους πρὸς τὴν θύραν καὶ τὸ πρόσωπον ἀκάλυπτον, διατηρούμενον μάλιστα οὔτω μέχρι τοῦ ἐνταφιασμοῦ.

Κατὰ τὴν ἐκφορὰν σχηματίζεται νεκρικὴ πομπή, εἰς ἣν, προηγουμένων ἐκμεμισθωμένων μοιρολογητριῶν, τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν θὰ συνέβαινε πάντοτε, συμμετέχουν ἀκολουθοῦντες καὶ κλαίοντες οἱ γονεῖς, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι (1,268 - 270, 273. Πρβλ. καὶ 284).

Τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ διερχομένην διὰ τῶν ὁδῶν παρακολουθοῦν ἐκ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν γυναῖκες, αἵτινες ἐκ τῶν παραθύρων ραίνουν δι' ἀνθέων καὶ ἀρωμάτων τὸ διερχόμενον φέρετρον, ὅσάκις νεανίς τις π.χ. εἶναι ἡ τελευτήσασα (1,275). Περαιτωθείσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας ἐπακολουθεῖ ὑπὸ τῶν παρακολουθούντων τὴν κηδείαν ἀσπασμὸς τοῦ νεκροῦ· μεθ' ὃ γίνεται ὁ ἐνταφιασμὸς αὐτοῦ (1,284). Οἱ τάφοι εἰς οὓς ὁ νεκρὸς ἐναποτίθεται κεῖνται ἐκτὸς τῶν χωρίων καὶ τῶν πόλεων παρά τινα ὁδὸν ἄγουσαν πρὸς αὐτάς (1,288 - 289).

Εἰς ἕκαστον τάφον δὲν ἐπιτρέπεται κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν νὰ ἐντίθενται πλείονες τοῦ ἐνὸς νεκροί, ἐξαιρουμένης τῆς περιπτώσεως καθ' ἣν ἦτο τάφος οἰκογενειακὸς (1,293).

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 326 καὶ Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 171 (ἀνάτ., σ. 107), ἐνθα καὶ ἄλλαι σχετικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς λούσεως τοῦ νεκροῦ.

² Περὶ τούτων ἰδὲ κατωτέρω, σ. 238.

³ Περὶ τοῦ ἐθίμου καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἰδὲ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευταῖαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950), σ. 118 κ.ἑξ.

On ne manque pas de graver un ciseau sur la tombe d'un Sculpteur, des armes sur celle d'un Militaire, et ainsi des autres (1,291).

Outre les pierres qu'on met sur les tombeaux, on y trouve de petites colonnes sépulcrales, qui, comme autrefois, portent simplement les noms de ceux qui sont enterrés. C'est encore un usage adopté par les Turcs (1,296).

D'ailleurs, la curiosité, l'humanité même, trouvent à se satisfaire dans les inscriptions qui animent ces monumens, et où, trop souvent, les malheureux humains reçoivent, pour la première fois, la récompense de leurs vertus (1,302 - 303).

Ἡ συνήθεια αὕτη τοῦ ἐγχαράσσειν ἐπὶ τῶν τάφων σύμβολα δηλωτικά τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν τελευτησάντων ἦτο ἰδιαίτερα κυρίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.¹ Τὰ σύμβολα ταῦτα δύνανται ἔτι νὰ δηλοῦν τὸ φύλον ἢ τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀποβιώσαντος. Ἐπὶ τῶν τάφων ἐχαράσσοντο τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν ἢ ἐπιγραφὰι σχετικαὶ πρὸς αὐτούς.

Le repas des funérailles n'a pas été négligé par les Grecs modernes; c'est le plus proche parent qui est chargé de ce soin, et qui par-là termine la cérémonie (1,277).

Τὸ ἀναφερόμενον δεῖπνον, ὅπερ συνήθως παρηγοριὰ δημωδῶς σήμερον καλεῖται, λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας ἐν τῇ οἰκίᾳ προφανῶς τοῦ τελευτήσαντος. Πρὸς τὸ δεῖπνον τοῦτο εἶναι συνυφασμένα ποικίλα ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἀκόμη καὶ μέχρι σήμερον.²

Τὸ πένθος διὰ τὸν θανόντα, ὅταν οὗτος ἰδίᾳ εἶναι νέος, εἶναι μακρόν. Οἱ γονεῖς μετὰ τῶν φίλων τῆς οἰκογενείας θρηνοῦν ἐπὶ μακρόν καὶ μοιρολογοῦν αὐτὸν ἀναμιμνησκόμενοι τῶν ἀρετῶν του καὶ ἐξαίροντες αὐτὰς (1,272 καὶ 279). Ἐν Πελοποννήσῳ μάλιστα, παραδίδει ὁ συγγρ., les pleureuses ne quittent pas la maison du défunt pendant une espace de tems plus ou moins long, suivant la condition ou les facultés de la famille. Leur emploi est de chanter les louanges du mort, elles recommencent pour chaque visite qui arrive. Leur chant est également appelé μυρολογία (1,273).

Πλὴν τοῦ οὕτως οἴκοι ἐκδηλουμένου πένθους ἐπικρατεῖ, κατὰ τὸν συγγρ., τὸ ἔθος νὰ ἐπισκέπτονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς τάφους, μνήματα καλουμένους, καὶ νὰ κλαίουν ἐπ' αὐτῶν. Αἱ γυναῖκες τίλλουν ἐν εἴδει θυσίας τὴν κόμην αὐτῶν ἐπὶ τῶν μνημάτων (1,298, 301-303).

¹ Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 339.

² Ἴδὲ αὐτόθι, σ. 342-345.

Πλήν τῶν ἐκτάκτων ἐπισκέψεων τῶν συγγενῶν τῶν θανόντων εἰς τὰ μνήματα λαμβάνουν χώραν τοιαῦται καὶ κατὰ τακτὰς ἡμέρας. Περὶ τούτων λέγει ὁ Guys: Pendant les Fêtes de Pâques... il y a un jour où ils se rendent en foule aux tombeaux. Là ils pleurent leurs parens, leurs amis, et peut-être encore la perte de leurs ancienne liberté (1,298-299).

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς κοινῆς ἐξόδου τῶν πενθούντων πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν τάφων τῶν θανόντων εἶναι, ὡς γνωστόν, εὐρέως διαδεδομένη παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Τοιαῦται ἐξοδοὶ γίνονται οὐ μόνον κατὰ τὸ Πάσχα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ Χριστούγεννα, τὴν πρώτην τοῦ ἔτους, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Σταυροῦ κ.ἄ. Τὰ ἐπικρατοῦντα ἔθιμα κατὰ τὰς ἐξόδους ταύτας εἶναι ἕκασταχοῦ διάφορα.¹

Ποίαν ἀκριβῶς ἡμέραν τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα συνέβαινον ὅσα ὁ Guys ἀναφέρει δὲν δηλοῦται. Ἐκ παρατιθεμένης εἰκόνης (πίν. IV) ἐξ ἄλλου γίνεται φανερόν ὅτι παρευρίσκετο ἱερεὺς διὰ τὰ καθιερωμένα θρησκευτικὰ νόμιμα πρὸς τοὺς νεκρούς. Συμπληρωματικῶς ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι τὸν θρῆνον ἐπὶ τῶν τάφων ἠκολούθουν ἑορταὶ καὶ χοροί· «après avoir pleuré sur les tombeaux, y font encore des festins et des danses» (1,308).

Β'. ΛΑΤΡΕΙΑ

Ὁ Guys κάμνει λόγον περὶ ἐπιβιώσεως ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν συνηθειῶν, παραδόσεων καὶ δεισιδαιμονιῶν (1,134 καὶ 137), τὰς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τὴν κατὰ καιροὺς σφοδρὰν πολεμικὴν κατ' αὐτῶν δὲν ἠδυνήθη παντελῶς νὰ ἐκριζώσῃ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν φιλέορτος, λαμπρύνων τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἑορτὰς διὰ ποικίλων δημοσίων ἐκδηλώσεων, πανηγύρεων καὶ χορῶν, ᾠσμάτων κ.ἄ. (1,117, 121 - 122, 298)

Or toujours dans ces lieux déserts et dans ces bois respectés, vous trouverez une fontaine célebre pour les guérisons et les miracles qui s'y operent. La découverte d'une source abondante et précieuse, ou de ces eaux minérales, propres pour tant de maladies, a donné lieu a cette dévotion. Ainsi les Grecs ont encore dans leurs montagnes, des cavernes, des forêts, des eaux consacrées par la dévotion qu'ils appellent κληδόνα κληδονίζειν. *aquae sanctificatae vel expiatoriae*. Ils y vont en foule dans certains jours de l'année, et boivent de ces eaux; c'est une fête publique. Ils attachent ensuite près de la même fontaine ou de la source, des morceaux de linge ou

¹ Ἴδὲ Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 198-199 (ἀνάτ., σ. 134-135).

d'étoffe, en signe de guérisons qu'ils ont obtenues. Ils pratiquent aussi la même chose à l'égard des images des Saints dont ils invoquent le secours dans leurs maladies; ils attachent au tableau du Saint un morceau d'étoffe, ou une autre offrande (1,139 - 140).

Ἀναφέρεται περὶ πηγῶν περὶ τῶν ὑδάτων τῶν ὁποίων πιστεύεται, ὅτι κέκτηνται θαυματουργικὴν καὶ ἰαματικὴν δύναμιν. Αἱ πηγαὶ αὗται, αἵτινες ἀξιοῦνται πολλῆς εὐλαβείας, ὑπάρχουν ἐν τοῖς ὄρεσι, σπηλαίοις ἢ δάσεσι. Ταύτας ἐπισκέπτονται καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, διὰ νὰ πίνουν ὕδωρ. Εἰς αὐτὰς ἔτι μετὰ τὴν κοινὴν ταύτην ἑορτὴν ἐγκαταλείπουν «τεμάχια ἐκ ρούχων ἢ ὑφασμάτων εἰς ἔνδειξιν τῆς θεραπείας, ἣν ἐπιτυγχάνουν». Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς εἰκόνας ἁγίων, ὧν τὴν βοήθειαν κατὰ τῶν ἀσθενειῶν ἐπικαλοῦνται.

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πηγαὶ εἶναι τὰ καλούμενα συνήθως ἁγιάσματα, ὧν τὰ ὕδατα θεωροῦνται καθηγιασμένα ὑπὸ τινος ἁγίου, ἐξ οὗ κέκτηνται τὰς θεραπευτικὰς αὐτῶν ιδιότητας.¹ Ὡς πρὸς τὸ ἔθος τῆς ἐγκαταλείψεως εἰς αὐτὰς τεμαχίων ὑφασμάτων, τοῦτο ἀπορρέει, παρατηροῦμεν, ἐκ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ ὅτι μετ' αὐτῶν συναποβάλλεται καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ πάσχοντος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας ὁμοίας περιστάσεις, καθ' ἃς ἐκ τῆς πίστεως ταύτης ὁρμώμενοι ἐναποθέτουν παρὰ τὰς εἰκόνας ἁγίων, οὓς ἐπισκέπτονται, ἢ τὰς ὁπᾶς, δι' ὧν διέρχονται, ὀλόκληρα ἐνδύματα.²

«...en voyant de mes fenêtres un bateau Grec qu'on lançoit à l'eau. Avant de mettre la main à l'œuvre pour commencer l'opération, le constructeur a fait venir du vin, et, tenant la coupe, il en arrosé la poupe du bâtiment, en faisant des vœux pour la prospérité du voyage et du propriétaire; il a bu ensuite et fait boire tous les assistans. J'ai vu enfin une libation dans toutes les formes».

Elle doit se retrouver encore à la fin des festins Grecs, qu'on n'acheve pas sans répandre du vin, comme anciennement, en faisant des vœux pour le maître de la maison et pour les convives, ainsi que dans les cérémonies de l'enterrement, ou au repas des funérailles (1,453-454).

Ὁ κατασκευαστὴς πλοίου περιχέει δι' οἴνου τὴν πρύμνην πρὸ τῆς καθελκύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν ἐνέργειαν ταύτην συνοδεύουν εὐχαὶ ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ καὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἐκ τοῦ

¹ Ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐνθ' ἄνωτ., ἔτος Ε' - ΣΤ' (1943 - 44), σ. 92 - 93 (ἀνάτυπον, σ. 12).

² Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 97 κ.ἐξ. καὶ Στέφανον Δ. Ἡμελλον, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11 - 12 (1958-59), σ. 216.

ἐναπομείναντος οἴνου πίνουν μετὰ ταῦτα οἱ παριστάμενοι κατὰ τὴν τελετήν. Τῆς σπονδῆς ταύτης, ἣν θεωρῶν ὁ συγγρ. ἀρχαίαν συνδέει (ἐνθ' ἄνωτ.) πρὸς ὁμοίας σπονδὰς δι' οἴνου λαμβανούσας χώραν κατὰ τὸ τέλος ἑορτῶν ἢ κατὰ τὰ περίδειπνα, ἀνάλογα εἶναι τὰ καταχύσματα, δι' ὧν ραίνουν τὰ πλοῖα πρὸ τῆς καθελκύσεως αὐτῶν τὸ πρῶτον εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς ἀποβλέποντες.

A Rhodes, les enfans... avoient un jeu et une chanson qu'ils conservent encore. Ils alloient en troupes chantans et dansans, et demandoient aux passans pour l'hirondelle nouvellement arrivé... (1,214-215).

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ γνωστοῦ χελιδονίσματος ἐν Ρόδῳ, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος (Η', 60)· περὶ τούτου παρατηρεῖ ὅτι διετηρεῖτο ἔτι ἐν τῇ νήσῳ. Τὸ ἔθιμον ἔχει ἐπιζήσει καὶ ἀλλαχοῦ μέχρι τῆς σήμερον.¹

On fait ces gâteaux la veille de Pâques et des grandes fêtes, et les Grecs s'en donnent en présens les uns aux autres (1,122).²

Vous connoissez, M. les danses champêtres en l'honneur de Flore; vous l'aurez souvent vu le premier de Mai, à Belgrade, à l'isle des Princes, et ailleurs, les femmes et les filles de village aller danser dans la prairie, cueillir et répandre des fleurs, et s'en orner de la tête aux pieds. Celle qui conduit la danse, toujours mieux parée que les autres, représente Flore et le Printems, dont l'hymne qu'on chante annonce le retour. Une des danseuses chante :

Κάλος ἦλθεν ἰ νύμφίμας ἰ μάια ἰ μάια

et le chœur à chaque couplet répète *Déesse du mois de Mai, Déesse du mois de Mai*. L'air de l'hymne est tendre, plein d'expression et de sentiment: tout dans cette danse peint les charmes de Flore et les douceurs du Printems (1,200-201).

De-là, comme nous sommes enfans des Grecs, est sans doute venu l'usage où sont les nôtres le premier de Mai, de demander un tribut, non pour *l'hirondelle*, comme anciennement c'étoit le mot; mais pour la jeune fille qui est assise à la porte de la maison, parée de sa plus belle robe, et de fleurs du Printems (1,215).

Αἱ παρατιθέμεναι εἰδήσεις ἀναφέρονται εἰς τὰ ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν

¹ Ἴδὲ καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1957, σ. 136-137, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Ἴδὲ περὶ τούτων ἄνωτ., σ. 214.

πρώτην Μαΐου ἔθιμα. Κατὰ τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν, ἣτις ἀποτελεῖ μέρος τῆς περὶ ἑλληνικῶν χορῶν ἐπιστολῆς τῆς Chénier, ἐν τῷ Βελιγραδίῳ, τῇ Πριγκιπωνήσῳ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην λαμβάνουν χώραν πανηγυρικὴ ἔξοδος τῶν γυναικῶν εἰς τοὺς ἀγρούς, συλλογὴ ἀνθέων καὶ λαϊκοὶ χοροί, συνοδευόμενοι ὑπὸ ἄσμάτων, ἐνὸς τῶν ὁποίων ὁ ἀρχικὸς στίχος εἶναι ὁ ἀνωτέρω.

Διὰ τῶν συλλεχθέντων ἀνθέων διακοσμοῦν εἶτα τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν των (1,125-126).

Ἐκ τῆς ἐτέρας εἰδήσεως ἐνδιαφέροντα εἶναι ὡσαύτως τὰ περὶ τῆς νεάνιδος, ἣτις κάθηται πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου ἐστολισμένη δι' ἀνθέων τῆς ἀνοίξεως. Τὸ αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς Μασσαλιώταις, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀπογόνους ἀποίκων Ἑλλήνων. Ἐνταῦθα οἱ ὁμήλικες τῆς ἐστολισμένης νεάνιδος «ἀπαιτοῦν ἀπευθυνόμενοι πρὸς τοὺς διερχομένους, ὅπως δώσουν ὅ,τι προαιροῦνται διὰ τὴν ὡραίαν τοῦ Μάη» (pour la belle de Mai) ἀλλὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἀποτελεῖ παίγνιον τῶν παιδῶν σχετικὸν πρὸς τὴν ἑορτὴν (2,150-151).

Γ'. ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Les Grecs exercent encore entre eux très-régulièrement l'hospitalité. La maison est en fête à l'arrivée de l'étranger; on lui donne le meilleur appartement (1,261).

Chez les Grecs modernes, quant un Etranger arrive, le maître de la maison va au-devant de lui, l'embrasse, prend sa main qu'il met dans la sienne, et la porte ensuite à sa bouche et sur son front en signe d'amitié et de fidélité. Il le conduit ensuite à l'appartement le plus commode de la maison, et pendant qu'il l'interroge sur sa santé, sur les évènements de son voyage, et sur l'état des personnes qui l'intéressent le plus, les domestiques et les esclaves préparent le bain. Au sortir du bain, il trouve du linge et des habits pour changer. Ceux qu'il a quittés sont enlevés par les esclaves, qui les blanchissent, et les réparent pendant le séjour qu'il fait dans la maison. Si c'est un parent, la femme et la fille du maître de la maison, se chargent elles-mêmes de la plupart de ces soins (1,263-264).

Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας καὶ κατὰ τὴν περίοδον, ἣτις ἀπασχολεῖ ἡμᾶς, ἀσκεῖται ἐντόνως παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω πληροφορίες. Κατ' αὐτὰς ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ξένου ἐν τῇ οἰκίᾳ λαμβάνει πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας σπεύδει πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ξένου, τὸν χαιρετᾷ διὰ χειραψίας καὶ φέρει τὴν χεῖρα του εἰς τὸ στόμα καὶ τὸ πρόσωπόν του εἰς ἔνδειξιν τῆς φιλίας καὶ τῆς διαθέσεως αὐτοῦ νὰ τὸν φιλοξενήσῃ. Καθ' ὁδὸν

ἔρωτᾷ τὸν ξένον περὶ τῶν ὑποθέσεών του καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ταξιδίου του. Εἰς αὐτόν, ὅταν εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν, παραχωρεῖται τὸ εὐπρεπέστερον δωμάτιον. Εἶτα ὀδηγεῖται εἰς τὸ λουτρόν, ἐν ᾧ οἱ οἰκεῖοι τοῦ φιλοξενούντος, αἱ ὑπηρέτριαι ἰδία, φροντίζουν περὶ τῆς καθαριότητος τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ κτλ.

Πολλαχοῦ ὑπάρχουν καὶ δημόσιοι ξενῶνες, προωρισμένοι διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ξένων (1,235).

Δ'. ΣΧΗΜΑΤΑ

Les Supplians aujourd'hui embrassent les genoux, et parmi les Turcs on touche quelque-fois, entre égaux, la barbe de celui qu'on veut prier; ce qui approche fort du menton (1,441).

Ἡ ἀνωτέρω συνήθεια τῶν ἱκετευόντων, ὅπως ἄπτωνται τῶν γονάτων τῶν ἱκετευομένων, εἶναι γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων.¹

Ε'. ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΕΝ Τῇ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Les femmes Grecques d'aujourd'hui sont assiduellement renfermées dans leurs maisons; elles ne se montrent guere plus que ne se montraient les anciennes; les filles sortent rarement, et ne vont à l'Eglise que quand elles sont mariées (1,28).

Ce dernier usage, tout ancien qu'il est, n'est pas suivi avec la même rigueur; cependant elles ne sont pas moins resserrées qu'elles l'étoient anciennement. Elles n'oseroient pas se montrer dans la compagnie des hommes, à moins que le pere ou la mere n'y fussent présents, et ne le trouvasent bon (1,55).

Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς θαλαμεύσεως τῶν γυναικῶν κατὰ τὸν πρὸ τοῦ γάμου ἰδίᾳ βίον αὐτῶν. Τὸ ἔθος τοῦτο, ὅπερ ἦτο ἀρχαῖον καὶ βυζαντινόν, συνεχίζετο ἀσκούμενον κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, καὶ ἐκ λόγων ἀσφαλείας τῶν γυναικῶν ἐκ τῶν βαρβάρων Τούρκων, οἵτινες οὐχὶ σπανίως ἤρπαζον αὐτὰς ἀτιμωρητί.² Εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβαινον μόνον, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ὑπανδρευθοῦν, ἐν ᾧ δὲν ἐπετρέπετο νὰ συγχρωτίζονται μετὰ τῶν ἀνδρῶν, ἐὰν δὲν παρευρίσκετο εἰς τῶν γονέων ἢ ἐὰν οἱ γονεῖς δὲν παρείχον πρότερον τὴν ἀδειάν των εἰς αὐτάς.

Ἐντὸς τοῦ οἴκου ἡσχολοῦντο κυρίως εἰς τὴν κεντητικὴν καὶ ἄλλα οἰκιακὰ ἔργα (1,35).

¹ Ἰδὲ Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Α' II, 1948, σ. 106 - 107.

² Ἰδὲ σ. 230.

Παρά ταῦτα ἔκαμνον ἐνίοτε αἱ γυναῖκες καὶ τὰς ἐπιβαλλομένας ἐκ κοινοῦ λόγων ἐπισκέψεις (1,72-73). Ὅσῳ μάλιστα εἰσερχόμεναι εἰς τινὰ οἰκίαν ἀπέβαλλον τὸ κάλυμμα αὐτῶν, ἦτο ἔνδειξις τῆς διαθέσεώς των νὰ παραμείνουν ἐν αὐτῇ ἐπ' ἄρκετὸν χρόνον (1,91).

Ε'. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

α) Προίκισις.

Il y a dans l'isle de Mételin, qui est l'ancienne Lesbos, un usage bien extraordinaire, quoiqu'il ne soit peut-être pas destitué de raison, et qui pourroit provenir des Lesbiens. Toutes les propriétés et tous les immeubles appartiennent aux filles, et à la fille aînée; ce qui emporte l'exhérédation des garçons. Comme, dans le cours de mes voyages, je n'ai fait qu'aborder à cette isle, et que je n'y ai pas fait de séjour, je n'ai pu vérifier le fait par moi même. Mais on me l'a bien assuré, et le premier Météliniote que j'ai questionné sur cela, m'a dit que le fait étoit vrai, que cet usage étoit très-ancien, et que les garçons consentoient volontiers à tout céder à leurs sœurs, pour leur procurer de meilleurs établissemens. «Ils pourroient, ajoûtoit-il, «s'ils vouloient, réclamer la loi Turque, qui admet tous les enfans au partage des biens paternels ou maternels; mais ceux qui voudroient ainsi se soustraire à la loi du pays, seroient déshonorés» (1,447 - 448).

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω γίνεται λόγος περὶ ἔθιμου τοῦ λαϊκοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου παρὰ Λεσβίοις, καθ' ὃ ἅπασα ἡ κινήτη καὶ ἀκίνητος περιουσία τῶν γονέων ἀνήκει εἰς τὰ θήλεα τέκνα τῆς οἰκογενείας καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτότοκον κόρην ἐξ αὐτῶν τῇ προθύμῳ συγκατανεύσει τῶν ἀρρένων τέκνων, ἅτινα οὐδὲν δικαίωμα προβάλλουν. Ἡ συνήθεια αὕτη, ἥτις εἶναι εὐρύτερον γνωστή, ἥσκειτο σχεδὸν ἀπαρεγκλίτως ἰδίᾳ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἔνθα ἡ θέσις τῆς πρωτότου κόρης, κανακαρᾶς, κανακαριᾶς, κανακάρισσας κ.ἄ. καλουμένης, ἦτο ἰδιαζόντως ἐνισχυμένη ἐναντι τῶν ἄλλων τέκνων, ἅτινα ἐτίθεντο εἰς ἧσσονα μοῖραν ἀπὸ ἀπόψεως συμμετοχῆς εἰς τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς περιουσίας.¹ Τὸν θεσμὸν τοῦτον, ὅστις καὶ πρόξενος κοινωνικῶν προβλημάτων ἠδύνατο νὰ ἀποβῆ, ἐπολέμησεν ἡ Ἐκκλησία, διότι πολλοὶ τῶν γονέων «τὸ μέτριον καὶ φύσει δίκαιον ἀποποιούμενοι ὑπερβασίαις δὲ ἀκρίτως καὶ παρανενοημένως χρώμενοι, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ἀναγκαίαν διεξαγωγὴν καὶ κυβέρνησιν τῆς τε ζωῆς αὐτῶν καὶ γνησίων αὐ-

¹ Ἴδὲ *Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου*, Νομικά ἔθιμα τῆς νήσου Καρπάθου τῆς Δωδεκανήσου, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 110 κ.ἐξ.

τῶν τέκνων, λύπαις καὶ βλάβαις οὐ ταῖς τυχούσαις, καὶ συμφοραῖς ἀνηκέστοις ἐθελουσίως ὑπὸ ἀβουλίας περιπίπτουσι. Μέλλοντες καὶ γὰρ ὑπανδρεῦσαι τὴν πρώτην θυγατέρα αὐτῶν προικοδοτοῦσιν αὐτῇ κακοβούλως πάντα σχεδὸν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, μηδὲν ὅλως περὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν παιδῶν φροντίζοντες, καταλιπεῖν καὶ ἐκείνοις τὸ ἀνήκον αὐτοῖς μέρος, ὅπερ ἔδει ἀπολαβεῖν ἐκείνους, ὡς συμμετόχους τῆς προγονικῆς αὐτῶν περιουσίας καὶ κληρονομίας». ¹ Ἐν τῇ ὡς ἄνω διατάξει ὁρίζεται ἀνώτατον ὄριον προικὸς τὸ ποσὸν τῶν 2.000 γροσίων. ²

β) Υἱοθεσία.

Chez les Grecs, celui qu'on doit adopter est conduit à l'Eglise par ses parens, comme celui qui adopte est accompagné des siens: ils portent l'un et l'autre un cierge allumé; l'adopté se tient debout près du sanctuaire, le père adoptif est en dehors. Le Prêtre, revêtu de ses ornemens, récite les prières d'usage, et donne la bénédiction à tous les deux. Alors l'adopté, sortant du sanctuaire, le père adoptif le reçoit dans ses bras et l'embrasse étroitement; le fils se jette à ses pieds, et, dans cette posture, le père pose son pied droit sur la derrière du col de l'enfant posterné, et déclare qu'il l'adopte pour son fils: il le relève ensuite, et l'embrasse de nouveau; l'adopté lui baise les mains et l'appelle son père. Après la Cérémonie, on dresse un acte, qui est signé par le père adoptif, par les parens et les autres témoins qui y ont assisté. Jusqu'à l'âge de quinze ans, le fils adoptif est obligé de prendre le nom du père; après cet âge, il lui est libre de conserver le sien, ou de prendre celui de la famille dans laquelle il vient d'entrer (2,129).

Après cette Prière, le père adoptif reçoit son fils au pied de l'Autel... et, en mettant le pied sur le col de l'enfant prosterné devant lui, il lui dit: «*Tu es aujourd'hui, et tu seras à l'avenir mon fils; car c'est d'aujourd'hui que je t'ai engendré*». Il le relève, et ils s'embrassent. Le Prêtre... donne encore sa bénédiction, et termine la Cérémonie, par une exhortation pathétique, qu'il adresse à ceux qui en sont l'objet, pour les engager à bien vivre ensemble, et à remplir mutuellement les devoirs de père et de fils (2,133).

J'ai dit plus haut que, lorsque l'Adoption se fait solennellement à l'Eglise, elle est suivie d'un Contrat par écrit, qui donne à l'adopté le droit d'hériter des biens du père adoptif; mais ce nouveau droit n'exclut point

¹ Μανονήλ Ἰω. Γεδεών, Κανονικαὶ διατάξεις, τόμ. 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σ. 70.

² Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 71. Ἰδὲ καὶ κατωτέρω ἐν σ. 231-232.

celui qu'il conserve toujours sur la succession de ses parens légitimes. Il n'en est pas de même suivant la Jurisprudence Turque (2,133-134).

Si l'enfant est en bas âge, toute la Cérémonie consiste à la faire passer sous la chemise de la femme du père adoptif, laquelle, dans ce moment, déclare qu'elle reconnoît et adopte cet enfant, comme si elle l'avoit fait. Cet usage est généralement observé par le peuple et les habitans de la campagne, où l'on retrouve toujours les anciens usages; Quelques-uns, après la Cérémonie symbolique de la chemise, appellent le Prêtre, qui récite quelques prières; mais l'intervention du Prêtre n'y ajoûte rien, et l'on peut s'en dispenser (2,129-130).

Περὶ τῆς υἱοθεσίας καὶ τῶν συναπτομένων αὐτῇ ἐθίμων τοῦ λαοῦ διαλαμβάνει ὁ Guys ἀρκούντως λεπτομερῶς κυρίως ἐν τόμ. 2, σ. 117-148 τοῦ ἔργου του.

Κατὰ τὰς παρατιθεμένας ἀνωτέρω πληροφορίας ἡ υἱοθεσία λαμβάνει χώραν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Εἰς αὐτὴν προσέρχονται ὁ θετὸς πατὴρ μετὰ τοῦ υἱοθετηθησομένου τέκνου φέροντες ἀνημμένας λαμπάδας καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν οἰκείων αὐτῶν. Ὁ ἱερεὺς ἀναγιγνώσκει τὰς συνήθεις εὐχάς, ἀναπέμπει διαφόρους δεήσεις (πολλαὶ τούτων παρατίθενται ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ἐν σ. 130-133, ἐνθ' ἀνωτ.) καὶ δίδει τὴν εὐλογίαν τοῦ εἰς τὸν ἰστάμενον πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης παῖδα ὡς καὶ εἰς τὸν ἐκτός τοῦ ἱεροῦ θετὸν πατέρα. Μετὰ ταῦτα ἐξερχόμενον τοῦ ἱεροῦ ἔναγκαλίζεται ὁ πατὴρ τὸ θετὸν τέκνον αὐτοῦ καὶ θέτων ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ, ἐν τῷ μεταξύ κύψαντος, τὸν δεξιὸν του πόδα διαβεβαιοῖ τοῦτο, ὅτι τὸ κατέστησε τέκνον του. Ἐπακολουθεῖ σύνταξις ἐγγράφου ὑπογραφομένου ὑπὸ τοῦ θετοῦ πατρὸς, τῶν γονέων τοῦ υἱοθετηθέντος καὶ τῶν παρισταμένων μαρτύρων ἀποδεικτικοῦ τῆς λαβούσης χώραν υἱοθεσίας καὶ προσδιορίζοντος κυρίως τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα τοῦ υἱοθετηθέντος. Ὁ τρόπος οὗτος υἱοθεσίας, ὅστις περιβαλλόμενος θρησκευτικὸν ἔνδυμα γίνεται ἰσχυρὸς καὶ ἐπίσημος,¹ ἀποτελεῖ προφανῶς ἐξειλιγμένην μορφήν τοῦ ἐθίμου.

Ὁ λαϊκὸς καὶ πρωτόγονος τρόπος ἀσκούμενος μάλιστα κυρίως ὑπὸ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Guys σημειοῖ, εἶναι ὁ ἐν συνεχείᾳ ἀναφερόμενος, ὅστις ἀρμόζει εἰς υἱοθετούμενα μικρὰ παιδιά. Οὗτος συνίσταται «εἰς τὸ νὰ κάμουν νὰ διέλθῃ τὸ παιδίον διὰ τοῦ ὑποκαμίσου τῆς συζύγου τοῦ υἱοθετοῦντος, ἥτις τότε ἐξηγεῖ, ὅτι ἀναγνωρίζει καὶ υἱοθετεῖ τοῦτο, ὡς ἐὰν τὸ εἶχε γεννήσει».

¹ Ὅμοιον τρόπον υἱοθεσίας ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ ἰδὲ παρὰ Δ. Λουκάτω, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11-12 (1958/59), σ. 42.

Τὸ οὕτως ἀσκούμενον ἔθος μαρτυρεῖται πολλαχόθεν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, οἷον ἐκ Κρήτης καὶ Μάνης, ἀπηχεῖ δὲ ἀρχαίας ἀντιλήψεις.¹ Ἡ διὰ τοῦ ὑποκαμίσου διέλευσις λαμβάνει χώραν ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνευ ὅμως οἰασδήποτε ἄλλης τελετῆς.² Τὰ υἱοθετούμενα τέκνα καλοῦνται ψυχοπαῖδια (1,51)³ συγκεντρώνουν δ' ὅλας τὰς φροντίδας τῶν νέων γονέων των (2,125).

γ) Σύναψις ἀδελφοποιίας.

Il y a encore une Adoption en usage en Grèce, principalement parmi les gens de mer, comme ceux de Pathmos, de Mycone, de Samos, de Métélin, de Cypre, etc. C'est proprement une confraternité dans laquelle on s'adopte mutuellement pour frères, appelés *Frères de la sainte Ceinture*.⁴ Le Prêtre donne à l'Eglise, aux frères adoptifs, une ceinture venue de Jérusalem, et les bénit; ils jurent de s'aimer fidèlement, de se secourir et de ne s'abandonner jamais. Les femmes ont voulu prendre pour elles le même usage, et elles se donnent mutuellement le titre de *Sœurs*. Enfin, comme les abus s'introduisent par-tout, on a voulu introduire cet usage entre les deux sexes, pour user de toutes les facilités et des privilèges que pouvoit donner le titre de frère et de sœur. L'évidence et la multiplicité des inconvéniens, n'ont pas permis à l'Eglise Grecque de tolérer ces dangereuses alliances, qu'elle a été obligée de supprimer et de défendre sévèrement (2,136-137).

Ὅσα ἄνωτέρω ἀναφέρονται, ἀφοροῦν εἰς τὴν σύναψιν ἀδελφοποιίας τελουμένης ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας.⁵ Τοῦτο εἶναι μεταγενεστέρα μορφή τοῦ ἔθιμου, τῆς πρώτης μορφῆς τελουμένης διὰ τῆς χρήσεως συνήθως αἵματος τῶν ἀδελφοποιουμένων κατὰ τρόπους ποικίλλοντας κατὰ τόπους καὶ χρονικὰς περιόδους, ἐν οἷς πάντως κυριαρχεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μαγικὴ ἐνέργεια.

¹ Ἰδὲ Δ. Λουκᾶτον, ἐνθ' ἄνωτ., ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Νικ. Γ. Χαλιορῆ, Ὑδρέϊκα λαογραφικά, Πειραιεὺς 1931, σ. 74.

³ Il y en a même qu'ils adoptent encore, jeunes, et qu'ils appellent filles de leur âme, (Psychopedi, Psychopela).

⁴ Ἀδελφος τῆς αγέος ζόνας, οὐ ἀδελφοπιτος.

⁵ Περὶ τοῦ ἔθιμου γενικῶς ἰδὲ Γεωργίου Μιχαηλίδου - Νουάρου, Περὶ τῆς ἀδελφοποιίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ τῷ Βυζαντίῳ, τόμος Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ., τόμ. ΣΤ'), Θεσσαλονίκη 1952, σ. 251 - 313 (περίοδος Τουρκοκρατίας καὶ ἐντεῦθεν, σ. 290 κ. ἔξ.). Ἐνταῦθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἣ πρόσθετος: Δημ. Α. Τοτσιπῆ, Ἀδελφοποιοὶ τοῦ Παρνασσοῦ, Ρουμελιώτικη ἠθογραφία, Ἀθήνα 1953 καὶ Τάκη Λάπα, Ἡ ἀδελφοποιία στὴν Τουρκοκρατία, Νέα Ἐστία, τόμ. 55 (1955), σ. 357-358.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἀρχαίῳθεν καὶ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἰδίᾳ ἐν Μάνη καὶ Κρήτῃ ἀπαντᾷ, ἠσκειτο ἐντονώτερον ἢ ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπαγορευόμενον εἰς τοὺς ὑποδούλους ἐκ λόγων ἀμύνης καὶ ἀλληλεγγύης κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἀπεδοκίμασε κατὰ καιροῦς τὸ ἔθιμον καὶ δὴ ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ κατὰ τῶν ἀσκούντων αὐτὸ ἱερέων καὶ ἀδελφοποιουμένων. Τὴν μῆνιν ἰδίᾳ αὐτῆς ἐπέσυρεν, ὡς καὶ ἐκ τῆς παρὰ *Guys* εἰδήσεως συνάγομεν, ἡ ἀδελφοποίησις μεταξὺ νέων διαφόρων φύλων, ἣτις εὐλόγους ἠδύνατο νὰ δώσῃ λαβὰς εἰς παρεξηγήσεις καὶ νὰ ἀποτελέσῃ πέτρᾳ σκανδάλου ἀποβάλλουσα τὸν ἀρχικὸν τῆς ἀγνὸν σκοπὸν. Ἐνδεικτικὸς περὶ τούτου εἶναι στίχος παρὰ τῷ *Σαχλίκῃ* (Συναξ. γυναικῶν, ἔκδ. Κρουμπάχερ. στ. 1201) :

ἄλλη δι' ἀδελφοποιητὸν
ἔχει τὸν ἀγαπητηκό.¹

Ζ'. ΠΟΙΝΙΚΟΝ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Κατὰ τὸν *Guys* ἡ νύμφη εἰσερχομένη τὸ πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ὀφείλει νὰ πατήσῃ ἐπὶ τάπητος, ὅστις ἔχει τεθῆ ἐπὶ κοσκίνου. Ἐὰν τὸ κοσκινὸν διερρηγνύετο ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς νύμφης, τοῦτο ἦτο ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἀσπίλου αὐτῆς (1,249).²

Η'. ΠΑΙΓΝΙΑ

Λόγον ποιούμενος περὶ τῶν παιγνίων ὁ *Guys* παρατηρεῖ, ὅτι προτίθεται νὰ ἐξετάσῃ παίγνια οἰκιακά, ἀνδρικά, παίγνια τοῦ λαοῦ, τῶν νεανίδων καὶ τῶν παίδων (1,211). Ἡ κατάταξις αὕτη βεβαίως δὲν λαμβάνεται ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν.

On plie aussi les feuilles de roses et de pavots en forme de petites vessies pour les faire claquer sur le front, et par le bruit qu'elles font, un amoureux juge s'il est payé de retour (1,218).

Τὸ περιγραφόμενον παίγνιον, καθ' ὃ οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες παρῆγον ἤχους ἐκ τῆς προσκρούσεως ἐπὶ τοῦ μετώπου φύλλων ρόδου ἢ μήκωνος ἔμπεπλησμένων ἀέρος, μαντεύοντες ἐκ τούτων περὶ τῆς πίστεως τῶν ἀγαπητῶν τῶν προσώπων, εἶναι παραλλαγή τοῦ ἀρχαίου πλαταγωνίου, γνωστοῦ ἤδη παρὰ *Θεοκρίτῳ* (νῦν

¹ Ἰδὲ παρὰ *Κ.* Ἀμάντῳ, Ἐπιτίμιον κατὰ τῆς ἀδελφοποιίας, Ε.Ε.Β.Σ., τόμ Δ' (1927), σ. 283.

² Ἰδὲ τὸ ἔθιμον καὶ ἀνωτ., σ. 235. Πρβλ. καὶ *Γ.* Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἑλετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 1 (1939), σ. 120 (ἀνάτ., σ. 24).

πλαταγώνι ἢ χτυπαριές), σωζομένου δὲ πολλαχοῦ καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἀποβα-
λόντος ὁμως ἐσχάτως τὸν μαντικὸν σκοπὸν.¹

Les Grecs jouent beaucoup à *Pair ou non*: ils ont encore un autre jeu, fort en usage en Italie, et nommé communément la *Mourre*. Il consiste à faire deviner le nombre des doigts qu'on élève, en tenant les autres pliés dans un lieu obscur: c'est ce que les Grecs appellent *λαγχάνειν*, et les Latins, *micare* (1,214).

¹ Ἀνωτέρω περιγράφεται λάχνισμα, γνωστὸν καὶ μέχρι τοῦ νῦν, διὰ μαντεύσεως τοῦ ζυγοῦ ἢ περιττοῦ ἀριθμοῦ τῶν δακτύλων τῆς χειρός.³

Les Grecs appelloient *ἀρτία* ἢ *περίττα* le jeu que nous appellons *Pair ou non* et que les Grecs modernes nomment *ξυγα* ἢ *μονα*. Ils le jouoient, comme on fait encore aujourd'hui, avec des noix, des amandes, ou des pièces d'argent... On faisoit anciennement avec les noix plusieurs jeux qui sont encore usités, a quelques petits changemens près (1,213 - 214).

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω χρησιμοποιοῦνται μέχρι τοῦ νῦν διὰ τὸ παίγνιον βόλοι, καρύδια, κάστανα κ.ἄ.³

Les jeunes filles ont encore le jeu qu'on appelloit anciennement la *tortue*. Celle qui faisoit la tortue étoit au milieu des autres, et ne bougeoit point de sa place, mais elle y mettoit celle qu'elle avoit pu saisir. Aujourd'hui, comme autrefois, les jeunes filles tournent autour de celle qui est la tortue, pour l'agacer: ce jeu s'appelloit *chelichelone*, et on disoit:

Que faites-vous au milieu de nous, Tortue, Tortue?

La Tortue répondoit: *Je fais un tissu avec la laine, et la trame de Milet. Demande. Et votre neveu comment est-il mort?*

Réponse. *Il est tombé de cheval dans la mer* (1,217).

¹ Ἴδὲ περὶ τούτου Δημ. Ἀ. Πετροπούλου, Θεοκρίτου εἰδύλλια ὑπὸ λαογραφικὴν ἔποψιν ἐρμηνευόμενα, Λαογρ., τόμ. 18 (1959), σ. 67 - 70, Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Γ', σ. 159 καὶ Ἰωάνν. Θ. Κακριδῆ, Ἑλληνικὰ παιγνίδια, Η Μ.Ε. 1925, σ. 167. Κατὰ τὸν Guys (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 219 - 220) ἐσφύζετο καὶ ἡ παραλλαγή τῆς παιδιᾶς, καθ' ἣν παρῆγον ἤχους ἐκ τῆς ἐπικρούσεως διὰ τῆς μιᾶς χειρός φύλλων ῥόδου τιθεμένων καταλλήλως, κατὰ τὸν γνωστὸν καὶ σήμερον τρόπον, ἐπὶ τῆς ἐτέρας, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔποχην.

² Παραλλαγὴν τοῦ ἀνωτέρω ἰδὲ ἐν Δημ. Λουκοπούλου, Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ Ἑλληνόπουλα, Ἀθῆναι 1926, σ. 16.

³ Ἴδὲ Ἰωάνν. Θ. Κακριδῆν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 170 καὶ Δημ. Λουκόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 201, ἀφ. 103.

Τὸ ἄνωτέρω παίγνιον καλούμενον *χελιχελώνη* ἐπαίζετο, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ *Guys*, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Κατὰ Πολυδεύκη ('Ὀνομ. Θ', 125) «ἡ δὲ χελιχελώνη, παρθένων ἐστὶν ἡ παιδιὰ, παρόμοιόν τι ἔχουσα τῇ χύτρᾳ· ἡ μὲν γὰρ κάθηται, καὶ καλεῖται χελώνη, αἱ δὲ περιτρέχουσιν ἀνερωτῶσαι χελιχελώνη, τί ποιεῖς ἐν τῷ μέσῳ; ἡ δὲ ἀποκρίνεται ἔρια μαρούμαι καὶ κρόκην Μιλησίαν. εἶτ' ἐκεῖναι πάλιν ἐκβοῶσιν ὃ δ' ἐκγονός σου τί ποιῶν ἀπόλετο; ἡ δὲ φησι λευκᾶν ἄφ' ἵππων εἰς θάλασσαν ἄλατο».

L'escarpolette est encore un jeu fort en usage parmi les Grecs. Les jeunes gens, et sur-tout les jeunes filles, s'en amusent beaucoup; et c'est en se balançant ensemble, dans la belle saison, que les filles, répètent alternativement les chansons qu'elles ont apprises. Les Grecs appelloient ces trémousseurs *αἰώρας* (1,215).

Αἰώρα εἶναι ἡ νῦν καλουμένη κούνια (παιδιά). Αὕτη δὲν εἶναι μόνον παίγνιον τῶν νέων ἀλλὰ καὶ τῶν προβεβηκότων ἔτι τὴν ἡλικίαν.¹

Le jeu des osselets est encore aujourd'hui, comme autrefois, celui des enfans (1,212).²

Ils le jouent avec de petits coquillages, et dans une boîte où chaque joueur a ses cases devant lui: ils l'appellent le *Mangala* (1,212).

Ἡ παρατιθεμένη παιδιὰ παιζομένη οὐ μόνον διὰ κογχυλίων ἀλλὰ καὶ διὰ μικρῶν λίθων, χαντρῶν κ.ἄ. ἐπὶ ὀρθογωνίου τεμαχίου ξύλου *Μάγκαλα* καλουμένου ἦτο προσφιλῆς εἰς τὰς γυναῖκας ἐνιαχοῦ τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ *Guys* δὲν ἀναφέρει τι περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν αὕτη ἐπαίζετο. Ὡς φαίνεται ὅμως ἐκ νεωτέρας περιγραφῆς ἡ παιδιὰ εἶναι ἀρκούντως πολύπλοκος.³

Les Grecs jouent encore à *Colin-Maillard*, jeu très-ancien et qu'on trouve par-tout. On l'appelloit anciennement *Myinda* (μυίνδα), et on le jouoit aussi de la même façon que les Grecs modernes. On mettoit à la main de celui qui avoit les yeux bandés un pot de terre; les autres joueurs en l'agaçant le frapportoient, et crioient; *Qui a le pot?* il répondoit: *c'est moi, Midas*, et il mettoit à sa place celui qu'il pouvoit attraper (1,216-217).

Ἡ μυίνδα, νῦν πολλαχοῦ συνήθως ὡς τυφλόμυια ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ποικίλα ἄλλα ὀνόματα φερομένη, παίζεται πολλαχῶς παρηλλαγμένη εἰς πολλοὺς τόπους,

¹ Ἴδὲ Ἱω. Θ. Κακριδῆν, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 166 - 167.

² Πῶς παίζουν σήμερον ἀστραγάλους ἰδὲ ἐνθ' ἀνωτ., σ. 169 - 170.

³ Λεπτομερῆ περιγραφὴν ταύτης, ὡς ἐπαίζετο ἐν Βουρδουρίῳ Πισιδίας τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἰδὲ ἐν περ. «Ξενοφάνης», τόμ. 4 (1906), σ. 434 - 436.

ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν. Ἡ παρατιθεμένη παιδιὰ ἀποτελεῖ μίαν μόνον παραλλαγὴν.¹

Anciennement, comme aujourd'hui, on traçoit un cercle sur une grande table, ou sur le plancher; et, pour gagner, il falloit, d'une assez grande distance, jeter un dé ou un petit palet au milieu du cercle. Quelquefois on y mettoit une caïle, et celui qui en frappant avec le doigt seulement, la faisoit sortir du cercle, de maniere que l'oïseau en passât le bord, soit en reculant, ou du bout des aïles qu'il étendoit, avoit gagné. Aujourd'hui on attache à un piquet une caïle ou un autre oïseau; celui qui doit lui porter le coup, a les yeux bandés; on lui fait faire vingt ou trente pas en partant du cercle, il revient sur la même ligne, et s'il frappe la caïlle avec le bâton qu'il tien a la main, il est vainqueur: chaque joueur fait à son tour le même exercice, et le jeu dure assez long-tems (1,216).

Τῆς παρατιθεμένης λίαν διαφερούσης παιδιᾶς δὲν ἠδυνήθητεν ἄλλοθεν νὰ διαπιστώσω τὴν ὑπαρξιν μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.

Le *Clocheried*, auquel les Grecs s'exercent encore, pour voir à qui ira le plus loin, s'appelloit ἀσκωχίασμος (1,218).

Ἡ ὑπὸ τοῦ Guys ἀναφερομένη παιδιὰ ἀποτελεῖ μίαν τῶν τριῶν παραλλαγῶν τοῦ ἀσκωχιασμοῦ, οὐχὶ ἀσκωχιάσμου, ὧν μνημονεύει ὁ Πολυδεύκης (Ὅνομ. Θ', 121). Καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαῖαι παραλλαγαὶ τοῦ παιγνίου διεσώθησαν μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα.²

Περὶ τῆς ἀρχαίας παιδιᾶς, διασωθείσης ὡς παρατίθεται ἄνωτέρω, ἀναγράφεται παρὰ Πολυδεύκει (ἐνθ' ἄνωτ.): «Ὁ δ' ἀσκωχιασμός τοῦ ἐτέρου ποδὸς αἰωρουμένου κατὰ μόνου τοῦ ἐτέρου πηδᾶν ἐποίει, ὅπερ ἀσκωλιάζειν ὠνόμαζον, ἦτοι εἰς μῆκος ἠμιλλῶντο. . . »

Les jeunes filles, en Grece, ont entre elles un jeu qui consiste à se donner des baisers sur les yeux en se prenant par les oreilles. Ce baiser tendre et affectueux est très-ancien (On l'appelloit χύτρα, et le jeu χυτρύνδα)³ (1,57-58).

Τέλος παίγνιόν τι τῶν δαδούχων κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου θὰ ἦτο καὶ τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Guys ἐν 1,218.⁴

¹ Παραλλαγὰς αὐτῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἰδὲ προχείρως παρὰ Ἴω. Θ. Κακριδῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 173 - 174. Ἰδὲ καὶ παρὰ Δημ. Λουκοπούλω, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 163 - 165, νεωτέρας παραλλαγὰς τῆς παιδιᾶς.

² Ἰδὲ περὶ τούτων Ἴω. Θ. Κακριδῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 172 - 173.

³ Παραλλαγὰς διαφόρους τῆς παιδιᾶς ἰδὲ παρὰ Ἴω. Θ. Κακριδῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 174-175.

⁴ Ἰδὲ ἄνωτ., σ. 234.

R É S U M É

Informations laographiques du voyageur français Guys

De l'oeuvre du voyageur français du 18ème siècle Pierre Augustin de Guys (Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs, anciens et modernes, avec un parallèle de leurs moeurs, a Paris MDCCLXXXIII) l'auteur choisit les informations relatives à la civilisation populaire grecque, que Guys a publiées dans l'oeuvre mentionnée ci-dessus (vol. 1-2). Ces remarques et informations se rapportent aux diverses manifestations de la vie populaire de cette époque, comme à la vie matérielle, sociale et spirituelle.

L'auteur les divise en catégories, les commente, puis les compare avec des témoignages plus anciens ou des informations d'aujourd'hui. De cette manière l'expansion géographique est mieux marquée et les informations sont mieux comprises.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ* ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1961

1) ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1960

Α.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΚΕΑΝ (15-29 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1960)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Ἡ Κέα, κοινῶς Τζιά,¹ εἶναι ἡ πλησιεστέρα τῶν Κυκλάδων νήσων πρὸς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, κειμένη νοτιοανατολικῶς τῆς Ἀττικῆς καὶ νοτίως τῆς Εὐβοίας.

Εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς ἠκολούθησε τὴν τύχην τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Οὕτω διετέλεσεν αὕτη Φραγκοκρατουμένη ἀπὸ τοῦ 1207-1566, εἶτα δὲ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοῦ 1579 μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἡ νῆσος, σχήματος ῥοειδοῦς καὶ ἐκτάσεως 105 τ.χ., διακρίνεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς 4 περιφερείας: α) τὴν *Πειροῦσαν* εἰς τὸ νότιον ἄκρον· β) τὴν *Κάτω Μεριὰν* βορειότερον τῆς *Πειρούσας*· γ) τὴν *Πέρα Μεριὰν* πρὸς τὰ βορειοανατολικά καὶ δ) τὴν *Μεσαριὰν* πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν βορειοδυτικὴν περιοχὴν ἔνθα καὶ τὸ ἐπίνειον τῆς νήσου ἢ Κορησσία, παλαιότερον Λιβάδι.

Ὁ πληθυσμὸς ἐκ 2300 κατοίκων, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν (1961), ἔναντι 4000 κατὰ τὸ 1940, κατοικεῖ κυρίως: α) εἰς τὴν κοινότητα τῆς Κέας εἰς ἣν ὑπάγονται πλὴν τῆς πρωτεύουσος Κέας, κοινῶς Χώρας, καὶ συνοικισμοὶ εἰς Πέρα Μεριὰν καὶ Κάτω Μεριὰν ὡς οἱ Ποῖσες, τὰ Ἑλληνικά, ἡ Ἀγία Μαρίνα καὶ τὸ Καστρί καὶ β) εἰς τὴν Κορησσίαν (κοιν. Λιβάδι), ἣτις ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα μὲ τοὺς συνοικισμοὺς Βουρκάρι, Ὀτζιὰν κ.ἄ.

Τὸ ἔδαφος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρεινόν καὶ γυμνόν, τὰ κυριώτερα δὲ ἐπὶ τῆς νήσου δένδρα εἶναι ἡ δρυς, ἔπειτα ἡ ἀμυγδαλιά κ.ἄ.

Ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου στηρίζεται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν.

* Περὶ τῆς καθιερώσεως τῆς δημοσιεύσεως τούτων βλ. εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Θ' - Ι' (1955 - 57), σ. 403.

¹ Περὶ τοῦ ὀνόματος βλ. Ἰωάνν. Ν. Ψύλλα, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἐν Ἀθήναις 1920/21, σ. 125.

Ἡ Κέα ἔχει μακρὰν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἣτις ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν Ἐποχὴν τὴν ἀρχαίότητα μὲ τὰς πόλεις τῆς, τὴν Κορησσίαν, τὸ σημερινὸν Λιβάδι, τὴν Ποιήεσσαν (σημ. Ποῖσες), τὴν Καρθαίαν (σημ. Πόλες) καὶ τὴν Ἰουλίδα (σημ. Κέαν καὶ Χώραν) καὶ μὲ ἐπιφανεῖς ἐξ αὐτῆς ἄνδρας.¹

Ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ τῆς βίου ἐλάχισται γραπτὰ εἰδήσεις εἶναι γνωσταί, μόνον δὲ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σωζομένων ἐνταῦθα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐκκλησιῶν δύναται τις νὰ συμπεράνη περὶ αὐτοῦ καὶ γενικώτερον τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τοῦ τόπου. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 18ου αἰ. καὶ τοὺς κατόπιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς νήσου καὶ τῶν ἐδρευουσῶν ἐνταῦθα ξένων προξενικῶν ἀρχῶν ἀπετέλεσεν αὕτη ὀρμητήριον ἀλλὰ καὶ καταφύγιον τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς δὲ καὶ ἀμάχων, ἀκόμη καὶ σταθμὸν πολεμικοῦ ἀνεφοδιασμοῦ, οὕτω δὲ ὁ ἐγγύριος πληθυσμὸς ὑπέστη δεινοπαθήματα καὶ οὐχὶ μικρὰς καταστροφάς.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, κυρίως ὁμῶς κατὰ τοὺς κατόπιν τῆς Φραγκοκρατίας (1207-1566), διεμορφώθη ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς νήσους, κοινωνικὸν σύστημα διακρίσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ἄρχοντας ἢ προύχοντας καὶ εἰς δουλοπαροίκους. Οἱ τελευταῖοι μὲ τὰ ὀνόματα : *ἐξωτάρηδες*, *τσούλαφοι*, *ἀσπροβρακάτοι* καὶ *νοικοκύρηδες*² ἀπετέλουν τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς καὶ κατῶκουν ἔξω τῆς πρωτευούσης, τῆς Χώρας, εἰς τοὺς ἀγρούς, μέσα εἰς χαμηλοὺς οἰκίσκους, οἱ ὅποιοι ἑκαλοῦντο ὡς καὶ μέχρι σήμερον *στάβλοι* καὶ *καθοικιές* (Λ.Α. χφ., ἀρ. 2340, σ. 436).³

Ὁ ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἐξελιχθεὶς ἐνταῦθα λαϊκὸς πολιτισμὸς ὑπῆρχε μέχρι τοῦδε γνωστὸς ἐξ ὅσων κυρίως ἐσημείωσεν ἐν συντόμῳ ὁ Ἰωάνν. Ψύλλας εἰς τὸ ὡς ἄνω ἔργον του περὶ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου Κέας, ἧτοι περὶ δημῶδων παραδόσεων (σ. 14, 57, 79, 214-216, 256, 305, 307-308), λατρευτικῶν ἐθίμων (σ. 15, 18, 63, 194, 217-220), γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν συνηθειῶν (σ. 219-220, 283-288), ἐθίμων κοινωνικῆς ὀργανώσεως (σ. 205 ἐξ., 211), δεισιδαιμόνων δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν (σ. 214 ἐξ.). Παρατίθενται ἔτι παροιμίαι 386 (σ. 220-244), κατάραι κλπ. τοπωνύμια (σ. 244-245, 308-311), ἐπώνυμα (σ. 213).⁴

¹ Βλ. Ἰωάνν. Ν. Ψύλλα, ἐνθ' ἄν., σ. 13 κ.ἐξ., σ. 80 - 114.

² Βλ. ἐνθ' ἄν., σ. 205 κ.ἐξ. ἰδίᾳ εἰς σ. 211.

³ Βλ. καὶ Ἰωάνν. Ν. Ψύλλαν, ἐνθ' ἄν., σ. 212.

⁴ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Alex. Pridik, De Cei insulae rebus, Berolini 1892.

β) * H. Hauttcoeur, Le folklore de l'île de Keos, Bruxelles 1896.

Πρὸς εἰδικὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης μελέτην τῆς περιοχῆς καὶ περισυλλογὴν σχετικῆς λαογραφικῆς ὕλης εἰργάσθη ἐπὶ τόπου ἀπὸ τῆς 15-29 Αὐγούστου 1960¹ ἰδίᾳ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὴν Κέα (Χώρα), ἔνθα ἐχρησιμοποίησα ἔτι καὶ πληροφορητὰς ἐγκατεστημένους εἰς *Ποῖσες*, *Ἁγίαν Μαρίναν* κ.ἄ., μετέβην

Εἰκ. 1. Ἡ Κέα (Χώρα).

δ' ἔτι πρὸς ἐπιτόπιον συλλογὴν καὶ εἰς ἀγροικίας πλησίον τῆς Παναγίας τῆς Καστριανῆς καὶ εἰς Κάτω Μεριάν.

γ) Ἰωάνν. Ν. Ψύλλας, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἐν Ἀθήναις 1920/21, σελ. 344 + 1 χάρτ.

δ) Ἀγγελικὴ Κόλια, Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς νήσου Κέας, Ἀθηνᾶ, τόμ. 45 (1933), σ. 262 - 285.

ε) Ἰάκ. Τ. Βισβίζης, Αἱ βολαὶ τῆς νήσου Κέας, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. ΙΘ' (1949), σ. 26 - 74.

ς) R. Tourte, Ἐξοχικὰ σπίτια στὸν Κούντουρο, «Τὸ νησάκι μας ἡ Κέα», ἔτ. Β' (1953), ἀρ. 21, σ. 6 - 7.

ζ) Ἰωάνν. Φ. Λαζαρίδης, Παναγία ἢ Καστριανή. Ἡ ἱερὰ μονὴ Κέας. Ἱστορία, παρακλητικὸς κανὼν. Συναξάριον. Ἀθῆναι α' 29^ο δ' 8ον, σ. 27 + 1 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου.

¹ Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα αὕτη ἐπραγματοποιήθη κατόπιν εἰδικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀρ. ἐγγρ. 40556/1960.)

Ἐπειδὴ οἱ διατεθεὶς χρόνος δύο ἐβδομάδων δὲν ἦτο βεβαίως ἑπαρκὴς πρὸς ὅπως δὴποτε πλήρη ἔρευναν εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην, παρὰ ταῦτα ὅμως δι' ἐντατικῆς ἐργασίας ἐπετεύχθη ἡ συλλογὴ ποικίλης ὕλης, ἣτις κατεγράφη εἰς σελ. 452, 8ου σχήμ. μεγ. καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχειον ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. χειρογράφου 2340, πρὸς δὲ καὶ ἡ ἠχογράφησις μουσικῆς ὕλης ἐκ 31 δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ χορῶν. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν χορῶν καὶ ἀρκετῶν ᾠσμάτων ἐγένετο εἰς ἄσκαυλον (τσαμπούναν). Ἡ ὕλη αὕτη κατεγράφη εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον Εἰσαγωγῆς ἀπὸ τοῦ ἀρ. 4253-4284.

Ἡ περισυλλεχθεῖσα ὡς ἄνω λαογραφικὴ ὕλη περιλαμβάνει εἰδικώτερον πληροφορίας: α) διὰ τὸν ὑλικὸν βίον: τὴν κατοικίαν, τὸ ἔνδυμα, τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν κ.ἄ. β) τὸν κοινωνικὸν βίον, ἣτοι τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον, ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, θεσμοὺς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἔθιμικὸν δίκαιον κ.ἄ. γ) διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν, στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς πίστεως, δεισιδαίμονας δοξασίας, μαγικὰς ἐνεργείας, ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, λαϊκὴν ἱατρικὴν, δημόδη ἄσματα 41, δίστιχα 11, παραμύθια καὶ εὐτραπέλους διηγήσεις, ἀνέκδοτα, μύθους 19, παραδόσεις 79, παροιμίας 37, ἐπιδῶδες 10 κ.ἄ.¹

Πλὴν τῆς ὕλης ταύτης κατεγράφησαν ἔτι ἀπὸ σελ. 429-434: δύο τραγούδια (τῆς Σούσας καὶ τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας), εἰδήσεις τινὲς περὶ τῆς λαϊκῆς λατρείας καὶ μία παράδοσις περὶ ἁγιάσματος ἐκ Λειβησίου Μάκρης Μ. Ἀσίας. (Τὴν ὕλην ταύτην ὑπηγόρευσεν ἡ ἐκεῖθεν καταγομένη Κα Χρυσῶ Νικ. Πολίτου τὸ γένος Αὐγερινοῦ Χατζηνικήτα).

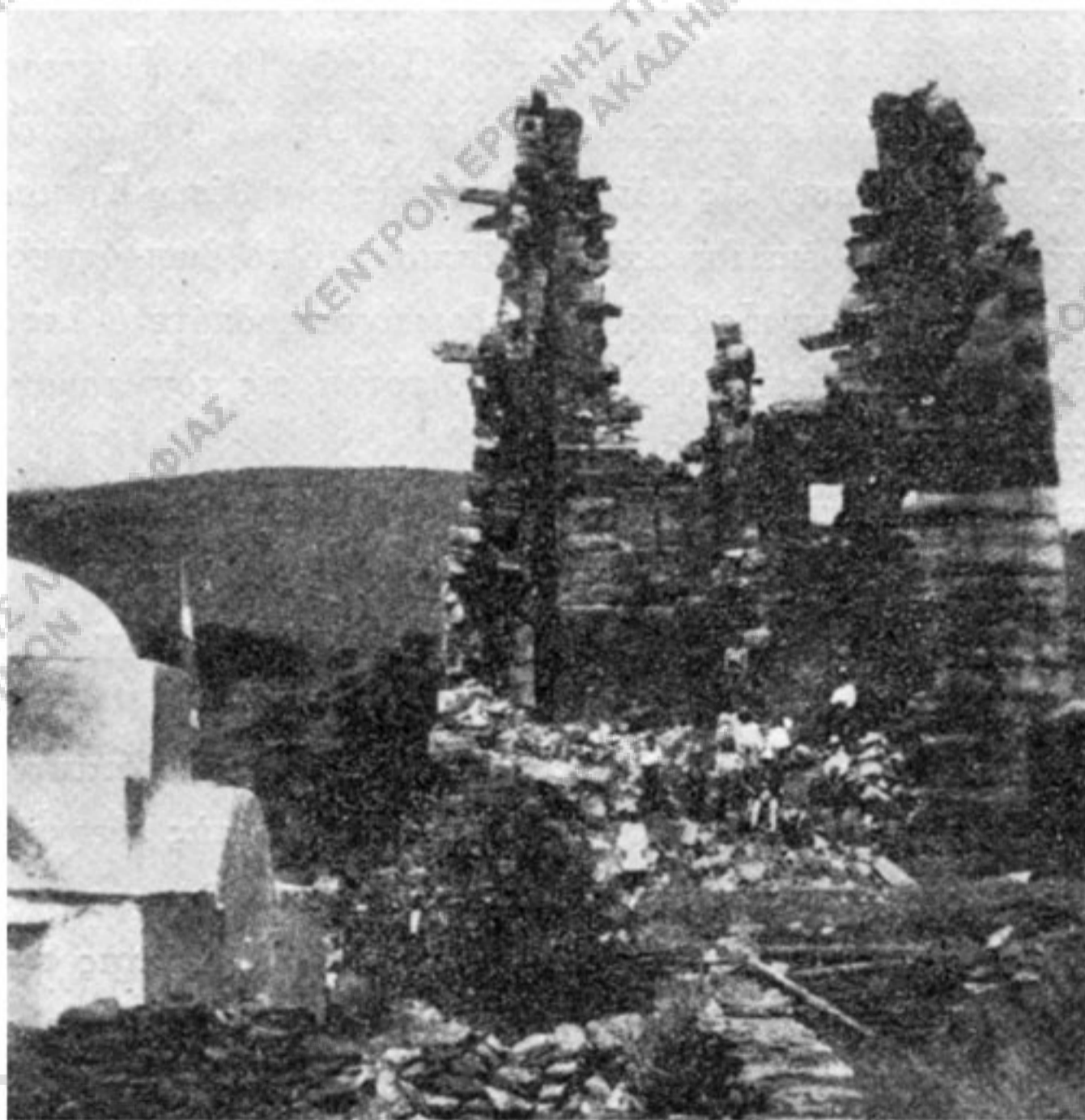
Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπῆσεως τῆς περισυλλεχθείσης ἐκ Κέας ὕλης ταύτης παρατηρεῖ τις ὅτι εἰς τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ του ὁ κατὰ παράδοσιν ἐνταῦθα λαϊκὸς βίος ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικόν, τὸν Κυκλαδικὸν ὑπὸ στενωτέραν ἔννοιαν. Εἰς τοῦτον ὅμως διακρίνονται καὶ στοιχεῖα ἀρκετά, τὰ ὅποια εἰσήχθησαν ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα δι' ἐποίκων εἰς τὴν νῆσον ἐξ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.² Περὶ τῶν ἔξωθεν ἐγκαταστάσεων τούτων ἀναφέρεται ἔτι καὶ εἰς σχετικὰς παραδόσεις (βλ. Λ.Α., χειρόγρ., ἀρ. 2340,³ σελ. 62, 186).

¹ Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ θερμῶς τοὺς κ. Ἀντώνιον Λαζαρίδην, ἱατρὸν καὶ πρόεδρον τῆς κοινότητος Κέας, καὶ Κωνστ. Χαρτοφυλακίδην, διευθυντὴν τοῦ περιοδ. «Τὸ νησάκι μας ἡ Κέα» διὰ τὴν πολύτιμον συνδρομὴν των πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐρεύνης μου ταύτης, πρὸς δὲ καὶ τοὺς πληροφορητὰς μου μεθ' ὧν τοὺς κ. Μιχ. Γεροντάκη, Κωνστ. Μαρούλην καὶ τὴν σύζυγόν του κλπ.

² Βλ. καὶ Ἰωάνν. Ψύλλαν, ἔνθ' ἀν., σ. 259.

³ Ἐφεξῆς αἱ παραπομπαὶ μόνον μετὰ τὴν βραχυγραφίαν: χφ.

Κατ' ἐπίδρασιν προφανῶς λογίαν φέρεται ἐνταῦθα ἡ παράδοσις ὅτι ἡ νῆσος ἐλέγετο τὸ πρῶτον Ἰουλίς. Ἔπειτα «ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι κ' ἐβάλανε φωτιά κ' ἐκαιγόντανε τὰ ἐλαιόδεντρα ἕξε μῆνες μέχρι πὺν καήκανε ὅλα καὶ ἀπὸ τότε ὠνομάσθηκε Κέα. Τότες ἐρημώθηκε ὁ τόπος κ' ἐκατοικήσανε ἐδῶ Νεράϊδες. Ὑστερα ἦρθαν ἀπὸ ἄλλους τόπους κ' ἐκατοικήσανε φερτοί. Ἐμεῖς ἦρθαμε ἀπὸ διαφόρους τόπους. Μιὰ οἰκογένεια παλιὰ ἔμεινε πὺν λέγεται Χωματιανός. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἐδῶ ἀπ' αὐτὴν τὴν οἰκογένεια τοῦ Χωματιανοῦ καὶ κάθονται στὸ Λιβάδι (= Κορησίαν). (Χφ., σ. 62).

2. Τὸ κάστρο τῆς Ἁγίας Μαρίας.

Πολλὰ παραδόσεις ἐντοπίζονται εἰς ἀρχαίους τόπους τῆς νήσου καὶ σωζόμενα ἔρειπια καὶ ἄλλα μνημεῖα. Οὕτω παραδίδεται ὅτι στὶς Πόλες (ἀρχ. Καρθαία) «ἐκατοικούσανε μιὰ φορὰ παλαιοὶ Ἕλληνες. Ἦτανε κάστρο χυσιμένο, πὺν δὲν μπορούσανε νὰ τὸ χαλάσουνε. Πήγανε ἀπ' ὄξω νὰ χτυπήσουνε τὸ κάστρο μὰ δὲν μπορούσανε νὰ τὸ πάρουνε» (χφ., σ. 364). Ἡ παράδοσις συνεχίζει περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ ὄχυροῦ διὰ προδοσίας γραίας, ἣτις ὑπέδειξεν εἰς τὸν πολιορκοῦντα ἐχθρὸν τὸ σύστημα ὑδρεύσεώς του, ὅστις τότε ἀπέκοψε τὸ ὕδωρ καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἀμυνομένους εἰς παράδοσιν.

Περὶ τὸν ἠρειπωμένον ἀρχαῖον πύργον τῆς Ἀγίας Μαρίνας (εἰκ. 2) κυκλοῦνται παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἱστοροῦν περὶ τῆς αἰτίας ἔνεκα τῆς ὁποίας παρέμεινε τὸ κτίσμα ἡμιτελές (χφ., σ. 9 - 11)· ἐπίσης ὅτι κατῴκει ἐντὸς τοῦ πύργου τούτου ἓνας ἀράπης, ὁ ὁποῖος πηδῶν περιεφέρετο ἐξωτερικῶς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐξώστου εἰς τὸν ἄλλον (χφ., σ. 186) καὶ ὅτι ἐγγὺς τοῦ πύργου ὑπῆρχε καὶ μοναστήρι. Οἱ Τούρκοι ἐπολιόρκησαν τὸν πύργον καὶ ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ, ἀφοῦ κατέστρεψαν τὸ σύστημα ὑδρεύσεώς του, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα ὑπεδείχθη εἰς αὐτούς, ὡς εἰς τὴν προηγουμένην διήγησιν, ὑπὸ ἐντοπίας γυναικὸς (χφ., σ. 186).

Ἐτέρα παράδοσις ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸν πύργον διέμενε βασιλοπούλα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐρωτευθῆ τὸ βασιλόπουλον τῶν Ποισῶν (ἀρχ. Ποιήεσσα).

Ὁ πατὴρ τῆς βασιλοπούλας, ὅστις δὲν ἤθελε τὸ βασιλόπουλο ὡς ἄνδρα τῆς κόρης του, παρεσκεύασεν εἰς αὐτὸ ἐνέδραν εἰς τὴν θέσιν Κρεμαστή. Ὃτε δὲ κατὰ τὴν νύκτα διήρχετο ἐκεῖθεν ἐπὶ τοῦ ἵππου του τὸ βασιλόπουλο, παρουσιάσθη αἰφνης ἔμπροσθέν του εἰς ἓκ τῶν ἐνεδρευόντων, ὁπότε ὁ ἵππος ἐτρόμαξεν ἐκ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ κατέρριψε τὸ βασιλόπουλο εἰς τὸν παρακείμενον κρημνόν, ὅπου καὶ ἐφονεύθη (χφ., σ. 57).

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τὸν *Λιόντα* (εἰκ. 3), τὸν κολοσιαῖον λέοντα (μῆκ. 6 μ. καὶ πλ. 2,70 μ.), λαξευμένον ἐπὶ ὀγκώδους λίθου. Κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους τῆς Ἀγίας Ἀννας (εἰκ. 4), ἀνατολικῶς τῆς Κέας (Χώρας).

Κατὰ τὸν Ἰω. Ψύλλαν¹ τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι παλαιότατον ἐν τῇ νήσῳ, ἀνάθημα εἰς τὸν Ἀρισταῖον διὰ τὴν εὐνοιάν του καὶ τὰς εὐεργεσίας του πρὸς τοὺς κατοίκους, ὑποφέροντας ἐκ τῆς ξηρασίας τοῦ τόπου.

Αἱ σχετικαὶ σήμερον παραδόσεις ἀναφέρουν ὅτι ὁ Λιόντας «ἤτονε ζωντανὸ λιοντάρι πάνω στὴν Ἀγία Ἀννα. Μιὰ μέρα ἀγρίεψε καὶ ἐκατέβαινε κάτω πρὸς τὴ Χώρα νὰ φάῃ τὸν κόσμον. Ἡ χάρι τῆς Ἀγίας Ἀννας τὸ μαρμάρωσε στὴ θέσι πού ἔναι τώρα» (χφ., σ. 65). Ἄλλη παράδοσις λέγει ὁμοίως ὅτι ὁ Λιόντας ἦτο ζωντανὸς ἐπάνω εἰς τὸ βουνὸ τῆς Ἀγίας Ἀννας, ὅπου κατῴκουν καὶ Ἀνεράϊδες. «Ὁ λέοντας ἀγρίεψε πολὺ καὶ οἱ Νεράϊδες φοβηθήκανε καὶ τὸν ἐκυλίσανε κάτω καὶ ἤρθε στὸ μέρος πού εἶναι τώρα στοιχειωμένος» (εἰκ. 4)· (χφ., σ. 139).

Ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ Λιόντα καὶ κάτωθι τῆς Ἀγίας Ἀννας εἰς τὴν θέσιν Μάρμαρα πιστεύεται ἐπίσης ὅτι κατοικοῦν Νεράϊδες. Ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κέαν (Χώραν) μέχρι πρό τινος ἡ δεισιδαίμων συνήθεια, εἰς οἰκίας ἐνθα εὗρισκετο λεχῶ νὰ καλύπτουν τοὺς ὑελοπίνακας τῶν παραθύρων, τὰ ὁποῖα

¹ Ἐνθ' ἀν., σ. 14 - 15, 305 - 306.

ἔβλεπον πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, ἵνα μὴ ἡ λεχὼ ἐκ τοῦ παραθύρου ἴδῃ Νεραΐδας, οὕτω δὲ πάθη ἐξ αὐτῶν κακόν τι». ¹

Τὴν δεισιδαίμονα δοξασίαν ταύτην ἐπαναλαμβάνων καὶ ὁ Gabriel Welter (Von den griechischen Inseln. Keos I). ² θεωρεῖ τὸ ἀρχαϊκῆς τέχνης μνημεῖον τοῦτο ἀρχαιότερον τοῦ 600 π.Χ. καὶ τὸ συνδέει πρὸς ἀρχαῖον ἐν Κέα σχετικὸν μῦθον, ³ ὁ ὁποῖος διεσώθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ (Fr. Hist. Gr.,

Εἰκ. 3. Ὁ λιόντας.

ἐκδ. C. Müller, II, 214). Ἐκαλεῖτο μὲν Ὑδροῦσα ἡ νῆσος· λέγονται δὲ οἰκῆσαι Νύμφαι πρότερον αὐτήν· φοβήσαντος δ' αὐτὰς λέοντος, εἰς Κάρυστον διαβῆναι. Διὸ καὶ ἀκρωτήριον τῆς Κέω Λέων καλεῖται. Κέως δ' ἐκ Ναυπάκτου διαβάς ὤκισε καὶ ἀπ' αὐτοῦ ταύτην ὠνόμασαν.

Ἄρισταῖον δέ φασι μαθεῖν παρὰ μὲν Νυμφῶν τὴν προβάτων καὶ βοῶν ἐπιστήμην, παρὰ δὲ Βρισῶν τὴν μελιττουργίαν· φθορᾶς δὲ οὖσης φυτῶν καὶ ζώων, διὰ τὸ λείπειν ἐτησίας. *** ⁴

¹ Βλ. Ἰωάν. Ψύλλα, ἐνθ' ἀν., σ. 14, σημ. 2.

² Βλ. εἰς Jahrb. des deutsch. Arch. Inst., τόμ. 69 (1954) (Archäol. Anz., σ. 82). (Τὴν βιβλιογραφικὴν ὑπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὸν καθηγ. κ. Νικ. Κοντολέοντα).

³ Ἐνθ' ἀν., σ. 79, 82 κ.ἐξ.

⁴ Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἰωάν. Ψύλλας, ἐνθ' ἀν., σ. 307-308.

Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης, τῆς ὁποίας ἐλλεῖπει ἡ συνέχεια, μανθάνομεν ὅτι εἰς τὴν Κέα, ἧτις ἐκαλεῖτο Ὑδροῦσα διὰ τὴν ἀφθονίαν προφανῶς τῶν εἰς αὐτὴν ρεόντων ὑδάτων, κατοῦν Νύμφαι, παρὰ τῶν ὁποίων ἐδιδάχθη ὁ Ἀρισταῖος τὴν τέχνην τῆς διατροφῆς προβάτων καὶ βοῶν καὶ ὅτι τὰς Νύμφας αὐτὰς, φοβήσας ὁ ἐν τῇ νήσῳ λέων ἐξεδίωξεν εἰς Κάρυστον.

*Εἰκ. 4. Ἡ κλιτὺς κάτωθι τῆς Ἀγ. Ἄννας.
Εἰς τὸ μέσον περὶ τὸν διακρίνεται ὁ λιόντας.*

Βραδύτερον ἐπῆλθε καταστροφή τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, διότι καθυστέρησαν νὰ πνεύσουν οἱ ἔτησίαι. Ὁ Welter (ἐνθ' ἀν., στ. 82 κ. ἐξ.) διατυπώνει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἰς τὸ ἐλλείπον μέρος τῆς παραδόσεως ταύτης, θὰ ἐλέγετο ὅτι οἱ Κεῖοι πρὸς κατάπαυσιν τῆς ξηρασίας καὶ διάσωσιν οὕτω τῆς βλαστήσεως καὶ τῶν ζώων θὰ ἐπεζήτησαν τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν νῆσον τῶν Νυμφῶν, ἔπρεπε ὁμως προηγουμένως νὰ παύση ὑπάρχων ἐκεῖ ὁ λέων. Ὁ Ἀρισταῖος θὰ παρεκάλεσε πρὸς τοῦτο τὸν Ἀπόλλωνα, ὅστις εἰσακούων ἀπελίθωσε τὸν λέοντα. Οὗτος κατόπιν ἰδρύθη ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς μνημεῖον εἰς ἡν θέσιν εὕρισκεται σήμερον εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐπιδειχθείσης πρὸς ἀπολίθωσίν του θείας δυνάμεως.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Welter πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἰδρύσεως εἰς τὴν θέσιν

ταύτην τοῦ μνημείου εἶναι ἀρκετὰ πιθανή, νομίζω δὲ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὰς σημερινὰς περὶ τοῦ Λιόντα δημώδεις παραδόσεις τῶν κατοίκων τῆς νήσου σώζεται ὁ ἀρχαῖος οὗτος μῦθος περὶ τοῦ λέοντος καὶ τῶν Νυμφῶν.

Εἰς τὴν Πετροῦσαν, νοτιανὰν περιοχὴν τῆς νήσου, εὕρισκεται σπήλαιον παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης περὶ τοῦ ὁποίου παραδίδεται ὅτι ὑπῆρξε «τὸ σπῆλαιον τοῦ Κύκλωπα. Αὐτὸς ἔβανε ἐκεῖ τὰ πρόβατά του. Πῆγε ἓνα παιδί νὰ τοῦ ζητήσῃ φωτιά. Ὁ Κύκλωπας εἶχε ἓνα μάτι· ρωτᾷ τὸ παιδί «πῶς σὲ λένε». Λέει τὸ παιδί: μὲ λένε «Κανένα».

Κάτσε ἐδῶ μαζί μου. Αὐτὸς μὲ μιὰ βολάδα (= μεγάλη πέτρα) ἔφραξε τὴν πόρτα. Ὑστερα τὸν ἐγύρευε νὰ τόνε φάῃ. Δὲν τὸν εὕρισκε. Τὸ πρωὶ ἀμολάει τὰ

πρόβατα νὰ βγοῦν ἔξω. Τὸ παιδὶ ἔπιασε ἀποκάτω ἀπὸ τὸ ζυγούρι (= κριὸν) κ' ἐβγῆκε ἔξω. Γι' αὐτὸ ὁ τόπος αὐτὸς ὠνομάστηκε Τραόμαντρα, γιατί ἦτανε τοῦ Κύκλωπα ἢ μάντρα» (χφ., σ. 355).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ συνδεόμεναι πρὸς ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ τῆς Παναγίας τῆς Καστριανῆς.

Οἱ Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι πιστεύονται καὶ ἐνταῦθα ὡς θαυματοουργοί. Κατὰ τὴν ἑορτὴν των «πᾶνε πολλοί, πέφτον ἀπὸ βραδὺς μέσα στὴν ἐκκλησία καὶ κοιμοῦνται καί, ἂν εἶναι δίκαιοι, γίνονται καλά. Στὴν ἑορτὴ των εἶναι πολλοὶ ποὺ τάζονται¹ καὶ πᾶνε ζῶα, ἕνα βόδι, μιὰ γίδα, ἕνα πρόβατο καὶ τὸ σφάζουν καὶ τὸ τρώει ὁ κόσμος δωρεὰ» (χφ., σ. 19 - 20).

Λέγεται περὶ τινος κάποτε, ὅτι εἶχε μετανοήσει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς των ἀγελάδα, τὴν ὁποίαν εἶχε ἀφιερῶσει, ὅποτε τὸ ζῶον ἔφυγε μόνον καὶ κατηυθύνθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς θυσίαν.

Ἡ διήγησις αὕτη εἶναι προφανῶς παραλλαγή τῆς ἤδη ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων γνωστῆς, σήμερον δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Ἠπίρῳ, διαδεδομένης παραδόσεως περὶ ἐθελουσίας προσελεύσεως ἐλάφου κατὰ τὸν χρόνον ἐκκλησιαστικῆς πανηγύρεως πρὸς θυσίαν.²

Παλλάδιον τῆς νήσου θεωρεῖται ἡ Παναγία ἢ Καστριανὴ (εἰκ. 5), κειμένη εἰς τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς νήσου. Ταύτην ἔχει καὶ ἐπικαλεῖται ὁ λαὸς βοηθὸν ἐν ὄρα κινδύνου, εἰς ἀσθενείας καὶ εἰς ἄλλας ἀνάγκας του, διὸ καὶ ὑπάρχουν περὶ αὐτὴν ποικίλαι παραδόσεις, ὡς αἱ περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς θαυματοουργοῦ εἰκόνας της, τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν θαυμάτων τῆς Παναγίας (χφ., σ. 19, 60, 152, 311).

Ἡ παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν ἀναφέρει, ὅτι, ὅταν εὐρέθῃ ἐκεῖ ἡ εἰκὼν, μετεφέρθη μεσογειότερον καὶ ἐτοποθετήθη ἐντὸς εἰκονοστασίου. Ὁ βοσκός, ὅστις εἶχεν εὔρει τὴν εἰκόνα καὶ τὴν εἶχε μετακινήσει εἰς τὴν νέαν θέσιν, εἶδεν εἰς ὄνειρόν του τὴν Παναγίαν, ἡ ὁποία τοῦ παρήγγελλε νὰ κτίσῃ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ ὅπου εἶχεν εὔρει τὴν εἰκόνα. Τὴν πρωίαν μάλιστα περιετήρησεν ὁ ποιμὴν ὅτι ἡ εἰκὼν εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον.

¹ Εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τάσσουν καὶ οἱ κτηνοτρόφοι ἄρρωστα ζῶα των νὰ θεραπευθοῦν, ὑποσχόμενοι νὰ τὰ σφάζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων καὶ διανείμουν τὸ κρέας εἰς τοὺς πανηγυριστὰς δωρεὰν (χφ. σ. 162 καὶ 199).

² Βλ. Στίλπ. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν τῇ νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, Λαογρ., τόμ. 6 (1917), σ. 192 κ. ἑξ. καὶ Δημ. Λουκάτου, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958 - 59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 266.

εἰς παρακειμένην δὲ πλάκα «ἐφαινότανε μόνο τὸ ποδάρι τῆς Παναγίας, ὅταν αὐτὴ πάτησε πάνω, γιὰ νὰ πάρῃ τὴν εἰκόνα. Ἀκόμη καὶ σήμερα στὸ δρόμο φαίνεται τὸ ποδάρι τῆς Παναγίας πάνω στὴν πέτρα (βλ. εἰκ. 6). Τότε ἀποφασίσανε κ' ἐχτίσανε τὴν Παναγία τὴν Καστριανὴ στὸ μέρος ποὺ βρίσκεται τώρα (χφ., σ. 311).

Τὸ ποδάρι τοῦτο τῆς Παναγίας, δηλαδὴ τὰ ἴχνη τοῦ ποδός της, ἐπὶ τῆς πλακὸς ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Καστριανὴν (εἰκ. 6) λέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ «τσαρούχι τῆς Παναγίας» (χφ., σ. 311).

Εἰκ. 5. Ἡ Παναγία ἢ Καστριανή.

Εἰς τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς νήσου εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ προφήτου Ἡλία. «Ὁ Ἄι Λιάς ἔχει τὴν ἐκκλησία του στὸ ἀψηλότερο βουνό· ἐκεῖ δὲν εἶχανε οἱ ἄθρωποι νερό. Γιὰ νὰ τοὺς ἀποδείξῃ τὴν πίστι του στὸ θεὸ ἐκτύπησε μὲ τὸ δαβρί (=ράβδον) ντου τρεῖς φορές κ' ἐβγήκε νερό. Ἀπὸ τότε χτίζουνε τὴν ἐκκλησία του στὸ ἀψηλότερο βουνό.

Ἐμεῖς ἐδῶ ὅταν εἶναι ἀνοβρία κάνομε λιτανεῖα ἐκεῖ ψηλὰ στὸν Ἄι Λιά. Τὴν προηγουμένη βραδυνὰ φέρνομε ἐκεῖ καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Καστριανῆς (χφ., σ. 362).

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας, ἐνῶ ὁ κόσμος ὅλος εὐρίσκεται γονυπετής, γίνεται ἡ ἐκφορὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς εἰκόνας καὶ ἡ περιφορὰ της γύρω ἀπὸ τὸν ναόν, ἐνῶ οἱ παρευρισκόμενοι εὐχονται, νὰ βρέξῃ ὁ Θεός.

Ὁ Ἰω. Ψύλλας (ἐνθ' ἀν., σ. 14 κ.έξ.) ὑποπτεύει ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἐπιβίωσις σχετικῆς ἀρχαίας λατρείας. Ὁ μυθικὸς Ἀρισταῖος παραδίδεται ὅτι ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης βωμὸν εἰς τὸν Δία Ἰκμαῖον εἰς στιγμὰς κινδύνου

καταστροφῆς τῶν κατοίκων ἐκ τῆς ξηρασίας καὶ ἐπέτυχε μὲ θυσίας πρὸς τὸν Θεὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ καύσων καὶ πνεύση δροσερὸς ἀήρ¹, ἔκτοτε δὲ συνεχίζετο κατ' ἔτος ἡ τέλεισις τῆς θυσίας ταύτης.²

Ἄξια σημειώσεως ἔτι εἶναι ἡ ὑπαρξις ἐν Κέα τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ, ἣτις, ὡς γνωστόν, ὑπάρχει εὐρύτατα διαδεδομένη ἰδίᾳ εἰς Ρωσίαν· (βλ. *Oskar Looritz, Der heilige Kassian und die Schaltjahrelegende, Helsinki 1954* εἰς βιβλιοκρισίαν μου ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 16 (1956/57), σ. 317-323 καὶ σ. 580).

Ἡ παράδοσις ἐνταῦθα (χφ., σ. 158-159) ἀναφέρει, ὅτι «ἦτανε ἓνας δικηγόρος, ποὺ δὲν τὸν ἐδεχότανε οὔτε ἡ Κόλασι οὔτε ἡ Παράδεισο. Περνῶντας ὁ δικηγόρος

Εἰκ. 6 Τὸ ποδάρι τῆς Παναγίας.

ἀπὸ τὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Κασσιανοῦ, ἐμπῆκε στὸ κελλί του. Ἀπέξω περνούσανε διάφορα κάρα φορτωμένα λιβάνι, κεριά, πρόσφορα, λάδι γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο.

Ὁ δικηγόρος ἐρώτησε τὸν Ἅγιο Κασσιανό, γιὰ ποιὸν εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ φορτώματα κ' ἐκεῖνος τοῦ ἔπε, πὼς εἶναι γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Τότες τοῦ λέει ὁ δικηγόρος : Θὰ σοῦ κάμω μιὰν ἀναφορὰ νὰ τὴν πᾶς στὸ Χριστό· κ' ἔκαμε τὴν ἀναφορὰ καὶ τὴν πῆγε στὸ Χριστό.

Ὁ Χριστὸς ἐζήτηξε ἀμέσως νὰ τοῦ φέρον τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Ἐκάλεσε τὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελο καὶ τοῦ εἶπε : Θέλω νὰ μοῦ φέρῃς τὸν Ἅγιο Νικόλαο ἀμέσως. Ἐτρεξε κ' ἐπῆγε καὶ τὸν εὔρηκε στὴν Μαύρη Θάλασσα, ὅπου εἶχε πνιγῆ ἓνα καράβι κ' ἐκρατοῦσε ἓνα μικρὸ παιδί καὶ τὸ ἔσωσε. Πῆρε τὸν Ἅγιο Νικό-

¹ Ἀπολλ. Ροδ., Ἀργοναυτ. Β' 516-529.

² Βλ. καὶ *M. Nilsson, Griechische Feste, Leipzig 1906*, σ. 6.

λαο καὶ τὸν πῆγε στὸ Χριστό. Τὸν ἐρώτησε ὁ Χριστός: Ποῦ ἦσουνα, "Αγιε Νικόλαε;" ἤμουνε στὴ Μαύρη θάλασσα κ' ἐπνίγεντονε ἓνα καράβι κ' ἔσωσα αὐτὴ τὴν ἀθῶα ψυχή. Ἐσὺ Κασσιανέ, τί ἔκανες ἀπὸ τὸ πρωί; λέει: Ἐδιάβαζα στὸ κελλί μου. Λέει του ὁ Χριστός τοῦ Κασσιανοῦ; Για τιμωρία σου θὰ γιορτάζης κάθε τέσσερα χρόνια».

Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων προέρχονται αἱ παραδόσεις περὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Λιάπηδων καὶ τῶν καταστροφῶν ἀπ' αὐτοὺς (χφ., σ. 61, 64-65, 353). Πειρατικά ἐπιδρομαὶ τῶν Λιάπηδων ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀστυπάλαιαν¹.

Λιάπηδες ἐκαλοῦντο κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν οἱ ἄτακτοι στρατιῶται, οἵτινες παρεδίδοντο εἰς παντὸς εἶδους διαρπαγὰς καὶ αὐθαιρεσίας.

Ἡ Κέα, ὅπου τὸ 1825 ἐγένετο ἡ συγκέντρωσις 2000 Λιάπηδων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προσβολῆς τῶν παραλίων τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ Ἰμβραήμ, ὅστις κατέστρεφε τὴν Πελοπόννησον, ὑπέστη ἀνηκούστους καταστροφὰς ὑπὸ τῶν ἀτάκτων τούτων στρατιωτῶν. Τόσον δὲ φαίνεται ὅτι εἶχε δεινοπαθήσει ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐκ τῶν αὐθαιρεσιῶν των, ὥστε ἔκτοτε ὁ λαὸς νὰ προσδιορίζῃ γεγονότα μὲ τὴν φράσιν: «Ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶ Λιάπηδω»,² πρὸς δὲ καὶ παλαιότερας παραδόσεις περὶ ἐρημώσεων ὑπὸ πειρατῶν νὰ ἀποδώσῃ καὶ αὐτὰς εἰς τοὺς Λιάπηδες, ὡς ἐπὶ παραδ. τὴν περὶ τῆς τυφλώσεως τῶν ἀποβιβασθέντων πειρατῶν ἐντὸς τῆς μάνδρας διὰ ριφθέντος εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ τυροκόμου ζέοντος γάλακτος (χφ., σ. 61).

Πλὴν τῶν διηγήσεων ὁμως τούτων ἀπαντοῦν ἔτι καὶ παλαιότεραι, ἀναφέρουσαι περὶ καταστροφῶν ὑπὸ πειρατῶν (χφ., σ. 145-47, 351-352).

Σημειωτέα ἔτι καὶ ἡ παράδοσις περὶ γερωντοκτονίας³ καὶ τῆς καταργήσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου ὑπὸ βασιλέως, ὅτε ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ἢ ἐκ τῆς ἐμπειρίας σοφία τῶν γερόντων (βλ. χφ., σ. 359 καὶ Ἰωάνν. Ψύλλα, ἔνθ' ἀν., σ. 79).

Αἱ Νεράϊδες εἰς τὰς περὶ αὐτῶν παραδόσεις μὲ χαρακτηριστικὰ ὅμοια ὡς καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἰδίᾳ εἰς τὰς νήσους, καλοῦνται Ἀνεράϊδες καὶ Καλὲς Κυράδες (βλ. χφ., σ. 14-16, 166-168, 169, 235, 261, 356, 426).⁴ Τὰ δαιμονικὰ ὄντα ταῦτα ἐμφανίζονται κατὰ τὴν μεσημβριαν (βλ. χφ., σ. 16, 66, 235, 356).

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἀστυπάλαιαν (19 Αὐγ. - 2 Σεπτ. 1957), Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 9-10 (1955-57), σ. 410-411.

² Βλ. Ἰωάνν. Ψύλλα, ἔνθ' ἀν., σ. 254-56.

³ Ἡ παράδοσις καὶ ἀλλαχοῦ βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Μῆλον (31 Αὐγ. - 14 Σεπτ. 1959), Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 292.

⁴ Βλ. καὶ Ἰωάνν. Ψύλλα, ἔνθ' ἀν., σελ. 14 σημ. 2, 214-215, 307-8.

Παραδόσεις περί υπάρξεως θησαυρῶν ἀναφέρονται : εἰς θέσιν ἐγγύς τῆς πρωτευούσης Κέας (Χώρας) (χφ., σ. 57, 140)· εἰς τὸ Φωτειμάρι ἀπέναντι εἰς τὸ Κάστρο τῆς Χώρας (χφ., σ. 14)· εἰς τὸ Μυλοπόταμο (χφ., σ. 144)· εἰς τὶς Σπόδες (χφ., σ. 248) καὶ εἰς τὴν Ἀργόλα πλησίον τῆς Φλέας. (χφ. σ. 257).

Εἰς τὰ καταγραφέντα καὶ ἠχογραφηθέντα δημόδη ᾄσματα παρατηρεῖ τις τὴν ἔλλειψιν γενικῶς τῶν παλαιότερων ἀκριτικῶν. Ἐκ τούτων κατεγράφη μόνον τὸ εὐρέως, ὡς πανελλήνιον ἄλλῶστε, ἀπαντῶν ᾄσμα «Ὁ ὕπνος τοῦ ἀγούρου καὶ ἡ λυγερὴ ποῦ ἐπιζητεῖ νὰ τὸν ἐξυπνήσῃ προώρως», τὸ ὁποῖον ὀφείλει τὴν τοιαύτην διάδοσιν τοῦ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὡς γαμηλίου ᾄματος.¹ Δὲν ὑπάρχουν ἔτι, ὅσον τοῦλάχιστον ἀντελήφθην, καὶ τραγούδια τῆς κατηγορίας τῶν παραλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν διαδεδομέναι εὐρέως εἰς τὰς λοιπὰς νήσους τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων. Πληροφορίαὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων τὴν ἡλικίαν ἀναφέρουν ὅτι παλαιότερον ἤδοντο καὶ τὰ ᾄσματα ταῦτα καὶ ὅτι βαθμηδὸν ἐγκατελείφθησαν. Ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη ἴσως ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν ἐκ τῶν ἀποίκων, ὡς ἀνωτέρω, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ἐκ τῆς ἠχογραφηθείσης ὕλης εἰς ταινίας μαγνητοφώνου σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς παραλογὰς καὶ τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια :

1. Τώρα τὰ πουλιὰ τώρα τὰ χελιδόνια. (Ὁ ὕπνος τοῦ ἀγούρου καὶ ἡ λυγερή). (χφ., σ. 440).

2. Κάτω στὴ Ρόδο στὸ Ροδονήσι (τραγούδι τῆς Ρωμοπούλας ποῦ δὲν παίρνει Τοῦρκον ἄντρα). (χφ., σ. 441).

3. Ἐμάθετε τί ἴγνη στῆς Πάτρας τὰ χωριὰ (φόνος νέας ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς). (χφ., σ. 448).

4. Κάτω στὸ γαλὸ κάτω στὸ περιγιάλι. (χφ., σ. 450).

Ἤχογραφῆθη ἔτι καὶ ἡ μελωδία τοῦ θρήνου τῆς Μεγ. Παρασκευῆς (χφ., σ. 439).

Χοροὶ τοῦ τόπου τῶν ὁποίων ἡ μουσικὴ ἠχογραφῆθη εἶναι : ὁ *συρτός*, ὁ *μπάλος*, ἡ *πόλκα* καὶ τὸ *βουργάρικο*.

Ἐκ τῶν ἐργατικῶν ᾄσμάτων ἀναφέρομεν τὸ τραγούδι τοῦ θέρου,² τοῦ ὁποίου δημοσιεύεται κατωτέρω (σ. 266) ἡ μουσικὴ ἐκ καταγραφῆς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Περιστέρη.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς λαϊκῆς λατρείας σημειοῦμεν ὅτι τὸ ἔσπέρας τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου μετὰ τὸ δεῖπνον ἀφήνεται τὸ τραπέζι ἐστρωμένον μὲ τὰ φαγητά : «*δὲν τὸ σηκώνουν μέχρι τὸ πρωὶ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας*» (χφ., σ. 135).

¹ Βλ. περὶ τοῦ ᾄματος Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὸ δημῶδες ᾄσμα «Ὁ ὕπνος τοῦ ἀγούρου καὶ ἡ λυγερή», Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 229 κ. ἐξ., 245-46.

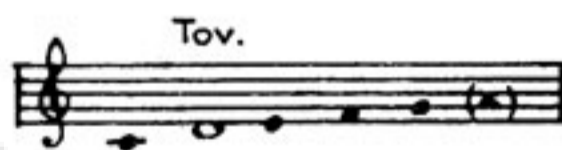
² Τοῦ ᾄματος παραλλ. ἀπαντᾷ καὶ εἰς Κύθνον (βλ. Ἐθν. Μουσ. Συλλ. Λ.Α. ἀρ. 3963).

Ἡ συνήθεια αὕτη, ἀπαντῶσα καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν αἰτιολογεῖται ἐνταῦθα διὰ ποῖον σκοπὸν γίνεται, ὡς ἐπὶ παραδ. ἐν Μήλω, διὰ τὰ ἔλθη τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ τὰ φάη.¹

Τὸ στοιχειὸ τῆς οἰκίας, προστάτης αὐτῆς, πιστεύεται ὅτι εἶναι ὁ ὄφις τοῦ σπιτιοῦ: «Τὸ φίδι εἶναι ὁ ἥσκιος τοῦ σπιτιοῦ καὶ δὲν τὸ σκοτώνομε» (χφ., σ. 148).

♩ ~ 72 - 78

Πα - ρα - - στη - μό, — πα - ρα - γλυ - μό — μ'ε -
 βά - λαν νά, — γιὰ νά δε - ρί - - - ζω, γιὰ
 νά — μέ δέρ - νηό ἄ - νε - μος κι ὁ ἥ - λιος
 νά, γιὰ νά μαυ - ρί - - σω, κρί - δι - νο, — κρί. δι -
 νο ψω - μί - και γὰ - - λα κι ὀ. λη μέ - κι ὀ. λη -
 μέ - ρα μέσ' - στή - σκά - - - λα.

Ὡς αἰτιολογία τῆς λατρευτικῆς συνηθείας τῆς παρασκευῆς κολλύβων κατὰ τὸ Ψυχοσάββατον τῶν Ἁγίων Θεοδώρων λέγεται ὅτι «τῶν Ἁγίων Θεοδώρων βράζομε τὸ κόλλυβο, πειδῆς ὁ Ἅγιος Θεόδωρος εἶπε στὸν κόσμον νὰ μὴ φᾶνε κρέας τὴν ἀποκριὰ γιὰτ' ἦτανε δηλητηριασμένο τὸ κρέας. Τὸ εἶχε δηλητηριάσει ὁ βασιλιάς, γιὰ νὰ πεθάνη τὸν κόσμον, πειδῆς ἐπήγαινε τότε ὁ κόσμος μὲ τὴ θρησκεία τοῦ Θεοῦ κι αὐτὸς δὲν ἐπίστευε.

¹ Βλ. ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 292.

Ἄγιος Θεόδωρος εἶπε νὰ μὴ φᾶνε κρέας, ν' ἀποκριώσουνε, ἀλλὰ νὰ βράσουνε σιτάρι γιὰ νὰ φᾶνε. Ἔτσι δὲν φάγανε κρέας καὶ δὲν πέθανε ὁ κόσμος.

Γι' αὐτὸ τῶν Ἁγίῳ Θεοδώρῳ ὁλος ὁ κόσμος βράζει σιτάρι» (χφ., σ. 325).

Ἡ ἀγροτικὸς βίος ἔχει διαμορφωθῆ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς κατοικίας τῶν ἀγροτῶν συμφώνως πρὸς τὴν ἰδιόμορφον ἐνταῦθα συγκρότησιν τῆς κοινωνίας, ἦτοι τοὺς προεστούς, τοὺς ἄρχοντας, καί, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τοὺς δουλοπαροίκους, καλλιεργητὰς τῆς γῆς, οἱ ὁποῖοι ἐξηρτῶντο ἀπολύτως ἐκ τῶν ἀρχόντων. Οὗτοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν ὑπαιθρον ἐντὸς τοῦ καλλιεργουμένου κτήματος, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο καθοικιά καὶ καθέδρα. Ἡ κατοικία των μὲ πολὺ στενὴν καὶ χαμηλὴν εἴσοδον, μονόσπιτο στενοεπίμηκες, ἐκαλεῖτο, ὡς καὶ μέχρι σήμερον, στάβλος.¹ Τὰ καλλιεργούμενα κτήματα, κυρίως τὰ γόνιμα, εἶναι περιτετοιχισμένα καὶ λέγονται κλείσματα (χφ., σ. 173, 311), ἐντὸς δὲ τούτων συντηρεῖται σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἡ ὁποία εἶναι οἰκόσιτος. Διὰ τὰ ποίμνια ὑπῆρχον παλαιότερον, περιορισμένως πλέον σήμερον, ἐκτεταμένα ἀπεριφρακτοὶ περιοχαί, αἱ ὁποῖαι καλοῦνται βολαί (χφ., σ. 435).²

R É S U M É

Mission folklorique à l'île de Kéa (15-29 Août 1960)

Le matériel relevé lors de la mission folklorique à Kéa s'étend sur 452 pages. Il contient des manifestations sur la vie matérielle, sociale et spirituelle du peuple, à savoir sur l'habitation, les vêtements, l'agriculture, les pratiques pendant la naissance, le mariage et la mort, la religion, le culte populaire et la magie; l'astrologie et la météorologie, la divination, les chansons, les contes, les proverbes etc.

De ce matériel l'auteur examine brièvement quelques contes, comme celui a) du Lióndas (Λιόντας), lion, (voir supra, p. 258-260 et fig. 3 et 4). Il s'agit d'un monument colossal, de l'année 600 A.C. Au dire des habitants ce lion fut pétrifié en cet endroit par les fées (Neráïdès), qui sont des êtres démoniaques et se présentent partout en Grèce sous les figures des belles femmes.

Le nom «Neráïda» provient de l'ancien Grec «Néréïis» (Νηρηίς), mot qui désignait les nymphes de la mer. La croyance que les «Neráïdès» fré-

¹ Περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς αὐτοῦ βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἡ ἀγροτικὴ κατοικία (ὁ στάβλος) εἰς τὴν Κέα, Ἔπετ. Ἐταιρ. Κυκλ. Μελετῶν, τόμ. 2 (1962), σ. 755-760.

² Βλ. καὶ Ἰω. Ψύλλαν, ἐνθ' ἀν., σ. 162 - 63. Εἰδικώτερον περὶ τῶν βολῶν τῆς Κέας βλ. Ἰωακ. Βιοβίζη, Αἱ βολαὶ τῆς νήσου Κέας, Ἔπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. ΙΘ' (1949), σ. 26-74.

quentent surtout les sources, fleuves et vallons est très répandue aujourd'hui et survit de l'antiquité.

Il faut noter qu'un mythe pareil à celui décrit plus haut, existait déjà dans l'antiquité (voir supra, p. 259). Il est mentionné par Héraclite de Pontus (FHG, vol. II, p. 214. ed. C. Müller).

Viennent ensuite les contes: b) sur la forteresse en ruines de Ste Marina (voir plus haut, p. 257-58 et fig. 2) et la construction de l'église de la Sainte Vierge appelée Castriani (voir p. 261-62, fig. 5, 6); c) sur une caverne se trouvant au sud de l'île où, selon la croyance du peuple, vivait le Cyclope Polyphème (voir p. 260-261); d) sur les Saints Anargyres, médecins, auxquels on sacrifie, le jour de leur fête, des bêtes (voir supra, p. 261); e) sur la procession qui a lieu, dans la période de sécheresse en l'honneur du Prophète Élie, dont l'église se trouve sur la plus haute cime de la montagne de l'île, pour attirer la pluie. Sur la même place existait dans l'antiquité un autel (βωμὸς) consacré à Zeus à qui les habitants offraient des sacrifices dans le cas de sécheresse (voir supra, p. 262-263); f) D'autres contes traitent: des destructions provoquées dans l'île de Kéa par les invasions des corsaires (voir supra, p. 264), de Saint Cassien, dont la légende est très répandue chez les peuples slaves et surtout en Russie (voir supra, p. 263-264) etc.

L'auteur a enregistré également sur bandes de magnétophone 31 mélodies et danses populaires (voir supra, p. 265-66).

Β΄.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΟΘΩΝΟΥΣ, ΕΡΕΙΚΟΥΣΑΝ ΚΑΙ ΜΑΘΡΑΚΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ (6-28 ΙΟΥΛΙΟΥ 1960)

ΥΠΟ ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Αἱ νησίδες Ὀθωνοί, Ἐρείκουσα καὶ Μαθράκι¹ εὑρίσκονται βορείως τῆς Κερκύρας εἰς θέσιν τριγώνου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀπέχουσαι περὶ τὰ 7 ναυτικὰ μίλια ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς Κερκυραϊκῆς ἀκτῆς, πλὴν τῶν Ὀθωνῶν, οἵτινες ἀπέχουν ἀπὸ τῆς Κερκύρας περὶ τὰ 14 μίλια.

Περὶ τῶν νήσων τούτων δὲν ἔχουν γραφῇ ἰδιαίτεροι μελέται, λαογραφικοῦ ἢ ἱστορικοῦ περιεχομένου, οὐδὲ συλλογὴ τις λαογραφικῆ ἢ γλωσσικῆ ἐφέρετο μέχρι τοῦδε εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν παλαιότερων μελετητῶν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τῆς Κερκύρας ἐλάχιστοι ἀνέφερον, καὶ μόνον παρεμπιπτόντως, τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν νήσων, εἶναι δὲ

¹ Διατηρῶ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς Νομαρχίας Κερκύρας καὶ τῶν ἀντιστοίχων Κοινοτήτων, μολονότι παραδίδεται ἡ γραφὴ Ὀθωνοί καὶ Ἐρικοῦσα (βλ. κατωτέρω).

ἀξιοσημείωτον ὅτι αὐτὸς ὁ I. Partsch, ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ του περὶ Κερκύρας (Die Insel Korfu, Gotha 1887) οὐδὲ ἐν τῷ χάρτι του περιέλαβε τὰς νήσους ταύτας. Μόνας εἰδικὰς περιγραφὰς τῶν τριῶν νήσων ἀνεῦρον εἰς τὰς συντόμους ἐργασίας: α) Φιλίππου Ν. Οἰκονόμου, Ὀδυσσέως νόστος, ἐν Ἀθῆναις 1937, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ καθ' Ὀμηρον Σχερίη εἶναι ἡ νῆσος Ὀθωνοί, καὶ β) Ὀθωνοί, Ἐρρίκουσα, Μαθράκι (ἔκδοσις ἡμεριδὸς «Ἡ Κερκυραϊκή»), Κέρκυρα 1957, ὅπου δικαίως διαφημίζεται καὶ ἡ γραφικότης τῶν νήσων.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἐπτανησιακὴν εἰδικώτερον ἱστορίαν, ἡ μὲν τύχη τῶν νήσων, αἵτινες δὲν ἦσαν πάντοτε κατοκνημέναι, ἠκολούθησεν ἐκείνην τῆς Κερκύρας καὶ τῶν ἄλλων Ἰονίων, τὰ δὲ ὀνόματά των πολλάκις παρήλλαξαν, ἄλλοτε ἄλλως ἀναγραφόμενα παρὰ τῶν διαφόρων συγγραφέων. Εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χρόνους ὁ τραγικὸς ποιητὴς Λυκόφρων (ἀρχαὶ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) ἀναφέρει τὴν νῆσον Ὀθρωνόν, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν κατέφυγεν ὁ Εὐβοεὺς Ἐλεφήνωρ, ὅταν ἐφόνευσεν ἄκων τὸν πάππον του Ἄβαντα. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ νῆσος ἦτο πλήρης ὄφρων, διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀμαντίαν, πόλιν τῆς Ἡπείρου.¹

Τὸ ὄνομα Ὀθρωνὸς εὐρίσκεται ἔτι παρ' Ἡσυχίῳ (5ος αἰὼν μ.Χ.)², ἤδη ὁμως ἀπὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀναγραφῆ καὶ ὡς *Θορωνός* (Thoronos) ὑπὸ τοῦ Πλινίου³, μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος συναντῶμεν παρὰ Προκοπίῳ τὸ νεώτερον ὄνομα καὶ δὴ εἰς πληθυντικόν, περιλαμβάνον καὶ τὰς τρεῖς νήσους: *Ἰοθηνοὶ δὲ καλοῦνται τανῶν αἱ νῆσοι αὗται*.⁴

Ὅσον διὰ τὸ χωριστὸν ὄνομα τῆς Ἐρικούσης ἀναφέρεται ἤδη τοῦτο παρὰ Πλινίῳ (1ος μ.Χ. αἰ.) καὶ Πτολεμαίῳ (2ος μ.Χ. αἰ.) ὑπὸ τὸν τύπον *Ericusa* καὶ Ἐρικούσα,⁵ τὸ δὲ Μαθράκι (ἡ 3η νῆσος) σημειώνεται εἰς τὸν Πλίνιον ὡς *Μαράθη* (Marathe) ἢ *Μαλθάκη* (Malthace).⁶

¹ Βλ. *Λυκόφρ.*, «Ἀλεξάνδρα», στ. 1034-1044 (ἔκδ. Scheer, 1881).

² Βλ. λέξ.: «Ὀθρωνός, ἡ πρὸς Κερκύρα νῆσος».

³ *Hist. Nat.* IV, 19, 1.

⁴ Ἱστορ. Β', IV, 22 D (σ. 575, στ. 3 κ.έξ., Βόννης). Τὸ πλήρες κείμενον: *Ταύτης γὰρ τῆς θαλάσσης [ἀπὸ Σικελίας εἰς Κέρκυραν] οὐδαμῇ νῆσον τεθέσθαι, ὅτι μὴ τρεῖς, οὐ πολλῶ ἀποθεν τῆς Φαιακίδος, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων τριακοσίων, ἀγχιστά πη ἀλλήλων οὔσας, βραχείας κομιδῇ καὶ οὐδὲ ἀνθρώπων ἐχούσας οἰκία οὔτε ζώων οὔτε ἄλλων τὸ παράπαν οὐδέν*.

⁵ Βλ. Πλινίου, *Hist. Nat.* IV, 19, 2 καὶ Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγρ. ὑφήγ.*, III, 13, 9. Σημειωτέον ὅτι Ἐρικούσα ἢ Ἐρικούσσα ὀνομάζετο καὶ μία τῶν Λιπάρων νήσων παρὰ τὴν Σικελίαν (βλ. Στράβ. VI, 276, Πλίν., N. H. III, 14, 7).

⁶ *Hist. Nat.* IV, 19, 2. Πολλοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα φυτὰ (ἐρείκη καὶ μάραθρον ἢ μάραθρον) ἀλλὰ δὲν διεπίστωσα πληθωρικὴν παρουσίαν τῶν φυτῶν τούτων εἰς τὰς νήσους.

Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐφθάρησαν ἢ ἀντικατεστάθησαν. Οὕτω ὁ Ἄραψ γεωγράφος Idrisi (ζήσας ἐν Σικελία κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα) ὀνομάζει τοὺς Ὀθωνοὺς *Thano*.¹

Εἰς τοὺς πορτολάνους τοῦ 16ου αἰῶνος αἱ νῆσοι ἀναφέρονται μὲ τὰ ὀνόματα: 1. Ὀθονοὶ («εἰς τοὺς Ὀθωνοὺς ἀράσσεις εἰς τὴν μερέαν τοῦ λεβάντε»).² 2. Ἐριχοῦσα ἢ Ριχοῦσα ἢ Ἐρίχουσα³ καὶ Μαυλέρα ἢ Μαυλέρρες.⁴ 3. Σαμαθράκι (Μεγάλο καὶ Μικρό).⁵ Ἐκτοτε ἀναγράφονται εἰς τοὺς διεθνεῖς ναυτικούς χάρτας τὰ αὐτὰ περίπου ὀνόματα ὑπὸ τοὺς τύπους: Fano ἢ Fanu, Merlerga ἢ Mariner καὶ Samathraki ἢ Mandracha.⁶ Τὰ σύγχρονα ὅμως λαϊκὰ ὀνόματα εἶναι: Ὀθονοὶ ἢ Θονοί, Ἐρείκουσα ἢ Ρουῖξα καὶ Μαθράκι. (Ἐθνικά: Θονιώτης, Ρουξιώτης, Μαθρακιώτης).

Ἐπεσκέφθην τὰς νήσους ταύτας πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης καὶ μελέτην τοῦ λαϊκοῦ βίου, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθ. ἐγγρ. 40556 τῆς 20ῆς Ἰουν. 1960) καὶ παρέμεινα εἰς μὲν τὴν Ἐρείκουσαν ἀπὸ 6-12 Ἰουλίου, εἰς τὸ Μαθράκι ἀπὸ 13-19 Ἰουλίου καὶ εἰς Ὀθωνοὺς ἀπὸ 20-28 Ἰουλίου 1960.⁷

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐμελέτησα μετὰ πάσης δυνατῆς λεπτομερείας τὸν παραδοσιακὸν βίον καὶ τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῶν κατοίκων, οἵτινες προθύμως καὶ μὲ ζῆλον μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὸ ἔργον μου.⁸ Συνεκέντρωσα καὶ ἐκ τῶν τριῶν νήσων πλουσιώτατον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον κατέγραψα εἰς 580 ἐν ὄλω σελίδας χειρογράφου, μεγάλου σχήματος 8ου, καὶ κατέθεσα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 2344.

¹ Βλ. παρὰ *Tomaschek*, Zur Kunde der Balkan-halbinsel (Sitzungsb. der Akad. d. Wiss. in Wien, τόμ. CXIII (1886) (τὴν παραπομπὴν μου ἀνεκοίνωσεν εὐγενῶς ὁ καθηγητὴς Μιχ. Δάσκαρις, 1960). Ὁ τύπος *Thano* δεικνύει ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἦτο τότε ἀκόμη εἰς τὸν ἐνικόν (Ὀθονός), ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ μεταγενέστερον *Fano*.

² Βλ. *Arm. Delatte*, Les portulans grecs (Université de Liège), Paris 1947, σ. 305.

³ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 266, σ. 33 καὶ 305.

⁴ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 190 καὶ 266.

⁵ Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 305.

⁶ Βλ. καὶ παλαιοὺς χάρτας εἰς τὸ Ναυτικὸν Μουσεῖον Πειραιῶς.

⁷ Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπραγματοποιήθη καὶ γλωσσικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰς νήσους, παρὰ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀνατεθεῖσα εἰς τὸν συντάκτην κ. Δημ. Κρεκούκιαν.

⁸ Ἀναγράφω ὡς ἀντιπροσωπευτικὰ τὰ ὀνόματα τῶν Προέδρων τῶν 3 Κοινοτήτων τῶν Ὀθωνῶν Χριστοφόρου Κατέχη, τῆς Ἐρεικούσης Στεφάνου Κατέχη καὶ τοῦ Μαθρακίου Δημητρίου Κασίμη, οἵτινες ἔγιναν φορεῖς τοῦ φιλοξένου πνεύματος τῶν κατοίκων.

Εἰς τὰς σελίδας ταύτας περιέχονται ἐν προχείρῳ ἀναλύσει. α') Ἐκ τοῦ κατὰ παράδοσιν βίου τοῦ λαοῦ: εἰδήσεις λατρείας, μαγείας, μαντικῆς καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἔθιμα γεννήσεως, γάμου καὶ τελευτῆς, στοιχεῖα γεωργικοῦ καὶ ναυτικοῦ βίου, κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ λαϊκοῦ δικαίου, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ὑφαντικῆς καὶ βιοτεχνιῶν, εἰδήσεις περὶ ἐνδυμασιῶν, χορῶν καὶ μουσικῆς, περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν κ.ἄ. β') Ἐκ τῶν μνημείων τοῦ λόγου, ἄσματα 170, δίστιχα 146, παραμῦθια καὶ μῦθοι 30, εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ περιπαίγματα 47, παραδόσεις 103, παροιμίαι 208, αἰνίγματα 21, ἐπῶδα 10, παιδιὰ 8, τοπωνύμια, βαπτιστικὰ ὀνόματα καὶ παρωνύμια, ἰδιωματικαὶ λέξεις, ἐπιφθέγματα, ἐπιφωνήματα κλπ.

Κατετέθησαν ἐπίσης εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον καὶ ταινίαι ἐκ μαγνητοφωνήσεως, εἰς τὰς ὁποίας περιελήφθησαν 120 θέματα, ἦτοι: ἄσματα καὶ δίστιχα 85, ἐκκλησιαστικὰ μέλη 6, μουσικὴ χορῶν 2, νανουρίσματα 7, πεζὰ κείμενα 20 καὶ τινὰ ἐπιφωνήματα ζῶων ἢ θρηνητικαὶ ἐκδηλώσεις κατὰ τὸν γαμήλιον ἀποχωρισμόν.

Αἱ ἰδιαίτεροι παρατηρήσεις μου διὰ τὸν λαϊκὸν βίον καὶ τὴν λαογραφίαν ἐκάστης νήσου ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ι. Εἰς τὴν Ἐρείκουσαν (ἢ Ἐρικοῦσαν) οἱ κάτοικοι, περὶ τοὺς 600, διαβιοῦν μὲ τοπικὴν ἐνότητα καὶ παραδοσιακοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους καθιστοῦν στενωτέρους, ἅφ' ἐνὸς μὲν ἢ εἰς τὸ τρικυμιῶδες πέλαγος ἀπομόνωσης τῆς νήσου (περὶ τὰ 7 ναυτ. μίλια ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Κερκύρας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Μαθράκι καὶ τοὺς Ὀθωνοὺς), ἅφ' ἑτέρου δὲ ἡ κοινὴ ναυτιλιακὴ ὑπηρεσία τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ εἰς μεγάλα ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἡ μετανάστευσις εἰς Ἀμερικὴν, ὅπου καὶ «Ἀδελφότης Ἐρεικουσίων», ὑφισταμένη ἀπὸ τοῦ 1949. Οἱ παραμένοντες κάτοικοι (περὶ τοὺς 450) ἀποζοῦν ἐκ τῶν ἐμβασμάτων, ἐκ συντάξεων καὶ ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς ἀλιείας.¹ Κοινὰ ἐπώνυμα ἐν τῇ νήσῳ (Ἀργυρός, Κατέχης, Κασίμης, Μάνεσης, Ὀρφανός, Δαλιέτος, Μαυρομάτης, Μιτσιάλης) δεικνύουν τὴν ἀρχικὴν οἰκογενειακὴν ἐνότητα, ἣτις φαίνεται ὅτι προέρχεται (ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας δύο νήσους) ἐκ Παξῶν. Κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν «Τὸ νησί κάποτε εἶχε ἐρημώσει, κ' ἦρθαν ἀπὸ τοὺς Ὀθωνοὺς Παξινὲς οἰκογένειες, ποὺ ἦταν ἐκεῖ, καὶ τὸ κατοίκησαν.» Ὡς δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἰκάσωμεν ἀπὸ μεσαιωνικὸν ὀδηγὸν ναυσιπλοΐας (πορτολάνον), ἡ νῆσος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος κατωκεῖτο, ἀφοῦ ὁ ὀδηγὸς ὁμιλεῖ περὶ ἐκκλησίας. [Εἰς τὴν Ἐρείκουσαν...]

¹ Εἰς παλαιότερους χρόνους ἡ νῆσος εἶχεν ἴδιον στόλον ἰστιοφόρων, ὅστις, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν γεροντοτέρων ἔφθανε τὰ 70 πλοῖα, χωρητικότητος ἀπὸ 25 μέχρι 150 τόννων.

τὸ ἄραμα τῶν παραβίων ἔναι εἰς τὴν μερέαν τῆς ὄστριας... καὶ τὸ νερὸ ἔναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὴν σπιάντζα τὴν μεγάλη». ¹ Εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σημεῖον εὐρίσκεται καὶ σήμερον ὁ ναὸς τῆς ἁγ. Τριάδος μετὰ τοῦ νεκροταφείου καὶ ὁ νεώτερος τοῦ ἁγ. Νικολάου.

Εἰς τὸ συγκρότημα τῶν δύο τούτων ναῶν, οἵτινες μετὰ τοῦ παρακειμένου κελλίου τοῦ ἐφημερίου καὶ τοῦ ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Ἄ. Συγγροῦ (1912) Δημοτικοῦ Σχολείου ἀποτελοῦν τὸ θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον τῆς νήσου, τελοῦνται αἱ πανηγύρεις καὶ αἱ σχολικαὶ ἐορταί, χρησιμοποιοῦσαι ὡς λεωφόρον εἰς τὰς λιτανείας καὶ τὰς παρελάσεις των τὴν ἀμμώδη καὶ γραφικὴν παραλίαν (βλ. εἰκ. 1). ²

Κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ νῆσος εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκλεισθῇ καὶ ἐπὶ 15 ἢ 20 ἡμέρας, πρᾶγμα ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀποθηκευτικὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. ³

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου (ἐμβαδοῦ 4 τετρ. χιλιομ. καὶ μὲ ἀνώτατον ὑψόμετρον 134 μ.) κατοικεῖται εἰς ἐσκορπισμένους συνοικισμούς, οἵτινες φέρουν ὀνόματα μὲ τὴν κατάληξιν -άτικα (Κασιμάτικα, Νικολάτικα, Γκριτσάτικα, Δαμασκάτικα κλπ.) καὶ ἀποτελοῦν μικρογραφίαν χωρίων. Ἐμπορικὸν κέντρον εἶναι τὸ «Πόρτο» (Λιμάνι) καὶ μεσογειακώτερος συνοικισμὸς τὰ «Δέντρα». Ἡ ἄρδευσις γίνεται δι' ἀγροτικῶν γερανῶν.

Οἱ κάτοικοι, ὀνομαζόμενοι κοινῶς Ρουξιῶτες ἢ Ρουκουσιῶτες (καὶ ἡ νῆσος Ροῦξα), συναντῶνται ἐκάστοτε εἰς τοὺς δύο λιμένας τῆς νήσου, δσάκις ὑπάρχει ἀπόπλους ἢ ἀφιξίς πλοιαρίου, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγ. Νικολάου, καὶ κυρίως κατὰ τὴν τριήμερον πανήγυριν τοῦ Πάσχα, ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς Κυριακῆς μέχρι τοῦ ἀπογεύματος τῆς Τρίτης. Ἐνδιαφέρει ἀπὸ λατρευτικῆς ἀπόψεως ὁ τοπικὸς πανηγυρισμὸς τοῦ Πάσχα, διότι δεικνύει παράδοσιν σαφῶς ἐπτανησιακὴν. Ἡ «Ἀνάστασις» τελεῖται καὶ ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ ἐσπέρας τοῦ

¹ Βλ. *Arm. Detatte*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 305-306.

² Τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον εἶναι διτάξιον, λειτουργεῖ ὁμως ἀπὸ καιροῦ μὲ ἓνα μόνον δημοδιδάσκαλον, τὸν κ. Κ. Μάνεσην (πολύτιμον πληροφορητὴν μου εἰς τὰ λαογραφικὰ).

³ Οἱ παλαιότεροι διηγοῦνται, ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἰστιοπλοίας ἡ νῆσος ἀπεμονοῦτο ἐπὶ τρίμηνον, πολλάκις δὲ ἐχρειάζοντο 20 ἡμέραι διὰ νὰ φθάσῃ μικρὸν ἰστιοφόρον ἀπὸ τῆς Ἐρεικούσης εἰς τὴν πόλιν τῆς Κερκύρας ἢ τὰνάπαλιν. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατι ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας ἡ νῆσος (ὡς καὶ οἱ Ὀθωνοὶ) ἐχρησιμοποιήθη ὡς τόπος ἐξορίας τῶν Ριζοσπαστῶν (Ἐνωτικῶν) Ἰ. Μομφεράτου, Ἡ. Ζερβοῦ-Ἰακωβάτου κ.ἄ. (Δεικνύεται εἰσέτι ἡ οἰκία Γ. Κατέχη, ὅπου παρέμεινεν ὁ Ἰ. Μομφεράτος, νυμφευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ τὴν Ἀγγελικὴν Μάνεση). Σήμερον, παρὰ τὴν εὐχερεστέραν διὰ βενζινοπλοίων ἐπικοινωνίαν, ἡ νῆσος ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῇ ἑαυτὴν ἐν ἀπομονώσει, ἰδιαιτέρως ἐπειδὴ στερεῖται ἱατροῦ καὶ τακτικῆς τηλεφωνικῆς ἢ τηλεγραφικῆς ἐπικοινωνίας, ἐπίσης δὲ καὶ λιμένος μὲ τεχνικὰ ἔργα ἀσφαλείας.

Μ. Σαββάτου, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρωίαν τῆς Κυριακῆς.¹ «Πᾶμε ὅλοι τὸ χάραμα τῆς Κυριακῆς στὴν ἐκκλησιά, ὁ καθένας μὲ τὸ κερὶ του. Ὅταν ἀπολύση, ἀφήνουν ὁ καθένας ἓνα ἄβγὸ κόκκινο γιὰ τὸν παπά, κ' ἔχουν ἄλλα καὶ τσουγκρίζουν. Φιλιόμαστε ὅλοι μὲ τὸ «Χριστὸς Ἄνέστη». Ἄρχίζουμε ἀμέσως τὸ χορὸ στὸ προαύλιο, καὶ ὁ παπὰς πιάνεται πρῶτος. Ἐπειτα φεύγει ὁ κόσμος, νὰ φάῃ στὸ σπίτι του (ἄρνι στὸ φούρνο, ὄχι σουβλιστό) καὶ ξανάρχεται τ' ἀπόγιομα γιὰ τὸν ἑσπερινό. Ἄρχίζουμε πάλι τὸ χορὸ, ὡς ἄργά τὸ βράδυ. Τῆ Νιὰ Δευτέρα γίνεται ξανὰ λειτουργία καὶ χορός, ὡς τὸ μεσημέρι. Τ' ἀπόγιομα κάνουμε ἐπισκέψεις σ' ὅλα τὰ

Εἰκ. 1. Ἡ λιτανεὶα τῆς Τρίτης τοῦ Πάσχα διὰ τοῦ ἀμμόδου αἰγιαλοῦ (*Ερείκουσα).

σπίτια. Τὴν Τρίτη ἀρχίζουμε πάλι μὲ λειτουργία στὸν Ἅγι Νικόλα. Ἀκολουθεῖ ἡ μεγάλη λιτανεὶα τῶν εἰκόνων, ποὺ γυρίζει σχεδὸν σ' ὅλες τὶς γειτονιές. Μπροστὰ πάει ὁ σταυρὸς καὶ τὰ ξαφτέρουγα καὶ τὸ σχολεῖο μὲ τὴ σημαία. Καὶ τελειώνει πάλι ἡ μέρα μὲ χορὸ» (χφ., σελ. 23).

Ἡ ἐνδυμασία τῶν κατοίκων εἶναι σήμερον ἀπλοποιημένη καὶ ἀστική, ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς νέας γυναῖκας, διατηρεῖται ὅμως καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀμφίεσις τῆς παλαιᾶς νησιώτισσας, μὲ κύρια χαρακτηριστικὰ τὸ μαντήλι τῆς κεφαλῆς («μαῦρο», «καφένιο» ἢ «χρωματιστό», ποὺ αἱ νεώτεροι τὸ φοροῦν «ἀλαφάτσα»), τὸ ἄσπρο ποκάμισο (πάννινο ἢ «καμπρένιο»), τὸ φουστάνι

¹ Πρὸβλ. Δημ. Σ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικη Λατρεία, Ἀθ. 1946, σελ. 257.

(μαῦρο, καφὲ ἢ μπλὲ) καὶ οἱ ἄσπρες κάλτσες τὰ «σκαρτσούνια», ποὺ δίδουν πολλὴν γραφικότητα εἰς τὸ βᾶδισμα καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὸν χορόν.

Εἰς παλαιότερους χρόνους (μέχρι τοῦ 1915) οἱ ἄνδρες ἔφερον βράκαν, ἄσπρες κάλτσες καὶ τσαρούχια, ἄσπρο πονκάμισο, γελέκι σταυρωτὸ καὶ φέσι κόκκινο μὲ φούντες». Αἱ γυναῖκες ἔφερον ἐπίσης «τσιπούνι» καὶ «γιακέτα» ἢ «σιγκούνι», «κότολο» (= ἔσωτερικὴν φούσταν) καὶ «σάλτσα» (ἐξωτερικὴν φούσταν). Ἰδιότυπος καὶ πλουσιωτάτη εἰς διακόσμησιν ἦτο ἡ νυμφικὴ ἀμφίεσις τῆς Ἐρεικουσιώτισσας, κοινὴ σχεδὸν εἰς Ὀθωνοὺς καὶ Μαθράκι, καὶ ἄρκετὰ διάφορος τῆς Κερκυραϊκῆς. Περιελάμβανε «μέρζες» καὶ «φούντες» εἰς τὸ κεφάλι, «πεσελί» χρυσοκεντημένο, «ποδιά» μεταξωτὴ κ.ἄ. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ συνδυασμοῦ Παξιακῶν, Κερκυραϊκῶν καὶ Ἡπειρωτικῶν στοιχείων. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν σημειώνω, ὅτι εἰς τὰ γαμήλια ἔθιμα τῆς Ἐρεικούσης ἰδιάζων εἶναι ὁ θρήνος τῆς ἀποχωριζομένης ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης, ὅστις καλεῖται «τόϊ» (προφανῶς ἀπὸ «τὸ δῖ!») καὶ δεῖγμα τοῦ ὁποίου ἐμαγνητοφώνησα.

Οἱ χοροὶ τῶν Ἐρεικουσιωτῶν εἶναι γραφικοὶ (συρτὸς καὶ σταυρωτὸς), τὰ δὲ συνοδευτικὰ δίστιχα εἶναι κυριώτατα θαλασσινά, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῶν ἀποδημούντων ἢ τὰ αἰσθήματα ἀγάπης τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἀγαπημένων των. Ἡ μουσικότης τῶν κατοίκων παρουσιάζεται ἀξιοσημείωτος, ἴδια κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ἐκτέλεσιν τῶν συνοδευόντων τοὺς χοροὺς ἀσμάτων, ἄνευ ὀργάνων, καὶ μὲ τὰς γυναικείας φωνὰς ἐπικρατούσας. Εἰς τὴν συνοικίαν «τὰ Δέντρα» αἱ γυναῖκες ἐτραγούδησαν, ὁπότε ἐμαγνητοφώνησα ὠραιότατα δημοτικὰ ἄσματα.¹

Αἱ ἐπιχωριάζουσαι παραδόσεις ἐν τῇ νήσῳ ἀναφέρονται συνήθως εἰς θέματα ναυτικά, ταξιδίων, ἀποχωρισμοῦ καὶ ναυαγίων ἢ εἰς θέματα πειρατείας καὶ νυκτερινῶν συναντήσεων. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν σχέσιν τῶν νήσων τούτων πρὸς τὰς ἔναντι Ἡπειρωτικὰς καὶ Ἀλβανικὰς ἀκτὰς, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν κατοίκων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν των γενέτειραν, εἶναι ἡ κατωτέρω ἱστοριομυθικὴ παράδοσις.

«Ἦταν ἓνα βράδυ τρεῖς ἀδερφάδες ἐδῶ στὸ νησί καὶ χειροπλίζανε (=χειρομυλίζανε). Στὸ χειρόπλισμα ἀπάνω τραγουδοῦσαν. Ἦρθανε τρεῖς κλέφτες, ξένοι ἀπὸ τὴν Ἀλβανία, καὶ γυρίζανε στὸ νησί. Ἀκούσανε τὰ τραγούδια καὶ μπήκανε μέσα, νὰ τίς πάρουνε. Μὲ τὸ μέσα ποὺ μπαίνανε, ἡ μίᾳ πρόλαβε κ' ἔσβησε τὴ φωτιὰ κ' ἐκρύφτηκε. Τὶς δύο ἄλλες τίς προλάβανε καὶ τίς κατεβᾶσανε στὸ γιαλό.

¹ Αἱ γυναικεῖαι φωναὶ ἔχουν ὄξυνθῆ καὶ ἐκ τῶν ἐπαναλαμβανομένων καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἀναφωνήσεων, διὰ τὴν πρόσκλησιν τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων των ἐκ μακρινῶν ἀποστάσεων.

Ἐκεῖ πάλι τοὺς ξέφυγε ἡ δεύτερη καὶ κρύφτηκε. Μείνανε μὲ τὴν τελευταία, πὸ τὴ μπάσανε στὴ βάρκα τους κ' ἐφύγανε. Ἐπήγανε στὰ μέρη τους, στὴν Αὐλώνα. Ἐκεῖ μόλις φτάσανε, πῆρε ὁ ἕνας τους τὴν κοπέλα αὐτὴ στὸ σπίτι του. Τὴν εἶχε γιὰ ὑπερέτρια, μὰ εἶδε πὼς ἡ γυναῖκα ἦταν τυχερὴ καὶ τὸ σπίτι ἐπλούταινε. Εἶπε λοιπὸν τοῦ γιοῦ του νὰν τὴν παντρευτῆ κ' ἔτσι ἔμεινε γυναῖκα του. Ἐκανε παιδιά, ἔφτασε στ' ἀγγόνια!

Μιὰ μέρα τὴ ρωτήσανε τ' ἀγγόνια της τί θέλει νὰ τῆς κάμουνε, νὰ τὴν εὐχαριστήσουνε. Αὐτὴ τοὺς ἐζήτησε νὰ τὴν ἀνεβάσουνε ὡς ἀπάνω στὸ βουνό, στὸ Λουγαῖ, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Αὐλώνα, γιὰ ν' ἀντικρύσῃ τὴ θάλασσα. Τὴν πήγανε τ' ἀγγόνια της ὡς τὸ βουνό. Ὄταν εἶδανε τὴ θάλασσα, αὐτὴ τοὺς παρακάλεσε νὰ τὴν κατεβάσουν ὡς τὴ θάλασσα, ἴσα ἴσα νὰ πλύνῃ τὰ χέρια της. Τὴν κατεβάσανε στὸ γιালὸ καὶ τότες ἐκείνη τοὺς ἐζήτησε νὰ τὴν περάσουνε μὲ μιὰ βάρκα στὸ ἀντικρυνὸ νησί, στὴν Ἐρείκουσα, ἴσα-ἴσα νὰ φιλήσῃ τὰ χόματα. Πήρανε αὐτοὶ τότε μιὰ βάρκα κ' ἤρθανε ἀκριβῶς στὸν Ἅϊ Νικόλα, ὅπου ἦταν παλιότερα ἡ ἐκκλησοπούλα, ἀλλὰ τότες ἦταν ἐρειπωμένη. Μὲ μεγάλον κόπο εὗρηκε ἡ γριά τὰ ἐρείπιά της, ἔσκυψε κ' ἐφίλησε τὶς πέτρες καὶ τὸ χῶμα καὶ εἶπε στὰ παιδιά: «—Τώρα εἶμαι εὐχαριστημένη, ἐγγόνια μου!» Καὶ πέθανε. Καὶ τὴν ἐνταφιάσανε ἐκεῖ στὰ ἐρείπια» (χφ., σ. 162-163).

II. Εἰς τὸ Μαθράκι ὁ βίος παρουσιάζεται περισσότερον Κερκυραϊκός, ἰδιαιτέρως λόγῳ τῶν ἐπιγαμιῶν μετὰ τῆς βορειοδυτικῆς περιοχῆς τῆς Κερκύρας (τ' Ἀγύρου) καὶ τῆς συχνότερας χρησιμοποίησεως Κερκυραϊκῶν ἐργατικῶν χειρῶν. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη καταφαίνεται ἀμέσως ἐκ τῆς νεωτεριζούσης ἐνδυμασίας τῶν γυναικῶν καὶ τῆς ποικίλης ἀρχιτεκτονικῆς τῶν οἰκιῶν. Οὐχ ἦττον οἱ Μαθρακιῶται εἶναι καὶ αὐτοὶ καλοὶ ναυτικοί, ἐργαζόμενοι ἐπίσης εἰς μεγάλα ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἔχοντες ἀνεπτυγμένην τὴν ἀλιευτικὴν τέχνην καὶ τὴν τοπικὴν ναυσιπλοΐαν.¹ Οἱ δύο μικροὶ λιμένες τῆς νήσου, ὁ νότιος καὶ ὁ ἀνατολικός, ὅταν συμπληρωθοῦν εἰς τεχνικὰ ἔργα, δύνανται ν' ἀποβοῦν κέντρα σταθμεύσεως κατὰ τὸν διάπλουν τῆς περιοχῆς, ἡ δὲ ἀμμώδης ἀνατολικὴ ἀκτὴ εἶναι ἀπὸ τὰς γραφικωτέρας τῆς Ἑπτανήσου.

Ἡ παλαιότερα χρονολογία τὴν ὁποίαν ἀνέγνωσα ἐν τῇ νήσῳ εἶναι ἡ τοῦ ἔτους 1807, ἐνεπίγραφος εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγ. Νικολάου τῆς «Κάτω Πάντας», δηλ. τοῦ πρὸς τοὺς Ὀθωνοὺς τμήματος τῆς νήσου.

¹ Κατὰ τὰς ἀναμνήσεις τῶν παλαιότερων τὸ Μαθράκι διέθετε περὶ τὰ 30 ἰστιοφόρα, τὰ ὅποια ἔφθαναν μέχρις Αὐλώνος εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν εἰς τὸ Μαθράκι οἱ πρῶτοι οικισμοὶ ιδρύθησαν ἀπὸ τοὺς Παξινοὺς τῶν Ὀθωνῶν, «φυγοδίκους», οἱ ὅποιοι μάλιστα, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σαβίνοι, ἐζήτησαν συζύγους ἀπὸ τὴν Ἡπειρωτικὴν ἀκτὴν καὶ τὰς ἔφεραν ἐδῶ ἐξ ἀρπαγῆς (χφ., σ. 249-250). Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι, ὅταν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου (1571), ἤρχισαν νὰ κινῶνται μὲ περισσοτέραν ἀσφάλειαν οἱ ὑπὸ τοὺς Ἐνετοὺς νησιῶται, ἤλθον Παξινοὶ καὶ Ἡπειρῶται εἰς Ὀθωνούς, ἀπὸ ἐκεῖ δέ, πληθυνομένων τῶν οικογενειακῶν μελῶν, μετεπήδησαν εἰς τὰς νήσους Ἐρείκουσαν καὶ Μαθράκι. «*Μέχρι πέντε γενεές, καταγόμαστε ἀπὸ τοὺς Ὀθωνούς... Ἦτανε ξανά κατοικημένο τὸ Νησί. Αὐτοὶ μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο. Εἶχε σκινάρια μεγάλα ἐδῶ, κ' ἦτανε τὰ καλύβια τους χωμένα μέσα, γιὰ νὰ μὴ φαίνονται ἀπὸ τὸ Ἀλτζερίνους*» (χφ., σ. 229).

Εἰς τοὺς πορτολάνους τὸ Μαθράκι ἀναφέρεται ὡς *Σαμαθράκι*, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται καὶ εἰς τοὺς διεθνεῖς χάρτας.¹

Τὸ Μαθράκι ἔχει ἑκτασιν 3.500 τετρ. μέτρων, μὲ ἀνώτατον ὑψόμετρον 152 μ. καὶ 500 κατοίκους. Ἐκ τούτων οἱ 150 εὐρίσκονται ἐκτὸς τῆς νήσου, εἴτε ὡς ναυτικοὶ εἴτε ὡς ἀπόδημοι καὶ ἐπαγγελματῖαι. Μέχρι τοῦ 1923 ἡ νῆσος ἀνήκεν εἰς τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἐρεικούσης κοινότητα («Κοινότης Ἐρρικούσης καὶ Μαθράκης»), εἰς δὲ τὸ ἔντυπον μητρῶον τοῦ 1844 ἀνευρίσκονται τὰ ἐπώνυμα Ἄργυρος, Κατέχης, Κασίμης, Μάστορας, Ὅρφανος, κ.ἄ. Κοινὰ ἐπίσης φαίνονται καὶ τὰ τοπωνύμια Μαθρακίου καὶ Ἐρεικούσης, συμπέτοντα συνήθως μὲ τὰ τῶν Ὀθωνῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ μὲ τὰ τῶν Παξῶν.

Μικρὸν ὄρος χωρίζει τὴν νῆσον Μαθράκι εἰς δύο τμήματα, τὴν «Ἀπάνω Πάνταν» (τὸ νότιον μέρος) καὶ τὴν «Κάτω Πάνταν» (τὸ βόρειον). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον χωρίζονται καὶ οἱ κάτοικοι εἰς Ἀπανωπαντῖτες ἢ Ἀπανωμερῖτες (40 οἰκογένειαι) καὶ Κατωπαντῖτες (54 οἰκογένειαι), τοῦτο δὲ δημιουργεῖ ἀμίλλαν καὶ μιχροαντιζηλίαν, αἵτινες παρὰ τὰ δυσάρεστα ὁδηγοῦν κάποτε καὶ εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τῶν χώρων. Παλαιότερα ἐκκλησίαι τῆς νήσου εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Κάτω Πάντας, μὲ κειμήλια καὶ παλαιὸν νεκροταφεῖον καὶ μὲ παράδοσιν πανηγύρεως κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ Πάσχα. Εἰς τὴν Ἀπάνω Πάνταν ἐκτίσθη προσφάτως νεώτερος ναός, τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος (Κερκυραϊκὴ ἐπίδρασις), ὁστις ἐορτάζει τὴν 13ην Ἰουλίου. Ἡ ἐορτὴ δίδει ἀφορμὴν εἰς συγκέντρωσιν πανηγυριστῶν ἐκ τῶν τριῶν νήσων καὶ ἐκ τῶν χωρίων τῆς Κερκύρας, μὲ ἐκδηλώσεις χορῶν

¹ Βλ. *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἀν., σ. 305. Σημειωτέον ὅτι ὁ πορτολᾶνος διακρίνει καὶ «Μικρὸ Σαμαθράκι». Πρόκειται διὰ τὴν μικρὰν νησίδα Διάπολο, ποῦ εὐρίσκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς Κερκύρας.

καὶ συμμετοχὴν λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν. Οἱ τοπικοὶ λαϊκοὶ χοροὶ εἶναι ὁ «χωριάτικος» (Κερκυραϊκός), «νησιώτικοι συρτοὶ» καὶ ὁ «σταυρωτός». Ωραιότατα ἐχορεύθη ἀπὸ ὁμάδα Μαθρακιωτισσῶν, κατὰ τὴν πανήγυριν τοῦ 1960, συρτός, τὸν ὁποῖον συνώδευαν δίστιχα ναυτικοῦ περιεχομένου, μὲ τὸ τσάκισμα «χάνομαι γιὰ σέ».

Τὴ θάλασσα τὴν ἀρμυρὴ θὰ τήνε χαλικώσω,

θὰν τήνε στρώσω μάρμαρο, νὰ ἔρω νὰ σ' ἀνταμώσω¹ (χφ., σ. 220-221) κ.ἄ.

Ἡ τοπικὴ ἐνδυμασία διατηρεῖται ἐλάχιστα μεταξὺ τῶν γυναικῶν, ἰδίᾳ ἐκείνων τῆς Κάτω Πάντας. Κατὰ τὰς ἀναμνήσεις τῶν παλαιότερων, οἱ ἄνδρες ἔφε-

Εἰκ. 2. Λαϊκοὶ ὀργανοπαῖκται ἐκ Κερκύρας εἰς πανήγυριν τοῦ Μαθρακίου.

ρον «σέλλα» ἢ «πλατοβράκι» (= βράκαν), γελέκο καὶ σκαλτσούνια ἄσπρα, πάντοτε δὲ ἐφόρουν τρίσαν (ψάθινον πῖλον) κατὰ Κερκυραϊκὴν ἐπίδρασιν. Τῶν γυναικῶν ἡ ἐνδυμασία ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Ἑρεικούσης.

Οἱ οικονομικοὶ πόροι τοῦ Μαθρακίου (ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο νήσων) εἶναι κυριώτατα ἡ ἐλαιοκομία (παραγωγὴ μέχρι 45.000 κιλῶν ἐλαίου), ἡ οἰκιακὴ κτηνοτροφία, ἐλάχιστα δημητριακά, τὰ κηπευτικά, ἡ ἄλεια καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμβάσματα. Οἱ κάτοικοι ζοῦν εἰς χωριστοὺς συνοικισμοὺς οἰοί: τὰ Μπενάτικα, τὰ Γεάτικα, τὰ Κατσουράτικα, Φουριάτικα, Καραγκιουλάτικα, Ρουσάτικα κλπ., τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα ὀφείλονται εἰς παρωνύμια τῶν κυρίων οἰκογενειῶν, ἀπαραίτητα μετὰ τὸν διαχωρισμὸν των. Εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τούτους συγκεντρώνονται κατὰ

¹ Ἀνταγωνιστικῶς οἱ Ρεικουσιώτισσες ἐχόρευσαν ἐπίσης, κατὰ τὴν αὐτὴν πανήγυριν, συρτόν, μὲ τὴν συνοδείαν τοῦ ᾄσματος:

— *Μιὰ κόρη, μιὰ μαργιολινὴ*

κάτω στήν Ἀμμο περπατεῖ... κτλ. (χφ., σ. 210-211).

ομάδας οί κάτοικοι - συγγενείς, τὸν μὲν χειμῶνα παρὰ τὴν ἐστίαν¹, τὸ δὲ θέρος εἰς κοινὸν προαύλιον («ἀφοδιὰν») καὶ συζητοῦν, ἀνταλλάσσουν εἰδήσεις, ἀφηγοῦνται παραμύθια καὶ θρύλους, ἀλλὰ καί... ἀκούουν τὸ ραδιόφωνον. Εὐτυχῶς ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν γυναικῶν εὐφυεῖς ἀφηγήτριαι, αἵτινες μεταδίδουν εἰς τὰς νεωτέρας παραμύθια καὶ ἄσματα (παραλογὰς) μὲ καλὴν μουσικὴν ἐκτέλεσιν. Εἰς μίαν τοιαύτην συγκέντρωσιν, εἰς τὴν συνοικίαν Καραγκιουλάτικα, κατέγραψα καὶ ἐμαγνητοφώνησα πολλὰ κείμενα παραλογῶν καὶ δίστιχα τοῦ γάμου, μὲ ὁμαδικὴν ἐκτέλεσιν καὶ πλήρη διαδοχικὴν σειρὰν (χφ., σ. 261-278).²

Ὁ γάμος εἶναι φυσικὸν νὰ συγκινῇ τὰς μικρὰς κοινωνίας τῶν νήσων τούτων, πολὺ περισσότερον πού οἱ γαμβροὶ ἀναμένονται ἐκ τοῦ ταξιδίου καὶ ἔπειτα πάλιν μεταναστεύουν. Τὰ γαμήλια ἔθιμα καὶ τὰ ἄσματα εἶναι ἐκ τῶν πιστότερον καὶ τελετουργικώτερον διατηρουμένων: «Τὸ πρῶτο βράδυ, πού μπαίνει ἡ νύφη στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, τὴν ὑποδέχεται ἡ πεθερὰ μ' ἓνα μαχαίρι, ἓνα πιάτο ρύζι, μύγδαλα καὶ κουφέτα ἀνακατωμένα. Τὴν περιμένει ἡ πεθερὰ πρὶν μπῆ, καὶ τῆς δίνει τὸ μαχαίρι. Τὸ τσιτάει αὐτὴ στὴν πόρτα ὀρθό, καὶ μένει ἐκεῖ ὡς τὸ βράδυ. Ἐπειτα τῆς δίνει τὸ πιάτο μὲ τὸ ρύζι, καὶ ἡ νύφη ρίχνει μὲ τὴ χουῖφτα τῆς μπρὸς πίσω τρεῖς φορές, ὥστε νὰ ριζώσῃ κ' ἐκεῖ πού ἔφυγε κ' ἐκεῖ πού πάει» (χφ., σ. 262).

Τὸ Μαθράκι ἔχει ἐντὸς τοῦ πελάγους ἰδιάζουσαν ὀριζοντίαν θέσιν διὰ τὰ ἀποδημοῦντα ἢ ἐπανερχόμενα πτηνά, οὕτω δὲ καθίσταται μία τῶν ἐξαιρετικῶν νήσων διὰ τὸ «διάβα» τῶν τρυγόνων καὶ τὸ κυνήγιόν των. Τοῦτο ἔχει ὀδηγήσει τοὺς κατοίκους εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς λεγομένης «κιούδας» (πιθανῶς ἀπὸ τὸ ἰταλ. chiudere=κλείω), ἐνὸς κλειστοῦ χώρου εἰς σχῆμα καλύβης ἀπὸ ξηροὺς κλάδους, ὅπου κρύπτεται καὶ καιροφυλακτεῖ ὁ κυνηγός. Ἐναντι τῆς κιούδας ἔχει οὗτος προηγουμένως στήσῃ πλαστὰ δένδρα, ὅπου ἐπικάθηνται κουρασμένα τὰ πτηνά, ὀλόκληρος δὲ ἢ ἐκ τριῶν καὶ πλέον χιλιομέτρων ράχης τῆς νήσου εἶναι γεμάτη ἀπὸ τοιαῦτα ξηρόδενδρα καὶ κιούδες (βλ. εἰκ. 3).

Τὸ τοπίον τοῦ πέριξ πελάγους μετὰ τῶν νήσων, τῶν νησίδων καὶ τῆς Κερκυραϊκῆς ἀκτῆς εἶναι ἀπὸ τὰ γραφικώτερα τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ βράχοι, αἱ ἀκταὶ καὶ ἡ ἀμμώδης ἀνατολικὴ παραλία ἔχουν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς κατοίκους θρύλους καὶ ἀφηγήσεις, ὅσον καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὴν θάλασσαν. Τοὺς δύο

¹ Τὸ Μαθρακιώτικο σπίτι εἶναι συνήθως ἐπίμηκες μὲ διάδρομον («σαλόνη») εἰς τὸ κέντρον, δύο δωμάτια («καμαρί») ἐκατέρωθεν, πρόσθετον κουζίναν («μαγερειὸ») δεξιά, καὶ ἐν προεκτάσει ὑπόστεγον χῶρον («ξεχυτό»).

² Ἐκ τῶν παραλογῶν τὰς ὁποίας κατέγραψα εἰς τὸ Μαθράκι, πολλαὶ συμπίπτουν πρὸς τὰς τῆς βορείου Κερκύρας, τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὴν καλὴν συλλογὴν τοῦ Ἰ. Κ. Μαρτζούκου, Κερκυραϊκὰ δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθῆναι 1959.

μικρούς βράχους παρὰ τὴν νησίδα Διάπολο, οἱ ὅποιοι ὄντως ὁμοιάζουν πρὸς πλοῖον μετὰ τῆς λέμβου του, οἱ Μαθρακιῶτες ὀνομάζουν «Καράβι» καὶ «Βαρκοῦσαν». «Ἦτανε, λέει, ἓνα καράβι τούρκικο, πὸν ἤθελε νὰ πάη στὸ Διάπολο, νὰ κλέψη τὰ καντήλια τοῦ Ἁγ. Νικόλα, τῆς κλησοπούλας πού ἦναι ἐκεῖ. Ἐρριξε μάλιστα καὶ τὴ βάρκα, γιὰ νὰ βγοῦνε τὰ πληρώματα νὰ κλέψουνε τὴν ἐκκλησιά. Μὰ ὁ Ἁγ. Νικόλας τὰ πέτρωσε καὶ τὰ δύο, ὅπως εἶναι τώρα ἐκεῖ πὸν τὰ βλέπουμε».

Μία ἄλλη παράδοσις ἐξηγεῖ τὴν διαμόρφωσιν ὄλων τῶν νήσων τοῦ συγκροτήματος: «Ὅταν ὁ Θεὸς ἔκανε τὸν κόσμον κ' εἶχε φτειάξει ἐδῶ κοντὰ τὴν Ἰταλία,

Εἰκ. 3. Πρόσοψις τῆς «κιούδας» κυνηγίου (Μαθράκι).

εἶχε ἀκόμα στὰ χέρια του τὶς λάσπες, πὸν τοῦ τέλειωσε ἡ χεριά. Ἐτίναξε λοιπὸν τὰ δάχτυλά του καὶ πέταξε τ' ἀπολασπίδια ἐδῶ στὴ δική μας θάλασσα κ' ἐβγήκανε τοῦτα τὰ νησιά [ἐννοεῖ καὶ τοὺς Ὀθωνοὺς καὶ τὴν Ἐρείκουσαν]. Ἐπειτα ξαναπῆρε ἄλλη χεριά γιὰ νὰ φτειάξῃ τὴν Ἑλλάδα...» (χφ., σ. 227).

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἣτις εἶναι ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς νήσου, παρετήρησα πληθὺν μεταξωτῶν μανδηλίων, διακοσμούντων τὸ ἐσωτερικόν της. Περὶ τούτων μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἐπίτροπος κ. Γ. Μάστορας, ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἀναθήματα εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες (σύζυγοι, μητέρες, ἀδελφαὶ ἢ θυγατέρες) ἀποθέτουν τὰ μανδήλια τῆς κεφαλῆς των. Συγκινητικὸν ἔθιμον, πὸν πιθανῶς ἔχει ὑποκαταστήσει τὴν ἀρχαίαν κοπὴν ἢ κατάθεσιν τῆς κόμης ἐπὶ τοῦ νεκροῦ.

III. Οἱ Ὀθωνοὶ εἶναι ἡ μεγαλυτέρα τῶν τριῶν νήσων, μητρόπολις ἀπὸ ἀπόψεως ἀποικισμοῦ καὶ ἀριστοκρατικῆ κοιτῆς τῶν διασπαρεισῶν οἰκογενειῶν.

Ἐπικοινωνεῖ μετὰ τῆς πόλεως Κερκύρας δις τῆς ἐβδομάδος διὰ μεγαλυτέρων βενζινοπλοίων, εἶναι δὲ ἔδρα ἀστυνομικοῦ σταθμοῦ, ὡς ἦτο παλαιότερον πρωτεύουσα τοῦ «Δήμου Διαποντίων». Ὁ νότιος λιμὴν τῆς «ἸΑμμος» εἶναι σχετικῶς ὑπὴνεμος, θὰ ἠδύνατο ὁμως νὰ καταστῆ ἀσφαλῆς διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἔργων τοῦ παρακειμένου ὁρμου. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον συγκεντρώνεται ἡ ἐμπορικὴ

Εἰκ. 4. «Ρασοφόρεμα» μικροῦ παιδιοῦ πρὸς ἴασην, τελοσθὲν εἰς τὸν ἹΑγιον Σπυρίδωνα Κερκύρας.

καὶ ἐπιβατικὴ κίνησις τῆς νήσου (παντοπωλεῖα, ἐστιατόρια, καφενεῖα, κοινοτικὸν ἰατρεῖον) ἀλλὰ ἡ οἰκογενειακὴ διαβίωσις τῶν κατοίκων γίνεται εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς συνοικισμοὺς, τὸ «Χωριὸ» καὶ τὴν «Δάφνη» τῆς «ἸΑπάνω Πάντας», εἰς τὰ «Κασιμάτικα, Δελετάτικα, Δαμασκάτικα» κλπ. τῆς «Κάτω Πάντας». Τὰ ἐπώνυμα ἐνταῦθα εἶναι τὰ βασικὰ τῶν εἰς τὰς ἄλλας νήσους γνωστῶν: Κατέχης, Κασίμης Μάστορας, ἸΑργυρός, Μάνεσης, ἸΑορφανος, Δαλιέτος κ.ἄ., ἅτινα, ὡς εἶπομεν, φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ Παξῶν.¹ Μόνον διὰ τὸ Κατέχης ὑπάρχει ἡ παράδοσις ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ Βελλιανίτης, ὅστις πρῶτος κατεῖχε πολλὰ κτήματα εἰς ἸΑθωνοὺς

¹ Βλ. Μητροφῶν τῆς Κοινότητος ἸΑθωνῶν ἀπὸ τοῦ 1840.

καὶ οὕτω ἀπεκλήθη Κατέχης. Ἡ πληθώρα τῶν οἰκογενειῶν μὲ τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον ὠδήγησε καὶ ἐνταῦθα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν παρωνυμίων, οὕτω δὲ διὰ μόνον τὸ ὄνομα Κατέχης ἐμετρήσαμεν 18 χωριστοὺς κλάδους, οἵτινες κάποτε καὶ υἱοθετοῦν τὸ νέον παρωνύμιον.

Ἡ νῆσος εἶναι θαμνώδης καὶ ἐλαιοφυτευμένη, διαθέτει δὲ χώρους πρὸς ποικίλην καλλιέργειαν. Εἶναι μικρογραφία μεγαλυτέρας γῆς, ἣτις παρουσιάζει πλούσιαν μορφολογίαν εἰς διάφορα ὑψόμετρα, ποικίλην ἐδαφικὴν σύστασιν, βλάστησιν καὶ πανίδα. Ἔχει σχῆμα πλατύφυλλον, μὲ ἐμβαδὸν περὶ τὰ 10 τετρ. χιλιόμετρα, μακρόθεν δὲ φαίνεται ἐπιμήκης «ὡς δορὰ λέοντος». Τὸ ἀνώτατον ὑψόμετρον τῶν Ὀθωνῶν εἶναι 393 μ., εἰς δὲ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς ἀνάπτεται φάρος μεγάλης ἐντάσεως, ἐξ οὗ προφανῶς διηκολύνθη καὶ ἡ παρετυμολογία τοῦ «Ὀθωνός» εἰς Φανός («Fano») εἰς τοὺς διεθνεῖς χάρτας.

Διὰ τὸν ἐποικισμὸν τῆς νήσου ἡ τοπικὴ παράδοσις ἐπαναλαμβάνει ὅσα λέγονται καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους. «Ἦρθαν ἀπὸ τοὺς Παξοὺς οἱ Βελλιανῖτες κ' ἐκάμανε κατοχὴ στοὺς Ὀθωνοὺς. Τοὺς εἶπανε Κατέχηδες. Ἐπειτα ἦρθαν κι ἄλλες οἰκογένειες. Μὲ τὸν καιρὸ ἐπληθύνανε καὶ περάσανε καὶ στ' ἄλλα νησιά. Ἀπὸ τὸ «Χωριὸ» τῶν Ὀθωνῶν κατάγονται ὅλοι οἱ Κατέχηδες πὸν ὑπάρχουν στὰ τρία νησιά. Ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια εἶχανε ἀκόμα οἱ Θωνιωῖτες κτήματα στὸ Μαθράκι, καὶ πηγαιναν καὶ τὰ καλλιεργοῦσαν. Ἐβάνανε τὸ ζευγάρι στὸ καῖκι καὶ πηαίνανε στὸ Μαθράκι κι ἀλατρεύανε¹ (χφ., σ. 335-336).

Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ὁ παλαιότερος τρόπος ἐπικοινωνίας καὶ συνεννοήσεως τῶν συγγενῶν κατοίκων τῶν τριῶν νήσων. «Ἐκάναμε σινιάλο μὲ φωτιές. Ἀμα ἠθέλαμε νὰ ποῦμε κάτι, ἀνάβαμε φωτιά καὶ μᾶς καταλαβαίνανε. Ὄταν εἶχαμε δικό, πὸν γύριζε στὸ νησί του, ἰδίως μὲ κακοκαιρία, ἔκανε φωτιά, νὰ δοῦμε ὅτι ἔφτασε καλά. Ἀμέσως κ' ἐμεῖς «ἐκάναμε στιά», γιὰ νὰ ποῦμε ὅτι εἶδαμε. Τὸ ἴδιο καὶ σὲ ἄρρωστο. Τύχαινε κανένας ἄρρωστος καὶ τὸ ξέραμε. Ἄν πηγαινε καλύτερα, ἐκάναμε φωτιά ἄν δὲν καλύτερευε, δὲν ἀναβαν. Σήμερα ἀνάβουμε φωτιές καὶ στίς ἐκλογές».

Παρὰ τὴν κοινὴν προέλευσιν κυκλοφοροῦν εὐτράπελα περιπαίγματα, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ κάτοικοι τῆς μιᾶς νήσου σατιρίζουν τοὺς κατοίκους τῆς ἄλλης. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς νήσους ἀκούονται περιπαίγματα διὰ τοὺς Παξίους, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι εἶναι οἱ μητροπολιτικοὶ γενάρχη.

¹ Ὑπάρχει ὁμοίως παράδοσις περὶ ἐποικισμοῦ τῶν Ὀθωνῶν καὶ ἐξ Ἠπειροῦ ἀπὸ πρόσφυγας Παργιανούς, ὅτε ἡ Πάργα ἐπωλήθη εἰς τὸν Ἀλὴ πασᾶν (1819). Ἐπίσης πρὶν ἀρχίσουν αἱ ἐλαιοφυτεῖαι, εἰς τὰς τρεῖς νήσους ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ἄμπελος. Ἀνεζήτουν τότε ἐργατικὰς χεῖρας εἰς τὴν ἀπέναντι Βόρειον Ἠπειρον, ὁπόθεν προσήρχοντο πολλοί.

Οἱ Ὀθωνοὶ φημίζονται διὰ τοὺς ἐργατικούς ναυτικούς των, οἵτινες προσλαμβάνονται εἰς τὰ ἐμπορικά πλοῖα τῶν Κεφαλλήνων καὶ τῶν Ἰθακησίων, ἢ ἄλλου τόπου ἐφοπλιστῶν. Παλαιότερον ἡ νῆσος διέθετε στόλον ἰδικῶν της μεγάλων ἱστιοφόρων, ἄνω τῶν 30, σήμερον δὲ τῆς ἀνήκει τὸ φορτηγὸν Σοῦλα Γ., 3.000 τόννων, ἰδιοκτησία τοῦ ἀγγλικῆς καταγωγῆς Ὀθωναίου Α. Γκρήνγουδ.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἀνέρχονται εἰς 800, ἐκ τῶν ὁποίων 200 ἀποδημοῦν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν ναυτιλίαν, 100 δὲ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος (Κέρκυραν, Πάτρας, Ἀθήνας, Πειραιᾶ κλπ.). Ὑπολογίζεται ὅτι εἰσέρχονται ἐξ ἐμβασμάτων καὶ συντάξεων κατ' ἔτος εἰς τοὺς Ὀθωνοὺς περὶ τὰς 60.000 δολλαρίων. Τὸ εἰσόδημα τοῦτο εἶναι καὶ τὸ μόνον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ συγκρατήσῃ ἐπὶ τῆς ἀπομεμονωμένης ταύτης νήσου τοὺς ἐναπομένοντας κατοίκους. Ἡ ἀγάπη ὁμως καὶ τῶν ἐξ Ἀμερικῆς ἐπαναπατριζομένων πρὸς τὸν πατρῶον βράχον τῆς Ἀδριατικῆς εἶναι συγκινητικῆ, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ φλογερὰ ἑλληνικότης τῶν ἀκριτῶν τούτων τῆς Ἰονίου θαλάσσης, οἵτινες μετὰ στοργῆς προσβλέπουν εἰς τὴν ἑπτανησιακὴν των πατρίδα καὶ πάντοτε συνεμερίσθησαν μετ' αὐτῆς τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας.

Ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα τοπωνύμια καὶ τὰς σχετικὰς παραδόσεις ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀμέσως, ὅτι ἡ νῆσος ὑπῆρξε θέατρον ἱστορικῶν καὶ πολεμικῶν γεγονότων εἰς τὴν ἔσχατιὰν ταύτην τοῦ Ἰονίου. Οἱ κάτοικοι δεικνύουν «βενετσιάνικα κάστρα» εἰς τὰ δύο ὑψηλὰ σημεῖα τῆς νήσου, εἰς τὸ Μεροβίγλι καὶ εἰς τὸ Χωριό. Ἐπίσης ὀνομάζουν «Καστρί» ἐρείπια παρὰ τὸ Φανάρι καὶ δεικνύουν «στὴ Μπαταρία» τὰ προχώματα, «ὅπου εἶχαν τοποθετήσει οἱ Βενετσιάνοι τὰ κανόνια τους καὶ χτυποῦσαν τοὺς Γάλλους. Οἱ Γάλλοι ὁμως ἐβγάλανε τοὺς Βενετσιάνους κ' ἐκάψανε τὶς δυὸ ἐκκλησιές». Ὀνομάζουν «τοῦ Φραντσέζου κουκούλι» τόπον, ὅπου ἴσως ὑπῆρξε τάφος Γάλλου στρατιώτου τῆς Ναπολεοντείου ἐποχῆς. Ὀμιλοῦν διὰ πειρατὰς «Ἀλιτζερίνους», εἰς δὲ τὸ τοπωνύμιον «Σταυρὸς» ἀναφέρουν μάχας Ἑλλήνων, Γάλλων καὶ Ἰγγλέζων ἢ Τουρκαλβανῶν ἐπιδρομῶν μετὰ τῶν ἐντοπίων. «Ἐτρεξε ποτάμι τὸ αἷμα ἀπὸ τὸ φονικὸ πρὸς ἐκεῖ πάνω, κ' ἔφτασε στὴ θάλασσα. Γι' αὐτὸ ἐστήσανε σταυρό». Ὁ σταυρὸς εἶναι πέτρινος καὶ λευκὸς (εἰκ. 5), πιθανῶς δὲ ἐστήθη ὡς φυλακτῆριος εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου, ὑπεράνω τῆς θαλάσσης καὶ τῶν φαράγγων, εἰς τὸ σημεῖον τῆς διασταυρώσεως περισσοτέρων ὁδῶν (σταυροδρόμι) καὶ εἰς τόπον ἔρημον.¹

¹ Τοιούτους σταυροὺς εἰς ἔρημα καὶ ἄοπτα σημεῖα εἶχον ὑψώσει παλαιότερον καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Παξῶν, εἰς δὲ τὴν Ἰθάκην, εἰς παρόμοιον μέρος, ἔχει ἤδη δημιουργηθῆ χωρίον καὶ ἀνεγερθῆ ναὸς μετὰ τὸ ὄνομα «Σταυρὸς».

Περίεργος είναι καὶ ἡ «ὀμηρικὴ» παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ μέγα καὶ γραφικώτατον σπήλαιον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς (μῆκους περὶ τὰ 100 μέτρα, πλάτους περὶ τὰ 10-15 καὶ ὕψους περὶ τὰ 20), εἶναι «ἡ σπηλιὰ τῆς Καλυψῶς».¹ Οὐδόλως λοιπὸν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ θεωρία τοῦ ἀρχαιολογοῦντος Φ. Ν. Οἰκονόμου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ νῆσος τοῦ Ἄλκινούου καὶ τῆς Ναυσικᾶς ἦσαν αὐτοὶ οὗ-

Εἰκ. 5. Ὁ «Σταυρὸς» καὶ ἡ ὁμώνυμος θέσις εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ἐχύθη αἷμα ἐκ πολέμου.

τοι οἱ Ὀθωνοί. (Βλ. μελέτην του: Ὀδυσσέως νόστος, ἐν Ἀθήναις 1937). Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς πολλὰς νήσους τοῦ Ἰονίου ἢ καὶ τοῦ Αἰγαίου πέλάγους σπήλαια ἀξιοπρόσεκτα ὀνομάζονται «τοῦ Κύκλωπος» ἢ «τῆς Καλυψοῦς».

Παλαιαὶ χρονολογικαὶ ἀναγραφαὶ τὰς ὁποίας ἀνεῦρον ἐν τῇ νήσῳ εἶναι κυριώτατα ἡ τοῦ ἔτους 1696 ἐπὶ πωλητηρίου ἐγγράφου, κατὰ τὸ ὁποῖον «οἱ κουμέσκιοι (= ἐπίτροποι) τῆς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ὀθονιώτισσας,

¹ Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ παλαιὰ γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου, ὅστις ἔγραψε περὶ τῶν Ὀθωνῶν: «Καὶ φαίη ἂν τις τὴν Καλυψῶ ἐνταῦθα γενέσθαι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὸν Ὀδυσσεῖα [εἰς Φαιακίδα] διαπορθμεύσασθαι». Ἱστορ. Β', IV, 22 d.

κὸρ Λιάτζος Μαλίτζης καὶ κὸρ Πέτρος Κατέχης [ἠγόρασαν] δύο κομμάτια χωράφι, λεγόμενο εἰς τὸ Κεχρὶ» κλπ.¹

Σημειωτέον ὅτι τῆς Μονῆς ταύτης ὁ ναὸς σώζεται σήμερον, ἀνήκων εἰς τὸ χωρίον Δάφνη, καὶ διατηρῶν νεωτέρας τινὰς εἰκόνας (Χριστὸς εἰκονοστασίου, 1852) καὶ κώδωνας (1783). Εἰς τὸν γυναικωνίτην ἀνεῦρον ξυλοκρέββατον χαρακτηριστικοῦ τύπου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον διὰ τὴν ἐκφορὰν πτωχῶν νεκρῶν.

Μεγάλη πανήγυρις ἐν τῇ νήσῳ τελεῖται κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Τριάδος ἀκριβῶς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἐρείκουσαν. Ἄξιοπρό-

Εἰκ. 6. Ἡ εἴσοδος τοῦ λεγομένου «Σπηλαίου τῆς Καλυψοῦς» (Ἰθωνοί).

σεκτος εἶναι ἡ ὁμοιότης τῶν ἐν τῇ νήσῳ λιτανεύσεων πρὸς τὰς πολυημέρους καὶ πολυστάθμους τῶν Παξῶν (βλ. Ἐκθεσίμ μου εἰς τὴν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. 9-10 (1955-57), ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 420). Τοῦτο ἐτηρεῖτο παλαιότερον, ὅτε κατὰ τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα μετέφερον ἐν λιτανείᾳ τὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν: Ἁγ. Γεωργίου (Χωρίου), Παναγίας (Δάφνης) καὶ Ἁγ. Παρασκευῆς (Δαμασκάτι-

¹ Ἀπὸ τὸ ἰδιωτικὸν ἀρχεῖον τοῦ κ. Θεοδώρου Κασίμη, ἐτῶν 81, ὅστις ἐ χρημάτισε πρόεδρος μὲν τῆς Κοινότητος Ἰθωνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1914-1924, γραμματεὺς δὲ ἀπὸ τοῦ 1924-1940. Εἶναι ἀρίστη πηγὴ τοπικῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, τὸ δὲ Ἀρχεῖον του, περιλαμβάνον πλεῖστα δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἔγγραφα (πωλητήρια, προικοσύμφωνα, ἐγκυκλίους, ὁμολογὰ, ἐπιστολάς κλπ.), εἶναι πολύτιμον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τῶν τριῶν νήσων. Μεταξὺ τῶν ὑπερδιακοσίων ἐγγράφων τὰ ὁποῖα ἐφυλλομέτρησα, ἐσημείωσα παλαιότερας χρονολογίας τὰ ἔτη 1696, 1749, 1757, 1758, 1761, 1768, 1772, 1784, 1795, 1800 καὶ 1828.

κων) εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα τῆς παραλίας. Ἡ κοινὴ συνάντησις ἐγένετο εἰς τὸν «Σταυρόν», κατὰ δὲ τὴν κάθοδον, μόλις ἀντίκρυζον τὸν λιμένα, ἔκαμνον σταθμευσιν καὶ δέησιν. Ἡ τοποθεσία ἐκείνη ἐξακολουθεῖ νὰ ὀνομάζεται «Δέησις». Αἱ εἰκόνας παρέμενον εἰς τὴν Ἁγ. Τριάδα μέχρι τῆς Παρασκευῆς, ὅποτε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ τῶν αὐτῶν σταθμεύσεων ἐπανεφέροντο ἐν λιτανεῖα εἰς τοὺς ναοὺς των¹ (χφ., σ. 365).

Μεγάλῃ λαϊκῇ συγκέντρωσις μὲ ἐνδιαφερούσας λαογραφικὰς ἐκδηλώσεις γίνεται ἐπίσης κατὰ τὴν περίοδον τῶν Ἀπόκρεων, ἰδίᾳ τὴν Τυρινὴν Κυριακὴν

Εἰκ. 7. Γάμος εἰς Ὀθωνοὺς. Τὸ τραπέζι-γεῦμα (200 ἄτομα), μόνον εἰς τοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι.

καὶ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν, εἰς τὴν τοποθεσίαν «Καμποῦλι». «Μαζεύονται ἀπ' ὅλο τὸ νησί. Ἔρχονται μὲ ντόπια βιολιά καὶ μὲ φουσαρμόνικες, ντυμένοι μάσκαρες, ἀπ' ὄλες τὶς γειτονιές. Τὰ κορίτσια φοροῦν παλιές Θωνιώτικες φορεσιές, ἄλλοι κάνουν τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ καὶ ἔχουν πάντα ἓνα ντυμένονε γιατρό, ποὺ δίνει τὰ φάρμακα. Παριστάνουνε καὶ τὴ «μάμμη», πὼς τάχα πάει νὰ ξεγεννήσῃ τὴ νύφη.... Στὸ τέλος τὸ ρίχνουν στὸ χορὸ, ὡς τὸ βράδυ. Χορεύουν συρτὰ διάφορα: Γαστουριώτικο, Ἀγυριώτικο (τῆς Κερκύρας), Παξινίτικο, Θωνιώτικο καὶ Καλαματιανὰ. Χορεύουν καὶ καντριλίτες καὶ πόρκες...» (χφ., σ. 405).

¹ Ἀπὸ τὰ γαμήλια ἔθιμα, περισσότερον ἰδιότυπα τῶν Ὀθωνῶν (καὶ τῶν ἄλλων νήσων) δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ ἄσματα ποὺ ἄδονται ἀπὸ ὀλόκληρον

¹ Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ κοιναὶ αὐταὶ λιτανεῖαι περιορίσθησαν εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία τῆς Ἀπάνω Πάντας Δάφνης καὶ Χωριό. (χφ., σ. 428). Ὁ Ἁγ. Γεώργιος τοῦ Χωριοῦ εἶναι ἐπίσης παλαιὰ ἐκκλησία.

τὴν ὁμήγουριν κατὰ τὴν ἑναρξιν καὶ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου. Ὅταν καθήσουν εἰς τὴν «τάβλα» (τὸ γαμήλιον τραπέζι, ὅπου παρακάθεται καὶ ὁ ἱερεὺς), τραγουδοῦν ὅλοι ἀντὶ προσευχῆς τὸ ἑξῆς:

— Ἐδῶ π' ἐστρώσαν τὸ σουφρὰ κ' ἐκάναν τὸ τραπέζι,
κορίτσια ἐτραγουδοῦσαν μετὰ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη».
«Χριστὸς Ἀνέστη», μάτια μου, κ' ἔλα νὰ φιληθοῦμε,
τώρα ποὺ εἶναι Λαμπριὰ νὰ μὴ μαρτυρηθοῦμε!

Εἰκ. 8. Ζεῦγος νεονύμφων. Ἡ νύμφη μετὰ παλαιότεραν τοπικὴν ἀμφίεσιν (Ἰθωνοί).

Καὶ ὅταν θὰ σηκωθοῦν ἀπὸ τὸ τραπέζι, θὰ τραγουδήσουν ὅλοι μαζὶ τὸ πρῶτον χορευτικὸν ἄσμα, τὸ ὁποῖον ἀπαραιτήτως εἶναι τὸ ἑξῆς.

— Φοῦστα μου μπαρμπαρέζικη, σιδεραρωματωμένη,
ὅπου σὲ ἀρματώνανε δώδεκα παλληκάρια,
γυρεύει πόρτο γιὰ νὰ μπῆ, λιμάνι γιὰ ν' ἀράξῃ.
— Σὲ τί πόρτο θέλω νὰ μπῶ, σὲ τί λιμνιὸ ν' ἀράξω;
Στὴν Κίμουλο θέλω νὰ μπῶ κ' ἐκεῖ νὰ πᾶ' ν' ἀράξω,
ὅπ' ἔχει τὰ γλυκὰ κρασιά, τὰ ἔμορφα κορίτσια!
Πίνοντας τὰ γλυκὰ κρασιά, φιλῶντας τὰ κορίτσια.

Τὸ ἄσμα τοῦτο χορεύεται με «σταυρωτὸν» χορὸν εἰς τὸν ἐγγύτερον πρὸς τὴν τράπεζαν χώρον, με κορυφαίους τὸν μάγειρον (ἢ πρωτομάγειρον) καὶ τὴν νύμφην, χωρὶς νὰ λαμβάνη μέρος ὁ γαμβρός. Εἰς τὸν μάγειρον ἔχουν δώσει «ἓνα μαντήλι χρωματιστό, γεμάτο κουφέτα, καρύδια, ἀμύγδαλα, κι αὐτὸ τὸ κρατοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες του, μαζί με τὴ νύφη». Ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι προσκεκλημένοι καὶ συγγενεῖς, ἰδία γυναῖκες καὶ κορίτσια, μέσα δὲ εἰς τὸν κύκλον τοῦ χοροῦ ἔχουν συγκεντρωθῆ τὰ μικρὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ἐπίσης χορεύουν, πιασμένα ἀπὸ τὴν ποδιὰν ἢ τὰ μαντήλια τῆς νύφης. Ὁ μάγειρος συνεχίζει τὸν χορὸν μέχρι τοῦ τελευταίου στίχου: «Πίνοντας τὰ γλυκὰ κρασιά κτλ.», ὁπότε σκορπίζει τὰ κουφέτα εἰς τὸ πλῆθος τῶν παιδιῶν καί, καθὼς ἐκεῖνα ὀρμοῦν νὰ τὰ συλλέξουν, ὁ χορὸς παύει μέσα εἰς τὸν θόρυβον καὶ τὰς εὐχάς.

Εἰς τὰ χωρία Δάφνην καὶ Χωριὸ ἀνεῦρον ἐνδιαφέροντα κείμενα παραλογῶν, τὰ ὁποῖα κατέγραψα. Μεθ' ἱκανοποιήσεως διεπίστωσα ὅτι καὶ νεαρῆς ἡλικίας ἄτομα ἐγνώριζαν νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὰ τραγούδια αὐτά, καὶ τοῦτο διότι, ὅπως μοῦ ἔλεγαν, «παρακαλοῦν τὶς μητέρες τους νὰ τοὺς τὰ ποῦνε, σὰν παραμύθια». Ἀπὸ τὴν σχεδὸν ἑκατοντούτιδα Φωτεινὴν Ἄ. Κασίμη κατέγραψα εἰς Δάφνην ἐνδιαφέρουσιν παραλλαγήν ἀκριτικοῦ ἄσματος εἰς δωδεκασυλλάβους στίχους («Τὰ τέσσερα, τὰ πέντε ἦτον ἐννιά ἀδρεφιά...»), ἣτις ἐχορεύετο «ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ πάππου της» ὡς «κουτσὸ» (χφ., σ. 485), ἐπίσης δὲ καὶ ἀπὸ τὸν ἄνω τῶν 90 ἐτῶν, Γεώργιον Ν. Κατέχην, κατέγραψα παραλλαγήν τοῦ γνωστοῦ ἄσματος «τοῦ παπᾶ Βεργῆ» (χφ., σ. 456).¹ Εἰς τὸ «Χωριὸ» κατέγραψα παραλλαγήν τοῦ ἄσματος τῆς «Κόρης ταξιδεύτριας» (ἀπὸ τὴν Ἑλένην Κ. Κατέχη, ἐτῶν 68), ὅπου ἡ κόρη εἶναι «ἀρχοντοπούλα ἀπὸ τὴν Ἐγριπο» (χφ., σ. 521-2),² ἐπίσης δὲ καὶ παραλλαγήν τῆς «Σούσας» με τὴν χαρακτηριστικὴν μουσικὴν του.³ Εἰς τὸ αὐτὸ «Χωριὸ» ὁ Γεώργ. Κατέχης - Μποτσόλης μοῦ διηγῆθη εἰς πλήρες πεζὸν κείμενον τὸ παραμύθι «Κολώνιος καὶ Ἀρχεστράτα» (χφ., σ. 496-503), δηλ. τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τῆς Ἀρχιστράτας.

Παραδόσεις καὶ δοξασίαι κυκλοφοροῦν πολλαὶ εἰς τὴν γραφικὴν νησίδα τῶν Ὄθωνων, ὅπου ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα, ἡ νύκτα καὶ τὸ φῶς εἰσχωροῦν παντοῦ ὡς κυρίαρχοι, ἀφήνοντες ἐλάχιστον χώρον εἰς τοὺς κατοίκους καὶ τὴν γῆν των.

¹ Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ Ρεθεμνιώτισσα Σουλτάνα Εὐμενία Βεργίτση κτλ., Κρητ. Χρονικά, τόμ. Ε', 1951, σ. 349 - 384.

² Περὶ τοῦ ἄσματος βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Κόρη ταξιδεύτρια, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τόμ. I, Athènes 1956, σ. 333 - 336.

³ Ἐνδιαφέρει ἡ λέξις «ἐλεσία» ἢ «ἐλεή», τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται εἰς Ὄθωνους αἱ γυναῖκες, διὰ νὰ δηλώσουν τὸ μέλος τοῦ ἄσματος. «Παλιὸ τραγούδι με τὴν ἐλεσία του» (χφ., σ. 434).

Πλείστα είναι αἱ ἱστορικαὶ (περὶ τῶν Ἀλιτζερίνων) παραδόσεις, ὡς καὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς Νεράϊδας, Τελώνια, βρικόλακας, χαμοδράκια κ.ἄ., πάντοτε σχεδὸν σχετικαὶ μὲ τὴν θάλασσαν.

«Ἦτανε ἓνα καῖκι ἀραγμένο στ' Αὐλάκι. Ἀλλὰ ὁ καπιτάνιος τοῦ ἀλλιῶς τὸ εἶχε ἀραγμένο ἀποβραδὶς κι ἀλλιῶς τὸ ἠῦρισκε τὸ πρωί. Λέει, θὰ κοιμηθῶ μέσα, νὰ ἴδῶ τί γίνεται. Ἐκοιμήθηκε λοιπὸν στὴν πλώρη κ' ἐπερίμενε. Τὴ νύχτα, στὶς 12 ἢ ὡρα, ἄκουσε σάλαγο, καὶ ἔστερα κρόν, κρόν, κρόν, ἄκουσε ποὺ ἀσκόνανε τὴν ἄγκυρα. Δὲν ἐσηκώθηκε νὰ ἴδῃ. Σὲ λίγο ἄκουσε παλαμάκια καὶ τὸ καῖκι ξεκίνησε. Αὐτὸς ἐκατάλαβε πὼς ἦτανε Νεράϊδες ποὺ τὸ ταξιδεύανε. Στὸ πέλαγος ἀνοιχτά, ἀκούει μιὰ ἀπὸ τὶς Νεράϊδες νὰ λέη: «Μοῦ μυρίζει αἷμα χριστιανικό!» Αὐτὸς πιὸ πολὺ ἐγινότουνε κουλουμπάρι ἀπὸ τὸ φόβο του... Κάποτε ἔφτασε τὸ καράβι στὸν προορισμό του, οἱ Νεράϊδες χτυπήσανε πάλε τὰ παλαμάκια κ' ἐβγήκανε... Ὄταν ἔγινε ἠσυχία, βγῆκε κι αὐτὸς νὰ ἴδῃ ποῦ βρισκότανε. Ἐκατάλαβε πὼς ἦτανε στὴν ἔρημο, στὴ Μπαρμπαριά. Εἶδε ἐκεῖ καὶ δέντρα ταταλιές (= χουρμαδιές), ἔκοψε ἓνα κλωνάρι γιὰ μαρτυριά, καὶ ξαναμπῆκε γλήγορα στὸ καῖκι. Σὲ λίγο ἄκουσε πάλε τὰ παλαμάκια. Ἦτανε οἱ Νεράϊδες. Ποιὸς ξέρει ποῦ ἐπήανε καὶ τί σάρκες ἐφάγανε! Τὸ καῖκι πῆρε πάλε δρόμο καὶ σὲ λίγο ἐφτάσανε στ' Αὐλάκι. Οἱ Νεράϊδες ἐρεμετζάρανε ἀλλιῶς τὸ καῖκι κ' ἐβγήκανε. Ἦτανε πιὰ χαράματα. Βγῆκε κι ὁ Θωνιώτης κ' εἶδε κιόλας τὸν κόσμο ποὺ ἐπήγαινε στὴν Ἁγία Τριάδα νὰ λειτουργηθῇ (ἦτανε Κυριακή). Τοῦς διηγήθηκε τὴν ἱστορία του: — Ξέρετε ποῦ ἐπήγα ἀπόψε; Ἐπήγα στὴ Μπαρμπαριά! Ὅριστε κ' ἡ ταταλιά, ὁποῦ ἔκοφα!»¹

Ἐκτὸς τῆς ἕξιμος κοινωνικῆς ὁργανώσεως τῶν Ὀθωνῶν (ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο νήσων) ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τὰ ἑξῆς: α) λόγῳ τοῦ συγγενικοῦ δεσμοῦ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐνδογαμίας, τὸ πένθος εἰς τοὺς ἐκάστοτε συμβαινόντας θανάτους εἶναι γενικὸν καὶ ἀλληλέγγυον, ὥστε μαυροφοροῦν ὅλαι αἱ γυναῖκες σχεδὸν καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον. Ἐορταὶ καὶ διασκεδάσεις καὶ ἐπισκέψεις καὶ συμπόσια διακόπτονται ἐκ τούτου συχνότατα εἰς τὴν νῆσον· β) ἡ ἀπαίτησις τῆς προικός, καὶ εἰς τὰς τρεῖς νήσους, εἶναι σχεδὸν ἀγνώστος. Οὐδὲν ζητεῖ ὁ γαμβρός, ἰδίως εἰς χοῦμα. Νυμφεύεται στηριζόμενος εἰς τὴν ἰδικήν του κτηματικὴν περιουσίαν, ἐκτὸς ἐὰν οἱ γονεῖς τῆς νύμφης προσφέρουν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἡ σκοπιμότης πάντως καὶ ἡ τάσις τῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ νήσῳ νυμφεύσεως ἀκολουθεῖται αὐστηρῶς καὶ παρὰ τῶν μεταναστευόντων, ἰδιαίτερος μάλιστα εἰς τοὺς Ὀθωνοὺς καὶ τὴν Ἑρείκουσαν.

¹ Βλ. ὁμοίας παραδόσεις ἐν Μάνη, Σύμη καὶ Κεφαλληνίᾳ εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α', Ἀθῆναι 1904, ἀρ. 801, 802 καὶ 828.

Ἐν συμπεράσματι δύναμαι νὰ παρατηρήσω ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας Κερκυραϊκὰς νήσους ὁ ἐρευνητὴς ἔχει πάντοτε νὰ μελετήσῃ ἀξιόλογα γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἐν συνδυασμῶ μάλιστα πρὸς ἓνα ἐλληνικώτατον παραδοσιακὸν βίον ναυτικοῦ καὶ ἑπτανησιακοῦ χαρακτῆρος.

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles: Othoni, Erikoussa et Mathraki
(au nord de Corfou)**

L'auteur parle d'abord de l'histoire de ces petites îles, dont les noms figurent sous plusieurs types dans les textes anciens et dans les portulans du Moyen Age. Il entre ensuite aux détails de sa recherche folklorique (6-28 Juillet 1960); et il mentionne séparément chaque île.

Les trois îles ne sont pas très peuplées (total, 1500 d'habitants) mais leurs habitations forment des agglomérations pittoresques.

Les hommes travaillent d'habitude dans des bateaux de la flotte de commerce, ou partent en Amérique pour y faire fortune. Mais ils reviennent à leurs îles pour se marier ou pour y passer le reste de leur vie. Les chansons des îles parlent presque toujours de la nostalgie qui lie les absents avec leurs familles.

La vie traditionnelle y est encore florissante. L'auteur donne quelques exemples des coutumes des îles, de leurs chansons populaires et de leurs légendes maritimes (p. 274-5 et 288). Il parle également des costumes locaux, surtout de ceux de l'île d'Erikoussa, que les femmes ont mieux conservés. C'est pourquoi leurs danses sont les plus pittoresques (p. 273-4).

L'origine des habitants actuels est plutôt de l'île de Paxos (au sud de Corfou), avec quelques provenances Épirotes.

Parmi les coutumes les plus intéressantes des îles, l'auteur cite 1. Les fêtes religieuses, les litanies et les danses de Pâques (p. 273, 276-7 et 284). 2. Le mariage dans tous ses détails, surtout: la complainte de la mariée, lorsqu'elle se sépare de ses parents (p. 274); la danse de la fin du repas, lorsque le cuisinier se met en tête et distribue des dragées (p. 286) et l'accueil rituel, que la belle mère fait à la nouvelle mariée (p. 278). 3. Comment on communique, faisant des signaux, au moyen du feu, d'une île à l'autre (p. 281). 4. Les méthodes pratiques de la chasse, qui est favorisée dans les îles (p. 278-9) etc.

Γ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ ΝΑΞΟΝ (26 ΙΟΥΛ. - 25 ΑΥΓ. 1960)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἐν ἔτει 1959 ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ ἐντολῆ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τεσσαρακονταπενθήμερος λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν νῆσον Νάξον ἐπὶ σκοπῶ συγκεντρώσεως λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης τῶν Κυκλάδων, ἣτις μέχρι τότε δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ συστηματικῶς.¹

Ἡ ἀποστολή μου ἐκείνη περιορίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ὀλίγα χωρία τῆς νήσου, ἣ δὲ συγκεντρωθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη, εἰ καὶ ὑπῆρξεν ἀξιόλογος εἰς ποσὸν καὶ ποιόν, δὲν ἔδιδεν ἐπαρκῶς πλήρη εἰκόνα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς νήσου, ἅτε ἐξ ὠρισμένων μόνον χωρίων συνειλεγμένη. Ὑπῆρξεν ἄρα εὖστοχος ἢ μετὰ πρότασιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀπόφασις τῆς Ἀκαδημίας, δι' ἣς ἀπεστάλην ἐκ δευτέρου ἐπὶ ἓνα μῆνα κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1960 εἰς τὴν νῆσον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐναπομεινάντων ἀνερευνητῶν χωρίων, διερεῦνησιν αὐτῶν καὶ συγκέντρωσιν σχετικοῦ δημώδους ὕλικου. Κατὰ τὴν νέαν μου ταύτην ἀποστολὴν ἐπὶκεντρον τῆς ἐργασίας μου ἀπετέλεσαν τὰ χωρία: Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι Μελάνων, Κεραμί, Κόρωνος (Βόθροι), Κωμιακὴ καὶ Ἀπόλλων. Ἀφ' ἑτέρου συμπληρῶν τὴν ὕλην τῆς προηγηθείσης ἐρεύνης ἐπέτυχον τὴν συγκέντρωσιν καὶ νέας τοιαύτης λίαν ἀξιολόγου ἐκ τῶν χωρίων: Ἀγιερσανίον, Φιλώτιον, Δανακός, Χαλκίον, Γλινᾶδος, Δαμαριῶν, Κεραμωτή, Καλόξυλος καὶ Σαγκρίον, εὗρων προθύμους πληροφορητὰς κατὰ τὴν διέλευσίν μου ἐκ τούτων ἢ ἀλλαγῶ τῆς νήσου.

Ἐκ τῶν κυρίως ἐρευνηθέντων ὑπ' ἐμοῦ χωρίων οἱ Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι, οἵτινες μετὰ τοῦ Κουρουνοχωρίου, τοῦ Ἁγίου Θαλλελαίου καὶ τῶν Μύλων ἀπαρτίζουν τὴν κατ' ἀπογραφὴν τοῦ 1951 ἐξ 767 κατοίκων κοινότητα Μελάνων, ἔχουν 300 κατοίκους. Οὗτοι ἀποζοῦν κυρίως ἐκ τῆς καλλιεργείας περιβολίων μετ' ὀπωροφόρων δένδρων, ἀρδευομένων διὰ τῶν ἀφθόνων ὑδάτων τῆς περιοχῆς, ὡς καὶ ἐλαιώνων. Τὰ πλεῖστα καὶ κάλλιστα τῶν κτημάτων ἀνήκον μέχρι πρό τινος χρόνου εἰς τὸ καθολικὸν σωματεῖον «Τίμιος Σταυρός», κληροδοτηθέντα εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐνετοκρατίας (1207) ἐν τῇ νήσῳ, καθ' ἣν ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ ἀνήκεν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ μετέπειτα εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγένετο

¹ Ἴδὲ σχετικὴν ἐκθεσιν ἐν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11-12 (1958-1959), σ. 328-333, ἐνθα καὶ ἡ εἰς τὴν νῆσον ἀφορῶσα λαογραφικὴ βιβλιογραφία, ἣ πρόσθετες: α') Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ «τρυποπεράσματος», Ἐπετ. Ἐταιρ. Κυκλ. Μελετῶν, τόμ. 1 (1961), σ. 515-528. β') Νίκου Ἀ. Κεφαλληνιάδου, Τὰ σπήλαια τῆς Νάξου καὶ οἱ θρῦλοί των, Ἀθήνα 1961, ἐκ σελ. 32.

εἰς εὐρείαν κλίμακα ἀπαλλοτριώσεις τῶν κτημάτων καὶ διανομὴ εἰς τοὺς ἀκτήμονας καλλιεργητάς. Οἱ κάτοικοι τῶν Μελάνων ἀσχολοῦνται ἔτι περὶ τὴν παρασκευὴν ἀσβέστου ἐντὸς ὑπ’ αὐτῶν κατασκευαζομένων ἀσβεστοκαμίνων. Ταύτην μεταφέρουν διὰ τῶν ὑποζυγίων των καὶ πωλοῦν εἰς τὰ χωρία τῆς Νάξου πλὴν τῶν ὀρεινότερων.

Τὸ ἐπίπεδον γενικῆς μορφώσεως αὐτῶν εἶναι σχετικῶς χαμηλόν. Ὡς ἐκ τούτου παρὰ τὴν συχνὴν ἐπικοινωνίαν αὐτῶν μετὰ τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου Νάξου (Χώρας) ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς συντηρεῖται εἰσέτι παρὰ τοῖς προβεβηκόσι τὴν ἡλικίαν τῶν κατοίκων εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμόν, λαμβανομένου πάντοτε ὑπ’ ὄψιν τοῦ πανελληνίως παρατηρουμένου φαινομένου τῆς σταθερᾶς ὑποχωρήσεως τῶν στοιχείων αὐτοῦ καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀστικῆς προελεύσεως νεωτέρων.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου *Κεραμί*, συμποσούμενοι εἰς 147, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοποιμένες, ἐλάχιστα εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς ἄλλα ἐπαγγέλματα ἐπιδιδόμενοι. Τὸ χωρίον ἀνήκει εἰς τὴν κοινότητα Τραγαίας, ἐμπορικὸν κέντρον τῆς ὀρεινῆς Νάξου, εὗρισκόμενον παλαιότερον ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ.

Διάφορον τῆς ἀνωτέρω μορφὴν παρουσιάζουν τὰ ἐρευνηθέντα χωρία τῆς Β.Α. Νάξου *Κόρωνος (Βόθροι)*, *Κωμιακὴ* καὶ *Ἀπόλλων*. Ἐκ τούτων ἡ *Κόρωνος*, ἀπέχουσα ἀπὸ τῆς πρωτευούσης 30 χιλιομ., ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα ἐκ 1237 κατοίκων. Τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα εἶναι ὀρεινὸν καὶ ἐξαιρετικῶς ἄγονον, ἡ δὲ παρουσία τοῦ χωρίου καὶ ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία, ἦν παλαιότερον ἰδίᾳ εἶχεν, ὀφείλονται εἰς τὰ ἐν τῇ περιοχῇ του εὗρισκόμενα σπουδαῖα σμυριδωρυχεῖα, ἐξ οὓ καὶ ἅπαντες οἱ κάτοικοι αὐτοῦ, ὡς καὶ οἱ τοῦ παρακειμένου χωρίου *Σκαδό*, ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἐξόρυξιν τῆς σμύριδος, ἥτις ἐκ τῶν ὀρυχείων μεταφερομένη δι’ ἐναερίου σιδηροδρόμου εἰς τὴν παραλίαν διακομίζεται ἐκεῖθεν εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, φύσει εὐφυεῖς, παρουσιάζουν ἐξαιρετικὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα. Ἡ μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον πτώσις τῆς τιμῆς τῆς σμύριδος λόγῳ τῆς ἐφευρεθείσης τεχνητῆς συντελεῖ εἰς τὸν οἰκονομικὸν μαρασμόν τοῦ τόπου καὶ τὸν ἐκπατρισμόν τῶν κατοίκων, καταφευγόντων ἰδίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτευούσης.

Τὸ χωρίον *Κωμιακὴ*, ἐκτισμένον ἐπὶ ὑψόμετρον 700 μ., κατοικεῖται ὑπὸ 1100 περίπου ψυχῶν. Παρὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ ἔδαφους ὑπάρχουν ἐν τῇ περιοχῇ μικραὶ μὲν ἀλλὰ γόνιμοι ἐκτάσεις, τὰς ὁποίας φιλοπονέστατα καλλιεργοῦν οἱ κάτοικοι αὐτῆς παράγοντες εἰς ἐκλεκτὰς ποιότητας δημητριακά, ἔσπεριδοειδῆ, κρόμμου, οἶνους κ.ἄ. προϊόντα. Πλὴν τῶν γεωργικῶν παράγονται καὶ κτηνοτροφικὰ προ-

ϊόντα ἐκ τῆς σχετικῶς ἀνεπτυγμένης κτηνοτροφίας.¹ Οἱ Κωμιαῖται, ὡς καὶ οἱ Κορωνιδιᾶται, ἐπιδίδονται ἐξαιρετικῶς εἰς τὰ γράμματα. Τὰ μνημονευθέντα χωρία εὑρίσκοντο ἔνεκα ἐλλείψεως ἀμαξιτῆς ὁδοῦ εἰς σχετικὴν ἀπομόνωσιν μέχρις ἐσχάτων ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς κεντρικῆς Νάξου, συνδεόμενα μετ' αὐτῶν μόνον δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ, δι' ἧς λόγῳ τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ τοῦ ἀνωμάλου καὶ δυσβάτου τοῦ ἐδάφους δὲν καθίστατο πάντοτε εὐκολος ἡ ἐπικοινωνία. Εἰς τὸν λόγον τοῦτον ὀφείλεται ἡ διατήρησις εἰσέτι ἱκανῶν στοιχείων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οἷον προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν κ.ἄ.

Ὁ ἐξ 171 κατοίκων συνοικισμὸς Ἀπόλλων ἀποτελεῖ ἐπίνειον τῆς Κωμιακῆς. Δι' αὐτοῦ συνδέονται διὰ θαλάσσης ἢ βόρειος Νάξος μετὰ τῆς πρωτευούσης αὐτῆς.

Γενικῶς εἰς τὰ χωρία ταῦτα, ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὄρεινά, σημειοῖ τις τὰ ἐξαιρετικῶς φιλόξενα αἰσθητά τῶν κατοίκων, ἅτινα ἐμποιοῦν ζωηρὰν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς τὸ πρῶτον ἐπισκεπτομένους ταῦτα.

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων, ἐν οἷς ὀλίγον μόνον καὶ συμπληρωματικῶς εἰργάσθην, κατέγραψα ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην, καλύπτουσαν πάσας σχεδὸν τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ βίου. Αὕτη κατεγράφη εἰς 419 σελ. τετραδ. σχήμ. 8ου μεγ. καὶ κατετέθη ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2342. Ἐν τῷ χειρ/φω τούτῳ περιέχονται στοιχεῖα :

1) Ὑλικοῦ βίου : ποικίλαι εἰδήσεις καὶ ἔθιμα τοῦ γεωργικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, πληροφορία περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς ἐγχωρίου βιοτεχνίας κ.ἄ.

2) Πνευματικοῦ βίου : μετεωρολογικαὶ καὶ ἀστρολογικαὶ παρατηρήσεις, δημόδης ἱατρικὴ, ᾄσματα πολυστίχα 138, δίστιχα ποικίλου περιεχομένου (ἔρωτικά, γαμήλια, μοιρολόγια καὶ νανουρίσματα) 80, ῥίμαι 3, ἐπῳδαὶ 14, παραμύθια 11, ἄλλαι ποικίλαι λαϊκαὶ διηγήσεις 21, εὐτράπελοι διηγήσεις 26, παροιμίαι καὶ γνῶμαι 32, παραδόσεις 92, αἰνίγματα 35, ἄραὶ 10, ὄρκιοι, παρωνύμια, τοπωνύμια 17, περιγραφή χορῶν κ.ἄ.

3) Κοινωνικοῦ βίου : εἰδήσεις καὶ ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, εἰδήσεις καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, λαϊκὸν δίκαιον, παίγνια 2.

Ἐξ ἄλλου ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Philips, λειτουργοῦντος διὰ

¹ Τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων χωρίων σκόπτουν οἱ Κωμιαῖται ἐπὶ ἐλλείψει τροφῶν λόγῳ τοῦ ἀγόνου τῶν ἐδαφῶν τῆς περιοχῆς των διὰ τοῦ ἐξῆς διστίχου :

Ἴς τὴν Κωμιακὴν τρῶνε τυρὶ καὶ ἴς τὸ Σκαδὸ τσοὶ σκύλλοι

καὶ ἀνάμεσα ἴς τις Τρικκιές (= Κόρωνος) τρῶνε τσοὶ χορκοδεῖλοι.

(Λ.Α. ἀρ. 2342, σ. 209).

ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς μου 32 μελωδίας ᾄσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν.¹

Λίαν ἐνδιαφέρον μέρος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκ Νάξου λαογραφικῆς συλλογῆς ἀποτελοῦν αἱ ἐν αὐτῇ παραδόσεις, ἀναφερόμεναι τὸ μὲν εἰς γενικώτερα, εὐρύτερον γνωστὰ θέματα, τὸ δὲ εἰς τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου. Παραθέτομεν κατωτέρω ἑνίαν αὐτῶν μετὰ τινων ἀναγκαίων σημειώσεων.

‘Ο Κουϊτεντέσ ἦτανε τυφλός. ᾿Ακουσε ὅτι ὁ Σωτῆρας σῶζει τὸν κόσμον. ᾿Επῆγε καὶ τὸν ἔσωσε ὁ Χριστός. Μετά, ᾿ς τὴ σταύρωσί ντου, πήγανε ὅλοι κ’ ἐφωνάζανε νὰ μὴν τόνε σταυρώσουνε. Κ’ εἶπε κάποιος, κι αὐτὸν τὸν ἔσωσε. Τὸν ἀρωτοῦνε, κ’ ἐσένα σ’ ἔσωσε ὁ Χριστός; Καὶ αὐτὸς τὸν ἀρνήθη. Τοῦ ᾿πεν ὁ Χριστός, κι αὐτὸν τὸν ἔσωσα. Καὶ πάει καὶ δίνει τοῦ Χριστοῦ ἕνα σκαμπίλι καὶ τοῦ καταρήστη ὁ Χριστός, νὰ μὴ πεθάνη ποτέ. Τὸν ἐρωτήσανε τὸ Χριστό. «Κύριε, εὐτὸς πὸν σ’ ἐρράπισε, τί μέλει γενέσθαι;» Λέει, «οὐκ ἀποθνήσκει εἰς τὸν αἰῶνα». Γυρίζει ὅλο τὸν κόσμον. Μιὰ φορὰ τὸν χρόνο πίνει νερό. Ραίνεται καὶ πορπατεῖ ᾿ς τὸν ἀέρα (χφ., σ. 86-87. ᾿Ἰδὲ καὶ σ. 76, Κόρωνος).

Ἡ παράδοσις αὕτη διαμορφωθείσα εἰς ὕφος καὶ περιεχόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν γνωστῶν περικοπῶν τῶν εὐαγγελίων, ἀναγιγνωσκόμενων ἰδίᾳ κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρουσαν παραλλαγὴν τῆς καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ γνωστῆς περὶ τοῦ Κουτεντέσ παραδόσεως.² Σημειωτέον ὅτι ἐν Νάξῳ, ἰδίᾳ δ’ ἐν Φιλωτίῳ, ἡ παράδοσις φέρεται καὶ ὑπὸ ἄλλας ποικίλας παραλλαγὰς λίαν διαδεδομένη.³

‘Ο ᾿Αγιος Συμεὼν ἐλέγανε οἱ προφήτες ὅτι θὰ γίνη υἱὸς Θεοῦ κι αὐτὸς δὲν τὸ πιστευγενε. ᾿Εταξίδευε σὲ κανένα πλοῖο κ’ ἦρθενε συζήτησι, πὼς θὰ γίνη υἱὸς Θεοῦ κ’ ἐπέταξενε αὐτὸς τὸ δαχτυλίδι ντου μέσ’ ᾿ς τὴ θάλασσα κ’ εἶπε, ὅτι τότε θὰ πιστέψω, πὼς θὰ γίνη καὶ υἱὸς Θεοῦ, ὅταν ἐπιστρέψῃ τὸ δαχτυλίδι ᾿ς τὸ χέρι μου. ᾿Υστερα πῆγε ᾿ς τὸ ξενοδοχεῖο κ’ ἐζήτησε ψάρι καὶ τοῦ ᾿δῶσανε κ’ ἦτανε μέσα τὸ

¹ Ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κινηθεὶς συνεπλήρωσα κατὰ τὰς διακοπὰς τοῦ νέου ἔτους 1961 τὴν μουσικὴν ταύτην ὕλην, ἠχογράφησας ἐν Φιλωτίῳ ἐπὶ 4 ταινιῶν μαγνηνοφώνου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τύπου Butoba, 29 μελωδίας ᾄσμάτων, διστίχων καὶ χορῶν. Ἡ μουσικὴ αὕτη ἐξετελέσθη ὑπὸ λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν μὲ τσαμπούναν (ἄσκαυλον) καὶ τουμπάκι (τύμπανον), μοναδικὰ κατὰ τὸ παρελθὸν λαϊκὰ ὄργανα τοῦ χωρίου. Ἐν τῷ ἐκ 18 σελ. σχῆμ. 8ου μικρ. σχηματισθέντι χειρογράφῳ, ὅπερ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ’ αὔξ. ἀριθμ. 2363, περιλαμβάνονται πλὴν τῶν κειμένων τῶν ᾄσμάτων καὶ τινες εἰδήσεις λατρείας, μαγείας κτλ.

² Ἰδὲ περὶ αὐτῆς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α’, 1904, σ. 103-105, ἀρ. 184-187, τόμ. Β’, σ. 787-790.

³ Ἰδὲ Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11-12 (1958/59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 212 καὶ Νίκον Κεφαλληνιάδην, ἔνθ’ ἀνωτ., σ. 8-9.

δακτυλίδι. Τότε λοιπὸν εἶπε, πὼς νὰ μὴν ἀπεθάνη θάνατο, ἂν δὲν τότε σηκώσῃ τὰ χέρια του. Πῆγε καὶ τὸν ἐσήκωσε καὶ τοῦ ᾠλέγανε: «βάστα, γέρο, τὸ παιδί». Λέει: «τὸ παιδί βαστᾷ τὸ γέρο» (χφ., σ. 111, Κόρωνος).

Δέον νὰ σημειωθῇ ἔνταῦθα ὁ συμφυρμὸς στοιχείων ἐκ τῆς ᾿Αγίας Γραφῆς μετὰ τοῦ παραμυθιακοῦ στοιχείου τῆς εἰς τὴν θάλασσαν ρίψεως δακτυλίου καὶ τῆς ἀνελπίστου ἐπανόδου αὐτοῦ, εὔρεθέντος ἐντὸς κοιλίας ἰχθύος, εἰς τὸν κτήτορα αὐτοῦ,¹ ὅπερ ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Ἡροδότῳ (III, 41-42) ἐν τῷ μύθῳ περὶ τοῦ δακτυλίου τοῦ Πολυκράτους.

Ἐχ' ἀκούσει ἀπὸ τὸν πάππον μου τὸν Μακελλάρη, ὅταν ἤμουν παιδί 10 χρονῶν καὶ ὁ πάππος μου ἑβδομήντα, ὅτι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Γλινάδου τὴν κτίσανε τὸς τῆ θέσιν πὸν εἶναι τώρα, διότι εἶδε κάποιος καὶ τὸς σημεῖο ἐκεῖνο ἀνάβανε τρεῖς λαμπάδες τὴν νύχτα καὶ ὠνειρεύτηκε νὰ σκάψῃ ἐκεῖ καὶ μόλις πῆγε λίγο βάθος εὔρεθη ἡ εἰκόνα, ἡ Μεταμόρφωσις, καὶ δίπλα τὸς τὴν εἰκόνα δυὸ τζάρες, ἡ μιὰ γεμάτη κρασί καὶ ἡ ἄλλη λάδι καὶ ἀπὸ τὴν ὥρα πὸν ἄρχισε τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας μέχρι πὸν τελείωσε ἔτρωγαν λάδι κ' ἐπίνανε κρασί καὶ δὲν σωνόντανε παρὰ ἦταν γεμᾶτες οἱ τζάρες καὶ μόλις τελείωσε ἡ ἐκκλησία ἐχάθησαν οἱ τζάρες (χφ., σ. 355-356, ᾿Αγιερσανίον).

Πλὴν τοῦ στοιχείου κατὰ τὸ ὁποῖον διὰ θαυμαστοῦ σημείου, ἰδίᾳ δὲ φωτὸς ἐκ λαμπάδων ἢ γενικῶς λάμπσεως πυρός, ὑποδεικνύεται ὁ τόπος, ἔνθα πρέπει νὰ ἀνεγερθῇ ναὸς πρὸς τιμὴν θαυματουργοῦ εἰκόνας, ὅπερ ἀποτελεῖ σύννητες θέμα παραδόσεων ἀπαντωσῶν καὶ εἰς ἄλλους τόπους ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Νάξου,² ὁμοίαν τῇ ἀνωτέρῳ παράδοσιν διηγούνται ἐν Κωμιακῇ περὶ τῆς κτίσεως τοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου κειμένου μοναστηρίου «Ἁγία». Καὶ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν δηλ. τούτου ἀνευρέθη πίθος πλήρης οἴνου, ἐξ οὗ ἔπινον οἱ ἐργαζόμενοι μέχρι περατώσεως τοῦ ἔργου, ἐξαφανισθέντος τοῦ πίθου μετὰ ταύτην (χφ., σ. 130-131).

Ὁ Μέγας ᾿Αλέξαδρος ἀγαποῦσε μιὰ καὶ ἀπόθανε κ' ἐκεῖ μέσα τὸς μνήμα πὸν ἦτανε ἐπῆε καὶ τὴν ἐγκάστρωσενε. Καὶ τοῦ λέει αὐτή: αὐτὸ π' ἄφησες ἐδῶ νὰ ῥθῆς σὲ ἐννιαὺ μῆνες νὰ τὸ πάρῃς, διότι εἶναι τελῶνιο καὶ θὰ χαλάσῃ τὸν κόσμον. Ὅσοι ἐννιαὺ μῆνες ἐπῆε καὶ τὸ σήκωσε καὶ τὸ ᾠδέσανε μὲ ἀλυσίδες καὶ τὸ πετάξανε τὸς τὴ θάλασσα. Αὐτὴ ἦτανε ἡ ᾿Οργόνα. Ἦτανε μισὸ ψάρι καὶ μισὸ ἄνθρωπος καὶ σηκώνεται ἀπάνω καὶ ὁποιοὺν καράβι περνᾷ, ρωτᾷ: «ζῆ ὁ Μέγας ᾿Αλέξαδρος;» καὶ ἂν τοῦ πῆ «ζῆ», τραγουδᾷ, ἂν δὲν τοῦ πῆ, πολεμᾷ νὰ χυθῇ νὰ πιᾶσῃ τὸ καράβι νὰ τὸ πνίξῃ. Κάθε χρόνο ἡ ἀλυσίδα ἔρχεται τὸς τὴν τρίχα νὰ κοπῇ καὶ τὴν ἀνανεώνουνε, βάνουνε φρέσκια (χφ., σ. 265, Κωμιακή).

¹ Ἴδὲ *Stith Thompson*, *Motif-Index of Folk-Literature*, τόμ. I, 1955, B548. 2.1.

² Λ.Α. ἀφ. χφου 2303, σ. 295 καὶ 2342, σ. 128-130.

‘Ομοία παράδοσις ἐπιχωριάζουσα κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην εἰς τὰ παράλια τῆς Λυκίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς Νοτίους Σποράδας εἶναι γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, ἀναφερομένη ὑπὸ συγγραφέων καὶ περιηγητῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.¹

Τὰ ἐν τῇ ναξιακῇ παραδόσει περὶ τῆς ἀλύσεως ἱστορούμενα, ἣτις φθειρομένη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Γοργόνας ἀνανεοῦται κατ’ ἔτος, ὁμοιάζουν πρὸς τὰ εἰς τὰς περὶ καλικαντζάρων διηγήσεις, καθ’ ἃ οὗτοι οἰκοῦντες ὑπὸ τὴν γῆν περιτροῶν δια τῶν ὀδόντων αὐτῶν τοὺς ὑποστηρίζοντας αὐτὴν στύλους μέχρι τελείας σχεδὸν ἀπολεπτύσεως αὐτῶν ἀνερχόμενοι ὅμως εἰς τὴν γῆν κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον καὶ μετὰ τὴν πάροδον τούτου ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν προτέραν τῶν κατοικίαν εὐρίσκουν αὐτοὺς ἀθίκτους.² Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἡ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ εὐρέως διαδεδομένη αὕτη δοξασία ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως.

Οἱ λαοὶ κάμανε συνέδριο καὶ εἶπανε, ὅτι ἐμεῖς ὅλα τὰ πράματα τὰ φοβούμεστε καὶ κανένα δὲν μποροῦμενε νὰ καταπολεμήσωμενε. Βγάλαν ἀπόφασι νὰ πᾶνε νὰ πνιγοῦνε. Ἐπήγανε ἔς τ’ Ἀϊ Γιαννιοῦ τὴ λίμνη ἔς τὸν Παρατρέχο νὰ πνιγοῦνε. Μόλις ἐπήγαν ἐκεῖ, ἦτανε χελῶνες ἀπάνω ἔς τὰ χάλαρα καὶ μόλις τσοῖ ἄδανε τρομάξαν, οἱ χελῶνες κ’ ἐπέσανε μέσ’ ἔς τὸ νερό. Λέει: «νά! ὑπάρχουνε κι ἄλλα ζῶα πὸν μᾶς φοβούνταιε», κι ἀρχίσανε τὰ γέλια. Ἐγυρίσανε πίσω κ’ ἐπήγανε ἔς τὰ βουνά. Ὅπως ἠγελάσανε, τῶν ἔμεινε πιά ἐκεῖ τ’ ἀχείλι κομμένο (χφ., σ. 47, Ἀγιοὶ Ἀπόστολοι).

Ἡ παράδοσις αὕτη, ἣτις δι’ ὅσων ἐν τέλει περὶ τοῦ γέλωτος τῶν λαγωῶν ἀναφέρονται καθίσταται αἰτιολογικὴ τῆς μορφῆς τῶν χειλέων των, ἀπαντᾷ ἄνευ τοῦ στοιχείου τούτου ἐν Φιλωτίῳ, διαφέρουσα ἔτι κατὰ τὸ ὅτι ἀντὶ τῶν τρομοκρατηθειῶν ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τῶν λαγωῶν χελωνῶν ἀναφέρονται βάτραχοι.³

ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην ἡ παράδοσις εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχαῖος Αἰσώπειος μῦθος,⁴ τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ὁ λαὸς παρέλαβεν ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως.

Ἐνας γονιὸς εἶχεν ἕνα γιὸ κ’ ἦτανε δεκαοχτὼ χρονῶν. Ὁ πάππος του ἐζοῦσε κ’ ἦταν ἑνενήντα χρονῶν καὶ λέει ὁ μπαμπᾶς τοῦ παιδιοῦ: «Θὰ πᾶς ἔς τ’ ἀμπέλι, γιὰ τὸ ἐγὼ θὰ πάω ἔς τὸ παζάρι, πὸν ἔχω δουλειὰ καὶ θὰ ῥθῶ ἐκεῖ νὰ σ’ εὐρω».

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β΄, 1904, σ. 1198-1205. Ἡ πίστις περὶ τῆς Γοργόνας ὡς ἀδελφῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀπαντᾷ καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ Θράκῃ. Ἰδὲ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 405-406. Παραδόσεις γενικώτερον περὶ τῶν Γοργόνων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ἰδὲ αὐτόθι, σ. 401-414.

² Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτην, ἐνθ’ ἄνωτ., σ. 1242.

³ Λ.Α. ἀρ. 2303, σ. 15.

⁴ Ἐκδ. Α. Haussrath, I, 143.

Λέει: «τί θὰ κάμης ἐκεῖ, πατέρα;» λέει, «θὰ πάρω μιὰ ψάθα, νὰ τὴ βάλω τοῦ πατέρα μου νὰ κοιμᾶται». Καὶ ἀπαντᾷ τὸ παιδὶ καὶ τοῦ λέει: «πατέρα, ἀντὶ μιὰ ψάθα νὰ πάρης δυό». «Καὶ δὲν φθάνει μιά;» λέει, «ὄχι, θὰ πάρης δυό, γιατί τὴν ἄλλη θὰ τὴ φυλάξω γιὰ σένα». Κι ἀντὶς ὁ πατέρας νὰ πάρη ψάθα, πῆγε ὕπὸ τὸν παπλωματᾶ κ' ἐπῆρε παπλώματα καὶ στρώματα γιὰ τὸ γέρο (χφ., σ. 379-380, Φιλώτιον).

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ διηγήσεως, ἣτις ἀπηχεῖ, ὡς πιστεύεται, παλαιότατον ἔθιμον γεροντοκτονίας¹. Ταύτην καὶ τὰς διηγήσεις εἰς ὅσας ἀνὴρ προτιθέμενος, ὅπως φονεύσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ μεταχειρισθῆ κακῶς αὐτόν, μετανοεῖ τελικῶς διὰ τὴν μελετωμένην ἀνοσίαν προᾶξιν ἐξ ἀφορμῆς παρατηρήσεως τοῦ υἱοῦ του, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς ἀργότερον ὑπ' αὐτοῦ θὰ ὑποστῆ, κατατάσσει ὁ ἐκτενῆ πραγματείαν συγγράφας, ἐξετάζων τὰς ὁμοίας παραδόσεις εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς καὶ τοὺς ἄλλους λαούς, Fritz Paudler εἰς τὸν δεύτερον τύπον ἐκ τῶν τριῶν, εἰς τοὺς ὁποίους νομίζει ὅτι ἀνήκουν πᾶσαι αἱ σχετικαὶ διηγήσεις, λαμβάνων ὡς βάσιν τὴν καταγωγὴν αὐτῶν.²

Περὶ τῶν συλλεχθέντων πολυστίχων ᾄσμάτων παρατηροῦμεν γενικῶς, ὅτι εἶναι ποικιλωτάτου περιεχομένου. Οὕτω πᾶσα σχεδὸν κατηγορία ᾄσματος ἀντιπροσωπεύεται ἐν αὐτοῖς. Τὰ ᾄσματα ταῦτα ἤδοντο παλαιότερον ὡς χορευτικά, ἐπιτραπέζια ἢ καὶ κατὰ διαφόρους περιστάσεις, οἷον κατὰ τὸν θεισμὸν κτλ., εἰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς αὐτάς. Σήμερον οὐδόλως πλέον ἄδονται ἐν Νάξῳ τοιαῦτα ᾄσματα· παρὰ ταῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ζωηρῶς ἐνίοτε ἐν τῇ μνήμῃ τῶν πρεσβυτέρων ἢ καὶ νεωτέρων τινῶν, γνωριζόντων ταῦτα ἐκ τῶν γονέων των. Ἡ νεωτέρα γενεὰ συνήθως πλην τῶν διὰ τοῦ ραδιοφώνου καὶ γραμμοφώνου διαδιδόμενων νεωτέρων λαϊκῶν ᾄσμάτων γνωρίζει μόνον ἢ καὶ αὐτοσχεδιάζει οὐχὶ σπανίως ποικίλου περιεχομένου δίστιχα καὶ ἄδει ταῦτα συχνῶς.³ Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ᾄσμάτων κατέγραψα πολλὰς παραλλαγὰς καλάντων, ἐκ τῶν χωρίων ἰδίᾳ Ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ Κωμικὴ (χφ., σ. 48-52, 199-201, 207-208, 227, 258 καὶ 259-261). Ἐκ τούτων τὰ πλεῖστα ἄδονται κατὰ τὴν πρώτην τοῦ νέου ἔτους καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον ὡς ζευγολάτην ἢ ὡς γραμματικόν. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ μετὰ τὰ κυρίως κείμενα τῶν καλάντων ἀκολουθοῦντα δίστιχα, ἀναφερόμενα εἰς τὸν νοικοκύρην, τὴν νοικοκυράν, τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ πάντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ἐξυμνοῦν-

¹ Ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Γεροντοκτονία, Ἑλληνικά, τόμ. Ε' (1932), σ. 351 κ.ἐξ. Ἐν σ. 357,5 παράδοσις ἐκ Πάρου ἀνάλογος τῇ ἀνωτέρῳ, ἐν δὲ τῇ σ. 356,4 ἐτέρα παράδοσις ἐκ Νάξου.

² Fritz Paudler, Die Volkserzählungen von der Abschaffung der Altentötung, F.F.C. No 121 (1937), σ. 18· ἰδὲ καὶ σ. 37-38.

³ Ἰδὲ καὶ ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 331-332.

τα τὰ προτερήματα αὐτῶν, ἀναλόγως καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τῶν ἀσχολιῶν, τῆς δράσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν προβολῆς. Πᾶσαι αἱ καταγραφεῖσαι παραλλαγὰὶ καλάντων δὲν εἶναι ὅμως, ὡς τοῦλάχιστον οἱ ἐντόπιοι ἐνθυμοῦνται, ναξιακαί. Οὕτως ἐν Κωμιακῇ ἤδετο παλαιότερον ὁ καλούμενος «χτενάδικος ᾿Αι Βασίλης», ὀφείλων τὴν προσωνυμίαν ταύτην εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι «ἤρχοντανε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο Μοραῖτες κ' ἐφθειάνανε χτένια τῶν κρεββαταριᾶς καὶ τὸν ἐλέανε» (χφ., σ. 258).

¹ Ἐκ τῶν ἱστορικῶν ᾄσμάτων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παρατιθέμενον κατωτέρω διὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὕφους, τὴν συντομίαν ἀλλὰ καὶ τὴν πληρότητα αὐτοῦ.¹

*Σημαίνουν τὰ οὐράνια, σημαίνουν κ' οἱ ἀγγέλοι,
σημαίνει κ' ἡ ᾿Αγία Σοφία, τὸ μέγα μοναστήρι,
μὲ δεκαπέντε σήμαντρα, μ' ἐξηνταδυὸ καμπάνες.
Ζερβὰ στέκει ὁ βασιλιάς, δεξὰ ὁ πατριάρχης*

5 *κ' ἐψάλαν τ' ἅγιος ὁ Θεός, νὰ ποῦν τοὺς ᾿Αποστόλους
κ' ἐψάλαν τὸ χερουβικό, γιὰ νὰ σηκώσουν τ' ἅγια.
Τὴν ὥρα πὸν τὰ σήκωναν, τὴν ὥρα πὸν τὰ ᾿ψάλαν,
μέγα φωνὴν ἐκούστηκε ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα.*

— *Ἐβγάρτε τὸ χρυσὸ σταυρὸ καὶ τ' ἀσημένιο τέμπλο*

10 *καὶ πάρτε τὴν ᾿Αγία Σοφία, γιὰ θὰ τὴν πάρη ὁ Τοῦρκος.
Κ' ἡ χάρι τῆς ὄντε τό ᾿κουσε, πολὺν παραπονιέται
κι ὁ Μιχαὴλ ᾿Αρχάγγελος πάει παρηγορᾶ τὴν.*

— *Σώπα, κερὰ βασίλισσα, καὶ μὴ παραπονιέσαι.*

Σὲ λίγοι χρόνοι καὶ καιροὶ πάλι δική μας θὰ ᾿σαι.

15 *Καὶ θὰ σὲ λειτρονήσωμε νὰ λέμε τ' ὄνομά σου,
ἀμή, Χριστέ μου, γένοιτο κατὰ τὸ θέλημά σου.*

(χφ., σ. 95, Κόρωνος).

Αἱ παραλογαὶ καὶ τὰ ἀκριτικὰ ᾄσματα εἶναι ἰδιαιτέρως προσφιλῆ ἐν τῇ νήσῳ, παρουσιάζοντα εὐρεῖαν διάδοσιν.² ᾿Απαντοῦν ἔτι ᾄσματα σχέσιν πρὸς τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ἔχοντα, ὧν δεῖγμα ἔστω τὸ κατωτέρω.

*Κάτω ᾿ς τὸ γιאלό, κάτω ᾿ς τὸ περιγιάλι,
κόρη ν' ἐπλυνε τ' ἀργυροφούστανά τῆς.*

¹ Ἴδὲ περὶ τοῦ ᾄσματος γενικῶς Γιάννη ᾿Αποστολάκη, *Τὸ τραγούδι τῆς ᾿Αγίας Σοφίας*, Θεσσαλονίκη, 1939.

² Παραλλαγὴν τοῦ ᾄσματος τοῦ «γεφυριοῦ τῆς ᾿Αρτας» ἐδημοσίευσεν ἐν *Λαογραφία*, τόμ. 18 (1959), σ. 523 - 524.

Σὰν τ' ἀπόπλυνε, ἤπεσε κ' ἐκοιμήθη.
Φύσηξε βοριάς, μαῖστρος, ντραμουντάνα
5 κὶ ἀνεσήκωσε τ' ἀργυροφούστανά τζη
κ' ἐφανήκανε τὰ ποδοστράγαλά τζη.
Ἔλαψ' οὐρανὸς κὶ ὄλα τὰ περιγιάλια.
— Ἴσα, βρὲ παιδιά, ἴσα, βρὲ παλληκάρια,
νὰ τὸ σώσωμε αὐτὸ πὺν πάει ἔμπρὸς μας
10 κὶ ἂν εἶν' μάλαμα, νὰ τὸ διαμοιραστοῦμε,
ἂν εἶν' κοπελιά, νὰ 'ναι τοῦ καπετάνιου.

(χφ., σ. 19-20, ἙΑγιοὶ Ἀπόστολοι).

Ἀντιθέτως τὰ κλέφτικα εἶναι λίαν περιορισμένα εἰς ἀριθμόν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι, ὡς γνωστόν, γενικώτερον εἰς ὄλας τὰς νήσους. Ἐν αὐταῖς οὐδέποτε ὑπῆρξε κλέφτικος βίος, ὅστις θὰ ἐδημιούργει κλίμα διὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου ταξιδεύσαντα καὶ φθάσαντα εἰς τὰς νήσους δὲν ἐγένοντο κτήμα τοῦ λαοῦ, μὴ προφθάσαντα νὰ ἀφομοιωθοῦν ὑπ' αὐτοῦ λόγῳ τῆς ἐκβολῆς των ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μεταξύ εἰσβαλόντων νεωτέρων ἀστικῆς προελεύσεως λαϊκῶν ἄσμάτων.

Τέλος ἐν τῷ χωρίῳ Κωμιακῇ ἐπεσήμανα τὴν ὑπαρξίν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ πολυστίχων σατιρικῶν ἄσμάτων, ἅτινα καὶ κατέγραψα.

Ἐκ τῶν χορῶν, ἐν Νάξῳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, ἐπιχωριάζει κατ' ἐξοχὴν ὁ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γνωστὸς ἀντικρουστὸς χορὸς μπάλλος. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο χοροί, ἐν Κωμιακῇ χορευόμενοι, περὶ ὧν παρέχω πληροφορίας τινάς. Ὁ πρῶτος τούτων καλεῖται Βιτζηλαιαδίστικος, ἐκ τοῦ ἐν τῷ χωρίῳ ὑπάρχοντος ἐπωνύμου Βιτζηλαῖος. Ὁ χορὸς οὗτος, κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν Κωμιακῶν, εἶναι κυρίως ἀνδρικός καὶ χορεύεται ὑπὸ πλειόνων τοῦ ἐνὸς ἀπεριορίστως ἀτόμων κατὰ τὰς ἀπόκρεως ἰδίᾳ τῇ συνοδείᾳ ἀσκαύλου μόνον ἐν Κωμιακῇ καὶ οὐχὶ ἀλλαχοῦ τῆς Νάξου. Ἐν τῇ ἐξελίξει του παρουσιάζει τρεῖς φάσεις. Σήμερον τὸν χορεύουν σπανίως (χφ., σ. 274). Ὁ ἕτερος χορὸς, ὅστις φαίνεται ὁμοιάζων πρὸς τινὰ παιδιάν, καλεῖται Νικηνητρές. Κατ' αὐτὸν «Πιάνουν μὲ ματιήλι, ὅπως 'ς τὸν συριόν, καὶ βήματα ὅπως τοῦ συρτοῦ.

Τραγουδοῦν καὶ λένε:

Νικηνητρέ, Νικηνητρέ,
γεια σου, Γιάννη Κουτεντέ¹

λένε τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐνὸς μὲ τὴν σειρά: γεια σου, Γιώργη Κουτεντέ, κτλ.

¹ Ἐντύπωσιν προξενεῖ ἢ προσφώνησις Κουτεντέ. Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ ἄνωτ., ἐν σ. 293.

Αὐτὸς λέει :

Θὰ περάσω, θὰ περάσω,
καὶ τὸ στοίχημα θὰ χάσω,

καὶ περνᾷ τὸ μαντήλι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του καὶ ἑξακολουθεῖ νὰ τὸ κρατῇ καὶ οἱ ἄλλοι πάλι ἑξακολουθοῦν καὶ χορεύουν. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ μὲ τὸν δεύτερον, τὸν τρίτον, τὸν τέταρτον, ὄλους. Ὁ τελευταῖος δὲν ἔχει ἄλλο νὰ περάσῃ καὶ περνᾷ ἀνάποδα, περνᾷ τὸν πρισινόν του εἰς τὸν ἄλλον. Κάποιος ἐπίσης πιάνει τὸ λουρὶ καὶ χτυπᾷ τοὺς δύο τελευταίους καὶ κρατοῦνε χέρια πολλές φορές ἀντὶ τῶν μαντηλιῶν, πὸν δὲν εἶναι γερά, γιὰ νὰ μὴ φύγουνε. Σχηματίζουνε μιὰ ἀλυσίδα, σὰ ἓνα σκοινὶ μὲ μανταλάκια. Τὸ παίξει καὶ ἡ τζαμπούνα καὶ τραγουδιέται κιόλας (χφ., σ. 274).

Τὸ ἔθιμον τοῦ «τρυποπεράσματος» ἤσκειτο εὐρέως παλαιότερον ἐν Νάξῳ. Τοῦτο συνίστατο εἰς τὴν διόδον τῶν ἀσθενῶν παίδων κυρίως δι' ὀπῶν δένδρων, ὀπῶν εὐρισκομένων εἰς ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς ὀπῆς κουλλούρας ἐκ τέφρας κατεσκευασμένης, ἀπέβλεπε δὲ εἰς θεραπευτικούς καὶ καθαρτικούς σκοπούς (χφ., σ. 60, 416-419).¹ Σήμερον τὸ ἔθιμον τοῦτο σχεδὸν ἐξέλιπε πλέον.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἔθιμων ἀξιόλογα εἶναι καὶ τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, ἅτινα ἐνίοτε εἶναι περίεργα, ὡς τὸ κατωτέρω:

Θὰ καθίσουν ἔς τὸ τραπέζι μέχρι νὰ ξημερώσῃ. Δυὸ ὄρες πρὶν φέξῃ, θὰ σηκωθῇ μιὰ παρέα ἀπὸ πέντε μέχρι ὀχτῶ ἄτομα καὶ θὰ πᾶνε νὰ κλέψουν κόττες ἀπὸ τὰ σπία τῶν συγγενῶν τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Αὐτὸ εἶναι ἔθιμο ἀπὸ πολλὰ χρόνια νὰ καθαρίζῃ ὁ λαιμὸς (χφ., σ. 373, Γλινᾶδος).

Ἡ πίστις εἰς τοὺς καλικαντζάρους εἶναι ἰδιαιτέρως ζωηρὰ ἐν Δανακῶ. Ἐνταῦθα κατὰ παλαιὰν συνήθειαν πρὸς ἀποδιοπόμψην αὐτῶν «τὰ Χριστοῦγεννα καύγουνε φίδες πὸν πετοῦνε σπίντες, γιὰ νὰ κάβου τοὶ καλικατζάροι νὰ μὴ μᾶσε दाδάροισι. Γι' αὐτὸ τὰ χρόνια ἔκεινα κάθα νοικοκύρης θὰ ἔχε ξύλα φιδίτικα νὰ κάψῃ (χφ., σ. 334).²

Ἰδιαιτέρως ἐξαιρεται ἡ κακοποιὸς διάθεσις τῶν βρικόλακων εἰς τὰς ἐκ Κωμιακῆς σχετικὰς διηγήσεις. Ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὕπαρξιν τούτων καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ δι' αὐτοὺς εἶναι ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ ἔκδηλος.

Ἐν Ἀγιερσανίῳ καὶ ἐν Ἀγίοις Ἀποστόλοις Μελάνων τὸ ἐπικρατοῦν ἔθιμον τῆς τοποθετήσεως πεντάλφας (σταυροῦ ἐκ κηροῦ) ἐπὶ τοῦ στόματος τῶν τε-

¹ Ἴδὲ περὶ τούτου Στέφ. Ἡμελλον, ἐνθ' ἄνωτ.

² Ἀλλαχοῦ ρίπτουν εἰς τὴν πυρὰν ξύλα, ἅτινα καιόμενα κροτοῦν, πρὸς ἐκφοβισμόν αὐτῶν ἢ καιοῦν αὐτοὺς διὰ τῆς πυρᾶς κ.ἄ.δ. (Ἴδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β' ,1904, σ. 1314 κ.ἐξ.).

λευτώντων συνδέουν πρὸς τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξιν βρικόλακων, θεωροῦντες ὅτι, ἐὰν δὲν τοποθετήσουν τὴν πεντάλφαν, ὁ θανὼν θὰ γίνῃ ὀπωσδήποτε βρικόλακας (χφ., σ. 308 καὶ 48).

Τέλος ἐν τῷ χωρίῳ Κεραμί ἐσημείωσα τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὑπαρξιν δαίμονος βλάπτοντος τὰς λεχωῖδας, τὸν ὁποῖον ὑπολαμβάνουν ὡς φάντασμα, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρατιθεμένης διηγήσεως.

Μιὰ λεχὼνα ἀπὸ τὸ Κεραμί ἔταξε τὸ παιδί πού 'καμε, νὰ τὸ βαφτίσῃ ὁ Λυερὸς ἀπὸ τὸ 'Ακαδήμους. Σὲ δυὸ τρεῖς μέρες τὸ βράδυ ἐπῆγε ἓνα φάντασμα 'ς τὴν πόρτα καὶ τῆς φώναξε: «ὦ σιδέκνισσα, μέσα εἶναι ὁ σύδεκνος»; «'Οχι, εἶντα τότε 'υρεύγεις τέθοια ὦρα»; «'Ανοιξέ μου ταδεμῆ», τσῆ λέει. Μπαίνει μέσα καὶ τῆς εὐχήθηκε νὰ τῆς ζήσῃ τὸ παιδί 'ς τὸ βγαλημὸ ἔξω τῆ χάδεψε 'ς τὸ πρόσωπο κ' ἐβγῆκε ἀπὸ τὸ παράθυρο. Μὲ τὸ χάδεμα αὐτὸ ἔλειωσε ἡ πλευρά της κ' ἐπέθανε (χφ., σ. 367 καὶ 372).

RÉSUMÉ

Exposé sur la mission folklorique dans l'île de Naxos (26 juillet - 25 août 1960)

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique dans l'île de Naxos (villages: 'Αγιοι 'Απόστολοι Μελάνων, Κεραμί, Κόρωνος (Βόθροι), Κωμιακή καὶ 'Απόλλων) en 1960, qui faisait suite à celle de 1959 (villages: Φιλώτιον, Δανακὸς etc.).

Il parle en général du matériel de sa collection. Spécialement il étudie certaines contes concernant Koutentés, Saint - Syméon, l'édification d'une église de Glinados, Alexandre le Grand etc., chansons populaires, mœurs et superstitions populaires.

Δ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΚΥΠΡΟΝ

(21 ΟΚΤΩΒΡ. - 20 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1960)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

I) ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Α'. Ὁ ἐκ παραδόσεως λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς Κύπρου εἰς τὰς ποικίλας μορφὰς αὐτοῦ, εἰς τὸν ὕλικόν, τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ λαοῦ, ἔχει ἐπισύρει ἀπὸ πολλοῦ τὴν προσοχὴν πλείστων ἐρευνητῶν, ἡμετέρων καὶ ξένων, μάλιστα δὲ Κυπρίων ἐπιστημόνων καὶ ἄλλων λογίων.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κυρίως ἐξεδηλώθη, ὡς γνωστόν, ζωηρὸν τὸ διαφέρον ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν περισυλλογὴν καὶ μελέτην τῶν μνημείων τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς κατάδειξιν ἰδία τῆς ἀδιασπάστου ἱστορικῆς συνεχείας τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον καὶ ἀντίκρουσιν οὕτω τῆς πολυκρότου τότε θεωρίας τοῦ Fallmerayer περὶ ἐκσλαβισμοῦ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ἡ κίνησις αὕτη πρὸς περισυλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης εὔρεν ἀπήχησιν καὶ εἰς τὴν Κύπρον, ἔνθα ὁ Ἀθανάσιος Σακελλάριος εἰς τὸ γενικὸν ἔργον του περὶ τῆς Κύπρου «Κυπριακά, ἤτοι γεωγραφία, ἱστορία καὶ γλῶσσα τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, Ἀθήναι 1890-1891» τόμ. 1-2, (προηγουμένως τὸ ἔργον εἶχεν ἐκδοθῆ εἰς 3 τόμους), περιέλαβε πλούσιον ὕλικόν (βλ. τόμ. Α', 1890, σ. 702-740, τόμ. Β', 1891, σ. 9-358), ἰδία τραγούδια (τόμ. Β', σ. 9-241), ὡς καὶ γλωσσικὴν ὕλην εἰς γλωσσάριον χρησιμώτατον καὶ σήμερον δεδομένου ὅτι στεροόμεθα ἔτι εἰδικοῦ λεξικοῦ τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου.

Μετὰ τὸν Ἀθανάσιον Σακελλάριον ὁ Γ. Λουκάς εἰς τὸ βιβλίον «Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν Ἀρχαίων, τόμ. Α', Ἀθήναι 1874», ἐκ σελ. 200, περιέλαβεν ἐπίσης ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην (παραδόσεις, ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, ἔθιμα καὶ δοξασίας κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, ἄσματα, παιδιὰς καὶ ἀγωνίσματα, μετεωρολογίαν, ἀστρολογίαν, παροιμίας κ.ἄ.), τὴν ὁποίαν παρεξετάζει πρὸς σχετικὰς εἰδήσεις ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος.

Τὴν παράδοσιν ταύτην τῆς συλλογῆς καὶ μελέτης τῶν στοιχείων τῆς λαϊκῆς παραδόσεως συνέχισαν ἔξω τῆς νήσου οἱ κύπριοι φιλόλογοι Σίμος Μενάρδος καὶ Χρ. Γ. Παντελίδης, μετὰ δὲ τὴν ἴδρυσιν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ

Ν. Γ. Πολίτου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογρ. Ἑταιρείας καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τοῦ 1909 τοῦ περιοδ. Λαογραφία (μέχρι σήμερον τόμοι 19, ὅπου ἔχει δημοσιευθῆ ἄρκετὴ εἰς ποσὸν λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Κύπρου) ἐκδίδεται εἰς Λάρνακα τὸ 1911 τὸ περιοδ. «Κύπρος» καὶ τὸ 1912 εἰς Λεμεσὸν ἢ «Κυπριακὴ Κυψέλη», ἔνθα δημοσιεύονται προσέτι καὶ λαογραφικὰ κείμενα ἐκ τῆς νήσου.

Νέα ὄθησις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δίδεται ἀργότερον ἀπὸ τοῦ 1923 μὲ τὴν ἴδρυσιν ἐν Λάρνακι τοῦ περιοδ. «Κυπριακὰ Χρονικὰ» (1923 - 1937), εἶτα δ' εἰς Κτῆμα Πάφου τοῦ περιοδ. «Πάφος». Εἰς τὰ περιοδικὰ ταῦτα δημοσιεύεται ἔτι σημαντικὴ εἰς ποσὸν καὶ ποιὸν λαογραφικὴ ὕλη. Τὸ ἔργον τοῦτο συνεχίζουν καὶ ἄλλα κατόπιν περιοδικὰ, ὡς τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» (1934 - 1956) καὶ τὰ σύγχρονα «Κυπριακαὶ Σπουδαί», ἔκδοσις τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν (ἔχουν ἐκδοθῆ μέχρι σήμερον 26 τόμοι), ἢ «Μαθητικὴ Ἑστία» κ.ἀ. ¹ Πρὸς τούτοις ἔχουν δημοσιευθῆ καὶ αὐτοτελεῖς συλλογαί, ὡς παροιμιῶν, ἄσμάτων, μουσικῆς, μύθων, παραμυθιῶν, παραδόσεων κλπ., ² ἢ δὲ Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν ἔχει ἔτι ὀργανώσει καὶ ἀξιόλογον Λαογραφικὸν Μουσεῖον ἐν Λευκωσίᾳ.

Παρὰ τὴν γενομένην ἀξιόλογον ἐργασίαν ταύτην ὑπῆρχον διὰ τὸ Λαογρα-

¹ Βιβλιογραφίαν τῶν δημοσιευμάτων τούτων μέχρι τοῦ ἔτους 1933 βλ. εἰς τὸ βιβλίον Κ. Π. Χατζηγιώαννου, Βιβλιογραφία τῆς Κυπριακῆς λαογραφίας καὶ γλωσσολογίας (Σύγχρονης γλώσσας), Λευκωσία (Κύπρου) 1933, 8ον, σελ. 37.

² ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- α') Θεόδ. Καλλίνικος, Κυπριακὴ λαϊκὴ Μοῦσα. Λευκωσία Κύπρου 1951, σελ. 218.
- β') Νέαρχ. Κληρίδης, Κυπριακὰ παραμύθια, γραμμένα ἐπίτηδες γιὰ παιδιά. Τόμ. Α' - Β', Λευκωσία Κύπρου 1958, 8ον, σελ. 70.
- γ') Νέαρχ. Κληρίδης, Κυπριακὰ παραμύθια. Σειρὰ Γ', Λευκωσία ἄ. ἐ., 8ον, σελ. 112.
- δ') Νέαρχ. Κληρίδης, Τὸ φρούριο τοῦ Ἁγίου Ἰλαρίωνα, Ἱστορία καὶ θρύλοι. Λευκωσία 1958, 8ον, σελ. 24.
- ε') Νέαρχ. Κληρίδης, Μοναστήρια στὴν Κύπρο. Θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἐκδ. Β' βελτιωμένη. Λευκωσία 1958, 8ον, σελ. 94.
- ς') Νέαρχ. Κληρίδης, Θρύλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1954, 8ον, σελ. 94.
- ζ') Ν. Γ. Κυριαζῆς, Κυπριακαὶ Παροιμίαι, ἐν Λάρνακι 1940, σελ. VIII + 415.
- η') * Π. Σιούτας, Ἄπὸ τὰ τραγούδια μας. Λευκωσία Κύπρου 1938, 8ον, σελ. 132.
- θ') Γ. Σπανόπουλος, Ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ ἐν Κύπρῳ, Λευκωσία 1935, 8ον, σελ. 55.
- ι') Ξενοφ. Φαρμακίδης, Κύπρια ἔπη μετὰ σημειώσεων καὶ σχολίων, ἐν Λευκωσίᾳ 1926, σελ. ζ' + 168.
- ια') Κυρ. Χατζηγιώαννου, Κυπριακοὶ μῦθοι, Λευκωσία 1948, 8ον, σελ. 96.
- ιβ') Ἰσμήνη Χατζηκώσια, Cyprus and its life. Morals and Customs of Cyprus, Folksongs etc. «Ἡ Κύπρος καὶ ἡ ζωὴ τῆς», ἦτοι ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου [κλπ.], Λονδίνον 1943, 8ον, σελ. 48 + πίν. εἰκόνων IX + σελ. 93.

Γεώργ. Παλλήκαρος, εἰς Ὅμοδος ὁ Γεν. Ἐπιθεωρητῆς Κωνστ. Πιλαβάκης, πρὸς δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πάντας τούτους καὶ τοὺς προθύμους πληροφορητὰς μας εὐχαριστοῦμεν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

Β'. Δεδομένου ὅτι ὁ προσδιορισμένος διὰ τὸ ἔργον τοῦτο χρόνος ἑνὸς μηνὸς ἦτο ὅλως ἀνεπαρκής, ἔπρεπε δὲ νὰ σχηματισθῇ παρ' ἡμῶν εἰκὼν τῆς φυσιογνωμίας τῆς νήσου ἀπὸ ἐπόψεως τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ βίου εἰς αὐτὴν διὰ τῆς συλλογῆς σχετικῆς ὕλης, ἠναγκάσθημεν πρὸς τοῦτο νὰ ἐπιλέξωμεν πρὸς ἔρευ-

Εἰκ. 1. Χάρτης τῆς νήσου μετὰ τὰ κέντρα εἰς ἃ ἐγένετο λαογραφικὴ ἔρευνα.

ναν ὠρισμένους μόνον, ὡς κάτωθι, συνοικισμοὺς εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου : Μόρφου, Πηγαῖνια καὶ Κάτω Πύργος Τηλλυρίας, Τρίκωμον, Μπογάζι, Αἰγιάλοισα, Ἁγία Τριάς Καρπασίας, Ριζοκάρπασον, Λεονάρισσον, Κοιλάνεμον, Κώμα τοῦ Γιαλοῦ, Κώμη Κεπίρ, Ἄκανθου, Ἁγιος Ἐπίκτητος, Βασιλεία, Ἁγιος Γεώργιος Κυρηνείας, Κάρμι, Ἄνω Λεύκαρα, Κοιλάνι, Ὅμοδος, Λεμύθου, Καμινάρια, Πεδουλάς, Γερακιές, Ἁγιος Θεόδωρος Πιτσιλιᾶς, Κάμπος Μαραθάσας, Πάνω Παναγιὰ Πάφου, Πολέμι, Γιόλου, Μεσόγει, Τσάδα, Πάνω Ἀρόδες, Δρούσια, Στρουμπί, Κτῆμα Πάφου, Πέγια, Γεροσκήπου. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τὴν 17 Νοεμβρίου τοῦ Στ. Καρακάση εἰς Ἀθήνας συνέχισα τὴν ἔρευναν ταύτην μέχρι τῆς 20 Νοεμβρίου εἰς τὰ χωρία : Παραλίμνι, Αὐγόρου, Ἄθηαῖνου, Περσιτερώνα (Μόρφου) καὶ Κακοπετριά.

Κατὰ τὰς μετακινήσεις πρὸς τὰ ἀνωτέρω κέντρα κατηναλίσκετο πολύτιμος χρόνος. Ἐν τούτοις ἐπετεύχθη μὲ σύντονον ἐργασίαν, ἣτις παρετείνετο σχεδὸν καθήμερινῶς μέχρι καὶ τῆς νυκτός, πολλάκις καὶ τοῦ μεσονυκτίου, ἢ συλλογὴ πλουσίας λαογραφικῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν κατέγραψεν ὁ γράφων εἰς σελ. 636¹ σχήμ. μεγ. 8^{ου}, πρὸς δὲ καὶ δημῶδους μουσικῆς (ᾠσμάτων καὶ χορῶν) 435 ἠχογραφήσεις, τῶν ὁποίων 148 ἐγένοντο ὑπ' ἐμοῦ, αἱ δὲ ὑπόλοιποι ὑπὸ τοῦ δευτέρου (Στ. Καρακάση).²

Ἡ καταγραφεῖσα ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴ ὕλη, πλὴν τῆς ἠχογραφεθείσης, ὡς κατωτέρω (βλ. σημ. 1), περιλαμβάνει στοιχεῖα ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὕλικου, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Μέγα μέρος τῆς ὕλης ταύτης ἀναφέρεται εἰς τὸν γεωργικὸν βίον, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὴν μαγείαν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν. Ἐπίσης κατεγράφησαν ᾠσματα 69, μῦθοι, παραμύθια καὶ εὐτράπελοι διηγήσεις 28, παραδόσεις 152, παροιμίαι 53, τοπωνυμίαι κ.ἄ.

Ὁ γράφων δι' ἐιδικῶν ὁμιλιῶν του ἔτι πρὸς τοὺς μαθητὰς σχολείων τῆς Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως³ ἐπέτυχεν μὲ τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν τῶν Διευθυντῶν τῶν τὴν συγκέντρωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ 3332 σελίδων ὡς κάτωθι:

- α') Γυμνασίον Λαπήθου (Γυμνασ.: Γεώργ. Πιζάνιας), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 312. (²Αρ. εἰσ. 2360).
- β') Γυμνασ. Λευκάρων (Γυμνασ.: Γεώργ. Τσακίρης) καὶ Δημοτ. Σχολείου (Διευθ.: Κωνστ. Κουμενίδης), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 340. (²Αρ. εἰσ. 2359).
- γ') Δημοτ. Σχολ. Ὀμόδου (Διευθ.: Στυλιανίδης), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 130. (²Αρ. εἰσ. 2355).
- δ') Γυμνασ. Πεδουλᾶ (Γυμνασ.: Κωνστ. Γιαλουρίδης), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 616. (²Αρ. εἰσ. 2353).

¹ Σημαντικὸν ἔτι μέρος τῆς συλλεχθείσης ὕλης, κυρίως ᾠσματα καὶ τινα παραμύθια, ἠχογραφήθη μόνον, ἐγένετο δὲ κατόπιν ἀντιγραφή αὐτῆς εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπὸ τῆς γραφῆς Ἐλευθερίας Δήμου-Παπαδοπούλου (βλ. χφον, ἀρ. 2351, σελ. 639-1000).

² Τὸ χειρόγραφον τῆς λαογραφικῆς ὕλης καὶ τῶν κειμένων τῶν ἠχογραφεθέντων ᾠσμάτων κατεχωρίσθη εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς χειρογράφων ὑπ' ἀρ. 2351, ἡ δὲ μουσικὴ ὕλη εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ ἀριθμ. 5123-5558.

³ Ἐκτὸς τῶν λαογραφικῶν τούτων ὁμιλιῶν ὁ πρῶτος (Γ. Κ. Σπυριδάκης) ὠμίλησεν ἐν Λευκωσίᾳ τὴν 19 Νοεμβρ. εἰς τὴν σειρὰν τῶν διαλέξεων τοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου μὲ θέμα: «Ἐκ τῆς δημῶδους ἐπικῆς παραδόσεως τῆς Κύπρου», ὁ δὲ δεύτερος (Στ. Καρακάσης) τὴν 6 Νοεμβρ. μὲ θέμα: «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ Νίκου Νικολαΐδη τοῦ Κυπρίου».

- ε') Γυμνασ. Λεμίθου (Διευθ.: Παναγιώτου), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 148. (*'Αρ. εισ. 2354*).
- ς') Γυμνασ. Πολεμίου (Διευθ.: Γεώργ. 'Ηλιάδης), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 946. (*'Αρ. εισ. 2356*).
- ζ') Γυμνασ. 'Αγροῦ ('Εμπορ. Γυμνασίου. Διευθ.: Στυλ. Παπαδάκης) καὶ Δημοτ. Σχολείου (Διευθ.: 'Ιωάνν. Μιχαήλ), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 122. (*'Αρ. εισ. 2357*).
- η') 'Εμπορ. Κολλεγίου Κτήματος Πάφου (Διευθ.: Κωνστ. Λιασίδης), χειρόγρ. σχ. 4ου, σελ. 204. (*'Αρ. εισ. 2358*).
- θ') Δημοτ. Σχολείων: Πέγιας (Διευθ.: Θεοδ. Καρυδάς), Στρουμπιού (Δημ/λοι: Σάββας Παπαέτης καὶ 'Ανδρ. Σωτηριάδης), χειρόγρ. σχ. 8ου, σελ. 208. (*'Αρ. εισ. 2361*).
- ι') 1) Γυμνασίων: 'Αμμοχώστου (Γυμνασ.: Κυριάκος Χατζηϊωάννου), Κτήματος Πάφου (Γυμνασ.: Π. Παυλίδης), Τρικώμου (Γυμνασ.: Γ. Σεργίου). 2) Δημ. Σχολείων: 'Ακανθού (Δημοδ.: Σωτήρ. 'Ορφανός), Κώμης Κεπίρ, 'Αγ. 'Ιωάννου 'Αγροῦ, Δρούσιας, Γερακιῶν, Σωτείρας κ.ἄ., σχ. 4ου, σελ. 306. (*'Αρ. εισ. 2376*).¹
- ια') Κωνστ. 'Ιωαννίδης, Λαογραφικαὶ ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Κύπρου, σχ. 4ου, σελ. 94. (*'Αρ. εισ. 2377*).

Γ'. Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς συλλεχθείσης ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικῆς ὕλης (χφον ὑπ' ἄρ. 2351) παρατηρῶ, ὅτι ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς νήσου μὲ ἔντονα χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως ἀπὸ τῆς 'Αρχαιότητος διὰ τοῦ μεσαίου αἰῶνος μέχρι σήμερον ἀνήκει μὲ τὰ ἰδιόμορφα γνωρίσματά του εἰς τὸν νησιωτικὸν κύκλον μὲ γλωσσικὰ στοιχεῖα κοινὰ πρὸς τὸν νότιον Δωδεκανησιακόν, πρὸς δὲ καὶ τὸν Κρητικόν,² ἰδίᾳ δὲ εἰς πολιτιστικὰ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς μορφῆς τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τῆς ἀμφιέσεως, τῶν δοξασιῶν καὶ ἔθιμων (κοινωνικῶν καὶ λατρευτικῶν), τοῦ γεωργικοῦ βίου κ.ἄ., μνημείων τοῦ λόγου (δημωδῶν ἄσμάτων καὶ παραδόσεων, ὡς αἱ περὶ τὸν Διγενήν) κ.ἄ.

¹ Τὸ ἔργον ἡμῶν τῆς περισυλλογῆς λαογραφικῆς καὶ εἰδικώτερον μουσικῆς ὕλης συνέχισεν ὁ συνοδευσας ἡμᾶς κατὰ τὴν παραμονὴν μας εἰς Κύπρον ὡς ἄνω Κωνστ. 'Ιωαννίδης, ὅστις ἀπέστειλεν εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀργότερον, τῷ 1961, ὕλην ἠχογραφημένην ἐπὶ 10 ταινιῶν μαγνητοφώνου, μήκους ἐκάστης 270 μ., περιλαμβάνουσας: μελωδίας ἄσμάτων, μουσικὴν χορῶν, δημ. παραδόσεις καὶ παραμύθια.

² Πρβλ. καὶ Ν.Χ. Κονομῆ, Κρητικοκύπρια, Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. 7 (1953), σ. 147-160.

α') Ἡ λαϊκὴ κατοικία ἐνταῦθα ἀποτελεῖται ἐκ δύο χώρων, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, τῶν ὁποίων ἡ στέγη (τὸ δῶμα) ὑποβαστάζεται εἰς τὸ μέσον εἰς τὰ παλαιότερα σπίτια διὰ μακρᾶς δοκοῦ, καλουμένης νεφκᾶς. Ἐπ' αὐτῆς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων στηρίζονται ἑκατέρωθεν αἱ δοκοί, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ δῶμα. Ἐξειλιγμένη ἐκ τοῦ τύπου τούτου μορφή εἶναι ἡ οἰκία εἰς τὴν ὁποίαν ἡ νεφκὰ ἔχει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τοξωτῆς καμάρας,¹ ὡς ἐν Κρήτῃ καὶ Δωδεκανήσῳ. Εἰς παλαιὰ σπίτια τῆς Ρόδου, ὅπου ὑπάρχει ἡ χονδρὴ αὐτὴ δοκός, ἡ νεφκὰ, καλεῖται μεσιὰ.²

Εἰκ. 2. Ἡ κυπριακὴ βράκα.

Εἰκ. 3. Τοπικὸν γυναικεῖον ἔνδυμα εἰς Ριζοκάρπασον.

Τὸ ἀνδρικὸν ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον βαίνει καὶ ἐνταῦθα πρὸς πλήρη ἐξαφάνισιν, εἶναι ἡ βράκα (εἰκ. 2), ὡς εἰς Κρήτην καὶ ἄλλας νήσους,³ μὲ τροποποιήσεις κατὰ

¹ Βλ. πλείονα εἰς Κωνστ. Ἀ. Γεωργιάδου, Τὸ ἀγροτικὸ σπίτι τῆς περιοχῆς Κυρηναίας Κύπρου, Λαογρ., τόμ. 15 (1953/1954), σ. 111 - 146.

² Βλ. Ἀναστ. Βρόντη, Παλιὰ σπίτια τῆς Ρόδου, Ρόδος 1950, σελ. 3, 10, 13.

³ Βλ. Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκι, Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης. Ἡ ἀνδρική φορεσιά. Ἀθήνα 1960, σ. 119 κ.ἐξ., 138.

τόπους, διὰ δὲ τὰς γυναῖκας ὑπάρχουν ἐν χρήσει φορέματα μὲ στοιχεῖα νησιωτικὰ καὶ ὁμοία ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων.¹

β') Ἐκ τῶν δημοδῶν ἠρωικῶν παραδόσεων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Διγενὴν καὶ τὴν Ρήγαιναν. Περὶ τὰς σχέσεις τούτων ἔχει διαμορφωθῆ κύκλος ὁλόκληρος λαϊκῶν ἀφηγήσεων² καὶ ἐπικῶν τραγουδιῶν.

Αἱ παραδόσεις περὶ τὸν Διγενὴν ἀναφέρουν περὶ τῆς ὑπερανθρώπου σωματικῆς του δυνάμεως, οἰονεὶ ὡς περὶ τιτᾶνος, ἀρκεταὶ δὲ καὶ περὶ τῶν ἀγώνων του πρὸς τὴν Ρήγαιναν τῆς Κύπρου. Σχετικαὶ μὲ τὴν ἀκατάβλητον σωματικὴν ρώμην του εἶναι αἱ συνδεόμεναι πολλαχοῦ τῆς νήσου (Κυθρέα,³ Παραλίμνι, Κάτω Πάφος) μὲ τὴν Πέτρα τοῦ Διγενῆ, πελώριον βράχον, καὶ τὴν παθκιάν ἢ παδκὲς τοῦ Διγενῆ⁴ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πάφου (Κοίλη καὶ Στρουμπὶ) (βλ. χφον, ἀρ. 2351⁵, σ. 543 καὶ 563) καὶ εἰς Μαραθάσαν.⁶

Εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ὁ Διγενὴς παρουσιάζεται ὡς ἐντόπιος ἥρωας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ δημῶδη περὶ αὐτοῦ ἄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα διατηρεῖ τὰ παλαιότερα ἀκριτικὰ χαρακτηριστικά του.

Ἀρχαιότεραι ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων φαίνονται ὅσαι λέγουν περὶ τῆς μὴ προσκλήσεως τοῦ Διγενῆ εἰς τὸν γάμον, ὡς καὶ αἱ περὶ τῆς ἀποκρούσεώς του ὡς γαμβροῦ. Οὔτω περὶ τοῦ χωρίου Πέτρα τοῦ Διγενῆ εἰς τὴν περιφέρειαν Κυθρέας ὑπάρχει ἢ κάτωθι παράδοσις εἰς τὴν Ἁκανθοῦ (χφ., σ. 230 - 31). «*Εἶχε γάμο στὴν Ἀμμόχωστο καὶ δὲν τὸν ἐπροσκαλέσανε τὸν Διγενὴ κ' ἐθυμώθηκε. Κ' ἐπκίασε τὴν πέτρα (= βράχον) ἀπὸ τὸν Πενταδάχτυλο, νὰ τὴ σύρη (= νὰ τὴν*

¹ Βλ. Ἄγγλικης Χατζημιχάλη, Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κύπρου, Νέα Ἑστία, τόμ. 56 (1954), τεύχ. 659, σ. 230 κ.ἐξ. Εἰδικώτερον περὶ τῶν κεντημάτων καὶ τῆς ὑφαντικῆς βλ. Ἄγγλικης Γ. Πιερίδου, Καρπασίτικα κεντήματα, Κυπρ. Σπουδ., τόμ. 17 (1953), σ. 55-56. Κεντήματα Σολιάς καὶ Μαραθάσας, Κυπρ. Σπουδ., τόμ. 20 (1956), σ. 67 - 72. Λευκαρίτικα κεντήματα, αὐτόθι, τόμ. 22 (1958), σ. 251 - 259. Κυπριακὴ λαϊκὴ ὑφαντικὴ, αὐτόθι, τόμ. 23 (1959), σ. 185 - 214. Πесματζήδες καὶ μαντηλάρηδες στὴν Κύπρον, αὐτόθι, τόμ. 25 (1961), σ. 175-183.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 44, ἀρ. 73. Νεάρχου Κληρίδου, Θεῦλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου, Λευκοσία Κύπρου 1954, σ. 22-52 (τῆς Ρήγαινας), σ. 53-61 (τοῦ Διγενῆ). Ν. Κονομῆ, Κυπριακαὶ παραδόσεις, Λαογρ., τόμ. 15 (1953/54), σ. 405-409. Σίμ. Μενάρδου, Ἡ Ρήγαινα, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ., τόμ. ΣΤ' (1902-6), σ. 117-148 κ.ἄ.

³ Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ τοπωνυμίου βλ. Κ. Σπυριδάκιν ἐν Κυπρ. Σπουδ., τόμ. 4 (1940), σ. 113-14.

⁴ Βλ. καὶ εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 63, ἀρ. 119.

⁵ Ἐφεξῆς αἱ παραπομπαὶ μόνον ὑπὸ τὰ στοιχεῖα: χφ.

⁶ Βλ. Σίμον Μενάρδου, ἐνθ' ἀν., σ. 125.

ρίψη), νὰ τοὺς καταστρέψῃ. Ἡ μάγνα του τὴν ὥρα πού ἔκανε νὰ πετάξῃ τὴν πέτρα, ἔπιασε τὸ χέρι του καὶ ἡ πέτρα ἔπεσε στὸ σημεῖο πού ἔναι τώρα.

Ἐκόψασι τὴν πέτρα κ' ἐκτίσανε τὸ χωριὸ πὺν κι αὐτὸ ὠνομάστηκε Πέτρα τοῦ Διγενῆ. Ἀπὸ τὴν Πέτρα αὐτὴ ὑπάρχουν ἀκόμη ἐκεῖ δυὸ τρία κομμάτια».¹

Ἐτέρα παράδοσις ἐκ Κώμης Κεπὶρ λέγει (χφ., σ. 226-27): «Στὶς Σπητὲς ἦτον χώρα κ' εἶχε καὶ βασιλιά. Κ' εἶχεν κόρη ὁ βασιλιάς τὴν ἐζήτησε ὁ Διγενὴς γιὰ γυναῖκα. Ὁ βασιλιάς δὲν τοῦ τὴν ἔδωσε. Αὐτὸς ἐρεθίστηκε κ' ἔπιασε μιὰν πέτρα νὰ τὴν σύρῃ κάτω σιτὴν πόλι, νὰ τὴν καταστρέψῃ. Ἐπιασε λοιπὸν τὴν πέτρα νὰ τὴν σύρῃ κάτω σιτὴν πόλι. Ἡ μάγνα του, γιὰ νὰ μὴν σύρῃ τὴν πέτρα καὶ καταστρέψῃ τὴν πόλι, τοῦ χτύπησε στὸ χέρι καὶ ἔφυγε ἡ πέτρα κ' ἔπῃε κάτω σιτὸν ποταμό. Ἐκεῖ σώζεται ὡς σήμερον καὶ τὰ σημάδια πού ἔπιασε τὴν πέτρα φαίνονται οἱ πενταλιὲς (=δακτυλιὲς) τῆς χέρκας του».²

Εἰκ. 4. Ἡ πέτρα τοῦ Διγενῆ εἰς Κάτω Πάφον.

Ἐκ τῆς τελευταίας παραδόσεως ταύτης περὶ τῆς ἀποκρούσεώς του ὡς γαμβροῦ πιστεύω, ὅτι θὰ διεμορφώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας αἱ ἀναφέρουσαι περὶ τῆς ἀντιδικίας του πρὸς τὴν Ρήγαιναν.³

Εἰς Κάτω Πάφον ὑπάρχει ἡ Πέτρα τοῦ Διγενῆ (εἰκ. 4). Ἐκεῖ πλησίον

¹ Βλ. παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως ταύτης εἰς Γ. Χ. Παπαχαράλαμπος, Κυπριακαὶ παραδόσεις, Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 9 (1945), σ. 119-120. Παραλλ. ἐκ τοῦ χωρίου «Ἐξω Μετόχιν» βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 15 (1953-54), σ. 405-406, ἀρ. 10, πρβλ. καὶ σ. 407-8, ἀρ. 16 καὶ ἀρ. 17.

² Παραλλαγὴ τῆς παραδόσεως ταύτης ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου ἔχει δημοσιευθῆ ἐν Λαογρ., τόμ. 1 (1909-10), σ. 697. Εἰς ταύτην ὁ Διγενὴς παρουσιάζεται ὡς υἱὸς τῆς Ρήγαινας.

³ Βλ. σχετικῶς Σίμον Μενάρδου, ἐνθ' ἀν., σ. 124-25.

είχεν ἡ Ρήγαινα τὰ παλάτια της. Ὁ Διγενὴς τὴν ἐζήτησε νὰ τὴν νυμφευθῆ καὶ «ἡ Ρήγαινα ὑποσχέθηκε νὰ τὸν πάρῃ ἄντρα ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ φέρῃ νερὸ στὴν πόλι. Αὐτὴ ἐπίστευε ὅτι ὁ Διγενὴς δὲν θὰ ἐτελείωνε τὸ ἔργο τοῦτο. Ὁ Διγενὴς θυμωμένος ἀνέβηκε στοὺς κρημνοὺς τοῦ Κτήματος καὶ μὲ τὸ μικρὸ του δάχτυλο ἔρριξε τὸ βράχο (εἰκ. 4) ἐναντίον της. Ἡ Ρήγαινα ἔρριξε ἐναντίον τοῦ Διγενῆ τὸ ἀδράχι της, ποὺ εἶναι μιὰ πέτρα ἀπὸ γρανίτη καὶ βρίσκεται στὸ Κτήμα εἰς τὴν τοποθεσίαν Κάτω Περιβόλια κάτω ἀπὸ τὰ σφαγεῖα τοῦ Κτήματος» (χφ., σ. 543).¹

Κατ' ἄλλην παραλλαγήν ἀπὸ τὸ χωρίον Κισόνεργα «ὁ Διενὴς ἤθελεν τὴν Ρήγαινα νὰ τὴν κάμῃ γυναῖκα του. Καὶ οἱ δύο ἦσαν παλληκάρκα.

Εἶπεν του, νὰ σὲ κάμω ἄντρα μου ἀλλὰ νὰ μοῦ φέρῃς τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν Τάλαν (χωρίον πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Ἀγ. Νεοφύτου) στὴν Πάφο (Κάτω Πάφον). Ὁ Διενὴς ἔκαμε πετραύλακα κ' ἐπῆε τὸ νερὸ. Ἀκόμη σφύζονται σημεῖα τῶν ἀυλακιῶν. Ὄταν τὸ ἐπῆε στὴν Πάφον τὸ νερόν, ἐρώτησέν τον ἡ Ρήγαινα: "Εφερές το τὸ νερὸ; Λέει της: Θέλοντας ὁ Θεὸς καὶ μὴ θέλοντας τὸ ἔφερα. Ἀμέσως τ' ἀυλάκια ἀνοίξανε καὶ καταστράφησαν.

Ἡ Ρήγαινα τότε ἐμετάγνωσεν νὰ τὸν πάρῃ ἄντρα της καὶ τοῦ ἔρριξε τὸ ἀδράχτιν της τὸ πέτρινο. Τότες ἔπκιασεν κ' ἐκεῖνος μιὰν πέτραν μεάλην καὶ τῆς τὴν ἔσυρε (=ἔρριψε)» (χφ., σ. 562).

Εἰς ἑτέραν παραλλαγήν τῆς διηγήσεως ταύτης ἐκ Γιόλου (χφ., σ. 535) ἡ Ρήγαινα ἔχει ὑποκατασταθῆ διὰ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης. «Στὴν τοποθεσίαν Γκλαβάρη ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὰ χωρὰ Χόλι καὶ Σκούλι ὑπάρχει μιὰ ἐκκλησιὰ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνας, στὴν θέσιν Φυτεύκια.

Ὁ Διενὴς, λέουν, ἐζήτησε νὰ πάρῃ γυναῖκα τὴν Ἀγία Αἰκατερίνα.

Ἡ Ἀγία Αἰκατερίνα εἶπεν του, ἂν δύνεσαι νὰ φέρῃς τὸ νερὸν στὸ κιουλίκι (=ἔπαυλι) μου ἀπὸ τὸν ποταμὸν τῆ Κειμένου, θὰ σὲ πάρω ἄντρα μου.

Ὁ Διενὴς ἐπῆεν μὲ τὰ πόδια του κ' ἔκαμε τὸ πετραύλακο καὶ ἔφερεν τὸ νερὸ στὸ κιουλίκι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνας. Ἀμα ἔφερε τὸ νερὸ κι ἄκουσέ το ἡ Ἀγία Αἰκατερίνα, ἔφυεν κ' ἐπῆεν νὰ βαρκαριστῆ στὴν Πάφο. Ὁ Διενὴς πῆεν πίσω της κ' ἔπκιασεν ἕναν καγιάν (=πέτραν), τῆς ἔσυρεν (=ἔρριψε), εἶναι δουλειὲς δικές του, κι ἀκόμη ὡς τὴν σήμερον πάνω οἱ δαχτυλιές του».

Νεώτεροι φαίνονται αἱ διηγήσεις αἱ ἀναφέρουσαι περὶ τῆς καταδιώξεως ὑπὸ τοῦ Διγενῆ κουρσάρων καὶ τῆς ὑπερασπίσεως οὕτω διαφόρων συνοικισμῶν, ὡς τοῦ

¹ Κατ' ἀφήγησιν τοῦ Γεωργ. Ἡλιάδου, Διευθ. τοῦ Ἐμπορ. Γυμνασίου Πολεμίου. Πληρέστερον δημοσιεύεται ἡ παράδοσις ὑπὸ Νεάρχ. Κληρίδη, Θρούλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου, Λευκωσία 1954, σ. 46-48. Βλ. καὶ Σίμ. Μενάρδου, ἔνθ' ἄν., σ. 125.

χωρίου Στητές (χφ., σ. 226). «Ἦρτεν καΐκι κάτω στο λιμνιῶνα στήν τοποθεσία Γαλλούνια (πρός βορρᾶν τῆς Κώμης Κεπίρ). Ἐπρόκειτο νά ξεβῆ στρατός ἀπό τό καΐκι νά λεηλατήσῃ τήν πόλι πού ἦτανε στή θέσι Στητές.

Ἄ Ο Διγενῆς κάθεται πάνω σ' ἕνα βουνό, στόν Ἄι Φώτη δίπλα του ἐκάθεται κ' ἡ μάννα του.

Ἄ Ο Διγενῆς τό λοιπὸν μόλις εἶδε τοὺς πειρατές, πού ἦταν νά ξεβοῦνε ἔξω, ἐπκίασε μιὰ πέτρα νά τῇ σύρῃ (=νά τὴν ρίψῃ), νά τοὺς ἐμποδίσῃ, νά μὴν ξεβοῦνε ἔξω. Ἡ πέτρα αὐτὴ ἦτανε λιθάρι μεγάλο καὶ θὰ περνοῦσε νά καταστρέψῃ τήν πόλι.

Ἡ μάννα του ἐσπρωξέ τον σιὸ χέρι καὶ ἡ πέτρα ἐφυγε ἀπὸ τὸ χέρι του κ' ἐπῆε κάτω σιὸν ποταμό. Ἐκεῖ στέκεται τό λιθάρι μέσ' στή γῆ κ' ἡ τοποθεσία ὠνομάσθηκε Πενταδάχτυλος». Εἰς τὸ Παραλίμνι λέγεται ἔτι ὅτι «σὴν τοποθεσία Φανός (ὄρος πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Παραλιμνιοῦ εἰς ἀπόστασιν 8 χιλιομ.) εἶναι μιὰ πέτρα μεάλῃ μὲ μιὰ τρυπά στή μέση. Εἴχαμεν ἰκούσει ἀπὸ τοὺς παλιούς, πὼς ὁ Διγενῆς ἐκπίασέν την μὲ τὸ δάκτυλόν του τὸ μικρόν καὶ τὴν ἔσυρεν, πὼς νά σκοτώσῃ τοὺς κουρσάρους» (χφ. σ. 595).

Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων ἡ πρώτη, ἡ περὶ τοῦ χωρίου Στητές, ἔχει προφανῶς διαπλασθῆ ἐκ στοιχείων τῆς ἀναφερούσης περὶ τῆς μὴ προσκλήσεως τοῦ Διγενῆ εἰς τὸν γάμον (βλ. ἀνωτ., σ. 308-309).

Ἄ Ο Διγενῆς, ὡς εἰς Κρήτην,¹ ἐθεωρήθη καὶ ἐνταῦθα εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ ὡς γίγας εἰς τὸ ἀνάστημα μὲ τεραστίας διαστάσεις, ὥστε νά δύναται νά στηρίξῃ τὸν ἕνα του πόδα ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς ὄρους καὶ τὸν ἕτερον ἐπὶ ἄλλου, ἐκ τῆς θέσεως δὲ ταύτης νά κύπτῃ, διὰ νά πίνη νερὸ ἀπὸ τὸν εἰς τὸ βάθος κάτω μεταξὺ τῶν ὄρέων ρέοντα ποταμόν. «Στὸ χωρὸ Κοίλῃ (βορειοδυτικῶς τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάφου) λέγουν οἱ χωρκανοὶ ὅτι σὴν τοποθεσία Ἄξύλου ὑπάρχει ἡ παιδικὰ τοῦ Διενῆ. Στὸ ἀπέναντι βουνὸ κατὰ τὸ χωρὸ Στρουμπὶ ὑπάρχει καὶ ἐκεῖ παιδικὰ τοῦ Διενῆ. Στις δὲ αὐτὲς παιδικὲς λέγουσι ὅτι ἐπάτησε ὁ Διενῆς κ' ἐσκύψεν νά πκιῇ νερὸ ἀπὸ τὸν ποταμὸ κάτω καὶ τὰ γένεια του ἔσταμάτησαν τὸ νερὸν τοῦ ποταμοῦ» (χφ., σ. 563).² Παρατηροῦμεν ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ τοῦ Διγενῆ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς μέσης Κρήτης.³

¹ Βλ. Ἰ. Δ. Κονδυλάκη, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑτ., τόμ. Α' (1883-84), σ. 275. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 69, ἀρ. 131, τόμ. Β', 1904, σ. 751-52.

² Ὅμοια παράδοσις ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Κρήτην (Πλακιὰς ἐπαρχ. Ἁγ. Βασιλείου Ρεθύμνης) βλ. Γεωργ. Ἰ. Κουρμούλη, Ἔπος καὶ ἐπική ὕλη, Ἐπιστ. Ἑπετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν, περ. Β', τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1954/55, σ. 218.

³ Βλ. Ἰ. Δ. Κονδυλάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 275.

Μὲ τὸν Διγενὴν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ συνδεθῆ καὶ τὸ τοπωνύμιον «ἡ μούττη τοῦ κῦρ Βασίλῃ» εἰς Ἀκανθοῦ, ὅπως ἄλλως τε ἐξέφρασε τὴν γνώμην καὶ ὁ πληροφορητὴς μου κ. Παντελίδης (χφ., σ. 145). Ἐκ τῆς «Πέτρας τοῦ Διγενῆ» ὡς τοπωνυμίας προῆλθον πιθανῶς κατόπιν καὶ ἄλλαι ὀνομασίαι βράχων, ὡς ἐπὶ παραδ. ἡ Πέτρα τοῦ Λιμνίτη, ἡ Πέτρα τοῦ Ρωμιοῦ κ. ἄ.

Πρὸς τὸν κύκλον τοῦ Διγενῆ καὶ εὐρύτερον τὴν ἀκριτικὴν παράδοσιν φαίνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς συνάφειαν καὶ τὸ τοπωνύμιον «τὸ μονοπάτιν τοὺς Ἀπελάτες» εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Ἀθηαῖνου (χφ., σ. 413). Ἀναφέρομεν ἔτι ὅτι ἀκριτικὰ τοπωνύμια, ὡς τοῦ *Λιάντρου*, τοῦ *Μαβιάνου*, τὸ *Βλάτιος*, ἀναφέρονται καὶ ἐν Κρήτῃ εἰς θέσεις ἐγγὺς τοῦ χωρίου Σελλιά τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου¹.

Σημειωτέα ἔτι καὶ ἡ παράδοσις περὶ τοῦ τοπωνυμίου «Πάτημαν τ' Ἀράκλη» εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Κάμπου Μαραθάσας ἐπὶ τοῦ ὄρους Τριπύλου. «*Δαλοῦν ὅτι ἐκεῖ ἐπάτησεν ὁ Ἀράκλης πὸν μὲ τρεῖς πατκιὰς ἐγύρισεν οὐλλὴν τὴν Κύπρο. Ἐκεῖ φαίνεται μιὰ πατκιὰ πάνω στὴν πέτρα καὶ εἶναι μεσαία πατκιὰ. Ἡ ἄλλη πατκιὰ εἶναι σιὸν Ἀκάμα² καὶ ἡ ἄλλη στὴν Παπούτσα*». (χφ., σ. 467).

Τὴν παράδοσιν ταύτην ἔχει καταγράψει καὶ ὁ Νεάρχ. Κληρίδης (Θρῦλοι καὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἄν., σ. 59), παλαιότερον δὲ μόνον τὸ τοπωνύμιον «Πάτημαν τ' Ἀράκλη» ὁ Σίμ. Μενάρδος,³ ὅστις καὶ παρατήρησεν ὅτι κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἐδεικνύοντο ἵχνη τῶν ποδῶν τοῦ ἥρωος (Λουκιαν., Ἀληθ. Ἱστορ. Α', 7). Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι παράδοσις διὰ «πάτημαν τ' Ἀράκλη» ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ εἰς Κεφαλληνίαν.⁵

γ') Αἱ περὶ τὴν Ρήγαιναν παραδόσεις, ἀποτελοῦσαι ἴδιον κύκλον, ἀπαντοῦν ὁμοίως εὐρύτατα διαδεδομένα κατ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν νῆσον καὶ ἐντοπισμένα εἰς διαφόρους τόπους, παλαιὰ μνημεῖα, κάστρα καὶ ἄλλας θέσεις⁶, ὅπου δεικνύονται τὰ σπίτια τῆς, τὸ κάστρο τῆς, ὁ πύργος τῆς, τὸ θρονίον τῆς, τὰ λι-

¹ Βλ. Γεωργ. Ἰ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἄν., σ. 218-220.

² Τὸ τελευταῖον ἀκρωτήριο εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Κύπρου.

³ Βουνοκορφὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πιτσιλιᾶς· ὁ Γ. Λουκᾶς (Φιλολογ. Ἐπισκέψεις, τόμ. Α', 1874, σ. 32) ἀναφέρει ἐν Κύπρῳ καὶ «*λιγγρι καὶ λίγγραν τοῦ Ἡρακλέους*».

⁴ Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ, τόμ. 18 (1905/6), σ. 332-33.

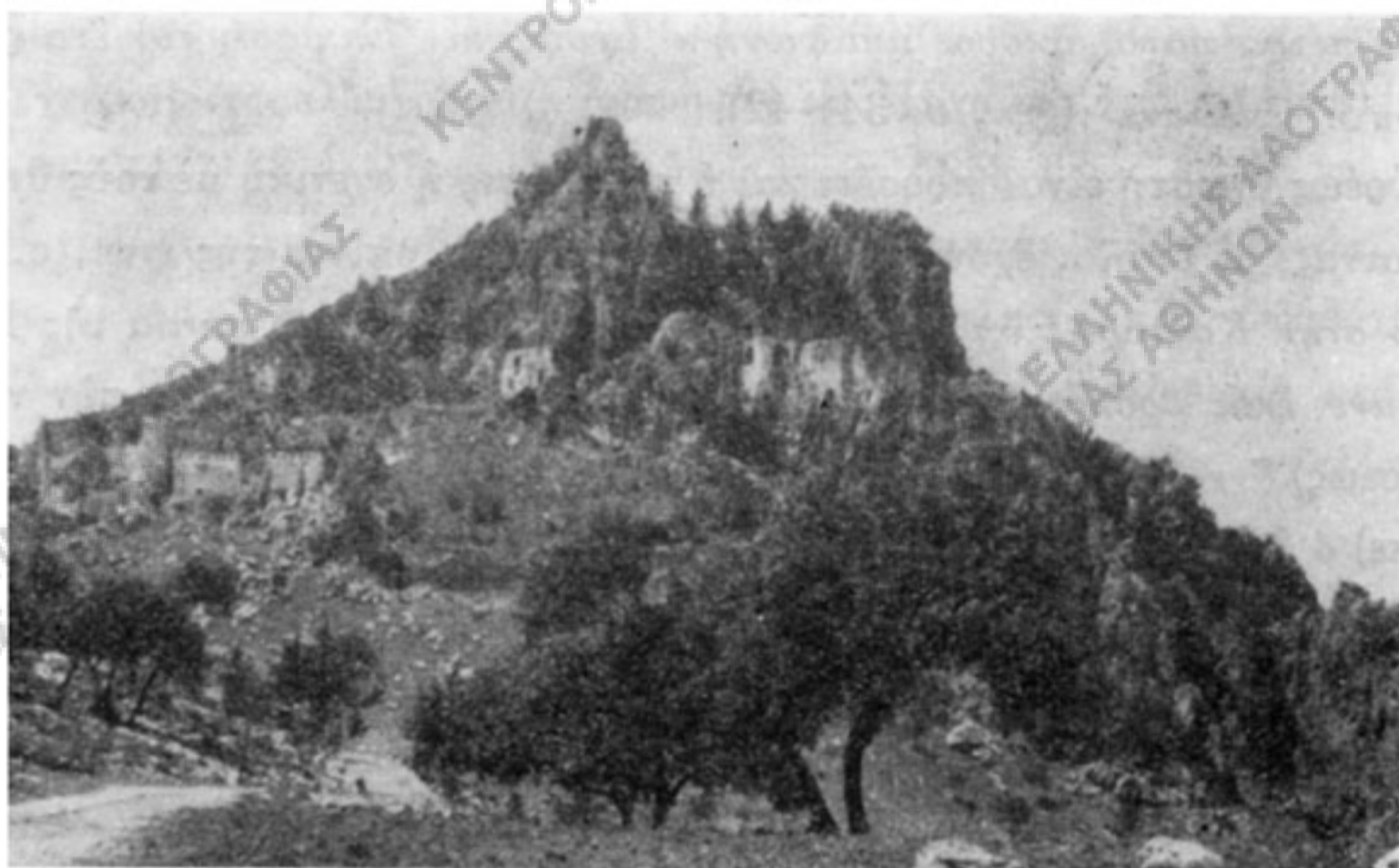
⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 61, ἀρ. 114, τόμ. Β', 1904, σ. 742-43.

⁶ Βλ. γενικώτερον Σίμ. Μενάρδου, Ἡ Ρήγαινα, ἐνθ' ἄν., σ. 117-148. Σχετικαὶ παραδόσεις ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 41-46, ἀρ. 68-80. Νεάρχ. Κληρίδη, Θρῦλοι καὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἄν., σ. 22-31, 35-52. Ν. Κονομη, ἐνθ' ἄν., σ. 405-409. Γ.Χ. Παπαχαράλαμπος, Κυπριακαὶ παραδόσεις, Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 9 (1945), σ. 119-120, περ. Μαθητ. Ἑστία, ἔτ. Ε' (1955), ἀρ. 15, σ. 158 κ.ἄ.

γκριὰ τῆς Ρήγαινας, ὁ κάμπος τῆς Ρήγαινας, ἡ μούττη (κημνὸς) τῆς Ρήγαινας, ὁ λουτρὸς τῆς Ρήγαινας, οἱ θησαυροὶ τῆς Ρήγαινας, σπήλιοι τῆς Ρήγαινας, τὸ σκολειὸ τῆς Ρήγαινας, ὁ κούλας τῆς Ρήγαινας κ.ἄ.¹

Τῶν παραδόσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τύχει ἀπὸ πολλοῦ προσοχῆς ὑπὸ τῶν συλλογέων, πρὸς δὲ καὶ εἰδικωτέρας μελέτης,² κατεγράφησαν ὑπ' ἐμοῦ ἀρκεταὶ παραλλαγαί, προερχόμεναι ἐκ Λεοναρίσσου (χφ., σ. 208-9), Κάρμι (χφ., σ. 339-343), Ἄνω Λευκάρων (χφ., σ. 370-71, 381), Πάνω Παναγιᾶς (χφ., σ. 495), Πολεμίου (χφ., σ. 527), Γιόλου (χφ., σ. 534-35), Κρίτου-Μαρώτου (χφ., σ. 561).

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κυρηνείας αἱ παραδόσεις περὶ τὴν Ρήγαιναν ἔχουν ἐντοπισθῆ εἰς τὸ κάστρον τ' Ἄγιου Ἰλαρίωνος (εἰκ. 5) ἐπὶ τοῦ

Εἰκ. 5. Τὸ φρούριον τοῦ Ἄγιου Ἰλαρίωνος.

Πενταδακτύλου.³ Οὕτω ἀναφέρεται εἰς τὸ χωρίον Κάρμι περὶ τῆς κτίσεως τοῦ Κάστρου τούτου ὑπὸ τῆς Ρήγαινας (χφ., σ. 342), ὡς καὶ περὶ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς του διὰ τῆς ἑξαπατήσεως τῆς Ρήγαινας ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν διὰ στρατιώτου μετημφιεσμένου εἰς γυναῖκα ἐπίτοκον.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἀλώσεως δι' ἀπάτης ἔχει παραληφθῆ εἰς τὴν διήγησιν

¹ Βλ. εἰς Σίμ. Μενάρδου, ἔνθ' ἄν., σ. 118 κ.ἑξ.

² Βλ. ἄν., σ. 312 σημ. 6, ἔνθα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως δημοσιεύει καὶ ὁ Ν. Κληρίδης, ἔνθ' ἄν., σ. 25-30. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Τὸ φρούριον τοῦ Ἄγιου Ἰλαρίωνα. Ἱστορία καὶ θρύλοι. Λευκωσία Κύπρου 1958, σ. 17-24.

ταύτην προφανῶς ἐκ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν συνοικισμόν τοῦτον (χφ., σ. 339-341). Πλησίον τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, δηλ. τοῦ Κάρμι, ὑπάρχει ἡ τοποθεσία « Στὸ Δράκο ». Ἐκεῖ « λαλοῦσιν οἱ πρωτινοί, ὅτι ἔγινε δρακοντέα μάχη αὐτῶν ποὺ πῆγαν νὰ πάρουν τὸ φρούριο τῆς Ρήγαινας. Στὴν μάχη αὐτὴ ἐνικήθη ἡ Ρήγαινα καὶ ἔπεσε ἀπὸ τὸν γκρεμό. Τὸ γαῖμα ποὺ ἔτρεξε ἐκεῖ ποὺ ἔγινε ἡ μάχη ἦταν τόσο πολὺ ποὺ πῆρεν (=παρέσυρε) ἑφτά χρονῶν δαμάλι» (χφ., σ. 342-43). Εἰς τὸ Κάρμι ὑπάρχει καὶ κτήριον, τὸ ὁποῖον λέγεται Σκολεῖο τῆς Ρήγαινας. « Λέγουσι πὼς τὸν καιρὸ ποὺ δὲν ὑπῆρχαν ρολόγια ἡ Ρήγαινα ἔκανε πάνω ἀπὸ τὸ φρούριο ἓνα σύνθημα κ' ἐσκολάζαν τὰ μωρὰ οἱ δασκαλοὶ. Στὸ σκολεῖο τῆς Ρήγαινας λαλοῦσιν οἱ πρωτινοὶ πὼς τὸ χρυσάφι τῆς Ρήγαινας εἶναι ἐδῶ μέσα. Ἕνας ἄθθρωπος εἶδεν ὄρομαν γιὰ τὸ θησαυρὸ κ' ἦρτε νὰ τὸν εὔρη. Ἐσκαψεν κ' ἔκβαλεν ἓνα πουρὶ (= πώρινον λίθον) μεγάλο. Μόλις ἐψήλωσε (= ἐσήκωσε) τὴν πέτρα πάνω, ἄκουσε μιὰ φωνὴ κ' ἐφοήθηκε. Ἐπκιασέν τον ἓνα ρῖο, ἐπῆεν σπίτιν του κ' ἐπέθανε» (χφ., σ. 341-42).

Εὐρέως γνωστὴ εἶναι προσέτι καὶ ἡ παράδοσις ἢ σχετικὴ μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς Ρήγαινας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκρυβῆ εἰς τὰ 101 σπίτια τῆς (χφ., σ. 208-9). « Ἀπάνω στὴν Καντάρ¹ ὑπάρχουν ἑκατὸ σπίτια, ποὺ τὰ λέμε σπίτια τῆς Ρήγαινας. Ἐκεῖ ἦτανε ἓνας βοσκός. Τὴν νύχτα ποὺ λέουσι τὸν Καλὸν λόγο (=τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως) ἄνοιξε ἓνα ἄλλο σπίτι, τὸ ἑκατὸ ἓνα. Ἦτα γεμάτο χρυσάφι καὶ ἐμπέη (= ἐμπῆκε) ὁ βοσκὸς μέσα. Ὅταν εἶδε τὰ χρυσὰ ἐκεῖνα, κατέβασε τὴ βούρκα (= σακκὶ) του νὰ τὴ γεμώσῃ. Ἐγέμωσε τὴ κ' ἐξέβη ἔξω νὰ φύῃ. Ἐξήχασε τὴν ματσούκαν του κ' ἐστράφη νὰ τὴν πιάσῃ κ' ἔκλεισεν ἡ πόρτα κ' ἔμεινε μέσα. Ἐβάσταν ἓνα ρόδι μέσα στὸν κόρφον του κ' ἔτρωε μιὰ κοκκόνα (= κουκκί) τὴν ἡμέρα, ὥστε ν' ἀνοίξῃ ἡ πόρτα.

Στὸ χρόνον, ὅταν ἄρχισε ὁ Καλὸς λόγος (= τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως), ἄνοιξεν ἡ πόρτα κ' ἐξέβην ἔξω ὁ βοσκὸς κ' ἐγύρεβκεν τὸ κοπάδι του.

Ὡς τώρα πηγαίνουν ἐκεῖ τὴν νύκτα τοῦ Καλοῦ λόγου, γιὰ νὰ ἴδω, ἀν ἀνοίξῃ ἡ πόρτα»².

Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Κύπρον, ἐπαρχίαν Πάφου, ἀπαντοῦν παραδόσεις περὶ

¹ Ὄρος πλησίον τοῦ Τρικώμου.

² Παραλλαγὰι ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ Σίμ. Μενάρδου, Ἡ Ρήγαινα, ἐνθ' ἄν., σ. 131. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 41-42, ἀρ. 68, ἐν Λαογρ. τόμ. 1 (1909-10), σ. 697. Ν. Κληρίδη, Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἄν., σ. 22-23, Ν. Κονομῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 406, ἀρ. 12. Ν. Χρ. Χαλαλάμπους, Οἱ θησαυροὶ τῆς Ρήγαινας, Μαθητ. Ἔστ., ἔτ. Ε' (1955), σ. 158. Αἰμ. Μακρίδου, Παραδόσεις γιὰ κρυμμένους θησαυροὺς, Αὐτόθι, σ. 1-92.

τοῦ ἔρωτος τοῦ Διγενῆ πρὸς τὴν Ρήγαιναν καὶ τῆς μεταξύ των συγκρούσεως ἕνεκα τῆς ἀθιότησεως τῆς ὑποσχέσεώς της νὰ τὸν ὑπανδρευθῆ. ¹

Τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων, πρὸς δὲ καὶ πρόσωπα, ὡς ὁ Διγενῆς καὶ ὁ Ρήγας, μὲ τὰ ὁποῖα συνδέεται ἡ Ρήγαινα, ἀνήκουν χρονικῶς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς, κυριώτατα δὲ εἰς τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας εἰς τὴν νῆσον. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα Ρήγαινα φέρει ἐπίσης πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ νήσῳ. Ὁ Σῆμος Μενάρδος εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπὶ τῶν παραδόσεων τούτων μελέτην του (βλ. εἰς Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἔθνολ. Ἑταιρ., τόμ. ΣΤ' (1902-6), σ. 133 κ.ἐξ.) ὑπεστήριξεν ὅτι εἰς τὴν Ρήγαιναν ἔχει ἐπιβιώσει ἡ ἀρχαία παράδοσις περὶ τῆς Παφίας Ἀφροδίτης, ἣτις ἐλατρεύετο ἐνταῦθα μὲ τὸ ὄνομα «Ἀνασσα» καὶ ὅτι εἰς τὴν περιφέρειαν ὅπου εὕρισκετο ἡ Παλαίπαφος, ἔνθα ὁ ναὸς καὶ τὸ κέντρον τῆς λατρείας τῆς Κύπριδος, ἀπαντᾷ σήμερον ζωηροτέρα ἢ ἀνάμνησις τῆς Ρήγαινας.

Διηγήσεις περὶ Τρίμματου εἶναι ἐντοπισμέναι πρὸς τὴν Δυτικὴν Κύπρον. Σχετικαὶ παραλλαγὰὶ κατεγράφησαν εἰς Πηγαῖνια (χφ., σ. 5-6), Πεδουλᾶν (χφ., σ. 429-431) ² καὶ Πάνω Παναγιᾶν (χφ., σ. 525).

Νοτιοανατολικῶς τοῦ χωρίου Πεδουλᾶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν εὕρισκεται ἡ τοποθεσία Τρίμματος ἔνθα ἡ ἐκκλησία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Παραδίδεται ὅτι ἔζη ἐκεῖ κάποτε ὁ Τρίμματος, ὁ ὁποῖος «εἶχε μία μεάλην βατιὰν (=σύμπλεγμα βάτων) κ' ἐκεῖ ἦτον κρυμμένος μέσα. Ἦτον μεγαλόσωμος, εἶχε δυνὸ μάτια λαμπερὰ καὶ τὸ μεγαλύτερον πίσω στὸ σβέρκος του.

Στὸν Πεδουλᾶ δὲν ὑπῆρχαν βρούσες μέσα στὸ χωρὸν. Ἦθελα νὰ πᾶσι οὐλλες οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ νὰ φέρουν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι (=πηγὴν) τοῦ Τρίμματος. Ὅταν ἐπῆγαιναν ἐκεῖ τὰ παιδιὰ τὰ μικρά, ἔσκυβαν νὰ γεμώσουν τὸν μπότην (=δοχεῖον) τους. Ὅταν ἔσκυβαν στὸ πηγάδι νὰ γεμώσουν, τὰ ἄρπαζε ὁ Τρίμματος καὶ τὰ ἔβαλλεν μέσ' στὸ χαρκὶ (=καζάνι) κ' ἐχοχλούσασιν (=ἔβραζαν).

¹ Επῆγε μιὰ γυναῖκα ἡ κουμέρα του, ἡ Λοῖνα, νὰ τὸν χαιρετήσῃ τὸν Τρίμματο.

Ὅταν ἔφτασεν ἐκεῖ καὶ εἶδε τὸ χαρτσι (=χαλκοῦν λέβητα) γεμᾶτο μωρὰ κ' ἐχοχλούσασιν, ἔπκιασεν τὰ βούρη (=τὸ τρέξιμον) κ' ἔφνε. Πέρασε τὸν ποταμὸ καὶ ἔπεσε ταπισὼν τῆς ὁ Τρίμματος. «Αἶ κουμέρα!», τῆς ἐφώνησε, «στράφου πίσω καὶ θὰ σοῦ δώσω τὸ ἄγγονάκι σου νὰ τὸ πάρης». «Πάω, κουμπάρε, νὰ φέρω τὸ χτένι μου καὶ τὸ ἀράχι (=ἄτρακτος). Τὸ ἐξέχασα καὶ πάω νὰ τὸ φέρω».

² Ἐξεκίνησε ἡ γυναῖκα, ἔφευγε. Δὲν ἐμποροῦσε νὰ περάσῃ τὸν ποταμὸ νὰ ῥτῆ

¹ Βλ. ἄνωτ., σ. 309 - 310.

² Βλ. καὶ εἰς Λαογρ. Ἀρχ., χειρόγρ., ἀρ. 2353 (συλλ. ὑπὸ μαθητῶν Ἑλλην. τοῦ Γυμν. Πεδουλᾶ, 1960) σελ. 181, 187-188, 193-198, 249, 273-75 κ.ἀ.

(ένν.: στο χωρκό). «*Ελα, κουμέρα Λοΐνα!*» ἄκουσεν οὔλλο τὸ χωρκό τὴν φωνὴν του. *Ἡ κουμέρα του ἦρτε στο χωρκό και εἶπεν στους χωρκανοὺς και τοῦ Παπᾶ Λοΐζο.* *Ἐτρεξαν οὔλλοι οἱ χωρκανοί, ἐπῆσαν στήν τοποθεσία Τρίμματος και ἤδραν τὸν Τρίμματο μέσα στή μεγάλη βατιά.* *Ἐπῆρχε ἓνας σπήλιος μέγανος πιὸ μέσα ἀπὸ τὴ βατιά πὸν κατοικοῦσε ὁ Τρίμματος.*

Ἐνας χωρκανὸς ἔκαμε τὴν ἀπόφασι, μπῆκε μέσα στή σπηλιὰ κ' ἔσωσε δώδεκα παιδιά. *Κατόπι ἐδῶσαν φωτιά στή βατιά κ' ἐκάη μέσα ὁ Τρίμματος.*

Ἐπειδὴ ἐκάη ὁ Τρίμματος κ' ἐσώθησαν τὰ παιδιά κι ἀφέθη τὸ πηγάδι ἐλεύτερο, ἐκτίσθη ἐκεῖ μιὰ ἐκκλησιὰ τῆς Παναγίας, ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ, πὸν σώζεται ὡς σήμερο» (χφ., σ. 429-30).

Ἡ παράδοσις αὕτη, ἥτις ἀπαντᾷ και εἰς τὴν Κρήτην, ἡμαυρωμένη δὲ ἐξ ἐπιδράσεως ἄλλων διηγήσεων εἰς τὴν Δωδεκάνησον (Κάρπαθον και Σύμην), ὅσον γνωρίζω, δὲν εἶχε τύχει καταγραφῆς μέχρι τοῦδε εἰς Κύπρον. Τὸ παραμῦθι τοῦ Τριμμάτου¹ ἐνταῦθα ἔχει περιεχόμενον ὄπως διάφορον τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως.

Εἰς εἰδικὴν μελέτην μου τῶν παραλλαγῶν τῆς παραδόσεως ταύτης περὶ τοῦ Τριμμάτου ἐν Κύπρῳ, τῶν Τριομματῶν, Τριμμάτηδων ἢ Τριαμμάτηδων ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀνθρωποφάγων ὄντων, κατοικούντων εἰς σπήλαια, ὑποστηρίζω ὅτι ἡ ἐν λόγῳ διήγησις ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τοῦ ἀρχαίου μύθου περὶ τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου και ὅτι διεμορφώθη ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην μορφήν της κατὰ τοὺς Βυζαντικοὺς χρόνους, πιθανώτατα εἰς τὴν Κρήτην, ἐκ σχετικῆς διηγήσεως περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἥτις ἀπαντᾷ εἰς τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ψευδοκαλλισθένους (Βιβλ. II, κεφ. 33, ἔκδ. Müller). Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους ἐπροχώρησε μετὰ τὸν στρατόν του εἰς ἐρήμους και ἀβάτους τόπους, ὅπου συνήντησεν ἀνθρώπους γίγαντας και ἀνθρωποφάγους, οἵτινες κατόκουν εἰς σπήλαια, τῶν ὁποίων τὰς εἰσόδους ἐφρούρουσαν τριόφθαλμοι κύνες.

Ἐκ συμφυρμού τῆς παραδόσεως ταύτης τοῦ Ψευδοκαλλισθένους πρὸς τὴν σφζομένην εἰς τὸν λαὸν ἀρχαίαν παράδοσιν περὶ τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου νομίζω ὅτι διεπλάσθη, ὡς ἐλέχθη, ἀρχικῶς εἰς τὴν Κρήτην ἢ νεωτέρα περὶ τῶν Τριομματῶν ἢ Τριμμάτηδων, ἡ ὁποία παρὰ τὰ ἀρχαῖα γνωρίσματά της παρέλαβε και στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐν λόγῳ Ψευδοκαλλισθενείου διηγήσεως². Ἐκ τῆς Κρήτης κατόπιν

¹ Βλ. εἰς Ἀθαν. Σακελλαρίου, *Τὰ Κυπριακά*, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 301-309 (εἰς τὴν παλαιότεραν ἔκδοσιν, τόμ. Γ', 1868, σ. 136-144). *Ἰσμήνης Χατζηκώστα*, *Cyprus and Its Life*. Ἡ Κύπρος κι' ἡ ζωὴ της κλπ. Λονδῖνον 1943, σ. 91-93.

² Βλ. πλείονα εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνούς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης (22-28 Σεπτ. 1961), τευχ. Γ', σ. 106-116.

διεδόθη ἡ παράδοσις ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν της, δηλ. με περιεχόμενον τοὺς Τριμμάτηδες, εἰς τὴν νοτιάν Δωδεκάνησον καὶ τὴν Κύπρον, ἔνθα ὑπέστη περαιτέρω ἐπεξεργασίαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς ἐπὶ παραδ. εἰς τὴν ἀνωτέρω Κυπριακὴν παραλλαγὴν.

Πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον πλησιάζει περισσότερο ἐκ τῶν Κυπριακῶν παραλλαγῶν ἡ κατωτέρω ἐκ τοῦ χωρίου Στρουμπὶ (χφ., σ. 564). «*Στὸ χωρὸν Λετίμπου ὑπῆρχε μιὰ γειτονιὰ πὺν ἦτον ἐκεῖ ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἕνα μάτι στὸ μέτωπο. Τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς ἐκεῖ ἔχάνουνταν κάθε μέρα. Εἶπαν, νὰ βουρήση ὁ κόσμος (= νὰ κάμουν αἰφνιδιαστικὴν ἔφοδον), νὰ δοῦν ποῦ χάνονται τὰ παιδιὰ. Ἦσαν ἕνα μεγάλο χαρκὶ (=λέβητα) ἔσω (=εἰς τὸ σπῆτι) αὐτοῦ πὺν ἔχε τὸ ἕνα μάτι καὶ μέσα χέρκα παιδιῶν. Τότες ἐκάλεσαν βοήθεια καὶ ἐκατεβῆκαν ὅλοι οἱ χωρκανοὶ τοῦ Λετίμπου καὶ τοῦ χωροῦ Καλέπιας καὶ τὸν ἔσκοτώσαν. Ἐκεῖ εἶναι ἕνας σπήλιος. Στὸ σπήλιο αὐτὸ εἶναι τὴν κτισμένη ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Κηρύκου. Ὑποπεύω ὅτι τὸ στοιχεῖον ἐνταῦθα τοῦ μονοφθάλμου, ὡς ὁ Κύκλωψ, εἶναι μεταγενέστερον ἐκ λογίας ἐπιδράσεως.*

Διὰ ὀνόματα τόπων καὶ ἀρχαίων κτηρίων ἔχουν διαπλασθῆ παραδόσεις περὶ ὁμωνύμων ἐνταῦθα βασιλέων ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθεν ἡ τοπωνυμία. Οὔτω εἰς τὸ Ριζοκάρπασον λέγεται, ὅτι ἡ εἰς τὴν περιοχὴν του τοποθεσία Ρ ἄ ν ι ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν βασιλέα Ἡράνιον, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ κτίσῃ κάστρον εἰς τὸ βουνὸ τοῦ Ἀι Λιά, τὸ ἀφῆκεν ὅμως ἡμιτελές. Εἰς δὲ τὸ ἀκρωτήριο Τράχηλος πέραν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ἔμενον ὁ βασιλεὺς Τράχηλος, ὅστις ἔκτισε τὸ κάστρον του εἰς σπήλαιον ἐντὸς τῆς γῆς, ὅπου καὶ εἶναι θαμμένη ἡ Ἀφροδίτη (χφ., σ. 111-112). Ἡ κώμη ἐπίσης Βασιλειᾶτης, ὅπου ὑπῆρχε κάποτε βασιλιάς (χφ., σ. 309-310).

Εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρον Πιτσιλιᾶς ὑπάρχει τὸ βουνὸ Παπούτσα, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὔτω, διότι ἡ κορυφή του ὁμοιάζει πρὸς παπούτσι. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ κορυφή αὕτη κατὰ τὸν βιβλικὸν κατακλισμὸν δὲν ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ ὕδατος (χφ., σ. 451-52).¹

Σημειώνομεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Κρήτην παραδίδεται ὁμοίως ὅτι εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἰδης (τοῦ Ψηλορείτου) κατέφυγον οἱ Σαραντάπηχοι κατὰ τὸν κατακλισμὸν ἐπὶ Νῶε, διὰ νὰ σωθοῦν, διότι τὸ ὕδωρ δὲν ὑπερεκάλυψε πολὺ τὸ ὄρος.²

¹ Ἐκ τῶν χρόνων τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἢ καὶ παλαιότερον, οὐχὶ δὲ τῶν

¹ Βλ. καὶ Νεάρχ. Κληρίδου, *Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις*, ἐνθ' ἄν., σ. 16-17.

² Βλ. Ἰωάν. Κονδυλάκη, *Νεοελληνικὴ τῆς Κρήτης μυθολογία. Γίγαντες. Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἔταιρ.*, τόμ. 1 (1883/84), σ. 274-75. Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 68-69, ἀρ. 130.

κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν,¹ φαίνεται πιθανὸν ὅτι προέρχεται ἢ παράδοσις περὶ Καραμάνων, Τούρκων ἐκ Καραμανίας, ἢ ὁποία ἀπαντᾷ εὐρέως γνωστὴ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἰδίᾳ τῆς Πάφου.

Εἰς τὸν Πεδουλὰν λέγεται ὅτι εἰς τὴν πλαγιὰν βουνοῦ παρὰ τὸ χωρίον Μουταλὰς ὑπάρχει ἡ τοποθεσία Τρουλλινός, ὅπου ἔκειτο κάποτε ἡ πρωτεύουσα τῆς Κύπρου. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐκκλησία Μολυβδοσκεπάστη, ὅπου ἐκρύφθησαν χίλιαι γυναῖκες, χῆραι, μὲ τὰ παιδιὰ των, ὅταν ἤρχοντο πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ Καραμάνοι. Ἐνῶ οὗτοι διεσκέδαζον ἔξω ἀπὸ τὴν Μολυβδοσκεπάστη, ἔχοντες μαζὶ καὶ ἓνα βιολιστὴν χριστιανόν, ἤρχισεν αἴφνης ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας νὰ κλαίῃ ἓνα μικρὸ παιδί. Ὁ βιολιστὴς, ἵνα μὴ γίνουν οὕτως ἀντιληπτοὶ οἱ κρυμμένοι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἤρχισε νὰ τραγουδῇ πρὸς εἰδοποίησιν αὐτῶν :

« Πνίξε, μάνα, τὸ παιδί
νὰ γλυτώσῃς τὴ ζωή ».

Ὁ παστὰς ὅστις ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τοῦ ἄσματος ἐφόνευσεν ἀμέσως τὸν ὀργανοπαίκτην, ἔπειτα δέ, ἀφοῦ ἠρεύνησε καὶ ἀνεκάλυψε τὴν κρύπτῃν, διέταξε νὰ τεθῇ πῦρ· οὕτω δ' ἐκάησαν οἱ κρυπτόμενοι (χφ., σ. 432-33).²

Εἰς ἑτέραν παραλλαγὴν τῆς διηγήσεως ταύτης ἀπὸ τὸ Πολέμι ἀναφέρεται, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐκρύπτοντο ἐντὸς σπηλαίου, ὅτι δὲ ὁ βιολιστὴς ἐτραγούδησεν, ὅτε ἤκουσεν ἔξωθεν τὸ μωρὸ νὰ κλαίῃ.

« Γιὰ σκότωσ' το, γιὰ πνίξε το,
γιὰ δῶσ' του τὸ βυζί σου,
γιατ' ἔρχονται καὶ βρίσκου σε
καὶ χάνεις τὴ ζωή σου ».

Ὅπως δὲ μὴ ἐννοήσουν οἱ Καραμάνοι τὴν σημασίαν τοῦ ἄσματος συνέχισεν ἄδων :

Στὸν Πάνω δροῦ, στὸν Κάτω δροῦ, στοῦ Κύκκου τὸ μετόχι
μὲν (=μὴν) τὸ παραξηγήσετε καὶ τὸ τραγούδι τό 'χει» (χφ., σ. 527 - 28).

Παραλλαγαὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἀπαντοῦν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Κέδαρες (βλ. εἰς Λαογρ., τόμ. 17 (1957/58), σ. 614), εἰς Κοιλάνι (χφ., σ. 383)³ κ.ἄ., ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους.⁴

¹ Βλ. Θεοδ. Καλλινίκου, Κυπριακὴ λαϊκὴ μουσα, Λευκωσία 1951, σ. 176 σημ.

² Βλ. ἑτέραν παραλλαγὴν ἐκ τοῦ χωρίου Καλοπαναγιώτης εἰς τὸ περ. Μαθητ. Ἑστία, ἔτ. Δ' (1954), ἀρ. 12, σ. 136.

³ Παράδοσιν περὶ Καραμάνων, διαφόρου ὅμως περιεχομένου, βλ. εἰς Νεάρχ. Κληρίδη, ἔνθ' ἄν., σελ. 89.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 14, ἀρ. 20 (Κίος) κ.ἄ.

Πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων συνδέονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι παραδόσεις ἐκ Λευκάρων. Λέγεται περὶ τῆς τοποθεσίας Λάσκαρης εἰς Κάτω Λεύκαρα, ὅτι τὸ τοπωνύμιον τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑνετοῦ στρατηγοῦ Λάσκαρης, ὅστις ἐφονεύθη ἐκεῖ τὸ 1570 εἰς μάχην κατὰ τῶν Τούρκων (βλ. χφ., σ. 382). Ὡσαύτως καὶ ἡ ἐπωνυμία Συρκάτης «Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Συρκάτη»¹ εἰς Πάνω Λεύκαρα, φέρεται ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐσύρκασε (=ἐκορέσθη καὶ ἀηδίασε) ἡ γῆ κατὰ τὴν μάχην ἐκεῖ μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων.²

Περὶ πειρατῶν, οἵτινες ἐτρομοκράτουν καὶ ἠρήμωνον τὰς νήσους καὶ τῆς καταστρεπτικῆς δράσεώς των ταύτης, ἔχουν διασωθῆ εἰς τὴν μνήμην τῶν κατοίκων διάφοροι παραδόσεις, ὡς αἱ περὶ ἐπιδρομῆς: α') εἰς τὴν Ἀφέντρικα, ὅπου ἦτο παλαιότερον πόλις (βλ. χφ., σ. 89, 184), κατὰ τὴν νύκτα, ἐνῶ ἐτελεῖτο ἡ τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ· β') εἰς τὴν θέσιν Κουφὸς ἔξωθι τοῦ χωρίου Ἀκανθοῦ κατὰ τὸ ἔσπερας, ἐνῶ ἐωρτάζετο γάμος πρὸς ἀρπαγὴν τῆς νύμφης (χφ., σ. 229-230)· γ') εἰς Παραλίμνι ὅπου τοὺς πειρατὰς ἀπέκρουσαν καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ἐπελθόντες ἔφιπποι κατ' αὐτῶν (χφ. σ. 598-559). δ') εἰς τὸ χωρίον Πηγαίνια ἀναφέρονται ἐπίσης πειραταὶ μὲ τὸ ὄνομα Βούκαροι (Βούργαροι) (χφ., σ. 13).

Τῶν παραδόσεων τούτων (α', β') περὶ ἐμφανίσεως τῶν πειρατῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελετῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς γαμηλίου διασκεδάσεως ὅμοιαι διατυπώσεις, ἢτοι περὶ αἰφνιδίας ἐφόδου πειρατῶν κατὰ πανηγυριστῶν κατὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς ἑορτῆς Ἀγίου, ἀπαντοῦν πολλαχοῦ τῶν νήσων, ἰδίᾳ τῶν Κυκλάδων, τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Κρήτης³.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ἔτι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ καὶ περὶ ἐκκλησιῶν παραδόσεις⁴, ὡς αἱ περὶ τοῦ πῶς ἐκτίσθηκε ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας (χφ., σ. 160-162), περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου, τῆς Παναγίας τῆς Γαλατόκτιστης εἰς Πηγαίνια, τῆς Παναγίας τῆς Ἀγίας εἰς Λεονάρισσον (χφ., σ. 194), τῆς Ἀγίας Ἐλένης,

¹ Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπωνυμίας ταύτης βλ. ἐν Μαθητ. Ἑστία, ἔτ. Ε' (1955), σ. 158.

² Τῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν εἰς Λεύκαρα γίνεται μνεῖα καὶ εἰς τὸν θρηνον τῆς Κύπρου ὑπὸ Ροδινοῦ (στ. 132-161). Βλ. καὶ εἰς Σίμ. Μενάρδου, Ἡ Ἀγία Ἐλένη εἰς τὴν Κύπρον, Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 285-86.

³ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Μῆλον, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 289-290.

⁴ Βλ. καὶ Νεάρχ. Κληρίδου, Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἀν., σ. 66-86. Τοῦ αὐτοῦ, Μοναστήρια στὴν Κύπρον. Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις. Ἔκδ. Β'. βελτιωμένη, Λευκωσία Κύπρου, 1958.

τῶν Ἀγίων: Αὐξεντίου (χφ., σ. 227-228), Ἐπικτήτου (χφ., σ. 274-275), Μάμαντος καὶ Σπυρίδωνος (χφ., σ. 276), τῶν Ἀγίων Σαράντα (χφ., σ. 275) κ.ά.

Ἐκ τούτων πλατύτερον διαδεδομένη εἶναι ἡ περὶ τοῦ Ἀγ. Μάμαντος, τῆς ὁποίας παραλλαγαὶ κατεγράφησαν εἰς Γιόλου (χφ., σ. 541), Κάμπου Μαραθάσας (χφ., σ. 468-469, 471), Κοιλάνι (χφ., σ. 386), Κακοπετριὰν (χφ., σ. 631), ὑπάρχουν δὲ καὶ δημοσιευμένοι, ὅσον γνωρίζω, ἀπὸ τὸν Λυθροδόντα (βλ. *Λαογρ.*, τόμ. 15 (1953-54), σ. 151-52), τοῦ Μόρφου (βλ. *Ἄγγελος Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου*, Ὁ Ἅγιος Μάμας, Ἀθήναι 1953, σ. 81-83) καὶ ἄλλα μέρη (βλ. *N. X. Παπαχαραλάμπους*, Κυπριακαὶ παραδόσεις, Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 9 (1945), σ. 118. *Νέοι κληρίδη* εἰς τὸ περ. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 15 (1951), σ. 104-108). Κατ' αὐτὰς ὁ Ἅγιος Μάμας, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκλησία εὐρίσκεται κοντὰ εἰς τὸν Ἀμίαντον, ὅπου καὶ τελεῖται πανήγυρις τὴν 2αν Σεπτεμβρίου, ἦτο βοσκός. Ὄταν ἦλθεν ὁ καιρὸς ν' ἀγιάση «ἐσύναξε τὸ κοπάδι καὶ τοὺς σκύλλους καὶ τὰ εὐλόγησε καὶ ἔκαμε τὸ κοπάδι ἀγρινά (= εἶδος ἀγρίας αἰγός) καὶ τοὺς σκύλλους ἀλουπούς» (βλ. ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 15 (1953/54), σ. 151-152). Τὰ ἀγρινὰ ποὺ «εἶναι στὸ ὄρος τοῦ Κύκκου (= τῆς μονῆς τοῦ Κύκκου) εἶναι τὸ κοπάδι τ' Ἀι Μάμα. Στὴν ἐορτὴν τοῦ ἐπιγαίνασι τρία ἀγρινὰ καὶ ἐσφάζαν τὰ δκνὸ καὶ ἐξαπολοῦσαν τὸ ἓνα. Μιὰ χρονιά ἐσφαζαν καὶ τὰ τρία καὶ ἀπὸ τότε δὲν ξαναπῆσαν» (χφ., σ. 541, Γιόλου). Ἡ παραλλαγὴ ἐκ Κάμπου Μαραθάσας (χφ., σ. 471) ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἅγιος Μάμας «ἦτον ἓνας κυνηγός. Αὐτὸς ἔπαιζεν (= ἔκυνηγοῦσε) πολλὰ ἀγρινὰ. Μιὰ βολὰ ποὺ πῆεν νὰ κυνηγήσῃ ἤρε δκνὸ κλιάρους (= κριάρια, ἀσιονικὰ ἀγρινὰ). Ἐτρεχέν τα ξοπίσω, νὰ τὰ παίξῃ. Ἐτσι σὰν τὰ ἔτρεχε ξοπίσω ἄψασιν ἀπὸ δκνὸ κερκὰ (= κηρία) στὸ κάθε ἀγρινό. Αὐτὸς ἐφοήθηκε. Ἐππῆεν εἰς τὸ χωρκό, ἀρρώστησε καὶ σὲ ὀκτὼ μέρες ἐπέθανε».

Εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς ταύτας ὁ Ἅγιος Μάμας λέγεται ὅτι ἦτο ἀρχικῶς βοσκός. Ἀφοῦ δὲ ἀνεδείχθη Ἅγιος, ἤρχοντο κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἐθελουσίως τρία ἀγρινὰ, δύο ἀρσενικὰ καὶ ἓνα θηλυκόν, τῶν ὁποίων τὰ δύο, τὰ ἄρρενα, ἐθυσίαζαν οἱ πανηγυρισταί. Ὄτε κάποτε ἐθυσίασαν καὶ τὸ τρίτον, τὸ θῆλυ, τὰ ἀγρινὰ δὲν ἐπανῆλθον πλέον. Εἰς τὴν δευτέραν τῶν ὡς ἄνω παραλλαγῶν ἀναφέρεται ὅτι τὰ ἀγρινὰ κατεδιώχθησαν ὑπὸ κυνηγοῦ καὶ ὅτι ἐπ' αὐτῶν ἐφάνησαν δύο κηρία ἀνημμένα. Εἰς ἄλλην παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως τὰ ἀγρινὰ συνάπτονται καὶ μὲ τοὺς Ἀγίους Ἡλιόφωτους, τῶν ὁποίων μονὴ ὑπάρχει ἐν Κύπρῳ. Κατὰ τὴν παράδοσιν οὗτοι ἦσαν ποιμένες εἰς τὸ ποίμνιον τοῦ Ἀγίου Μάμαντος (βλ. εἰς τὸ περ. *Μαθητ.* Ἐστία, ἔτ. Δ' (1953-54), ἀρ. 11, σ. 87-88).

Αἱ παραδόσεις αὗται περὶ ἀγρινῶν, ἀλλαχοῦ ἐλάφων κ.ά., ἀπαντῶσαι εὐρύ-

τερον διαδεδομέναι εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἰδίᾳ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος¹, εἶναι ἀρκούντως παλαιαί, γνωσταὶ ἤδη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων². Αἱ κυπριακαί, ὡς ἄνω, παραλλαγαὶ φαίνεται ὅτι θὰ εἶχον διαμορφωθῆ ἤδη κατὰ τὸν 14ον αἰ., δεδομένου ὅτι ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς ἀναφέρει ὑπάρχουσαν τότε σχετικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος ὡς βοσκοῦ, ὅστις «ἔπιανε τοὺς λιόντας καὶ ἀγάλευέν τους καὶ ἐπολόμαν τυρὶν καὶ ἐτάγιζεν τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐτρέξαν τον οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐσκοντυλῆσεν, καὶ ἐτζακκίσθην τὸ γαλευτήριν καὶ ἐχενώθην τὸ γάλαν καὶ φαίνεται ὁ τόπος τοῦ γαλάτου ἕως τὴν σήμερον»³.

Τῆς αἰτιολογικῆς διηγήσεως περὶ τοῦ καθορισμοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ Ἁγ. Κασσιανοῦ τὴν 29ην Φεβρουαρίου, ἧτοι κατὰ δίσεκτον ἔτος, καὶ τῆς μειονεκτικῆς θέσεώς του ἔναντι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κατέγραψα δύο παραλλαγάς, τὴν μίαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Κύκκου (χφ., σ. 492-93), τὴν δ' ἑτέραν εἰς Κακοπετριὰν (χφ., σ. 626). Κατὰ τὴν δευτέραν παραλλαγὴν «ὁ Ἅγιος Κασσιανὸς ἀγκάλεσε στὸ Θεὸ (=κατηγόρησε ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ Θεοῦ) τὸν Ἅγι Νικόλα, γιατί ἐπαῖρναν (=ἐχάριζαν) του λαμπάδες, γιορτάδες, λουτουρκές καθημερινῶς.

Τὴν ἡμέρα τῆς δίκης ὁ Ἅγιος Νικόλας ἄργησε νὰ πάη· ἔφτασε τὴν τελευταία στιγμὴν ἰδρωμένος. Λέει του τὸ δικαστήριον· «πῶς ἔτσι ἰδρωμένος;» Λέει ὁ Ἅγι Νικόλαος· «ἐπροσπάθησα κ' ἐγλύτωσα ἕναν παιδὶ πὺν τῆ θάλασσα πὺν κιντύνευγε νὰ πνιγῆ».

Τότες ὁ Ἅγιος Κασσιανὸς καταδικάστηκε νὰ ἑορτάζεται κάθε τέσσερα χρόνια».

Ἡ παράδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας ἐλάχισται καταγραφαὶ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἦσαν γνωσταὶ μέχρι πρότινος, ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, πολὺ διαδεδομένη εἰς τὸν ρωσικὸν κόσμον, μεταδοθεῖσα εἰς αὐτὸν ἐκ Βυζαντίου.⁴

¹ Βλ. βιβλιογραφίαν παρὰ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 28 (1958), σ. 566. Ἄλλαι ἔτι πληροφοροίαι εἰς Γ. Ἀ. Μέγα, Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ, Λαογρ., τόμ. 3 (1911/12), σ. 155, 160, 171 καὶ Δημ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Μεγαλήσι Λευκάδος (1-15 Ἰουλ. 1958), Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 266.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἀκριτικὰ ἄσματα. Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ, Λαογρ., τόμ. 1 (1909-10), σ. 191-192. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, Λαογρ., τόμ. 6 (1917), σ. 192 κ.ἐξ. Πρβλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 566-67.

³ Βλ. Σίμ. Μενάρδου, Ἡ ἁγία Ἑλένη εἰς τὴν Κύπρον, Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 267.

⁴ Βλ. βιβλιοκρισίαν ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Λαογρ., τόμ. 16 (1956-57), σ. 317-323, 580 τοῦ βιβλίου τοῦ Oskar Loorits, Der heilige Kassian und die Schaltjahrlegende, Helsinki 1954.

Πολλαχού τῆς Κύπρου ὑπάρχουν ὑπολείμματα παλαιότερων παραδόσεων περὶ δράκων. Εἰς τὸ χωρίον Σκούλι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ συνοικισμοῦ Εὐρέτου ὑπάρχει σπήλαιον, τὸ ὁποῖον λέγεται Δρακοντόσπηλιος (χφ., σ. 537). Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πέγιας ἀναφέρεται Δρακοντότροπα (χφ., σ. 582), μεταξὺ δὲ τῶν χωρίων Πολέμι καὶ Ψάθι ὑπάρχει μέγας ὄγκολιθος, ὃ ὁποῖος καλεῖται Δρακοντόροτσος (χφ., σ. 528). Εἰς τὸν Πάνω Πύργον τῆς Τηλλυρίας ὑπάρχει βουνοκορφή, ἣ ὁποία καλεῖται Παλιώματα τοῦς δράκους (σ. 6). Ἡ παράδοσις ἀναφέρει περὶ τῆς πάλης ἐκεῖ δύο δράκων, τοῦ δράκου τῆς Μεσαορίας μὲ τὸν δράκον τῆς Πάφου.¹

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῶν Κυπριακῶν παραδόσεων παρατηρεῖται εἰς αὐτὰς στρώμα παλαιότερον, εἰς τὸ ὁποῖον συντηροῦνται ἀρχαῖαι ἐπιβιώσεις, ὡς ἐπὶ παραδ. τὸ τοπωνύμιον Τὸ πάτημαν τ' Ἀράκλη, εἶτα δὲ τὸ μεσαιωνικὸν ἐκ τοῦ ὁποῖου διασφύζονται καὶ αἱ θρησκευτικαὶ περὶ ἐκκλησιῶν παραδόσεις, αἱ ἀκριτικά, ἰδίᾳ περὶ τὸν Διγενήν, καὶ τὸ στρώμα ἐκ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, τῆς φραγκικῆς περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰ., εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν αἱ περὶ τὴν Ρήγαιναν.

Αἱ περὶ πειρατῶν παραδόσεις ἐκ τῶν παρατηρουμένων εἰς αὐτὰς ὁμοίων στοιχείων πρὸς σχετικὰς παραδόσεις ἐκ Κρήτης καὶ ἄλλων νήσων, ἥτοι τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Δωδεκανήσου, φαίνονται παλαιότεραι τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Νεώτερον κύκλον, ἥτοι ἐκ τῶν χρόνων πιθανῶς τῆς τουρκοκρατίας,² ἀποτελοῦν αἱ περὶ Καραμάνων, πρὸς δὲ καὶ ἄλλαι μὲ θέμα τὴν ἀρπαγὴν νεανίδων ὑπὸ Τούρκων, ὡς ἡ διήγησις διὰ τὴν τοποθεσίαν Φονιάς εἰς Ριζοκάρπασον (χφ., σ. 84-89).

δ'.) Εἰς τὸν κύκλον τῶν δημῶδων ᾄσμάτων τὰ ἀκριτικά, πολλαὶ παραλογαὶ καὶ τινὰ ἐρωτικά ᾄδονται προσηρμοσμένα εἰς τὸ κείμενον πρὸς τὸ ἐντόπιον γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ τὸν διαμορφωμένον ἐνταῦθα διὰ τὰ ἐπικά ᾄσματα τρόπον μουσικῆς ἐκτελέσεως. Τὰ τραγούδια ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ ἀρχαιότερον στρώμα τοῦ δημῶδους ποιητικοῦ θησαυροῦ τῆς νήσου. Πολλὰ τούτων εἶναι ἀκριτικά, μὲ ἀρχαιότροπα χαρακτηριστικά, διασφύζοντα οὕτω ἐμφανῆ τὴν ἱστορικὴν τῶν καταγωγὴν ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἄλλα δὲ μορφῆς παραλογῆς προέρχονται καὶ ἐκ τῶν κατόπιν χρόνων μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως (1570), τινὰ δὲ καὶ ἐκ τῶν μετ' αὐτὴν χρόνων.

¹ Βλ. Ν. Κληρίδου, *Θρῦλοι καὶ παραδόσεις*, ἐνθ' ἄν., σ. 92-93.

² Βλ. ἄλλας παραδόσεις εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Γ. Χ. Παπαχαλαμάπου, *Κυπριακαὶ παραδόσεις*, Κυπρ. Σπουδ., τόμ. 9 (1945), σ. 120-121.

Περὶ τῶν ἀκριτικῶν ἐνταῦθα ᾄσμάτων, τῶν ὁποίων εἶναι μεγάλη ἡ σπουδαιότης εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως τῆς ποιήσεως ταύτης, ὑπάρχει ἔτι τὸ ζήτημα περὶ τοῦ χρόνου τῆς εἰσαγωγῆς των εἰς τὴν Κύπρον ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Σάθα τὸ πρῶτον καὶ ὑπὸ τοῦ Σίμ. Μενάρδου κατόπιν, ὅτι ἡ διάδοσις των εἰς τὴν νῆσον ἐγένετο ἐκ Πόντου ὑπὸ Κυπρίων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου καὶ ἀρχομένου τοῦ 8ου αἰῶνος.¹ Ὁ Ν. Χ. Κονομῆς παρατηρεῖ ἐπὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης, πλὴν ἄλλων, ὅτι κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς σχετικῆς μέχρι τοῦδε ἐρεῦνης περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως, τὰ τραγούδια αὐτὰ μὲ τὸ σημερινόν των ἐν Κύπρῳ περιεχόμενον δὲν εἶχον τότε ἀκόμη διαμορφωθῆ, πρὸς δὲ ὅτι οἱ Κύπριοι τὸν 7ον αἰ. δὲν εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς Πόντον ἀλλ' εἰς Προποντίδα, ἐπομένως ἢ ἀνωτέρω ἀποψις δὲν εὐσταθεῖ.² Νομίζω ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῶν ᾄσμάτων τούτων εἰς τὴν νῆσον θὰ ἔλαβε χώραν μᾶλλον κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 11ου αἰ. ἢ καὶ ἀργότερον, ὅτε ἔνεκα τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς ἤρχισεν ἀθρόα ἡ ἔξοδος τοῦ Μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς σωτηρίαν εἰς ἄλλας βυζαντινὰς περιοχὰς μεθ' ὧν καὶ ἡ Κύπρος.

Ἀντιστοίχως πρὸς τὰ ᾄσματα ταῦτα ἀπαντοῦν ἐνταῦθα καὶ ἄλλα, οἷον παραλογαί, ἐρωτικά, σατιρικά κλπ., τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἔχουν εἰσαχθῆ εἰς νεωτέρους χρόνους ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν νήσων, ἰδίᾳ τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Κρήτης. Ἐκ τούτων σημειώνομεν κατωτέρω τινά:

α') Ἀκριτικά:

1. Οἱ ἐννιὰ ἀδελφοὶ στὸν πόλεμο. Κωνσταντής' (Βασίλεια, χφ., σ. 314-15, 323-24. Ἀγ. Γεώργιος Κυρηναίας, χφ., σ. 337-38. Κοιλάνι, χφ., σ. 389. Παραλίμνι, χφ., σ. 597. Κυπρ. Γράμμ., ἔτ. Στ' (1941-42), σ. 139, 211. Θ. Καλλινίκου, Κυπριακὴ λαϊκὴ μοῦσα, Λευκωσία 1951, σ. 32-33).

2. Τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς. (Γερακιές, χφ., σ. 445. Κάριμι, χφ., σ. 339, σ. 340^{*} βλ. καὶ Ν. Κληρίδου, Θροῦλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου, 1954, σ. 27-28. Περ. «Κύπρος», (ἔτ. 1911), σ. 41). Τὸ θέμα τοῦ ᾄσματος τούτου συνεφύρθη εἰς τὸ Κάριμι μὲ τὰς παραδόσεις περὶ τὴν Ρήγαιναν, οὕτω δὲ ἀναφέρεται καὶ ὡς παράδοσις μὲ τὴν Ρήγαιναν, βασίλισσαν τοῦ ἐκπορθουμένου δι' ἀπάτης κάστρου (χφ., σ. 340-341 καὶ Ν. Κληρίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 26-27).

β') Παραλογαί.

1. Τρεῖς Καλογέροι κρητικοί' (Πάνω Παναγιά, χφ., σ. 514. Ἀγ. Γεώργιος

¹ Βλ. εἰς τὸ ἀρθρον τοῦ Ν. Χ. Κονομῆ, Πόθεν καὶ πῶς μετεφέρθη ἡ ἀκριτικὴ ποίησις ἐν Κύπρῳ, Κυπρ. Γράμμ., τόμ. 19 (1954), σ. 247-250.

² Βλ. ἔνθ' ἀνωτ.

Κυρηνείας, χφ., σ. 338. Γερακιές, χφ., σ. 441. Μαθητ. 'Εστ., ἀρ. φ. 19 (1957), σ. 25. Κυπρ. Γράμμ., ἔτ. Θ' (1944-45), σ. 173. Λαογρ., τόμ. 10 (1929-32), σ. 570-71, Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 136-37.

2. Τὸ κρυφογκάστρωτο κορίτσι' (Πάνω Παναγιά, χφ., σ. 508-509. 'Αθ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τόμ. Β', 1891, σ. 147-148).

3. Μηλίτσα, πού 'σαι στὸν γκρεμὸ τὰ μῆλα φορτωμένη' (Παραλίμνι, χφ., σ. 596, 788, 1012. 'Αθ. Σακελλαρίου, ἔνθ' ἄν., σ. 198).

4. 'Αδελφὸς φονεύει τὴν ἀδελφή του ποὺ κάθεται στὸν καφενέ' ('Ακούσετε τί 'γίνη στῆς Πάτρας τὰ χωριά)' (Πέγνια, χφ., σ. 579. Θ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 184-185).

5. Τῆς Θεονίτσας' (Παραλίμνι, χφ., σ. 597, 1015. Κοιλάνι, χφ., σ. 394. Λεονάρισον, σ. 659. Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 168-69).

6. Δώδεκα χρονῶ κορίτσι χήρα πάει στὴ μάνα του' (Περιστερώνα, χφ., σ. 623. 'Αγιος Θεόδωρος, χφ., σ. 465).

7. 'Η Κατερινιὰ ποὺ τὴ σκοτῶνει ὁ ἄντρας της' (Περιστερώνα, χφ., σ. 624).

8. 'Αποστολὴ τῆς μάνας εἰς τὴν ἀγαπητικὴν' ('Αθηαίνου, χφ., σ. 616).

9. Κακὴ πεθερά' (Κρίτου-Τέρρα, χφ., σ. 567. Γιόλου, χφ., σ. 544-545. Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 60-61).

10. 'Εβραιοπούλα' (Περιστερώνα, χφ., σ. 621-622. Γερακιές, χφ., σ. 444. Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 27-29).

11. Τοῦρκος ἀγάπησε τὴ Ρωμιοπούλα' (Πάνω Παναγιά, χφ., σ. 506).

12. Μάνα φόνισσα' (Κυπρ. Χρον., ἔτ. Ι (1934), σ. 218-19).

13. 'Η 'Αρετὴ (τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ)' ('Αθαν. Σακελλαρίου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Β', σελ. 184-86. Πάφος, ἔτ. 1939, σ. 456-57).

14. 'Η Τριανταφυλλένια' ('Αθ. Σακελλαρίου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Β', σ. 156. Κυπρ. Γράμμ., ἔτ. Δ' (1939-40), σ. 560. Ξενοφ. Φαρμακίδου, Κύπρια ἔπη, 1926, σ. 118-121).

15. Θνήσκων ναύτης (τὸ ναυτόπουλο). 'Αθ. Σακελλαρίου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 198-200.

γ') Ξενιτειᾶς.

1. 'Η κατάρα τῆς μάνας' Διώχνεις με, μάνα, διώχνεις με' (Γερακιές, χφ., σ. 434-35. 'Αγ. Θεόδωρος, σ. 458-59. Βλ. καὶ 'Αθ. Σακελλαρίου, ἔνθ' ἄν., σ. 200. Κυπρ. Χρον., ἔτ. Ι' (1934), σ. 226. Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 180-181).

δ') Σατιρικά.

1. 'Ο μαραζιάρης ἄντρας' (Κοιλάνι, χφ., σ. 388).

2. Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι (τραγούδι καὶ χορὸς)· (Κάρμι, χφ., σ. 351. Καμινάρια, σ. 734. Θ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 146-47).

3. Κάτω στὸν παχὺ τὸν ἄμμο Ἀρβανῖτες κάνουν γάμο· (Κυπρ. Χρον., ἔτ. Ι' (1934), σ. 226-27).

ε') Ἑρωτικά.

1. Ἐκλογὴ γυναικός· (Πέγια, χφ., σ. 579, 788).

2. Κυνηγὸς καὶ κόρη ποὺ πλύνει καὶ πιάνεται στὰ βρόχια του· (Ἀθηαῖνου, χφ., σ. 616-17. Ἀκανθού, χφ., σ. 247).

3. Κυνηγὸς καὶ πέρδικα· (Ἀκανθού, χφ., σ. 258).

4. Ἡ φωλιά τῆς πέρδικας. «Ἡ πέρδικά ἔκτισε φωλιά»· (Ἀκανθού, χφ., σ. 257. Κυπρ. Γράμμ., ἔτ. Δ' (1939-40), σ. 123, ἔτ. Ε' (1941-42), σ. 100-104).

5. Δώδεκα χρόνους στὸ στρατὸ κανεὶς δὲν ἦρθε νὰ μεῖ ἰδῆ, στὴν Πόλι καὶ στὴ Δαμασκὸ· (Περιστερώννα, χφ., σ. 622-623).

6. Ἀπὸ ξένο μέρος κι ἀπὸ μακρινό, ἦρθε ἓνα κορίτσι δώδεκα χρονῶ· (Ἀθηαῖνου, χφ., σ. 619-620. Γερακιές, χφ., σ. 440).

ς') Διάφορα.

Τὸ ποντίκι ἔκατέβη ἀπὸ τὸ βολίκι, ντίλι - ντίλι. (Τραγούδι κλιμακωτόν)· (Πάνω Παναγιά, χφ., σ. 503. Πέγια, χφ., σ. 588. Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἄν., σ. 148-151).

ζ') Παιδικά.

1. Ὁ ποντικὸς ἐπήδησε ἀπὸ τὸ παραθύρι· (Κάμπος Μαραθάσας, χφ., σ. 476) κ.ἄ.

Εἰς τὰ τραγούδια ταῦτα (α' - ζ') καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα κυκλοφοροῦνται εἰς τὴν νῆσον μὲ γλωσσικὴν μορφήν διάφορον τοῦ κυπριακοῦ ἰδιώματος, δὲν ἐδίδετο ὑπὸ τῶν συλλογέων προσοχῇ, διότι ἐθεωροῦντο ξένα, μὴ κυπριακά, διὸ καὶ δὲν συνέλεγοντο μέχρι τοῦδε, ἐξαιρέσει μεμονωμένων περιπτώσεων. Ἐν τούτοις ἡ διάδοσις καὶ εἰς τὴν Κύπρον τούτων, εὐρέως γνωστῶν εἰς πλείστους ἑλληνικοὺς τόπους τῆς νησιωτικῆς καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἐπιμαρτυρεῖ μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας μορφὰς τοῦ λαϊκοῦ ἐνταῦθα βίου περὶ τῆς ἀδιακόπου πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς γενικώτερον ἐπικοινωνίας τῆς Κύπρου μὲ τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν κόσμον κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ μέχρι τῆς σήμερον.

Τὰ ἐν λόγῳ τραγούδια φαίνεται ὅτι θὰ εἰσῆχθησαν εἰς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, πιθανὸν μετὰ τὸν 15ον αἰῶνα, οὕτω δὲ δὲν ὑπῆρξεν ἀρκετὸς χρόνος πρὸς προσαρμογὴν πολλῶν τούτων γλωσσικῶς πρὸς τὸ κυπριακόν

ιδίωμα, πρὸς δὲ καὶ πλατυτέραν ἐπεξεργασίαν των διὰ τῆς προσθήκης στοιχείων ἐκ τῆς παλαιότερας ποιητικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου.¹

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ᾠσμάτων μνημονευτέα: τοῦ Λαζάρου (χφ., σ. 204, 353-357)² καὶ ὁ θρῆνος τῆς Μεγ. Παρασκευῆς (*Ἀνακάλημα τῆς Παναγίας*) (χφ., σ. 232, 279), τὰ ὅποια εἶναι ἡμιλόγια συνθέσεις ὑπὸ ποιητάρηδων.³ Τὸ πανελλήνιον τέλος ᾠσμα (παραλογή) τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (τῆς δρακοντοκτονίας)⁴ ὑπάρχει καὶ ἐν Κύπρῳ εὐρύτατα γνωστὸν (κατεγράφησαν 4 παραλλαγαί). Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Λαζάρου ᾄδεται ὑπὸ τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ ᾠσμα δημοτικῆς προελεύσεως (βλ. χφ., 126-27 καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957-58), σ. 281).

Ἐκ τῶν κυπριακῶν τραγουδιῶν τὰ μὲν ἐπικοῦ πλάτους ἀπαγγέλλονται ἢ συνηθέστερον ᾄδονται κατὰ τὸ ὕφος τῆς μουσικῆς ἀπαγγελίας. Ἡ μελωδία γενικῶς λέγεται *φωνή*,⁵ τὸ ᾠσμα δὲ τὸ ὁποῖον ἐκτελεῖται μὲ *φωνήν* λέγεται *καταλογιαστό*,⁶ τὸ δὲ ἀπλῶς ἀπαγγελλόμενον *λογιαστό* (χφ., σ. 588-589).

ε.) Ἐκ τῆς λαϊκῆς λατρείας παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιάς (1ης Ἰανουαρίου) εἰς τὴν βορείαν περιοχὴν τῆς νήσου καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν Μεσαριὰν (βλ. χφ., σ. 197)⁷ ἔχουν ὁμοιότητας πρὸς τὰ ἀσκούμενα εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους. Πρὸς τὴν μέσην καὶ δυτικὴν ὅμως Κύπρον, ἰδίᾳ τὴν ἐπαρχίαν Πάφου, ὡς Πρωτοχρονιά, ὅτε καὶ δίδονται τὰ δῶρα εἰς τὰ παιδιά (ἢ *μπουλουστρένα*, *πουλιστρένα*, *μπουλιστρῖνα* ἢ *πλουμιστήρα*, βλ. χφ., σ. 94, 367) καὶ *πουλιστρῖνα* (βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 15 (1953/54), σ. 463), θεωρεῖται ἢ ἡμέρα τῶν Φώτων. Ἡ παραμονὴ (5 Ἰαν.) λέγεται *κάλαντα* (χφ., σ. 21-22), τὴν ἐπομένην δέ, δηλ. τὰ Θεοφάνεια, μετὰ τὴν λειτουργίαν, συμφώνως

¹ Περὶ ἀρκετῶν τῶν τραγουδιῶν τούτων ἐξηκριβώσαμεν ἐκ πληροφορητῶν μας γερόντων, ὅσον ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἐγνώρισαν, ὅτι ἦσαν γνωστὰ ἤδη πρὸ τοῦ 1830.

² Βλ. καὶ παραλλαγὴν ἐκ Λαπήθου ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957/58), σ. 281-83.

³ Βλ. παραλλαγὰς τοῦ Θρῆνου τῆς Παναγίας καὶ εἰς Κυπρ. Χρον., ἔτ. Ε' (1927), σ. 65-72 (συλλ. Β. Τατάκη) καὶ σ. 72-82 (συλλ. Κ. Ἀ. Πηλαβάκη).

⁴ Εἶναι γνωστὸν τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους. Βλ. βιβλιογραφίαν εἰς Ν. Γ. Πολίτου, *Τὰ δημῶδη ἑλληνικά ᾠσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου*, Λαογρ., τόμ. 4 (1912/13), σ. 212-13.

⁵ Βλ. καὶ Θεοδ. Καλλινίκου, *ἐνθ' ἄν.*, σ. 45.

⁶ Τὸ ὄνομα ἐκ τῆς λ. *καταλόγη*, ἧτις ἐσήμαιναν ὁμοίως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τραγούδι ᾄδόμενον. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, *Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημῶδους νεοελληνικῆς ποιήσεως. Ἀνατύπωσις μετ' ἐπιμέτρου*. Θεσσαλονίκη 1954, σ. 7 καὶ 21-22.

⁷ Βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 15 (1953-54), σ. 461-63 καὶ τόμ. 17 (1957-58), σ. 279-281.

πρὸς τὸ σύστημα (=τὸ ἔθιμον) τὰ παιδιά ἐπισκέπτονται «τοὺς παπποῦδες, τοὺς τατάδες (=ἀναδόχους), καὶ τοὺς συγγενεῖς», λέγουν ὡς χαιρετισμὸν

«Καλημέρα καὶ τὰ Φῶτα
καὶ τὴν πλουμιστήρα¹ πρώτα».

καὶ λαμβάνουν τὸ δῶρον (χφ., σ. 21-22 Πηγαῖνια, σ. 395 Κοιλάνι, σ. 420 Ὅμοδος).

Τὸ ἔθος τοῦτο διασφύζεται ἐνταῦθα ἐκ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ὅτε πρὸ τῆς καθιερώσεως τὸν 4ον αἰῶνα τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν Χριστουγέννων τὴν 25ην Δεκ., ἑορτάζετο ἡ ἕκτη Ἰανουαρίου ὡς Θεοφάνεια καὶ ὡς γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ, ἐπεῖχε δ' ἡ ἡμέρα αὕτη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἰδίᾳ εἰς τὴν Αἴγυπτον, θέσιν Πρωτοχρονιάς.²

Εἰς τὸν Κάμπον Μαραθάσας κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὑπάρχει τὸ ἔθιμον τοῦ στολισμοῦ τῆς θύρας τῆς οἰκίας μὲ κλάδους ἐλαίας. «Τὴν παραμονὴν τὸ δείλῃς

¹ Βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957-58), σ. 280 σημ. 2. Ὁ Σῆμος Μενάρδος (Ἐφημ. «Ἀγῶν» Ἀθηνῶν, ἀρ. 145, τῆς 28 Δεκ. 1901, σ. 2-3) ἀναφέρει ὅτι τὸ διδόμενον δῶρον λέγεται π λ ο υ - μ ι σ τ ῆ ρ α εἰς τὰ χωρία τῆς Λεμεσοῦ, τῆς Πιτσιλιάς, τῆς Χρυσοχοῦ καὶ εἰς τὸ Κτῆμα. Εἰς Αὐδῆμου καλεῖται π λ ο υ ν ο υ σ τ ῆ ρ α, εἰς Κυρήνειαν, Λευκωσίαν καὶ ἐπαρχίαν Πάφου π ο υ λ ο υ σ τ ρ ῖ ν α, ἀπὸ δὲ τοῦ Μαζωτοῦ Σκάλας μέχρι Μονῆς ὑπάρχει εἰς χρῆσιν τὸ ὄνομα π ο υ λ ο υ σ τ ρ ῆ ν α, τὸ ὁποῖον συνδέεται ὑπ' αὐτοῦ ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ pour estrene. Ἐκ τῆς λέξεως κατόπιν ταύτης, δηλ. τῆς π ο υ λ ο υ σ τ ρ ῆ ν α, προῆλθεν ἡ λέξις π λ ο υ - μ ι σ τ ῆ ρ α καὶ ἐξ αὐτῆς τὸ ρῆμα π λ ο υ μ ί ζ ω, τὸ ὁποῖον προσέλαβε τὴν σημασίαν: προσφέρω δῶρον.

² Ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τῆς λ. π ο υ λ ο υ σ τ ρ ῆ ν α ἐκ τοῦ pour estrene νομίζω ὅτι δέον νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς λέξ. ἐκ τοῦ bona strena. Ἡ strena (σ τ ρ ῆ ν α) ἦτο ἀρχικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους κλάδος δένδρου, ὁ ὁποῖος ἀπεκόπτετο ἀπὸ τὸ ἄλσος τῆς Σαβινικῆς θεᾶς Strenuae ἢ Streniae καὶ προσεφέρετο εἰς ἀξιωματούχους τῆς Πολιτείας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ὑπὲρ ὑγείας αὐτῶν. Ἀργότερον, κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἐκαλοῦντο strenae (στρῆναι) τὰ ἀνταλλασσόμενα κατὰ τὴν Πρωτοχρονιαν (Calendis Jannuariis) δῶρα, μάλιστα δὲ τὰ εἰς χρῆμα. Ἀντιστοίχως ἐλέγοντο strenae καὶ κλάδοι δένδρων, ἰδίᾳ δάφνης, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τὰ πρόθυρα τῶν κατοικιῶν (Βλ. πλείονα εἰς: Μιχ. Βολονάκη, Ἱστορία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, ἐν Ἀθήναις 1917, σελ. 8, 11, 19-23. Mart. Nilsson, Studien zur Vorgeschichte des Weihnachtsfestes, Archiv. f. Religionswiss., τόμ. XIX, σ. 61 κ. ἑξ.. Τοῦ αὐτοῦ ἀρθρον: Strenae εἰς Pauly's-Wissowa-Kroll, R.E., τόμ. 7, σ. 351-353. βλ. καὶ Δημ. Μπαλάνου, Χριστούγεννα - Πρώτη Ἰανουαρίου - Θεοφάνεια, ἀ.ἔ., σ. 31. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν Δωδεκανήσῳ τὸ πρωτοχρονιάτικον δῶρον τοῦ ἀναδόχου πρὸς τὸν ἀναδεκτὸν λέγεται ὁμοίως μ π ο υ λ ι σ τ ρ ῖ ν α (βλ. Μιχ. Βολονάκη, ἐνθ' ἂν., σ. 24 σημ. 1, Γεωργ. Ν. Καζαβῆ, Νισύρου λαογραφικά, Νέα Ὑόρκη 1940, σ. 192).

³ Βλ. Wald. Liungman, Traditionswanderungen Euphrat-Rhein. Studien zur Geschichte der Volksbräuche. Teil II, Helsinki 1938, σελ. 438, 441. (F.F. Commun. No. 119).

πρὶν χτυπήσῃ ἢ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ κόβκομεν κλωνιὰ ἐλιᾶς καὶ βάλλομε πά' στὲς πόρτες. Ἐκεῖ μενίσκει (δηλ. ἡ ἐλιὰ) μέχρῃ νὰ ξεραθῇ νὰ πέσῃ» (χφ., σ. 489-490).¹

Εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο συνεχίζεται προφανῶς ἡ ἀρχαία παράδοσις τῆς διακοσμῆσεως τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν κατὰ τὰς καλάνδας Ἰανουαρίου, ἀρχὴν τοῦ ἔτους, διὰ πρασίνων κλάδων (*strenae*)². Σχετικῶς ἀναφέρει κατὰ τὸν Δ' μ.Χ. αἰ. ὁ Λιβάριος (ἔκδ. R. Foerster, τόμ. VIII, σ. 474) ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν καλανδῶν, ὅτι κατὰ τὴν νύκτα, προτοῦ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, «ὄρθρου δ' ὑποφαινομένου καὶ ἀλεκτρούονος ἄδοντος οἱ μὲν κοσμοῦσι δάφνης τε κλάδοις καὶ ἑτέροις εἶδεσι στεφάνων τὰ αὐτῶν ἕκαστοι πρόθυρα».

Οἱ Καλικάντζαροι λέγονται ἐν Κύπρῳ Σκλαπούνταροι (χφ., σελ. 18-19, 97-98, 201, 228-229, 630)³, Σκαλαπούνταροι ἀλλὰ καὶ Καλικάντζαροι κ.ἄ.⁴ Οὗτοι ἔρχονται «τὸ Πάσκα τῶν Γεννῶ (=τὰ Χριστούγεννα) καὶ φεύγουν σὺς 5 τοῦ Γενάρη, τὰ Κάλαντα» (χφ., σ. 18-19). Τὰ χαρακτηριστικὰ των εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ εἰς τοὺς ἄλλους ἐλληνικοὺς τόπους.

Αἱ ἀπόκρεφ λέγονται σήκωσες, ἡ δὲ κρεατινὴ Κυριακὴ ἀποκρέα ἢ σήκωση τοῦ κρικατοῦ ἢ τοῦ κριατοῦς (χφ., σ. 118-19, 299). Τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ἔχορευετο παλαιότερον τὸ πιππέριν (χφ., σ. 121, Ριζοκάρπασον). Πρόκειται περὶ τοῦ χοροῦ κατὰ τὸν ὁποῖον μιμοῦνται οἱ χορευταὶ εἰς τὰς κινήσεις των τὸ ἄσμα «Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι τοῦ διαβόλου καλογέροι»⁵ κλπ.

Τὸ ἔθιμον τῆς σούσας (αἰώρας), τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως ἀπαντᾷ εἰς πολλοὺς ἐλληνικοὺς τόπους, ἰδίᾳ ὡς πασχαλινὴ παιδιὰ τῶν νεανίδων, συνηθίζεται εἰς τὸ Ὀμοδος τὴν Τρίτην τῆς Λαμπρῆς. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν παλαιότερον «οἱ κοπέλες ἐδέξαν ἓνα σκοινὶ ἀπὸ τὴν νεφκὰν (=μεσιάν, μεσαίαν δοκὸν τῆς στέγης) τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἐσούζουντο (=ἐσειόντο)». Ἐνῶ δὲ ἑκάστη ἐσειέτο, ἐτραγουδοῦσε διάφορα τραγούδια (χφ., σ. 425). Εἰς τὴν Κακοπετριὰν ἡ σοῦσα ἐγένετο τὴν

¹ Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου καὶ εἰς Μόρφου ἐν Λαογρ., τόμ. 15 (1953/54), σ. 461-62.

² Βλ. *Mart. Nilsson*, ἐνθ' ἀν.

³ Βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957/58), σ. 257-60.

⁴ Βλ. *Α. Φιλίππου*, Οἱ Καλλικάντζαροι στὴν Κύπρῳ. Πάφος, χρον. Δ' (1936), σ. 127 κ.ἑξ. Ὁ *Γ. Λουκᾶς*, (ἐνθ' ἀν., σ. 12 κ.ἑξ.) ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα *Πλανήταροι*.

⁵ Τὸ τραγούδι τοῦτο καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ χορός, γνωστὸς πολλαχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ἔχει διαδοθῆ καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους· βλ. *Raina Kacarova-Kukudova*, *Verbreitung und Varianten eines bulgarischen Volkstanzes* (*Studia memoriae Belae Bartók Sacra*, Budapest 1956, σ. 70 κ.ἑξ.).

Ἐποκρέαν (δηλ. τὴν κρεατινὴν Κυριακὴν) καὶ τὴν Τυρινὴν (χφ., σ. 628).¹

Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων λέγεται Τσερκατσὴ τῆς ἑλιᾶς, ἐκ τοῦ ἐθίμου ἀντὶ βαΐων, ὡς ἀλλαχοῦ, νὰ μεταφέρεται ἐνταῦθα ὑφ' ἑκάστης οἰκογενείας κλῶνος ἑλαίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθῇ. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας, πολλαχοῦ ἀφοῦ παραμείνη ὁ κλῶνος οὗτος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ 40 ἡμέρας, τὸν μεταφέρουν εἰς τὸ σπίτι, ὅπου διατηροῦν τὰ φύλλα πρὸς προφύλαξιν τοῦ οἴκου ἀπὸ κακῆς ἐπηρείας ἢ θυμιοῦν δι' αὐτῶν ἀσθενεῖς (χφ., σ. 128, 204-5, 607).

Εἰς τὸν κύκλον τῶν λαϊκῶν ἑορτασμῶν μετὰ τὴν Λαμπρὴν (τὸ Πάσχα) προέχουσαν θέσιν ἔχει τὸ ἔθιμον τοῦ κατακλυσμοῦ (χφ., σ. 203, 600) τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τότε, ὅτε ἀρχίζουν πλέον τὰ λουτρὰ εἰς τὴν θάλασσαν, ὑπῆρχε παλαιότερον τὸ ἔθος τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἑορταστῶν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ἢ πλησίον πηγῶν καὶ ποταμῶν, ἐνθα οὗτοι καταβρέχουν ἀλλήλους, διὰ νὰ μὴ ψωριάσουν· διεξήγοντο δὲ συγχρόνως καὶ ποιητικῶι διαγωνισμοὶ (τσιαττίσματα), ἀκόμη δὲ καὶ ἀγῶνες μὲ ἵππεῖς εἰς ἄλογα χωρὶς σέλλαν (χφ., σ. 175, Ριζοκάρπασον).²

Τελευταίως ὁ Κυρ. Π. Χατζηϊωάννου εἰς μελέτην του περὶ τῶν ἑορτῶν τοῦ Κατακλυσμοῦ συνδέει αὐτὰς πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἑορτὴν τῶν Ἀνθεστηρίων.³

Ἡ πανελλήνιος ἑορτὴ τοῦ Κληδόπου ἢ τοῦ Φανιστή, τὴν 24 Ἰουν., λέγεται ἐν Κύπρῳ (Ριζοκάρπασον) «τοῦ Ἁγίου Γιάννη τοῦ Λαμπροφόρου». ⁴ τὴν παραμονὴν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου «ἄφτουμε λαμπρακιὰς (= πυράς) στοὺς δρόμους καὶ στραπηθοῦμε (= πηδοῦμεν) τὴν λαμπρακιά, γὰ νὰ φύουν οἱ ψύλλοι.

Τὴν ὥρα ποὺ στραπηθοῦμε τὴ λαμπρακιά λαλοῦμε :

Ψύλλοι, ψύλλοι, φύετε

κι ὁ Ἁγίου Γιάννης ἔρχεται

μὲ τὴν κονταρία» (χφ., σ. 203· βλ. καὶ σ. 299 Ἁγ. Ἐπί-

κτητος, σ. 175 Ριζοκάρπασον).

Ἀγιάσματα ὑπάρχουν εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου, ὡς τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ εἰς Τρίκωμον (χφ., σ. 43), τῆς Ἁγίας Ἄννης εἰς Γαληνόπορην

¹ Βλ. γενικῶς περὶ τοῦ παιγνίου Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις, τόμ. Α', Ἀθ. 1874, σ. 123-24.

² Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου: Γ. Λουκά, ἐνθ' ἂν., σ. 25-31. *Gustave Cirili, La fête du «cataclysmos» à Chypre*, Κυπρ. Χρον., ἔτ. 1 (1923), σ. 72-74. Δημ. Πετροπούλου, Οἱ ποιητικῶι ἑορτασμοὶ τῆς Κύπρου, Λαογρ., τόμ. 15 (1953-54), σ. 395 κ.ἑξ.

³ Βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 6 κ.ἑξ.

⁴ Βλ. καὶ Γ. Χ. Παπαχαράλαμπος, Ἐθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων, Κυπρ. Σπουδ., τόμ. 3 (1939-42), σ. 25.

(χφ., σ. 54), τῆς Παναγίας τῆς Ἀγίας εἰς Λεονάρισσον (χφ., σ. 194), τοῦ Ἀγίου Ἐπικτήτου εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον τῆς ἐπαρχίας Κυρηνείας (χφ., σ. 274-75), τῆς Παναγίας τῆς Κρινιώτισσας εἰς Βασίλειαν (χφ., σ. 308-310), τῆς Ἀγ. Μαύρης εἰς Κοιλάνι (χφ., σ. 384-385), τ' Ἀι Θέρισσου (χφ., σ. 53) βορειο-ανατολικῶς τῆς Γιαλούσας (Αἰγιαλούσης) κ.ἄ. Τὸ τελευταῖον ὑπάρχει εἰς μικρὸν σπήλαιον ἐντὸς ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀι Θέρισσου (εἰκ. 6) παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θα-

Εἰκ. 6. Ἡ ἐκκλησία τ' Ἀι Θέρισσου (πρόσοψις).

λάσσης, θεραπεύονται δὲ εἰς αὐτὸ πληγαὶ διὰ νίψεως τοῦ πάσχοντος μέρους. Δέον ὅμως ἀμέσως τὸ μέρος τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἐβράχη μὲ τὸ ἅγιασμα νὰ ἐκπλυθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, διότι ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος ὁ πάσχων «νὰ γεμώση σπυριά» (χφ., σ. 53).

Αἱ Νεραίδες λέγονται ἐν Κύπρῳ: Ἀνεράδες, Καλὲς κυράδες, Καλὲς γεναῖκες καὶ Ἀγκιοῦπες¹ (χφ., σ. 90, 112, 185-86 Ριζοκάρπασον· σ. 198-99 Λεονάρισσον), ἔχουν δὲ χαρακτηριστικὰ ὅμοια ὡς εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους. Τὰς βλέπουν συνήθως οἱ «ἀλαβροστοιχειῶτες»² (χφ., σ. 109, 117, 185-86), ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ οἱ «ἀλαφροῖσκιωτοι». Τὰ φαντάσματα καλοῦνται ζώδκια, ἤτοι ζώδια (χφ., σ. 291 Ἅγιος Ἐπίκτητος, σ. 313 Βασίλεια) καὶ

¹ Περὶ τῶν διαφόρων ὀνομάτων τῶν Νεραίδων· βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεραίδων καὶ τῶν ἀνασκελάδων, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918/1920, σ. 17 κ.ἑξ., 26 κ.ἑξ.

² Βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957-58), σ. 258. Πρβλ. καὶ Γ. Λουκᾶ, ἐνθ' ἄν., σ. 4-5. Οὗτοι δύνανται νὰ βλέπουν καὶ τοὺς Καλικαντζάρους· βλ. Α. Φιλίππου, Οἱ Καλικαντζαροὶ ἐπὶ τὴν Κύπρον, Πάφος, χρον. Α' (1935-36), σ. 127.

στοισ΄εΐα (χφ., σ. 469, Κάμπος).¹ Στοισ΄εΐα ὅμως εἶναι καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν οἰκιῶν (χφ., σ. 292, 313).²

Μὲ τὸ ὄνομα Ἄτσοϋπάς ἐννοεῖται γενικῶς ὁ δαίμων* (χφ., σ. 580, Πέγια). Ἡ λέξις, ἀπαντῶσα ἤδη εἰς τὴν βυζαντινὴν γραμματείαν, εἶναι γνωστὴ μὲ τὴν σημασίαν ταύτην, πρὸς δὲ καὶ ὡς τοπωνύμιον ἐν Κρήτῃ κ. ἀ.⁴

Εἰς τὴν Κάτω Πάφον, πλησίον τῆς θέσεως ὅπου εὐρίσκεται ἡ Πέτρα τοῦ Διγενῆ (βλ. ἄνωτ., σ. 309-310), ὑπάρχουν τρία μικρὰ κτίσματα ἐρειπωμένα, τὰ ὁποῖα κατὰ σειρὰν εἶναι ἀφιερωμένα ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν Ἅγιον Ἀγαπητικόν, εἰς τὸν Ἅγιον Μισιστικόν καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Ξορινόν (εἰκ. 7). Ὅποια νέα ἤθελε παλαιό-

Εἰκ. 7. Ὁ Ἅγιος Ἀγαπητικός, ὁ Ἅγιος Μισιστικός καὶ ὁ Ἅγιος Ξορινός.
(Ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά).

τερον νὰ προσελκύσῃ εἰς ἔρωτα νέον διὰ τὸν ὁποῖον ἐνδιεφέρετο, ἔπαιρνε χῶμα «ἀπὸ τῶν Ἀγιοῦ Ἀγαπητικοῦ καὶ τὸ ἔβαλλε μέσα στὸ νερὸ ποὺ θὰ ἔπινε» ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου ἐπιζητεῖ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἔρωτα. Οὕτω ἐπετύγχανε ν' ἀγαπηθῆ ὑπ' αὐτοῦ. «Τὸ ἴδιο ἔκαναν, ἂν ἤθελε νὰ κάμῃ ἓνα νὰ μισήσῃ ἐκείνην ποὺ ἠγάπα ἢ νὰ τὸν ἐξορίσῃ. Ἐπήγαινε ἀναλόγως στὸν Ἅγιον Μισιστικὸ ἢ στὸν Ἅγιον Ἐξορινόν» (χφ., σ. 562-63).⁵

¹ Βλ. καὶ ἐν Λαογρ., τόμ. 17 (1957/58), σ. 258.

² Περὶ τῶν στοιχειῶν καὶ ζφδίων βλ. καὶ Γ. Λουκά, ἐνθ' ἀν., σ. 17.

³ Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν., σ. 30-32. Στεφ. Ξανθοῦδίδου, Γλωσσικαὶ ἐκλογαί. Ἀτζιπάς-Ἀτζιπάδες-Ἀτζιπόπουλο, Λεξικ. Ἀρχεῖον, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918/1920, σ. 94-97.

⁴ Στεφ. Ξανθοῦδίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 94.

⁵ Καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ὑπάρχουν Ἅγιοι Ξορινοὶ μὲ τὴν ιδιότητα ταύτην, πρὸς δὲ καὶ διὰ τὴν ἀποπομπὴν ἀπὸ τινος νευραλγικῶν πόνων. Βλ. Ν. Γ. Κυριαζῆ, Δημῶδης Κυπριακῆ Ιατρικῆ, Κυπρ. Χρονικά, ἔτ. Δ' (1926), σ. 32-33.

Εἰς τὸ χωρίον Πάνω Ἀρόδες κεῖνται ἑκατέρωθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Καλανδίωνος, εἰς τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευράν, ἀνὰ μία λάρναξ ἐκ πωρόδους λίθου. Τούτων ἡ κειμένη εἰς τὴν νοτίαν πλευράν λέγεται ᾠαῖς Ἀγάπης, (εἰκ. 8), ἡ δὲ ἑτέρα ᾠαῖς Μισίτης. «Ὁποῖος ἢ ὅποια θέλει νὰ κάμη τὸν ἄλλον νὰ

Εἰκ. 8. Ἡ λάρναξ τ' ᾠαῖς Ἀγάπη εἰς Πάνω Ἀρόδες.

τὸν ἀγαπήσῃ, π.χ. μιὰ κορασίᾳ νὰ φέρῃ ἓνα σκάπουλλον (= νέον) στὰ νερά της, ἔρχεται νύχτα, χωρὶς νὰ τὴν ἰδῆ κανένας, καὶ ἀνάβει τρία κεριά, τὰ κολλᾷ μέσα στὸ κιβούρι καὶ κόβκει πέτρα (= ξύει κόνιν) καὶ τὴν ὥρα πού κόβκει τὴν πέτρα μολοᾷ (= ἀναφέρει) τὸ πρόσωπο πού θέλει νὰ τὴν ἀγαπήσῃ· γυρίζει πισωκώλι (= ὀπισθοχωρεῖ) χωρὶς νὰ στραφῆ καὶ φεύκει προσεκτικά, δίχως νὰ τὴν ἀντιληφθῆ κανένας.

Τὴ σκόνη τῆς πέτρας πού ἔκοψε προσπαθεῖ νὰ τοῦ τὴν βάλῃ στὸ φαγητὸ ἢ στὸ νερὸ νὰ πιῆ· ἔτσι θὰ τὴν ἀγαπήσῃ ὁ νέος πού θέλει. Ἄν ἓνας θέλῃ νὰ χωρίσῃ ἀπὸ μιὰ κορασίᾳ, πού δὲν τὴν θέλει πιά, ἐνῶ αὐτὴ τὸν θέλει, ἔρχεται νύχτα καὶ κόβκει πέτρα ἀπὸ τὸν ᾠαῖς Μισίτη μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού πάει στὸν ᾠαῖς Ἀγάπη καὶ τὴν σκόνη ἅμα τὴν δώσῃ στὴ νέα αὐτῆ, θὰ τὸν ἀφήσῃ καὶ θὰ διαλυθῆ ἡ ἀγάπη των» (χφ., σ. 566-67· βλ. καὶ σ. 553).¹

¹ Βλ. καὶ Ν. Κληρίδη, Λεῖψανα εἰδωλολατρίας στὴν Πάφο, Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 17 (1953), σ. 75 κ.έξ.

Ὁ Ν. Κληρίδης¹ εἰς τὰς μαγικάς ἐνεργείας ταύτας ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει ἐπιβίωσις τῆς ἀρχαίας λατρείας ἐν Κύπρῳ τῆς Ἀφροδίτης.

Πρὸς ἀπόκρουσιν ἢ ἀπαλλαγὴν περιοχῆς τινος ἐξ ἐπιδημιῶν (χφ., σ. 373), ὡς καὶ ἐπὶ ἀνομβρίας, τελεῖται τὸ ἔθιμον τοῦ «νηματομάτος», περισχοινισμού,

Εἰκ. 9. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Δημητρίου εἰς τὸ Τρίκωμον «νηματομένη» πρὸς προστασίαν ἀπὸ ἀσθενείας (φωτογρ. τοῦ 1960)

τῆς ἐνοριακῆς ἢ ἄλλης Ἐκκλησίας ὡς καὶ τῶν ἐξωκκλησιῶν (χφ., σ. 170 Ριζοκάρπασον, σ. 253 Ἀκανθοῦ). Ἐπὶ ἀνομβρίας συνηθέστεραι εἶναι αἱ λιτανεῖαι μὲ παρακλήσεις πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν, τοῦ ὁποίου αἱ ἐκκλησίαι εὐρίσκονται ἰδρυμέναι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων² (χφ., σ. 11, 56, 168, 198, 274, 290, 524). Ὁ Προφ. Ἡλίας πιστεύεται ὅτι «*βασιᾶ τὰ νέφη*» (χφ., σ. 198) καὶ εἶναι «*μεσίτης γιὰ τὴ βροχή. Βρίσκεται στὴν ἄμαξαν μέσα στὰ νέφη*» (χφ., σ. 274). «*Εἶναι ὁ Ἅγιος τῶν νερῶν, κρατεῖ τοὺς καταρράκτες στὰ χέρια του. Ὅταν εἶναι νὰ βγάλωμε ἕναν λάκκο (= φρέαρ), τάσσομέν του μιὰ γιορτὴ μὲ πρόσφορα, νὰ μᾶς εὔρη νερὸ καὶ νὰ τοῦ κάμωμε τὴν γιορτὴ*» (χφ., σ. 168, Ριζοκάρπασον).

Τὸ ἔθος τοῦτο τῶν λιτανειῶν ἐπὶ ἀβροχίας πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν³ εἶναι, ὡς γνωστόν, πανελλήνιον, προέρχεται δὲ ἐκ τῆς διδασκαλίας εἰς τὴν ἐπιστο-

¹ Βλ. ἐνθ' ἀν., σ. 79-80.

² Περὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Κύπρῳ τοῦ Προφήτου Ἡλία βλ. εἰς Κυπρ. Σπουδ., τόμ. Η' (1944), σ. 4.

³ Λιτανεῖαι ἐπὶ ἀνομβρίας γίνονται ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλους Ἁγίους (χφ., σ. 54 Γαληνόπορην, σ. 56 Γιαλοῦσα, σ. 171 Ριζοκάρπασον).

λὴν τοῦ Ἰακώβου 5, 17, ὅτι « Ἡλίας ... προσήξατο τοῦ μὴ βρέξαι καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ· καὶ πάλιν προσήξατο καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε». ¹ Κατὰ τοὺς μέσους Βυζαντινοὺς χρόνους γνωρίζομεν ὅτι ἐκυκλοῦντο ἤδη δημώδεις παραδόσεις περὶ τοῦ προφήτου Ἡλία ὡς ἐφόρου τῆς βροχῆς, ἐποχουμένου ἐφ' ἀμάξης καὶ διατρέχοντος τὸν οὐρανόν. ²

Παρὰ τὰς δοξασίας καὶ τὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις ταύτας πρὸς τὸν προφήτην Ἡλίαν ἀπαντοῦν ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι ἔτι διηγήσεις, αἰτιολογικαὶ τοῦ ἔθους τῆς ἀνεγέρσεως τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τιμὴν του εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὁρέων. Εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἅγιος Ἡλίας ἦτο ναυτικὸς καὶ ὅτι μετὰ ἀπὸ ταλαιπωρίας εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ναυάγιον « ... ἀποτραβήχτηκε βαθιὰ στὴν ξηρά. Μὲ τὸ κουπί στὴν ράχι ἄρχισε νὰ προχωρῇ κι ὅποιον συναντοῦσε, τὸν ρωτοῦσε· τί εἶναι αὐτό; καὶ ὅταν τοῦ ἔλεγαν «κουπί», καταλάβαινε πὼς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἤξεραν ἀπὸ θάλασσα. Καὶ συνέχισε τὸ δρόμο του, γιὰ νὰ πάη πιὸ βαθιά. Ἔτσι κάποτε ἔφτασε σ' ἕνα χωριουδάκι κλισμένο στὴν κορφὴ ἑνὸς βουνοῦ. Μάζεψε τοὺς χωριάτες, τοὺς ἔδειξε τὸ κουπί καὶ τοὺς ρώτησε: «Τί εἶναι αὐτό;» Μὲ ἕνα στόμα ὄλοι ἀποκριθῆκανε: «Ξύλο». Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ποτὲ δὲν εἶχαν ἰδεῖ θάλασσα, κάραβια καὶ βάρκες. Γι' αὐτὸ ἔμεινε μαζί τους γιὰ πάντα.

Κι ἀπὸ τότε τὰ ξωκκλήσια τοῦ Ἁγίου Λιά κτίζονται σὲ κορφοβούνια». ³

Ἐκ τῶν νομίμων κατὰ τὴν τελευταίαν σημειοῦμεν ὅτι μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τὸν νεκρὸν «τὸν βάλλον χαμαὶ στὴ γῆ καὶ τὸν μίζαρώνου (=σαβανώνουν) καὶ τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ, ὡς τὸ θαφκειό (=ταφὴν) του» (χφ., σ. 466 Ἅγιος Θεόδωρος, σ. 584 Πέγλια).

Ἡ συνήθεια αὕτη, ἀπαντῶσα καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχάς, ⁴ εἶναι παλαιότητα, σχετίζεται δὲ πρὸς παναρχαίαν πίστιν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀτόμου μετὰ θάνατον εἰς τὴν μητέρα γῆν. ⁵

Τὸ μοιρολόγι λέγεται ἀνακάλημα ⁶ καὶ νεκαλειό, ὃ δὲ μοιρολογῶν ἀνακαλιέται ⁷

¹ Βλ. καὶ παρὰ Σίμ. Μενάρδω, ἐν Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 293.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ὁ Ἅγιος Ἡλίας, Ἑστία, τόμ. Β' (1876), σ. 461-462 (=Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Α', 1920, σ. 91-92). Τοῦ αὐτοῦ, Παραδόσεις, τόμ. Α' 1904, σ. 116, ἀρ. 207-208, τόμ. Β', 1904, σ. 801-803.

³ Μαθητ. Ἑστία, ἔτ. Ε' (1954/55), ἀρ. 15, σ. 160.

⁴ Βλ. εἰς Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 9/10 (1956-57), σ. 409 (Ἀστυπάλαια), τόμ. 11/12 (1958-59), σ. 256 (Λέρος),

⁵ Alb. Dieterich, Mutter Erde, Leipzig-Berlin 1925, σ. 25 κ.ἐξ.

⁶ Βλ. καὶ εἰς Κυπρ. Χρονικά, ἔτ. ΙΑ' (1935), σ. 255.

⁷ Περὶ τῶν λέξεων βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ', 1951, σ. 169, Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν

(χφ., σ. 380, 585). Κατὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν εὐρίσκεται ἀκόμη τὸ λείψανον εἰς τὴν οἰκίαν δὲν γίνεται σάρωσις αὐτῆς. Ἀμέσως ὁμως μετὰ τὴν ἔξοδον τῆς σοροῦ ἐκ τοῦ οἴκου πρὸς ταφὴν «σαρώνουν καὶ πετάσσουν τ' ἀποσαρώματα ταπισῶν τοῦ νεκροῦ, γιὰ νὰ μὴν πάρῃ ἄλλο κανένα ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι» (χφ., σ. 181-182 Ριζοκάρπασον).

Τὸ ἔθος τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον¹, εἶχε δὲ ὡς σκοπὸν μὲ τὰ σαρώματα νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ ἢ τυχὸν παραμείνασα εἰς τὸν οἶκον ψυχὴ τοῦ ἀποβιώσαντος, οὕτω δὲ νὰ παρακολουθήσῃ τὸ σῶμα εἰς τὸν τάφον, ὅπου θὰ συνεχίσῃ τὸν περαιτέρω βίον της.²

Ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐθίμων ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος εἶναι ἐπίσης τὰ τελούμενα κατὰ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ.

Εἰς τὴν Ἀκανθοῦ, ὅταν πρόκειται νὰ τελειώσῃ τὸ θέρος, ἔχουν οἱ θερισταὶ σύστημα (=ἐθιμον) «λαλοῦμε, κόψε τον (δηλαδὴ τὸν νοικοκύρη) ἄπο κεῖ, νὰ μὴ μᾶς φύγῃ. Τότε βάλλουν οἱ θεριστάες τὸ μάστρο (=τὸν νοικοκύρη) στὴ μέση σὲ ἀντάκι (=λωρίδα) πὺν θερίζουν καὶ ζητοῦν νὰ τοὺς ταχιῆ (=ὑποσχεθῆ) γλέντι. Ὁ νοικοκύρης τοὺς τάσσειται. Ὁ μάστρος θερίζει καὶ αὐτὸς καὶ οἱ θεριστάες θερίζουν γύρω γύρω καὶ τὸν βάλλουν στὴν μέση.

Τὸ τελευταῖο χερβόλι (=δράγμα) πὺν θερίζουν οἱ θεριστάες τὸ σύρνουν (=ρίπτουν) ἴσ'ια πάνω (=ἴσια ἐπάνω εἰς τὸν ἄέρα) καὶ ὅταν τὸ σύρνωμε λαλοῦμε: χίλια μόδκια καὶ τὸ τρίτο χώρκα (=δηλαδὴ τὸ τρίτον, ἦτοι τὸ 1/10 πὺν ἐπλήρωνα ὡς φόρον, νὰ εἶναι ἐπὶ πλέον ἀπὸ 1000 μόδκια).

Τὸ τελευταῖο σιτάρι πὺν θερίζουμε τὸ πιάνουν οἱ ἀγκαλιαρκές (=αἱ γυναῖκες πὺν δίδουν τὶς ἀγκαλιές τοῦ σιταριοῦ διὰ νὰ τὸ δέσουν εἰς δεμάτια) καὶ κάμνουν τρεῖς σταυροὺς καὶ τοὺς δῆνουνε (=δένουν) μέσα στὸ τελευταῖο δεμάτι.

Ἄμα ποθερίσωμε καὶ δέσωμε καὶ τὸ τελευταῖο δεμάτι μὲ τοὺς σταυροὺς, οἱ ἀρκάτες (=θεριστάες) ἀρπάσσουν ἄξαφνα τὸ μάστρο καὶ θὰ τὸν κάτσουν πᾶ' στὴν ἀγκαθιά, γιὰ νὰ σιγουρέψουν τὸ τάξιμο πὺν τοὺς ἔταξε.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀγκαθιά ὅλοι οἱ θεριστάες λαλοῦν: Ἄντε, κοπέλια, κάτσετε χαμαί, νὰ βαρέσῃ τὸ σιτάρι (=νὰ γίνῃ βαρὺ, νὰ γίνῃ πλουσία ἢ ἐσοδεῖα) (χφ., σ. 236-37).

Εἰς τὴν Γιόλου «ὅταν ἐτελείωνε τὸ θέρος καὶ ἐμείνισκεν ἓναν κομμάτι ἀπὸ τὸ

πηγῶν, Ἔπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950), σ. 119, Κ. Ρωμαίου, Τὸ «ἀνακάλημα» τῶν νεκρῶν, Νέα Ἐστία, τόμ. 58 (1955), σ. 1007 κ.ἑξ.

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 89, 91.

² Βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἀν., σ. 91-92.

χωράφι ἀκόμη ἀθήριστο, τὸ ἐθερίζαμεν γυροῦ-γυροῦ καὶ ἀφήναμεν ἓνα κομμάτι ἀθήριστο στρογγυλό. Αὐτὸ τὸ κομμάτι τὸ λέγαμε *μηλιά*. Μετὰ ἐθερίζαμε ἀπὸ τῆς *μηλιάς* αὐτῆς σὰν σταυρὸν καὶ τὰ *στραχίδια* (=στάχεις) τὰ παίρναμε καὶ τὰ ἐκάμναμε σταυρό. Στὴ μέση τῆς *μηλιάς* ἐβάλλαμεν ἓνα δεμάτι. Πάνω στὸ δεμάτι ἐκάθεντουν ὁ μάστρος (=νοικοκύρης) κ' ἐπκίανεν στὰ χέρια του τὸ σταυρό.

Γύρου γύρου στὴ *μηλιά* οἱ *θεριστάες* ἐπαιζαν *δρεπάνι* (=εἰδικὸν παιγνίδι)¹ καὶ τὰ *στραχίδια* τὰ ἔσυρναν (=ἔρριπταν) πάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ *νοικοκύρη* καὶ τὸν ἀπειλοῦσαν: *νὰ κάμη τὰ ποθέγκα* (δηλ. νὰ τοὺς ὑποσχεθῆ διασκέδασιν).

Τὸν σταυρὸν ποὺ κάνομεν ἀπὸ τὴν *μηλιάν*, τὸν παίρνομεν στὸ ἀλώνι καὶ τὸν βάλλομε πάνω σ' ἓνα κοντάρι στὰ δεμάτια στ' ἀλώνι καὶ μένει ἐκεῖ ὁ σταυρὸς μέχρι *νὰ λείψουν τὰ δεμάτια*» (χφ., σ. 537-538).

Εἰς τὸ *Ριζοκάρπασον* πρό τινος ἀκόμη «ὅταν ἦτανε νὰ τελειώσῃ τὸ θέρος, ἄφηναν στὸ χωράφι ἓνα κομμάτι ἄθερο, στρογγυλό."Εβαλλαν τὸν *νοικοκύρη* κ' ἐκάθειτουν μέσ' στὴ μέση τοῦ ἄθερου. Οἱ *θεριστάες* ἐθερίζαν μὲ τὰ *δρεπάνια* τοὺς *γυρὸν-γυρὸν* κ' ἐτραγουδοῦσαν κ' ἐχόρευαν τὸ *δρεπάνι* (=εἰδικὸς χορὸς).

Γυρίζω, τριγυρίζω τῆς *μηλιάς*, ὦχ!

καὶ πάλι ξανατριγυρίζω νὰ κόψω μῆλα καὶ κλωνιά, ὦχ!

καὶ πάλι ξανατριγυρίζω νὰ κόβκω μῆλα ὄξινα καὶ νακκουρὶν γλυκόξινα, ὦχ!

(χφ., σ. 156)²

Κατὰ τὸν ἀλωνισμὸν κατόπιν, προτοῦ γίνῃ ἔναρξις τοῦ ἀρβαλίσματος, χαράσσεται κύκλος εἰς τὸν σωρὸν μὲ τὸ φτυάρι (=πτύον), εἶτα δὲ ἐντὸς τοῦ κύκλου σταυρός, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἐφάπτονται τοῦ χαραχθέντος κύκλου. Ἀκολούθως ἐπὶ τεμαχίου κεραμιδιοῦ χαράσσεται μὲ *μαχαίρι* σταυρός, τοποθετεῖται τὸ κεραμίδι εἰς τὴν γῆν καὶ ἀρχίζει τὸ ἀρβάλισμα (χφ., σ. 81-82 Αἰγιαλοῦσα, σ. 328-329 Ἁγ. Γεώργιος Κυρηναίας).

Ἐκ τῆς ἐν συντόμῳ ἐπισκοπήσεως ταύτης τῆς συλλεχθείσης λαογραφικῆς ὕλης, τῆς ὁποίας σημειὰ τινὰ μόνον συνεζητήθησαν ἔνταῦθα, παρατηρεῖ τις ὅτι εἰς τὸ σύνολόν των αἱ κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου εἰς τὸν βίον του (ὕλικόν, πνευματικόν καὶ κοινωνικόν), παρὰ τινὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ εἰς αὐτὰς γνωρίσματα ἐξ εἰδικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ τῶν ιστορικῶν τῆς νήσου περιπεπειῶν, ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὸν αὐτὸν ιστορικὸν κορμόν, ὡς καὶ αἱ μορφαὶ τῆς λαϊκῆς ζωῆς εἰς τοὺς λοιποὺς ἑλληνικοὺς τόπους.

¹ Βλ. περιγραφὴν ὑπὸ Γ. Λουκᾶ, ἐνθ' ἄν., σ. 103.

² Βλ. σχετικὰ ἔθιμα, χφ., σ. 79-80.

II. ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΥΛΗΣ
ΥΠΟ ΣΤΑΥΡ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Ἡ δημόδης Κυπριακὴ μουσικὴ ἂν καὶ ἐδέχθη ξένας ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀνατολήν, ἐν τούτοις ἀφωμοίωσε τὰ παραληφθέντα στοιχεῖα πρὸς τὴν ἐκ παραδόσεως μὲ ἑλληνικὸν καὶ τοπικὸν χαρακτῆρα, οὕτω δὲ παρουσιάζει αὕτη ἰδιομορφίαν, τόσον εἰς τοὺς χορούς, ὅσον καὶ εἰς τὰς μελωδίας αὐτῆς.

Τῆς μουσικῆς ταύτης ἔχουν δημοσιευθῆ ἄχρι τοῦδε ἀρκεταὶ συλλογαὶ ὡς καὶ σχετικαὶ μελέται.¹

Ἠχογραφήσεις ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἔγιναν εἰς Κύπρον τὸ πρῶτον τὸ 1953 ὑπὸ Δ. Νοτοπούλου καὶ Δ. Πετροπούλου. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης ἡ μουσικὴ 70 ᾠσμάτων καὶ χορῶν εὐρίσκεται ἐξ ἠχογραφήσεως εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (Ἐθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ). Ἐτέρα συλλογὴ ἐκ 30 ᾠσμάτων καὶ χορῶν, καταρτισθεῖσα κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Λευκωσίας, παρεχωρήθη εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν παραμονὴν μας εἰς τὴν νῆσον πρὸς παρασκευὴν ἀντιγράφου ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου.

Πρὸς τούτοις κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀποστολὴν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἰς Κύπρον ἐπετεύχθη ἡ πραγματοποίησις 449 ἠχογραφήσεων χορῶν² καὶ ᾠσμάτων, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν σχεδὸν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὴν νῆσον λαϊκὰ μουσικὰ εἶδη.

Ἐκ τῶν χορῶν ἐπικρατοῦντες εἶναι οἱ ἀνδρικοὶ καὶ οἱ γυναικεῖοι καρσιλαμάδες, ποὺ χορεύονται εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς νήσου κατὰ τὰς κοινωνικὰς τοῦ λαοῦ ἐκδηλώσεις (γάμους, πανηγύρια κλπ.). Πρόκειται δι' ἓνα εἶδος «σουῖτας» εἰς πέντε μέρη εἰς διαφόρους ρυθμοὺς καὶ τρόπους μοναδικῆς μουσικῆς μορφῆς, ὅσον γνωρίζομεν, εἰς τὴν Ἑλλάδα. Συμφώνως πρὸς τὴν καταγραφὴν τῶν χορῶν τούτων ὑπὸ τοῦ Γ. Μιχαηλίδου³ οἱ ἀνδρικοὶ καρσιλαμάδες ἔχουν τὰ ἐξῆς

¹ Πλὴν τοῦ Θεοδ. Καλλινίκου, ἐκδώσαντος τὴν μουσικὴν συλλογὴν «Κυπριακὴ λαϊκὴ μουσική, Λευκωσία 1951», ἔχουν δημοσιεύσει μουσικὴν ᾠσμάτων καὶ χορῶν καὶ οἱ Χρ. Ἀποστολίδης, Κλεόβ. Ἀρτεμίδης, Γεῦκρος Ἀνθίας κ.ἄ. Βλ. σχετικῶς Σόλωνος Μιχαηλίδη, Ἡ Κυπριακὴ λαϊκὴ μουσική, Κυπρ. Γράμμ., ἔτ. Θ' (1944-45), σ. 115-126.

² Βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 302.

³ Ἐδημοσιεύθησαν εἰς εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν εἰς τὸ περ. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 10 (1946), σ. 197-207.

χαρακτηριστικά: ὁ πρῶτος εἶναι εἰς ρυθμὸν $9/8$ ($5/8 + 4/8$), ὁ 2ος εἰς $7/8$, ὁ 3ος εἰς $2/4$, ὁ 4ος εἰς $9/8$ ($3/8 + 3/4$) καὶ ὁ 5ος μπάλος εἰς $3/8$ καὶ $4/8$, ὁ ὁποῖος μὲ μικροπαραλλαγὰς εἶναι ὁ γνωστὸς μὲ τὴν ἴδιαν ὀνομασίαν χορὸς εἰς $2/4$ ¹ καὶ ὁ ὁποῖος εἰς τὴν σουίταν περιλαμβάνει καὶ ἓνα τραγούδι-ἄμανέ, συνήθως τὸν Ταμπαχανιώτικο.²

Ὁ 6ος χορὸς τῆς σουίτας εἶναι ὁ γνωστὸς χορὸς εἰς τὸ πανελλήνιον «Συρτὸς Πολίτικος».

Ἀνδρικοὶ καρσιλαμάδες ἠχογραφήθησαν ἀπὸ τέσσαρα λαϊκὰ συγκροτήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν διαφορὰς κατὰ τὰς ἐκτελέσεις των. Οὕτω ὁ Θεοτόκης Κουταλιανὸς (βιολάρης), ἐτῶν 50, καὶ ὁ Νικ. Καρδαμπῆς (λαουτιέρης), ἐτῶν 55, ἐκ Μόρφου, ἐξετέλεσαν τὴν σουίταν εἰς πέντε μέρη καὶ συνέχισαν μὲ τοὺς χορούς: Ζεῖμπέκικο, τὸ μῆλο, τὸ μαχαίρι καὶ τὴν μάντρα μὲ τὴν ὁποίαν τελειώνουν οἱ ἀνδρικοὶ χοροί.

Εἰς τὴν Αἰγιαλοῦσαν ὁ Ἀντωνάκης Γιασιδίης, ἐτῶν 50 (βιολάρης), καὶ ὁ Ἰάσων Γιασιδίης, ἐτῶν 25 (λαουτιέρης) ἐξετέλεσαν τὴν σουίταν μὲ ἀρκετὰς παραλλαγὰς, τὸν 1ον εἰς $9/8$, τὸν 2ον εἰς $7/8$, τὸν 3ον εἰς $2/4$, τὸν 4ον Ὑδρέϊκον συρτὸν εἰς $9/8$, τὸν 5ον τὸν μπάλον³ Σμυρνέϊκον εἰς $5/8$ καὶ τὸν 6ον συρτὸν Παραλιμνίτικον μὲ τραγούδι. Τὸ ἴδιο καὶ εἰς τὴν Κώμαν τοῦ Γιαλοῦ, ὁ Νίκος Ἡλίας, ἐτῶν 58 (βιολί), καὶ ὁ Ἀντωνάκης Κωστῆς, ἐτῶν 45 (λαουτιέρης), ἔπαιξαν ὡς 5ον χορὸν τῆς «σουίτας» τὸν μπάλον καὶ συνέχισαν μὲ τὸν συρτὸν Πολίτικον, συρτὸν Σηλυβριανόν, Ζεῖμπέκικον ἀπτάλικον καὶ τὸν χορὸν τοῦ μαχαιριοῦ.⁴

Μετὰ τὴν σουίταν τῶν ἀνδρικῶν καρσιλαμάδων ὁ χορὸς συνεχίζεται μὲ ἓνα Ζεῖμπέϊκο (ρυθμὸς $9/8$), «τὸ μῆλον», τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρχαία μελωδία τυπικῶς κυπριακὴ⁵ εἰς $9/8$ καὶ χορεύεται εἰς κύκλον. Ὅπως εἶναι γνωστὸν, ἡ προσφορὰ

¹ Βλ. Γ. Λαμπελέτ, Ἡ Ἑλληνικὴ δημώδης μουσικὴ, Ἀθήναι 1933, σ. 65-71.

² Εἰς Ἀνω Λεύκαρα εἰς τὸν «μανέ» τοῦ 1ου καὶ 2ου μπάλου ποὺ ἔτραγούδησεν ὁ Στέλιος Μπαρούτης ὑπῆρχε τὸ «κόμμα», ὅπου ὁ κυρίως τραγουδιστὴς ξεκουράζεται καὶ τραγουδοῦν ἄλλοι τραγουδισταὶ ἓνα εἶδος ἐπφδοῦ. Τὸ «κόμμα» συνηθίζεται καὶ εἰς τὰ πολύστιχα τραγούδια καὶ εἶναι σατιρικόν.

³ Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ ρυθμὸς τοῦ Κυπριακοῦ μπάλου δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένος. Ὁ Γ. Σκλάβος (βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ., τόμ. Ἑλλάς, λ. Ρυθμὸς) τὸν σημειώνει $3/4$, ἄλλοι $2/4$ καὶ ἄλλοι $7/8$ ($3/8 + 4/8$).

⁴ Ὁ Ἀντωνάκης Ἀ. Γιασιδίης μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι, ὡς πιστεύει, μόνον οἱ τρεῖς πρῶτοι ἀνδρικοὶ καρσιλαμάδες εἶναι καθαρῶς Κυπριακοί, οἱ δὲ δύο ἄλλοι (4ος καὶ 5ος) εἶναι πανελλήνιοι. Οὗτος πιστεύει ἐπίσης ὅτι οἱ γυναικεῖοι καρσιλαμάδες εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως καὶ τοὺς χορεύουν εἰς ταχύτερον ρυθμὸν καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ «οἱ Τουρκοῦες» (= αἱ Τούρκισσαι).

⁵ Βλέπε σημείωσιν Σόλωνος Μιχαηλίδη, ἐνθ' ἄν.

μήλου εἰς νέαν θεωρεῖται ὡς σημεῖον ἐκδηλώσεως τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος, οὕτω δὲ ὁ στίχος ὅσον καὶ ἡ μελωδία εἶναι πλήρεις περιπαθείας καὶ τρυφερότητος.

Ὁ χορὸς τοῦ «μαχαιριοῦ»¹ (εἰς 2/4), ὁ ὁποῖος χορεύεται καὶ εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Μακεδονίαν, εἶναι ἀτομικός. Κατ' αὐτὸν γίνεται ἐπίδειξις τῆς χορευτικῆς δεξιοτεχνίας τοῦ χορευτοῦ, ὁ ὁποῖος, χορεύων, κάμνει διαφόρους ἐλιγμοὺς μὲ τὸ μαχαίρι. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ χοροῦ τούτου ὁ χορευτὴς εἰς ὠρισμένην μορφήν κινήσεως καρφώνει τὸ μαχαίρι εἰς τὴν γῆν καὶ προσπαθεῖ, κάμπτων τὸ σῶμα, νὰ τὸ συλλάβῃ μὲ τὸ στόμα του δίχως τὰ χέρια του νὰ ἐγγίξουν τὸ ἔδαφος. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ ρυθμὸς τῆς μουσικῆς μεταβάλλεται εἰς 5/8, γίνεται ἐλαστικός, σχεδὸν ἐλεύθερος. Μόλις δὲ ὁ χορευτὴς κατορθώσῃ νὰ συλλάβῃ μὲ τὸ στόμα του τὸ «μαχ'αίρι» ἡ μουσικὴ ἐπαναφέρεται εἰς τὸν ἀρχικὸν τῆς ρυθμὸν.

Ὁ χορὸς οὗτος ὠνομάζετο παλαιότερον καὶ χορὸς τοῦ δρεπανιοῦ, ὅποτε ὁ χορευτὴς ἀντὶ μαχαιριοῦ ἐκράτει δρεπάνι. Περὶ τοῦ χοροῦ τούτου ὁ Θεόδουλος Γ. Κούρτουλος ἢ Σαουλὴν ἐκ Ριζοκαρπάσου, ἐτῶν 73, ἐπαγγελματίας βιολάρης, παρέσχεν τὰς ἐξῆς πληροφορίας: «Τὸν χορὸν αὐτὸν ἐχόρευεν ὄμιλος ἀπὸ 6-8 ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἐθέριζαν ὅλα μαζὶ τὰ χωράφια τοῦ καθενός. Κατὰ τὸ θερισμὸ ἄφηναν ἓνα μέρος τοῦ χωραφιοῦ ἀθέριστο γιὰ τὸ τέλος ὅπου οἱ θερισταὶ ἀρχίζοντας τὸ χορὸ τὸ θέριζαν κινῶντας τὸ δρεπάνι μὲ τὸν ρυθμὸ τοῦ τραγουδιοῦ, χορεύοντας καὶ τραγουδῶντας. Οὕτω ἐξεδήλωναν τὴν χαρὰν τους, διότι ἐτελείωσαν καλῶς τὴν ἐργασίαν τους (τὸ θέρισμα)».

Ἡ σειρά τῶν ἀνδρικῶν χορῶν τελειώνει μὲ τὸν χορὸν τῆς μάνδρας, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου οἱ ἄνδρες κάθονται καὶ αἱ γυναῖκες χορεύουν τοὺς γυναικίους καρσιλαμάδες.

Οἱ γυναικείσιμοι καρσιλαμάδες εἶναι ἐπίσης πέντε, χορεύονται δὲ κατὰ σειράν, ὅπως τοὺς ἔχει μεταγράψει εἰς εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν ὁ Γ. Ἀβέρωφ.² Ὁ 1ος εἰς ρυθμὸν 9/8 (5/8 - 4/8), ὁ 2ος εἰς 7/8, ὁ 3ος εἰς 2/4, ὁ 4ος εἰς 9/8 (3/4 καὶ 3/8) καὶ ὁ 5ος εἰς 3/4 (εἶναι ὁ γυναικεῖος μπάλος).

Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων καρσιλαμάδων ἡ διασκέδασις συνεχίζεται μὲ χοροὺς κατ' ἐκλογὴν τῶν χορευτῶν, ὅπως εἶναι ἡ καντήλα (ἀράπικος συρτός), ὁ ἀζιζιέ (ἀνδρικός συρτός), τὸ μαντήλι (Συντρι βασιλικιά μου) γυναικεῖος χορὸς, διάφορα Ζεϊμπέκικα, Τσιφτετέλι καὶ οἱ γνωστοὶ ἀνα τὸ πανελλήνιον χοροί, ὁ Καλαματιανός, ὁ Σέρβικος κ.ἄ.

¹ Βλ. περιγραφὴν ὑπὸ Γ. Ἀβέρωφ εἰς περ. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. 19 (1955), σ. 183.

² Βλ. ἐνθ' ἄν., σ. 147-148. Πρόλογος Σόλωνος Μιχαηλίδη.

Παραθέτομεν ἐνδιαφέρουσαν μουσικὴν παραλλαγὴν τοῦ χοροῦ «Ἐσσυρα τὸ μῆλον»,¹ τὸ ὁποῖον ἐξετέλεσαν εἰς τὸν Κάμπον Μαραθάσας ὁ Ἄνδρέας Κωνστ. Ζευζέκος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ὀρφανίδης (χφ., σ. 760, ἀρ. μουσ. 5318).

(♩. ♩. ♩. ♩.) ♩ ~ 200

Βιολι

τζ'ε-συ-ρα τὸ — μῆ-λον πό-νω
 στή μη-λιά, τζ'ε-συ-ρα τὸ — μῆ-λον πό-νω στή μη-

¹ Βλέπε καὶ παραλλ. εἰς Θεοδ. Καλλινίκου, ἔνθ' ἀν., ἀρ. 44, σ. 97. Κλοβ. Ἀρτεμίδην εἰς περ. Κυπρ. Σπουδ., τόμ. ΙΣΤ (1952), σ. μγ', ἀρ. 8.

λιά, τζ'έ. πέ. σα. σι τὰ — μῆ - λα τζ'έ. μεϊ. ναν
 τὰ κλω - νιά, τζ'έ. πέ. σα. σι τὰ — μῆ . . λα τζ'έ. μεϊ. ναν
 τὰ κλω - νιά. *ΒΙΟΛΙ*
ΒΙΟΛΙ : Τον. Τον. (2)
ΤΡΑΓΟΥΔΙ :

Τζ'έ ξουρα τὸ μῆλον πάνω στή μηλιά
 τζ'έ ἐπέεσασιν τὰ μῆλα τζ'αὶ μεϊναν τὰ κλωνιά.
 Τζ'έ ξουρα τὸ μῆλο τζ'έν ἐκύλησε
 τζ'έ εἶπα νὰ τὴν φιλήσω τζ'έν ἐκαίλισε.
 5 Τζ'έ ξουρα τὸ μῆλον μέσ' ὅς τὸν ἡλιακὸ
 τζ'έν τὸ μάθη ἢ μάννα της πού ἔν' τὸ πολλὸν κακὸ κ.τ.λ.

Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν τραγουδιῶν, τὰ ᾄδόμενα κατὰ τὸν γάμον εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ τῆς λαϊκῆς ἐνταῦθα μουσικῆς. Ἐκτελοῦνται κατὰ τὸν ἴδιον σχεδὸν τρόπον εἰς ὅλην τὴν Κύπρον μὲ διαφορὰς τινὰς μόνον. Παραθέτομεν ἐκ τούτων τὰ κάτωθι ᾄσματα :

α') Ἀδεται κατὰ τὸ ζύμωμα τῶν «κουλλουρκῶν» τοῦ γάμου.

♩ ~ 72.

Ὠ - ρα κα - λή, κι ᾶ - - ρ' ἄ - θα - - δὴ

κι ᾶ - ρα εὐ - - λο - - - γη.

μέ - - νη

τού, τ' ἡ δου - λειὰ π' ἄρ.

χί - σα - - με νὰ

βγῆ στε - ρε - - ω - μέ - - - νη.

ΒΙΟΛΙ:

Τραγουδι:

Ὦρα καλὴ κι ὄρα βαθὺ κι ὄρα εὐλογημένη
τούτ' ἢ δουλειὰ π' ἀρχίσαμε νὰ βγῆ στερεωμένη.
Μέσ' ᾽ς τὴν αὐλὴν τῆς νιόνυφης ἐπέζεψεν ἀμάξι,
κάμνουμεν τὰ τραγουδιστὰ ὁμορφα μὲ τὴν τάξι.

5 Φωνάξετε τοὺς συγγενεῖς, πέστε τους νὰ βουρῆσουν,
κάμνουμεν τὰ κουλλούρκα της νὰ ᾽ρτουν νὰ βοηθήσουν.

Μέσ' ᾽ς τὴν αὐλὴν τῆς νιόνυφης πετοῦσι πεταλοῦδες
κάμνουσι τὰ κουλλούρκα της ὄλλες οἱ κοπελοῦδες.

Ἡ Παναγιά καὶ ὁ Χριστὸς ἤρταν νὰ σιργιανίσουν

10 καὶ θὰ περάσουν ἀπ' ἐδῶ, γιὰ νὰ τὰ εὐλογήσουν κ.λ.π.

(Κάμπος Μαραθάσας, χφ., σ. 751-52, ἀρ. μουσ. 5304).

β.) Ἄδεται κατὰ τὸ πλούμισμα τοῦ νυφικοῦ κρεββατιοῦ

(♩. ♩. ♩.) ♩ ~ 240

ΒΙΟΛΙ

Κά. με. τε τό. πον ἄρ. χον. τες τζαί τζύ. κλον οἱ πα. πά. ες

νά δοῦ. με καὶ τ' ἀν. τρώ. υ. νο πού τες ἀ. ναρ. κο. μά. δες

ΒΙΟΛΙ

Πα. ρα. κα. λῶ σας, κύ. ρι. οι, τρα βᾶ. τε λί. ον πί. σω

νά πά. ω τζαί στ' ἀν. τρώ. γυ. νο, γιὰ νὰ τὸ χαι. ρε. τή. σω

ΒΙΟΛΙ

Υπ. Τον.

Κάμειτε τόπον ἄρχοντες τζ' αἰ τζ' ὄκλον οἱ παπάες

νά δοῦμεν καὶ τ' ἀντρόγυνο πὺν τις ἀναρκομάδες.

Παρακαλῶ σας, κύριοι, τρανᾶτε λίγο πίσω

νά πάω τζ' εἰ τ' ἀντρόγυνο, γιὰ νὰ τὸ χ' αἰρετήσω.

5 Ππόθεν νὰ κάμω τὴν ἀρχὴν τζ' αἰ ππόθεν ν' ἀρχινήσω

νά πάω εἰς τὸν νιόγαμπρο, γιὰ νὰ τὸν χ' αἰρετήσω.

Νιόγαμπρε, πὺν νὰ χ' αἰρεσαι πὺν νὰ χαρῆς τὸ φῶς σου,

νά σοῦ χαρήγη ὁ Θεὸς τὸ πρῶτο στέφανό σου.

Νιόγαμπρε, πὺν νὰ χ' αἰρεσαι, νιόγαμπρε πὺν νὰ ζήσης

10 τζ' αἰ τὰ ἔλεη τοῦ Θεοῦ νὰ τὰ κληρονομήσης κ.τ.λ.

(Κάμπος Μαραθάσας, χφ., σ. 756-58, ἀρ. μουσ. 5312).

γ'.) Χορός «ή Ένωσις» (ἀρ. μουσ. 5307)

Ὁ χορός «ή Ένωσις» χορεύεται μετὰ τὴν στέψιν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γάμου ἀπὸ ἓνα ζεῦγος νεανίδων μετὰ τὴν «σουίταν» τῶν πέντε γυναικείων καρσιλαμάδων.¹

♩ ~ 88

ΒΙΟΛΙ

Τον.

δ'.) Τραγουδιέται τὴν Δευτέραν τοῦ γάμου

♩ ~ 76-72

ΒΙΟΛΙ

¹ Βλ. Γ. Ἀβέρωφ, ἔνθ' ἀν., σ. 159.

Πά - νω - στό ξε - ρο - καύ - κα - λον, πά -

νω - στό ξε - ρο - καύ - κα - λον, πά - νω στό - ξε - ρο -

καύ - κα - λον - έ - βλά - στη - σε - ρε - βίθ - - - θι, έ -

βλά - στη - σε - ρε - βίθ - - - θι ΒΙΟΛΙ

Πάνω στὸ ξεροκαύκαλον (τρὶς) ἐβλάστησεν ρεβίθθι (δὶς)
χαρὰ στ' ἄμμάτια τοῦ γαμβροῦ (τρὶς) πὺν διάλεξεν τῆ νύμφη (δὶς).
Τζ' ὁ νιόγαμπρος ἔν' ἄγγελος, τζ' ἡ νύμφη ἔν' περιστέρι,
ἦτανε θέλημα Θεοῦ, γιὰ νὰ γινοῦσιν ταίρι.

5 Γαμβρέ, τῆ νύμφη ν' ἀγαπᾶς, νὰ μὴν τήνε μαλλώνης·
ἔχε την σὰ βασίλισσαν τζ' αἱ νὰ τὴν καμαρώνης.

Νιόνυμφη σύ, τὸν νιόγαμβρο πρέπει νὰ τὸν φοβᾶσαι,
γιατ' ἔν' ὁ στῦλος τοῦ σπιτιοῦ κ' ἐσὺ λαμπάδα θά 'σαι.

Γαμπρὸς μιὰ βέρκα μάλαμα τζ' ἡ νύμφη βέρκ' ἀσήμι,

10 ἦτανε θέλημα Θεοῦ τούτ' ἡ δουλειὰ νὰ γίνη. (ἄρ. μουσ. 5319)

*Ενδιαφέρον ἐπίσης ἔχουν καὶ αἱ ἀπαντῶσαι κατὰ τόπους φωνές (μελωδίαι, σκοποὶ ἢ καὶ τρόποι), μὲ τὰς ὁποίας ᾄδονται διάφορα ἐρωτικά δίστιχα ἢ τετράστιχα.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς λαϊκῆς Κυπριακῆς μουσικῆς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερον ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς πρωτοτυπίας καὶ τοῦ ἐντόνου τοπικοῦ του χαρακτήρος.

Πολλὰ τῶν φωνῶν φέρουν τὸν τίτλον ἴσ' ι α. Ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως ταύτης. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ γηραιοῦ βιολιτζῆ Θεοδούλου Γ. Κούρτουλου ἢ Σαουλίν, ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τῆς καμηλαρ-ίσια, ἣτις ἐδήλωνε μελωδίαν πὺν ἐτραγουδοῦσαν οἱ καμηλιέρηδες.

Εἰς τὰ μουσικά ταῦτα εἶδη δέον νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ διάφοροι «μανέδες»

καὶ τὰ «πεστρέφια», τὰ ὅποια, ἂν καὶ τουρκικῆς προελεύσεως, ἔχουν προσαρμοσθῆ εἰς τὴν Κυπριακὴν λαϊκὴν μουσικὴν.

Τὰ θρησκευτικὰ ᾠσματα εἶναι ἐπίσης εὐρέως διαδεδομένα. Τὰ πολύστιχα Λαζαρικὰ ᾠσματα τραγουδοῦνται συνήθως ἀπὸ ομάδας παιδιῶν 12-16 ἐτῶν εἰς ρυθμὸν πολὺ ταχύν καὶ εἰς ὕφος προσφδιακόν.

Παραθέτομεν τὸ λατρευτικὸν ᾠσμα τῆς «Ἀναστάσεως», τὸ ὁποῖον ἠχογραφήθη εἰς τὴν Κώμαν τοῦ Γιαλοῦ.

♩ = 152

Ἄρχοντες, ἀ - γροι - κή - σα - τε δι - ἄ - νὰ σᾶς μι -

λή - - - σω - καὶ πάνω στήν Ἀ - νά - στα - σι θέ - λω νὰ σᾶς - ξη -

γή - - - σω. Ἄρχον - τεσ, ὦ εὐ - γε - νι - κοί

καὶ - πο - λο - χρο - νι - μέ - - - νοί —, νὰ εἰ - σθε πο - λιο -

ζώ - η - τοὶ σ' ὅ - λητὴν οἰ - κου - μέ - - - νη.

Τον

Ἄρχοντες, ἀγροικήσατε, ἕ¹ διὰ νὰ σᾶς μιλήσω
καὶ πάνω στήν Ἀνάστασιν θέλω νὰ σᾶς μιλήσω (ἢ ξηγήσω).

Ἄρχοντες, ὦ εὐγενικοί, καὶ πολλοχρονιμένοι
νὰ εἰσθε πολλοζώητοι σ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

5 κ' ἐκεῖ πὸν μέλλομεν ἐμεῖς νὰ ὄσθε συγχωρεμένοι ¹ κ.τ.λ.

Τὰ διηγηματικὰ ᾠσματα, ὡς εἶναι τὰ ἀκριτικὰ καὶ αἱ παραλογαί, ἄδονται συνήθως εἰς δύο ἢ τρεῖς τυπικὰς μελωδίας, αἱ ὅποια μὲ μικρὰς παραλλαγὰς συναντῶνται εἰς ὅλην τὴν νῆσον.

Ἡ δημοσιευομένη κατωτέρω μουσικὴ τοῦ ᾠσματος τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ καὶ

¹ Ἀρ. εἰσ. μουσ. 5223.

τοῦ Χάρου περιέχει δύο μουσικά θέματα, ἂν καὶ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ ᾄσματος, κατόπιν τῆς δευτέρας στροφῆς, ἐπαναλαμβάνεται μόνον ἡ μορφή Β πού εἶναι καὶ ἡ πλέον διαδεδομένη εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ᾄσμάτων.¹

Πά νω στές ἔ ξη τοῦ μη νός τοῖ στές κο.
στρεῖς τ' Ἀ. πρί. λη ὁ χά ρος ἔ. Β] -καλ-λί - κε -
ψεν νὰ πά' τὸ πα - να, ὑ - ρι —, γιὰ νὰ ᾄρην
καὶ — τῆ μάν ναν του —, γιὰ νὰ τοῦ
πα . ρα . γγει . λη —, γιὰ νὰ ᾄρην καὶ — τὴν —

Τὰ ἐν χρήσει μουσικά ὄργανα εἰς Κύπρον εἶναι τὸ βιολί καὶ τὸ λαοῦτο. Ἄλλοτε συνηθίζετο μὲ τὸ βιολί καὶ ὁ ταμποουτσὰς² (ντέφι).

Ὁ Τεῦκος Ἀνθίας ἀναφέρει εἰς περιγραφὴν Κυπριακοῦ γάμου, ὅτι μὲ τὸ βιολί ἦτο ἐν χρήσει καὶ ὁ ταμποουράς.³ Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ διηγηματογράφος Ν. Νικολαΐδης εἰς τὸ πεζοτραγουδὸ του «Μητριά».⁴

Θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον, εἰς διέπιστουτο ἡ ὑπαρξίς τοῦ ταμποουρά καὶ εἰς Κύπρον, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους.

Διαδεδομένον ἔτι ὡς λαϊκὸν ὄργανον εἶναι καὶ τὸ «πιδκιαύλι», τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἀπὸ καλάμι, στοιχίζει ὡς ἐκ τούτου ἐλάχιστα καὶ ἡ ἐκμάθησις αὐτοῦ εἶναι εὐκολωτάτη. Εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο οἱ καλοὶ ἐκτελεσται ἐκτελοῦν ὅλους σχεδὸν τοὺς σκοποὺς (φωνές) καὶ χοροὺς πού συνηθίζονται εἰς τὴν Κύπρον.

¹ Τὸ κείμενον τοῦ ᾄσματος βλ. εἰς τὸ χφον Λ. Α. ἀρ. 2351, σ. 701 (ἀρ. εἰσ. μουσ. 5220. Ἥχογραφήθη εἰς Κοιλάνεμον).

² Βλ. καὶ Χρ. Ἀποστολίδην, εἰς Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τόμ. 15, σ. 470, στ. 3.

³ Βλ. Περ. τῆς Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμ. 9, 1928, σ. 7-8.

⁴ Ἀνθρώπινες καὶ ἀνθίνες ζωές, 2α ἔκδ. (1938), σ. 109.

RÉSUMÉ

Mission folklorique en Chypre (21 oct. - 20 nov. 1960)

par G. Spyridakis et S. Caracassis

1) *Rapport sur le matériel folklorique recueilli, par G. Spyridakis.*

Après une introduction générale sur les recueils folkloriques et musicaux qui ont été publiés jusqu'à ce jour, on aborde l'enquête folklorique menée par les deux auteurs. Cette enquête a pour sujet la vie populaire, tant du point de vue matériel que spirituel et social, et tout particulièrement la poésie populaire, les rites et les coutumes, la naissance, le mariage, la mort, la vie agricole, etc.

Ont été fait, 435 enregistrements de musique populaire (mélodies de chansons et danses) sur bandes de magnétophone. En plus, des causeries et appels de l'auteur aux élèves ont fourni un matériel de 3332 pages. Enfin 10 bandes de magnétophone sont dues à l'Inspecteur de la musique en Chypre, M. Const. Joannidès, et contiennent des chansons, danses, contes etc.

Le résultat de cette enquête montre que la vie populaire de Chypre fait partie de la civilisation traditionnelle hellénique, avec certaines particularités et influences étrangères dues aux contacts séculaires de l'île avec des conquérants étrangers. Il est à noter que la civilisation populaire de Chypre présente des points communs avec celle du Dodécanèse et de la Crète, comme par exemple dans l'architecture, les costumes, les croyances, les superstitions, les chansons, les proverbes, les légendes, etc.

Parmi les légendes populaires, il est question ici a) de Digénis Akritas et de Rigaina (la reine); b) de Trimmatos (l'homme à trois yeux; c'est une survivance de l'ancien mythe du Cyclope Polyphème, transformé sous l'influence du récit de Pseudo-Callisthène); c) de la montagne Papoutsia à Pitsilia dont le sommet n'a pas été recouvert par l'eau du Déluge; d) des légendes ayant trait aux meurtres exécutés par des Turcs Caramans; e) des incursions des pirates, etc.

Parmi les traditions religieuses l'auteur étudie celles qui se rapportent à St Mamas comme berger, à St Cassien qu'on fête le 29 février (donc tous les quatre ans), à la fondation d'églises, etc.

Le cycle des chansons populaires atteste qu'à part les versions des chansons épiques ayant, en majeure partie, pour héros Digénis, d'autres héros Acritiques, la Rigaina, etc., il existe des versions modernes, introduites à Chypre du XVème siècle et après à l'époque des occupations turque et anglaise, des autres provinces grecques (voir p. 323-326).

Sur le chapitre du culte populaire, on étudie l'habitude chypriote d'offrir à la fête de l'Épiphanie les cadeaux du Nouvel An. On donne à la veille de l'Épiphanie le nom de «Kalendes». Il s'agit d'une coutume

existant déjà aux premiers siècles du christianisme (avant le 4ème s.), où l'on fêtait, en Orient, l'Épiphanie comme premier jour de l'an. On retrouve une ancienne coutume dans l'habitude de décorer, le dernier jour de l'an, avant le coucher du soleil, la porte de la maison avec des branches d'olivier. C'est une coutume conservée de l'époque gréco-romaine quand les portes de la maison étaient fleuries, aux calendes de Janvier, par des branches vertes : les *strenae*.

La coutume de la balançoire faisait partie, il y a quelques années, du carnaval. Il est question ensuite des coutumes du Dimanche des Rameaux, du St Esprit, de St Jean Baptiste (24 Juin) (on l'appelle Lambrophoros ou Phanistis à cause des feux au dessus desquels on saute). Il est question également des Saints « Aimé », (Ἀγαπητικός) et « Haï » (Μισητικός), qui prêtent leurs concours aux jeunes filles pour préparer des philtres propres à inspirer l'amour pour elles, ou la haine pour des rivales (voir p. 331-33). C'est une survivance des certaines coutumes propres au culte de Vénus.

L'île qui souffre souvent de sécheresse, a un culte spécial pour le Prophète Élie qui, comme dans d'autres régions de la Grèce, est considéré comme le Saint de la pluie. On lui consacre des offrandes.

On étudie, en dernier lieu, les coutumes ayant rapport à la mort, comme par exemple la défense de balayer la maison avant les funérailles etc. Parmi les coutumes agricoles on parle de celles de la moisson, du battage, etc.

2) *Rapport sur le matériel musical enregistré, par Stavros Caracassis.*

L'examen des 435 enregistrements de musique folklorique et danses populaires a amené Stavros Caracassis à remarquer que, outre les danses populaires dansées dans toute la Grèce (Syrtos, Kalamatianos, Tsiftétéli, etc.) et qui sont très connues dans toutes les régions de l'île, on y danse les deux « suites » de karsilama en cinq parties pour hommes et femmes, qui ont une variété de rythme et modes très intéressants. Ces danses, avec les « Phonai » (voix = mélodies, modes) constituent les formes les plus représentatives de la musique chypriote.

Il en est particulièrement question également de la danse du « couteau », appelée anciennement danse de la « faucille », car on la dansait pendant la moisson en tenant des faucilles et en faisant des gestes à l'imitation du moissonneur (voir p. 340-41). On cite ensuite les très caractéristiques chants et danses de mariage et la chanson de Pâques.

Enfin l'exposé se termine sur une chanson épique de l'île, qui survit de l'époque byzantine (voir p. 348). Les instruments de musique populaire aujourd'hui en usage sont: le violon, le luth (λαούτο) et la flûte en bois de roseau (πιδκιαύλι = αὐλός).

Ε΄.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΕΒΡΟΥ
(16 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ - 16 ΣΕΠΤΕΜΒΡ. 1960)

ΥΠΟ

ΔΗΜ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Α΄) ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ
ΥΠΟ ΔΗΜ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Κατὰ τὴν λαογραφικὴν ἀποστολὴν εἰς Ἑβρον, γενομένην ἀπὸ 16 Αὐγούστου - 16 Σεπτεμβρίου 1960, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἰργάσθημεν μετὰ τοῦ μουσικοῦ Στ. Καρακάση εἰς τὸ *Διδυμότειχον* καὶ τὰ περίξ χωρία *Ψαθάδες*, *Καρωτή*, *Μεταξάδες*, εἰς *Νέαν Ὀρεσιάδα* καὶ εἰς τὰ χωρία *Νέαν Βύσσαν* καὶ *Καστανιές*, εἰς τὸ *Σουφλί* καὶ τὸ χωρίον *Λάβαρα*, ὡς καὶ εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἀλεξανδρούπολιν χωρίον *Μάκρη*. Σκοπὸς μας ἦτο νὰ συγκεντρώσωμεν λαογραφικὴν ὕλην παντὸς εἴδους καὶ ἰδιαιτέρως νὰ καταγράψωμεν καὶ ἠχογράφησωμεν δημοτικὰ τραγούδια. Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπιδιώξεις ἡ ἀποστολὴ μας εἶχεν ἰκανοποιητικὰ, ὡς νομίζομεν, ἀποτελέσματα. Κατεγράψαμεν καὶ ἠχογράφησαμεν 302 δημοτικὰ τραγούδια, ὡς καὶ 16 δίστιχα. Ἐπίσης κατεγράψαμεν 20 δημῶδεις παροδόσεις, 11 παραμύθια, παροιμίας, αἰνίγματα, ἄρας, ὡς καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς μουσικὰ ὄργανα τῆς περιοχῆς, λαϊκοὺς χορούς, λαϊκὸν θέατρον, ἔθιμα γάμου καὶ λατρευτικὰ, μαγείαν, δεισιδαιμονίας, λαϊκὴν ἰατρικὴν, μετεωρολογίαν, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὰς ἐπαγγελματικὰς ἀσχολίας, τὸν ἀγροτικὸν βίον, τὰς τροφάς, τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν λαϊκὴν τέχνην, τὰ τοπωνύμια, ὀνόματα βαπτιστικὰ καὶ ἐπώνυμα, ὀνομασίας ζώων ὡς καὶ ἔθιμα τελευτῆς καὶ σχετικὰ μὲ τὴν γέννησιν καὶ ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου κλπ.

Πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ θρακικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν ὑπαιθρον διατηρεῖ ἐν πολλοῖς ἔντονον εἰσέτι τὸν ἐκ παραδόσεως λαϊκὸν τῆς χαρακτῆρα. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων ἡδη χρόνων ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν τοπικαὶ δοξασίαι καὶ ἔθιμα προσδίδοντα ἰδιάζουσαν μορφήν εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν.

Πολλὰ τῶν δοξασιῶν τούτων ὡς καὶ πολλὰ τῶν ἐθίμων ἐπιζοῦν καὶ κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ὡς τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῶν γενομένων ἡδη λαογραφικῶν ἐρευνῶν, πολλῶν τῶν ὁποίων τὰ πορίσματα ἔχουν ἤδη δημοσιευθῆ εἰς

τούς τόμους τῶν δύο κυρίων θρακικῶν περιοδικῶν, τῶν Θρακικῶν καὶ τοῦ Ἀρχείου Θρακικοῦ Γλωσσικοῦ καὶ Λαογραφικοῦ Θεσαυροῦ. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ συγχρόνου μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, συντελοῦσα εἰς τὴν ἐξαφάνισιν παλαιότερων μορφῶν ζωῆς, δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρὰ εἰς τὰ χωρία τῆς θρακικῆς ὑπαίθρου, τὰ ὅποια ἐπεσκέφθημεν, ὅσον εἰς ἄλλους ἐλληνικοὺς τόπους.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς τὰ χωρία ταῦτα, χωρία κατ' ἐξοχὴν ἀγροτικά, τὸ ποσοστὸν τῶν ξενιτευμένων εἶναι ἐλάχιστον καὶ χαλαρὰ μέχρι τοῦδε ἢ διάθεσις πρὸς ἐγκατάλειψιν τῶν πατρικῶν ἐστιῶν πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης εἰς ξένας χώρας. Ἡ προσκόλλησις αὕτη εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν σχετικὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μὴ ὑπαρξίν πολλῶν σχολείων Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τῶν ὁποίων οἱ τρόφιμοι μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των τρέπονται εἰς ἀσχολίας, αἵτινες ἀπομακρύνουν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν γεωργικὴν καὶ ποιμενικὴν ζωὴν τοῦ χωρίου των.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῆς συγκεντρωθείσης λαογραφικῆς ὕλης αἱ παρατηρήσεις μας συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς: Τὰ καταγραφέντα καὶ ἠχογραφεθέντα 302 δημοτικὰ τραγούδια εἶναι κατὰ μέγα μέρος παραλογαί, ἐρωτικά, λατρευτικὰ καὶ γαμήλια, καθὼς καὶ εὐτράπελα καὶ ἀποκριάτικα, τὰ ὅποια καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ὡς γνωστόν, διατηροῦνται καλύτερον, ὡς ἄδόμενα συχνότερον καὶ ἀποτελοῦντα σημαντικὸν στοιχεῖον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Μόνον ἕξ ἐκ τῶν συλλεγέντων ἄσμάτων εἶναι ἀκριτικά, ἐν τῷ συνόλω των ἢ εἰς τινὰς λεπτομερείας. Καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τὰ θρακικὰ χωρία. Ἐκ τῆς ὅλης ὅμως στιχουργικῆς των διαμορφώσεως καὶ τῆς μελωδίας φαίνεται σαφῶς, ὅτι εἶναι ἐπέισακτα ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκ τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἤκμασε τὸ κλέφτικο τραγούδι.

Εἰς τὰ τραγούδια τῆς Θράκης παρατηροῦνται συχνὰ συμφυρμοί, οἵτινες ἀλλοιώνουν καὶ καθιστοῦν δυσσερεύνητον τὴν ἀρχικὴν των μορφήν.

Νέα δημοτικὰ τραγούδια συντίθενται μόνον ἐξ ἀφορμῆς τοπικῶν ἐπεισοδίων, ἐρωτικοῦ συνήθως χαρακτῆρος. Ἡ σύνθεσις ὅμως τούτων γίνεται κατὰ μέγα μέρος ἐκ στίχων δανείων ἐκ παλαιότερων τραγουδιῶν.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ παρατηρουμένη εἰς βαθμὸν μεγαλύτερον ἢ εἰς ἄλλους τόπους ἐπιβίωσις πολλῶν παλαιῶν δοξασιῶν, μαγικῶν ἀντιλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. Ἀπὸ τὰς ἀφηγήσεις πολλῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὄχι μόνον μέσης ἢ προχωρημένης ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ νέων ἀκόμη, κατεγράψαμεν μαγικὰς δοξασίας καὶ πράξεις, αἱ ὅποια ἐπηρεάζουν τὴν σκέψιν των καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν των. Ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς μὲ τὴν φυσικὴν περὶ κόσμου ἀντίληψιν δὲν κλονίζει εὐκόλως τὰς πεποιθήσεις τοῦ χωρικοῦ τῆς Θράκης, ἐμμένοντος στερεῶς εἰς

τὰς παραδόσεις του. Ἡ συντηρητικὴ αὕτη κατάστασις, ὀφειλομένη κατὰ κανόνα εἰς τὴν ἀπομεμονωμένην ζωὴν τοῦ χωριοῦ, παρουσιάζεται περισσότερον ἐνισχυμένη εἰς τὸν θρακικὸν λαόν, διακρινόμενον, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν μυστικοπαθῆ του διάθεσιν.

Λαογραφικὸς κλάδος μεγάλου ἐνδιαφέροντος, ὃ ὁποῖος δὲν ἔχει γίνει εἰσέτι ἀντικείμενον συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, εἶναι ἡ λαϊκὴ τέχνη καὶ ἰδίᾳ ἡ ὕφαντικὴ καὶ τὰ κεντήματα. Ἡ συντηρητικότης, ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν καθόλου λαϊκὴν ζωὴν ἐν Θράκῃ, παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν τέχνην. Παλαιότατα

Εἰκ. 1. Γυναῖκες ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου μὲ τοπικὴν ἐνδυμασίαν.

διακοσμητικὰ θέματα ἐπιζοῦν εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ παραδίδονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ κάτοικοι ἐκάστου χωρίου διατηροῦν μετὰ ζήλου τοὺς ἰδικοὺς των διακοσμητικοὺς τρόπους τῶν ἐνδυμασιῶν καὶ ἔχουν σαφῆ ἐπίγνωσιν τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι τοὺς διακρίνουν ἀπὸ τοὺς διακοσμητικοὺς τρόπους τῶν γειτόνων των. Εἶναι τόσον στερεότυπος ἡ μορφή αὐτῆ τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων ἰδίᾳ εἰς τὸ γυναικεῖον ἐνδυμα, ὥστε καὶ ἐκ μόνων τούτων νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διάγνωσις τῆς καταγωγῆς προσώπου, εὗρισκομένου ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως καὶ συνήθους διαμονῆς του. Ἐκ τῶν ἄλλων λαογραφικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα κατεγράψαμεν, τινὰ μὲν εἶναι περισσότερον ἀξιόλογα, ὡς ἀποθησαυριζόμενα διὰ πρώτην φοράν, ἄλλα δὲ εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτα, ὡς διαφέροντα τῶν καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους γνωστῶν.

Β') ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΗΧΟΓΡΑΦΗΘΕΙΣΗΣ ΔΗΜΩΔΟΥΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Ἡ ἠχογραφηθεῖσα μουσική ὕλη διακρίνεται εἰς δύο κατηγορίας, ὡς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἦτοι εἰς τραγούδια χορευτικὰ καὶ τοῦ τραπεζιοῦ. Τὰ τελευταῖα, ἀργοῦ ρυθμοῦ, προσιδιάζουσι εἰς ἐκκλησιαστικὴν μελωδίαν καὶ δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὰς καταλήξεις αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἠχογραφηθέντων ᾠμάτων (βλ. ἄνωτέρω σ. 351) παρατίθενται αἱ μελωδίαι δύο Χριστουγεννιατικῶν τραγουδιῶν. Τὸ πρῶτον εἰς ρυθμὸν Καλαματιανοῦ (7/8) τραγουδιέται εἰς Καρωτὴν (Διδυμοτείχου), καὶ εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὰς ὁδοὺς ἢ εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωριοῦ.

Σα - - - ρά - - - ντα - - - μέ - - - ρες ὄα - - -

ρά - - - ντα - - - νύχ - - - τες - - - κ' ἡ - - - Πα - - - να - - - α

γιὰ - - - μας κοι - - - λο - - - πο - - - - - - - νουῦ - - - ὄε.

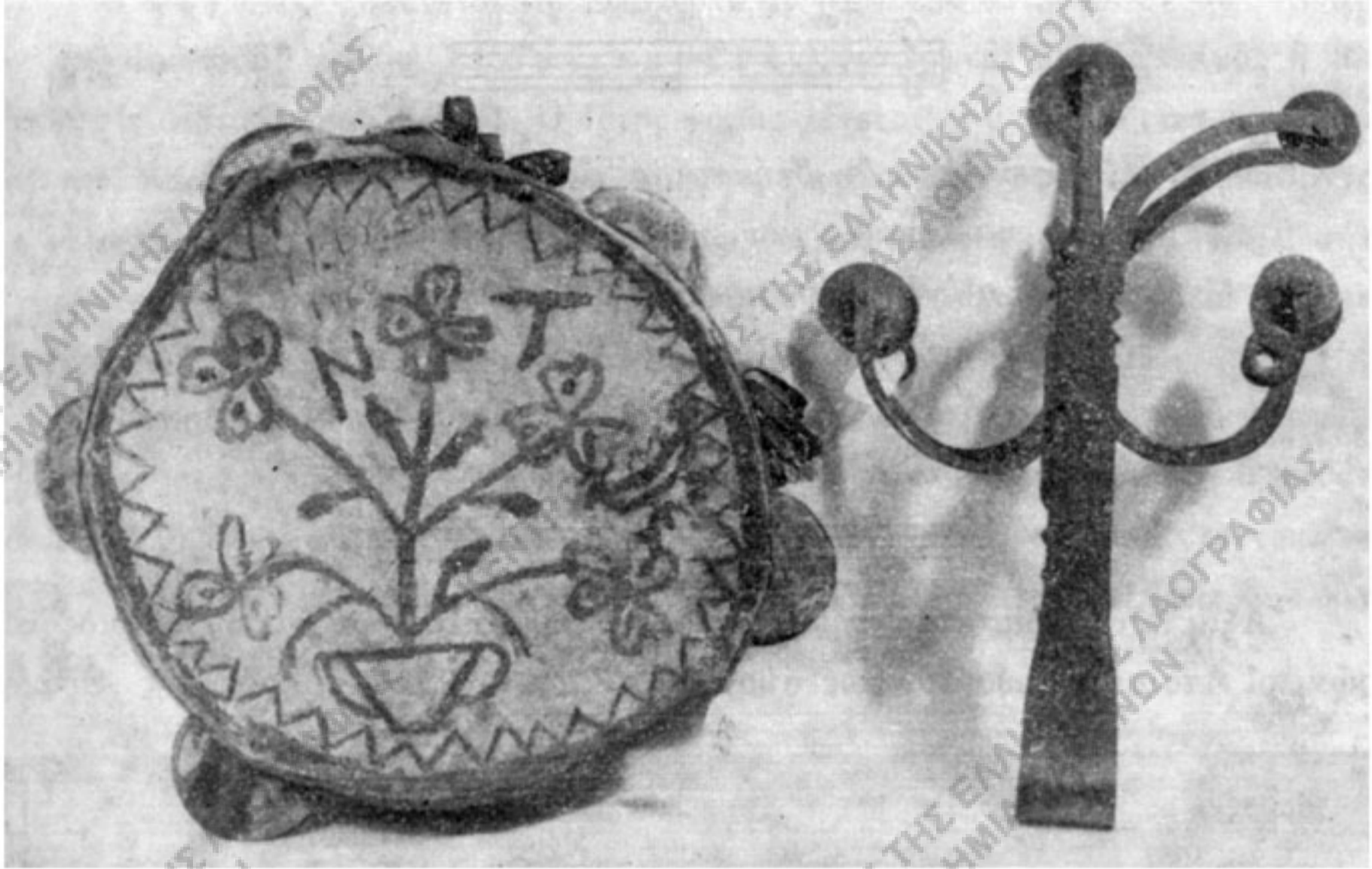
Τον.

Σαράντα μέρες, σαράντα νύχτες
ἢ Παναγία μας κοιλοπονοῦσε
κ' ἢ Παναγία μας κοιλοπονοῦσε,
κοιλοπονοῦσε, παρακαλοῦσε,
5 κοιλοπονοῦσε, παρακαλοῦσε,
τοὺς Ἀποστόλους τοὺς Ἱεράρχας¹...

Τὸ δεύτερον τραγουδιέται κατὰ τὰ Χριστούγεννα εἰς Καστανιές (Ὁρεστιάδος), Νέαν Βύσσαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς περιοχῆς ὑπὸ ὁμίλων νέων ἀπὸ οἰκίας εἰς

¹ Βλέπε τὴν συνέχειαν εἰς χφ., σ. 31 (ἀρ. μουσ. 4311).

οϊκίαν με συνοδείαν «νταϊρέδων» (ντέφια πού τὰ κατασκευάζουν οἱ ἴδιοι καὶ τὰ διακοσμοῦν με λαϊκὰ σχέδια) καὶ σιδηρῶν κροτάλων, ἐν εἴδει μασιῶν με τέσσαρα διπλᾶ σκέλη, τὰ ὅποια κρούουν ρυθμικῶς (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2. Νταϊρὲς καὶ μασιά.

Ὁ ρυθμὸς τῆς μελωδίας ταχὺς εἰς 5/8 καὶ εἰς δύο κινήσεις¹ εἶναι χαρακτηριστικός¹. Ἡ ἔκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μία πέμτη. Ὁ τρόπος τοῦ do κατὰ μετάθεσιν εἰς τὸ la. Οἱ τραγουδισταὶ τραγουδοῦν, ὅτε μὲν εἰς τὴν μορφήν A-B-B, ὅτε δὲ εἰς τὴν μορφήν A-B, ἣτις εἶναι ὁ κανονικὸς τρόπος ἐκτελέσεως.

♩ A] ~ 76

Π' ἄ - θγε - νι - κό κι' ἄν θγή - κα - με σ' ἄρ - χον - τι -

κὸ δὰ πᾶ - με. B] Ἐ - λᾶ - τε παλ - λη - κά - ρια μου

νὰ ζῆ - στε με τὰ - μέ - να νὰ πᾶ - με

¹ Τὸ ἄσμα ἀκουόμενον ἐπὶ τοῦ μαγνητοφώνου εἰς βραδείαν ταχύτητα παρέχει τὴν ἐντύπωσιν μᾶλλον 7/16 εἰς τρεῖς κινήσεις.

σὸν ἀ - φέν - τη μας τὸν πο - λυ - χρο - νε - μέ - νο

Τον.

Π' αὐγενικὸ κι ἂν βγήκαμι, σ' ἀρχοντικὸ θὰ πᾶμε
 Ἐλάτε, παλληκάρια μου, νὰ ζῆστε μετ' ἱμένα,
 νὰ πᾶμε σὸν ἀφέντη μας, τὸν πολυχρονεμένο,
 πῶχει τὰ σπίτια τὰ ψηλὰ μὲ τὰ ψηλὰ παρμάκια,
 5 γιὰ νὰ τ' ἀνέβω δὲν μπορῶ καὶ εἶναι τὰ φαρμάκια.
 Ἄνοιξε, πόρτα μ', ἄνοιξε, πόρτα μου καναρένια,
 ἔχω δυὸ λόγια νὰ σοῦ εἰπῶ κ' ἐκεῖνα ζαχαρένια.¹

Ἄξια ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι ἔτι ἡ ποικιλία καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν χορῶν, οἱ ὅποιοι χορεύονται ἕως σήμερον εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς Θράκης.

Εἰκ. 3. Χορὸς Ζωναράδικος (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

Πλὴν τῶν πανελληνίως διαδεδομένων χορῶν, ὡς ὁ συρτός, ὁ καλαματιανός, ὁ χασάπικος κ.ἄ., ὑπάρχουν καὶ τοπικοὶ λίαν ἐνδιαφέροντες. Οἱ συρτοί, ὡς χορεύονται ἐνταῦθα, ἀπαντοῦν εἰς ἀξιόλογον ποικιλίαν. Ἐκ τούτων ὁ συρτός, ὁ συγ-

¹ Βλ. τὴν συνέχειαν εἰς χφ., σ. 168 (ἀρ. μουσ. 4311).

καθιστός και οί ζωνάρικοι θεωρούνται ὡς κατ' ἐξοχήν θρακικοί. Χορεύονται κυκλικῶς, οἱ χορευταὶ δὲ εἶναι πιασμένοι ὁ ἕνας ἀπὸ τὴν ζώνην τοῦ ἄλλου (εἰκ. 3).

Ὁ ριχτός χορεύεται οὕτως, ὥστε οἱ χορευταὶ ἀναπηδοῦν δι' ἀνατάσεως τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Ὁ ἀντικρυστός χορεύεται ὑπὸ γυναικὸς ἢ δύο ἀνδρῶν εἰς ἀντιμέτωπον θέσιν. Ὁ ἴδιος χορὸς λέγεται συγκαθιστός, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ και εἰς ὠρισμένην στιγμὴν οἱ χορευταὶ συγκάθονται, εἶτα δὲ ἀναπηδοῦν. Σχετικὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις: «σήκου νὰ συγκαθίσωμι», δηλ. σήκω νὰ χορέψωμε τὸν συγκαθιστὸν χορόν.¹ Εἰς τὸν σταυρωτὸν χορόν οἱ χορευταὶ πιάνονται μὲ τὰ χέρια σταυρωτὰ και χορεύουν εἰς ρυθμὸν συρτοῦ.

Ὁ χορὸς μαντηλάτος, τοῦ ὁποίου ἡ μουσικὴ παρατίθεται κατωτέρω, ἐξ ἠχογραφήσεως εἰς Καρωτὴν, ἐκτελεῖται ὑπὸ χορευτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ καθένας κρατεῖ ὑψηλὰ ἕνα μανδήλι ἀπὸ τὰς δύο γωνίας του, ὥστε νὰ εἶναι τεντωμένον, ἐνῶ δὲ χορεύουν τὸ κινοῦν ρυθμικῶς. Ἡ μουσικὴ του εἶναι εἰς 5/8 εἰς δύο κινήσεις και τόν. Sol=La.

ΔΕΝΤΡΟ ΕΙΧΑ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΜΟΥ

Δέντρο εἶχα σὴν αὐλή μου, τζάνε μ',
 κυπαρίσσια σὶὸ μπαξέ μ' (δὶς)
 κ' ἔπεσαν τὰ φύλλα του, τζάνε μ' (δὶς)
 τὰ 'μασα μέσ' σὴ ποδιά μ', τζάνε μ',
 5 κ' ἔκατσα νὰ τὰ διαλέξω, (δὶς)

¹ Κατὰ πληροφορίας ἐκ τοῦ χωρίου Ψαθάδες (Διδυμοτείχου) (βλ. χφ., σ. 292).

βρίσκω ένα δαχτυλίδι, (δίσ)
 τ' ὄνομα εἶχε γραμμένο, (δίσ)
 τ' ὄνομα τὸ λέν Μετάξω, (δίσ)
 νὰ τὸ λάβω νὰ πετάξω.¹

Ἐπάρχει ποικιλία συγκαθιστῶν χορῶν, ὡς ὁ ἀπλός, ὁ πηδηχτός ἢ ὁ ἴσιος, ὁ ὀνομαζόμενος καὶ τεσταμέλε. Ἐπίσης ὁ ἀπλός καρσιλαμάς καὶ ὁ συγκαθιστός. Ὁ τρίμτος εἶναι ιδιόμορφος χορός, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ χορευταὶ πιάνονται ζωνάρι μὲ ζωνάρι καὶ χορεύουν σιγοτρέμοντας. Δι' αὐτὸ λέγεται καὶ τρεμουλιαστός χορός. Ὁ κουτσός εἶναι χορός ἀντικρουστός, ὅπου οἱ χορευταὶ χορεύουν μὲ βῆμα σημειωτόν. Ὁ ἀτσίκ-μπάλ εἶναι συρτός ἀνοικτός, δὲν ἔχει δὲ βήματα πρὸς τὰ ὀπίσω. Χορεύεται ἰδίως ὑπὸ προσφύγων ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

Δημοσιεύομεν κατωτέρω δύο εὐτράπελα ἄσματα ἠχογραφηθέντα εἰς τὸ Σουφλί.

♩ ~ 112

Κά. του σίς Μπα, μω. ρέ, κά. του σίς Μπα, κά. του
 σίς Μπαρ. μπα - ριάς τούν κάμ. που, κά. του σίς Μπαρ. μπα.
 ριάς τούν κάμ. που τὰ ψα - ρού. δια ἔ - χουν χά - ρη.

Ton. Ton.

Κάτου σίς Μπαρπαριᾶς τούν κάμπου
 τὰ ψαρούδια ἔχουν χάρη,
 τὰ μυρμήγκια πανηγύρι.
 Κάλισαν κί μένα νούνου.

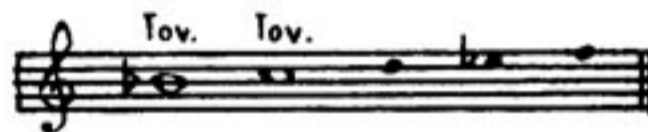
5 Τί νὰ βάλου, τί νὰ ντύσου²

¹ Χφ., σ. 15, ἀρ. μουσ. 4294.

² Βλ. συνέχειαν τοῦ κειμ. εἰς χφ., σ. 206 γ. καὶ μουσικὴν εἰς ἀρ. 4408.

♩ ≈ 104 - 106

Κι - τσουρ. τσου - λιά κι τσουρ. τσου - λιά
 κι τσουρ. τσου - λιά - νους στήν κου - πρά
 πρά κι τσουρ. τσου - λιά - νους στήν κου - πρά βῆ -
 κι γιά - ν'ά - γα - πή - ση. κι πή - ση.

Κι τσουρτσουλιάνους στήν κουπρά
 βῆκι γιά ν' ἀγαπήση,
 τὸν εἶδι ἢ ἀλποῦ κι γέλασι
 κ' ἢ κότα καρκαλίσκη.

5 Τί εἶδισ, ἀλποῦ μ', κι γέλασις
 κι κότα π' καρκαλίσκης;
 Εἶδα τὸν χάρον κἀν' χαρὰ
 κι κάλισι κι μένα ¹

Ὁ λαγίσσιος ² τέλος εἶναι κωμικὸς ἰδιότυπος χορὸς, ὅπου ἓνας χορευτὴς παριστάνει τὸν λαγῶν καὶ ἄλλος τὸν κυνηγόν.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ πεχλιβὰν χαβασὶ ³ (σκοπὸς τοῦ παλαιστῆ). Παίζεται συνήθως μὲ γκάντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παλαιστικῶν ἀγώνων, ποὺ διοργανῶνονται κατὰ τὸν γάμον μετὰ τὰ στεφανώματα. Πρόκειται περὶ παλαιοῦ θρακικοῦ ἐθίμου πρὸς διασκέδασιν τῶν προσκεκλημένων.

Μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὴν Θράκην σήμερον εἶναι: τὸ βιολί, τὸ

¹ Βλ. συνέχειαν εἰς χφ., σ. 206· μουσικὴν εἰς ἀρ. 4407.

² Βλ. περιγραφὴν εἰς χφον, σ. 92.

³ Βλ. εἰς σελ. 343.

κλαρίνο, ἢ γκάιντα (εἰκ. 4) καὶ ὦς κρουστά, ἢ ταραμπούκα (πύλινη) (εἰκ. 5), ὀνταϊρές (ντέφι) καὶ οἱ σιδερένιες μασιές (εἰκ. 2).

Εἰκ. 4. Χορὸς συρτὸς μὲ συνοδείαν γκάιντας.

Εἰκ. 5. Μουσικὰ ὄργανα· ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ (ταραμπούκα, τσουμπούς, κλαρίνο, βιολί).

Εἰς Καρωτὴν (Διδυμοτείχου) ὁ Γ. Δοϊτσίνης, παίζει ὄργανον τουρκικῆς προελεύσεως, συγχρόνου κατασκευῆς, τὸ Çumbus (τσουμπούς) (εἰκ. 5), τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μὲ Banjo Guittar. — Ἔχει ἕξ διπλᾶς χοδρὰς Sol-Re-La-Mi-Re-La. — καὶ παίζεται μὲ πενίτσα.

R É S U M É

**Mission folklorique dans la région d'Évros (Thrace)
du 16 août au 16 septembre 1960,**

par D. Pétropoulos et St. Caracassis.

D. Pétropoulos expose ses remarques sur le matériel folklorique recueilli dans les villages Didymoticho, Karoti, Métaxades, Néa Orestias, Néa Vyssa, Kastaniès, Soufli, Lávara et Mákri; le matériel remplit 382 pages in -8 grand format.

En ce qui concerne la vie sociale de la région étudiée, l'auteur remarque que, malgré le progrès technique, le peuple conserve son caractère fondamentalement traditionnel. Les chansons enregistrées sont, en grande partie, des ballades, des chansons d'amour, des chansons religieuses et des chansons de mariage, ainsi que des chansons du cycle d'Akritis, des chansons satiriques du carnaval, etc.

Rapport sur la musique enregistrée, par St. Caracassis.

L'auteur distingue, et cette distinction vaut pour toute la Grèce, deux catégories de musique folklorique: les chansons de table, généralement de mouvement lent et ad libitum, et les chansons de danse rythmées.

Les premières se rapprochent de la musique byzantine et ont parfois un accent oriental plus prononcé. Les secondes présentent un intérêt particulier pour la diversité rythmique et la variété des danses locales qui sont en usage dans toute la Thrace. Ces danses vont du simple Syrtos dansé dans toute la Grèce mais dont les formes sont ici très variées, jusqu'aux danses Ζωναράδικοι (Zonaradiki) où les deux danseurs dansent en se tenant par la ceinture l'un de l'autre (voir fig. 3). La Μανδηλάτος (danse du mouchoir) où les deux danseurs tiennent chacun un mouchoir tendu qu'ils agitent selon le rythme de la danse. La danse Σταυρωτός (danse croisée), où les danseurs se tiennent en croisant les mains et dansent au rythme de Syrtos et autres.

Les instruments en usage aujourd'hui en Thrace sont le violon, la clarinette, la cornemuse (gaïda), le tambourin (défi) et la tarabouka, genre de tambour dont le corps est de terre cuite couvert sur l'un des côtés par une peau de chèvre (voir fig. 4).

Les enregistrements obtenus au cours de cette mission s'élèvent à 302, inventoriés sous les n°s 4285-4576.

ΣΤ΄.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΝ (5 ΙΟΥΛ. - 4 ΑΥΓ. 1960)
 ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γενομένης ὑπ' ἐμοῦ συλλογῆς δημῶδους μουσικῆς ἐκ Χαλκιδικῆς κατὰ τὸ ἔτος 1959¹ εἰργάσθη ἀπὸ 5 Ἰουλίου ἕως 4 Αὐγούστου 1960 εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν, εἰδικῶς δὲ εἰς συνοικισμούς, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ κατὰ τὴν πρώτην ἀποστολὴν μου. ἤχογράφησα ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 322 ᾄσματα καὶ χορούς, ἐκ τῶν ὁποίων 231 ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ᾄσμάτων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ προέρχονται ἀπὸ τὰ χωρία Βραστά, Συκιὰ, Ὀρμύλια, Μεγάλῃ Παναγιά, Γαλάτιστα καὶ Βάβδος, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν Πολύγυρος, ὅστις ἦτο τὸ κέντρον ἐκκινήσεως. Εἰς τὴν «Εὐξεινον Λέσχην» Θεσσαλονίκης ἠχογραφήθη προσέτι ἡ μουσικὴ 28 Ποντιακῶν ᾄσμάτων καὶ χορῶν, εἰς Ν. Μαροῦραν καὶ Πυργαδίκια 35 ἐξ Ἀνατ. Θράκης, 8 εἰς Ν. Πλαγιὰν τῆς Δυτικῆς Θράκης, καθὼς καὶ 12 εἰς Ν. Φλογητὰ ἐκ προσφύγων ἐξ Ἰκονίου.

Ὡς ἀνέφερα εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἔκθεσίν μου ὁ δῆμος Πολυγύρου ὑπὸ τὸν δήμαρχον κ. Ἀθαν. Καραγκάνην εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν λαϊκὸν τραγουδιστὴν Τάκην Σαμαράν τὴν συλλογὴν διὰ μαγνητοφώνου ᾄσμάτων τῆς Χαλκιδικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως χρησιμεύσουν ὡς ἀρχεῖον τοῦ Δήμου καὶ πρὸς ἀναμετάδοσιν ἐκ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Θεσσαλονίκης. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης ὁ κ. δήμαρχος ἐπέτρεψεν εἰς ἐμὲ τὴν ἀντιγραφὴν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 50 ᾄσμάτων καὶ χορῶν, προερχομένων ἐκ Πολυγύρου, Ἰερισσοῦ κ.ἀ. Δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τούτων εἶχον ἤδη ἠχογραφήσει κατὰ τὸ ἔτος 1959, ἀνευ ὅμως μουσικῶν ὀργάνων. Ἐκ τούτου ἡ ἐκ νέου ἠχογράφησις αὐτῶν ἐκ τῆς ὡς ἄνω συλλογῆς τοῦ δήμου Πολυγύρου, ἥτις ἐγένετο μὲ ἰδιαιτέραν φροντίδα ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀργανοπαικτῶν καὶ τραγουδιστῶν, ἔχει σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ἀριότητος ἐκτελέσεως τῆς ὕλης ταύτης.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὴν μουσικὴν καὶ τὸ κείμενον δύο ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν ᾄσμάτων (χορὸς συρτὸς) τοῦ Πολυγύρου, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ «Γερακίνα», περὶ τῆς ὁποίας ὑποστηρίζεται ἐνταῦθα ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θέσιν Γερακινή, ὅπου ὑπάρχει ἀρχαῖος συνοικισμός, σώζονται δὲ καὶ ἔρεπια

¹ Βλ. Ἐπετ. Λαογ. Ἀρχεῖον, τόμ. 11/12 (1958/59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 338-341.

πύργου ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων¹. Πρὸς τὸν πύργον τοῦτον συνδέουν οἱ κάτοικοι τοῦ Πολυγύρου τὴν δραματικὴν ἱστορίαν τῆς βασιλοπούλας Γερακίνας, εἰς ἀνάμνησιν τῆς δὲ εἰς πολλὰς γυναῖκας τόσον τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ, ὅσον καὶ τοῦ Πολυγύρου καὶ τῶν πέριξ χωρίων, δίδεται τὸ ὄνομα Γερακίνα. Σημειωτέον ὅτι σώζεται ἀκόμη καὶ τὸ πηγάδι εἰς τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ἡ Γερακίνα...

Ἡ Γερακίνα τοῦ Πολυγύρου.

Α'.

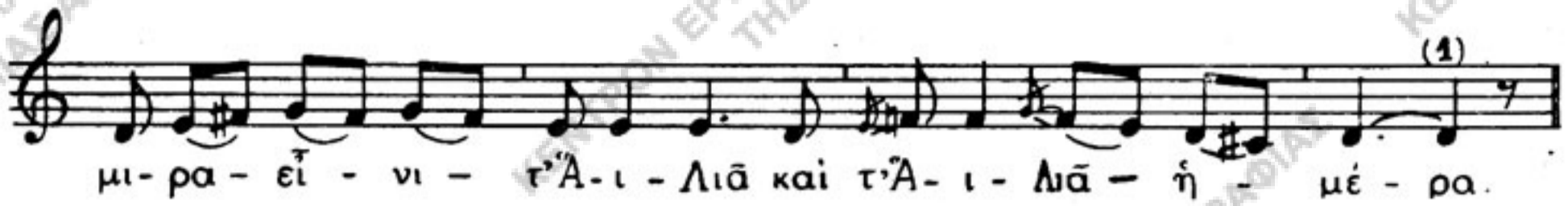
ΚΛΑΡΙΝΟ

ΑΣΜΑ Σή - μι - νι - ρα - εἶ - , λέει - σή -

μι - νι - ρα - εἶ - σή - μι - νι - ρα -

εἶ - μά εἶ - νι - τ' Ἀ - νά - ι - Λιᾶ - σή -

¹ Πληροφορίες τοῦ δημάρχου Πολυγύρου κ. Ἀθανασίου Καραγκάνη.

Σήμερα εἶνι τ' Ἀι Λιᾶ καὶ τ' Ἀι Λιᾶ ἡμέρα·
κόσμους πααίν' σιὸν Ἀι Λιᾶ κ' ἡ Γιρακίνα κλαίει
κ' ἡ μάμμα της τῆς ἔλεγε καὶ τὴν παρηγοροῦσι :

— «Σώπα, μαρ' Γιρακίνα μου, καὶ μὴν παραπονιέσι».

- 5 — «Τοῦ πῶς μὶ λές, μαννίτσα μου, νὰ μὴν παραπονιοῦμι,
πέντι πιδιά μὶ γύριψαν, τὰ πέντι ἀρχοντοπαῖδια,
κὶ διάλεξις κὶ μ' ἔδουσις τὸν λιόφτωχο τῆς χώρας».¹

Β'.

Τον. τοῦ Mi^{♯2} = Mi

1) Λ.Α. χφον, ἀρ. 2362, σ. 15. Ε.Μ.Σ., ἀρ. 4711, ταιν. 291Β1 (ἤχογρ. ὑπὸ Τάκη Σαμαρᾶ).

καί - βρέ - χου - μι —, χιο - νί - ζει, - μέ - χιο -
 νί - (νι) - ζει, Γι - ρα - κί - να — μου —, χιο -
 νί - ζει - μι - χιο - νί - (νι) - ζει, πά - πια - χή - να — μου.
 Τον

Βρέχει ν-ἢ Θεὸς καὶ βρέχουμι,
 χιονίζει, μὲ χιονίζει, Γираκίνα μου,
 χιονίζει, μὶ χιονίζει, πάπια, χήνα μου.

Ρίχνει χαλάζι πιρουντό,

5 ρίχνει νὰ μὶ σκοτώσῃ, Γираκίνα μου,
 ρίχνει νὰ μὶ σκοτώσῃ, πάπια, χήνα μου.

Κι ἂν μὶ σκοτώσ' τὸν ὄρφανὸ
 κι ἂν μὶ σκοτώσ' τὸν ξένου, Γираκίνα μου,
 κι ἂν μὶ σκοτώσ' τὸν ξένου, πάπια, χήνα μου.

10 Μάννα δὲν ἔχω νὰ μὶ κλαίῃ,
 ὁδιρφή νὰ μὶ λυπᾶται, Γираκίνα μου,
 ὁδιρφή νὰ μὶ λυπᾶται, πάπια, χήνα μου.

Μοῦν' ἔχω τρεῖς γειτόνισσις,
 τρία καλὰ κορίτσια, Γираκίνα μου,

15 τρία καλὰ κορίτσια, πάπια, χήνα μου.

Ἐμὴ μὶ τὸν πάει γλυκὸ κρασι
 κ' ἢ γι ἄλλη ἀφραῖτο μήλου, Γираκίνα μου,
 κὶ ἄλλες ἀφραῖτο μήλου, πάπια, χήνα μου.¹

1) Λ.Α. χφον, ἀρ. 2362, σ. 9. Ε.Μ.Σ., ἀρ. 4702, ταιν. 291Α1 (ἤχογρ. ὑπὸ Τάκη Σαμαρά).

Ἐκ τῆς ἰδίας συλλογῆς δημοσιεύομεν καὶ ἕτερον ᾠσμα λίαν διαδεδομένον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ γενικῶς εἰς τὴν Μακεδονίαν, τό: "Ἄσπρα μου περιστέρια, μαῦρα μου πουλιά», τὸ ὁποῖον χορεύουν εἰς συρτὸν (εἰς μορφήν καλαματιανοῦ 7/8) καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς τὸν τόνον τοῦ Ré μὲ τὴν ἕκτην ἠλλοιωμένην (Si \flat).

"Ἄσπρα μου περιστέρια, μαῦρα μου πουλιά,
 ν-ἰσεῖς ψηλά πιτᾶτι κὶ διαβαίνει
 γιὰ κοντουκαρτιρῆσ'τι, χαμηλώσει,
 νὰ γράψου ἓνα γράμμα, μιὰ ψιλή γραφή,
 5 νὰ στείλω σὴν ἀγάπη μ' νὰ μὴν καρτερῆ.
 Θέλει καλόγρια ἄς γένη, θέλει ἄς παντρευτῆ,
 θέλει τὰ ράσα ἄς βάλῃ, νὰ ρασοφορῆ.
 Ν-ἰγὼ στοὺν τόπου, πού 'ρθα, ἰδῶ θὰ παντριφτῶ...¹

1) Λ. Α. χφον, ἀρ. 2362, σ. 3, ἀρ. μουσ. 4694, ταιν. 241Α1.

Περὶ τοῦ κειμένου τοῦ καγκελλευτοῦ χοροῦ τῆς Ἰερισσοῦ ἔχω ἐκφέρει εἰς τὴν προηγουμένην ἐκθεσίν μου τοῦ 1959¹ τὴν γνώμην, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι πρωτότυπον ἀλλ' ὅτι προσηρμόσθη εἰς τὴν περίστασιν τοῦ χοροῦ ἐξ ἄσματος πού προὔπηρχε. Πράγματι εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ἀστερίου Δ. Γουσίου² ὑπάρχει ἄσμα ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιτυχέστατα ἐχρησιμοποίησαν οἱ Ἰερισσιῶται διὰ τὸν συμβολικὸν χορόν των μὲ μικρὰς μεταβολὰς εἰς αὐτό. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω ὅτι κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς Παγγαῖον κατὰ τὸ 1961 δὲν κατέστη δυνατὴ παρ' ἐμοῦ ἡ ἀνεύρεσις προσώπου, πού νὰ γνωρίζη νὰ τὸ τραγουδήσῃ.

*Ἀκούς, ἐσύ, πρωτόσυρτε καὶ σὺ πρωτοκαγκίλλευτε,
γιὰ ἴσια σέρνε τὸ χορό, (δὺς)
στὴν ἄκρα καγκίλλευέ τον, νὰ διῶ ψηλές, νὰ διῶ λιγνές,
νὰ διῶ καὶ κοντοχαμαῖδες, (δὺς)
πῶς σχειοῦνται, πῶς λυγίζονται καὶ πῶς βεργοτσακίζονται
σὰν τὸ βεργὶ στὴν θάλασσα (δὺς)
ὄντας τὸ κροῦν τὰ κύματα, μᾶς φέρνουν χαιρετήματα
σταφύλια μὲ τὰ κλήματα.*

Εἰδικώτερον κατ' ἐρευνηθέντας ὡς ἄνω τόπους ἢ ἠχογραφηθεῖσα ὕλη ἔχει ὡς ἐξῆς:

α) Τὸ χωρίον Β ρ α σ τ ἄ. Εὐρίσκεται ἐπὶ ὑψώματος μεταξύ Πολυγύρου καὶ Μεγ. Παναγιᾶς, στερεῖται δὲ καλῆς συγκοινωνίας μετὰ τῶν πέριξ χωρίων. Ἐνταῦθα, μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου κ. Γ. Παπαθωμᾶ, ἠχογράφησα 47 ἄσματα καὶ χοροὺς μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸ τοπικὸν ἄσμα: «Σώπα, Γιαρένη μ', καὶ μὴ κλαίς», τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τοπικὸν γεγονός, συμβὰν πρὸ ἑκατονταετίας. Ἡ κουνιάδα παρηγορεῖ τὸν γαμβρόν της διὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου καὶ ἀδελφῆς της, ὑποσχομένη νὰ τὸν ὑπανδρευθῇ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν κηδεῖαν, ὅπως καὶ ἐγένετο. Σώζεται ἕως σήμερον ἡ τοποθεσία «Γιαρένη δέντρο», καθὼς καὶ ὁ τάφος των κάτω ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ χορευτικὸν τραγούδι: «Στὰ Μέγαρα στὸν καφενέ», τὸ ὁποῖον ἄδεται τὴν 23 Ἰουνίου, παραμονὴν τ' Ἅι Γιαννιοῦ, γύρω ἀπὸ τίς φωτιὰς πού ἀνάβουν.

¹ Βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1959/60), σ. 336-37.

² Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἤτοι συλλογὴ τερπνῶν δημοδῶν ἁσμάτων ἀδομένων ἐν τῇ κατὰ Παγγαῖον χώρᾳ, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 29.

*Στὰ Μέγαρα σὶόν καφενὲ ἦτανε συναγμένοι,
ὁ δήμαρχος κι ὁ ἀνακριτὴς δικάζαν τὴν Ἑλένη.
Ἑλένη Κουντουριώτισσα, Ἑλένη ἀπ' τὴν Λάρισα
τὸν Γιώργη τί τὸν ἔκαμες καὶ πῆρες ἄλλον ἄντρα;*

β') Σὺκιὰ. Κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς χερσονήσου Σιθωνίας, μόλις δὲ κατὰ τὸ 1959 συνεδέθη διὰ χωματοδρόμου μετὰ τὴν ὑπόλοιπον περιοχὴν τῆς Χαλκιδικῆς διὰ λεωφορείου. Μέχρι τότε ἐπεκοινώνει μόνον διὰ θαλάσσης ἢ καὶ ξηρᾶς μέσῳ δυσβάτων ὄρεινῶν ὁδῶν. Χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου Γ. Παπακωνσταντίνου ἠχογράφησα 28 ἄσματα. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν δύο, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τοὺς ληστὰς Τζουβάραν¹ καὶ τὸν καπετὰν Μπαρούμα, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην. Ἐάν καὶ τὸ ἄσμα τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κατοίκους, ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχουν εἰδήσεις σχετικαὶ μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦτο καὶ τὴν δρασίην του. Ὁ Δημήτριος Κάργας, ἐτῶν 95, ὅστις καὶ ἔτραγούδησε τὸ πρῶτον τετράστιχον, μετ' ἐπληροφόρησεν ὅτι τὸ ἄσμα τοῦτο τὸ ἐξέμαθε νέος ἔτι ἀπὸ τοὺς γεροντοτέρους τοῦ χωρίου. Τὸ ἄσμα τοῦτο τὸ ὅποῖον εἰς οὐδεμίαν, ὅσον γνωρίζομεν, ἄλλην ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν περιλαμβάνεται καὶ πὺ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μετὰ τὸν Νικολὸ Τζουβάραν², ἔτραγούδησεν ὁ Στυλιανὸς Χαλκιᾶς εἰς ἐλεύθερον ρυθμὸν. Τὸ κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς :

*Τζουβάρας ἐκατέβηνε ἀπὸ τὸ Μοναστήρι
νὰ ξεφαντώσουν τὰ παιδιά, νὰ κἀνον τζιαφέτι.
Σφάζουν ἀρνιὰ καὶ πρόβατα, κριάρια τὰ σουβλίζουν.
— Τρῶτε, παιδιά μ', καὶ πίνετε κ' ἔχετε καὶ τὸ νοῦ σας
5 κ' ἐγὼ Τζουβάρας θὰ κοιμηθῶ, λίγο ὕπνο νὰ πάρω.
Τὸ καραγκούνη φώναξε, τὸ καραγκούνη φωνάζει:
Πολὺ μαυρίλα πλάκωσε, μαύρη σὰν καλιακούδα,
τότε παιδιά μ' ...*

Τὸ ἕτερον τραγούδι ἐξυμνεῖ τὴν δρασίην τῆς συμμορίας τοῦ Μπαρούμα καὶ τῶν συντρόφων του Γαλάνη καὶ Ζαφειράκου³, οἵτινες ἔδρασαν πρὸ πεντηκοντα-

¹ Τὸ κείμενον « τοῦ Τζουβάρου » κατέγραψε πρῶτος ὁ ἐξ Ἀρναίας δημοδιδάσκαλος κ. Μαυρουδῆς Παπαθανασίου τῷ 1949. (Βλ. Λαογρ. Ἄρχ., ἀρ. χφ. 2232, σ. 7-8).

² Βλ. α') Γ. Χρ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημοτικῶν ἄσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1866, σ. 207 (110). β') *Émile Legrand*, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1884, σ. 80.

³ Βλ. Λ. Α. χφον, ἀρ. 2362, σ. 139.

ετίας. Ἐκ τούτων ὁ Μπαρούμας ἀπεβίωσεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Γαλάνης ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ὁ Ζαφειράκος, ἐκτίσας τὴν ποινὴν του, ζῆ ἕως σήμερον, δημιουργήσας οἰκογένειαν καὶ ἐκτιμώμενος ὑπὸ πάντων διὰ τὴν τιμιότητα καὶ τὴν ἐργατικότητα αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς του Δημήτριος Ζαφειράκος, ἑτῶν 35, ἐτραγούδησε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Τζουβάρα, ὅπως τὸ εἶχε μάθει ἀπὸ τὸν πατέρα του.

*Μέσ' σὲ τοῦτα τὰ λαγκάδια,
μέσ' σὲ τοῦτα τά-ι βουνὰ
γερέζουν δυὸ μελαχρινά.
Πρῶτος εἶναι ὁ Γαλάνης
5 δεύτερος Μπαρομαγιάς;
πού ἔναι πρῶτος ἀρχηγός.
Τρίτος εἶναι Ζαφειράκος
μὲ τὰ κατσαρὰ μαλλιά,
αὐτὸς μᾶς καίει τὴν καρδιά κλπ.*

Ἐνδιαφέρον ἔτι εἶναι καὶ τὸ ἠχογραφεθὲν ἐκ τῆς Ἀντιγόνης Σταυράκη, ἑτῶν 60, ᾄσμα: « Μιὰ φορὰ εἶν' ἡ Λαμπρὴ » διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρεμβαλλομένων συλλαβῶν κατὰ τὴν μουσικὴν ἐκτέλεσιν καὶ διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν μελωδίαν του.

Μιὰ να - φου - ρὰ εἶ - - - ν' ἡ - νη - Λαμ -
πρῆ - - - κι - δε - ν - εὐ - τι - ρου - τὰ φῶ - ω -
τα - τὰ φῶ - - - νω - τα - μὶ τὰ φῶ - τα
μὶ - τὸν - ἄ - μι τὸν - ἄ - - για σμό [2] Τό
Τον.

Μιά φουρά είν' ἡ Λαμπρὴ κι δεύτερον τὰ Φῶτα,
 τὰ Φῶτα μὲ τὸν ἀγιασμό και τῶ Βαγιοῦ μὲ ντ' βάγια.
 Πῆραν τὴν Ἀντριανοῖπουλη μὲ τρεῖς Ἰννια νυφάδεις·
 ν-ὄλες οἱ νύφεις πιρπατοῦν κι ὄλες παρηγοριοῦντι,
 5 μόν' ἡ νύφη ἡ μικρότιρη παρηγοριὰ δὲν ἔχει.
 — Πιρπάτι, ἀστρί, πιρπάτ', ἀγγή, πιρπάτι, νιὸ φιγγάρι.
 Νύφη μ', τ' ἀσήμια σὶ βαραίν', νύφη μ', τ' ἀσημιργκά σου.
 — Ν-οὔτι τ' ἀσήμια μὲ βαραίν' κι οὔτε τ' ἀσημιργκά μου,
 μόν' μὲ βαραίνει, Δῆμο μ', τοῦ πιδὶ πὸ τ' ἄφ'σα μέσ' στὴν κούνια.
 10 Για κούνα, Δήμου μ', τοῦ πιδὶ κι ἂν κλαίη δῶσ' του γάλα
 κ' ἰμέ Φράγκοι μὲ πήρανε, Φράγκου ν-ἄντρα θὰ πάρον.¹

γ') Ὁ ρυμύλια. Ἐνταῦθα ἠχογραφήθησαν 28 ᾠσματα και χοροί. Τοὺς τραγουδιστὰς συνώδευσεν εἰς τὸ βιολὶ ὁ λαϊκὸς ὀργανοπαίκτης Μαργαρίτης Τσιναῆς. Ἐκ τούτων ὁ Δημ. Γιατᾶς, ἐτῶν 70, ἐτραγούδησεν ᾠσμα ἀναφερόμενον εἰς ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐκεῖ περὶ τὸ 1900, ὅτε κατὰ λάθος κυνηγὸς ἐφόνευσε σύντροφὸν του κυνηγόν.²

... κοντὰ στοῦ Ἄι Φωκά τὴ βρούση
 τὸ πρῶτο τους σαλάγημα, τὸ πρῶτο τους σαλάγι
 δαιμόνια ξεμορφώθησαν κ' ἐγένησαν ἐλάφια
 και ρίχνει ὁ Χρῆστος Σταμουδῆς και βάρ'σε τὸν Νικόλα...

δ') Μεγάλη Παναγιά· εἶναι μετὰ τὴν Ἱερισσὸν τὸ δεύτερον κέντρον εἰς τὴν Χαλκιδικήν, ὅπου διατηροῦνται ἀκόμη τὰ δημοτικὰ τραγούδια και ὑπάρχουν καλλίφωνοι και «μερακλήδες» τραγουδισταί.

Μὲ τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν τοῦ γραμματέως τῆς κοινότητος κ. Ἰω. Ἀδραχτᾶ ἐπραγματοποίησα 49 ἠχογραφήσεις. Τοὺς τραγουδιστὰς συνώδευσαν οἱ λαϊκοὶ ὀργανοπαῖκται Μ. Λεμονῆς, ἐτῶν 46, λαοῦτο, και ὁ Γιαννάκης Γκούρας, ἐτῶν 63, βιολί.

Ὁ Παναγιώτης Τ. Λεμονῆς, ἐτῶν 58, ἔπαιξε στὸ τσαφλιάρι (=φλογέρα), τὸ ὁποῖον ἔχει κατασκευάσει ὁ ἴδιος· τοῦτο ἔχει μῆκος 40 ἐκατ. και 9 ὀπὰς ἀντὶ 6 πού ἔχουν κανονικῶς τὰ ὄργανα τοῦ εἴδους τούτου. Οὗτος, ὡς ἐδήλωσεν, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν οἱ παραγόμενοι ἤχοι διὰ τῶν 6 ὀπῶν, προσέθεσεν

¹ Λ.Α. ἀρ. μουσ. 4906, χφ. ἀρ. 2362, σ. 136.

² Βλ. Λ.Α. χφ. ἀρ. 2362, σ. 167-8.

ἀκόμη τρεῖς, διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἔκτασιν τῶν φθόγγων. Ἡ διάτρησις ὁμῶς τῶν ὀπῶν ἐγένετο οὐχὶ εἰς κανονικὰ διαστήματα, ἐκ τούτου δὲ οἱ παραγόμενοι φθόγγοι ἦσαν παράτονοι. Ἡ ἔκτασις τῆς κλίμακος ἢ ὁποία παράγεται ἀπὸ τὸ τσαφλιάρι τοῦ Π. Λεμονῆ ἔχει ὡς ἑξῆς.

Εἰς τὴν Μεγ. Παναγιάν παρευρέθην εἰς τὸ ἔθιμον «τὸ κλικ τοῦ τζίτζιρα», τὸ ὁποῖον¹ διατηρεῖται ἀκόμη ἐνταῦθα καὶ ἠχογράφησα περὶ τούτου σχετικὰς πληροφορίας ἀπὸ τὴν κ. Ἀγγελικὴν Πολυκράτη, ἢ ὁποία εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωριοῦ τὸ «κλικ», ὡς ἀφιέρωμα τοῦ πρώτου ζυμώματος ἐκ τῆς συγκομιδῆς τοῦ σίτου τῆς χρονιάς.

ε') Γαλάτιστα. Μὲ τὴν πρόθυμον ἐπικουρίαν τοῦ ἱερέως παπα-Δεβρελῆ ἠχογράφησα 28 ᾄσματα καὶ χοροὺς μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ «Γιώργη μ', τοῦ ποιά κι ἂν ἀγαπᾶς». Τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐχορευέτο μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Οἱ ἄνδρες ἐχόρευον μπροστὰ καὶ ἠκολούθουν αἱ γυναῖκες.

Ἐνταῦθα τραγουδοῦν ἕως σήμερον τὰ «Λαζαρικά» κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου. Τὰ τραγουδοῦν κορίτσια μόνον, τὰ ὁποία πηγαίνουν εἰς τὰ συγγενικὰ καὶ φιλικὰ σπίτια.

Σημειώνομεν ἔτι καὶ ἀσκούμενον ἔθιμον νὰ φορῆ ἢ νύφη εἰς τὸ μέτωπόν της, ἐφ' ὅσον εἶναι παρθένος, ἐν εἶδει γιρλάντας, κατὰ τὴν ὥραν τῆς στέψεως μίαν μικρὰν ἄλυσον εἰς τὴν ὁποίαν κρέμονται φλωριά, τὰ ὁποία εὐρίσκονται ἀνηρητημένα εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Ἐὰν συμβαίῃ νὰ μὴν εἶναι παρθένος, τότε δὲν τολμᾷ νὰ τὴν φορέσῃ.

ς') Ὁ Βάβδος. Ἐνεκα τῆς ἀπομονωμένης θέσεως τοῦ χωριοῦ ἐκ τῆς ἑλλείψεως ἀκόμη τακτικῆς συγκοινωνίας τοῦτο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον λαογραφικόν. Ἐν τούτοις δὲν ἐπέτυχον ἀξίας λόγου ἠχογραφήσεις λόγω τῆς ἀπουσίας τῶν κατοίκων εἰς τοὺς ἀγροὺς πρὸς θερισμὸν ἢ εἰς τὰς ἐργασίας τῶν μεταλλείων καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν χρόνου.

ζ') Ν. Μαρμαρᾶς. Τὸ χωρίον τοῦτο συνεπήχθη ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ Μαρμαρᾶ (Προποντίδος) μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ 1923. Ἐνταῦθα συνεχίζονται ζωηρῶς τὰ παλαιὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ἐγένετο ἢ ἠχογράφησις ἐξ ἐκτελέσεως ὁμίλου κυριῶν καὶ δεσποινίδων 35 ᾄσμάτων καὶ χορῶν, τὰ ὁποία καλύπτουν σχεδὸν ὅλα

¹ Βλ. Ἠχογρ. λαογρ. ὕλη, ἀρ. 73 (ταιν. 313⁶) Λ.Α., χφ. ἀρ. 2362.σ. 231.

τὰ εἶδη τῶν μουσικῶν ἐκδηλώσεων τῆς περιοχῆς. Μεταξὺ αὐτῶν δύο ἄσματα διακτραγωδοῦν τὰ δεινὰ τῆς ἐξορίας, ποὺ ὑπέστη ὁ πληθυσμὸς τοῦ Μαρμαρᾶ, ὅτε ἐξετοπίσθη κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι ἐτροφοδότει ἀγγλικά ὑποβρύχια. Εἰς τὰς ἐστίας των ἐπέστρεψαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου τῇ βοήθειᾳ τῶν Ἀγγλων, διὰ νὰ ἐκριζωθοῦν διὰ παντὸς μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν.

η') Ἀγιος Δημήτριος (Πυργαδίκια). Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο κατοικεῖται ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ τῆς νήσου τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἠχογραφήθησαν ἐνδιαφέροντα ἄσματα τοῦ προσφυγικοῦ μας κόσμου καὶ συνεπληρώθη οὕτως ὁ σώζόμενος κύκλος τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων τῆς περιφερείας ταύτης.

θ') Νέα Φλογητά. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο κατοικοῦν πρόσφυγες ἐκ Φλογητῶν Νίγδης (Ἰκονίου), γνωστοὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μὲ τὸ παρωνύμιον «Ρουσσικάνοι», διότι τὸ χωρίον των ἐκτίσθη ἐπὶ κτημάτων ποὺ ἀνῆκον εἰς Ρωσικὴν Μονήν. Τὰ περισσότερα τραγούδια ποὺ γνωρίζουν εἶναι εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν. Συνελέξαμεν 12 μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓνα νυφιάτικο τραγούδι εἰς μεικτὴν γλῶσσαν ἑλληνικὴν καὶ τουρκικὴν. Πρωτοτυπίαν παρουσιάζουν ἔτι τὰ κάλαντα τοῦ Ἀγ. Βασιλείου ποὺ ἔψαλλαν εἰς Φλογητὰ καὶ τὰ ὅποια δὲν ἀπαντῶνται, ὡς ἰσχυρίζονται, πουθενὰ ἄλλοῦ.

28 Ποντιακὰ ἄσματα καὶ χοροὺς ἠχογράφησα, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν «Εὐξείνου Λέσχην» Θεσσαλονίκης, ἣτις πλὴν τῶν ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων ἔχει σκοπὸν τὴν συντήρησιν τῆς Ποντιακῆς παραδόσεως. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους διοργανῶναι διαλέξεις, θεατρικὰς παραστάσεις εἰς τὴν Ποντιακὴν διάλεκτον καὶ συντηρεῖ μουσικὸν συγκρότημα ἀρίστων Ποντίων τραγουδιστῶν καὶ ἐκτελεστῶν τῆς λύρας (κεμετζέ), τὸ ὁποῖον λαμβάνει μέρος εἰς ὅλας τὰς ποντιακὰς ἐκδηλώσεις.

Εἰς τὴν «Εὐξείνου Λέσχην» ἠχογράφησα τοὺς κυριωτέρους ποντιακοὺς χοροὺς, ἐρωτικὰ δίστιχα, ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, παραλογὰς, λατρευτικὰ κ.ἄ.

RÉSUMÉ

Mission musicologique à Chalcidique (Macédoine)

du 5 juillet au 4 août 1960

par St. Caracassis.

Pour compléter sa mission, entreprise l'année précédente dans cette même région, l'auteur a visité les villages suivants: Vrasta, Sykia, Ormy-

lia, Méghali Panaghia et Vavdos, ainsi que Polyghyros, capitale de Chalcidique.

Pendant cette campagne, il a enregistré sur bandes de magnétophone, 322 chants et danses populaires dont les 231 proviennent d'informateurs indigènes, et le reste, soit 91 enregistrements, d'informateurs réfugiés du Pont, de l'Asie Mineure et de la Thrace (orientale et occidentale).

Le matériel folklorique réuni embrasse presque tous les genres musicaux connus: les¹ chansons de table qui sont des chansons non dansées, les chansons du cycle de Digénis, les ballades, les chansons cléftiques, les chansons d'amour et autres ainsi que les chansons de danse et les airs de danses instrumentales.

Dans son exposé, l'auteur publie trois chansons caractéristiques de Chalcidique, sur le rythme de syrtaos (forme de Kalamatianos 7/8) ainsi qu'une chanson très originale qu'il a enregistré à Sykia, où, entre chaque syllabe est intercalée soit une lettre, soit une syllabe, soit une exclamation pour adapter le texte à la mélodie, ce qui rend la compréhension du texte très difficile.

II. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1961

Α'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΕΛΛΗΣ (ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ) (29 ΙΟΥΝ. - 18 ΙΟΥΛ. 1961)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα γενικῶς, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας περιφερείας, τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως βίου τοῦ λαοῦ ἔχει ὑπολειφθῆ αἰσθητῶς ἐξ αἰτίων μεταξὺ ἄλλων κυρίως καὶ τῆς πρὸ πεντηκονταετίας μόλις ἀπελευθερώσεως τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν ξένον ζυγόν. Διὰ τοῦτο ἡ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας γενομένη ὑπ' ἐμοῦ ἔρευνα εἰς τὰ κάτωθι κέντρα τοῦ νομοῦ Πέλλης: Νησί, Ἀρνισσα παρὰ τὴν δμώνυμον λίμνην, Ἀγ. Ἀθανάσιος, Σαρακηνοί, Πρόμαχοι, Σωσάνδρα, Ἴδα, Λουτράκι, Μαργαρίτα, Ἐδεσσα καὶ Φλαμουριά ἐπλήρωσεν αἰσθητὸν κενὸν τῆς γνώσεως παρ' ἡμῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιφερείας ταύτης.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου εἶχον ὡς συνοδόν μου τὸν ἐντόπιον κ. Γεώργ. Γεωργιάδην, διδάσκαλον, ὅστις μὲ ἐβοήθησε μετ' ἐξαιρέτου ζήλου εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν καταλλήλων πληροφορητῶν καὶ γενικῶς εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ὅλης ἐργασίας ταύτης.

Ἀμέριστος ὑπῆρξε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ συνδρομὴ τῆς Νομαρχίας Πέλλης διὰ τοῦ νομάρχου κ. Χρ. Δέπα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται ἡ εὐγνωμοσύνη μου ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης¹.

Διὰ τῆς μετακινήσεώς μου ἐντὸς 18 ἡμερῶν εἰς 11 χωρία καὶ τὴν Ἐδεσσαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ συστηματικὴ, οὕτω δὲ ὠλοκληρωμένη, ἐξέτασις τῆς λαϊκῆς παραδόσεως εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην. Ἡ ἐργασία μου ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὸν σχηματισμὸν γενικῆς εἰκόνας τῆς λαογραφικῆς φυσιογνωμίας τῆς περιοχῆς, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶχον καθορισθῆ ὑπ' ἐμοῦ πρὸς ἐξέτασιν ὠρισμένοι μόνον ἐκδηλώσεις ἐκ τοῦ ἐνταῦθα κατὰ παράδοσιν ὑλικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τῶν κατοίκων, οἵτινες ἀσχολοῦνται βιοποριστικῶς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν.

¹ Εὐχαριστίας ἐπίσης ἐκφράζομεν εἰς τὸν Ἐπιθεωρητὴν τῶν δημ. Σχολείων κ. Γεώργ. Πάλλαν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ κοινοτικά ὄργανα, τὰ ὁποῖα ἐβοήθησαν ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, πρὸς δὲ καὶ τοὺς προθύμους πάντοτε πληροφορητὰς ἐπὶ τῶν ἐρευνηθέντων θεμάτων.

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, ἣ ὁποία καταλαμβάνει 585 σελίδας, σχ. 8ου μεγ., περιλαμβάνονται κυρίως 70 ἄσματα, ἠχογραφημένα ἐπὶ 8 ταινιῶν, δημῶδεις παραδόσεις, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, 3 παραμύθια, εἰδήσεις περὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου κλπ.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης διαπιστώνεται ὅτι εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς ἀκραίας αὐτῆς πρὸς βορρᾶν περιοχῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν λατείαν καὶ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὴν ἔθιμα τοῦ λαοῦ, τὰς δημῶδεις παραδόσεις καὶ πολλὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὑπάρχει στενὴ σχέσις πρὸς τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν χῶρον μέχρι καὶ τῶν νοτιωτέρων σημείων του, οὕτω δὲ κοινὴ ἱστορικὴ πολιτιστικὴ παράδοσις. Κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ τινῶν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν κοινῶν πολιτιστικῶν τούτων στοιχείων.

Εἰκ. 1. Ὑδρομύλος εἰς τὸ χωρίον Πρόμαχοι.

Τὸ ἔθιμον τοῦ ἀγεροῦ τῶν παιδιῶν κατὰ τὴν πρωίαν τῆς 1ης Μαρτίου, τὰ ὁποία φέρουν εἰς χεῖρας ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος (εἰκ. 2) καὶ ἄδουν πρὸ τῶν θυρῶν τὸ σχετικὸν ἄσμα τῆς ἐπανόδου τοῦ πτηνοῦ μετὰ τὴν ἀπουσίαν του λόγῳ τοῦ χειμῶνος, διαδεδομένον εἰς πολλοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, ὡς τῆς Θράκης, τῆς Δωδεκανήσου κ.ἀ., ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην τῆς Μακεδονίας. Οὕτως εἰς τὴν Ἀρνισσαν τὰ παιδιά, ἀφοῦ συγκεντρωθοῦν καθ' ὁμάδας τὴν πρωίαν τῆς 1ης Μαρτίου «παίρνουνε μαζί μιὰ ξύλινη χελιδόνα ποὺ εἶναι τοποθετημένη ἐπάνω σὲ σανίδι, τὴν ἔχουν στολισμένη μ' ἓνα εἰδικὸ ψιλὸ χαρτὶ καὶ γυρίζουν στὰ σπίτια καὶ τραγουδοῦν μπροστὰ σὲ κάθε σπίτι :

Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπὸ τῆ Μαύρη θάλασσα.

Θάλασσα ἐπέρασε,
τῆ φωλιὰ θεμέλιωσε,

5 κάθησε τσ' ἐλάλησε
κ' ἐγλυκοκελάηδησε.

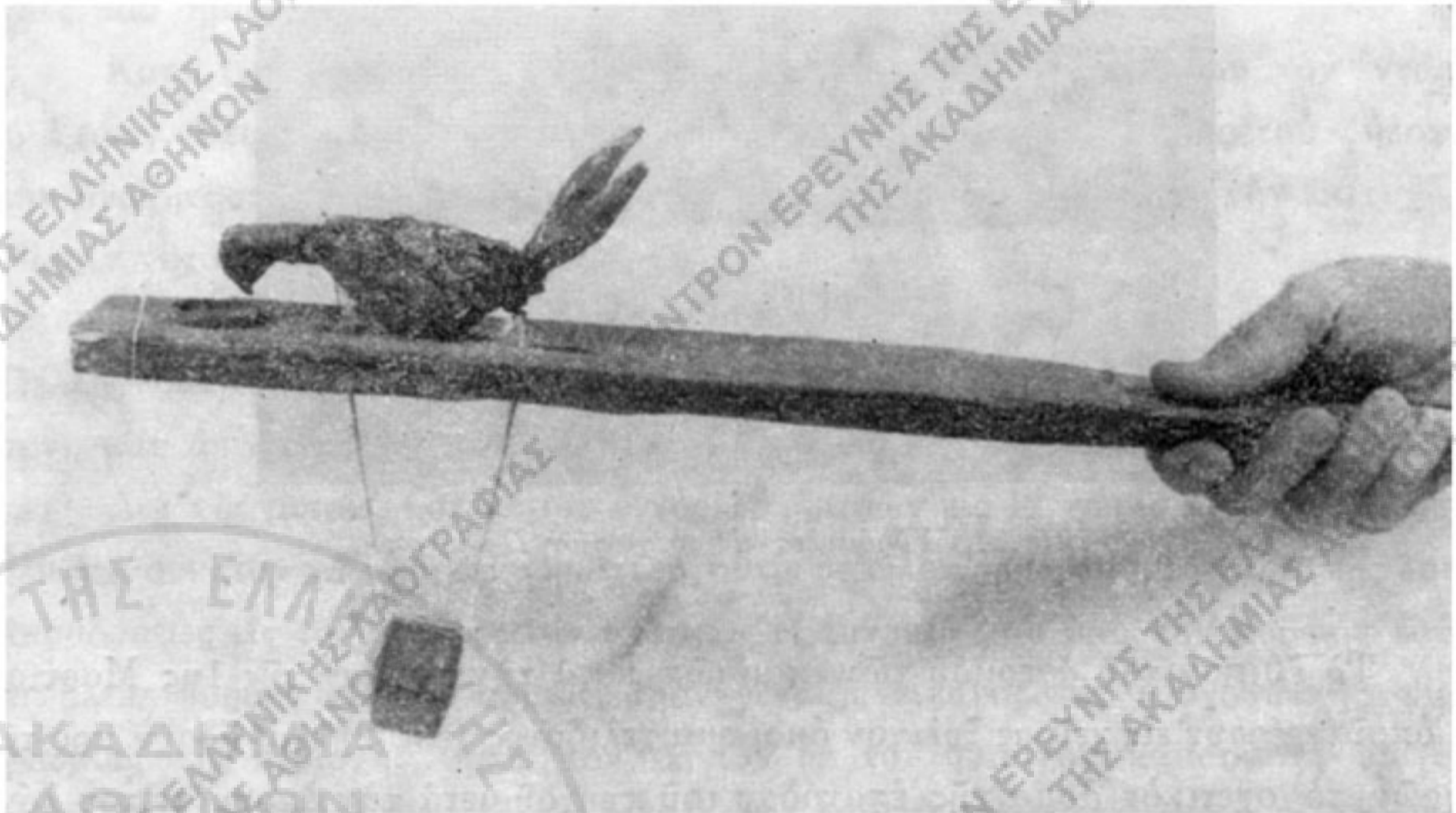
«—Μάρτη, Μάρτη βροχερὲ
καὶ Φλεβάρη χιονερέ.

Ἄπριλῆς ὁ γλυκὺς

10 ἔφτασε δριμύς, μακρὺς.

Τὰ πουλάκια κελαδοῦν,
τὰ δενδράκια φύλλα ἀνθοῦν,
τὰ ὀρνίθια αὐγά γεννοῦν
καὶ ἀρχινοῦν νὰ τὰ κλωσοῦν.

Δίδουν στὰ παιδιὰ πὺν τὰ λένε αὐγά καὶ λεφτά. Τὰ αὐγά αὐτὰ καὶ τὰ χρήματα τὰ μοιράζουν ἀναμεταξύ των καὶ ἀγοράζουν ὅ,τι θέλουν».

Εἰκ. 2. Διὰ τοῦ κρεμαμένου σιδηροῦ τεμαχίου, ἐνῶ ἄδεται τὸ χελιδόνισμα, τίθεται εἰς κίνησιν ἐναλλάξ ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ οὐρὰ τῆς χελιδόνας.

«Ὅταν λένε τὸ τραγούδι στὰ σπίτια, τὰ κορίτσια ἐκεῖ παίρνουν ἓνα μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ χαρτὶ μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι στολισμένο τὸ χελιδόνι καὶ τὸ χαρτάκι αὐτὸ τὸ κολλοῦν στὸ μέτωπό τους, γιὰ νὰ μὴ τὶς μαυρίσῃ ὁ ἥλιος» (χφ., 2394, σελ.89-

90). Ὁ ἀγεροῦς οὔτος, ὁ ὁποῖος συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (Η', 60), ὅτι ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν παιδῶν εἰς Ρόδον κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν¹. Ἀργότερον, τὸν 4ον αἰ. μ.Χ., ἀναφέρει τὸ ἔθιμον τοῦτο ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς εὐρέως διαδεδομένον (Migne, P.G., 57, 409)². Πλὴν τῆς Ἀρνίσσης τὸ χελιδόνισμα τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς περιφερείας ταύτης τῆς Μακεδονίας, ὡς εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον (χφ., σ. 176) καὶ τὴν Σωσάνδραν (χφ., σ. 309), εἷς τινα δὲ τελεῖται τὴν 9ην Μαρτίου, ὡς εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς (χφ., σ. 212), τὸ Λουτράκι (χφ., σ. 407, 425) καὶ τὴν Μαργαρίταν (χφ., σ. 460). Ὁ ἀγεροῦς οὔτος παραληφθεὶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς σλάβους τῆς περιοχῆς τῶν Σκοπίων (βλ. E. Schneeweiss, Serbo-kroatische Volkskunde, I Teil, 1961, σ. 131).

Τὴν ἡμέραν ἀκόμη τῆς 1ης Μαρτίου, αἱ μητέρες «βάζουσι» σταὰ παιδιὰ τὰ μικρὰ τὴ μαρτίγκα σταὰ χέρια (εἰς τὸν καρπὸν) δένουσι ἀπὸ δυὸ κλωστὲς ἄσπρη καὶ κόκκινη· μετὰ τὴν ἴδιαν κλωστὲς κρεμοῦσι ἀπὸ τὸ λαιμὸν τῶν παιδιῶν μιὰ δεκάρα, γιὰ νὰ μὴ τὰ μαυρίσῃ ὁ ἥλιος». Ὅταν δὲ κατόπιν ἴδουσι τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτον χελιδόνι, ἀφαιροῦσι τὸν Μάρτη, τὸν ἀποθέτουσι εἰς τι δένδρον, διὰ νὰ τὸν πάρῃ τὸ χελιδόνι καὶ φέρῃ εἰς αὐτὰ δῶρα (χφ., 2394³, σ. 90-91 Ἀρνίσσα). Τὸ πανελληνίως ὑπάρχον ἔθιμον τοῦτο εἶναι ἐπίσης πολὺ παλαιόν, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται ἤ ὑπαρξίς καὶ τούτου ἤδη τὸν 4ον αἰ. ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου⁴.

Ἡ δοξασία πολλαχοῦ καθ' ἣν εἰς ὠρισμένας νύκτας τοῦ ἔτους, π.χ. τῆς παραμονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (6 Αὐγ.), τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ.), τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς⁵ κλπ., παρουσιάζεται ἄνοιγμα εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τινὰς μόνον στιγμάς, ὅτι δὲ προφθάσῃ τις νὰ ζητήσῃ τὸ ἀπολαμβάνει, ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα (χφ., σ. 122 Ἀρνίσσα, σ. 176 Ἀγ. Ἀθανάσιος, σ. 426 Λουτράκι) διὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

¹ Περὶ τῆς θέσεως γενικῶς τῆς χελιδόνος εἰς τὴν ἀρχαίαν γραμματείαν καὶ ὡς ἀγέλου τῆς ἐπανόδου τοῦ ἔαρος βλ. εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Κωνστ. Ἰ. Μερκεντίτου, Ἡ χελιδὼν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, Πλάτων, ἔτ. Ε' (1953) σ. 3-32, ἔτ. Θ' (1957) σ. 362-391.

² Βλ. καὶ παρὰ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β' 1, 1948, σ. 22.

³ Ἐφεξῆς ἢ παραπομπὴ μετὰ τὴν βραχυγραφίαν: χφ.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Α', 1920, σ. 72, τόμ. Β', 1921, σ. 209 κ.ἐξ. μάλιστα ἐν σ. 213 καὶ ἐν Λαογ. Γ', 646 κ.ἐξ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου ἐν Λαογρ., τόμ. 11 (1934/37), σ. 637. Φαίδ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἄν., σ. 19-23 (ἐν σ. 23 σημ. παρατίθεται βιβλιογραφία).

⁵ Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', 1922-23, σ. 169. Προσέτι εἰς Κυπρ. Χρονικά., ἔτ. Δ' (1926), σ. 200. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. 2 (1939), σ. 137.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, θεωρουμένη πολλαχοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὡς χρονικὸν ὀρόσημον τῆς ἀρχῆς τοῦ καλοκαιριοῦ, εἶναι συνδεδεμένη μὲ σχετικὰ ἔθιμα γεωργῶν, μάλιστα δὲ τῶν ποιμένων, ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἐλληνικὰς περιοχάς¹. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, στολίζεται ἡ ἐξώθυρα τῆς οἰκίας μὲ στεφάνια ἀπὸ ἄνθη καὶ χόρτα, τὰ ὅποια κρεμῶνται ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς στάβλους καὶ τὰς μάνδρας (χφ., σ. 466), τὴν δ' ἐπομένην πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καρφώνονται πράσινοι κλάδοι εἰς τοὺς ἀγρούς (χφ., σ. 214 Σαρακηνοί, σ. 177 Ἁγ. Ἀθανάσιος). Εἰς τὸν Ἁγ. Ἀθανάσιον ἡ ἑορτὴ ἔχει προσλάβει ἰδιαιτέρως ποιμενικὸν χαρακτῆρα. Οὕτω μέχρι πρὸ τινῶν ἐτῶν προσεφέροντο ὑπὸ τῶν ποιμένων ὡς τάξιμον (κουρμπάνι) ἀρνιά, τὰ ὅποια ἐσφά-

Εἰκ. 3. Σταυροὶ διὰ κόπρου βοός.
(Ἁγ. Ἀθανάσιος).

ζοντο τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς καὶ διενέμετο τὸ κρέας εἰς τοὺς πανηγυριστάς. Ἀπὸ τῆς παραμονῆς ἐπίσης τῆς ἡμέρας ταύτης ἤρχιζε τὸ πρῶτον ἀμελγμα τῶν προβάτων. Προτοῦ ὅμως ἀμέλξουν, «στὸ κάθε σπίτι θὰ ἀνάψουν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα κοπριές. Ἀποσπέρας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅταν στολίσουν μὲ λουλούδια τὴν πόρτα, θὰ πάρουν βουδιὰ (=κοπριὰ τοῦ βοδιοῦ) καὶ θὰ κάμουν τρεῖς σταυροὺς στὴν πόρτα...» (χφ., σ. 158-59, σ. 177-178) ἢ δύο (εἰκ. 3). Τὸ ἔθος τοῦτο τῶν σταυρῶν ἐπὶ τῆς θύρας διὰ κόπρου βοός ὑπενθυμίζει τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν εἰς

τὴν Ἀττικὴν κατὰ τὸν ἐορτασμὸν τῶν Ἀνθεστηρίων (ἡμέραν τῶν χοῶν), καθ' ἣν οἱ κάτοικοι «πίττη τὰς θύρας ἔχριον»² πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μὴ εἰσόδου ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ψυχῶν νεκρῶν, αἱ ὅποια κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἶχον ἀνέλθει ἐκ τοῦ Ἅδου³.

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἐνταῦθα Μακεδονικὸν ἔθιμον ἀποβλέπει εἰς εὐετηρικὸν μᾶλλον σκοπόν, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ χάραξις σταυρῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην,

¹ Βλ. *Georges Spyridakis, Saint Georges dans la vie populaire, Hell. Contemp., 6ème année, 1952, σ. 141-42. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1956/57, σ. 180 κ.ἐξ.*

² Βλ. *Φώτιος ἐν λ. μιὰρὰ ἡμέρα.*

³ Βλ. *Ludwig Deubner, Attische Feste, [φωτοτ. ἀνατ.] Hildesheim 1959, σ. 112.*

ὡς συνήθεια, ἔχει μεταφερθῆ ἕξ ὁμοίας κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, ὅτε εἰς τινὰς τόπους διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σφαζομένου πασχαλίου ἀμνοῦ σχηματίζονται σταυροὶ ἐπὶ τῆς θύρας¹. Τὴν ἡμέραν ἔτι τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι δένουν σχοινιά ἀπὸ δένδρα καὶ κουνιοῦνται εἰς κάθε δὲ νέαν, ἣ ὁποία κάθεται ἐπὶ τῆς αἰώρας, αἱ ἄλλαι νεάνιδες θὰ τραγουδήσουν ᾄσματα σχετικὰ πρὸς τὸν νέον μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι ἐρωτευμένη (χφ., σ. 178 Ἀγ. Ἀθανάσιος, σ. 466 Μαργαρίτα). Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῆς αἰώρας γίνεται συνήθως, πλην τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, κατὰ τὴν Δευτέραν ἢ τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα (χφ., σ. 364 Ἰδα).

Αἱ ἐθιμικαὶ πράξεις κατὰ τὸ Ψυχολάββατον τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ὡς καὶ αἱ σχετικαὶ δοξασίαι, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην μὲ ὅμοια γνωρίσματα ὡς καὶ εἰς ἄλλους νοτιώτερον τόπους. Πιστεύεται οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὅτι αἱ ψυχὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνέλθει ἐκ τοῦ Ἄδου ἀπὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης ἢ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπανέρχονται εἰς τὸν τόπον των κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Εἰς τὴν Ἄρμισσαν, ὅταν μεταβαίνουν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ γονατίσουν, κρατοῦν «στὰ χέρια κλαδιὰ καρδιᾶς, γιὰ νὰ περνᾶνε οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων καὶ νὰ τοὺς κρατοῦν σκιά. Ὅποιος μπορεῖ νὰ κοιμηθῆ ἐκείνη τὴν ὥρα πὺ γονατίζομε, τοὺς βλέπει τοὺς πεθαμένους καὶ μιλάει μαζί τους.

Τότες οἱ ψυχὲς φεύγουνε ἀπὸ τὰ μνήματα κα' ἔρχονται κείνη τὴν ὥρα σὴν ἐκκλησίαν. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο γίνεται αὐτὸ γιὰ τοὺς πεθαμένους» (χφ., σ. 123, Ἄρμισσα. Βλ. καὶ σ. 489 Φλαμουριά).

Ἡ πανελλήνιος συνήθεια τῆς παρατηρήσεως τῶν πρώτων 6 ἢ 12 ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου ὡς μερομηνίων, πρὸς πρόβλεψιν τῆς καιρικῆς καταστάσεως κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, πρὸς δὲ καὶ ἡ δεισιδαίμων πίστις περὶ τῶν πρώτων τριῶν ἢ ἕξ ἡμερῶν τοῦ μηνὸς τούτου ὡς δυσσοιώνων (δριμῶν) καθ' ἃς ἀποφεύγεται ἢ πλύσις ρούχων, ἢ λοῦσις κ.ά.², ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα εἰς εὐρείαν διάδοσιν (χφ., σ. 77, 154-55, 232-33, 397, 462).

Τὴν 6ην Αὐγ., ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἔκομίζοντο παλαιότερον σταφύλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς εὐλόγησιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως (χφ., σ. 233 Πρόμαχοι), ἣ δὲ πρώτη Σεπτεμβρίου θεωρεῖται καὶ ἐνταῦθα ὡς Πρωτοχρονιά.

¹ Ἐκ τῶν ἐθιμῶν τοῦ Δωδεκαημέρου, ἥτοι ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστου-

¹ Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 164.

² Βλ. Ἀθαν. Χ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις (1931), σ. 106-108.

γέννων μέχρι τῆς προτεραιίας τῶν Θεοφανείων, χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ τῆς σφαγῆς χοίρων κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων (χφ., σ. 20, 83, 215, 252), ἣτις συνήθεια συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν καὶ τῶν κατόπιν βυζαντινῶν χρόνων¹.

Ἐκ τῶν ἙΑγίων α') ὁ Ἅγιος Σπυρίδων τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν γεωργῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, μὲ σχετικὰς παραδόσεις (χφ., σ. 228 Πρόμαχοι, σ. 297 Σωσάνδρα). β') Εἰς τὸν Ἅγιον Στυλιανὸν καταφεύγουν αἱ μητέρες τῶν ὀπίων τὰ παιδιά ἀποθνήσκουν ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησιν. Διὰ τὴν ζήση τὸ νεογέννητον «θὰ τὸ πάρη ἢ μαμμή, νὰ τὸ βάλῃ στὸ δρόμο. Τὸ δίδει στὸν Ἅγιο Στυλιανό, γιὰ νὰ σταματήσῃ νὰ μὴν πεθάνῃ. Ὅποιος τὸ βρῇ τὸ παιδί, θὰ τὸ βαπτίσῃ καὶ τοῦ βγάξῃ τὸ ὄνομα Στυλιανός» (χφ., σ. 67 Καρυδιά, σ. 351 Ἰδα). γ') Ὁ προφήτης Ἡλίας θεωρεῖται ὡς ἔφορος τῶν βροχῶν. Εἰς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις λέγεται, ὅτι ὁ προφήτης Ἡλίας «εἶναι ζωντανός Ἅγιος. Ὅταν βροντᾶ, βροντᾶ ὁ προφήτης Ἡλίας. Τρέχει στὸν οὐρανὸ μὲ τὸ κάρρο καὶ βροντᾶ.» (χφ., σ. 68 Νησί, σ. 213 Σαρακηνοί), ὅταν δὲ ἀστράπτῃ «ἔλεγον πὼς ἔβγαζαν σπίθες τὰ πέταλα τοῦ ἀλόγου του. Ἄλλοι ἔλεγον πὼς ὅταν ἄστραφτε ἔβγαζε τὸ σπαθὶ του ὁ προφήτης Ἡλίας, γιὰ νὰ σφάξῃ τὸ θηρίο πού τὸ κυνηγάει» (χφ., σ. 283 Σωσάνδρα, σ. 343 Ἰδα). Ἡ πίστις αὕτη περὶ τοῦ προφήτου Ἡλία εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς σλαβικοὺς λαούς², μαρτυρεῖται δ' ἤδη διαμορφωμένη εἰς σχετικὰς παραδόσεις κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους³, σήμερον δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις τελοῦνται λιτανεῖαι εἰς τὰς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων ἰδρυμένας ἐκκλησίας του εἰς περιπτώσεις ἀνομβρίας, διὰ τὴν πέση βροχῆ⁴. δ) Οἱ Ἅγιοι Ἀναργυροί, Κοσμάς καὶ Δαμιανός, τιμῶνται καὶ ἐνταῦθα, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν, ὡς ἰατροί⁵. εἰς τὸ χωρίον Νησί μάλιστα ὑπάρχει παλαιὸν παρεκκλήσιον πρὸς τιμὴν τούτων. Τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης των, τὴν 1ην Ἰουλίου, σφάζεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς θείας λειτουργίας κριός, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγορασθῆ διὰ χρημάτων τοῦ ταμείου τῆς ἐκκλησίας. Τὸν κριὸν τοῦτον «τὸν ψήνουν ἔξω ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τῶν ἙΑγίων Ἀναργύρων, τὸ ψήνουν στὴ σοῦβλα (εἰκ. 4). Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας μοιράζουσιν τὸ κρέας

¹ Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 26.

² Βλ. E. Schneeweiss, Serbokroatische Volkskunde, I. Teil, Volksglaube und Volksbrauch, Berlin 1961, σ. 142.

³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α' 1920, σ. 92-92, τόμ. Γ' 1931, σ. 9-12.

⁴ Ἐνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 89-92, τόμ. Γ', σ. 6 κ. ἐξ.

⁵ Ἐνθ' ἄν., τόμ. Γ', σ. 73, 98.

σὲ κομμάτια. Τὰ κομμάτια τὰ παίρνουν παιδιά ἡλικίας 12-20 ἐτῶν καὶ τὰ βγάζουν στὴν δημοπρασία (εἰκ. 5). Ὅποιος δώσει περισσότερα, παίρνει τὸ κάθε κομμάτι. Ἐνα

Εἰκ. 4 Τὸ ψήσιμον τοῦ κριοῦ.

μέρος ἀπὸ τὸ κριάρι τὸ κρατοῦν οἱ Ἐπίτροποι, τὸ κόβουν σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ μοιράζουν σ' ὅλα τὰ σπίτια, σ' ὅλες τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ.

Τὸ μοίρασμα αὐτὸ εἶναι καθιερωμένο γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ χωριοῦ ... Τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τοὺς θεωροῦμε προστάτες τῶν παιδιῶν. Ὅταν καμμιά φορά τύχη ἐπιδημία στὰ παιδιά, λέμε ὅτι ἐξεχάσαμε τοὺς Ἁγίους, μάλιστα, ὅταν συμβῇ νὰ μὴ γίνῃ ἡ θυσία αὐτὴ» (χφ., σ. 17-19 Νησί).

Πλὴν τῆς θυσίας ταύτης γίνεται ἐνταῦθα, δηλ. εἰς τὸ Νησί

(χφ., σ. 19), καὶ θυσία κριοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰαν.). ε') Ὁ Ἅγιος Μόδεστος θεωρεῖται προστάτης καὶ ἰατρὸς διὰ τὰ ζῶα εἰς περιπτώσεις ἐπιδημίας (χφ., σ. 19 Νησί).

Ὁ ὄφρις, παρουσιαζόμενος ἐντὸς τῆς οἰκίας, πιστεύεται ὅτι εἶναι «τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ», δηλ. προστάτης καὶ φύλαξ αὐτοῦ, διὸ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σκοτωθῇ (χφ., σ. 116 Ἄρνισσα, σ. 190 Ἅγιος Ἀθανάσιος, σ. 214 Σαρακηνοί, σ. 231 Πρόμαχοι, σ. 291 Σωσάνδρα, σ. 324 Ἴδα, σ. 410 Λουτράκι, σ. 477 Φλαμουριά).

Εἰκ. 5. Ἡ διανομὴ τοῦ ψητοῦ κρέατος διὰ δημοπρασίας.

Πρόκειται ένταῦθα περὶ τῆς εὐρέως διαδεδομένης εἰς πλείστους ἑλληνικούς τόπους πίστεως τοῦ λαοῦ εἰς τὸ στοιχειὸ τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ὡς ὄφιδας. Ὅμοίως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα παριστάνετο ὡς ὄφιδας ὁ ἀγαθὸς Δαίμων, ὁ ὁποῖος πλέον ὡς οἰκουρὸς ὄφιδας ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηναίων ἀπέλαυε λατρευτικῶν τιμῶν¹. Ἡ δοξασία αὕτη ἀπαντᾷ ἔτι μὲ πλατεῖαν διάδοσιν καὶ εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον· εἰς τοὺς Βουλγάρους μάλιστα ὑπάρχει ἐν χρήσει καὶ ἡ λέξις *stihija*, ἣτις προέρχεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς στοιχειό².

Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Πρόμαχοι καὶ ἐγγὺς τῶν ἑρειπίων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἰλαρίωνος εὐρίσκεται μεγάλη πέτρα, ἡ ὁποία λέγεται «Πέτρα τοῦ φιδιοῦ». Ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται ἑτέρα πέτρα ὅπου «οἱ στεῖρες γυναῖκες πὸν δὲν μένον ἔγκυες πᾶνε πρωινὲς ὠρες νηστικές, ὠρισμένη μέρα. Αὐτὴ πὸν θὰ πάη θὰ γυρῖση γύρω τρεῖς φορὲς, θὰ περιέλθῃ τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὴν ἐπάνω πέτρα, θ' ἀνάψῃ ἓνα κερὶ· ἄλλη ἀφήνει καὶ χρήματα πάνω σὶν βράχο καὶ πιστεύει ἔτσι διὰ τὴν μπορέση νὰ μείνῃ ἔγκυος, νὰ κάμῃ παιδὶ» (χφ., σ. 227).

Ἐκ τῶν νεκρικῶν νομίμων σημειώνομεν τὸ ἔθος, μετὰ τὴν ἐκπνοὴν καὶ τὴν περιστολὴν τοῦ νεκροῦ, τῆς καταθέσεώς του ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους «κατὰ γῆς» μέχρι τῆς ἐκφορᾶς πρὸς ταφὴν. Ἐνδιαφέρουσα ἔτι εἶναι καὶ ἡ συνήθεια τῆς τοποθετήσεως κέρματος εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἢ ἡ ἐναπόθεσις ἐντὸς τοῦ θυλακίου του χρημάτων³. Ἡ σάρωσις ἔτι τῆς οἰκίας δὲν ἐπιτρέπεται ἔφ' ὅσον χρόνον ὁ νεκρὸς εὐρίσκεται ἐντὸς αὐτῆς⁴ (χφ., σ. 24 Ἄρνισσα, σ. 314 Σωσάνδρα, σ. 367 Ἰδα, σ. 468 Μαργαρίτα).

Τὸ τέλος τοῦ θέρους εἶναι συνδεδεμένον πολλαχοῦ μὲ διαφόρους ἐθιμικὰς ἐκδηλώσεις. Εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην, ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ Νησί (χφ., σ. 28), ὅταν τελειώνῃ ὁ θερισμὸς ἀφήνουν «5-6 στάχυα ἀθέριστα. Θὰ τὰ δέσωμε μὲ κόκκινη κλωστὴ καὶ ὕστερα ὄλοι πὸν θερίζουν θὰ χορέψουν τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὰ δεμένα στάχυα». Ἡ νοικοκυρὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν κατασκευάζει πίτταν, τὴν ὁποίαν φέρει εἰς τὸ χωράφι διὰ τοὺς θεριστάς.

Εἰς ἐπιδημικὰς νόσους ἐπὶ τῶν ζώων, ἦτοι τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων κ.ἀ., ὑπῆρχε παλαιότερον ἢ συνήθεια «νὰ καψαλίζουν τὰ ἄρρωστα ζῶα μὲ ξυλοφω-

¹ Βλ. *Erwin Rohde, Psyche, I., Tübingen, 1925, σ. 254* καὶ *Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958-59), Ἀθῆναι 1960, σ. 294, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.*

² Βλ. *E. Schneeweiss, ἔνθ' ἀν., σ. 5.*

³ Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου εἰς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Ρωμαίους καὶ ἄλλους λαοὺς *N. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., τόμ. Γ', σ. 330-333.*

⁴ Βλ. περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐθίμου εἰς Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950), σ. 89-92.

τιά», τὴν ὁποίαν εἶχον ἀνάψει δύο ἄνδρες γυμνοὶ διὰ τριβῆς ξύλων¹ (χφ., σ. 30).

Ἐκ τῶν δημῶδων παραδόσεων ἀναφέρομεν τὴν περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ χωρίου Πρόμαχοι (παλαιότερον Μπλάχοβον) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀλμωπίας. Λέγεται σχετικῶς ὅτι «ὅταν ἤρθαν ἐδῶ οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὸ Γράμαλι καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριό, ἔξεψαν στὸ ζυγὸ δυνὸ δίδυμα βόδια καὶ ὠργωσαν γύρω-γύρω τὸ χωριὸ καὶ εἶπαν ὅτι ἀπὸ τῶρα καὶ πέρα δὲν θὰ μετακινηθοῦμε ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς. Ὅπως καὶ ἐγένετο. Τὸ χωριὸ μας εἶναι στὴν ἴδια θέσιν». Ἐπειδὴ εἶναι ὠργωμένον τὸ χωριὸν ὑπάρχει ἢ παράδοσις «πὼς ὅποιος φύγη ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ὅπου κι ἂν πάη, δὲ θὰ προκόψῃ. Ἡ πίστις αὐτὴ ὑπάρχει καὶ μέχρι σήμερον. Γι' αὐτὸ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μας δὲν ξενιτεύονται» (χφ., σ. 222-223).

Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην διασώζεται τὸ ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος γνωστὸν ἔθος τῆς καθιερώσεως χώρου διὰ μαγικοῦ κύκλου, ὃ ὁποῖος ἐσχηματίσθη διὰ περιαιροτριάσεως. Ὁ Πλούταρχος (Ρωμύλ. 1) ἀναφέρει ὅτι οὕτω καθωρίσθη ἢ περιοχὴ εἰς ἣν ἐκτίσθη ἢ Ρώμη. Τὸ ὄργωμα τόπου κύκλῳ διὰ διδύμων μόνων ἢ βοῶν, διαδεδομένον καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς παλαιότερους χρόνους ἐπεῖχε θέσιν μαγικῆς πράξεως πρὸς ἀποδίωξιν συνήθως ἐπιδημικῶν νόσων, ὡς ἡ πανώλης. (Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν ἐν Λαογρ., τόμ. 7, σ. 473-75, 505-507).

Ἡ πίστις εἰς τὰς Νεραΐδας ἀπαντᾷ καὶ ἐνταῦθα εὐρέως. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἢ κάτωθι παράδοσις. «Μιὰ φορὰ ἦτανε μιὰ βάβω (=μαμμὴ) στὸ χωριό. Τῆς νύκτα ἤρθεν ἓνα σαμοβίλι (=Νεραΐδα) σὰν ἄντρας τῆς ἐκτύπησε τὴν πόρτα καὶ τὴν ἐζήτηξε νὰ πάη, γιατί ἡ νύφη της εἶναι νὰ γεννήσῃ. Πάει μπροστὰ αὐτὸς καὶ ἡ βάβω ἀποπίσω. Βγαίνουν ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ βάβω ἄρχισε νὰ φοβᾶται λέει μέσα της «ποῦ πάω».

Ἐφτάσανε σὲ μιὰ σπηλιά. Λέει της: «Θέλει νὰ γεννήσῃ ἡ νύφη μας».

Ἡ νύφη ἐγέννησε. Καὶ μετὰ ὁ ἄντρας γιὰ νὰ τὴν πληρώσῃ τῆς δίδουν τῆς βάβω γιὰ λεπτὰ φλοῖδες κρεμμυδιῶν.

Ἡ βάβω ἐτοιμάζεται νὰ φύγῃ. Ὅταν γύρισε ἦταν ἀπὸ τὸν τρόμον τῆς ζαλισμένη. Καὶ λέει στὸ σπῆτι «τί ἔπαθα ἀπόψε. Ἦτανε σαμοβίλες αὐτοὶ ποὺ μὲ πήραν, δὲν ἦτανε ἄνθρωποι σὰν ἐμᾶς. Νὰ τί λεπτὰ μοῦ ἔδωσαν φλοῖδες ἀπὸ κρεμμύδια. Τί νὰ τὰ κάμωμε αὐτά; καὶ τὰ πέταξαν ἀπὸ τὸ παράθυρο. Πῆγαν οἱ σαμοβίλες (=Νεραΐδες), τὰ εἶδαν πεταμένα καὶ ἐθύμωσαν. Καὶ λένε: «Ἐβγα, βάβω, νὰ δῆς ποὺ μᾶς τὰ πέταξες τὰ λεπτὰ.» (χφ., σ. 63 Νησί). (Βλ. ἔτι ἄλλας παραλλαγὰς, χφ., σ. 9 Ἐδεσσα, σ. 390 Λουτρᾶκι).

Ἡ διήγησις αὕτη ἔχει πλατεῖαν διάδοσιν καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους,

¹ Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Ε'-ΣΤ' (1943-44), ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 45 κ. ἐξ.

ἐπὶ παραδ. εἰς Κρήτην¹, Σωζόπολιν Βορείου Θράκης², Λέρον³, Κάρπαθον⁴ καὶ ἄλλαχοῦ⁵.

Γενικὴ εἶναι ἡ πίστις καὶ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας ἢ ἐπὶ τρεῖς νύκτας ἀπὸ τῆς γεννήσεως κάθε ἀτόμου ἔρχονται εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου τὸ βρέφος αἱ τρεῖς Μοῖρες καὶ ὀρίζουν (=γράφουν) τὴν τύχην του εἰς τὴν ζωὴν⁶ (βλ. χφ., σ. 152-154 Ἐρμισσα, σ. 180-181 Ἐγ. Ἀθανάσιος, σ. 352-353 Ἰδα, σ. 447 Λουτράκι, σ. 485 Φλαμουριά). Οἱ οἰκεῖοι τοῦ βρέφους ἐπιζητοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν εὐμένειαν τῶν Μοιρῶν πρὸς τὸ νεογέννητον· οὕτως ἢ μητέρα τῆς λεχοῦς, ἢ πενθερά της καὶ ἢ μαμμὴ (=μαῖα) τοποθετοῦν ἐπὶ τραπέζης «ἓνα ψωμί, μέλι, μαχαίρι, κουτάλια, πιρουνία καὶ βιβλία» προφανῶς διὰ νὰ φάγουν αἱ Μοῖρες, οὕτω δὲ εὐχαριστημέναι, νὰ ὀρίσουν καλὴν μοῖραν εἰς τὸ νεογέννητον (χφ., σ. 152).

Παραδόσεις περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου κατεγράφησαν μία ἐν Ἐδέσση, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται περὶ τῆς πόσεως κρυφίως ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του «τοῦ ἀθάνατου νεροῦ» καὶ τῆς κατόπιν ἔνεκα τοῦ φόβου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ρίψεώς της εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα μετεμορφώθη εἰς ἰχθὺν κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματός της (χφ., σ. 13-15). Πρόκειται περὶ τῆς εὐρέως γνωστῆς παραδόσεως τῆς Γοργόνας⁷, ἣτις ἀναδύεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἐρωτᾷ τοὺς ναυτικούς τοὺς ὁποίους θὰ συναντήσῃ, ἔὰν ζῇ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος. Ἄλλη παράδοσις λέγει «ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τὰ κοντάρια γιὰ τὶς σημαῖες τοῦ στρατοῦ του τὰ ἔκοψε ἀπὸ τὴν Κορυφὴ (=χωριὸν κοντὰ τοὺς Σαρακηνούς) (χφ., σ. 406 Λουτράκι).

Ἐκ τῶν παραδόσεων αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν περὶ τῆς ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν σημειῶνω τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἐγ. Γεωργίου (εἰκ. 6) βορειοανατολικῶς τοῦ χωρίου Ἐγιος Ἀθανάσιος. Κατὰ τὴν σχετικὴν διήγησιν τὸ ἐκκλησίδιον τοῦτο εἶναι νέον, κτισθὲν πρὸ 50-60 ἔτων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Μανόλτση

¹ Βλ. εἰς περ. Προμηθ. ὁ Πυρφ., ἔτ. 1925, ἀρ. 10, σ. ζ' καὶ 11, σ. ζ'. Ἐπετ. Κρητ. Σπουδ., τόμ. Β' (1939), σ. 143-44.

² Βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 4 (1912-13), σ. 727-729.

³ Λ.Α. ἀρ. χφου 2279, σ. 54-55, (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1958).

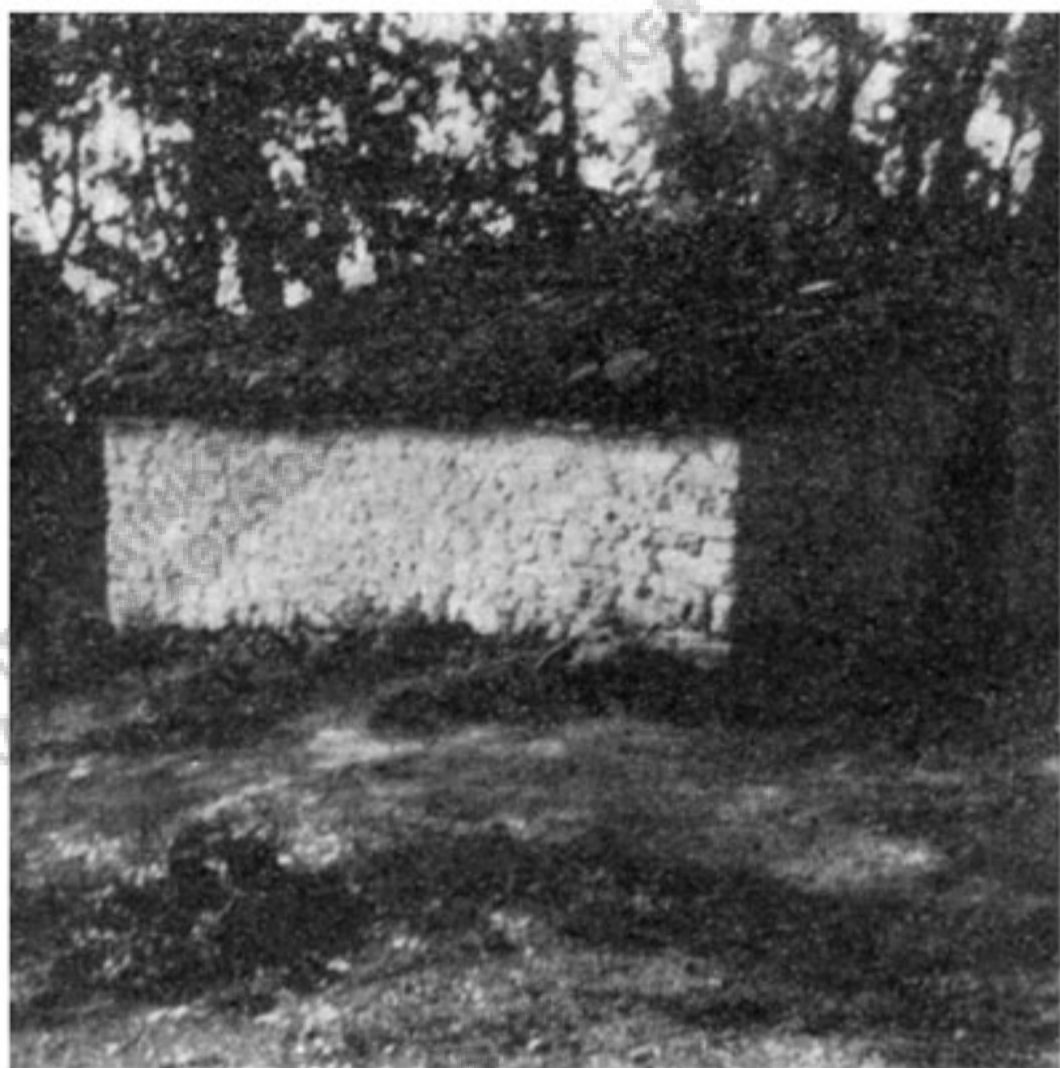
⁴ Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 240-42.

⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 638-642, 794-97, ἀρ. 402 (Ἰμβρου). Λ.Α. ἀρ. 2456, σ. 271 καὶ ἀρ. 2457, σ. 303 (Χίος).

⁶ Περὶ τῆς δοξασίας ταύτης εἰς ἄλλους ἑλληνικούς τόπους βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 558-564. Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἔνθ' ἀν., σ. 103-104 κλπ.

⁷ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., τόμ. Α', σ. 307 κ.ἑξ., τόμ. Β', σ. 1168 κ.ἑξ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», Ἀθῆναι 1953, σ. 401 κ.ἑξ.

καταγομένου ἐξ Ἁγίου Ἀθανασίου. Οὗτος εἶχεν ἴδει προηγουμένως ἐν ὄνειρῳ τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὅστις τὸν ὠδήγησε νὰ σκάψῃ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου σήμε-

Εἰκ 6. Τὸ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

ρὸν ἔκτισται τὸ ἐκκλησάκι παρουσιάστηκε ἐκεῖ ἓνα μεγάλο φίδι πὸ ἐπλάγιαζε (=ἐκοιμάτο) δίπλα στὴν πέτρινη αὐτὴ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ φίδι αὐτὸ ἦταν πολὺ μεγάλο, 1-2 μέτρων, εἶχε σῶμα πὸ ἦταν τριχωτὸ στὸ κεφάλι καὶ μαῦρο χρῶμα. Τὸ φίδι αὐτὸ δὲν ἐπείραζε τοὺς διαβάτες. Τώρα εἶναι μερικὰ χρόνια πὸ ἐχάθηκε τὸ φίδι. Ἀπὸ τότε πὸ ἀπέθανε ὁ Χρῖστος Μανόλτσης πὸ ἔκτισε τὸ ἐκκλησάκι, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ἀπέθανε καὶ τὸ φίδι. Λένε πὸς ὁ Μανόλτσης ἐκοιμότανε ἐκεῖ μὲ τὸ φίδι» (χφ., σ. 156-58).

Περὶ τῆς πανώλους (=πανούκλας) ἐπιστεῦετο παλαιότερον, ὅτι «ἐρχόντανε στὸ χωριὸ σὰ γυναῖκα καὶ εἶχε γραμμένα τὰ ὀνόματα πὸ ἤθελε νὰ πάρῃ. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ τὰ ἐζητοῦσε νύκτα. Ὁ κόσμος ἔβλεπε ἓνα φῶς πὸ ἄναβε καὶ ἔσβηνε ψηλὰ στὰ βουνά. Αὐτὴ ἡ πανοῦκλα ἔφαχνε τὰ ὀνόματα πὸ εἶχε σημαδέψει νὰ πάρῃ. Βρίσκονται παλιὰ μνήματα καὶ ἐμεῖς λέμε

Εἰκ. 7. Ἡ ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἰδρυμένη παραπλεύρως τοῦ ἐκκλησιδίου.

πὼς εἶναι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, τὰ βρισκομε σὲ διάφορα μέρη στὰ βουνά...» (χφ., σ. 185 Ἑγ. Ἀθανάσιος).

Ἡ προσωποποίησις τῆς νόσου, συνήθως ὡς γραΐας, εἶναι πλατέως διαδομένη, μαρτυρεῖται δ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χ. εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ (Migne, P.G., 46, 956c, 953d)¹.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ἔτι καὶ αἱ ἱστορικαὶ παραδόσεις, ἀφηγήσεις, περὶ τῆς κακοποιῶν δρᾶσεως εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην τῆς Μακεδονίας, κακουργιῶν, βιαιοτήτων καὶ φόνων τῶν κομιτατζήδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν διηγήσεων τούτων κατέγραψα ἐλαχίστας. Ἐκ τούτων, πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἀναφερομένης, ἥτις συνδέεται μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πλησίον τοῦ χωρίου Ἁγίου Ἀθανασίου, σημειῶνω καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐκ τοῦ χωρίου Προμάχοι. «Ἀρχικομιτατζῆς τῆς περιοχῆς μας ποὺ ἔτρομοκρατοῦσε καὶ ἐσκότωνε τὸν κόσμον ἦταν γύρω ἀπὸ τὸ 1903 καὶ κατόπιν ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὴν Ἄρνισσα. Αὐτὸς συνεργάζότανε μὲ τὸ διοργανωτὴ τοῦ Κομιτάτου τὸ Βούλγαρο Λούκα, λοχαγὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς ἐσκότωσε ὁ Γαρέφης» (χφ., σ. 226).

Ἄλλη παράδοσις ἐπίσης ἐκ Προμάχων ἀναφέρει περὶ τῆς διὰ προδοσίας καταστροφῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων τοῦ χωρίου Γκράντιστα. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, σωθέντος μόνον ἑνὸς καλογέρου, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Ἀρχάγγελος (χφ., σ. 224-25).

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς συλλεχθείσης ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὸν ἐκ παραδόσεως λαϊκὸν βίον εἰς τὴν ἀκριτικὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Μακεδονίας, παρὰ τὴν ξενικὴν κατὰ τὸ παρελθὸν γλωσσικὴν ἐπίδρασιν, ὑπάρχει χαρακτηριστικὴ ἐνότης πρὸς τὴν ἀντίστοιχον λαϊκὴν παράδοσιν εἰς τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἀπὸ τῶν βορείων συνόρων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μέχρι τῶν νοτιωτέρων περιοχῶν τοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου.

¹ Βλ. καὶ εἰς Ἑπιστ. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν, τόμ. Ε' (1954-1955), σ. 360-363.

R É S U M É

Rapport sur une mission folklorique au département de Pella en Macédoine (29 juin - 18 juillet 1961)

par Georges Spyridakis.

L'auteur rend compte des résultats de sa mission, réalisée entre le 29 juin et le 18 juillet 1961, dans les villages du département de Pella en Macédoine nord-ouest, à savoir: Edessa, Nissí, Arnissa (jadis Ostrovo), St Athanase, Sarakiní, Prómachi, Sossándra, Ida, Loutráki, Margharíta et Flamouriá.

Le matériel recueilli dans 585 pages grand format in 8°, comprend, en plus du texte, 70 chansons et danses folkloriques enregistrées au magnétophone. L'auteur, se basant sur ce matériel, remarque que les coutumes du culte populaire, les traditions folkloriques et les manifestations de la vie sociale et autres sont en étroite liaison avec la vie populaire folklorique des autres régions helléniques, même des régions les plus éloignées, comme les îles de Crète et Chypre. Ainsi, la coutume connue en Thrace et au Dodécannèse de la réunion d'un groupe d'enfants, la matinée du 1er mars, qui, en tenant une hirondelle en bois, chantent une chanson du printemps, est également répandu dans cette région (Arnissa, St Athanase, Loutraki et Margharita). Cette coutume est, comme on sait, une survivance de la Grèce antique (voir Athénée VIII, 60). Très répandue aussi dans la région visitée est la coutume selon laquelle les mères lient, le 1er mars, au poignet des petits enfants des fils blancs et rouges, coutume mentionnée déjà comme populaire par Jean Chrysostome (voir plus haut, p. 377).

La fête de St Georges prend une importance particulière dans la vie populaire. Elle est liée aux coutumes pastorales et agricoles, comme p.ex. l'égorgement, au cours de la fête, d'animaux dont la viande est distribuée gratuitement aux pèlerins etc. Le soir de la veille de cette fête, les portes des maisons sont ornées de fleurs et on dessine, avec du fumier de bœuf, des croix sur les portes. Cette dernière coutume nous rappelle une coutume analogue de l'antiquité qui avait lieu pendant les Anthestéria (Ἀνθεστήρια) en Attique. Les actes relevant du culte des morts des samedi et au dimanche de la Pentecôte sont semblables aux coutumes des autres pays helléniques, comme aussi les croyances relatives aux «jours-mois» (μερομήνια) pendant les premiers six ou douze jours du mois d'août.

L'auteur parle ensuite de la bénédiction des premiers raisins (le 6 août), de l'égorgement des porcs à la veille de la Noël, et d'autres coutumes. Concernant le domaine du culte populaire sont mentionnés: 1) St

Spyridion, protecteur des agriculteurs. 2) St Stylianos, protecteur des enfants qui meurent immédiatement après leur naissance. 3) Le Prophète Élie, le Saint de la pluie. 4) Les Sts Anargyres, comme médecins. Le jour de leur commémoration (1er juillet), au village de Nissi, on sacrifie un animal qu'on cuit et distribue aux habitants, pour protéger les enfants contre les épidémies. 5) St. Modeste, qui est considéré comme le protecteur des animaux contre les maladies, etc.

Le culte antique du serpent comme protecteur de la maison survit aussi dans cette région, comme, d'ailleurs, dans tous les Balkans.

A l'Est du village Promachi, il y a une pierre appelée «Pierre du serpent» où se déroulent des actes superstitieux, par des femmes stériles désireuses d'enfanter.

Parmi les pratiques funéraires, on mentionne la déposition par terre du mort après son décès et l'habitude de placer sur sa bouche une «obole» (une pièce de monnaie) ou de mettre de l'argent dans ses poches.

Ensuite on mentionne des coutumes agricoles de la fin de la moisson. Pour éviter les maladies épidémiques des animaux, on les fait passer par-dessus un feu (feu de bois) récemment allumé. Avant de fonder un nouveau village, on fait labourer par la charrue le terrain choisi, habitude qui remonte à l'antiquité (Plut., Rom. 1).

La croyance panhellénique aux Fées est aussi répandue dans cette région, comme celle concernant les Parques, qui fixent le destin de chacun le troisième jour de sa naissance (voir ci-haut, p. 383-84).

Des légendes recueillies on mentionne:

a) celle d'Alexandre le Grand et de l'eau immortelle; b) celle de la fondation de la petite chapelle de St Georges au nord-est du village St Athanase; c) celle de la peste, se présentant sous l'aspect d'une femme, etc. Cette croyance est témoignée déjà à partir du 3ème siècle de notre ère.

L'auteur finit par remarquer que la vie sociale traditionnelle dans cette région, malgré les influences inévitables, surtout linguistiques, provoquées par son voisinage avec le monde slave pendant la période de l'esclavage de ce pays sous la domination des Turques, présente une grande unité et s'accorde parfaitement avec celle du reste du monde hellénique.

B'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑ ΚΑΤΣΑΝΟΧΩΡΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ

(13 ΙΟΥΛ. · 12 ΑΥΓ. 1961)

ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας δι' αὐτοκινήτου νοτίως τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τῶν βορείων ἀντερεισμάτων τοῦ ὄρους Ξηροβούνι κεῖνται τὰ Κατσανοχώρια¹: Ἀετορράχη², Ἑλληνικὸν (πρῶην Λοζέτσι), Κορῦτιανη, Κωστήτσι, Καλέντζι, Πλέσια³, Πάτερον, Πηγάδια (πρῶην Βαλτσιώρα), Νίστορα καὶ Φορτόσι μὲ πληθυσμὸν ἐκ 2.400 περίπου κατοίκων, προσωνομημένων διὰ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος «Κατσάνοι»⁴.

Εἰς τὰς μικρὰς καὶ ἀνύδρους κατὰ τὸ πλεῖστον κοιλάδας τῆς περιοχῆς, σχηματιζομένας μεταξὺ τῶν βουνῶν, καὶ εἰς τὰς κλιτῦς τῶν ὀρέων καλλιεργοῦνται ὀλίγα δημητριακὰ καὶ κηπευτικὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε διὰ τὴν ἐντοπίαν κατανάλωσιν. Ἡ οἰκονομία τῶν χωρίων τούτων στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν οἰκόσιτον κτηνοτροφίαν, εἰς τὰς ἀποδοχὰς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἐκεῖθεν καταγομένων, καὶ εἰς τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ χρηματικὰ ἐμβάσματα. Πλησιέστερον οἰκονομικὸν κέντρον μετὰ τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται εἰς καθημερινὴν ἐπικοινωνίαν οἱ Κατσάνοι εἶναι τὰ Ἰωάννινα.

¹ Βλ. περιγραφὴν καὶ περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν εἰς Ἴ. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ μελετήματα, τευχ. Δ' Μαλακασιακά, μέρ. Α', Ἀθήναι 1888.

² Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ὀνομάζονται οἱ συνοικισμοὶ Λάζαινα καὶ Κοτόρτσι, ὀλίγον ἀπέχοντες ἀλλήλων.

³ Ἡ ἐπίσημος ὀρθογραφία τῆς λέξεως εἶναι Πλαίσια. Τὸ ἔτυμον τοῦ τοπωνυμίου ἀνάγει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος (Ἠπειρ. Χρον., ἔτ. 9 (1934), σ. 197) εἰς τὴν ρουμανικὴν λέξιν *plex*, ἡ ὁποία, λέγει, σημαίνει τὸν φαλακρόν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου λέγεται ὅτι κατήγετο ἡ οἰκογένεια τοῦ διεθνῶς γνωστοῦ ποιητοῦ Ἰωάννου Παπαδιαμαντοπούλου (*Jean Moréas*). Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Ἀγγ. Παπακώστα, «Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος». Ἐφημ. «Καθημερινή», 21 Ὀκτωβρ. 1962, ἀριθ. φ. 15383, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁴ Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος τῶν «Κατσάνων» καὶ τοῦ τοπωνυμίου «Κατσανοχώρια» βλ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. 2 (1857), σ. 77, *P. Tsilef* ἐν *Bulletin du Musée d' Ethnogr. de Sophia*, 1 (1929), σ. 49, Δ. Ἰ. Γεωργακά, Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν (Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ, τόμ. 12 (1945/46), σ. 124 κ.ἐξ.), Β. Παπαγεωργίου ἐν Ἠπειρ. Ἔστ., ἔτ. 2 (1953), σ. 211 καὶ Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α', μέρ. Α', Ἀθήναι 1957, σ. ξθ'.

Τὰ Κατσανοχώρια, ὡς καὶ τὰ χωρία τοῦ Ζαγορίου, κατὰ παλαιότερους χρόνους, λόγω ἀποδημίας τῶν κατοίκων των, ἀνεπτύχθησαν καὶ προώδευσαν¹ ἑνωρίτερον ἄλλων χωρίων τῆς Ἡπείρου. Οἱ Κατσάνοι ἀπεδήμουν κυρίως χάριν ἐμπορίας εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰς παραθαλασσίους αὐτῆς πόλεις Ἀμφιλοχίαν, Ζαβέρδαν, Βόνιτσαν, Μύτικαν καὶ Ἀστακόν, ὅπου μάλιστα πολλὰ οἰκογένειαι τούτων μονίμως κατώκησαν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Σήμερον εὑρίσκονται εἰς παρακμήν. Τοὺς Κατσάνους, διακρινομένους διὰ τὸ ἐμπορικὸν καὶ ἀποταμιευτικὸν των πνεῦμα, οἱ κάτοικοι τῆς λοιπῆς Ἡπείρου ἀποκαλοῦν σκωπτικῶς «Ἑβραίους». Διὰ δὲ τὴν πνευματικὴν των εὐστροφίαν λέγουν τὴν εὐτράπελον παροιμίαν: «Οἱ Κατσάνοι ἐγέλασαν τὸν διάβολο καὶ τὸν ἔβαλαν στὸ κολοκύθι»².

² Ἐκ τῶν Κατσανοχωρίων τὰ πολυανθρωπότερα νῦν εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν (πρῶην Λοζέτσι) καὶ τὸ Καλέντζι.

Ἡ μέχρι τοῦδε γνωστὴ ἐκ Κατσανοχωρίων ἀπὸ δημοσιεύματα ἢ χειρόγραφα λαογραφικὴ ὕλη συνίστατο: α) εἰς μελέτας τοῦ Κ. Δ. Στεργιοπούλου καὶ τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, ἀφορώσας εἰς τὴν μαντικὴν καὶ τὰ ἠπειρωτικὰ τοπωνύμια, καὶ β) εἰς χειρογράφους τινὰς συλλογὰς ἀποκειμένας εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν³.

¹ Ἐπὶ τουρκοκρατίας ὅλα τὰ Κατσανοχώρια εἶχον σχολεῖα ὑπὸ κληροδοτημάτων κυρίως συντηρούμενα. Βλ. πλείονα ἐν Ἰ. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄν.

² Βλ. Χρ. Ἰ. Σούλην, ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τ. 14 (1930), σ. 131.

³ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Κ. Δ. Στεργιόπουλος, Ἡπειρωτικαὶ μαντεῖαι, Ἡπειρ. Χρον., ἔτ. 7 (1932), σ. 173-212. [Ἐνταῦθα δημοσιεύονται σποράδην καὶ μαντικαὶ τινες συνήθειαι ἐκ τοῦ χωρίου Πάτερον].

2. Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων. Ἐνθ' ἄν., ἔτ. 8 (1933), σ. 99-140. [Ἐν σελ. 99, 100, 102-104, 104-106, 111-118, 129, 129-131, 131-136 γίνεται λόγος περὶ τῶν τοπωνυμίων Ἀετορράχη, Καλέντζι, Κορούτιανη, Κωστήτσι, Πηγάδια, Πλέσια καὶ Φορτόσι].

3. Κ. Δ. Μέρτζιος, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξενικῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων. Ἐνθ' ἄν., ἔτ. 9 (1934), σ. 182-203. [Ἐν σελ. 189, 191, 192-194, 197, 197-198, 198-199 ἐξετάζονται τὰ τοπωνύμια Ἀετορράχη, Κορούτιανη, Κωστήτσι, Πηγάδια, Πλέσια, Φορτόσι].

4. Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (ἐφεξῆς Λ.Α.) ἀρ. 1422 (Συλλ. Μαρίας Λιουδάκη παρὰ Ἡπειρωτίδων γυναικῶν ἐγκατεστημένων ἐν Ἀθήναις, 1940, σχ. 8ον, σελ. 400). Ἐν σελ. 152-400 περιλαμβάνεται λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Λοζετσίου (νῦν Ἑλληνικοῦ), καταγραφεῖσα ἀπὸ στόματος τῶν ἀδελφῶν Ἑλένης Γκρέστα, ἐτῶν 52, καὶ Παρασκευῆς Παπᾶ, ἐτῶν 49. [Ἡ ὕλη αὕτη περιέχει ᾄσματα 123, παιδικὰ ᾄσματα 13, αἰνίγματα 7, παροιμίας 46, ἀράς 18, εὐχὰς 8, παιδιὰς 9 καὶ ποικίλας εἰδήσεις περὶ παιδίου, γάμου, τελευτῆς, λαϊκοῦ δικαίου, δημῶδους ἱατρικῆς, μαντικῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας].

5. Λ.Α. ἀρ. 1432 (Συλλ. Μαρίας Λιουδάκη παρὰ Ἡπειρωτίδων γυναικῶν, ἐγκατεστημένων

Παρά τὸν σχετικὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐν λόγω ὕλης ἐκρίθη σκόπιμος ἢ ὀλοκλήρωσις — κατὰ τὸ δυνατόν — τῆς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην λαογραφικῆς ἐρεῦνης. Πρὸς τοῦτο ἐνηργήθη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατ' ἐντολήν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθ. ἀποφ. 42391/10.6.61) μηνιαία ἀποστολή, ἧτις καὶ ἐπραγματοποιήθη δι' ἐμοῦ ἀπὸ τῆς 13 Ἰουλίου - 12 Αὐγούστου. Κέντρα τῆς λαογραφικῆς ἐργασίας ταύτης ὑπῆρξαν κυρίως τὰ χωρία Καλέντζι, Πλέσια, Κορύτιανη καὶ Ἑλληνικὸν (πρῶην Λοζέτσι).

Συνελέχθη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἧτις κατεγράφη εἰς 512 σελίδας, σχήματος 8ου μεγάλου, καὶ κατετέθη ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὔξ. ἀριθ. 2382¹.

ἐν Ἀθήναις, 1940, σχ. 8ον, σελ. 400). [Παρά τῶν ἰδίων ὡς ἄνω γυναικῶν ἢ συλλογεὺς κατέγραψε ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην, ἧτοι ἄσματα 47, παιδικὰ ἄσματα 5, παραμύθια 1, δίστιχα 30, παροιμίας 131, ἀράς 31, εὐχὰς τινάς, ὅρκους καὶ εἰδήσεις σχετικὰς πρὸς τὸν γάμον, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὴν μαγείαν, τὸν γεωργικὸν βίον, τὴν μετεωρολογίαν, τὴν τελευτήν καὶ περὶ οἴκου καὶ τροφῶν].

6. Λ.Α. ἀρ. 1828 (Συλλ. Β. Κανδύλη, Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τῆς Κοινότητος «Ἑλληνικὸν Ἰωαννίνων», 1953, σχ. 8ον, σελ. 20). [Σύντομοι εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὰς μαγικὰς καὶ δεισδαίμονας συνηθείας, τὴν μαντικὴν, τὸν γάμον καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν].

7. Λ.Α. ἀρ. 1830 (Ἡλία Κολιογιάννη, Τραγούδια τοῦ Πάσχα καὶ παροιμίας ἐν Καλεντζίφ Ἰωαννίνων, 1953, σχ. 4ον, σελ. 41). [Ἄσματα 27, παροιμίας 146].

8. Λ.Α. ἀρ. 1837 (Ἀριστ. Ζήση, Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς περιοχῆς Κατσανοχωρίων Ἰωαννίνων, 1953, σχ. 8ον, σελ. 18). [Εἰδήσεις ἐκ τοῦ χωρίου Φορτόσι περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, γάμου καὶ τελευτῆς].

9. Λ.Α. ἀρ. 1909 (Κ. Φράγγου, Λαογραφικαὶ σημειώσεις ἐκ τοῦ χωρίου Νίστορα, 1953, σχ. 4ον, σελ. 77). [Περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, γεννήσεως, γάμου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισδαίμωνων συνηθειῶν, μαντικῆς, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, δημόδους ἰατρικῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας].

10. Λ.Α. ἀρ. 1913 (Κωνσταντίνου Κατσάρη, Λαογραφικαὶ σημειώσεις ἐκ Καλεντζίου Ἰωαννίνων, 1953, σχ. 4ον, σελ. 92). [Ζητήματα κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισδαίμωνων συνηθειῶν, μαντικῆς, δημόδους ἰατρικῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας].

11. Λ.Α. ἀρ. 2315 (Κ. Φίλιου, «Τὸ Καλέντζι». Λαογραφικὴ μελέτη, 1959, σχ. 4ον, σελ. 240). [Ἄσματα 192 καὶ εἰδήσεις λαϊκῆς λατρείας, παιδίου, κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ τελευτῆς].

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ἡ «Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου» ἐκ τῶν χωρίων Ἀετορράχης καὶ Φορτοσίου, ἀποσταλεῖσα ὑπὸ Χ. Χριστογιώργου εἰς διαγωνισμὸν συλλογῆς λαογραφικῆς ὕλης (εἰς μνήμην Γ. Ἀναγνωστοπούλου), προκηρυχθέντα ὑπὸ τῶν «Ἡπειρωτ. Χρονικῶν». Τὴν συλλογὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδον, κρίνει ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης εἰς τὰ «Ἡπειρ. Χρονικά», ἔτ. 12 (1937), σ. 306.

¹ Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης συνέβαλεν ὁ ἐκ Καλεντζίου δημοδιδάσκαλος κ. Κ. Φίλιος, τὸν ὁποῖον θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει: ἄσματα 163, παιδικὰ ἄσματα 17, παραδόσεις 38, παραμύθια καὶ εὐτραπέλους διηγήσεις 16, αἰνίγματα 66, παροιμίας 149, καθαρογλωσσήματα 3, περιπαίγματα χωρίων 2, ἐπωδὰς 2, ἄρὰς 11, παιδιὰς 8 καὶ εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὴν λαϊκὴν οἰκίαν, τὴν ἐνδυμασίαν, τὰς τροφὰς, τοὺς βίους, τὴν κοινωνικὴν ὄργάνωσιν, τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν ἀστρολογίαν, τὴν μετεωρολογίαν, τὴν δημώδη ἱατρικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν. Πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ἠχογράφησις διὰ τοῦ μαγνητοφώνου τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῆς μουσικῆς 66 ἄσματων ἐπὶ 4 ταινιῶν.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπῆσεως τῆς συλλεχθείσης ὕλης ταύτης εἰς τὸν κατὰ παράδοσιν ἐνταῦθα λαϊκὸν πολιτισμὸν, παρὰ τὰ κοινὰ στοιχεῖα τοῦ μὲ τὸν λαϊκὸν βίον τῶν λοιπῶν ἠπειρωτικῶν περιοχῶν, παρατηρεῖ τις ἔτι καὶ μορφὰς αὐτοῦ τοπικὰς, συνδεομένας μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου καὶ τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ βίου.

Ἐκ τῶν συλλεχθέντων ἄσματων σημαντικὸς σχετικῶς ἀριθμὸς εἶναι τὰ ἀκριτικά, ὡς π.χ. τὰ ἄσματα: «τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου καταποθέντων ὑπὸ στοιχειοῦ», «ὁ Διγενὴς ἀκάλεστος στὸ γάμο», «τῆς ἀντρειωμένης λυγερῆς», «τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου» κ.ἄ. Ταῦτα ἄδονται ὁμοφωνικῶς καὶ χορεύονται εἰσέτι ὑπὸ τῶν Κατσάνων κυρίως κατὰ τὴν τριήμερον ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὸ μεσοχώρι ἢ εἰς τὸν περίβολον τῶν ἐκκλησιῶν τῶν χωρίων. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ταῦτα γνωρίζουν καὶ ἄδουν οὐ μόνον οἱ ἠλικιωμένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι τὴν ἡλικίαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Ἐκ τῶν παραλογῶν εἰς ὅλα τὰ Κατσανοχώρια εἶναι λίαν διαδεδομέναί αἱ ἐξῆς: «τοῦ Μαυριανοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς του», «τῆς συζύγου βοσκοῦ», «τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας», «τῆς μητρὸς φονίσεως», «τῶν ἀγαπημένων ἀδελφῶν καὶ τῆς ἀπίστου συζύγου», «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ» κ.ἄ. Τὰ ἄσματα ταῦτα ἄδονται, ὡς καὶ τὰ ἀκριτικά, ὁμοφωνικῶς ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τὸν «σκάλον» (σκάλισμα τοῦ ἀραβοσίτου) καὶ τὰ «νυχτέρια», ὅποτε γίνεται τὸ ξεφύλλισμα τούτου ὁμαδικῶς εἰς τὰς οἰκίας τῶν χωρίων.

Τοπικὸν χρῶμα ἔχουν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, τὰ ἀγυρτικὰ ἄσματα «τοῦ Λαζάρου». Ταῦτα ἄδονται ὑπὸ ὁμάδων παίδων περιερχομένων τὰς οἰκίας κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Ἁγίου Λαζάρου καὶ κροτούντων κώδωνας. Συμφώνως πρὸς τὸ ἔθιμον οὗτοι λαμβάνουν ὡς ἀμοιβὴν αὐγά, ξηρούς καρπούς καὶ ἄλλα «καλούδια»¹.

¹ Τὸ ἀνάλογον ἔθιμον εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἡπείρου βλ. εἰς τὰ δημοσιεύματα: Κ. Διαμάντη, Τα τραγούδια τοῦ Λαζάρου στὴ Νησίστα τῶν Τζουμέρκων, Αἰξωνή, ἔτ. Α'-Β' (1950/51), σ. 137-143, Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία τῆς πρῶν ἑπαρ-

Τὰ τυποποιημένα μοιρολόγια ἔνταῦθα εἶναι ὀλιγώτερα ἐν συγκρίσει π.χ. πρὸς τὰ πολυάριθμα τῶν Πραμάντων¹ καὶ τῶν Χουλιαροχωρίων, ἀλλὰ δὲν ὑστεροῦν εἰς ποιητικὸν κάλλος ἐκείνων.

Ἰδια τοπικὰ χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ τις εἰς τὸν χορὸν καὶ τὸ ᾄσμα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Καγκελλάρης», οὗτινος παραθέτω τὴν μουσικὴν καὶ τὸ κείμενον κατὰ τὰς παραλλαγὰς ἐκ Καλεντζίου καὶ Ἑλληνικοῦ² μὲ μουσικὴν καταγραφὴν τοῦ κ. Σπ. Περιστερή.

Α'. (Καλεντζίου)

~ 126-128 (1)

ΕΝΑΣ Τέ. τοια ν-ώ - - ὡχ. τέ. τοια ν-ώ - -

τέ. τοια ν'ώ - ραῆ - ταν ἐ - ψές, ΟΜΑΣ τέ. τοια ν-ώ - ω-ι -

τέ. τοια ν-ώ - ωι - τέ. τοια ν-ώ - ραῆ - ταν ἐ - ψές,

ΕΝΑΣ τέ. τοια ν-ώ - - - ραῆ - ταν ἐ - ψές, ———

τέ. τοια καὶ — πα - ρα. προ. ψές, ΟΜΑΣ τέ. τοια ν-ώ - ραῆ -

ταν ἐ ψές ——— τέ. τοια καὶ πα - ρα. προ. ψές.

Τον

χίας Μαλακασίου τῆς Ἠπείρου, Ἐπετηρ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958/59), σ. 317, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

¹ Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἔνθ' ἄν., σ. 316-317. Βλ. καὶ Ν. Κοσμᾶ, Τὰ μοιρολόγια τῶν Πραμάντων, Ἑλληνικά, τ. 17 (1962), σ. 262-273 (=Λαογρ., τόμ. 19 (1960/61), σ. 366-378).

² Βλ. Α. Α. (Ε.Μ.Σ.) ἀρ. ταιν. 398Α1 (Καλέντζι), ἀρ. ταιν. 401Α4 (Ἑλληνικόν).

Β'. ('Ελληνικού)

ΟΜΑΔ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Τέ. τοια ὦ - - - - - τέ. τοια
 ὦ - - - - - τέ. τοια ὦ - - - - - ραῆ - - - - - ταν ἔ - - - - - ψές,
 ΟΜΑΔ ΑΝΔΡΩΝ Τέ. τοια ὦ - - - - - τέ. τοια ὦ - - - - -
 Τέ. τοια ὦ - - - - - ραῆ - - - - - ταν ἔ - - - - - ψές, τέ. τοια ὦ - - - - - ραῆ -
 ταν ἔ - - - - - ψές - - - - -, τέ. τοια καὶ πα - - - - - ρα. προ. ψές,
 ΑΝΔΡΕΣ Τέ. τοια ὦ - - - - - ραῆ - - - - - ταν ἔ - - - - - ψές, - - - - -
 Τέ. τοια καὶ πα - - - - - ρα. προ. - - - - - ψές.

Τέτοιαν ὦρα ἦταν ἔψες,
 τέτοια καὶ παραπροψές,
 στὸ χορό, πὺν χόρευαν
 ὄλ' ἀγόρια καὶ ξανθά,
 5 ν-ὄλ' ἀγόρια καὶ ξανθά
 καὶ κορίτσ' ἀπάρθυνα.
 Μέσ' στὴ μέση στὸ χορὸ
 κάθονταν χρυσὸς αἰτὸς (δὶς)
 καὶ τροχάει τὰ νύχια του,
 10 τὰ νυχοποδαράκια του.
 Στὸ χορὸ, πὺν χόρευαν

ὄλ' ἀγόρες καὶ ξανθές (δὶς)
 καὶ κορίτσ' ἀπάρθυνα,
 κ' εἶχαν κόκκινες ποδιές,
 15 κόκκινες καὶ παρδαλές,
 μία δὲν εἶχε ποδιά,
 δὲν τὴν πιάνουν στὸ χορὸ. (δὶς)
 φεύγ', πάει στὸ σπίτι της. (δὶς)
 Πέρασεπραματευτής, (τρὶς)
 20 πῆρε καὶ αὐτὴ ποδιά.
 στὸ χορὸ κατέβηκε, (δὶς)
 στὸ καγκέλλι πιάστηκε. (δὶς)

Σὰν τὴν εἶδ' ὁ βόβοντας,
θερμασιῆς τὸν ἔπιασαν, (τρὶς)
25 ζάλες τὸν ἐκούνησαν.
—Ποῦ εἶστε, παλληκάρια μου; (δὶς)
Γλήγορα γλυκὸ κρασί
καὶ μονοδοσὰ ρακή,
νὰ κεράσω τὸ χορό,
30 ὄλους ἀπὸ δυὸ ἔπο δυὸ
καὶ τὴν κόρη π' ἀγαπῶ.
Καγκελλάρη τοῦ χοροῦ,

σύ, ποὺ σέρνεις τὸ χορό, (δὶς)
κάνε κύκλες τὸ χορό, (δὶς)
35 κάνε διπλοκάγκελλα, (δὶς)
διπλοκαγκελλίσματα.
Καγκελλάρη τοῦ χοροῦ,
σύ, ποὺ σέρνεις τὸ χορό, (δὶς)
σὰν κλωνὶ βασιλικό, (δὶς)
40 τραύα, σάσε τὸ χορό, (δὶς)
εἶμαι ξένος καὶ θὰ ἰδῶ
καὶ θὰ πάω νὰ ἔμολογῶ κτλ.¹

Τὸ πολύστιχον τοῦτο ᾄσμα ᾄδεται ὁμοφωνικῶς καὶ χορεύεται «στὰ δύο» τὴν Τρίτην τῆς Λαμπρῆς. «Πιανόμεστε σ' αὐτὸν τὸ χορὸ γιὰ νὰ εἴμεστε καὶ τὸν ἄλλο χρόνον. Τό ἔχομε γιὰ καλὸ» μοῦ ἔλεγαν. «Φέρνομε, ζώνομε μὲ τὸ χορὸ τὴν ἐκ-

Εἰκ. 1. Ὁ χορὸς «Καγκελλάρης» ἐν Καλεντζίῳ κατὰ τὸ Πάσχα.

κλησία κ' ἔπειτα στὸ προαύλιο κάνομε τὰ καγκελλία ἢ κύκλες». Ὁ «καγκελλάρης» ἐπιχωριάζει καὶ εἰς τοὺς Χουλιαράδες, τὸ Μιχαλίτσι, τὰ Πράμαντα καὶ ἄλλα ὄρεινὰ χωρία τῆς Ἡπείρου, ἰδίᾳ τῆς περιοχῆς τῶν Τζουμέρκων².

¹ Βλ. Λ.Α. ἀριθ. 2382, σ. 415-418. Πρβλ. καὶ ἄλλην παραλλαγὴν, αὐτόθι, σ. 195-197. Ἡ παραλλαγή ἐξ Ἑλληνικοῦ, σ. 509-510.

² Βλ. Κ. Διαμάντη, Τὸ πανηγύρι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς στὰ Τζουμέρκα μὲ τὸ χορὸ «καγγελάρι», Αἰξωνή, τόμ. Γ' (1953), σ. 63-71. Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 318: Βλ. καὶ Λ.Α. ἀριθ. 2375, σ. 1-24. (Συλλ. Γ. Κολιοῦ, Παπαδάτες Πρεβέζης, 1960).

Ἐκ τῶν λαϊκῶν διηγήσεων ἰδιαιτέραν διάδοσιν παρατηρεῖ τις εἰς τὰς παραδόσεις, τὰς ἀναφερομένας εἰς «στοιχειωμένους τόπους», εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ «βγαίνουν ἡσκιώματα», εἰς τὸν «οἰκουρὸν ὄφιν», εἰς «τὶς Καλότυχες» (Νεραίδες), τοὺς «θησαυρούς», τὸν «Διάβολον» καὶ τοὺς «Ἁγίους». Χαρακτηριστικαὶ τῆς τελευταίας κατηγορίας εἶναι αἱ περὶ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου καὶ τῆς Ἁγίας Μαύρας.

Ἐν τῇ «Ἁγία Χριστόφορος» «*γυρίζ' μὲ τὸ χαλάζ' στὸν κόρφο. Ἄν δουλέψουμε τὴν ἡμέρα τ', θὰ μᾶς πνίξη μὲ τὸ χαλάζ'*»¹.

Τῆς Ἁγίας Μαύρας (8 Ὀκτωβρίου) «*δὲν κάνομε χωράφ', γιὰ πειστούμε, ὅτι θὰ πάθουμε ζημιὰ. Ἐνας πήγαινε γιὰ χωράφ' τὴν Ἁγιομαύρα μὲ δυὸ μαῦρα βόιδα καὶ τοῦ εἶπε ὁ ἄλλος: τί, κάνεις χωράφ' σήμερον τὴν Ἀιμαύρα; Καὶ τοῦ εἶπε: — Ἐχω κ' ἐγὼ μαῦρα βόιδα καὶ ψόφ' σαν ἀμέσως τὰ βόιδα καὶ τὰ δυὸ κ' ἔμ' νε μὲ τὴ β' κέντρα στὸ χέρ'*»².

Ἀπὸ τὰς καταγραφείσας ἐκτενεστέρας λαϊκὰς διηγήσεις «ὁ ἐγγυητής» (σελ. 219-221 τοῦ χ)φ. μου) σχετίζεται πλήρως πρὸς ἀνάλογον διήγησιν ἀπαντῶσαν ἐν τῷ «Βιβλίῳ Ἱστορικῶν» τοῦ Δωροθέου³.

Ἐμμομένη εἰς τὰς πατροπαραδότους συνηθείας, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας παρατηρεῖ τις εἰς ὅλα τὰ Κατσανοχώρια παρὰ τὴν συχνὴν αὐτῶν ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ ἄλλα ἀστικά κέντρα τῆς Ἑλλάδος. Φορεῖς τῆς παραδόσεως εἶναι κυρίως αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι σπανιώτατα ξενιτεύονται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄνδρας. Οὕτω π.χ. πρὸς θεραπείαν διαφόρων νόσων μέγιστη εἶναι ἐνταῦθα ἡ χρῆσις «μαντζουνιῶν», ἧτοι πρακτικῶν φαρμακευτικῶν συσκευασμάτων, διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται ποικίλα βότανα, ὡς τὸ μητροχόρτ' (πρὸς θεραπείαν τῆς μήτρας), σιρκοχόρτ' (ἄρσενικοβότανο, διὰ τὴν γέννησιν ἀρρένων τέκνων), νευροχόρτ', κοκκαλοχόρτ', σκορπίδ', στεροχοχόρτ' (διὰ τὴν πρόκλησιν στειρώσεως), σουφροχοχόρτ', γαλοχοχόρτ', σπληνοχοχόρτ', ἡμερη θρούμπη, γυόσμα, φιδοχοχόρτ', λιλίτσες, ἀλίσφακο, ἀγριορίγανη κ.ἄ.

Ὅταν «σκαλίζ' ν» αἱ γυναῖκες «στὸ χωράφ'», ἀντὶ γιὰ «καλημέρα», ὁ διαβάτ' σὺν περναεὶ λέει: «καλῶς τὰ πολεμᾶς».

Ἐκ τῶν δεισιδαιμόνων συνηθειῶν τῶν σχετικῶν μὲ τὴν γέννησιν θεωρῶ σκόπιμον ν' ἀναφέρω τὴν ἐξῆς: «*Ἐπειδή, ὡς λέγουν, οἱ Καλότυχες βλάπτουν τὰ μικρὰ καὶ τὴν λεχῶνα*», διὰ τοῦτο «*βάζουν ἀπάνω τοὺς θυμιάμα, ἀλάτι καὶ τραγόμαλλο*

¹ Λ. Α. ἀρ. 2382, σ. 269 (Συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Κατσανοχώρια, 1961).

² Ἐνθ' ἀν.

³ Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐν Λαογρ., τόμ. 19 (1960/61), σ. 17-19, 49-50.

κ' ἕνα παλιοτσάρ'χο στή φωτιά νά μυρίζ'. "Ἐτσι δὲν πλησιάζουν οἱ Καλότυχες». Ἐκ δὲ τῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι «ἡ μπερμπερίτσα» (περπερούνα), γινομένη κατὰ τὴν 29ὴν Ἰουνίου πρὸς πρόκλησιν βροχῆς: «Στις 29 Ἰουνίου ὄλα τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ μαζεύονται ἄνωρις καὶ κόβουνε γκούπερα ἢ χελιδόνες (φυτὸν ἀναρριχώμενον μὲ ἄσπρα λουλούδια) καὶ μ' αὐτὸ μπουμπουλώνουν (τυλίγουν) ἕνα π'δὶ καὶ στοὺς ὤμους του καὶ στὸ κεφάλ' στήνουν τρεῖς ρόκες ἀπὸ καλαμπόκι καὶ τὸ λέγουν μπερμπερίτσα. Πηγαίνουν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ τραγουδοῦν τὸ τραγούδ':

Μπερμπερίτσα περπατεῖ,
τὸ Θεὸ παρακαλεῖ,
γιὰ νὰ βρέξη μιὰ βροχή,
μιὰ βροχὴ βασιλική,
5 γιὰ νὰ γίνουν τὰ σιτάρια,
τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια,
τοῦ Θεοῦ τὰ παρασπόρια.
Κύριε ἐλέησον (τρὶς).

Ἡ νοικοκυρὰ βγαίνει στὴν πόρτα μ' ἕνα τσ'κάλι νερὸ (μαστραπὰ) καὶ ρεντίζει τὴν μπερμπερίτσα. Πολλὲς νοικοκυρὲς γιὰ νὰ γελάσουν ρίχνουν πολὺ νερὸ, ὅλο τὸ τσ'κάλι μὲ τὸ νερὸ κὶ δίν'ν στα π'διά λίγο βούτ'ρο, λίγ' αὐγά, τυρὶ πρέντζα (αὐτὸ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ βράσιμο τοῦ βαρεμένου ξυνοῦ γάλατος), γκίτζα (ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ βρασμένο τυρόγαλο). "Ἐτσι τὰ πιδιὰ μαζεύουν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ πηγαίνουν σ' ἕναν παχιὸ ἥσκιο, τὰ τηγανίζουν καὶ τρώγουν. Πολλὲς φορὲς μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία νέοι τοὺς περιμένουν σὲ ἀπόκεντρα μέρη καὶ τοὺς τὰ παίρνουν. "Ἐν τύχη νὰ βρέξη τὴν ἡμέρ' αὐτή, ἢ χαρὰ τῶν παιδιῶν εἶναι μεγάλη»¹. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον τείνει νὰ ἐκλείψη.

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων σημειωτέα τὰ ἑξῆς:

1) Κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καίουν εἰς τὴν ἐστίαν ἴδιον ξύλον, λεγόμενον «Κέδρο». Αὐτὸ «τὸ βάζομε στή φωτιά γιὰ νὰ μυρίσ' ὁ τόπος καὶ λέμε ὅτι σ' αὐτὸ κρύφ'κε ὁ Χριστὸς καὶ τὸν φύλαξι. Τὸν κέδρο τὸν φέρομε ἀπὸ τὸ λόγγο. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια.... παίρνομε ἕνα κλωναράκι ἀπὸ τὸν κέδρο, τὸ στολίζομε μὲ βαμπάκι, κεράκια κὶ ἄλλα διάφορα παιγνιδάκια νὰ liaγκρίζουν (λάμπουν) τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων. Αὐτὸ θέλαμαν νὰ τό ἴχωμε σαράντα μέρες. Τὸ ἴχαμαν γιὰ καλὸ τῆς χρονιάς. Μετὰ τὶς σαράντα μέρες τὸ βάναμαν στή φωτιά».²

¹ Λ. Α. ἀρ. 2382, σ. 36-37. Βλ. ἀνάλογα ἐν Μακεδονίᾳ εἰς τὴν μελέτην τῶν G. Eckert καὶ P. E. Formozis, Regenzauber in Mazedonien, Thessaloniki 1943.

² Λ. Α. ἀρ. 2382, σ. 53.

2) «Τὸ Σάββατο τῆς πρώτης ἀποκριᾶς οἱ τσομπαναραῖοι μοιράζουν γάλα. Ἔρχονται ὅλο τὸ χωριὸ σύγνεφο καὶ τὸ Σάββατο τῆς δεύτερης ἀποκριᾶς καὶ τοὺς δίν'ν γάλα»¹.

3) Κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν ἀπόκρεων εἰς τὸ μεσοχώρι ἢ τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου γίνεται χορὸς μετημφιεσμένων «στὰ τρία» πέριξ πυρᾶς, λεγομένης «δέπο»².

4) Κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων «οἱ νύφες θὰ πᾶν' νὰ φέρουν βάρια καὶ θὰ τς βαροῦν ὁ κόσμος σ'ν ἐκκλησ'ά, μόλις ἀπολάη, καὶ θὰ φχειοῦνται»³.

5) Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου «καὶ τοῦ Ἁντριῶς» (Ἁγίου Ἀνδρέου) «βράζομε καλαμπόκι, σ'τάρ, φασόλια, ρεβίθια, κουκκιά τό'χομε γιὰ καλὸ καὶ τὰ λέμε «μπόλια»⁴.

Εἰκ. 2. Πομπὴ τοῦ γάμου μετὰ τὸ «μπαῖράκι».

Καὶ τὰ γαμήλια ἔθιμα παρουσιάζουσι ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παλαιότητα των, ἰδίᾳ τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ γάμου, τὴν πομπὴν πρὸς τὴν

¹ Λ. Α. χφ. ἀρ., 2382, σ. 265.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 325 καὶ 390.

³ Ἐνθ' ἀν., σ. 391. Βλ. καὶ Κ. Δ. Κρυστάλλην, ἐν Ἑβδομάδι, ἔτ. 1891, φ. 17, σ. 5. Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἐν Λαογρ., τόμ. 6 (1917/18), σ. 237.

⁴ Λ. Α. ἀρ. 2382, σ. 406. Πρὸβλ. περὶ τούτων Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1957, σ. 30, 32, 40, 41, 42, 66, 77.

ἐκκλησίαν (εἰκ. 2), τὴν ὑποδοχὴν τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ τὰ κατὰ διαφόρους στιγμὰς ἄδόμενα γαμήλια ἄσματα.

Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ βίου τοῦ λαοῦ τοπικῆς ἰδιομορφίας εἶναι ἡ λαϊκὴ κατοικία καὶ ἡ ἐνδυμασία.

Περιορίζομαι ἐνταῦθα μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς αὐλόπορτας τῆς οἰκίας τῶν Κατσανοχωρίων (εἰκ. 3): Αὕτη ἀπετέλει ἰδιαίτερον ἐξάρτημα τοῦ περιβάλλοντος τὸ σπίτι μανδροτοίχου τῆς αὐλῆς, ὑψηλοτέρα τούτου, καὶ ἐσκεπάζετο ὑπὸ λιθίνων πλακῶν φαιοῦ χρώματος. Ἐξακολουθεῖ καὶ τώρα νὰ κτίζεται, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰς μετὰ τὸ 1950 ἀνοικοδομηθείσας οἰκίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον πυρποληθῆ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον. Αὐλόπορτα εἶναι ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα διὰ τοῦ ὁποίου εἰσερχόμεθα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας. Ἡ θύρα εἶναι ξυλίνη, δίφυλλη, καὶ προστατεύεται ἔσωθεν (κάθε φύλλο της) ἀπὸ ἐγκαρσίως τοποθετημένα πρὸς στήριξιν τῶν σανίδων σίδερα.

Εἰκ. 3. «Ὀξώπορτα» τῆς οἰκίας Λογοθέτη ἐν Καλεντζίῳ μὲ χρονολογίαν 1797.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν αὐλόπορταν συναντῶμεν δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὴν ἀχυρῶνα καὶ τὸν στάβλον τῶν ζῴων (προβάτων, αἰγῶν, ἀγελάδων, ὄνων, ἵππων). Αὕτη κλείει ἔσωθεν μὲ τὴν «σιδερένια κλειδωνιά» καὶ τὴν ξυλίνην «ἀμπάραν». Τὸ κλειδί εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο. Ὁ στάβλος καὶ ἡ ἀχυρῶνα ἀποτελοῦν δύο μεγάλα δωμάτια ἑκατέρωθεν, ὡς εἶπομεν, τῆς «Ὀξώπορτας», ὡς συνηθέστερον ὀνομάζεται ἡ αὐλόπορτα ὑπὸ τῶν Κατσάνων.

Ὁ λαϊκὸς βίος ἐνταῦθα εἰς τὰ γενικά του χαρακτηριστικὰ διατηρεῖ τὴν παράδοσιν χωρὶς βεβαίως νὰ παραμένῃ ἀμετάβλητος. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν τοῦ τόπου ἐπιφέρει ἀναποφεύκτως τὴν μεταβολὴν τῶν λαογραφικῶν φαινομένων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν νέων στοιχείων εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμόν. Οὕτω παρὰ τὰ παλαιὰ δημῶδη ἄσματα ἀκούονται καὶ νεώτερα, ἄδόμενα ὑπὸ νέων καὶ νεανίδων, τὰ ὁποῖα εἰσήχθησαν ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ διὰ τοῦ ραδιοφώνου.

Εἰς τὴν λαϊκὴν ἐνδυμασίαν παρατήρησα ὅτι οἱ νεώτεροι ἀποφεύγουν «τὶς παλιὲς φορεσιές». Ἐπίσης αἱ περισσότεραι τῶν οἰκιῶν τῶν Κατσανοχωρίων, πυρποληθεῖσαι καὶ κατερειπωθεῖσαι, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἀνοικοδομήθησαν ὑπὸ τοῦ Κράτους, μετέβαλον δὲ κατὰ πολὺ τὴν παλαιὰν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν μορφήν. Οὕτω δὲν κτίζεται πλέον τὸ μπρούσι (προστῶν) καὶ ἥλλαξε γενικώτερον καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις αὐτῶν μετὰ τῆς περιβαλλούσης τὴν οἰκίαν αὐλῆς.

Ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων ὁσημέραι προσαρμόζεται πρὸς τὰς νέας μορφὰς τοῦ ἔξωθεν εἰσαγομένου πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὁ ρυθμὸς τῶν νέων προσανατολισμῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους τόπους, ἰδίᾳ τοῦ νησιωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι βραδύτερος. Τὸ πνεῦμα τῶν Κατσάνων διακρίνεται διὰ τὴν συντηρητικότητά του ἀντιδρῶν κάπως εἰς τοὺς νεωτερισμούς. Παρὰ τοῦτο ἡ μεταβολή, ἔστω καὶ βραδέως, συντελεῖται, νέα δὲ στοιχεῖα διαδέχονται τὰς παλαιότερας μορφὰς τοῦ βίου.

R É S U M É

Mission folklorique en Épire, région de «Katsanochoria» (13 juillet – 12 août 1961)

par Démètre B. Oeconomidès.

L'auteur expose les résultats de sa mission, concernant l'étude du folklore de la région épirote dite «Katsanochoria», notamment des villages Hellinikon, Korytiani, Kalentzi, Plessia, etc.

Dans une brève introduction, il traite de la situation géographique, de l'état économique et de l'étymologie du nom de cette région. Ensuite il examine le matériel folklorique; à savoir des chansons «acritiques», qui célèbrent les exploits de héros byzantins, des ballades et la chanson et danse caractéristiques, connu sous le nom «Kanghellaris». Il s'occupe également des traditions populaires, pratiqués par les habitants de la région, relatives aux lieux hantés, aux trésors et aux Saints. Enfin il mentionne les mœurs et coutumes concernant la religion populaire, la naissance de l'enfant, le mariage, l'habitation et les costumes.

Γ.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΞΑΝΘΗΣ ΔΥΤ. ΘΡΑΚΗΣ
ΑΠΟ 22 ΙΟΥΛΙΟΥ — 21 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1961
ΥΠΟ ΣΤΕΦΑΝΟΥ Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 42391/10 Ἰουνίου 1961 ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετέβην ἐπὶ ἓνα μῆνα, ἀπὸ 22 Ἰουλίου — 21 Αὐγούστου 1961, εἰς τὴν περιοχὴν Ξάνθης πρὸς συγκέντρωσιν ἐκεῖθεν πληροφοριῶν περὶ τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἴνα ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς διὰ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἐκπληρωθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν καλύτερον, ἐπεσκεψθῆν καὶ εἰργάσθην μόνον εἰς τέσσαρα χωρία, ἧτοι τὰ Ἄβδηρα, Μάνδραν, Κιμμέρια καὶ Κυψέλην, κείμενα ἐν τῷ κεντρικῷ καὶ νοτίῳ τμήματι τοῦ νομοῦ Ξάνθης ἐν μέσῳ εὐρειῶν καὶ εὐφόρων πεδιάδων¹.

Εἰς τὰ Ἄβδηρα (παλαιότερον ὠνομάζετο Μπουλούστρα)², πρῶτον στα-

¹ Λαογραφικὴν καὶ μουσικὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν περιφέρειαν Ξάνθης εἶχον πραγματοποιήσει κατὰ Σεπτ. - Ὀκτώβριον τοῦ 1955 οἱ συντάκται τοῦ Λ. Α. Δημ. Πετρόπουλος καὶ Σπ. Περιστέρης. Ἡ ἀποστολὴ ἐκείνη εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐξέτασιν εὐρείας περιοχῆς περιλαμβανούσης πολλὰ χωρία. Ὡς ἐκ τούτου τὸ συγκεντρωθὲν ἐξ ἐκάστου τῶν χωρίων ὕλικὸν ὑπῆρξε κατ' ἀνάγκην λίαν περιορισμένον. Τὸ σχηματισθὲν χφον εὗρηται κατατεθειμένον ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2157. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ὕλη περιλαμβάνουσα ποικίλα ἄσματα, ἔθιμα κ.ἄ. καὶ ἐκ τῶν ἐρευνηθέντων ὑπ' ἐμοῦ χωρίων Ἀβδήρων (σ. 110-136 καὶ 138) καὶ Κιμμερίων (σ. 137-151). Ἐπὶ ταινιῶν ἔτι μαγνητοφώνου ἠχογραφήθησαν μελωδίαὶ ἄσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν. Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῶν αὐτῶν χωρίων ἔχει δημοσιευθῆ καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ «Λεύκωμα ἀναμνηστικὸν γιὰ τὰ πεντάχρονα τῆς Φιλοπροόδου Ἐνώσεως Ξάνθης», Ξάνθη 1958, σ. 72-76, 78-79 (ἐξ Ἀβδήρων) καὶ 70-72 (ἐκ Κιμμερίων), ἔνθα καὶ ἱστορικαὶ κ.ἄ. περὶ τῶν χωρίων πληροφορίαι ὡς καὶ ἐν τῷ τοπικῷ περιοδικῷ «Θρακικὰ Χρονικά». Προσθετέον ὅτι νεωστὶ ἀπεστάλη εἰς τὸ Λ. Α. χειρόγραφον ἐξ Ἀβδήρων ὑπὸ Δημ. Ἀ. Δανδαλίδου, περιέχον εἰδήσεις κοινωνικῆς ὀργανώσεως, οἰκογενειακοῦ καὶ κληρονομικοῦ δικαίου, κοινωνικῶν σχέσεων, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸν γάμον καὶ δημόδη ἰατρικὴν, ἅτινα ὁμως κατὰ μέγα μέρος ἔχουν δημοσιευθῆ εἰς τὰ μνημονευθέντα «Θρακ. Χρονικά», τεύχ. 1 (1960), 2 (1961), 3 (1961) καὶ 5 (1962). Τὸ χειρ. εἶναι ἤδη κατατεθειμένον ἐν τῷ Λ. Α. ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2402.

Διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς εἶχε μετ' ἄλλων ἐπισκεψθῆ καὶ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος χωρία ὁ Στίλπ. Κυριακίδης κατὰ τὸ 1920. Οὗτος εἰς μελέτην του ἐξετάζει τὴν περιοχὴν τῆς Δυτ. Θράκης γενικώτατα ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς, συνθέσεως πληθυσμοῦ καὶ γλωσσικῆς. (Ἰδὲ Λεξικ. Ἀρχεῖον, τόμ. 6 (1921), σ. 362-387).

² Ἐκ τῆς βυζαντινῆς λέξεως Πολύστυλον. Ἰδὲ Στίλπ. Κυριακίδην, Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Ἀθῆναι 1921, σ. 170-171.

θμόν τῆς ἀποστολῆς μου, διέτριψα ἐπὶ πλείονα ἢ εἰς τὰ ἄλλα χωρία χρόνον καὶ τοῦτο, διότι τὸ χωρίον κατοικεῖται κατ' ἀποκλειστικότητα ὑπὸ γηγενοῦς πληθυσμοῦ, ὡς ἔν τινι μέτρῳ καὶ τὸ χωρίον Κιμμέρια (μοναδικὰ χωρία μὲ γηγενῆ πληθυσμὸν εἰς τὸν νομὸν Ξάνθης), ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ κυρίως μὲ ἐνδιέφερε νὰ συγκεντρώσω λαογραφικὴν ὕλην.

Τὸ χωρίον κείμενον παρὰ τὰ ἀρχαῖα Ἄβδηρα, τὴν πατρίδα τοῦ φιλοσόφου Δημοκρίτου, κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 1300 περίπου κατοίκων πάντων, ὡς ἐλέχθη, γηγενῶν. Οὗτοι ὁμιλοῦν ὑπερηφάνως, ὡς ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ἐπιτραπήτω ἡ σύγκρισις, περὶ τῆς καταγωγῆς των, ἀναφέροντες ὅτι δὲν ἐδέχθησαν ποτὲ εἰς τὸ χωρίον των ἐποικισμοὺς Ἑλλήνων προσφύγων ἢ Τούρκων. Τῶν τελευταίων πραγματικῶς οὐδὲν ἴχνος, τέμενος ἢ ἄλλο ἐρείπιον, ὑπάρχει ἐν τῷ χωρίῳ. Ἐξ ἄλλου τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν κατοίκων ἐνισχύει τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀπόγονοι, ὡς λέγουν, τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος Ἀβδηρίτου φιλοσόφου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρουν σήμερον τὰ πλεῖστα καταστήματα τοῦ χωρίου.

Ὁ κατὰ παράδοσιν λαϊκὸς πολιτισμὸς εὐρίσκεται ἐνταῦθα, ὡς κατὰ κανόνα πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος συμβαίνει, ἐν ὑποχωρήσει, τὰ δὲ στοιχεῖα αὐτοῦ παρουσιάζουν σήμερον ἀνάμιξιν μετ' ἄλλων ὀθνείων, τὸ μὲν διότι κατὰ τὸ 1913 μετώκησεν ὁμαδικῶς ὁ πληθυσμὸς λόγω τῆς καταλήψεως τῆς περιοχῆς ὑπὸ τῶν βουλγαρικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Νέστου Ἑλλάδα, ἐνθεν ἐπανῆλθε κατὰ τὸ 1919, τὸ δὲ λόγω τῆς συχνῆς ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων μετὰ τῶν ποικίλης προελεύσεως παροικούντων πληθυσμῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ διάδοσις τοῦ ραδιοφώνου καὶ τοῦ γραμμοφώνου συνετέλεσαν σημαντικῶς εἰς τὸν παραγκωνισμὸν τῶν παλαιῶν ᾠσμάτων καὶ χορῶν καὶ τὴν ἀντικατάστασίν των διὰ τῶν συγχρόνων. Οὕτω βλέπει τις ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ χωρίου «πίσταν», ἐνθα κατὰ τὰς ἑσπέρας, ἰδίᾳ κατὰ τὸ θέρος, χορεύονται σύγχρονοι εὐρωπαϊκοὶ χοροί.

Κατόπιν τούτου προσεπάθησα καὶ ἐπέτυχα νὰ συγκεντρώσω στοιχεῖα κατὰ τὸ δυνατόν τῆς πρὸ τοῦ 1913 περιόδου, ἅτινα καὶ δίδουν τὴν πραγματικὴν καὶ γνησίαν εἰκόνα τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ χωρίου.

Ἡ γειτονικὴ πρὸς τὰ Ἄβδηρα Μάγδρα, ἣτις ἀπωκίσθη μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, κατοικεῖται ὑπὸ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ 1000 περίπου ψυχῶν. Πάντες ἔχουν ὡς πρώτην πατρίδα των τὸ Σαριδογάνιον Νικομηδείας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ, κατὰ σωζομένην μέχρι τοῦ νῦν παράδοσιν, εἶχον φθάσει ὡς ἀποικοὶ ἐκ Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου πρὸ 350 περίπου ἐτῶν¹.

¹ Ἰδὲ σχετικῶς Ἀδαμαντ. Ἀ. Βακαλοπούλου, Ὁ Δερβίσης, ἥτοι οἱ ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, Μυθιστορία πρωτότυπος, τόμ. 1, ἐν Ἀθήναις 1884, σ. ι' κ.ά. Περὶ βλ.

Ἐν τῇ Μάνδρα, ὡς διεπίστωσα, γνωρίζουν ὀλίγα μόνον πολύστιχα παλαιὰ ἄσματα. Ἀντιθέτως γνωρίζουν τουρκικὰ τοιαῦτα, οἷον μοιρολόγια κτλ., τὰ ὅποια προθύμως οἱ προβεβηκότες ἰδίᾳ τὴν ἡλικίαν ἄδουν μετὰ μεγάλης εὐκολίας. Πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς τὴν νέαν πατρίδα των οἱ πρόσφυγες οὗτοι διῆλθον ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλου, ἔνθα καὶ παρέμειναν προσωρινῶς ἐπὶ τινα ἔτη. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐξέμαθον ἄσματα ἠδόμενα ἐκεῖ, τὰ ὅποια γνωρίζουν μέχρι σήμερον καὶ οἱ σχετικῶς νεώτεροι. Οὕτω καταγράψας παρὰ τινων πληροφορητῶν τὸ ἄσμα: τ ὄ ρ α τ ἄ π ο υ λ ι ἄ τ ὄ ρ α τ ἄ χ ε λ ι δ ὄ ν ι α, εἰς δύο γνωστὰς παραλλαγὰς¹ καὶ πληροφορηθεὶς κατ' ἀρχὰς ὑπ' αὐτῶν ὅτι τὸ ἐγνώριζον ἐκ τῶν γονέων των, οἵτινες ἦδον τοῦτο εἰς τὴν «πατρίδα», διεπίστωσα κατόπιν, ὅτε ἠθέλησα παρὰ πολλῶν νὰ ἐπαληθεύσω τὴν πληροφορίαν ταύτην, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἄσματος, ὅπερ εἶχον μάθει, καθ' ὃν χρόνον διέμενον ἐν Βόλῳ προσωρινῶς.

Ἐν τῇ κοινότητι Κιμμερίων (τουρκ. Κουγιούνκιοῖ), κειμένη εἰς ἀπόστασιν 4 χιλ. ἀπὸ τῆς Ξάνθης καὶ ἐπικοινωνούση διὰ πυκνῆς ἀστικῆς συγκοινωνίας μετ' αὐτῆς, κατοικοῦν περὶ τοὺς 1100 γηγενεῖς Ἕλληνες μετὰ πολυαρίθμων Τούρκων. Παρὰ τὸ χωρίον ὑπάρχει ἔτι μικρὸς συνοικισμὸς ἐκ 300 κατοίκων προσφύγων ἐκ Προύσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Διάφορον τέλος ἐντελῶς ὄψιν παρουσιάζει ὁ εἰς τὴν κοινότητα Ἐξοχῆς ὑπαγόμενος καὶ ἐκ 430 κατοίκων συγκείμενος συνοικισμὸς Κυψέλη. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ νησιδος, ἔνθα λαλεῖται ἡ γνωστὴ ἄρβανίτικη διάλεκτος ὡς μητρικὴ γλῶσσα. Πάντες οἱ κάτοικοι κατάγονται ἐκ τῆς Ἰμβράσου Ἀδριανουπόλεως Ἀνατολικῆς Θράκης, ἔνθα, ὡς μὲ ἐπληροφόρησαν, ὑπάρχουν πολλὰ χωρία ἐν οἷς ὁμιλεῖται ἡ διάλεκτος αὕτη. Καὶ εἰς Ἀνατολικὴν Θράκην ὅμως ἔφθασαν, ὡς λέγουν, ἐκ Βορείου Ἡπείρου ὁρμηθέντες, διωχθέντες ἐκεῖθεν ὑπό τινος πασᾶ. Εἰς τὴν σημερινὴν των πατρίδα ἦλθον μόνον μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν.

Γενικῶς περὶ τῶν ἐρευνηθέντων χωρίων σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς.

Κυρίαν ἀσχολίαν τῶν κατοίκων αὐτῶν ἀποτελεῖ ἡ καλλιέργεια τοῦ περιφήμου εἰς τὸν κόσμον καπνοῦ τῆς περιφερείας Ξάνθης. Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπασχολοῦνται σχεδὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἄνδρες, γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἀκόμη, διότι αὕτη ἀπαιτεῖ πολλὰς ἐργατικὰς χεῖρας, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγκομιδῆς τοῦ

καὶ Παντ. Μ. Κοντογιάννη, Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας [Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων], Ἀθῆναι 1921, σ. 203.

¹ Ἴδὲ περὶ τούτου Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Τὸ δημῶδες ἄσμα «ὁ ὕπνος τοῦ ἀγούρου καὶ ἡ λυγερή», Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958-59), ἐν Ἀθῆναις 1960, σ. 229-248.

καπνοῦ. Οἱ κάτοικοι τῶν Κιμμερίων ἐργάζονται κατὰ μέγα ποσοστὸν καὶ ὡς καπνεργάται εἰς τὰ μεγάλα ἐργοστάσια τῆς πόλεως Ξάνθης. Εἰδικῶς εἰς τοὺς πρόσφυγας ἔχουν δοθῆ κληροὶ δι' ἀναδασμοῦ τῆς γῆς, τοὺς ὁποίους καλλιεργοῦν φιλοπόνως. Σπουδαίαν ἐνασχόλησιν τῶν κατοίκων ἀποτελεῖ καὶ ἡ καλλιέργεια σιτηρῶν καὶ ἄλλων δημητριακῶν.

Τὸ ἐπίπεδον γενικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ εἶναι σχετικῶς χαμηλόν. Εἰς τοῦτο συντελεῖ, νομίζω, καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους, ἣτις ὡς ἐλέχθη, εἶναι πεδινή, ἀλλὰ καὶ αἱ πολλαὶ καταστροφαί, δηλώσεις καὶ κακουχίαι, τὰς ὁποίας ἔχει κατὰ τὰ τελευταῖα τελευταῖα ἔτη ὑποστῆ. Σημειωτέον δ' ἔτι ὅτι μέχρι πρὸ 40 περίπου ἐτῶν διετέλει ὁ λαὸς τῆς Θράκης ὑπὸ τὸν ἐπαχθῆ τουρκικὸν ζυγόν.

Τὸ κέντρον, μετὰ τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων κυρίως ἐπικοινωνοῦν, εἶναι ἡ πόλις τῆς Ξάνθης, ἣτις ἔχει καταστῆ μέγα καπνεμπορικὸν κέντρον. Τὴν ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῆς διευκολύνουν οἱ ὑπάρχοντες αὐτοκινητόδρομοι. Ἐν τῇ πόλει λαμβάνει χώραν ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος λαϊκὴ ἀγορὰ (παζάρι), εἰς ἣν συγκεντρῶνται ἐκάστοτε ἰκανώτατον πλῆθος χωρικῶν ποικίλης προελεύσεως. Ἡ ἐπιμειξία οὕτω πάντων τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ εἶναι συνηθέστατον φαινόμενον.

Ἐκ τῶν ἐρευνηθέντων χωρίων κατέγραψα ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην, ἣτις καλύπτει σχεδὸν πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει: α') Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ βίου, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος τῆς λαϊκῆς οἰκίας, τοῦ γεωργικοῦ βίου κ.ἄ. β') Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας δοξασίας καὶ συνηθείας, μαντικὴν, δημώδη ἰατρικὴν, δημώδη μετεωρολογίαν, ἐπῳδὰς 7, ᾄσματα πολύστιχα 135, δίστιχα 23, παραδόσεις 45, εὐτραπέλους καὶ ἄλλας διηγήσεις 14, παροιμίας 43, παραμύθια 8 καὶ γ') Ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, γάμον καὶ τελευτὴν ἔθιμα, εἰδήσεις λατρείας, παίγνια 7 κ.ἄ.

Τὸ ἐκ τῆς ἀνωτέρω λαογραφικῆς ὕλης σχηματισθὲν χειρόγραφον σύγκειται ἐκ 454 σελ. τετραδ., σχ. 8ου μεγ., εὔρηται δὲ νῦν κατατεθειμένον ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 2392.

Ἐξ ἄλλου ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου ВУТОВА, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα 85 μελωδίας ᾄσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν. Ἐκ τούτων δύο ᾄσματα εἶναι τουρκικά, ἐν ἀρβανίτικον καὶ δύο ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι¹.

¹ Πρὸς τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης κ.κ. Κωνστ. Στεργιόπουλον, νομάρχην, Σωτήριον Μόσχου, πρόεδρον τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ξάνθης, Ἀλέξ. Τσεντικόπουλον, καθηγητὴν Θεολογίας, Στέργιον Κεμανετζῆν, καθηγητὴν Θεολογίας, τοὺς προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων Ἀβδήρων καὶ Κιμμερίων, ὡς καὶ πρὸς πάντας τοὺς προθυμοτάτους πληροφορητάς μου, ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου.

Σημαντικὸν μέρος τῆς συγκεντρωθείσης ὡς ἄνω ὕλης ἀποτελοῦν τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα, τὰ ὅποια κατέγραψα κατὰ τὸ δυνατόν λεπτομερῶς ἐκ τῶν χωρίων Ἀβδήρων καὶ Μάνδρας. Τὰ τοῦ πρώτου χωρίου ἀναφερόμενα εἰς τὸν γηγενῆ τῆς Θράκης πληθυσμόν, ἠσκοῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1913 περίοδον, ὡς μὲ διεβεβαίωσαν ἄριστοι ἐκ τῶν Ἀβδήρων πληροφορηταί, ἐν ᾧ τὰ τοῦ δευτέρου κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1922 περίοδον, ὅτε ὁ προσφυγικὸς πληθυσμὸς τῆς Μάνδρας ἔζη καὶ ἔδρα εἰς τὸ ἐν Μ. Ἀσίᾳ Σαριδογάνιον.

Σπουδαίας σημασίας ἔτι εἶναι τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τῶν χωρίων τῆς Θράκης. Μεταξὺ αὐτῶν σημαντικὴν θέσιν κατέχει τὸ ἔθιμον τῶν καλουμένων «κουρμπανιῶν», ἅτινα ἀποτελοῦν δημοτελεῖς θυσίας, τελουμένας καὶ μέχρι τῆς σήμερον, εἰ καὶ πῶς ἐξησθενημένως, εἰς ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Θράκης τόσον μεταξὺ τοῦ γηγενοῦς ὅσον καὶ τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ¹. Χαρακτηριστικὴ περιγραφή αὐτῶν, ὡς διετύπωσεν αὐτὴν ὁ ἐν Ἀβδήροις συνταξιοῦχος ἱερεὺς Ἀπόστολος Δανδαλίδης, ἐξ ἧς σχηματίζει τις ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς παλαιότερας ἀλλὰ καὶ τῆς νῦν ἀσκήσεως τοῦ ἔθιμου, ἔχει ὡς ἀκολούθως.

Τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), τοῦ Ἁγίου Προφήτη Ἡλία, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (τῶν γενεθλίων) πηγαιναν δῶρα λεγόμενα, ἄρνια, μοσχάρια, βόδια, ἀγελάδες. Αὐτὰ τὰ πηγαίνανε τὸ πρωὶ τῆς ἑορτῆς ὅσοι κάτοικοι ἤθελαν νὰ δωρήσουν. Αὐτὰ τὰ ἔχανε τάμα. Ἐπήγαιναν ἔς τὸν παπᾶ καὶ τοῦ ἔλεγον: ἔχω ἓνα ἄρνι σήμερα τάγμα ἔς τὴν Ἁγία Παρασκευή. Ὁ παπᾶς τὸ δηλώνει ἔς τὸ βιβλίον καὶ παίρνει τὸ ὄνομα τοῦ ἀθρώπου αὐτουνοῦ καὶ τὸ μνημονεύει ἔς τὴν ἐκκλησίαν. Ὅταν δὲν φθάσουν τὰ σφαχτὰ, ἀγοράζει καὶ ἡ ἐκκλησία. Τῷ καιρῷ ἐκεῖνον ἀγόραζε καὶ ἡ ἐκκλησία. Αὐτὰ τὰ δηλώνουν ἀπὸ βραδὶς, γιὰ νὰ ἔχη γινῶσι ἡ ἐκκλησία. Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τὰ σφάζουν ἔξω ἀπὸ τὸ κωδωνοστάσι καὶ πάει τὸ αἷμα ἀπάνω ἔς τὸν τοῖχον τοῦ κωδωνοστασίου. Ἐς τὸν Ἄι Θανάση τὸ αἷμα ποὺ σφάζουν χύνεται πίσω ἀπὸ τὸ ἱερό. Ἐκεῖ τὰ σφάζουν. Καὶ ἔς τὸν Προφήτη Ἡλία καὶ ἔς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην πίσω ἀπὸ τὸ ἱερό τὰ σφάζουν.

Τὰ σφάζουν ἄθρωποι ποὺ βάνει ἡ ἐκκλησία. Ἐξυπηρετοῦν τὴν ἐκκλησίαν αὐτοί. Τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐσφάζανε πολλά, ἐπὶ Τουρκίας, καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ τώρα σφάζουν ὀλιγώτερα. Ἀντὶ πενήντα ἢ ἐξήντα ποὺ σφάζανε ἔς τὸν Ἄι Θανάση τώρα σφάζουν ὀχτώ-δέκα.

Τὸ κρέας τὸ βράζανε σὲ καζάνια μέσα. Κατόπι εἶναι ἕτοιμο πρὸς διανομή.

1) Περὶ τῶν θυσιῶν τούτων γενικῶς, τοῦ τρόπου τελέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ εἰς ὃν ἀποβλέπουν ἰδὲ Γεωργ. Ἀ. Μέγα, Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ Θράκῃ, Λαογρ., τόμ. 3 (1911-12), σ. 148-171.

Σημπαίνουν οί καμπάνες ιδιαίτέρως, μαζεύεται ὁ κόσμος ὅλος καὶ γίνεται ἓνα εἶδος δοξολογίας. Βγάζουν ἓνα κουρμπάνι (ταψί) βρασμένο καὶ τεμαχισμένο καὶ τὸ διαβάζει ὁ παπᾶς ἔς τὸ νάρτηκα μέσα. Διαβάζει εὐχὴ τοῦ ἐδέσματος τῶν κριῶν, τὰ κουρμπάνια λεγόμενα. Ἀφοῦ τὰ διαβάζη, πιάνουν ὕστερα καὶ τὸ ῥίχνουν ἔς τὰ ἄλλα κρέατα. Ὅλοι οἱ ἄθρωποι θὰ περάσουν καὶ θὰ χαιρετήσουν τὴν Ἁγία Παρασκευὴ ἢ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο ἢ τὸν Προφήτη Ἡλία ἢ τὸν Ἅγιόν Γιάννη. Ὁ παπᾶς ὕστερα τοὺς δίνει ἄρτο βουτηγμένο μέσα σὲ κρασί. Δίπλα ὁ μάγερας δίνει ἔς τὸν καθένα καὶ τὸ κουρμπάνι. Τὰ μικρὰ τεμαχισμένα, πὺν θὰ περισσέψουν μέσ' ἔς τὸ ταψί, τὰ ρίχνουν μέσα ἔς τὰ μεγάλα καζάνια, γιὰ νὰ εὐλογηθοῦν. Οἱ παλαιότεροι ἔβαζαν τραπέζια καὶ ἐκάθιζαν καὶ ἔτρωγαν ὅλοι καὶ οἱ ξένοι. Ὅ,τι εἶχε εὐχαρίστησι ἔρριχνε κάθε ἓνας ἔς τὸν δίσκο γιὰ τὴν ἐκκλησίαν. Ὅσο περισσευε τὸ ἔδιναν ἔς τὰ σπίτια. Βαστοῦσαν λογαριασμό. Ὅσα σπίτια δὲν ἔπαιρναν ἔς τὸ πρῶτο παναῦρι, τοὺς ἔδιναν ἔς τὸ δεύτερο ἢ τὸ τρίτο. Τώρα μόνο διαβάζουν τὸ φαγητὸ ἔς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ παίρνουν ἔς τὸ πιάτο ἢ ἔς τὸ χαρτί. Τρῶνε λίγο καὶ τὸ ἄλλο πὺν εἶναι ἁγιασμένο τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶνε ἔς τὰ σπίτια των. Τὰ καζάνια πὺν βράζουν μέσα καὶ οἱ κουτάλες καὶ ὅλα πρέπει νὰ εἶναι γανωμένα. Πρῶτα ἦτανε ξύλινες μεγάλες κουτάλες. Ὅλα τὰ σηκώτια τὰ κάνουν ιδιαίτέρως μὲ τὸ ρύζι πιλάφ' καὶ τὸ μοιράζουν κ' ἐκεῖνο μαζί. Ὁ καθένας ἀπὸ τὸ σπίτι πηγαίνει καὶ πιάτα. Τὰ ζῶα αὐτὰ ἢ τὰ ἀγοράζουν ἐκεῖνοι πὺν τὰ ἔχουν τάγμα ἢ τὰ φέρνουν ἀπὸ τὸ κοπάδι τους.

Τὰ ἄρνια ἢ τὰ βόδια πὺν πηγαίνουν γιὰ τάγμα τὰ βγάζει καὶ ζωντανὰ καὶ σφαγμένα ἢ ἐκκλησίαν ἔς τὴν δημοπρασίαν (μεζάτ). Τὰ ψητὰ τὰ ἔπαιρναν παρέες καὶ κατεβαίνανε ἔς τὸ χωριὸ ἢ ἔς τὸν Ἅγιον Θανάση καὶ τὰ ἐτρώγανε. Αὐτὸ γίνεται, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐκκλησίαν. Τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐπήγαιναν κατοίκια καὶ ἄρνια καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐδῶ. Τίς κόττες τίς παίρνουν τὰ παιδιὰ καὶ τίς γυρίζουν ἔς τὴν δημοπρασίαν (γίνεται εἶδος πλειοδοτικοῦ διαγωνισμοῦ). Ὁ ἓνας βάζει τόσα ὁ ἄλλος παραπάνω, ὁ ἄλλος παραπάνω, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐκκλησίαν. Ὅταν ἓνα ζῶο εἶναι θηλυκὸ καλό, δὲν τὸ σφάζουν κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν ἀφιερωτήν. Αὐτὸ τὸ βγάζουν ἔς τὴν δημοπρασίαν. Ἐν τῇ θέσει του καμμιά φορὰ βάζουν ἄλλο κρέας πὺν ἀγοράζουν (χφ., σ. 23-27) (ἰδὲ εἰκ. 1 καὶ 2).

Ἐκ τῶν ἐθιμικῶν ἐνεργειῶν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐνταῦθα μεταμφιέσεις καὶ μιμικαὶ παραστάσεις λαμβάνουσαι χώραν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σπορᾶς, ἰδίᾳ κατὰ τὰ παλαιότερα ἔτη, ὅτε δηλ. ἡ περιοχὴ τῆς Θράκης εὐρίσκετο ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οὕτω τότε προτοῦ βγοῦν γιὰ νὰ σπείρουν, μέσ' ἔς τὸ χωριὸ ἔβγαίνανε νέοι καὶ φορούσανε γυναικεῖα ροῦχα καὶ ἀντρικὰ ροῦχα κ' ἔχορεύανε. Ὁ ἓνας ἦταν ἀράπης, ἔβαζε γιὰ καμπούρα χόρτο ἢ μπαμπάκι. ὁ ἄλλος ἦταν ἀγροφύλακας μὲ μιὰ κουμπούρα καὶ μιὰ μαχαίρα. Ὁ ἀράπης ἔβανε μουτζοῦρες ἔς τὰ μου-

τρα του, ἔβαζε καὶ μιὰ ψάθα ἔς τὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ μὴ τὸν καταλάβουν ποιὸς εἶναι. Ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἔς τὴν πλάτη ἔβαζε ὁ ἀράπης κουδούνια. Ἐβγαίνανε κ' ἐπηγαίνανε ἔς τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Ὅταν ἀνταμώνανε μιὰ παρέα ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ παρέα ἀπὸ ἑκεῖ ἐτσακωνόντανε. Ὑπάρχει μέρος ποὺ λέγεται Τζαμάλα μεζαρι (μνήματα αὐτῶν ποὺ κάνουν τὴ τζαμάλα). Αὐτὸ εἶναι ἀνάμεσα Ἐβδηρα Μελίσσα. Ἐκεῖ ὑπάρχουν ἀκόμα πέτρες, ἦταν μνήματα. Ἐξω ἔς τὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν ἐχόρευαν καὶ ἔκαναν ἀστεῖα. Τοὺς ἔδιναν ἔς τὰ σπίτια ἀπὸ ἓνα πιάτο σιτάρι. Τὸ σιτάρι τὸ μαζεύανε καὶ τὸ πουλούσανε.

Εἰκ. 1. Παρασκευὴ τοῦ «κουρμπανιοῦ» ἐν Ἐβδήροις.

Ἄλλοι ντύνονταν γριὰ γυναῖκα. Ἄλλοι κορίτσια. Σ' ἄλλο σπίτι κάνανε πὼς παντρεύανε τὶς νέες. Σ' ἄλλο πὼς ξεγεννούσανε μιὰ γυναῖκα, σ' ἄλλο κάνανε τούρκικο γάμο. Τὰ σιτάρια τὰ πουλούσανε καὶ διασκεδάζανε τὴν ἄλλη μέρα. Αὐτὰ γινόντανε ἀλλὰ τὰ παλαιὰ χρόνια, ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὸν ἀγροφύλακα εἶχε μιὰ παλιὰ κουμπούρα καὶ μιὰ μαχαίρα. Ὁ ἀγροφύλακας ἦταν χωροφύλακας. Ἐβλεπε γύρω γύρω τί γινότανε. Τὶς

γυναῖκες τις εἶχαν ξεχωριστὰ καὶ τις φώναζαν. Τὸ ἔλεγε ὁ ἀράπης ᾽ς τὸν ἀγροφύλακα καὶ ὁ ἀγροφύλακας τὴν φώναζε. Ὁ ἀράπης ἦταν ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς (χφ., σ. 43-44, ᾽Αβδηρα).

Εἰκ. 2. Διανομὴ τοῦ «κουρμπανιοῦ» πρὸ τῆς ἐκκλησίας ἐν ᾽Αβδήροις.

Ἡ μιμικὴ αὕτη παράστασις τῆς Τζαμάλας δὲν ἐσκόπει ἀσφαλῶς νὰ προκαλέσῃ τὴν διασκέδασιν τῶν λαμβανόντων μέρος καὶ τὸν γέλωτα τῶν θεωμένων αὐτήν. Πρόκειται ἀντιθέτως περὶ ἐνεργείας συμβολικοῦ χαρακτῆρος, λαμβανούσης χώραν ἐν ἀρχῇ τῆς σπορᾶς καὶ ἐχούσης ὡς σκοπὸν, ὅπως διὰ τῆς συμπαθητικῆς μαγείας ὑποβοηθηθῇ ἡ φύσις, νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸν ριφθέντα εἰς τὴν γῆν σπόρον, ἤτοι νὰ ὑποβοηθηθῇ ἡ ἐπιτυχία τῆς σπορᾶς. Αἱ μιμικαὶ αὗται ἐνεργεῖαι εἶναι γενικώτερον γνωστὰ ἐν Θράκῃ, παρουσιάζουσαι πολλὰς ποικιλίας¹.

Ἐκ τῶν ἀπαντωσῶν ἐν τῇ περιοχῇ παραδόσεων σημαντικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ὡς αἱ δύο κατωτέρω.

α') *Θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ᾽ς τὴν Παναγία ἀπὸ κάτω, ᾽ς τὸ δρόμο ἀπάνω, ἐπάτησε τὸ ἄλογο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἔμεινε ἡ πατημασιά του ἀπάνω ᾽ς τὴν πέτρα, τὸ πέταλό του. Αὐτὸ τὸ μέρος εἶναι ᾽ς τὴν Ξάνθη ἀπάνω* (χφ., σ. 358, Κιμμέρια).

¹ Ἴδὲ σχετικῶς καὶ Γεωργ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957, σ. 25-26.

β) Ὁ Μέγας Ἀλέξαδρος εἶχε τὸ στρατό του καὶ ἔδωσε μιὰ διαταγὴ νὰ σφαχτοῦν ὅλοι οἱ γέροι. Ἄνω ἀπὸ τὰ πενήντα τὶς ἔσφαξε ὅλοι καὶ ἔμειναν κάτω ἀπὸ τὰ πενήντα. Ἐνας στρατιώτης τὸν μπαμπᾶ του τὸν ἔκρουσε, δὲν τὸν σκότωσε. Λιέει, μπαμπᾶ μου, θὰ κρυφτῆς, δὲν θὰ βγῆς καθόλου ἔξω, νὰ διοῦμε τί θὰ γίνῃ. Ἡθελε ὁ Μέγας Ἀλέξαδρος νὰ πάῃ ᾽ς τὸν Παράδεισο μὲ δυὸ τρεῖς ἄλλοι ἀλλὰ τὰ ἄλογα δὲν πηγαῖναν. Λιέει αὐτὸς ᾽ς τὸ στρατό, πῶς θὰ κάνωμε νὰ βγοῦν τὰ ἄλογα ᾽ς τὸν Παράδεισο. Ὁ στρατὸς ἦταν νιέος. Δὲν ξέρουν τί νὰ κάνουν. Πάει αὐτὸς ὁ γιὸς πού ᾽χε τὸν πατέρα τ' κρυφά, λιέει, πατέρα, ὁ Μέγας Ἀλέξαδρος θέλει νὰ πάῃ ᾽ς τὸ Παράδεισο, τ' ἄλογα δὲν πῆγαιναν. Λιέει ὁ πατέρας τοῦ στρατιώτη λιέει, θὰ πῆς ν' ἀφιονίσουν τ' ἄλογα, νὰ τὰ ποτίσουν ἀφιόνι καὶ τότε θὰ πᾶνε στὸν Παράδεισο.

Τότες τ' ἀφιόνιασαν τ' ἄλογα, μέθυσαν τ' ἄλογα καὶ μπῆκε αὐτὸς μέσ' ᾽ς τὸν Παράδεισο. Αὐτὸς τότε εἶδε ἐκεῖ μιὰ πολὺ ὠραία γυναῖκα, πεθαμένη ὅμως. Ἀλλὰ πεθαμένη θέλησε νὰ τὴν προσβάλλῃ.

Ποῦ εἶπαμε γιὰ τ' ἀφιόνι ρώτησε τὸ στρατιώτη ποιὸς σοῦ τό ᾽πε ἔσένα αὐτὸ τὸ πρᾶμα. Κ' εἶπε ὁ στρατιώτης, ἐγὼ τὸν μπαμπᾶ μου τὸν ἔκρουσα κι αὐτὸς μοῦ ᾽πε ν' ἀφιονίσωμε τὰ ἄλογα. Τότες εἶπε ὁ Μέγας Ἀλέξαδρος, γέρος δὲ θὰ σφαχτῆ ἀπὸ δῶ κ' ἐκεῖ. Κ' ἐγλύτωσαν οἱ γέροι.

Τότες αὐτὴ ἡ ὠραία γυναῖκα ποὺ ἠθελε νὰ τὴ προσβάλλῃ ὁ Μέγας Ἀλέξαδρος γέννησε τὴν πανοῦκλα (χφ., σ. 183-186).

Περὶ τῆς πρώτης τῶν παραδόσεων τούτων σημειοῦμεν, ὅτι εἶναι εὐρύτερον γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Ξάνθης. Πρόκειται περὶ ἴχνους μικροῦ εἰς σχῆμα πετάλου, ὅπερ ἔχει ἀποτυπωθῆ ἐπὶ βράχου κειμένου παρὰ τὴν ἄγουσαν ὁδὸν ἀπὸ Ξάνθης πρὸς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας, κείμενον ἐπὶ ὑψώματος πρὸς βορρᾶν τῆς Ξάνθης (ιδὲ εἰκ. 3). Παρὰ τινων ἠκούσα ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἴχνους τοῦ πετάλου τοῦ ἵππου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ οὐχὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Ὡς πιστεύω, ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι μᾶλλον ὑστερογενής.

Ἡ δευτέρα παράδοσις προέρχεται ἐκ συμφυρομοῦ δύο παραδόσεων. Ἡ πρώτη τούτων συνιστᾷ τὸ πρῶτον μέρος τῆς ὡς ἄνω παρατιθεμένης, ἔνθα τὸ ἐπεισόδιον τῆς διαταγῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ σφαγῆς τῶν γερόντων ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ, ὅπως μεταβῆ εἰς τὸν Παράδεισον (προφανῶς ἔδῶ ὑπάρχει ἀναχρονισμός). Πάντα ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν παρὰ Ψευδοκαλλισθένει ιστορουμένων. Κατὰ τοῦτον μέλλον ὁ Ἀλέξανδρος νὰ πορευθῆ διὰ μέσου σκοτεινῶν τόπων παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ νέους στρατιώτας, καταλείψας ὀπισθεν αὐτοῦ τοὺς γέροντας καὶ τὰς γυναῖκας. Δύο τῶν στρατιωτῶν ὅμως παρακούσαντες συμπαρέλαβον καὶ τὸν γέροντα πατέρα των, ὅστις ἐν τῇ κρισίμῳ στιγμῇ ἀναδεικνύεται ὁ σωτὴρ τοῦ βασιλέως, νουθετήσας αὐτὸν διὰ τοῦ υἱοῦ του πῶς τὰς δυσχερείας θὰ ὑπερ-

νικήση. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν γερόντων μεγαλοποιηθέν, κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην, παρεστάθη ὡς φόνος τῶν γερόντων κατὰ προσταγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου¹. Ἐν τῇ πραγματικότητι δηλ. οὐδεμία σχέσις τῶν τοιούτων παραδόσεων ὑπάρχει πρὸς ὑπάρχον ἔθιμον γεροντοκτονίας.

Πρὸς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παραδόσεως συμφωνεῖ καὶ βουλγαρικὴ ἐκ Περλεπέ Μακεδονίας. Κατ' αὐτὴν βασιλεὺς ἀνόσιος συνέρχεται νεκρᾷ. Μετὰ παρέλευσιν ἑννέα μηνῶν ἐπανερχόμενος βλέπει τὴν γαστέρα αὐτῆς ἐξωγκωμένην, ἣν λακτίσας διαρρηγνύει. Ἐκ τῆς διαρραγείσης γαστέρος ἐγεννήθη ἡ Πανώλης, ἣτις ἐφόνευσε πρῶτον τὸν πατέρα της².

Εἰκ. 3. Ἴχνος ἐπὶ βράχου τοῦ πετάλου τοῦ ἵππου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων παραδόσεων κατέγραψα ἐν Ἀβδήροις τὴν πολλαχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου γνωστὴν τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἣ συνυφαίνεται τὸ ἐπεισόδιον τῆς ζωντανεύσεως τῶν τηγανισμένων ψαριῶν. Ἡ παράδοσις ἔχει ὡς ἑξῆς κατ' ἀφήγησιν Λαζάρου Παμπουχτσιόγλου, ἑτῶν 80.

Ὁ Παλαιολόγος ποὺ ἦταν βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅταν καταπολεμοῦσαν τὴν Κωνσταντινούπολι εἶχε ὀχυρὰ μεγάλα, ἦταν ἀκαταπολέμητη, τέτοια

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτην, Παροιμίαι, τόμ. 3, ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 594-595.

² Ἰδὲ παρὰ Ν. Γ. Πολίτην, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1204. Κατὰ σχετικὴν παράδοσιν ἐκ Νάξου ἐκ τῆς διαρραγείσης γαστέρος τῆς νεκρᾶς, μεθ' ἧς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος συνῆλθεν, ἐγεννήθη ἡ Γοργόνα (ιδὲ ἀνωτ., σ. 294-295 τοῦ παρόντος τόμου, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία σχετικὴ πρὸς τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον παραδόσεις).

ὄχυρά εἶχε. Ὅπου ᾽ς τὸ κάστρο ὑπῆρχε μιὰ θύρα μυστική, ὅπου πῆγε ἕνας ἐφιάλτης ἀπὸ τοὺς δικούς μας καὶ πρόδωσε αὐτὴ τὴ θύρα καὶ μπῆκαν ἀπ' αὐτή. Ἐπῆγε κάποιος καὶ τὸ εἶπε τοῦ βασιλιᾶ, πὺν ἦταν μὲ τὸν Πατριάρχη, ὅτι ἔσπασαν τὰ τεῖχη. Ὁ βασιλιὰς θάμαξε καὶ λέει. Αὐτὸ εἶναι πὺν δὲν θὰ μπορέσω νὰ τὸ πιστέψω. Θὰ τὸ πιστέψω, ἂν τὰ ψάρια αὐτά, πὺν εἶναι μισοτηγανισμένα ἐδῶ πεταχτοῦνε καὶ ζωντανέψουνε τότε θὰ τὸ πιστέψω. Καὶ πεταχτήκανε τὰ ψάρια. Αὐτὰ τὰ ψάρια εἶναι πέντε. Πρὸ ὀλίγα χρόνια ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου πέθανε ἕνα καὶ τὸ σηκώσανε μὲ μεγάλη παράκλησι. Τώρα εἶναι ἐκεῖ καὶ εἶναι μισοψημένα. Ὅσοι πηγαίνουνε, πηγαίνουνε καὶ τὰ βλέπουνε (χφ., σ. 32-33) ¹.

Ἐκ τῶν αἰτιολογικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἑξῆς θρησκευτική.

Οἱ Ἑβραῖοι ἔβραζαν πετεινὸ καὶ κάποιος πῆγε καὶ τοὺς λέει: ὁ Χριστὸς ἀνεστήθηκε. Λέει, ἂν χτυπήση τὰ φτερά του αὐτὸς ὁ πετεινός, πὺν βράζει, καὶ σηκωθῆ τότε θ' ἀνεστηθῆ καὶ ὁ Χριστὸς. Ἐκείνη τὴ στιγμή σηκώθηκε ὁ πετεινός καὶ ἐκτύπησε τὰ φτερά του καὶ τίς ράντισε μὲ τὰ ζεματιστά νιρὰ καὶ ἔμειναν σημάδια ᾽ς τὰ προσωπά τους. Ἀπὸ τότε ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν ψιλὰ ψιλὰ σημάδια σὰν εὐλογία (χφ., σ. 211, Ἐβδηρα).

Ὅμοια ἢ ἀνάλογα ἐπεισόδια, ὡς τὸ τῆς ζωντανεύσεως τοῦ πετεινοῦ, δι' οὗ ἐν προκειμένῳ θαυμαστῶς βεβαιοῦται ἡ παράδοξος φανεῖσα ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ἀπαντοῦν ὁμοίως εἰς πολλὰς παραδόσεις Ἑλληνικὰς ἀλλὰ καὶ ἄλλων λαῶν ².

Περὶ τῶν ἄσμάτων παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τοῖς χωρίοις ἰδίᾳ Ἐβδήροις καὶ Κιμμερίοις, ἐνθα καὶ ὁ γηγενὴς Θρακικὸς πληθυσμὸς, ἀπαντοῦν πλεῖστα ἄσματα οἷον παραλογαί, ἀκριτικά, κλέφτικα, ἐρωτικά κ.ἄ., ἅτινα εὐρίσκομεν ὁμοίως καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι. Ἐντελῶς τοπικὸν εἶναι τὸ ἄσμα τοῦ Πέτκου, ὅστις παρίσταται ὡς ληστής ἀλλὰ καὶ διώκτης τῶν Τούρκων ³. Τοῦ ἄσματος τούτου, τοῦ ὁποίου ἠχογράφησα καὶ τὴν μουσικὴν ⁴, τὸ κείμενον εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἀνέκδοτον, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς.

Μιὰ Κυριακὴ κ' ἕνα πρωτὶ
βγῆκε ὁ Πέτκος, γιὰ νὰ δῆ

¹ Ὅμοιας παραδόσεις ἰδὲ ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐνθ' ἄνωτ., σ. 21, ἀρ. 31-32 καὶ τόμ. Β', σ. 656-657.

² Ἴδὲ παρὰ Ν. Γ. Πολίτη, ἐνθ' ἄνωτ.

³ Ἴδὲ σχετικῶς περὶ τούτου καὶ ἐν χειρ. Λ.Α. 2157, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 101, 130, 149-150, ἐνθα καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἄσματος ὡς καὶ ἠχογραφήσεις αὐτοῦ ἐκ Ξάνθης, Ἐβδήρων καὶ Κιμμερίων.

⁴ Ἴδὲ καὶ χειρ. Λ.Α., ἐνθ' ἄνωτ.

- βγῆκε, γιὰ νὰ σεργιανίξη,
τὰ λημέρια του νὰ δείξη.
- 5 Νὰ κ' ἕνας μαντζούρης πὸν περνᾷ
καὶ γιὰ τὰ βόδια τὸν ρωτᾷ.
— Βρὲ μαντζούρη, τί γυρεύεις
᾽ς τὰ λημέρια μ' τί χαλεύεις.
Τραυᾷ ὁ Πέtkος κουμπουριά,
10 δὲν τὸν ἐπρόκανε καμμιᾷ.
Φεύγει ὁ μαντζούρης καὶ γλυτώνει
καὶ τὸν Πέtkο παραδώνει.
Δὲ σὲ φοβοῦμαι, βρὲ σκυλί,
γιατὶ τὸν Κώστα ᾶ' τ' Ἀϊβαλί
15 καὶ τὸν Κώστα ᾽ς τὴν παρέα
ὅπου μπῆ τὰ βγάζει πέρα.
(Χφ., σ. 88, ᾽Αβδηρα).

Ἐξ ἄλλου εἰς τοὺς ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας πρόσφυγας εἶναι γνωστὰ ἄσματα δι' ὧν ἐξιστοροῦνται τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν ἐκστρατείαν, θρηνοῦνται αἱ συμφοραὶ, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ κάτοικοι καὶ ὁ στρατὸς ἢ περιγράφονται αἱ φονικαὶ μάχαι, αἵτινες ἔλαβον χώραν ἐκεῖ. Ἴδου ἔν ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἀποτελεῖ μᾶλλον συγκόλλησιν σχετικῶν διστίχων.

- Τὴν Πέμπτη πολεμήσανε μέσα ᾽ς τὴν Μαγνησία,
παραδώσανε τὸ στρατὸ καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσίγια.
Ἐσκὶ Σεχέρι τρομερὸ καὶ συρματοπλεμένο,
μᾶς ἔχεις κάψει τὴν καρδιά, παναθεματισμένο.
- 5 Πέφτανε ᾽βίδες σὰ βροχή, ὀβίδες σὰ χαλάζι
κι αὐτὰ τὰ Ἑλληνόπαιδα καθόλου δὲν τὰ νοιάζει.
Ἄϊντε, Μουσταφᾷ Κεμάλ πασᾷ, ἔβγα ᾽ς τὸ παραθύρι,
νὰ δῆς τὰ Ἑλληνόπουλα, πῶς πολεμοῦν ᾽ς τὴν Σμύρνη.
Πολλὲς μαννάδες φόρεσαν, πολλὲς ντυθῆκαν μαῦρα,
10 ἐμάθαμε πῶς χάθηκε τὸ δεύτερο τὸ τάγμα.
᾽Σ τὴν Πόλι σφάζουν πρόβατα, ᾽ς τὴν Σμύρνη τὰ δαμάλια
καὶ μέσα ᾽ς τὸ Ἐσκὶ Σεχίρ σφάζουν τὰ παλληκάρια.
(Χφ., σ. 289, Μάνδρα).

RÉSUMÉ

Mission folklorique à la région de Xanthe (Thrace),

par Steph. Imellos

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique aux villages Abdira, Mandra, Kimméria et Kypséli de la Thrace occidentale.

Dans un recueil de 454 pages il transcrit un matériel folklorique très divers. Il a enregistré sur bandes de magnétophone 85 chants et danses populaires.

Dans son exposé l'auteur décrit tout spécialement des coutumes intéressantes des villages ci-haut mentionnés, comme le sacrifice collectif de la communauté, qui a lieu au cours de certaines fêtes, des travestissements mimiques avant les semailles, parle des légendes relatives à Alexandre le Grand ainsi qu'à la chute de Constantinople. Il publie également deux chansons d'un intérêt local.

Δ.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΑΙΤΩΛΙΑΝ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΝ

(3 ΙΟΥΛΙΟΥ - 2 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1961)

ΥΠΟ ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἐγένετο τὸ πρῶτον περισυλλογὴ δημῶδους μουσικῆς ὕλης δι' ἠχογραφήσεως κατὰ τὴν ἐκεῖ ἀποστολὴν μου τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1957¹.

Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐκ 336 ἠχογραφήσεων τῆς μουσικῆς ᾠσμάτων καὶ χορῶν δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὠλοκληρωμένη, διότι παρέμεναν πολλοὶ συνοικισμοί, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἐρευνηθῆ. Ἐκ τούτου πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐργασίας ταύτης εἰργάσθη κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὰς ἐπαρχίας Ξηρομέρου καὶ Τριχωνίδος καὶ εἰς χωρία τινὰ τῆς Παραχελωίτιδος² περιοχῆς ἀπὸ 3ης Ἰουλίου μέχρι 2ας Αὐγούστου 1961. Ἡ ἐργασία αὕτη ἤρχισεν ἐκ τοῦ χωρίου Γουριὰ Μεσολογγίου, ὅπου εἶχον προετοιμασθῆ σχετικῶς τραγουδισταὶ καὶ ὄργανοπαῖκται τοῦ τόπου ὑπὸ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καταγομένου συλλογέως καὶ μελετητοῦ τῆς λαο-

¹ Βλ. σχετικὴν ἔκθεσιν εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τόμ. 9-10 (1955-1957), σ. 422-424.

² Χωρία τῆς ἐπαρχίας Μεσολογγίου κείμενα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἀχελφου πρὸς τὰς ἐκβολὰς του.

γραφίας κ. Κωνστ. Κώνστα. Εἰς τὰς προσπαθείας τούτου ὀφείλεται ἡ πλουσία ἠχογράφησις ᾠσμάτων καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς περιφερείας ταύτης.

Τὸ ἔργον μου συνέχισα κατόπιν εἰς τὰ ἑξῆς κέντρα: Αἰτωλικόν, Νεοχώριον, Κατοχή, Σταμνά, Πεντάλοφον, Παλαιομάνιναν, Ἀστακόν, Μαχαιρᾶ, Ἀγρινίον, Θέρμον καὶ Προυσσόν¹, πρὸς δὲ καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς περιφερείας ταύτης. Τὸ συλλεχθὲν μουσικὸν ὕλικὸν συνεποσώθη εἰς 340 ἠχογραφήσεις ᾠσμάτων διαφόρων κατηγοριῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν. Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης πολλὰ ᾠσματα ᾄδονται μὲ συνοδείαν λαϊκῶν ὀργάνων, ἄλλαι δὲ ἠχογραφήσεις εἶναι χοροὶ τραγουδιστοὶ καὶ ἄλλαι χοροὶ καθαρῶς ὀργανικοί. Ἀντιστοίχως κατεγράφησαν καὶ τὰ κείμενα τῶν ἠχογραφηθέντων ᾠσμάτων μετὰ σχετικῶν λαογραφικῶν πληροφοριῶν εἰς χειρόγραφον μὲ παράρτημα εἰς αὐτὸ φωτογραφιῶν τῶν τραγουδιστῶν καὶ ὀργανοπαικτῶν.

Εἰς τὸ ἠχογραφηθὲν ὕλικὸν περιλαμβάνονται ᾠσματα ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν. Περὶ τῶν μουσικῶν καὶ ποιητικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ᾠσμάτων τούτων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ γίνῃ ἐνταῦθα ἐκτενὴς λόγος προτοῦ προηγηθῆ ἡ λεπτομερὴς μουσικοφιλολογικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου. Γενικῶς σημειώνομεν ὅτι πολλὰ τραγούδια, ὡς τὰ κλέφτικα, τὰ χορευτικά, ἐρωτικά, τοῦ γάμου, ᾄδονται ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλους τόπους τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μέχρι καὶ τῆς Πελοποννήσου πρὸς νότον μὲ μικρὰς μελωδικὰς παραλλαγὰς.

Τραγούδια μὲ τοπικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα εἰς τὸ κείμενον καὶ τὴν μουσικὴν ὡς καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀποδόσεώς των (περιοχαὶ Παραχελωίτιδος καὶ Ξηρομέρου), εἶναι τὰ τραγούδια τῆς ξενητείας, τὰ καληρώγια ἢ ξενιτεμένα ὡς λέγονται, καὶ τὰ πολυφωνικὰ τραγούδια ὠρισμένων χωρίων τῶν περιφερειῶν Ξηρομέρου καὶ Βάλτου.

¹ Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην μὲ ἐβοήθησαν σημαντικῶς καὶ οἱ ἑξῆς ἰδιῶται: Κλεομένης Κώνστας καὶ Ζωὴ Κώνστα εἰς Γουριάν. Στυλ. Κογιῶργος, ἰατρός, καὶ Στάμος Καπελάρης, διδάσκαλος εἰς Σταμνά. Τζανάκης Δημ. Πρόεδρος Κοινότητος Κατοχῆς, Γερ. Φραγκαναστάσης καὶ Ἰωάννης Φραγκαναστάσης. Γεώργ. Κόκκας, διδάσκ. εἰς Νεοχώριον. Ὁ Δήμαρχος Αἰτωλικοῦ κ. Κων. Σεβαστός, ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Πενταλόφου κ. Δημ. Λυμπέριος καὶ ὁ Γραμματεὺς κ. Ἀλέξ. Πετρονικολός. Οἱ ἱερεῖς Δημ. Καλύβας καὶ Κων)τῖνος Σαράκης εἰς Παλαιομάνιναν. Ὁ Δήμαρχος Ἀστακοῦ κ. Μιχ. Μαρνῖος. Ὁ κ. Γεράσ. Παπατρέχας, διδάσκ. εἰς Μαχαιρᾶ. Ὁ Δήμαρχος Ἀγρινίου κ. Παπαϊωάννου. Οἱ Χαρίλ. Παπαποστόλου Δ)ντῆς τοῦ φ)δείου Ἀγρινίου, καὶ Δημ. Πιπερῆγκος ὑπάλληλος Τραπεζίης. Ὁ ἰατρός κ. Δημ. Μῶκος εἰς Θέρμον. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Προυσσοῦ κ. Γερμανὸς Σταθογιάννης καὶ ὁ ἱερομόναχος Δοσίθεος Κανέλλος, καὶ ὁ Βασίλ. Παπαδόπουλος εἰς Προυσσόν. Πρὸς πάντας τούτους ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὰς εὐχαριστίας μου.

Ἐκ τῆς ἠχογραφηθείσης ὕλης τὴν πρώτην θέσιν ποσοτικῶς κατέχουν τὰ καθιστικὰ τραγούδια τῆς τάβλας ἢ τοῦ τραπεζιοῦ, ὡς ὀνομάζονται. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται κατὰ μέγα μέρος, κλέφτικα, τοπικά, ἱστορικά, παραλογαί τινες, μοιρολόγια καὶ τῆς ξενιτειᾶς. Ὡς ἐκ τῆς περιστάσεως καὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ᾄδονται ἔχουν ταῦτα ἐντελῶς ἐλεύθερον ρυθμὸν, δηλαδή μὴ ὑπαγόμεμον εἰς κανονικοὺς ρυθμικοὺς πόδας. Ἔχουν ὅμως ἴδιον τρόπον προσαρμογῆς τῶν συλλαβῶν τῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κειμένου ἀντιστοιχῶς πρὸς τοὺς μουσικοὺς φθόγγους καὶ τὰς μελωδικὰς φράσεις τοῦ ᾄσματος, καὶ διάφορον δι' ἐκάστην ἐκ τῶν ὡς ἄνω κατηγοριῶν ᾄσμάτων.

1. $\text{♩} \sim 86.$

Φευ - γᾶ - τε, μαῦ - ρα φί - δια καὶ μαῦ - ρες σκο - το - ρέ - λες, γιὰτ'

ἔ - φα - γα τὸ ζῶ - χο καὶ δὰ σὰς φαρ - μα - κώ - σω •

2. $\text{♩} \sim 88.$

Πιρ - πι - ρί - τσα περ - πα - τεῖ, τοῦ Θε - ὀ πα - ρα - κα - λεῖ,

γιὰ νὰ ρί - ξη μιὰ βρουχή, μιὰ βρουχή κα - λή, κα - λή,

γιὰ νὰ γί - νουν τὰ σι - τά - ρια, τὰ κρι - θά - ρια, κα - λαμ - πό - κια

κιού Θε - ὀς μέ τῆ βρουχή κιού γιωργὸς μέ τὸ γυ - νί.

Ton.

Ἐτέραν ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ ᾄσματα πού ᾄδονται πρὸς διαφόρους χοροὺς καὶ συνοδεύονται πολλάκις καὶ ὑπὸ λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων. Εἰς αὐτὴν ὑπάγονται ᾄσματα ἐρωτικά, τοῦ γάμου, εὐτράπελα, ἐλάχιστα κλέφτικα, χορεύονται δὲ

πρὸς τὸν πηδηκτὸν χορὸν, τὸν συνήθως καλούμενον Τσάμικον. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ λατρευτικά, ἐπίσης δύο ἄγερμοί, ἄσματα ἅτινα σπανίζουσι πλέον σήμερον. Ἐκ τῶν τελευταίων, τὸ μὲν πρῶτον συνδέεται μὲ ἔθιμον τῆς παραμονῆς τῆς πρωτοχρονιάς καὶ ἄδεται ὑπὸ παιδῶν πρὸς ἐκδίωξιν βλαβερῶν ζωῦφιων, τὸ δὲ ἕτερον μὲ τὸ ἔθιμον τῆς περπερίτσας, ἀλλαχοῦ περπερούνας, εἰς περίοδον ἀνομβρίας. Κατ' αὐτὸ ὁμὰς παιδῶν περιβάλλει ἓνα ἐκ τῶν μελῶν τῆς με περπερίτσαν (εἶδος χόρτου) καὶ περιφέρει τοῦτο μὲ συνοδείαν ἄσμάτων εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν, αἱ δὲ οἰκουραὶ καταβρέχουσι μὲ δοχεῖον ὕδατος τὸν περιβεβλημένον μὲ χόρτον νέον ἢ νέαν. (Βλ. ἄνωτ. σ. 415 μουσ. παράδ.').

Ἐκ τῶν λαϊκῶν χορῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ πηδηκτός, καλούμενος Τσάμικος. Οὗτος συνοδεύεται μὲ ποικίλα ἄσματα διαφόρου περιεχομένου καὶ μουσικῶν τρόπων, εἶναι δὲ προσηροσμένος εἰς τὰς γνωστὰς δύο βασικὰς ρυθμικὰς μορφὰς τοῦ ἑξασήμου. || ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪

Αἱ μορφαὶ αὗται ἐναλλάσσονται πολλάκις εἰς τὸ αὐτὸ ἄσμα λόγῳ τῶν παρεμβαλλομένων εὐφωνικῶν συλλαβῶν καὶ τῶν ἐπαναλαμβανομένων λέξεων. Ὑπάρχουσι ὅμως καὶ καθαρῶς ὀργανικαὶ μελωδίαὶ διὰ τὸν ἐν λόγῳ χορὸν, αἵτινες εἶναι γνωσταὶ μὲ εἰδικὰ ὀνόματα: ὡς Ἡλῖος, Ἐτιὰ κ.λπ.

Οἱ συρτοὶ χοροί, ὡς ὁ Καλαματιανός, ὁ ἀπολυτός, συρτὸς στὰ τρία (βήματα), χορεύονται ἐπίσης μὲ ποικίλα ἄσματα. Ἐκ τούτων ὁ Καλαματιανὸς εἶναι προσηροσμένος εἰς τὰς γνωστὰς πανελληνίους μορφὰς τοῦ ἑπτάσημου

ρυθμικοῦ ποδὸς $\frac{7}{8} = \frac{3+2+2}{8}$ ἤτοι || ♪ ♪ ♪ || τοῦ ὀνομαζομένου δευτέρου ἐπιτρίτου, καὶ || ♪ ♪ ♪ || ὀνομαζομένου πρώτου ἐπιτρίτου.

Ὁ συρτὸς στὰ τρία (τρία βήματα ἔμπρὸς καὶ δύο ὀπίσω) προσαρμόζεται εἰς τὰς ρυθμικὰς μορφὰς τοῦ τετρασήμου ρυθμικοῦ ποδὸς $\frac{4}{4} = \frac{2+1+1}{4}$ ἤτοι

|| ♪ ♪ ♪ || ἢ $\frac{1+1+2}{4}$ ἢ $\frac{1+1+1+1}{4}$ ἤτοι || ♪ ♪ ♪ ||

οἱ ὁποῖοι ἀντιστοιχοῦν ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῶν χρόνων, ὁ μὲν πρῶτος πρὸς τὸν ἀρχαῖκόν δάκτυλον, ὁ δεύτερος πρὸς τὸν ἀνάπαιστον καὶ ὁ τρίτος πρὸς τὸν προκελευσματικὸν ἀρχαῖκόν πόδα.

Ὁ συρτὸς ἀπολυτὸς ἀπαντᾷ μὲ τὰς ἰδίας ρυθμικὰς μορφὰς τοῦ τετρασήμου ἀλλὰ χορεύεται εἰς ταχύτεραν ρυθμικὴν ἀγωγὴν καὶ μὲ βηματισμοὺς ὁμοιάζοντας πρὸς τοὺς τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ. Αἱ μορφαὶ αὗται πολλάκις, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἑπτάσημον, ἐναλλάσσονται εἰς τὸ ἴδιον ἄσμα.

Ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν μορφήν τοῦ στίχου παρατηροῦμεν, ὅτι κυριαρχεῖ ὁ δεκαπεντασύλλαβος πολιτικὸς στίχος μὲ σταθερὰν τομὴν εἰς τὴν ὀγδόην συλλαβήν. Ἡ μελωδία εἰς τὰ ᾄσματα ὑπὸ τὴν μετρικὴν μορφήν ταύτην καλύπτει πάντοτε ἓνα καὶ ἥμισυν στίχον. Εἰς δὲ τὰ ρυθμικὰ καὶ κυρίως τὰ χορευτικὰ καλύπτει ἓνα μόνον στίχον.

Λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἶναι τὸ κλαρίνον καὶ τὸ βιολί, ὡς πρωτεύοντα ὄργανα εἰς τὰς μουσικὰς ομάδας τῶν λαϊκῶν ὄργανοπαικτῶν. Ὁργανα δὲ συνοδείας εἶναι τὸ λαούτο καὶ ἡ κιθάρα, ἧτις εἰσήχθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ λαούτου. Αὕτη καλεῖται λαουτοκίθαρα, διότι χορδίζεται κατὰ τὸ σύστημα τοῦ χορδίσματος τοῦ λαούτου.

Ὡς ὄργανον συνοδείας χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ ἀθιγγανικὸν κύμβαλον, κοινῶς *σαντούρι*. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ἀκορντεόν, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς τεχνικῆς του κατασκευῆς καὶ τῆς πολυφωνικῆς του ἀποδόσεως χρησιμοποιεῖται ἄλλοτε ὡς πρωτεῦον ὄργανον καὶ ἄλλοτε ὡς ὄργανον συνοδείας.

Ἄλλα ὄργανα ἐντελῶς λαϊκῆς κατασκευῆς, ἅτινα χρησιμοποιοῦν σήμερον μόνον οἱ ἐνταῦθα πλανόδιοι ἀθιγγανοί, καὶ ἰδίως εἰς τὰς περιφερείας Μεσολογγίου καὶ Ξηρομέρου, εἶναι ὁ *ζουρνὰς* ἢ *πίπιζα* ἢ *καρὰ μούζα* (ὁ μικρότερος τύπος ἐκ τῶν δύο μεγαλυτέρων ποὺ χρησιμοποιοῦνται εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος) καὶ τὸ ἀπαραίτητον πρὸς συνοδείαν τῶν ζουρνάδων μικρὸν τύμπανον τὸ κοινῶς καλούμενον *νταούλι*. Δύο ζουρνάδες καὶ ἓν τύμπανον ἀπαρτίζουν τὴν ομάδα τῶν ὄργανοπαικτῶν, ἧτις λέγεται *ζυγιά*¹. Ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ὄργανοπαικτῶν (ζουρνατζήδων) ἐκτελεῖ τὴν μελωδίαν τοῦ ᾄσματος, ὁ δὲ ἕτερος συνοδεύει τὸν πρῶτον, ἐκτελῶν διαρκῶς τὸ ἴσον εἰς τὴν τονικὴν πάντοτε τῆς μελωδίας τοῦ ᾄσματος. Ὁ τυμπανοκρούστης (νταουλιέρης), κρούων διὰ τῶν δύο ξυλίνων ράβδων (νταουλόβεργα καὶ νταουλόξυλο) ἐπὶ τῶν δύο ἐπιφανειῶν τοῦ τυμπάνου, διατηρεῖ σταθερὸν καὶ ἔντονον τὸν ρυθμὸν τοῦ ᾄσματος μὲ διαφόρους ἐναλλαγὰς.

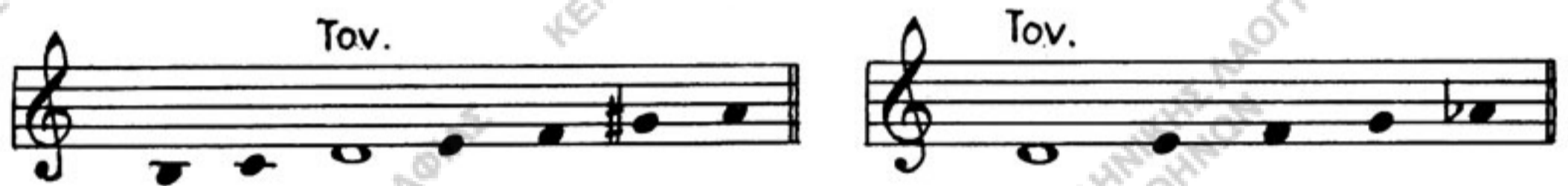
Ἐκ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν ἠχογραφεθέντων ᾄσμάτων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ μουσικῆς ἐπόψεως παρουσιάζουν τὰ *καληρώγια* καὶ πολυφωνικὰ τραγούδια εἰς τινὰ χωρία τῆς περιοχῆς Ξηρομέρου καὶ Βάλτου. Καληρώγια² ὀνομάζονται τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς εἰς τὸ χωρίον Γουριά καὶ εἰς ὅλην

¹ Βλ. σχετικῶς τὴν μελέτην τοῦ Κ. Σ. Κώνστα, Ἡ ζυγιά στὴ Δυτικὴ Ρούμελη, Λαογραφία, τόμ. ΙΘ', 1961, σελ. 325-359.

² Ἡ λέξις *καληρώϊ* καὶ ὁ ρηματικὸς τύπος *καληρωγάω* πιθανὸν νὰ προέρχεται ἐκ τῆς εὐχῆς πρὸς τοὺς ξενιτεμένους «καλή ὦρα». Ἐκ ταύτης δι' ἀναγραμματισμοῦ ὁ τύπος *καληρώα*, ἐκ τοῦ ὁποῖου κατόπιν ἐσχηματίσθη ἡ λέξις *καληρώϊ* κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν λέξιν *μοιρολόϊ*.

τὴν περιοχὴν Ξηρομέρου. Τὰ καληρώγια ἄδονται μόνον ὑπὸ γυναικῶν καὶ μάλιστα ὑπ' ἐκείνων ποὺ ἔχουν προσφιλῆ πρόσωπα ξενιτεμένα, κατὰ τὰς ὥρας τῶν οἰκιακῶν ἀλλὰ πολλάκις καὶ τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν.

Ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἁσμάτων ἐλευθέρου ρυθμοῦ, ὅπως τὰ κλέφτικα ἢ τοῦ τραπεζιοῦ, χωρὶς ἢ τεχνικὴ τῆς μελωδίας των καὶ ἢ ρυθμικὴ μορφή νὰ ἔχουν σχέσιν πρὸς αὐτά. Χαρακτηριστικαὶ εἰς τὰ καληρώγια εἶναι αἱ καταλήξεις τῶν μουσικῶν φράσεων, αἵτινες ὁμοιάζουν πρὸς τὰς τῶν μοιρολογίων τῆς ἰδίας περιοχῆς μὲ τὰ ὁποῖα ἔχουν ὁμοιότητα καὶ ἐκφράζουν ψυχικὸν πόνον. Ἔχουν χαρακτῆρα νοσταλγικὸν ὡς καὶ ἰδιότυπον τρόπον ἐξαγγελίας. Ὡς πρὸς τοὺς μουσικοὺς τρόπους βασίζονται κυρίως εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ γέ μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς ἀλλοιώσεις τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης βαθμίδος (χρόαι τοῦ τρόπου τοῦ γέ). (βλ. εἰς τὰ κατωτέρω παραδ. I καὶ II).

II

Ἐλευθέρου ρυθμοῦ (♩ ~ 69-72)

Ἄχ! — Μαν. νού. λα μου

ἄχ! — Μάν. να μ', τι μ'ε

κα - - - α - μίς

κι ἄν - - - μ'ε' χης, τι

ιχ ι μι θε λεις ,
 μαν να α μου ουχ

Ton. Ton.

II

Ελευθέρου ρυθμού (♩ ~ 72)
 (Ε) Νύχτω σι α αχ, ξέ-νιμ, κι
 βρά-δυω σε κι ό ξέ-νος
 που

Ton.

ου ————— νά μεί. νη, —————

ξέ. νε ————— ε. μου ————— *

Τον. ————— Τον. —————

R É S U M É

Mission musicologique en Étolie et Acarnanie

par Spyr. Peristéris.

L'auteur rapporte ce qu'il a constaté au cours de sa mission dans la région d'Étolie et d'Acarnanie (du 3 juillet au 2 août 1961), pendant laquelle il a enregistré 340 chansons et danses folkloriques. Parmi celles-ci son attention a été sollicitée par les chansons des expatriés (ξενιτειᾶς) et les chansons polyphoniques de Xiroméro et de Valtos, ainsi que par les chansons dites de table (chansons kleptiques, historiques, ballades, des morts (chants funèbres), etc.). Il commente également les divers chansons de danse et fait des remarques musicologiques sur les rythmes et les modes des danses Tsamikos, Kalamatianos et Syrtos. Il mentionne aussi les instruments qui sont employés dans les régions étudiés comme la clarinette, le violon, le cembalo, ainsi que les instruments populaires de fabrication locale, comme le journa ou pipiza ou karamouza, le davoul et la zyghiá. Ce dernier mot désigne l'ensemble de ces instruments populaires.

Il note également l'intérêt que présentent du point de vue musical les chansons des expatriés (τῆς ξενιτειᾶς) nommées «Kaliroya» et qui sont chantées seulement par des femmes.

Ε΄.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΠΑΓΓΑΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
(4 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ - 2 ΣΕΠΤΕΜΒΡ. 1961)

ΥΠΟ ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Πρὸς περισυλλογὴν δι' ἠχογραφήσεως δημῶδους μουσικῆς ὕλης εἰργάσθη κατὰ τὸ ὡς ἄνω χρονικὸν διάστημα εἰς χωρία, ὡς κάτωθι, περὶ τὸ Παγγαῖον τῆς Μακεδονίας, τὰ ὅποια διοικητικῶς ὑπάγονται εἰς τὸν νομὸν Καβάλας, πλὴν τῶν χωρίων Πρῶτη καὶ Κορμίστα, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸν νομὸν Σερρῶν.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χρονικὴ περίοδος καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἀποστολὴ αὕτη δὲν ἦτο ἀπολύτως ἐνδεδειγμένη λόγῳ τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν συγκομιδὴν τοῦ καπνοῦ, ἐπέτυχα τὴν συλλογὴν μουσικῆς ὕλης ἐκ 345 ἠχογραφήσεων, πρὸς δὲ καὶ τὴν καταγραφὴν πλὴν τῶν κειμένων τῶν ἄσμάτων καὶ ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης, σχετικῆς πρὸς τὸν γάμον, τὴν λατρείαν κλπ. εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 281, 8^{ον} μέγ.

Ἡ ὕλη αὕτη, μουσικὴ καὶ κείμενα, κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, τοῦ μὲν χειρογράφου καταγραφέντος ὑπὸ τὸν ἀριθμ. εἰσαγ. 2393, τῆς δὲ μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ἀπὸ τοῦ ἀριθμ. 5892-6231.

Πλὴν τῆς ὕλης ταύτης κατέθεσα ἔτι καὶ λαογραφικὰς συλλογὰς ἐκ σελ. 20 τῶν κ. Κυριαζῆ Παπαλούδη, Μόσχου Γκαμπράκη καὶ Δημ. Καραγιαννακίδου, αἵτινες κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ὑπ' ἀρ. 2438.

Α΄) Ἐκ τῆς συλλεχθείσης ὑπ' ἐμοῦ ὡς ἄνω ὕλης σημειῶνω τὴν δημῶδη παράδοσιν περὶ τοῦ Κάστρου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (βλ. εἰκ. 1) εἰς Παλαιοχώριον (χρον. ἀρ. 2393, σ. 235), πρὸς δὲ τὸ ἀπαντῶν εἰς τὸ χωρίον Νικήσιανη ἔθιμον, καθ' ὃ οἱ νέοι μεταμφιέζονται τὴν 1^{ην} Ἰανουαρίου καὶ τὰ Θεοφάνια. Φοροῦν κουκούλαν ἐκ δέρματος αἰγὸς (γιδιά), κρεμοῦν 4 μεγάλα ποιμενικὰ κουδούνια ἀπὸ τὴν ζώνην των καὶ κρατοῦν μεγάλα ξύλινα σπαθιά. Οὕτω περιέρχονται τὰς ὁδοὺς ὑπὸ τὸν ἦχον κρουομένου μεγάλου νταουλιοῦ (εἰκ. 2) (χρον. ἀρ. 2393, σ. 247). Τοὺς μεταμφιεζομένους τούτους καλοῦν «Ἀραπάδες».

Β΄) Αἱ γενόμεναι ἠχογραφήσεις μουσικῆς ὕλης προέρχονται ἐκ τῶν κάτωθι χωρίων: Παλαιοχώρι 22, Νικήσιανη 77, Γεωργιανὴ 17, Κορμίστα 16, Μυρτόφυτον 2, Ἐλαιοχώρι 13, Πλατανότοπος 18, Ἐλευθεραὶ 6, Μουσθένη 18, Μεσορόπη 11, Χορτοκόπι 19, Κεχροκάμπος 16, Διπόταμος 10, Λεκάνη 15 καὶ Αὐλὴ 10.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ νομοῦ Καβάλας ἔχουν ἐγκατασταθῆ εἰς εὐρείαν ἑκτασιν πρόσφυγες ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἀνατ. Θράκης. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ

Εἰκ. 1. Τὸ κάστρο τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἰς Παλαιοχώρι.

συλλεχθὲν ὕλικὸν ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν του ἔχει ὡς ἑξῆς. Ἄσματα καὶ χοροί: α') ἐκ γηγενῶν τῆς Μακεδονίας ἡχογρ. 182. β') ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ Πόντου 78 γ') ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ Θράκης 37 καὶ δ') γενικώτερον ἐκ Μ. Ἀσίας 48.

Εἰκ. 2. Μετημφορισμένοι «Ἀραπάδες» (χωρ. Νικήσιανη).

Τῆς πρώτης κατηγορίας, ἦτοι Μακεδονικὰ ἄσματα, ἡχογράφησα εἰς χωρία: Παλαιοχώρι, Νικήσιανη, Κορμίστα, Πρώτη, Μυρτόφυτον, Μουσθένη, Μεσορόπη

καὶ Αὐλή. Ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἑλλάδος τὸ δημοτικὸν τραγούδι ὑποχωρεῖ καὶ ἐνταῦθα μὲ τάσιν, νὰ ἔξαφανισθῇ, διὸ καὶ σπανίζουσι πλέον τραγουδισταί, δυνάμενοι νὰ τραγουδήσουν ἓνα γνήσιον καὶ ἄρτιον δημοτικὸν τραγούδι ¹.

Ἐκ τῶν 190 περίπου ᾠμάτων τῆς συλλογῆς τοῦ Ἄστεριου Γουσίου ² περὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρει οὗτος ὅτι ἐτραγουδοῦντο καθ' ὃν χρόνον κατήρτιζε τὴν συλλογὴν του, κατώρθωσα νὰ εὔρω καὶ ἠχογράφησω μικρὸν μέρος. Τὰ περισσότερα ἔχουσι πλέον λησμονηθῆ ἢ διασώζονται παρεφθαρμένα.

Εἰς τὴν Κορμίσταν ἠχογράφησα ἐκ τοῦ λαϊκοῦ συγκροτήματος τῶν ἀδελφῶν Γ. Δουβουρδάκη (βιολί) καὶ Λεάνδρου Δουβουρδάκη (οὔτι) καὶ τραγούδι, τοῦ Κωνσταντίνου Μαδεμνῆ (κλαρίνο) καὶ Ἰωάννη Μαδεμνῆ (βιολί) τοπικοὺς χοροὺς καὶ ᾠσματα, τῶν ὁποίων τὸ ὕφος εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὸ χωρίον Πρώτη ὁ Ἀντώνιος Βαῆς ἐξετέλεσεν εἰς τὸ βιολί διάφορα ᾠσματα καὶ χοροὺς εἰς τὸ τοπικὸν Μακεδονικὸν μουσικὸν ὕφος, λίαν ἐνδιαφέροντας.

Παραλλαγαὶ ᾠμάτων ἐκ τῶν γηγενῶν τῆς περιφερείας τοῦ Παγγαίου, αἱ ὁποῖαι εἶναι διαδεδομέναι καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους, ὡς καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικήν, ἄδονται εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιοχὴν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Χαλκιδικήν, εἰς ρυθμὸν ἀργότερον μὲ ἐπιδράσεις ἐντονωτέρας ἐκ τῆς Βυζαντινῆς καὶ τῆς Ἀνατολίτικης μουσικῆς πρὸ παντὸς εἰς τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἀργὰ ᾠσματα ἐλευθέρου ρυθμοῦ τοῦ τραπεζιοῦ.

ἠχογράφησαμεν ἔτι παραλογές, ἐρωτικά καὶ γαμήλια ᾠσματα, νανουρίσματα, μοιρολόγια καὶ λατρευτικά ὡς καὶ εὐτράπελα μὲ ἐντονον σατιρικὸν πνεῦμα. Ἐπίσης Βαγιατικά ᾠσματα, τὰ ὁποῖα συνηθίζοντο παλαιότερον. Σήμερον πλέον ἔχουσι ταῦτα λησμονηθῆ, διασώζονται δὲ μόνον ἀπὸ τὰ χωρία ποὺ ἐπεσκέφθημεν εἰς τὸ ὄρεινόν χωρίον Αὐλή. Ἡ συλλογὴ ἡμῶν ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δὲν ὑπῆρξεν ἐξαντλητικὴ διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς μας καὶ δι' ἔλλειψιν ἀρκετοῦ χρόνου.

Τὰ «Βαγιατικά» ᾠσματα τραγουδοῦν μόνον κορασίδες 12-18 ἐτῶν. Αὗται ἀνὰ δύο ζεύγη τὸ πρῶτὸν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, μετὰ τὴν λειτουργίαν, φέρουσι ἓνα καλάθκι διὰ τὰ δῶρα, πηγαίνουν εἰς τὰ σπίτια καὶ «τὰ λένε». Ἐνῶ τραγουδοῦν χωρίζονται εἰς δύο μέρη ἀντιμέτωπα καὶ περπατῶντας αἱ μὲν ἀπέναντι τῶν δέ, πηγαινοέρχονται ὅπως γίνεται εἰς τὸ κοριτσίστικο παιγνίδι, τὸ «κρεμμύδι».

¹ Εἰς κάθε ἐπαρχίαν εὐτυχῶς ὑπάρχουσι ἀκόμη κέντρα ὅπου καλλιεργεῖται ἡ παραδοσιακὴ μουσική, ὡς εἰς τὴν Ἱερισσὸν καὶ τὴν Μεγ. Παναγίαν εἰς τὴν Χαλκιδικήν, τὴν Καρωτὴν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Διδυμοτείχου, εἰς Νικήσιαν καὶ Πρώτην εἰς τὴν περὶ τὸ Παγγαῖον περιοχὴν.

² Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἤτοι συλλογὴν τερπνῶν δημοδῶν ᾠμάτων ᾄδομένων ἐν τῇ κατὰ Παγγαῖον χώρῃ, ἐν Ἀθήναις 1901.

Μεταξὺ τῶν ἠχογραφηθέντων ᾠσμάτων περιλαμβάνονται καὶ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν Ἑλληνοϊταλικὸν πόλεμον τοῦ 1940, τοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνας, τὰς ὁμηρίας εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τὰ ἔτη 1916 καὶ 1942, καθὼς καὶ τραγούδια ποὺ συνετέθησαν διὰ τὰς σφαγὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων εἰς τὰ δύο Κερδύλλια (τῷ 1942), τῆς Δράμας καὶ τοῦ Δοξάτου. Τὰ ᾠσματα ταῦτα δὲν ἔχουν τὴν μουσικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀξίαν τῶν παλαιότερων δημοτικῶν τραγουδιῶν, διότι τὸ ὕφος τῶν πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν λαϊκὴν μουσικὴν τῆς ἐποχῆς μας. Ὑπάρχει ὅμως εἰς ταῦτα ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς, πρὸς δὲ καὶ ὡς δειγμάτων νεωτέρας λαϊκῆς δημιουργίας.

Γ'. Ἐκ τῶν προσφύγων τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην οἱ Πόντιοι συνεχίζουν συστηματικώτερον τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμά των καὶ εἰς τοὺς πλεόν ἀπομεμονωμένους συνοικισμούς των. Διατηροῦν τὸ γλωσσικόν των ἰδίωμα, καθὼς καὶ τὰ ᾠσματα καὶ τοὺς χοροὺς μὲ τὰ μουσικά των ὄργανα.

Ποντιακὴν μουσικὴν συνέλεξα εἰς τὰ χωρία: Γεωργιανή, Ἐλαιοχώρι, Πλατανότοπο, Χορτοκόπι, Κεχροκάμπο, Διπόταμο, Λεκάνη. Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει ἀκριτικὰ ᾠσματα, ἐρωτικά, δίστιχα, ᾠσματα τοῦ τραπεζιοῦ (σὰν τὸν Μακρὺν-Καϊτέν, ᾠσμα ἀργόν, ἐλευθέρου ρυθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐτραγουδοῦσαν καὶ ὅταν ἔβωσκαν τὰ ποιμνιά τους), διάφορα ᾠσματα τοῦ γάμου, ὡς τὸ νυφόπαρμα κ.ἄ. Εἰς ὅλους τοὺς συνοικισμοὺς τῶν Ποντίων συνηντήσαμεν ὄργανοπαίκτας καὶ τραγουδιστάς, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἠχογραφήσαμεν τοὺς κάτωθι χοροὺς μὲ συνοδείαν Ποντιακῆς λύρας (κεμεντζέ), ζουρνᾶ καὶ νταουλιοῦ, τουλοῦμ ἢ ἀγγείου (ἀσκαύλου), βιολιοῦ καὶ λαουτοκιθάρας: «Ὁμάλ», «Τίκ», «Σέρα ἢ Τρομαχτὸν ἢ Τιτιρεμέ» (εἰκ. 3), «Διπάτ'», «Ἀπάν' καὶ Κάτ'» (τουλούμ), «Σαρί-Γκίζ» καὶ διαφόρους καρσιλαμάδες.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τῶν Χριστουγέννων, ὡς παραλλάσσοντα ἀπὸ τὰ πανελληνίως γνωστὰ εἰς τε τὸ κείμενον καὶ τὴν μελωδίαν.

Δ'. Θρακικὰ ᾠσματα καὶ χοροὶ ἠχογραφήθησαν εἰς τὴν Χρυσούπολιν καὶ τὰ χωρία: Γεωργιανή, Μουσθένη, Κεχροκάμπος καὶ Πρώτη.

Οἱ ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης πρόσφυγες εἰς τὸν νομὸν Καβάλας εἶναι διεσκορπισμένοι, οὕτω δὲ δὲν ἀποτελοῦν συμπαγῆ πληθυσμόν, δεδομένου ἔτι ὅτι καὶ τὸ γλωσσικόν των ἰδίωμα δὲν διαφέρει αἰσθητῶς ἀπὸ τῶν γηγενῶν. Οὗτοι ἔχουν ἤδη ἀρκετὰ ἀφομοιωθῆ πρὸς τὸ νέον περιβάλλον καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίσταται ὁσημέραι δύσκολος ἢ ἐξεύρεσις ἐκ τούτων πληροφορητῶν. Σώζονται ἀκόμη πάντως τὰ ᾠσματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν γάμον, τὰ νανουρίσματα, τὰ μοιρολόγια, λατρευτικὰ κ. ἄ.

Εἰς τὴν Χρυσούπολιν ἠχογράφησα ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελματίας λαϊκοὺς μουσικοὺς Κωνστ. Καράμπελαν, ἐτῶν 71 (κλαρίνο), τὸν υἱόν του Σάββαν, ἐτῶν 36 (λαου-

τοκιθάρα) καὶ Σταῦρον Πορφύρη, ἐτῶν 38 (οὔτι καὶ τραγούδι) ᾄσματα τοῦ γάμου καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἐκτελοῦν οὔτοι τόσο εἰς τοὺς γάμους τῶν γηγενῶν ὅσον καὶ τῶν προσφύγων ἐκ Θράκης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι δημιουργεῖται μιὰ κοινὴ λαϊκὴ μουσικὴ εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην.

Οἱ πλέον διαδεδομένοι χοροὶ εἶναι ὁ Θρακιώτικος συρτός, οἱ Καρσιλαμάδες καὶ τὸ τσιφτετέλι, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν κατάλοιπα Ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως καὶ χορεύονται κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀθιγγάνους εἰς τὰ πανηγύρια καὶ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις.

Εἰκ. 3. Ὁ χορὸς «Σέρα». (Ὁμιλος τῆς Λέσχης Ποντίων Καβάλας).

Ε'. ᾄσματα καὶ χοροὺς ἐκ προσφύγων τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας ἠχογράφησα εἰς τὰ χωρία: Παλαιοχώρι, Γέροντας, Ἐλαιοχώρι καὶ Ἐλευθεραί. Αὐτὰ ἔχουν χαρακτῆρα, ὡς εἶναι γνωστόν, μᾶλλον λαϊκόν, εἶναι δὲ πρὸ παντὸς ἐρωτικά, τοῦ γάμου, τῶν ἀπόκρσεων, λατρευτικὰ καθὼς καὶ τὰ πανελληνίως γνωστὰ ἀκριτικά, παραλογές κ. ἄ.

Οἱ πρόσφυγες οὔτοι ὡς καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἀνατ. Θράκης ἔχουν σχεδὸν ἀφομοιωθῆ πρὸς τὸν παλαιότερον πληθυσμόν, οὔτω δὲ καθίσταται δυσκολωτάτη ἡ ἐξεύρεσις τραγουδιστῶν, πού νὰ ἐνθυμοῦνται καλῶς τὰ παλαιὰ ᾄσματα τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των.

Εἰς τὰς Ἐλευθερὰς ἠχογράφησα ᾄσματα καὶ χορούς ἀπὸ τὸν Ἀθηνόδωρον Χατζηπαναγιώτην, ἐτῶν 55, ὁ ὁποῖος ἔπαιζεν ὁ ἴδιος σαντούρι. Ἐτραγούδησεν ἐπίσης συνοδευόμενος πάντα μὲ τὸ ὄργανόν του καὶ ἀμανέδες, ὡς συνηθίζοντο εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Παρατίθεται κατωτέρω ἡ μουσικὴ τριῶν χαρακτηριστικῶν τραγουδιῶν ἐκ τοῦ χωρίου Νικήσιανη Μακεδονίας (ἔτραγ. ἡ Εὐαγγελία Βεργούδη, ἐτῶν 60) καὶ ἑνὸς ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Α΄.

♩ ~ 132 - 138

“Ο - λισ οί - βέ, ἐ - λήμ - α - μό - - - αν,
 ὁ - λισ οί - βέρ - γις ἔν - ἰ - - δῶ,
 ὁ - - λισ οί βέρ - γις ἔν - ἰ -
 δῶ μόν' ἢ δι -
 κιὰ μ' δέν - εἶν' ἰ - δῶ.

Τον.

“Ολισ οί βέργες, ἐ-λήμ, ἀμάν,
 ὄλισ οί βέργες ἔν' ἰδῶ (δὶς)
 μόν' ἢ δικιὰ μ' δέν εἶν' ἰδῶ.
 Πάησι σιτὴ βρύση γιὰ νιρὸ
 5 πάνου κ' ἰγῶ τὴν καρτιρῶ,
 γιὰ νὰ πιράσ' νὰ τὴν ἰδιῶ,
 γιὰ νὰ μὲ δώσ' κρύο νιρό.¹

¹ Λ.Α. ἀρ. 2398, σ. 20, ἀρ. μουσ. 5923. Πλήρες τὸ κείμενον βλ. εἰς Ἀστέρ. Γουσίου, ἔνθ' ἀν., σ. 33.

Β'.

♩ ~ 132 - 136

Γα - λά - ζιους - πε - γα - λά - ζιους -
 πε - γα - λά - ζιους πε - τει - νός - λα -
 λει, γα - λά - ζιους πε - τει - νός - λα -
 λει - μέσ' στην - Ά - γιά - Πα - ρα - σκι - δη.

Τον.

Γαλάζιους πεινός λαλει,
 μέσ' στην 'Αγιά Παρασκιβγή,
 μόνου λαλοῦσι κ' ἤλιγι:
 μαῦρα μου μάτια μ' χαμηλά,
 5 μὴ σᾶς γιλᾶσουν τὰ φλουριά
 μὴ σᾶς φιλήση ὁ γέροντας.
 Τοῦ γέροντα τοῦ φίλημα
 μυρίζει κουλοκύθημα,
 τοῦ νιούτσικου τοῦ φίλημα
 10 μυρίζει καρνονφύλλημα.¹

Γ'.

Α' ♩ ~ 138 - 146

1 Οἱ κα - κές - , τζά - νουμ τζά - , οἱ κα -
 κές - οἱ συν - νυ - φά - δισ, οἱ κα - κές οἱ συν - νυ -

¹ Χφ., ἀρ. 2393, σ. 24, ἀρ. μουσ. 5928.

φά . δις ὄ . λου μέ - να μί μα - λώ - νουν 2 "Ο - λου
 μέ - τζά - νουμ τζά, ὄ . λου μέ - να μί - μα -
 λώ . νουν, ὄ . λου μέ . να μί - μα - λώ - νουν, σά . μα .
 τις δου . λειά - δέν - κά . μνου.

A' Ton. B' Ton.

Οί κακές, τζάνου μ', τζά-,
 οί κακές οί συννυφάδισ,
 οί κακές οί συννυφάδισ
 ὄλου μένα μί μαλώνουν.

5 "Ολου μέ-, τζάνου μ' τζά-,
 ὄλου μένα μί μαλώνουν,
 ὄλου μένα μί μαλώνουν,
 σάματις δουλειά δέν κάμνου.

"Εξη μῆνις τρία ν-ἀδράχτια
 10 τό μασα κουτζιά κουβάρι
 ἴσα μ' ἕνα λιφτουκάρν.

Ποῦ νὰ πάγου νὰ τοῦ κρύψου,
 στοῦ βαγιόν' στοῦν τύλο ἀπάνου·
 πάησι πόντικας τοῦ πῆρι,

15 ἄντι, καλιέ μου νοικουκύρη,
 νὰ χαλάσουμι τοῦ σπίτι,
 γιὰ νὰ βροῦμι τοῦ κουβάρι.¹

¹ Χφ. ἀρ. 2393, σ. 24, ἀρ. μουσ. 5928.

Δ΄

♩ ~ 63

Νύ- φη μου . κα . λου . ρί . ζι - - κη , νύ -
φη μου κα . λου . ρί . ζι - - κη τὸ πρῶ . το - ζυ - μω -
τό σου , τὸ πρῶ . το ζυ - μω - τό - σου Τρια λα
λα λαϊ̇ τριανα να να να να να να λο . Τρια λα λο .

Ton.

Νύφη μου, καλουρίζικη, τὸ πρῶτο ζυμωτό σου,
ζάχαρι νά'ν' τ' ἀλεύρι σου καὶ μέλι τὸ νερό σου.

Θέλ' νὰ πινέσω τὸν γαμπρό, θὰ μοῦ χολιάσ' ἡ νύφη·
ἄς τις πινέσω καὶ τις δυὸ καὶ τοῦ κουμπάρ' ἄς λείπη.

5 Κουμπάρε, ποῦ σιφάνωσες μὲ τὰ χρυσᾶ σου χέρια,
ποῦ τά'βρες καὶ τὰ ταίριασις τὰ δύο περιστέρια; ¹

R É S U M É

Mission musicologique à Panghée (Macédoine)

par St. Caracassis.

L'auteur rapporte les résultats de sa mission musicologique (4 août au 2 septembre 1961) dans l'arrondissement de Kavala (Macédoine) et spécialement dans la région du mont Panghée, où il a obtenu 345 enregistrements sur magnétophone des chansons et danses folkloriques. Il a recueilli également diverses légendes, comme celle de la forteresse d'Alexandre le Grand (voir Fig. No. 1) à Paléochori; il décrit des us et coutumes,

¹ Βλ. χφ., ἀρ. 2393, σ. 152, ἀρ. μουσ. 6108. Ἠχογραφήθη εἰς Ἐλαιοχώριον. Ἐτραγουδήσεν ἡ Δήμητρα Εὐδοκίδου, πρόσφυξ ἀπὸ τὸ Ἄγκιοι Μ. Ἀσίας.

comme celui du village Nikissiani où les habitants se travestissent en «Arabes» le Premier jour de l'an et le jour de l'Épiphanie (voir Fig. No 2) etc.

Les enregistrements musicaux proviennent non seulement de la Macédoine proprement dite mais aussi de l'Asie Mineure, le Pont, et la Thrace Orientale. Ces derniers ont été chantés par des réfugiés installés dans cette région depuis 1923 et présentent un intérêt particulier. Les réfugiés du Pont maintiennent vivantes les traditions de leur pays d'origine, et ne manquent point, par l'intermédiaire de leurs organisations, de les propager auprès des nouvelles générations. (Voir fig. No 3 danseurs du Pont dans leurs costumes nationaux dansant la «Séra»).

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960 - 1961

Α' ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1960

1. **Ἑλπινίκη Σταμούλη Σαραντῆ**, *Ποικίλα λαογραφικά καὶ γλωσσικά διαφόρων τόπων*. [Ἀθῆναι 1959], σχ. 4ον, σελ. 8. (Α. Ε. 2316)¹.

[Αἰνίγματα 11, εἰδήσεις σχετικαὶ με̄ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὸ παιδίον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν].

2. **Μιλτ. Σταμούλης**, *Λαογραφικά τινὰ ἐκ Σαμοκοβίου Ἀνατολ. Θράκης* 1941, σχ. 4ον, σελ. 17. (Α. Ε. 2317).

[Τοπωνύμια, ἐπώνυμα, λατρευτικά τινὰ ἔθιμα καὶ εἰδήσεις περὶ ἐνδυμασίας ἐκ Συρρεντίου].

3. **Σπυρ. Περιστέρης**, *Ἦχογράφησις καὶ κείμενα τραγουδιῶν ἐκ Κύπρου (ἐκτέλεισις ὑπὸ Χ. Χαιζηνικόλα) καὶ ζουρνάδων (Ἀκαρνανίας ἐξ ἐκτελέσεως τοῦ συγκροτήματος Κ. Σαλέα)*. [Ἀθῆναι 1959], σχ. 8ον μέγα, σελ. 19. (Α. Ε. 2319).

[ἄσματα 12, δίστιχα 18· εἰδήσεις μουσικαὶ καὶ βιογραφικὰ τῶν πληροφορητῶν].

4. **Ἀντών. Ἰ. Τρακάκης**, *Ἦχογράφησις καὶ κείμενα δημοτικῶν ᾠμάτων Κρήτης (ἐκ Κάδρου Σελίνου)*, 1959, σχ. 8ον μέγα, σελ. 23. (Α. Ε. 2321).

[ἄσματα 50, δίστιχα 6].

5. **Κωνστ. Παπαμιχαήλ**, *Ὁ θησαυρὸς τῆς λαϊκῆς γλώσσης. Συλλογὴ λέξεων, ᾠμάτων καὶ ἐθίμων ἐκ Θεσπρωτίας, Θεσπρωτικὸν (Λέλοβον) Ἠπείρου*, 1960, σχ. 4ον, σελ. 40. (Α. Ε. 2322).

[ἄσματα 46, παροιμίαι 10, παιδιαὶ 3· εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, σχολικοῦ βίου, ποιμενικοῦ βίου, μαγείας, ἐνδυμασίας καὶ λεξιλόγιον].

6. **Ἄνδρ. Ἱεροκηθιώτης**, *Τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐκ Πάφου Κύπρου*, Πάφος 1960, σχ. 4ον, σελ. 3. (Α. Ε. 2323).

7. **Βάσος Καλογιάννης**, *Τὸ θεσσαλικὸ καρναβάλι. Πῶς ἄρχισε ἡ «Λαρισινὴ μασκαράτα»*, Λάρισα 1960, σχ. 8ον, σελ. 39. (Α. Ε. 2324).

[Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα διὰ τὸν ἐν Λαρίσῃ ἑορτασμὸν τῶν ἀπόκρεων γενικῶς (μεταμφιέσεις καὶ παραστάσεις) καὶ 1 δημῶδες ἱστορικὸν ᾠσμα].

¹ Ὁ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμὸς παραπέμπει εἰς τὸ Βιβλίον εἰσαγωγῆς χειρογράφων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

8. Βασίλ. Παυλίδης, *Ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ἡ συνεργασία στὴν περιοχὴ Παραμυθιάς*, Παραμυθία 1960, σχ. 4ον, σελ. 8. (Α. Ε. 2325).

9. Βασίλ. Παυλίδης, *Γένη καὶ πατριαί οἰκογένεια καὶ κοινωνικαὶ ἐπαγγελματικαὶ τάξεις στὴν περιοχὴ Παραμυθιάς*, Παραμυθία 1960, σχ. 4ον, σελ. 17. (Α. Ε. 2326).

[Παιδικὰ ἄσματα 2, παροιμίαι 10, εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, γάμου, δεισιδαιμόνων δοξασιῶν καὶ συνθηματικῆς γλώσσης].

10. Ἰωάνν. Π. Κασιμάτης, *Συλλογὴ Κυθηραϊκοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ*, Κύθηρα 1958, σχ. 4ον, σελ. 363. (Α. Ε. 2327).

[Εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, μαντικῆς, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, δημόδους ἰατρικῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας. Μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ τούτου παρεμβάλλονται παροιμίαι τινές, παραδόσεις καὶ τινὰ ἄσματα].

11. Γεώργ. Γιαννοῦχος, *Ἱστορία, ἦθη, ἔθιμα καὶ παραδόσεις τοῦ χωρίου Καλομοίρα Καλαμπάκας*, Καλομοίρα 1960, σχ. 4ον, σελ. 45. (Α. Ε. 2329).

[Ἔσματα 50, δίστιχα 10, ἱστορικαὶ σημειώσεις μετὰ τινῶν παραδόσεων, εἰδήσεις περὶ γάμου, παιδίου, τελευτῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας].

12. Κ. Σ. Κώνστας, *Λαογραφικὰ Αἰτωλίας: Ἡ ζυγιά (μουσικῶν λαϊκῶν ὀργάνων) στὴ Δυτικὴ Ρούμελη*, Ἀθήνα 1960, σχ. 8ον, σελ. 27. (Α. Ε. 2330).

[Ὄνοματολογία καὶ περιγραφαὶ μουσικῶν λαϊκῶν ὀργάνων, ἔθιμα ἑορτῶν, δίστιχα, 4 φωτογραφίαι καὶ 5 σχέδια].

13. Κ. Π. Κώνστας, *Δέκα αἰτωλικά δημοτικὰ τραγούδια*, Γουριὰ Μεσολογγίου 1959, σχ. 4ον, σελ. 34. (Α. Ε. 2346).

[Πρόλογος, ἄσματα 10 μετὰ τῆς μουσικῆς τῶν εἰς βυζαντινὴν παρασημαντικὴν, δίστιχα 26].

14. Νικόλ. Παπαευαγγέλου, *Ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὸ χωρίον Πλατανόρεμα Κοζάνης*, Πλατανόρεμα 1960, σχ. 4ον, σελ. 14. (Α. Ε. 2331).

[Ἔσματα 4, παραδόσεις 2, εἰδήσεις γεωγραφικαί, ἱστορικαί, οικονομικαί περὶ παιδίου, γάμου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας, ἐνδυμασίας καὶ δεισιδαιμόνες δοξασίαι].

15. Ἐμμαν. Σαρέλλης, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν κοινότητος Πλαγιᾶς Λέσβου*, Πλαγιὰ 1960, σχ. 4ον, σελ. 104. (Α. Ε. 2332).

[Ἔσματα 2, δίστιχα 12, εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας, ὑφαντουργίας μετὰ σχεδίων καὶ ἔθιμα ἀγροτικά].

16. Σωτήρ. Τσιάνης (Sam Chianis), *Συλλογὴ - ἠχογράφησις δημοτικῶν*

τραγουδιῶν ἐκ Μακεδονίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου καὶ Κύθνου, Ἀθῆναι 1959, σχ. 8ον μέγα, σελ. 216. (Α. Ε. 2333).

[ᾠσματα 424].

17. **Δήμητρα Κ. Φραγκάκι**, *Περιγραφή τῆς παιδιᾶς «ποδοσφαιράκι»*, Ἀθῆναι 1960, σχ. 4ον, σελ. 8. (Α. Ε. 2334).

18. **Μᾶρκ. Στ. Βρατσάλης**, *Σύμμεικτα λαογραφικὰ τῆς νήσου Λέρον*, Λέρος 1960, σχ. 4ον, σελ. 30. (Α. Ε. 2335).

[ᾠσματα 5, δίστιχα 81, παροιμίαι 81· εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας, γάμου, μαγείας, μετεωρολογίας καὶ ποιμενικοῦ βίου].

19. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Λαογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ τῆς πόλεως Σουφλίου*, Σουφλί 1956, σχ. 4ον, σελ. 45. (Α. Ε. 2336).

[ᾠσματα 10, παροιμίαι 306, αἰνίγματα 9, παιδιαὶ 22· εἰδήσεις περὶ παιδίου, χορῶν, γάμου (μεθ' ἑνὸς ᾄσματος) καὶ τινὰ παιδικὰ ᾄσματα].

20. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Τὰ νυχτέρια καὶ τὰ τραγούδια τοὺς σὶὸ Σουφλί στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας*, Σουφλί 1960, σχ. 4ον, σελ. 19. (Α. Ε. 2349).

[ᾠσματα 20, εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, φαγητῶν καὶ ποτῶν].

21. **Χρ. Παπασταματίου**, *Λαογραφικὰ Σουφλίου. Πληροφορίαι τινὲς περὶ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Σουφλίου*, Σουφλί 1960, σχ. 4ον, σελ. 11. (Α. Ε. 2337).

[Εἰδήσεις ἀρχαιολογικαὶ (εἰκόνες, ἐπιγραφαί), οἰκιστικαὶ παραδόσεις καὶ ἀφηγήσεις περὶ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων].

22. **Πέτρος Ἀγγελῆς**, *Λαογραφικὰ Νεστορίου*, Νεστόριον 1959, σχ. 4ον, σελ. 3+2. (Α. Ε. 2338).

[Εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας καὶ μαγείας].

23. **Κωνστ. Βῆχος**, *Λαογραφικὰ τῆς νήσου Μήλου*, Μῆλος 1960, σχ. 4ον, σελ. 179+ε'+1 χάρτ. (Α. Ε. 2339).

[Παραμύθια 6, παροιμίαι 95, παιδιαὶ 20, εἰδήσεις περὶ γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ, ἀλιευτικοῦ καὶ ναυτικοῦ βίου, οἴκου, ἐπίπλων καὶ σκευῶν, ὕφαντικῆς, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας καὶ μετεωρολογίας].

24. **Παναγιώτα Δ. Παπαδάτου**, *Λαογραφικὰ ἔθιμα χωρίων Λεβαδείας*, Λεβάδεια 1960, σχ. 4ον, σελ. 49. (Α. Ε. 2345).

[Παραδόσεις 5, νανουρίσματα 2, δίστιχα 2, μοιρολόγ. 1, εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας καὶ γλωσσάριον ἰδιοματικῶν λέξεων].

25. **Μανόλης Μ. Κατσουράκις**, *Νησιώτικες γιορτές. Περιγραφή λατρευτικῶν ἐθίμων Σικίνου*, Σίκινος 1958, σχ. 4ον, σελ. 6. (Α. Ε. 2347).

[Περιγραφή τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς 21ης Νοεμβρίου].

26. Γ. Βαΐδης, *Στοιχεῖα βιοτεχνίας ἐν τῇ περιφερείᾳ Διδυμοτείχου*, Διδυμοτείχον 1960, σχ. 4ον, σελ. 10. (Α. Ε. 2348).

[Δημογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ἀναλυτικοὶ πίνακες βιοτεχνικῶν κλάδων καὶ προϊόντων με οἰκονομολογικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς παρατηρήσεις].

27. Ἰάκωβος Ἡλίας, *Δημοτικὰ τραγούδια καὶ χοροὶ τῶν Μεγάρων*, Μέγαρα 1960, σχ. 4ον, σελ. 142+84. (Α. Ε. 2350).

[Εἰσαγωγή, κείμενα ᾄσμάτων 100, μουσικὰ μέλη εἰς εὐρωπ. μουσικὴν γραφὴν 81, εἰδήσεις περὶ γάμου καὶ λαϊκῆς λατρείας].

28. Γεώργ. Ἡλιάδης, *Συλλογὴ ὕλικου ὑπὸ μαθητῶν ἀπὸ τὸ Λευκόνοικον καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Μεσαορίας*, Κύπρος 1940, σχ. 4ον, σελ. 176. (Α. Ε. 2352).

[ᾄσματα καὶ δίστιχα (σελ. 1-15), παροιμίαι (σελ. 16-46), παραμύθ. 1 καὶ ἄλλη λαογραφικὴ ὕλη (σελ. 47-168)].

29. *Συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Πεδουλά Κυπρου*, Κύπρος 1960, σχ. 4ον, σελ. 616. (Α. Ε. 2353).

[ᾄσματα (σελ. 1-132), δίστιχα (σελ. 133-34), παραμύθια (σελ. 135-178), παραδόσεις (σελ. 179-304), ἐπῳδαὶ (σελ. 305-316), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 317-598)].

30. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τῆς Σχολῆς Μιτσῆ Λεμίθου*, Κύπρος 1960, σχ. 4ον, σελ. 148. (Α. Ε. 2354).

[ᾄσματα (σελ. 1-58), παραδόσεις (σελ. 59-75), παραμύθια (σελ. 77-126), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 127-142)].

31. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Ὀμόδους Κύπρου*, Ὀμόδος 1960, σχ. 4ον, σελ. 130. (Α. Ε. 2355).

[ᾄσματα (σελ. 1-92), δίστιχα (σελ. 93-98), παραμύθια (σελ. 99-114), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 115-130)].

32. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ «Ἐμπορικοῦ Γυμνασίου» Πολεμίου Κύπρου*, Πολέμι 1960, σχ. 4ον, σελ. 946. (Α. Ε. 2356).

[ᾄσματα (σελ. 1-414), παροιμίαι (σελ. 415-426), παραδόσεις (σελ. 427-511), παραμύθια (σελ. 513-595), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 597-870), ἐπῳδαὶ (σελ. 871-940)].

33. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Ἀπεητίου Ἐμπορικοῦ Γυμνασίου Ἀγροῦ Κύπρου*, Ἀγρός 1960, σχ. 4ον, σελ. 122. (Α. Ε. 2357).

[ᾄσματα (σελ. 1-22 καὶ 39-45), δίστιχα (σελ. 23-38), παραμύθια (σελ. 47-61), παραδόσεις (σελ. 63-69), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 97-110)].

34. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν ἐκ τῆς περιοχῆς Πάφου, τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Κολλεγίου Πάφου*, Κύπρος 1960, σχ. 4ον, σελ. 204. (Α. Ε. 2358).

[Μέρος Α': ᾄσματα (σελ. 1-18), παραδόσεις (σελ. 19-24), ἐπῳδαὶ (σελ. 25-34), σύμμεικτα (σελ. 35-42). — Μέρος Β' (Κολλέγιον Πάφου): ᾄσματα (σελ. 43-145), δίστιχα (σελ.

147 - 150), παραδόσεις (σελ. 151 - 180), παροιμίες (σελ. 181 - 182), μῦθοι (σελ. 183 - 184), ἔπω-
δαι (σελ. 185 - 188), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 189 - 203)].

35. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου καὶ τοῦ Γυ-
μνασίου Λευκάρων Κύπρου*, Ἄνω Λεύκαρα 1960, σχ. 4ον, σελ. 340. (Α.Ε. 2359).

[Μέρος Α' (Δημοτ. σχολείου): ᾠσματα (σελ. 1-21), παραμύθια (σελ. 27-44).— Μέρος Β' (Γυμνασίου): ᾠσματα (σελ. 45-176), ἔπωδαι (σελ. 177-18), παραμύθια (σελ. 179-196), σύμμεικτος λαογραφ. ὕλη (σελ. 197-283)].

36. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Λαπήθου*, Λάπηθος 1960, σχ. 4ον, σελ. 312. (Α. Ε. 2360).

[ᾠσματα (σελ. 1-232), παραδόσεις (σελ. 233-284), παραμύθια (σελ. 285-296), ἔπω-
δαι (σελ. 297-300), γαμήλια ἔθιμα (σελ. 301-312)].

37. *Λαογραφικὴ συλλογὴ τῶν μαθητῶν τῶν Δημοτικῶν σχολείων: α) Πέγειας, β) Στρουμπίου τῆς περιφέρειας Πάφου Κύπρου*, Κύπρος 1960, σχ. 8ον, σελ. 208. (Α. Ε. 2361).

[Α' μέρος: ᾠσματα (σελ. 1-28), δίστιχα (σελ. 29-42), παραμύθια (σελ. 43-82), αἰνί-
γματα (σελ. 83-94), παιδικὰ ᾠσμάτια (σελ. 95-104), παροιμίες (σελ. 105-106), παραδόσεις
(σελ. 107-108), ἔθιμα (σελ. 109-110).— Β' μέρος: ᾠσματα (σελ. 111-158), δίστιχα καὶ παιδικὰ
ᾠσμάτια (σελ. 159-178), παραμύθια (σελ. 179-192), παραδόσεις (σελ. 193-208)].

Β' ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1961

1. Ἑλπινίκη Σταμούλη Σαραντῆ, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα Μ. Ἀσίας καὶ
Θράκης* (συλλ. πρὸ τοῦ 1926), σχ. 4ον, σελ. 20. (Α. Ε. 2364).

[ᾠσματα 25, παραδόσεις 3, παροιμ. 1, εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας].

2. Ἑλπινίκη Σταμούλη Σαραντῆ, *Τραγούδια Μακεδονίας, Δράσκιον
Βεροίας* 1926, σχ. 4ον, σελ. 12. (Α. Ε. 2365).

[ᾠσματα 13].

3. Ἑλπινίκη Σταμούλη Σαραντῆ, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα ἐξ Ἄνδρου*,
Ἄνδρος 1960, σχ. 4ον, σελ. 23. (Α. Ε. 2366).

[Παραμύθια 3, νανουρίσματα - ταχταρίσματα 7, δίστιχα 53, ᾠσμάτια διάφορα 7].

4. Ἑλπινίκη Σταμούλη Σαραντῆ, *Λατρευτικὰ καὶ ἱστορικὰ ᾠσματα ἐξ
Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1920, σχ. 4ον, σελ. 8. (Α. Ε. 2369).

[ᾠσματα 5].

5. Ἰάκ. Ἀ. Ἡλίας, *Οἱ πρακτικοὶ ὀργανοπαῖκται καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν*,
Ἀθήναι 1960, σχ. 4ον, σελ. 22. (Α. Ε. 2368).

[Εἰδήσεις περὶ τῶν παλαιότερων ἐν Ἀθήναις λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν καὶ ὀργάνων].

6. **Κωνστ. Βραχνιάς**, *Ὁ γάμος στὴν Γιαννωτὰ Ἐλασσόνος*, Γιαννωτὰ 1960, σχ. 4ον, σελ. 15. (Α. Ε. 2370).

[Εἰδήσεις περὶ γάμου μετὰ 7 ἄσμάτων].

7. **Γεώργ. Κουφός**, *Ἱστορικά καὶ λαογραφικὰ τοῦ χωρίου Πλάτης Ἐβρου*, Πλάτη 1960, σχ. 4ον, σελ. 46. (Α. Ε. 2371).

[Εἰδήσεις ἱστορικαὶ μετὰ τινων παραδόσεων καὶ λαογραφικαὶ περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου καὶ παιδίου].

8. **Μιλτ. Κ. Νυμφόπουλος**, *Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Σάντας τοῦ Πόντου*, Σάντα 1900, σχ. 8ον, σελ. 228. (Α. Ε. 2372).

[Λαϊκαὶ διηγήσεις εὐτράπελοι ἢ ἀνεκδοτικαὶ 35, παραμύθια 2, παροιμίαι 447, αἰνίγματα 28, εὐχαί, κατάραι, παρωνύμια καὶ εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας, μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν].

9. **Κωνστ. Ξαρχῆς** (ἐπιθεωρητὴς δημοτικῶν σχολείων), *Λαογραφικὸν ὑλικὸν συγκεντρωθὲν ὑπὸ δημοδιδασκάλων τῆς περιφερείας Ὀρεστιάδος*, Ὀρεστιάς 1958-1959, σχ. 4ον, σελ. 392. (Α. Ε. 2374).

[Ποικίλαι λαογραφικαὶ εἰδήσεις].

10. **Γεώργ. Κολιός**, *Ἡ Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα μὲ τὸν χορὸ καγκελλάρη στὸ χωριὸ Παπαδάτες Πρεβέζης*, Παπαδάτες 1960, σχ. 4ον, σελ. 24. (Α. Ε. 2375).

[Περιγραφή τοῦ χοροῦ καγκελλάρη μετὰ 8 ἄδομένων κατ' αὐτὸν ἄσμάτων καὶ στοιχεῖα περὶ παλαιᾶς τοπικῆς ἐνδυμασίας].

11. **Κώστας Ἰωαννίδης**, *Λαογραφικαὶ ὁμιλίαι ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸν Ἰδρυμα Κύπρου*, Κύπρος 1950-1960, σχ. 4ον, σελ. 94. (Α. Ε. 2377).

[Εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας, χορῶν, μουσικῆς, γάμου καὶ κείμενα παραδόσεων τινων, ἐπιδῶν καὶ ἄσμάτων].

12. **Χριστόφ. Θ. Παλαίσης καὶ Ἰωάνν. Χρ. Παλαίσης**, *Ποιητικὸς διαγωνισμὸς (τσιάττισμα) ἐν Αὐγόρου μετὰ τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα 1931. (Ἐπιμύθια μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ)*, Αὐγόρου 1931, σχ. 4ον, σελ. 8. (Α. Ε. 2378).

13. **Στυλ. Μπέλλος**, *Δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ τῆ Σέλιανη Παραμυθίας*, Ἀθήναι 1955, σχ. 4ον, σελ. 7. (Α. Ε. 2379).

[Ἄσματα 17 καὶ ἀνάλυσις τοῦ δημῶδου ἄσματος: «Ἡ Ἀσημούλα»].

14. **Γεώργ. Πάλλας** (ἐπιθεωρητὴς δημοτικῶν σχολείων), *Λαογραφικὰ σύμμεικτα συγκεντρωθέντα ὑπὸ διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν ἐκ χωρίων τῆς περιφερείας Ἐδέσσης*, Ἐδεσσα 1961, σχ. 4ον, σελ. 49. (Α. Ε. 2383).

[Ἄσματα 33, εἰδήσεις περὶ γάμου καὶ λαϊκῆς λατρείας].

15. **Ἐμμαν. Σαρέλλης**, *Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι τοῦ χωρίου Πλαγιὰ Λέσβου*, Λέσβος 1961, σχ. 4ον, σελ. 23. (Α. Ε. 2384).

[Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις 649].

16. **Γεώργ. Λ. Γιαννοῦχος**, *Ἔθιμα καὶ παραδόσεις τοῦ χωρίου Καλομοίρα Καλαμπάκας*, Καλομοίρα 1961, σχ. 4ον, σελ. 112. (Α. Ε. 2385).

[Εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, μαγείας, μαντικῆς, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας μετὰ διαφόρων ἄσμάτων καὶ παραδόσεων].

17. **Σταῦρ. Ζαλιμίδης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ζωὴν, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Τούρκων - Μουσουλμάνων τῆς Δυτ. Θράκης*, Ξάνθη 1961, σχ. 4ον, σελ. 21. (Α. Ε. 2386).

[Εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκῆς λατρείας, γάμου, παιδίου, τελευτῆς, ἐνδυμάτων καὶ 20 παροιμῖαι].

18. **Παναγ. Φέτσης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πουλάτων Σάμης Κεφαλληνίας*, Πουλάτα 1961, σχ. 4ον, σελ. 35. (Α. Ε. 2387).

[Εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς καὶ μαγείας].

19. **Μανόλης Πιτυκάκης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἀνατολικῆς Κρήτης (ἐπαρχίας Μεραιμβέλλου)*, 1961, σχ. 4ον, σελ. 41. (Α. Ε. 2388).

[Εὐχαὶ 25, ἀραι - ὕβρεις 56, ὄρκοι 9, παροιμῖαι καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις 80].

20. **Κωνστ. Χ. Σιόντης**, *Λαογραφικὰ τῆς Τσαμουριάς Θεσπρωτίας*, Τσαμουριά, σχ. 4ον, σελ. 43. (Α. Ε. 2389).

[Ἄσματα 6, νανουρίσματα καὶ ταχταρίσματα 12, εἰδήσεις περὶ οἰκίας, παιδίου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, μαντικῆς, μετεωρολογίας καὶ λαϊκῆς λατρείας].

21. **Νικόλ. Χ. Δημόπουλος**, *Ἀντίγραφα συμβολαιογραφικῶν πράξεων Ἄνω Ναυπακτίας*, Ναυπακτία 1961, σχ. 4ον, σελ. 21. (Α. Ε. 2390).

[Ἐγγραφα 22].

22. **Γεώργιος Πάλλας** (Ἐπιθεωρητῆς δημοτικῶν σχολείων), *Ὑπομνήματα καὶ ἄλλα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ λαογραφικὰ καὶ ἐθνικὰ ζητήματα τῆς Βορείου Ἑλλάδος*, 1961, σχ. 4ον, σελ. 38. (Α. Ε. 2391).

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1961

Α' ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1960

Κατὰ τὸ ἔτος 1960 τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον εἰργάσθη διὰ τοῦ κάτωθι προσωπικοῦ. 1) τοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη, διευθυντοῦ. 2) τῶν συντακτῶν: Δημ. Πετροπούλου, Δημ. Λουκάτου καὶ Δημ. Οἰκονομίδου. 3) τοῦ μουσικοῦ Σπυρ. Περιστέρη. 4) τῶν ἐπὶ συμβάσει: Στεφ. Ἡμέλλου, συντάκτου φιλολόγου, καὶ Σταύρου Καρακάση, μουσικοῦ. 5) τῶν γραφέων Γρηγ. Δημητροπούλου καὶ Ἐλευθερίας Δήμου-Παπαδοπούλου καὶ 6) τῆς ἐπὶ συμβάσει γραφέως Εὐφροσύνης Καλαβρουζιώτου.

Α' Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης

1) Νέα λαογραφικὴ ὕλη εἰσήχθη εἰς 45 χειρογράφους συλλογὰς ἔκ σελ. 7705. Ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων 13 ἀπεστάλησαν ὑπὸ λειτουργῶν τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως, 13 ὑπὸ ἄλλων ἀσχολουμένων εἰς τὴν λαογραφίαν (βλ. ἄνωτ., σ. 431-434), αἱ ὑπόλοιποι 19 προέρχονται ἔκ τῶν λαογραφικῶν καὶ μουσικῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ, ἧτοι α) τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κέα ἀπὸ 15-29 Αὐγ. (βλ. ἄνωτ., σ. 253-268), β) τοῦ συντ. Δημ. Πετροπούλου μετὰ τοῦ μουσ. Στ. Καρακάση εἰς Δυτικὴν Θράκην (περιοχὴν Διδυμοτείχου) ἀπὸ 16 Αὐγ. - 16 Σεπτεμβρίου (βλ. ἄνωτ., σ. 351-361), γ) τοῦ συντ. Δημ. Λουκάτου εἰς τὰς νησίδας Ἐρείκουσαν, Μαθράκι καὶ Ὀθωνοὺς ἀπὸ 6-28 Ἰουλίου (βλ. ἄνωτ., σ. 268-289), δ) τοῦ συντ. Στεφ. Ἡμέλλου εἰς Νάξον ἀπὸ 26 Ἰουλ. - 25 Αὐγ. (βλ. ἄνωτ., σ. 290-300), ε) τοῦ μουσ. Στ. Καρακάση εἰς Χαλκιδικὴν ἀπὸ 5 Ἰουλ. - 4 Αὐγ. (βλ. ἄνωτ., σ. 362-373), καὶ στ) τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη μετὰ τοῦ μουσ. Στ. Καρακάση εἰς Κύπρον ἀπὸ 21 Ὀκτωβρ. - 20 Νοεμβρ. (βλ. ἄνωτ., σ. 301-350). Ἐκ τῶν ὡς ἄνω 19 συλλογῶν 11 ἔκ σελ. 3332 προῆλθον ἔκ τῆς ὡς ἄνω εἰς Κύπρον ἀποστολῆς. Αὗται κατηρτίσθησαν ὑπὸ μαθητῶν τῶν Σχολείων τῆς Δημοτικῆς, ἰδίᾳ δὲ τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως (βλ. ἄνωτ., σ. 305-306 καὶ 434-435) κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐν λόγῳ ἀποστολῆς, κα-

τόπιν σχετικῶν πρὸς αὐτοὺς ὁμιλιῶν τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ μετὴν πρόθυμον συμπαράστασιν τῶν Διευθυντῶν τῶν σχολείων. Εἰς τὴν καθόλου ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς ταύτης συνετέλεσαν τὰ μέγιστα ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτικῆς Συνελεύσεως Κωνστ. Σπυριδάκης, ὡς καὶ τὸ Γραφεῖον Ἑλληνικῆς Παιδείας Κύπρου (βλ. ἄνωτ., σ. 303 - 304).

2) Εἰς τὴν Ἑθνικὴν Μουσικὴν Συλλογὴν εἰσῆχθησαν ἐν συνόλῳ 1129 ἠχογραφήσεις δημῶδους μουσικῆς ὕλης (ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν). Ἐκ τούτων προέρχονται ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου: 31 ἐκ Κέας, 302 ἐκ Δυτικῆς Θράκης, 100 ἐξ Ἐρεικούσης, Ὀθωνῶν καὶ Μαθρακίου, 32 ἐξ Νάξου, 322 ἐκ Χαλκιδικῆς καὶ 435 ἐκ Κύπρου. Πρὸς τούτοις 15 ἠχογραφήσεις ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν ἐξ ἐκτελέσεως ὑπὸ τοῦ μουσ. συγκροτήματος Κ. Σαλέα καὶ 35 ἠχογρ. δημῶδους μουσικῆς ἐκ Καλύμνου καὶ Φαράσων Καππαδοκίας. Τέλος ἐγένοντο καὶ 10 ἠχογρ. ᾠσμάτων ἐκ Χαβάϊ (ἐκτέλεσις ὑπὸ τῆς G. Hughes).

Ἡ Μουσικὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη ἔτι διὰ 256 δίσκων δημῶδους μουσικῆς. Ἐκ τούτων 138 προέρχονται ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Δημ. Κισσοπούλου, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 118 ἐξ ἀγορᾶς.

Β' Ἀποδελτίωσις καὶ ἀρχειακὴ κατάταξις

α) Ἀποδελτιώθη ἐκ χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἐντύπων λαογραφικὴ ὕλη: ᾠσματα 1336, δίστιχα 1231, δημ. παραδόσεις 612, παραμύθια 311, εὐτράπελοι διηγήσεις 90, ἀνέκδοτα 38, παροιμῖαι 2023 καὶ παροιμ. βουλγαρικαὶ 80, αἰνίγματα 186, ἐπῳδαὶ 28 καὶ ἄλλη ποικίλη ὕλη εἰς δελτία 6499, ἀναφερομένη εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, εἰς δεισιδαίμονας δοξασίας, τὴν μαγείαν, μαντικὴν, ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, δημῶδη ἰατρικὴν, γάμον, τελευτὴν κλπ.

β) Κατάταξις. Ἀρχειακῶς κατετάχθησαν κατόπιν σχετικῆς ἐπεξεργασίας: ὑπὸ τοῦ συντ. Στεφ. Ἡμέλλου 1224 δημῶδη ᾠσματα, ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Λουκάτου 7642 παροιμῖαι καὶ ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου ποικίλη ὕλη σχετικὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὴν μαγείαν, μαντικὴν, δημ. ἰατρικὴν, ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὸν γάμον, τὴν τελευτὴν κλπ.

Ὁ συντ. Δημ. Πετρόπουλος καὶ ὁ διευθυντῆς Γ. Κ. Σπυριδάκης ἠσχολήθησαν κυρίως εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὕλης τοῦ ὑπὸ ἐκτύπωσιν Α' τόμου Ἐκλογῆς δημοτ. τραγουδιῶν.

• 02
2041020

Γ' Δημοσιεύματα

Συνεχίσθη α) η άρξαμένη κατά τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1959 ἔκδοσις (βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958-59), σ. 403) τοῦ Α' τόμου Ἐκλογῆς Ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐκτυπωθέντων τῶν ἀκριτικῶν καὶ ιστορικῶν· β) ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων ΙΑ' καὶ ΙΒ' (1958-1959) τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου· γ) ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ τοῦ μουσικοῦ Σπυρ. Περιστέρη ἡ παρασκευὴ πρὸς ἔκδοσιν Μουσικῆς συλλογῆς, τοῦ πρώτου ἀσχολουμένου εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν κειμένων, τοῦ δὲ δευτέρου εἰς τὴν ἐπιλογὴν καὶ καταγραφὴν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν Εὐρωπ. μουσικὴν γραφὴν· δ) ἡ παρασκευὴ ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Λουκάτου ἀπανθίσματος παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν πρὸς ἔκδοσιν.

Ἐπὶ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου συνετάχθη Συγκεντρωτικὸς πίναξ τῶν ἀπὸ τοῦ 1907-1958 γενομένων δημοσιεύσεων Βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας πρὸς ἐκτύπωσιν τούτου εἰς τὴν Ἐπετηρίδα, τόμ. ΙΑ' - ΙΒ'. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου συντάκτου κατηρτίσθη πρὸς δημοσίευσιν καὶ ἡ λαογραφικὴ βιβλιογραφία τοῦ ἔτους 1959.

Δ' Βιβλιοθήκη

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην εἰσήχθησαν ἐν συνόλῳ 151 τόμοι καὶ φυλλάδια (ἀρ. εἰσ. 3017-3168). Ἐκ τούτων 43 προῆλθον ἐξ ἀγορᾶς, 16 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 92 ἐκ δωρεῶν ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ἦτοι ὑπὸ Γ. Ἀβέρωφ 1, Π. Ἀγγελῆ 1, Ἀδελφότητος Φιλιατρινῶν 1, Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 2, Μαρίας Ἀμαριώτου 1, Β. Bouvier 1, Δ. Γεωργακά 2, Δ. Γκίνη 1, Ν. Δελιαλῆ 1, ἐκδότου Καλυμνιακοῦ Παλμοῦ 1, Ἐταιρείας Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 2, Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν 1, Γ. Ζώρα 1, G. Firfon 3, Μ. Ἰωαννίδου-Μπαρμπαρίγου 1, Νέστορος Καμαριανοῦ 1, Ἀριάδνης Καμαριανοῦ 1, Ἰω. Κανδήλη 1, R. Karmann 2, Raina Katzarova 4, Ἀντ. Κατσουροῦ 1, Ν. Κληρίδη 11, Ντ. Κονόμου 1, Κ. Κοντοσάκου 1, Ἐμμ. Κριαρᾶ 1, Φιλ. Κτενίδη 1, Δ. Λουκάτου 4, Μ. Μανούσακα 4, Γ. Μέγα 1, Κ. Μερεντίτη 1, Εὐ. Μπόγκα 1, Δ. Μπότσαρη 1, Κ. Νικολαΐδη 4, Δ. Οἰκονομίδου 5, Ἀ. Παναρέτου 1, Κ. Παπαμιχαήλ 1, Π. Παπαχριστοπούλου 1, Δ. Πετροπούλου 4, Ἐλενας Πολίτου 1, G. Popescu-Judet 1, Βαγγ. Σκουβαρᾶ 1, Γ. Σπυριδάκη 6, Ἀντ. Π. Στεφάνου 2, Ἀθ. Ταρσούλη 1, Ἐπιχειρηματικοῦ Γεωργίας 2, Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1, Δ. Φωστέρη 1, Θέμιδος Χατζηγεωργίου 1, Χρυστάλλας Φιλίππου 1.

Ε' Μουσειακή Συλλογή

Ἡ μουσειακὴ συλλογὴ ἐπλουτίσθη, ὡς κάτωθι, διὰ 53 λαογραφικῶν ἀντικειμένων.

1) Ἐκ δωρεᾶς 30, ἦτοι: 1 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρήτρια Δήμητρα Φραγκάκι), 3 ἐξ Ἡπείρου (1 ἐκ Ζαγορίου, δωρ. Ἐλευθερία Δήμου-Παπαδοπούλου, 2 ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Μετσόβου, δωρ. Γεωργία Ταρσούλη), 1 ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος (Μεσολογγίου), 3 ἐξ Ἀνατ. Θράκης (δωρ. Ἐλπινίκη Σταμούλη-Σαραντῆ), 3 ἐκ Κέας (δωρ. Γ. Κ. Σπυριδάκης), 2 ἐκ Κρήτης (1 Ἀνωγείων, δωρ. Ζαφειρένια Κεφαλογιάννη, 1 ὑπὸ Εὐαγγελίας Φραγκάκι), 4 ἐκ Κύπρου (δωρ. Γ. Κ. Σπυριδάκης), 10 ἐκ Μακεδονίας (1 ἐξ Ἀγίου Ὄρους καὶ 1 ἐκ Φλωρίνης, δωρ. Δήμητρα Φραγκάκι, 8 ἐκ Χαλκιδικῆς δωρ. Σταῦρος Καρακάσης), 3 ἐκ Νάξου (Ἀπείρανθος, δωρ. Διαλεχτὴ Ζευγώλη Γλέζου).

2) Ἐξ ἀγορᾶς 23, ἦτοι: Ἡπείρου 1, Θράκης 7 (Διδυμοτείχου 3, Ὀρεστιάδος 3, Σουφλίου 1), Μακεδονίας 11, Στερεᾶς Ἑλλάδος (Μεσολογγίου) 2, Κύπρου 1, Πόντου (Τραπεζοῦντος) 1.

ΣΤ' Ἐπιστημονικὰ συνέδρια

Κατόπιν προσκλήσεως μετέσχον εἰς τὸ 7ον Γιουγκοσλαβικὸν Λαογραφικὸν συνέδριον ἐν Σκοπίοις καὶ Ἀχρίδι ἀπὸ 17-22 Σεπτεμβρίου ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ὁ διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης καὶ ὁ μουσικὸς Σπ. Περιστέρης.

Ὁ πρῶτος ἀνεκοίνωσε μελέτην του ἐπὶ δημοδῶν παραδόσεων περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, ἰδίᾳ ἐκ περιοχῶν τῆς Βορ. Ἑλλάδος, μὲ τὸν τίτλον «Volkstümliche Sagen der Griechen über Alexander den Grossen»,¹ ὁ δὲ δεῦτερος περὶ τοῦ ἀσκαύλου (τσαμπούνας), νησιωτικοῦ τύπου, ἐν Ἑλλάδι μὲ τὸν τίτλον «La cornemuse en Grèce»¹.

Ζ'. Τῶν συλλογῶν λαογραφικῆς ὕλης καὶ δημῶδους μουσικῆς ἔκαμαν χρῆσιν ἡμέτεροι καὶ ξένοι ἐπιστήμονες, ἐχορηγήθη δ' ἔτι μουσικὴ ὕλη ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου δι' ἐπιστημονικοὺς καὶ διδακτικοὺς σκοποὺς εἰς τὸ Μουσικολογικὸν Ἰνστιτοῦτον τοῦ Πανεπιστημίου Κολωνίας.

¹ Βλ. καὶ εἰς Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 35 (1960), σ. 496-497.

Β') ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1961

Τὸ ἔργον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1961 διεξήχθη διὰ τοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ ὡς καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος (βλ. ἄνωτ., σ. 441). Ἐκ τούτου ἔστερήθη τῶν ὑπηρεσιῶν 1) τοῦ συντ. Δημ. Λουκάτου ἀπὸ 15 Ἰουλίου, παραιτηθέντος, καὶ 2) ἀπὸ 22 Σεπτεμβρίου τοῦ συντ. Δημ. Πετροπούλου, διορισθέντος καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης.

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης

1) Ἡ εἰσαχθεῖσα νέα λαογραφικὴ ὕλη ἀπετελέσθη ἐκ 32 συλλογῶν ἐν χειρογράφοις (σελ. 4118). Ἐκ τούτων 13 ἀπεστάλησαν ὑπὸ δημοδιδασκάλων καὶ 14 ὑπὸ ἄλλων συλλογέων (βλ. ἄνωτ., σ. 435 - 437), αἱ δὲ ὑπόλοιποι προῆλθον ἐκ τῶν εἰδικῶν ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου ἦτοι: α) τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Πέλλης Μακεδονίας, κυρίως βορείως τῆς Ἐδέσσης (βλ. ἄνωτ., σ. 374-388), β) τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου εἰς Κατσανοχώρια Ἠπείρου (βλ. ἄνωτ., σ. 389-400), γ) τοῦ μουσικοῦ Σπυρ. Περιστέρη εἰς περιοχὰς τῶν ἐπαρχιῶν Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας (βλ. ἄνωτ., σ. 413 - 420), δ) τοῦ ἐκτ. συντ. Στεφ. Ἡμέλλου εἰς χωρία τῆς περιφερείας Ξάνθης (βλ. ἄνωτ., σ. 401-413) καὶ ε) τοῦ μουσ. Στ. Καρακάση εἰς χωρία περὶ τὸ Παγγαῖον τῆς Μακεδονίας (βλ. ἄνωτ., σ. 421 - 430). Ἐκ τῶν ἀποστολῶν τούτων συνελέχθη λαογραφικὴ ὕλη ἐν συνόλῳ εἰς σελ. 2130.

2) Εἰς τὴν Ἐθνικὴν Μουσικὴν Συλλογὴν εἰσήχθησαν ἐκ τῶν ὡς ἄνω λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ Ἀρχείου 909 ἠχογραφήσεις, ἦτοι ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ νομοῦ Πέλλης ἠχογρ. 68: (βλ. ἄνωτ., σ. 375, 387), ἐξ Ἠπείρου (Κατσανοχωρίων) ἠχογρ. 66 (βλ. ἄνωτ., σ. 392), ἐξ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἠχογρ. 340 (βλ. ἄνωτ., σ. 413), ἐκ τοῦ Νομοῦ Ξάνθης, ἠχογρ. 85 (βλ. ἄνωτ., σ. 404), ἐκ τῆς περιφερ. Παγγαίου Μακεδονίας, ἠχογρ. 350 (βλ. ἄνωτ., σ. 421).

Ἡ Μουσικὴ συλλογὴ ἐπλουτίσθη ἔτι διὰ 254 ἠχογραφήσεων ὑπὸ τρίτων, ἦτοι ὑπὸ Κωνστ. Ἰωαννίδου, Ἐπιθεωρητοῦ Μουσικῆς τῶν Μέσων Σχολῶν Κύπρου, δι' ἠχογρ. 120. Ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ Ἰωάνν. Ἀνδρομέδα δι' ἠχογρ. 85 μοιρολογίων καὶ τραγουδιῶν γάμου ἐκ Μάνης, ὑπὸ τοῦ Κ. Κώνστα, φιλολόγου, διὰ 14 ἠχογρ. μὲ ὄργανα ζουρνὰ καὶ νταούλι ἐκ τῆς ἐπαρχίας Μεσολογγίου, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰσραηλικοῦ μουσικολόγου Leo Levy ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς παροικίας ἐν Ἰωαννίνοις δι' ἠχογρ. 53.

Ἡ Δισκοθήκη τοῦ Λ.Α. ἐπλουτίσθη διὰ 102 δίσκων δημῶδους μουσικῆς ἐξ ἀγορᾶς, πρὸς δὲ καὶ διὰ 43 μουσικῶν χειρογράφων ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Δημ.

Κισσοπούλου, περιεχόντων έναρμονίσεις δημοτικῶν τραγουδιῶν ὑπὸ Γ. Λαμπελὲτ καὶ Ἰω. Ντάβη.

Β' Βράβευσις λαογραφικῶν συλλογῶν

Μετ' εἰσήγησιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἢ Ἀκαδημία ἀπένειμε, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 27761/1952 ἐγκύκλιον αὐτῆς, τιμητικὰς διακρίσεις δι' ὑποβληθείσας λαογραφικὰς συλλογὰς κατὰ τὰ ἔτη 1959 - 1960 εἰς τοὺς κάτωθι ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργούς :

Α^{ον} Βραβεῖον μετὰ χρηματικῆς ἀμοιβῆς

εἰς τοὺς: 1) Ἐμμαν. Σαρέλλην, δημ/λον Πλαγιᾶς Λέσβου, 2) Νικ. Ζάρακαν, δημ/λον δημοτ. Σχολείου Πυλίου Κῶ, 3) Θ. Τρουπῆν, δημ/λον δημοτ. σχολ. Καλλιθέας Ἐλασσόνος, διὰ λαογρ. συλλογὴν ἐκ Γορτυνίας, 4) Κωνστ. Ἰ. Φίλιον, δημ/λον δημοτ. σχολ. Βελεντζικοῦ διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν ἐκ περιοχῆς Καλεντζίου Ἰωαννίνων, 5) Χαρ. Σπανόν, συνταξ. καθηγητὴν, διὰ συλλογὴν του «Λαογραφικὰ ἐξ Ἰκαρίας», 6) Ἰ. Ἡ. Κασιμάτην, συνταξ. δημ/λον, διὰ τὴν συλλογὴν ἐκ Κυθήρων, 7) Κωνστ. Βῆχον, δημ/λον δημοτ. σχολ. Τριοβασάλων Μήλου, 8) Γεράσ. Παπατρέχαν, δημ/λον δημοτ. σχολ. Χρυσοβίτσης Μεσολογγίου.

Β^{ον} Βραβεῖον μετὰ χρηματικῆς ἀμοιβῆς

εἰς τοὺς: 1) Γεώργ. Πάλλαν, Ἐπιθεωρητὴν Δημοτ. Σχολείων Ἐδέσσης διὰ τὴν ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης καὶ τῆς Φλωρίνης συλλογὴν του, 2) Βασ. Παυλίδην, διευθυντὴν Α' Δημοτ. Σχολείου Μάνδρας Ἀττικῆς διὰ τὰς ἐκ τῆς περιοχῆς Παραμυθίας Ἠπείρου τέσσαρας λαογραφικὰς συλλογὰς του, 3) Κωνστ. Μάνον, δημ/λον τοῦ Δημοτ. Σχολείου Ζούζουλης Νεστορίου, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν ἐκ τοῦ Ἐπταχωρίου Καστορίας.

Γ^{ον} Βραβεῖον μετὰ χρηματικῆς ἀμοιβῆς

εἰς τοὺς: 1) Στέφ. Χριστοφίδην, δημ/λον Δημοτ. Σχολείου Καταφυγίου Κοζάνης, 2) Μᾶρκον Βρατσάλην, δημ/λον εἰς Λέρον, 3) Σ. Κώνσταν, φιλόλογον, διὰ συλλογὴν του ἐκ Γουριᾶς Μεσολογγίου, 4) Ἄνδρ. Θεμελῆν, διευθυντὴν Ριζαρείου Σχολῆς Μονοδενδρίου Ζαγορίου Ἠπείρου.

Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἀμοιβῆς εἰς τοὺς:

1) Κωνστ. Παπαμιχαήλ, συνταξ. δημ/λον ἐν Θεσπρωτικῷ Ἠπείρου, 2) Γεώργ. Γιαννοῦχον, δημ/λον δημοτ. σχολείου Καλομοίρας Καλαμπάκας.

Γ' Ἀποδελτίωσις καὶ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1) Ἡ ἀποδελτιωθεῖσα ὕλη, ἰδίᾳ ἐκ χειρογράφων συλλογῶν, ἔχει ὡς ἀκολούθως: ᾄσματα 1717, δίστιχα 290, παραδόσεις 317, παραμύθια 230, εὐτράπελοι διηγήσεις 108, ἀνέκδοτα 4, μῦθοι 12, παροιμῖαι 1071, ἐπῳδαὶ 2 καὶ ἄλλη ὕλη (λαϊκὴ λατρεία, γάμος, γέννησις, τελευτή, μαντική, δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ μαγικαὶ ἐνέργειαι, κοινωνικὴ ὀργάνωσις κ.ἄ.) εἰς δελτία 3542.

2) Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης κατετάχθησαν ἀρχεῖακῶς ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ: 132 ᾄσματα (Δ. Πετρόπουλος 127 καὶ Στ. Ἡμελλος 5) καὶ παροιμῖαι 613 ὑπὸ Δημ. Λουκάτου. Ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου δημῳδαὶ παραδόσεις 598, αἰνίγματα 25, ἀνέκδοτα 2 καὶ ἄλλη ὕλη, σχετικὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὴν μαντείαν κ.ἄ. (εἰς δελτία 2000 καὶ πλέον). Τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν προσέτι ἠσχολήθη εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ ἐκτύπωσιν δημοσιευμάτων, ὡς κατωτέρω, τοῦ Ἀρχείου.

Δ' Δημοσιεύματα

1) Συνεχίσθη α) ἡ παρασκευὴ καὶ ἔκδοσις τοῦ Α' τόμου τῆς Ἐκλογῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν· β) ἡ παρασκευὴ πρὸς ἔκδοσιν ἀπανθίσματος παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν, συνταχθέντων τῶν λημμάτων Ἄγιος-Ἄψύς· γ) ἡ ἐπεξεργασία τῆς ὕλης πρὸς ἔκδοσιν Μουσικῆς συλλογῆς.

2) Τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων ΙΑ' - ΙΒ' (1958 - 59) εἰς διπλοῦν τόμον, ἤρξατο δὲ ἡ ἔκδοσις ὁμοίως διπλοῦ τόμου διὰ τὰ ἔτη 1960 - 1961 (τόμ. ΙΓ' - ΙΔ').

3) Ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη συνετάχθησαν ὁδηγίαι διὰ τὴν συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης πρὸς χρῆσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιθυμούντων, ἰδίᾳ ἐκ παιδευτικῶν λειτουργῶν, νὰ ἀσχοληθοῦν εἰς τὸν καταρτισμὸν λαογραφικῶν συλλογῶν.

Ε' Βιβλιοθήκη

Ἡ εἰδικὴ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀρχείου ἐπλουτίσθη δι' 139 τόμων καὶ φυλλαδίων (ἀρ. εἰς. 3169 - 3308). Ἐκ τούτων 61 προῆλθον ἐξ ἀγορᾶς, 18 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 60 ἐκ δωρεᾶς ὑπό: Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 3, Δ. Βαγιακάκου 1, Ἰ. Κ. Βογιατζίδη 2, Ν. Δελιαλῆ 1, Ο. Delorko 1, Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας 1, Ἑλλ. Λαογρ. Ἐταιρείας 1, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας 1, Ἐταιρείας Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν 2, Πόπης Ζώρα 1, Γ. Ζώρα 5, Στ. Ἡμέλλου 1, Μ. Καλομοίρη 1, Στ. Καρακάση 1, Κ. Καραπα-

τάκη 1, Γιάνν. Καραταράκη 1, Ν. Κεφαλληνιάδη 1, Ν. Κληρίδη 1, Ν. Κοσμά 1, Π. Κρητικοῦ 5, Φίλ. Κτενίδα 1, Ὁ. Λαμψίδα 1, Λαογραφ. Ἰνστιτούτου Σκοπίων 1, Βr. Lavagnini 1, Μ. Μανούσακα 1, Γ. Α. Μέγα 1, Κ. Μερεντίτη 2, Νομαρχίας Φθιώτιδος 1, Δ. Ντούζου 1, Δ. Β. Οἰκονομίδου 2, Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος 1, Δ. Πετροπούλου 3, Σακελλαρίδη 1, Δ. Σέττα 1, Γ. Κ. Σπυριδάκη 2, Βασ. Σφυρόερα 1, Θ. Τρουπῆ 1, Σπ. Φαραντάτου 1, Φιλοπροόδου Ἐνώσεως Ἐάνθης 1, Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1, Ντ. Ψυχογιοῦ 1.

ΣΤ' Μουσειακὴ συλλογὴ

Ἡ μουσειακὴ συλλογὴ ἐπλουτίσθη μὲ 40, ὡς κατωτέρω, λαογραφικὰ ἀντικείμενα, α) Ἐκ δωρεῶν 8, ἤτοι : 3 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρ. Ἀθ. Κωστάκης), 4 ἐκ νομοῦ Πέλλης διὰ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη (δωρ. Μαρία Σ. Χατζηχαρίση (Ἄρμισσα) 1, Χρῖστος Παπαλαζάρου καὶ Ν. Ἰ. Γζίκας (Ἅγιος Ἀθανάσιος) 3), 1 ἐξ Ἀνατολ. Κρήτης ὑπὸ τῆς φοιτητρ. Ἀνθούλας Μ. Κοζύρη.

β) Ἐξ ἀγορᾶς 32, ἤτοι : 5 ἐξ Αἰτωλίας, 13 ἐξ Ἠπείρου διὰ τοῦ Δημ. Οἰκονομίδου (4 ἐξ Ἰωαννίνων, 2 ἐκ Ζίτσας, 2 ἐκ Σαρακατσάνων καὶ ἀνὰ ἓν ἐκ Καμποχωρίων Ἰωαννίνων, Κονίτσης, Μετσόβου, Παραμυθίας), 11 ἐκ Θράκης (ἤτοι 4 ἐξ Ἀβδήρων διὰ τοῦ Στεφ. Ἡμέλλου καὶ 7 ἐκ τῆς περιοχῆς νομοῦ Καβάλλας διὰ τοῦ Στ. Καρακάση), 2 ἐκ Δυτικῆς Μακεδονίας (1 Γρεβενῶν, ἐκ 1 Κοζάνης) καὶ 1 ἐκ Νάξου.

Ζ' Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια

Τοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ἀχρίδι ἀπὸ 10-16 Σεπτεμβρίου XII Διεθνοῦς Συνεδρίου τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν μετέσχεν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Λ. Α. ὁ διευθυντῆς Γ. Κ. Σπυριδάκης, ὅστις προέβη καὶ εἰς ἀνακοίνωσιν ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἑλληνικὰ ἀστρολογικὰ κείμενα ὡς πηγὴ πρὸς ἐξέτασιν τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν»¹.

Οὗτος μετέσχεν ἔτι καὶ τοῦ Α' Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ἀπὸ 22-28 Σεπτεμβρίου. Εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο ἀνεκοίνωσε τὴν ἐργασίαν του «Ὁ μῦθος τοῦ Πολυφήμου εἰς δημῶδεις παραδόσεις περὶ τῶν Τριαμάτηδων». Πρὸς δὲ μετέσχεν οὗτος καὶ ὡς μέλος τῆς ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Α' Διεθνοῦς Φεστιβάλ τοῦ Ἐθνογραφικοῦ καὶ Κοινωνιολογικοῦ Κινηματογράφου ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1-6 Σεπτεμβρίου.

¹ Βλ. καὶ εἰς Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 36 (1961), σ. 432-433.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960 - 1961
ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ, ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΣ

(Revue reçues pendant les années 1960-1961 par donations,
achat et en échange de l'Annuaire des Archives de Folklore)

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΑ
(en langue grecque)

Ἄγωγή. Ἐκπαιδευτικὸν ὄργανον τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Ἀμμοχώστου. Σχολικὰ ἔτη 1957 - 1959.

Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 64 (1960), τόμ. 65 (1961).

Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν. Ἀθῆναι, τόμ. Η' (1961). (Ἔκδ. Ἐταιρείας Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν).

Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 25 (1960), τόμ. 26 (1961).

Ἑλληνικά. Φιλολογικόν, ἱστορικόν καὶ λαογραφικόν περιοδικὸν σύγγραμμα, τόμ. 16 (1958/59), ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1960. (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν).

Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀθῆναι, τόμ. 17 - 30 (1941 - 1960/61).

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Ι' (1959/1960), τόμ. ΙΑ' (1960/61).

Ἡλεικά. Τριμηνιαῖο λαογραφικὸ - γλωσσικὸ - ἱστορικὸ περιοδικό. Λεχαινὰ Ἡλείας, τεύχη 19 - 20 (1960).

Ἡ Χαρὰ τῶν παιδιῶν. Παιδικὰ ἀναγνώσματα. Λευκωσία, ἔτ. Β' - Ε' (1954 - 1958). Περίοδ. Β' (1958/59).

Ἰκαριακά. Μηνιαία ἔκδοσις τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι, τεύχη 1 - 14 (1958/1959).

Καλυμνιακὸς Παλμός. Μηνιαῖο περιοδικό. Κάλυμνος, ἔτ. Α' - Δ' (1952 - 1954).

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. ΚΓ' (1959), τόμ. ΚΔ' (1960), τόμ. ΚΕ' (1961).

Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΙΗ' (1959) (Πεντηκονταέτηρος), τόμ. ΙΘ' (1960-61).

Λεξικογραφικὸν Δελτίον, ἐκδιδόμενον ἐπιμελείᾳ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. 8ος. Ἐν Ἀθήναις 1958.

Μαθητική Έστια. Περιοδικόν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Λευκωσία Κύπρου, φ. 25 - 27 (1960).

Μαθητικὸς Κόσμος. Ἐκδοσις μαθητῶν Ἑλληνικοῦ Ἐμπορικοῦ Γυμνασίου Τρικώμου, 1960.

Μαθητικὸν Σάλπισμα. Περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Μόρφου. Ἔτ. Α' (1959/1960), ἀρ. 1.

Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμ. 4 (1955 - 1960), Θεσσαλονίκη, 1960.

Νισυριακὰ Χρονικά. Ὀργανον τοῦ Συλλόγου τῶν Νισυρίων Ἀθηνῶν - Πειραιῶς «Ὁ Γνωμαγόρας», Ἀθῆναι, ἔτ. Β' - Ε' (1956 - 1959).

Παρνασσός. Περιοδικὸν σύγγραμμα κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδόμενον. Ἀθῆναι. Περίοδ. Β', τόμ. Α' (1959).

Πελοποννησιακά. [Δημοσίευμα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν]. Ἀθῆναι, τόμ. Γ' - Δ' (1958/1959).

Ποντιακὴ Έστια. Μηνιαῖον λαογραφικὸν περιοδικόν. Θεσσαλονίκη, ἔτ. 10 (1959), ἔτ. 11 (1960), ἔτ. 12 (1961).

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 34 (1959), τόμ. 35 (1960), τόμ. 36 (1961).

Πυρσός. Μηνιαῖον περιοδικὸν Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου Ἀμμοχώστου, ἔτ. Α' (1960), τεύχ. 5.

Στερεοελλαδικὴ Έστια. Πνευματικὴ Ἐπιθεώρησις τῆς Ρούμελης, Λαμία, ἔτ. Α', ἀρ. 1 - 6 (1960).

Β' ΞΕΝΑ

(en langues étrangères)

Arts et Traditions populaires. Revue trimestrielle publiée avec le concours du Centre national de la recherche scientifique. Année VII, No 1 - 4 (1959). Année VIII, No 1-4 (1960). (Société d'Ethnographie Française).

Die Nachbarn. Jahrbuch für vergleichende Volkskunde, herausgegeben von Will = Erich Peuckert, Göttingen. I. Bd. (1948).

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung, hrsg. von Kurt Ranke. Berlin, 1. Bd (1958), 2. Bd (1959), 3. Bd (1959/1960).

FFCommunications, Helsinki, vol. LXX (174), vol. LXXI (175 - 176), vol. LXXII (177 - 179), vol. LXXIII (180), vol. LXXIV (181 - 182).

Hessische Blätter für Volkskunde, Giessen. Bd. 51/52 (1960).

Journal of American Folklore. Published by the American Folklore Society. Philadelphia, vol. 72 (1959), vol. 73 (1960), vol. 74 (1961).

Journal of the International Folk Music Council, Cambridge, vol. X (1958), vol. XI (1959), vol. XII (1960), vol. XIII (1961).

Македонски Народни Умотворби. Скопје, Том. IV, 1 (1954).

Midwest Folklore. Published by Indiana University. Bloomington, Indiana, vol. X (1960), vol. XI (1961).

Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. Wien, Bd 63 (1960), Bd 64 (1961).

Revista de Folclor, publicata de Institutul de Folclor, București. Anul V (1960), anul VI (1961).

Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde, hrsg. von Dr. Karl Meisen. Bonn, 1-4 (1950-1953).

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Vierteljahrschrift, herausgegeben von der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde. Basel. Bd. 56 (1960). Bd. 57 (1961).

Zeitschrift für Volkskunde. Im Auftrag des Verbandes der Vereine für Volkskunde, herausgegeben von Helmut Dölker und Bruno Schier. Stuttgart. Bd 56 (1960). Bd 57 (1961).

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αβδηρα 401, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 410, 411, 412
 *Αγία Άννα 258
 *Αγία Έλένη 319
 *Αγία Μαρίνα 253, 255, 258
 *Αγιερσανίον 290, 294
 *Άγιοι Άπόστολοι Μελάνων 290, 295, 296, 299
 *Άγιοι Σαράντα 320
 *Άγιος Άθανάσιος 374, 377, 378, 379, 381, 384, 385, 386
 *Άγιος Αύξέντιος 320
 *Άγιος Βασίλειος 312
 *Άγιος Γεώργιος Κυρηναίας 323, 326—του Συρκάτη 319
 *Άγιος Δημήτριος (Πυργαδία) 372
 *Άγιος Έπίκτητος 320, 330
 *Άγιος Θαλλέλαιος 290
 *Άγιος Θεόδωρος Πιτσιλιάς 317, 324
 *Άγιος Θεολόγος 15
 *Άγιος Ίωάννης Άγροῦ 306
 *Άγιος Σπυρίδων 320
 *Άγρίνιον 414
 *Άγρός 306, 434 s
 *Άγύρου 275
 *Άετορράχη 389, 391
 *Άθηαίνου 312, 324, 325
 *Άθηναί 435 s
 *Αἰγαίου νῆσοι 221
 *Αἰγιαλοῦσα βλ. Γιαλοῦσα
 *Αἰτωλικὸν 414
 *Αἰτωλία 432 12. 13.
 *Αι Φώτης 311
 *Ακαδημοί 300
 *Ακάμα 312
 *Ακανθοῦ 306, 308, 312, 319, 325, 333, 335
 *Ακαρνανία 431 s
 *Αλμωπία 382
 *Αμίαντος 320
 *Άμμος 280
 *Αμμόχωστος 306
 *Αμόριον 12, 16, 17, 20, 22, 23, 25, 28
 *Amorium 33, 34
 *Άμουρέια (Amurīya) 23,
 *Άμουρία (Amuria) 25, *Άμουρίγια (*Amourya) 25, 26, 27.
 *Άμφιλοχία 390
 *Άνδρος 435 s
 *Άνω Λεύκαρα 338 βλ. και Λεύκαρα
 *Άξύλου 311
 *Άπάνω Πάντα 276, 280
 *Άπελάτες (μονοπάτιν τούς *Άπελάτες) 312
 *Άπόλλων 290, 291, 292
 *Άράκλη πάτημα 312, 322
 *Άρνισσα 374, 375, 377, 379, 381, 382, 384, 386
 *Άρχάγγελος 386
 *Άστακός 390, 414
 *Άστυπάλαια 264
 *Αύλακι 288
 *Αύλη 421, 423
 *Αύλων 275
 *Άφέντρικα 319
 Βάβδος 362, 371
 Βαλτσιώρα βλ. Πηγάδια
 Βαρκοῦσα 279
 Βασίλεια 317, 323, 330
 Βασιλειάτης 317
 Βέροια (Δράσκιον) 435 s
 Βλάττος 312
 Βόλος 403
 Βόνιτσα 390
 Βουρκάρι 253
 Βραστά 362
 Βύσσα βλ. Νέα Βύσσα
 Cappadoce 34 βλ. και Καππαδοκία
 Château de la belle 32 — de Marous 33 — de Sourias 33
 Cimolus βλ. Κίμωλος
 Cypre 247
 Γαλάτιστα 362, 371
 Γαληνόπορνη 329
 Γαλλούνια 311
 Γεάτικα 277
 Γερακιές 306, 323, 324, 325
 Γερακινή 363
 Γεωργιανή 421, 424
 Γιαλοῦσα (Αἰγιαλοῦσα) 330, 336
 Γιαννωτά 436 s
 Γιαρένη δέντρο 367
 Γιόλου 320, 324, 335
 Γκλαβάρη 310
 Γκράντιστα 386
 Γκριτσάτικα 272
 Γλινάδος 290, 299
 Γουριά Μεσολογγίου 413, 417
 Γράμαλι 383
 Δαμαριών 290
 Δαμασκάτικα 272, 280
 Δανακός 290, 299
 Δάφνη 280, 284, 287
 Δέησις 285
 Δελετάτικα 280
 Δέντρα 274
 Διάπολο 276, 279
 Διγενή πέτρα 331
 Διδυμότειχον 351, 434 s
 Διπόταμος 421, 424
 Δοξάτον 424
 Δράκο (στό) 314
 Δρακοντόσπηλιος 322
 Δρακοντότρυπα 322
 Δράμα 424
 Δρούσια 306
 Δωδεκάνησος 375
 *Έβρος 351
 *Έδεσσα 383, 384, 436 14
 *Έλαιοχώρι 421, 424
 *Έλασσών (Γιαννωτά) 436 s
 *Έλευθεραί 421, 426
 *Έλληνικά 253
 *Έλληνικὸν (Λοζέτσι) 389, 391
 *Έξοχη 403
 *Έρείκουσα, *Έρικοῦσα, Eri-cusa, *Έρίχουσα, *Έριχοῦσα ἢ Ριχοῦσα, *Έρρίκουσα 268, 269, 270, 271, 274, 275, 277, 279, 284, 288
 *Έσκι Σεχέρι 412
 Εὔβοια 212
 Εύρέτου 322
 Ζαβέρδα 390
 Ζαγόριον 390
 *Ήπειρος 389, 390, 391, 400 κ.ά., 431 s, 432 s. 9, 436 10. 13, 437 20

- Θέρμον 414
 Θεσπρωτία 431 5
 Θεσσαλία 431 7
 Θεσσαλονίκη 217
 Θονοί· βλ. Ὀθωνοί
 Θορωνός (Thoropos), Ὀθρωνός· βλ. Ὀθωνοί
 Θράκη 209, 210, 212, 375, 406, 431 2, 435 1. 4, 436 7. 9, 437 20
 Ἰδα 374, 379, 382
 Ἰερισσός 362, 367, 370, 423
 Ἰμβρασος 403
 Ἰνέπολις Πόντου 35
 Ἰνναχώριον (Τοπόλια) Κισάμου 35, 36
 Ἰουλις 254, 257
 Κακοπετριά 320, 321, 328
 Καλέντζι 389, 391
 Καλομοίρα Καλαμπάκας 432 11, 437 16
 Καλόξυλος 290
 Κάλυμνος 58
 Καλυψῶς σπηλιὰ 283
 Κάμπος Μαραθάσας 320, 327, 331
 Καμπούλι 285
 Καντάρια 314
 Καππαδοκία 26· βλ. καὶ Cappadocia
 Καράβι 279
 Καραγκιουλάτικα 277, 278
 Καρθαία· βλ. Πόλες
 Κάρι Κερυνείας 35, 313, 314, 323, 325
 Κάρπαθος 35, 316
 Καρυδιά 380
 Καρωτή 351, 353, 354, 423
 Κασιμάτικα 272, 280
 Κάσος 35
 Καστανιές 351, 354
 Καστελλόριζον 35
 Καστρί 253, 282
 Κάστρο: Ἀμουρίας 28—Ἀρακλόβου 10 — τῆς Γῆλης 4 — τοῦ Ἡλ 4 — (τοῦ, τοῦς) Μαροῦ ἢ Μαροῦς 4, 22 — Μεγάλου Ἀλεξάνδρου 421 — τῆς Ἀι Λαρκουῦ (Ἀγίου Ἰλαρίωνος) 313 — τῆς Οὐργιάς, τῆς Οὐριάς 4 — τῆς Συριάς 5 — τῆς Ὠριάς 3, 4, 22, 28, 314
 Κατοχή 414
 Κατσανοχώρια 389, 390, 391, 396, 400
 Κατσουράτικα 277
 Κάτω Μεριά 253, 255
 Κάτω Πάντα 275, 276, 277, 280
 Κάτω Πάφος 308, 310, 331
 Κέα (Τζιά) 253-260
 Κεραμί 290, 291, 300
 Κεραμωτή 290
 Κεφαλληνία 312, 437 18
 Κεχροκάμπος 421, 424
 Κιμμέρια 401, 403, 404, 408, 411
 Κίμωλος 212
 Κισόνεργα 310
 Κοιλάνι 320, 323, 324, 330
 Κοίλη 308, 311
 Κορησσία· βλ. Λιβάδι
 Κορμίστα 421, 422, 423
 Κορύτιανη 389, 391
 Κορυφή 384
 Κόρωνος (Βόθροι) 290, 291, 293, 294
 Κοτόρτσι 389
 Κούκλια Πάφου 35, 40
 Κουρουνοχώριον 290
 Κουφός 319
 Κρεμαστή 258
 Κρήτη 311, 316, 317, 431 4, 437 19
 Κτήμα Πάφου 306
 Κύθηρα 432 10
 Κύθνος 433 16
 Κυθρέα 308
 Κύκκου μονή 319, 321—ὄρος 320
 Κύκλωπος σπηλιὰ 283
 Κύπρος 301 - 350, 431 s. 6, 434 28-37
 Κυρήνεια 313
 Κυφέλη 401, 403
 Κώμα τοῦ Γιαλοῦ 338
 Κώμη Κεπίρ 306, 309
 Κωμιακή 290, 291, 294, 296, 297, 298, 299
 Κωνσταντινούπολις 207, 208, 410, 412
 Κωστήτσι 389
 Λάβαρα 351
 Λάζαινα 389
 Λάπηθος 305, 435 36
 Λάρισα 431 7
 Λάσκαρης 319
 Λασιδα Μεραμβέλλου 35, 37, 42
 Λεβάδεια 433 24
 Λειβήσιον Μάκρης Μ. Ἀσίας 256
 Λεκάνη 421, 424
 Λεμίθου 306, 434 30
 Λεονάρισσον 319, 330
 Λέρος 433 18
 Λέσβος 207, 432 15, 436 15, Lesbos 233
 Λετίμπου 317
 Λεύκαρα 305, 319, 435 35· βλ. καὶ Ἄνω Λεύκαρα
 Λευκόνοικον 35, 434 28
 Λιάντρον 312
 Λιβάδι (ἀρχ. Κορησσία) 253, 254, 257
 Λιθίνες Σητείας 35
 Λοζέτσι· βλ. Ἑλληνικόν
 Λουγαράς 275
 Λουτράκι 374, 377, 381, 383, 384
 Λυθροδόντας 320
 Μαβιάνου 312
 Μαγνησία 412
 Μαθράκι, Μαλθάκη (Malthace), Μαράθη (Marathe), Μαρλέρα, Marlera ἢ Mariner 268, 269, 270, 271, 274, 275, 276, 278, 281.
 Μακεδονία 339, 366, 367, 375, 432 14, 433 16, 435 2, 436 14, 437 22
 Μακρὰ Γέφυρα Θράκης 210
 Μάκρη 351
 Μαλθάκη (Malthace)· βλ. Μαθράκι
 Μάνδρα 401, 402, 405, 412
 Mandrachia· βλ. Σαμαθράκι
 Μάνη 231
 Μαραθάσα 308, 312
 Μαράθη (Marathe)· βλ. Μαθράκι
 Μαργαρίτα 374, 377, 379, 382
 Μαρλέρα, Μαρλέρες, Marlera ἢ Mariner· βλ. Μαθράκι
 Μάρμαρα 258
 Μαρμαράς· βλ. Νέος Μαρμαράς
 Μ. Ἀσία 238, 412, 435 1
 Μαχαιρᾶ 414
 Μεγάλη Παναγιά 362, 367, 370, 371, 423
 Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κάστρο· βλ. Κάστρο
 Μέγαρο 434 27
 Melitène (Émirat de Melitène) 33, 34
 Μελίσσα 407
 Μελιτηνῆς Ἐμιρᾶτον 24, 26
 Μεραμβέλλου ἐπαρχ. 437 19
 Μεροβίγλι 282
 Μεσαορία 322
 Μεσαριά 253, 326
 Μεσολόγγιον 417
 Μεσορόπη 421, 422
 Μεταξάδες 351
 Métélin 247
 Μῆλος 221, 229, 433 23
 Misitra (Μυστράς) 228

Μιχαλίτσι 395
 Μουσθένη 421, 422, 424
 Μουταλάς 318
 Μούττη τοῦ κῦρ Βασίλη 312
 Μπαταρία 282
 Μπενάτικα 277
 Μπλάχοβον· βλ. Πρόμαχοι
 Μπουλούστρα· βλ. Ἄβδηρα
 Mysone 247
 Μύλοι 290
 Μυρτόφυτον 421, 422
 Μύτικας 390

Naxe 233
 Νάξος 216, 290, 410
 Ναυπακτία 437 21
 Νέα Βύσσα, 351, 354
 Νέα Ὀρεστιάς 351, 436 9
 Νέα Πλαγιά Θράκης 362
 Νέα Φλογητὰ 362, 372
 Νέος Μαρμαρὰς 362, 371
 Νεοχώριον 414
 Νεστόριον 433 22
 Νηοὶ 374, 380, 381, 382, 383
 Νίγδη Ἰκονίου 372
 Νικήσιανη 421, 422, 423, 426
 Νικολάτικα 272
 Νίστορα 389, 391

Ἐάνθη 401, 402, 403, 404, 408,
 409, 411
 Ἐηροβούνι 389
 Ἐηρόμερον 417, 418

Ὀθρωνός, Θορωνός (Thoro-
 pos)· βλ. Ὀθωνοὶ
 Ὀθωνοὶ 268, 269, 270, 271,
 274, 275, 276, 279, 281, 282,
 283, 285, 287, 288
 Ὀμοδος 305, 328, 434 31
 Ὀρεστιάς· βλ. Νέα Ὀρεστιάς
 Ὀρμύλια 362, 370
 Ὀτζιά 253

Παγγαῖον 367, 421, 423
 Παθκιά ἢ Παδκίες τοῦ Διγενῆ·
 βλ. Πέτρα τοῦ Διγενῆ
 Παλαιομάνινα 414
 Παλαιοχώριον 421, 422
 Παναγία ἢ Ἁγία (εἰς Λεονά-
 ρισσο) 319 — ἢ Γαλατόκτι-
 στη (εἰς Πηγαίνα) 319 —
 Καστριανὴ εἰς Κέα 255
 Πάντα· βλ. Ἀπάνω Πάντα
 καὶ Κάτω Πάντα
 Πάνω Ἀρόδες 332
 Πάνω Παναγιά 315, 323, 324,
 325
 Παπαδάτες Πρεβέζης 436 10
 Παπούτσα (ἦ) 312, 317

Παραλίμνι 308, 311, 319, 323,
 324
 Παραμυθιά 432 8, 9
 Παρατρέχος 295
 Πάτερον 389
 Pathmos 247
 Πάφος 308, 309, 314, 318,
 322, 324, 326, 431 6, 434 34
 βλ. καὶ Κάτω Πάφος
 Πέγνια 306, 322, 324, 331, 334,
 435 37
 Πεδουλάς 305, 315, 318, 434 29
 Πελεκάνος Σιατίστης 35, 36
 Πελοπόννησος 433 16
 Πενταδάχτυλος 311, 313
 Πεντάλοφον 414
 Πέρα Μεριά 253
 Περιστερώνα 324, 325
 Περλεπὲς Μακεδονίας 410
 Πέτρα τοῦ Διγενῆ 308, 309 —
 παθκιά ἢ παδκίες τοῦ Δι-
 γενῆ 308 — πέτρα τοῦ Δι-
 μνίτη 312 — πέτρα τοῦ Ρω-
 μιοῦ 312
 Πετροῦσα 253, 260
 Πηγάδια (Βαλτσιώρα) 389
 Πηγαίνα 315, 319
 Πλαγιά· βλ. Νέα Πλαγιά
 Πλαγιά Λέσβου 432 15, 436 15
 Πλατανόρεμα Κοζάνης 432 14
 Πλατανότοπος 421, 424
 Πλάτη Ἐβρου 436 7
 Πλέσια (Πλαΐσια) 389, 391
 Ποιήεσσα· βλ. Ποῖσες
 Ποῖσες (ἀρχ. Ποιήεσσα) 253,
 255, 258
 Πολέμι 306, 318, 322, 434 32
 Πόλες (ἀρχ. Καρθαία) 254,
 257
 Πόλις· βλ. Κωνσταντινούπολις
 Πολύγυρος 362, 363, 367
 Πολύστυλον 401
 Πόντος 323, 339, 436 8
 Πουλᾶτα Σάμης 437 18
 Πράμαντα 395
 Πριγκιπόννησος 242
 Πρόμαχοι 374, 375, 379, 380,
 381, 382, 386
 Προποντὶς 323
 Προῦσα Μ. Ἀσίας 403
 Προυσσός 414
 Πρώτη 421, 422, 423, 424
 Πυργαδίκια 362
 Πυργὶ Χίου 236

Ράνι 317
 Ριζοκάρπασον 307, 317, 328,
 329, 330, 333, 336, 339
 Ρόδος 35, 39, 40
 Ρουμλούκι 210
 Ροῦξα· βλ. Ἐρείκουσα

Ρουσάτικα 277

Σαγκρίον 290
 Σαμαθράκι (μεγάλον καὶ μι-
 κρόν) 270, 276· βλ. καὶ Μα-
 θράκι
 Samathraki· βλ. Σαμαθράκι
 Σαμοκόβιον 431 2
 Σάμος (Μαυρατζαῖοι) 35, 36,
 40
 Samos 247
 Σαμψοῦς 35, 36
 Σάντα 436 8
 Σαντορίνη 217
 Σαρακηνοὶ 374, 377, 378, 380,
 381, 384
 Σαριδογάνιον Νικομηδείας
 402, 405
 Σέλιανη Παραμυθίας 436 13
 Σελλιά 312
 Σίκινος 433 25
 Σινώπη 35, 36
 Σκαδὸ 291
 Σκούλι 310, 322
 Σμύρνη 217, 412
 Σουφλί 211, 351, 358, 433 19,
 20, 21
 Σταμνὰ 414
 Σταυρός 282, 285
 Στερεὰ Ἑλλάς 433 16
 Στητὲς 309, 311
 Στρουμπὶ 306, 308, 317, 435 37
 Συκιά 362, 368
 Σύμη 316
 Σχερίη· βλ. Ὀθωνοὶ
 Σωσάνδρα 374, 377, 380, 381,
 382
 Σωτεῖρα 306

Τάλα 310
 Τζιά· βλ. Κέα
 Τζουμέρκα 395
 Θαπο· βλ. Ὀθωνοὶ
 Τήνος 217
 Τραγαία 291
 Τραόμαντρα 261
 Τράχηλος 317
 Τρίκωμον 306
 Τρίμματος 316
 Τρουλλινός 318
 Τρίπυλον 312
 Τσαμουριά Θεσπρωτίας 437 20

Ἐδροῦσα· βλ. Κέα
 Ἐμηττός 214

Φανάρι 282
 Φανάριον Κωνσταντινουπό-
 λεως 35

Φανός (Fano)· βλ. Ὅθωνοί	Φουριάτικα 277	Χρυσούπολις 424
— Φανός (έν Κύπρω) 311	Φραντσέζου Κουκούλι 282	Χώρα (Κέας) 253, 254, 255, 258
Φιλιππούπολις 225	Χαλκιδική 366, 370, 423	Χωριό 280, 281, 282, 287
Φιλώτιον 290, 293, 295, 296	Χίος 217	
Φλαμουριά 374, 379, 381, 384	Χόλι 310	Ψαθάδες 351, 357
Φλογητά· βλ. Νέα Φλογητά	Χορτοκόπι 421, 424	Ψάθι 322
Φονιάς 322	Χουλιαράδες 395	Ψέριμος 35, 36, 58
Φορτόσι 389, 391		

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ, ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- ἀγαθός 58
 ἀγάπης ἄσματα 134
 ἄγγελος φύλαξ 110
 ἀγερμοὶ παίδων 117, 121, 375
 Ἁγία Αἰκατερίνα (παράδοσις) 310
 Ἁγία Ἑλένη (παράδοσις) 319
 Ἁγία Μαύρα (παράδοσις) 396
 Ἁγία Παρασκευὴ (ἐορτὴ) 124, 405, 406
 Ἁγιάσματα: γενικά 110, 240
 — Ἁγίας Ἄννης 329, Ἁγίας Μαύρας, Ἁγίου Ἐπικτήτου, Ἁι Θέρισσου, Παναγίας τῆς Ἁγιάς, Παναγίας τῆς Κρινιώτισσας 330
 Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι (Κοσμάς καὶ Δαμιανός): ἐορταί 124, 126 — παράδοσις 261—λατρεία 380, 381
 Ἁγιοὶ Θεόδωροι (Ψυχοσάββατον) 116, 266, 267
 Ἁγιοὶ: προστάται 83, 109
 Ἁγιοὶ Σαράντα (παράδοσις) 320
 Ἁγιος Ἀθανάσιος (ἐορτὴ) 381, 405, 406
 Ἁγιος Ἀνδρέας (παράδοσις) 319 — ἐορτὴ 398
 Ἁγιος Αὐξέντιος (παράδοσις) 320
 Ἁγιος Γεώργιος: ἄσμα 326—ἐορτὴ 120, 378 — παράδοσις 319, 385, 409
 Ἁγιος Γρηγόριος ὁ θαυματουργός (βίος) 386
 Ἁγιος Δημήτριος (παράδοσις) 319
 Ἁγιος Ἐπίκτητος (παράδοσις) 320
 Ἁγιος Ἰωάννης Θεολόγος, Γιωγὰν Θεγόδολος ἢ Θεγόλογος τῆς Ἐφέσου 15
 Ἁγιος Ἰωάννης Πρόδρομος (ἐορτὴ) 123, 405, 406 — Ἁι Γιάννης λαμπροφόρος 329 — Κλήδονας 123, 219, 220, 221, 329 — Νηστευτῆς (ριγολόγος) 125 — Φανιστῆς 123, 329
 Ἁγιος Κασσιανός (παράδοσις) 263, 264, 321
 Ἁγιος Μάμας (ἐορτὴ) 126 — παράδοσις 320, 321
 Ἁγιος Μηνᾶς (ἐορτὴ) 126
 Ἁγιος Μόδεστος (παράδοσις) 381
 Ἁγιος Νικόλαος (παράδοσις) 321
 Ἁγιος Παντελεήμων (ἐορτὴ) 124
 Ἁγιος Σπυρίδων (παράδοσις) 320 — λατρεία τοῦ Ἁγίου 380
 Ἁγιος Στυλιανός (λατρεία) 380
 Ἁγιος Συμεὼν (ἐορτὴ) 115
 Ἁγιος Τρύφων (ἐορτὴ) 114
 Ἁγιος Χαράλαμπος (λατρεία) 115
 Ἁγιος Χριστόφορος (παράδοσις) 396
 ἀγκαλιαρχές 335
 Ἀγκιοῦπες (Νεράιδες) 330
 ἀγοραπωλησίαι 82
 ἀγρινὰ (εἶδος ἀγρίας αἰγός) 320
 ἀγριορίγανη 396
 ἀδελφοποιία 105
 ἀδελφοποιτὸς 105
 Ἀερικά 110
 Ἀέτιος (Υατίς) 20, 21, 24
 ἀξιζιέ (ἀνδρικός συρτός) 339
 ἀθάνατο νερό 384
 Ἀθηναῖος 377
 Ἁι Ἀγαπητικός, Ἁις Ἀγάπης 331, 332
 Ἁι Βασίλης «χτενάδικος» 297
 Ἁι Μισιστικός, Ἁις Μισίτης 331, 332
 Ἁι Ξορινός 331
 αἰνίγματα 140
 αἰώρα 379
 ἀκλουμπάδες βλ. κολουμπάδες
 ἀκορντεὸν 417
 Ἀκρίτης (Akrates) 26
 ἀκριτικά (ἄσματα) 3-32, 133, 297, 322, 323, 347, 352, 392, 411
 ἀκροστιχίς 222-224
 ἀλαβροστοιχειῶτες 330
 ἀλαφροῖσκιωτοὶ 330
 ἀλληλοβοήθεια 82, 102
 ἀλειία 84
 ἀλίσφακο 396
 ἀλωνισμὸς 79
 ἀμπελουργία 80
 ἀμφίσεις 209
 ἀναθέματα 107, 108
 ἀναθήματα 109
 ἀνακάλημα 326, 334
 Ἀνάληψις 122, 123
 Ἀνασκελᾶς, -άδες 110, 138
 Ἀναστενάρια 111
 ἀνέκδοτα 137
 ἄνεμοι 132
 ἀνεμολό(γ)ος 58
 ἀνεμοστρόβιλος 127
 Ἀνεράδες, Ἀνεράιδες βλ. Νεράιδες
 Ἀνθεστήρια (ἡμέρα τῶν χοῶν) 378
 ἄνοιγμα οὐρανοῦ 377
 ἀνομβρία 128
 ἀντερί 210
 ἀντικείμενα λαϊκοῦ βίου (συλλογῆ) 142
 ἀντίγαμος 95
 ἀντικρουστὸς (χορὸς) 357
 ἀντίχαρα βλ. ἀντίγαμος
 ἀπαλλαγὴ ἐξ ἐπιδημιῶν καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν 127
 ἀπευχαί 107
 ἀπλὸς (συγκαθιστὸς χορὸς) 358
 ἀποκλήρωσις τέκνου 105
 Ἀποκρέα 328· Ἀποκριές 115
 ἀπολυτὸς (χορὸς) 416
 ἀποσαρώματα βλ. σάρωσις
 ἀποτροπαί 107
 Ἀπριλίου (ἐορταί) 120
 ἀραβόσιτος 214
 ἀραΐ βλ. κατάραι
 Ἀράκλης 312 — Ἀράκλη τὸ πάτημαν (παράδοσις) 312, 322
 Ἀραπάδες (μετημφιεσμένοι) 421 — Ἀράπηδες (παραδόσεις) 138
 ἀρβάλισμα 336
 ἀργαλειός 85
 ἀργαστήρι 85

- Ἄριστοφάνης 212, ἀρκάτης 335
 Ἄρμουρης καὶ Ἄρμουρόπουλος 28
 ἀροτρίασις διὰ διδύμων βοῶν 383
 ἀρραβῶν 91, 102
 ἄρτου παρασκευὴ 78
 ἀσημουργοὶ 86
 ἀσθένειαι (ζῳῶν) 83 — παρὰ δόσεις περὶ ἀσθενειῶν 139
 ἀσκαύλης 67 — ἀσκαύλι 55 — ἄσκαυλος 293, 424· βλ. καὶ τσαμπούνα
 ἀσκομαντούρα, ἀσκοτσάμπουνο 55· βλ. καὶ ἀσκαύλης, ἀσκαύλι
 ἄσματα: ἀκριτικὰ 3-32, 133, 322, 323, 392 — βαγιάτικα 423—γαμήλια 286, 287, 341, 342, 343, 344, 345, 346 — διδακτικὰ 135 — ἐργατικὰ 135 — ἐρωτικὰ 134, 322, 325 — καγκελλάρης 394, 395 — ἱστορικὰ καὶ κλέφτικα 134, 297—λατρευτικὰ 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 51, 134, 135, 241, 326, 376 — Μαροῦς ἢ Μαροῦ 4, 22—μοιρολογία 134, 347, 354, 355, 356, 393 — ξενιτειᾶς 134, 324, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 414 — Οὐριᾶς 4—παιδικὰ 135, 325—παραλογές 133, 134, 297, 298, 322, 323, 324, 347, 392, 411—ποικίλα 135, 220, 221, 222, 223, 224, 296, 354, 357, 358, 359, 363, 364, 365, 403, 404, 411, 412, 415, 424, 425 — σατιρικὰ 134, 324, 325—Συριᾶς 5—χελιδόνισμα 376 — Ὀριᾶς 3-32, 323
 ἀσπροβρακάτοι 254
 ἀστέρες 131
 ἀστραπή 132
 ἀστρολογία: δοξασίαι 111, 130, 219 — παραδόσεις 139
 ἀτσικ-μπάλ (χορὸς) 358
 Ἄτσουπᾶς 331
 Αὐγούστου (ἐορταί) 124
 αὐλὴ 77
 αὐτοδικία 106
 ἀφοδιὰ (κοινὸν προαύλιον) 278
 ἀφορισμοὶ 107, 108
 ἄφουκλας 58
 Ἄφροδίτη Παφία 315 — Ἄφροδίτης (λατρεία) 333
 agriculture 267
 Aétios 34
 Alexandre le Grand 300
 anteri 209
 architecture 349
 askavli 71
 astrologie 267
 βαγιάτικα (ἄσματα) 423
 Βαΐα 117, 118 — Βαΐων Κυριακὴ (ἐορτασμός) 329
 βάπτισις 89, 90
 βασιλόπιττα 113
 βασκανία 127
 βαφικὴ 85
 βελλερισμοί: βλ. πλατυσμοὶ παροιμιῶν
 βεντέττα 106
 βίοι: γεωργικὸς 78, 80, 81, 214, 215, 406 — κοινωνικὸς 87 — ναυτικὸς καὶ ἄλιευτικὸς 215, 216 — ποιμενικὸς 82, 83—μελισσοκομικὸς 84
 βιολί 348, 359, 417, 423, 424
 βιοτεχνία 85, 86, 216, 217
 Βιτζηλαιαδίστικος (χορὸς) 298
 βλασφημίαι 108
 Βοδίτζης, Βοϊδίτζης, Βουδίτζης ἢ Βοώδης 11, 18
 Βοϊδίτζης: βλ. Βοδίτζης
 βοσκῶν (ἄσματα) 135
 Βουδίτζης: βλ. Βοδίτζης
 βούκαροι (ὄνομα πειρατῶν) 319
 βούφα 85
 Βοώδης: βλ. Βοδίτζης
 βράκα 274, 307
 βραχνὰς ἢ ἡσκίος 138
 βρέφος 89
 βρικόλακες 101, 299, 300
 βροντὴ 132
 βροχὴ 132
 Brumoy 207
 camaroma 236
 caruchon: βλ. κουκούλλα
 Catulle 233
 chansons populaires: 267, 289, 300, 349, 361 — le château de la belle 32, 33, 34—le songe de la Sainte Vierge 50, 51—Marous 33
 Chénier 207, 222, 242
 clidona: βλ. Κλήδονας
 coëemptio 231
 colymbadès: βλ. κολυμπάδες
 contes 267, 268, 300
 cornemuse 71, 72
 costumes 259, 349
 cottabus: βλ. κότταβος
 culte populaire 349, 350
 Γαλάνης 368, 369
 γαλοχόρτ' 396
 γάμος: γενικὰ 91, 230, 278, 299, 371 — προξενεῖα καὶ μνηστεία 91 — ἔθιμα πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου 91, 92, 398, 399 — ἡ τελετὴ τοῦ γάμου 92, 93, 94, 95 — τὰ μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου 95, 96 — ἀπὸ ἀπόψεως ἔθιμου δικαίου 104, 105 — περιγραφὴ ὑπὸ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ P. A. de Guys 229-236 — ἄσματα 134, 342, 343, 344
 Γαρέφης 386
 γελέκι σταυρωτὸ 274, 277
 Γελλιώ 110
 γέννησις 87, 228, 229
 Γερακίνα: ἄσμα καὶ χορὸς 362-365—βασιλοπούλα 363
 γεροντοκτονία 264, 296, 410
 γεύματα 213, 214
 γεωργία 78, 79, 81, 406—ἔθιμα θερισμοῦ 335, 382
 γιακέτα 274
 Γιαρένης (ἄσμα) 367
 γκάντα 52, 360· βλ. καὶ τσαμπούνα
 Γκούρας Γιαννάκης (λαϊκὸς ὀργανοπαίκτης) 370
 γλυκύσματα 78
 γλῶσσα: Mavromati (Μαυρομάτης), arkhondas (ἀρχοντας), arkhondissa (ἀρχόντισσα), papas, paradia (παπᾶς, παπαδιά), parapan (παραμάννα, τροφός), oxomessa (ὀξωμέσα), Misitra (Μυστρᾶς) 228
 γλῶσσα ἢ φτερούλα 61
 γλωσσοδέτες 140, 141
 γνωμικὰ 140
 Γοργόνα 110, 294, 295, 384, 410
 γυναικὸς θέσις ἐν τῇ κοινωνίᾳ 243, 244
 γυόσμα 396
 δαίμονες (παραδόσεις) 138 — δαίμων ἀγαθὸς 382
 δάνειον 102
 δάσος 81
 δεισιδαίμονες δοξασίαι 127, 352, 396
 δενδρολατρία 111
 δέπο 398
 Δευτέρα καθαρὰ 116, 265 — νιά 273
 δημητριακῶν (σπορά) 78
 Δημόκριτος 402
 Διάβολος 110
 διαθῆκαι 105
 διακοσμητικὰ θέματα 353
 Διγενῆς 34, 308, 310, 311, 312, 322, 347, 349—Διγενῆ πέ-

- τρα (παράδοσις) 331· βλ. και Digénis Acritas
 διδακτικά (ἄσματα) 135
 διηγηματικά (ἄσματα) 347
 δίκαιον: δικονομία 106, 248—
 ἔθιμικὸν 102 — ἐμπορικὸν 105 — ἐμπράγματον 103 —
 ἐνοχικὸν 102, 103 — κληρονομικὸν 105, 207 — ποι-
 νικὸν 105, 106, 248
 δικονομία· βλ. δίκαιον
 δίμιτα (dimittes) 217
 δοξασίαι: περὶ Ἁγίων, Θεοῦ,
 Παναγίας καὶ Χριστοῦ 108
 — δεισιδαίμονες 127, 352,
 396—περὶ πυρὸς 111—περὶ
 Χάρου 110
 δουλεία 103
 Δράκοι (παραδόσεις) 138, 139,
 322
 Δρακοντόροτσος, Δρακοντό-
 τρυπα, Δρακοντόσπηλιος
 (παραδόσεις) 322
 δρεπάνι (χορὸς) 336, 339
 δρίμες 131, 379
 δωδεκαήμερον (ἔθιμα) 112,
 380
 δῶμα 307
 δωρεὰ 102
 Δωρόθεος 396
 danses populaires 289, 361,
 373
 Delhemma 24, 26
 Digénis Acritas 34, 349· βλ.
 καὶ Διγενῆς
 divan 208
 divination 267
 Dormition de la Sainte
 Vierge 50
 Ἑβδομάς μεγάλη 118
 ἐγγύησις 103
 ἐγκυμοσύνη 87
 Εἰκόνες 109
 Εἰσοδίων Θεοτόκου (ἑορτὴ)
 398
 ἐλαιοκομία 81
 ἐλιά (μαντεία) 328 — ἐλιάς
 Τσερκατσὴ (λατρεία) 329
 ἐμπράγματον δίκαιον· βλ. δί-
 καιον
 ἔνδυμα 77, 307, 353, 399
 ἐνέχυρον 103
 ἐνοχικὸν δίκαιον· βλ. δίκαιον
 ἐξωτάρηδες 254
 ἐπιπλα καὶ σκεύη 77
 Ἐπιστολή: τῆς Παναγίας (φυλ-
 λάδιον) 42 — τοῦ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ (διήγησις) 43
 ἐργατικά (ἄσματα) 135
 ἐρέβινθοι 214
 ἐρωτικά ἄσματα 322, 325, 411
 ἐσνάφια ἢ ρουφέτια 102
 Εὐξείνος Λέσχη 362
 εὐτράπελοι διηγήσεις 137
 εὐχαὶ 107
 écharge· βλ. σάρπα
 entari· βλ. ἀντερί
 fêtes religieuses 289
 folklore : questionnaire
 d'enquête folklorique 147
 gaïda 71
 galerie 208
 galoches ou sandales 210
 ginaecéon 208, 230
 Guys P. A. 204-252
 Ζαφειράκος 368, 369
 ζεϊμπέκικος (χορὸς) 338
 ζουρνάς 417, 424 — ζουρνα-
 τζής 417
 ζυγιά (μουσική) 417
 ζῶα (παραδόσεις) 139
 ζώδια 330
 ζωϊκὸς κόσμος 84, 85
 ζωναράδικοι (χοροὶ) 357
 ζώνη 210
 Ἡλιος καὶ Σελήνη (ἀστρολο-
 γία) 111, 130
 ἡμερομῆνια· βλ. μερομῆνια
 Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς 259
 Ἡράνιος 317
 Ἡσύχιος 269
 habitation 267
 θαλάμεισις γυναικῶν 230, 243
 θάνατος, Χάρος καὶ Κάτω
 κόσμος (παραδόσεις) 139
 θεοκρισία 106
 Θεόκριτος 248
 Θεοφάνια (Φῶτα) 114, 327
 θερισμὸς 79
 θησαυροὶ (παραδόσεις) 138
 265
 θρησκευτικά ἄσματα 134, 135,
 326 — θρησκευτικαὶ παρα-
 δόσεις 138
 θρούμπη ἡμερὴ 396
 θυσία : ζῶου 109, 380, 381
 Ἰανουαρίου (ἑορταὶ) 114
 ἰατρικὴ δημώδης 129, 221,
 382
 ἰατροσόφια 129
 Ἰουλίου (ἑορταὶ) 124
 Ἰουνίου (ἑορταὶ) 123
 Ἰρις 132
 ἴσ·ια 346
 ἴσιος (συγκαθιστὸς χορὸς) 358
 ἱστορικά ἄσματα 134
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος 377
 intari· βλ. ἀντερί
 καγκελλάρης (χορὸς, ἄσμα)
 393, 394, 395 — καγκελλευ-
 τὸς (χορὸς) 367
 Καθαροδευτέρα· βλ. Δευτέρα
 καθαρὰ
 καθαρογλωσσήματα· βλέπε
 γλωσσοδέτες
 Κάθοδος εἰς τὸν Ἄδην (διή-
 γησις) 42
 καθοικιά 254
 Καλαματιανὸς (χορὸς) 339,
 354, 356, 416
 κάλαντα 112, 326, 372
 Kalendes 349
 Καλὲς γεναῖκες 330 — Καλὲς
 Κυράδες 264, 330
 Καληρώγια (ἄσματα ξενιτειᾶς)
 414, 417, 418
 Καλικάντζαροι, Πλανήταροι,
 Σκαλαπούνταροι, Σκλα-
 πούνταροι 110, 112, 138,
 299, 328
 καλλιέργειαι: γεωργικαὶ 81 —
 δενδροκαλλιέργειαι 81 —
 κηπευτικαὶ 81
 καλλωπισμὸς 77, 209, 212, 213
 Καλὸς Λόγος 119, 314
 Καλότυχες 396, 397
 κάλτσες 274
 καλύβη ποιμενικὴ 77
 καλύμματα κεφαλῆς 77, 210-
 212
 καμαρί 278
 κανακαρά, κανακαριά, κανα-
 κάρισσα 244
 κανδύκη, κάνδυσ 210
 καντήλα (ἀράπικος συρτὸς)
 339
 Καραμάνοι 318—Καραμάνων
 (παραδόσεις) 322
 καραμούζα 417
 Καρατάσος 386
 καρσιλαμάς (χορὸς) 337, 338,
 358, 425
 καρφώματα 128
 Κάστρου: Ὠριᾶς (ἄσμα) 3, 4,
 22, 28, 29, 30, 31, 32, 323
 κατάδεσμοι 128
 καταλογιαστὸ καὶ λογιαστὸ
 (ἄσμα) 326
 κατακλυσμὸς (ἔθιμον) 111, 329
 κατάραι 107, 108, 227, 228
 καταχύσματα 241
 κατοικία 76, 208, 209, 399
 Κατσάνοι 389, 390
 Κάτω κόσμος : δοξασίαι 110
 —παραδόσεις 139
 κατώφλιον 235

καφτάνι 210
 κέδρος 397
 Κεμάλ 412
 κεμεντζές (λύρα) ἢ κεμετζές 372, 424
 κεντητική 86, 217
 κεραμική 86
 κεραυνός 132
 κιθάρα 417
 Κιμωλία γῆ 212
 κιμώλιον 212
 κιμωλίτης 212
 κιούδα 278
 κλαρίνο 360, 417, 423, 424
 κλέφτικα (ἄσματα) 134, 298, 352, 411
 Κληδόνα 239—Κλήδονας 123, 219, 220, 221, 329
 κληρονομικὸν δίκαιον· βλ. δίκαιον
 κληρονόμοι 105
 κλιάρος (εἶδος κριοῦ) 320
 κλικ τοῦ τζίτζιρα (ἔθιμον) 371
 κλινοσκεπάσματα 217
 Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (διήγησις) 44
 κοινότης 101
 κοινωνικὴ ὀργάνωσις: κοινότης 101—οἰκογένεια 102—συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια 102—συντεχνίαι καὶ σωματεῖα ἐπαγγελματιῶν 102 — φιλοξενία 242, 243
 κοκκαλοχόρτ' 396
 κολυμβάδες· βλ. κολυμπάδες
 κολυμπάδες ἢ κουλουμπάδες ἢ ἀκλουμπάδες 213
 κομιτατζήδες 385, 386
 κόμμα 338
 κόμμωσις 77, 212
 κόσκινον 235, 248
 κότολο (ἐσωτερικὴ φούστα) 274
 κότταβος (παιδιά) 207
 Κουϊτεντές (παράδοσις) 293
 κουκούλλα 210
 κουρμπάνι (ἔθιμον) 378, 405, 406
 Koutentés 300
 κουτσός (χορὸς) 358
 κουφέτα 235
 κρεμμύδι (παιδιά) 423
 κριοῦ (θυσία) 380, 381
 κρόταλα 354
 κτηνιατρικὴ 130
 Κύκλωπας (παράδοσις) 260, 261, 316, 317
 κυνήγιον 84
 Κυριακή: τῆς Λαμπρῆς 119 — τῆς Τυροφάγου 265
 κυριότης πράγματος 103

Κωνσταντῆς 323
 λαγίσσιος (χορὸς) 359
 Λαζάρου: ἄσματα 326, 347, 371, 392 — Σάββατον 117
 Λάμιες 110, 138
 λαμπρακιές 329
 Λαμπρῆ 119· βλ. καὶ Πάσχα (ἑορταί)
 λαογραφικῆς ὕλης συλλογὴ 73
 λαοῦτο 348, 417
 λαουτοκιθάρα 424 — λαουτοκίθαρο 417
 λατρεία δημώδης 110, 128, 239-242, 326, 327, 329, 333, 347, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 397, 398, 405, 406, 421
 Λεμονῆς Μ. Λεμονῆς Παν. (λαϊκοὶ ὀργανοπαίχται) 370
 λεχὼ 88, 89
 Διάπηδες 264
 λίγγρα ἢ λιγγρι τοῦ Ἑρακλέους 312
 λίθος (δοξασία) 111
 λιλίτσες 396
 Λιόντας ἐν Κέα (παραδ.) 258, 260
 λιτανεῖαι 110, 128, 380
 λογιαστό· βλ. καταλογιαστό
 λογοπαίγνια 140
 Λούκας 386
 λουτρῶνες 212
 Λυκόφρων 269
 Larcher 206
 légendes 289, 349
 Liéendas ἐν Κέα 267
 μαγεία 121, 127, 128, 217, 218, 332, 352, 408
 μαγερεῖο 278
 μα(γ)ουλίκα 211
 Μαῖου (ἑορταί) 120
 μάνδρα (mandra) 216
 μανέδες 346
 Μανικοφάνης 185
 Μανόλτσης Χρ 384, 385
 μαντεία: γενικὰ 121, 123, 132, 133—ἑλιᾶς 328—Κληδόπου 123, 219, 220, 221, 329—ὀνειρομαντεία, πυρομαντεία 218, 219
 μαντζούνια 396
 μαντηλάτος (χορὸς) 357
 μαντήλι: κάλυμμα κεφαλῆς 273, 279 — χορὸς 339
 μαντικαὶ ἐνέργειαι· βλ. μαντεία
 μάντρα (χορὸς) 338
 μάρθα 58
 Μαροῦ ἢ Μαροῦς (τῆς) ἄσμα 4, 22

Μάρτης 377 — Μαρτίου (ἑορταί) 116
 μαρτίγκα 377
 μασιά (μουσικὸν ὄργανον) 354, 360
 μασούρι ἢ φουσητήρι 57
 μάστρος 336
 Μαχαιρᾶς Λεόντιος 321
 μαχαιρί (χορὸς) 338, 339
 Μέγας Ἀλέξανδρος 294, 295, 316, 384, 408, 409, 410, 421
 μεζάτ (δημοπρασία) 406
 μελισσοκομία 84
 μέρζες 274
 μερομήνια 117, 124, 125, 131, 379
 μεσιά 307
 μεσιτεία 103
 Μεσοπεντηκοστὴ 122
 μεταλλουργία 86
 Μεταμορφώσεως (ἑορτὴ) 125, 379
 μεταμφιέσεις 113, 398, 406, 407
 μετεωρολογία 130, 132 — μετεωρολογικαὶ παραδόσεις 139
 μηλιά 336
 μῆλο (χορὸς) 338, 340
 μηνאלλάγια 131
 μῆνες 131
 μητροχόρτ' 396
 Μιραήλ 12
 μισητικὰ 128, 332· βλ. καὶ μαγεία
 μίσθωσις 103
 Μιχαήλ Γ' 28
 μνημόσυνα 100
 μνηστεία 91, 104
 Μοῖρες 110, 139, 384
 μοιρολόγια 134, 347, 354, 355, 356, 393 — μοιρολόγι τῆς Παναγίας 51
 Μοτασέμ 20, 22, 26
 μουσικὰ ὄργανα 83, 417
 μουσικαὶ ἀποστολαί: εἰς Κύπρον 337-350 — εἰς περιφέρειαν Ἑβρου 354-361 — εἰς Χαλκιδικὴν 362-373 — εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν 413-420 — εἰς τὴν περιφέρειαν Παγγαίου Μακεδονίας 421-430
 μουσικὴ ἄσμάτων 133, 135, 136, 342, 343, 344, 347, 348, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 363, 364, 365, 366, 369, 393, 394, 415, 418, 419, 420, 426, 427, 428, 429
 μπάλλος (χορὸς) 298, 338
 Μπαρούμας 368

- μπερπερίτσα (περπερούνα) 397
 μιμπίκια 61
 μιμπικομάννες 60
 μπόλια (=πολυσπόρια) 398
 μπουλουστρένα, μπουλιστρίνα 326, 327
 μπρούστι (προστώον) 400
 μῦθοι 136
 μύλος 80
 macrama 211
 madrague 216
 mahoulka 210
 météorologie 267
 Mission folklorique dans les îles: Κέα 267, 268, Othoni, Erikoussa et Mithraki (au nord de Corfou) 289, Naxos 300, Chypre 349, 350, dans la région d'Évros (Thrace) 361, au département de Pella en Macédoine 387, 388, en Épire, région de « Katsanochoria » 400, à la région de Xanthe (Thrace) 413
 Mission musicologique à Chalcidique 372, 373, dans l'île de Chypre 350, en Étolie et Acarnanie 420, à Panghée (Macédoine) 429, 430
 mitra 209, 210
 mœurs populaires 300
 Montesquieu 211, 212
 musique populaire: instruments 71, 72, 361 — mélodies de chansons et danses 349, 350, 361, 373
 Mu'taşim βλ. Μοτασέμ
- νανουρίσματα 135
 Ναουρούζ Μπανού 24, 25, 27
 ναυτικά (ἄσματα) 135
 νεκαλειό βλ. ἀνακάλημα
 νεκρικά νόμιμα βλ. νεκρός
 νεκροὶ καὶ ψυχαί βλ. νεκρός
 νεκρός: περιστολή 97 — πρόσθεσις 97 — θρήνος καὶ μοιρολόγι, κηδεία 96, 97, 98 — φύλαξις 98 — ἐνταφιασμός 98, 99 — ἔθιμα μετὰ τὴν ταφήν 99 — περιδειπνον 99 — τὸ τεσσαρακονθήμερον μετὰ τὴν ταφήν 99 — δοξασίαι περὶ ψυχῆς καὶ σώματος νεκροῦ 99, 100 — μνημόσυνα 100 — πένθος 101 — φροντίδες περὶ τοῦ νεκροῦ 100 — νεκρικά νόμιμα 382 — νεκροὶ καὶ ψυχαί (παραδόσεις) 139 βλ. καὶ τελευτῆ
 Νεραίδες 110, 138, 258, 264, 330, 383
 νευροχόρτ' 396
 νεφκά 307
 νημάτωμα (περισχοινισμός) 333 βλ. καὶ περισχοινισμός
 νηστεία 109
 Νικητρές (χορὸς) 298
 Νοεμβρίου (ἑορταί) 126
 νοικοκύρηδες 254
 νταϊρές (ντέφι) 355, 360
 νταούλι (μικρὸν τύμπανον) 417, 424
 νταουλιέρης 417
 νταουλόβεργα ἢ νταουλόξυλο 417
 νυφοστόλι βλ. παστός
 Naourous-Banou 34
 Neráida, Néreis, Neráidès 267
- ξενιτειᾶς (ἄσματα) 134, 324—
 ἔθιμα 101
 ξεχυτό 278
 ξυλογλυπτικὴ 86
 ξυλοτεχνία 86
- ὀδηγίαὶ συλλογῆς λαογραφικῆς ὕλης 73-147
 οἰκία βλ. κατοικία
 οἰκογένεια 102
 οἰκογενειακὸν δίκαιον βλ. δίκαιον
 Ὁκτωβρίου (ἑορταί) 126
 Ὁμάρ τῆς Μελιτηνῆς 24
 Ὁμηρος 205
 Ὁνειρο τῆς Παναγίας: ἄσμα 35, 48 — διήγησις 42, 43, 44, 45
 ὄνειρομαντεία βλ. μαντεία
 ὀνόματα: βαπτιστικά, ἐπώνυμα (ἢ οἰκογενειακά), μηνῶν, παρωνύμια, τοπωνύμια 141, 380
 ὀξώπορτα 399
 Ὁργόνα βλ. Γοργόνα
 ὀρίζω (=γράφω) 384
 ὄροκοι 107, 108, 227
 Οὐργιάς ἢ Οὐριάς (ἄσμα) 4
 ὄφισ οἰκουρὸς 381, 382
- παζάρι 404
 παιγνίδια εἰς τὸ παιδί 90
 παιδιαί 90 — ἀνταγωνιστικαί 91 — κοινοπραξίας 90 — κότταβος 207 — πλαταγώνιον, πλαταγώνι ἢ χτυπαριές 248, 249, λάχνισμα 249, χελιχε-
- λώνη 250, αἰώρα 250, μάγκαλα (mangala) 250, μνῖνδα 250, τυφλόμυια 250, ἀσκωχίασμος 251, ἀσκωχίασμος 251
 παιδικά (ἄσματα) 135, 325
 παιδοποιία 87
 Παλαιολόγος 410
 Παλιώματα τοὺς δράκους 322
 Παναγία ἢ Γαλατόκτιστη 319
 Παναγίας Καστριανῆς ἐν Κέα παράδοσις 261, 262
 ποινικὸν δίκαιον βλ. δίκαιον
 πανοῦκλα 226, 385, 409, 410
 πανώλης βλ. πανοῦκλα
 Παπαδιαμαντόπουλος Ἰωάνν. (Moréas Jean) 389
 παραδόσεις 110, 128, 129, 137, 138, 139, 225, 226, 227, 261, 262, 263, 264, 310, 311, 319, 320, 321, 322, 331, 381, 385, 396, 408, 409, 410, 411
 παρακούμπαρος 232
 Παραλιμνίτικος (χορὸς) 338
 παραλογές 133, 134, 297, 298, 322, 323, 324, 347, 392, 411
 παραμύθια 137, 224, 315-317
 παράνυμφος 232
 παραπλήρωμα 149, 150
 Παρασκευὴ μεγάλη 118, 119
 παραστάσεις μιμικαὶ καὶ δραματικαὶ 111, 121, 406, 407
 παραστόλι (πλατυσμός) 178
 παροιμία (γενικά) 140, 224, 225 — παροιμία μετὰ πλατυσμοῦ: ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ 151, 152, 157, 158 βυζαντιναὶ 152 ἀγγλικά 153 γαλλικά 153, 154 ἰταλικά 154-155 ἐκ τῆς Βίβλου 156, 157 ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς δημόδους ποιήσεως 158, 159 νεοελληνικαὶ 148, 149, 150, 160-200: καθ' ὁμοιότητα 160-166, παράλληλοι καὶ ἀντίστοιχοι 160-163, παρομοιωτικαὶ 164-166, προπλατυσμοὶ 165-166, ἀντιθετικοὶ ἰδιοτήτων 166-169, ἀντιθετικοὶ σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν 169-171, ἀποφατικοὶ 171-172, καταφατικοὶ 172-173, ἀντιστροφικοὶ 173-175, ἐναντιωματικοὶ 175-176, ἀπλοῖ κατὰ παράταξιν 177-182, ὑπερθεματίζοντες 183-185, κλιμακωτοὶ 185-190, ἀπλῆς συνεχείας 190-193, ἐπεξηγηματικοὶ 193-194, αἰτιολογικοὶ 194-195, τελολο-

- γικοί 195, άποτελεσματικοί 195-196, προσδιοριστικοί 196-197, διαλογικοί 197-199 βελλερισμῶν 199-200
 παροιμιῶδες φράσεις 140
 παρωνύμια 141
 παστὸς 94
 Πάσχα (έορταί) 117, 119, 122, 272, 273
 Πausανίας 205
 πειραταί (παραδόσεις) 311, 319, 322
 πένθος 101
 πεντάλφα 299
 Πεντηκοστή 123, 379
 περάτης 57,
 περιδείπνον 99
 περισοινισμός (ζώσιμο) ἀσθενοῦς, ἐκκλησίας 109, 127, 333· βλ. καὶ νημάτωμα
 πεσελί 274
 πεστρέφια 347
 Πέτκου (ἄσμα) 411, 412
 πεχλιβάν χαβασί (χορὸς) 359
 πηδηχτός (συγκαθιστός χορὸς) 358
 πηλὸς 212
 πιδκιαύλι 348
 Πίνδαρος 233
 πίπιζα 417
 πιππέριν (χορὸς) 328
 πλανήταροι· βλ. Καλικάντζαροι
 πλατοβράκι· βλ. σέλλα
 πλατυσμοὶ παροιμιῶν· βλ. παροιμῖαι
 πλεκτική 86
 Πλίνιος 269
 πλουμίζω 327
 πλουμιστήρα· βλ. μπουλουστρένα
 πλουνουστήρα· βλ. μπουλουστρένα
 Πλούταρχος 383
 ποδαρικό 114
 ποδιά 274
 ποιήσεις δημῶδης 133
 ποιναι 105, 106
 ποκάμισο, πουκάμισο 273, 274
 Πολυδεύκης 250, 251
 Πόντιοι πρόσφυγες 424
 ποτά 78
 ποταμὸς 58
 πουλιστρίνα, πουλουστρένα, πουλουστρίνα· βλ. μπουλουστρένα
 προβλήματα λαϊκὰ 141
 πρόγνωσης μετεωρολογικῆς καταστάσεως 132
 πρόθεσις νεκροῦ· βλ. νεκρὸς
 προίκισις 104, 244, 245
 Προκόπιος 269
 προξενεία, προξενηταί, προξενήτριαι 91, 230· βλ. καὶ γάμος
 προπλατυσμοί· βλ. παροιμῖαι
 προπόσεις 106, 107
 Προφήτης Ἡλίας 124, 262, 333, 334, 380, 405, 406
 πρωταπριλιά 120
 πρωτομαγιά 120, 121
 πρωτομαρτιά 116, 117
 πρωτοχρονια 113, 327
 πυραι 123
 πυρομαντεία· βλ. μαντεία
 πώλησις 103
 Polyphème 268, 349
 pratiques pendant la naissance, le mariage, la mort, la religion, le culte populaire et la magie 267
 Prise d'Amorium 32
 Prolongements ou élargissements des proverbes 202
 proverbes 267, 349 — proverbes à rebondissements 202, 203
 Povestea Maicii Domnului (= Διήγησις τῆς Παναγίας) ἢ Povestea lui Christos (= Διήγησις τοῦ Χριστοῦ) 49
 proxenetes· βλ. προξενηταί
 Questionnaire d'enquête folklorique 147
 Ρήγαινα 308, 310, 312, 313, 315, 322, 323 — Ρήγαινας σχολεῖο 314—θησαυροὶ 314
 Ρηγανὰς 123
 ριχτός (χορὸς) 357
 Ρουσαλιοῦ Σάββατο 122
 Ρουσσικάνοι 372
 ρουφέτια· βλ. ἐσνάφια
 ρουχισμοῦ (εἶδη)· βλ. ἔνδυμα
 Rigaena 349
 Σαγίδ Μπαττάλ 11, 12, 17, 22, 24, 25, 26
 σαλόνη 278
 σάλτσα (ἐξωτερικὴ φούστα) 274
 Σαμαρᾶς Τάκης (λαϊκὸς τραγουδιστής) 362
 Σαμοβίλες (Νεράιδες) 383· βλ. καὶ Νεράιδες
 σαντούρι 417
 σαπουνόχωμα 212
 Σαραντάπηχοι 317
 σάρπα (écharpe) 209, 211
 σάρωσις 335, 382
 σατιρικὰ (ἄσματα) 134, 324, 325
 Σελήνη καὶ Ἡλιος· βλ. Ἡλιος καὶ Σελήνη
 σέλλα ἢ πλατοβράκι 277
 Σεπτεμβρίου: έορταί 125 — πρώτη (πρωτοχρονια) 379
 Σέρβικος (χορὸς) 339
 σήκωσες, σήκωση τοῦ κριατοῦ ἢ τοῦ κριατός 328
 Σηλυβριανὸς (συρτός) 338
 σιγκούνι 274· βλ. καὶ γιακέτα
 σιδηρουργὸς (γύφτος) 86
 σιρκοχόρτ' 396
 Σκαλαπούνταροι, Σκλαπούνταροι· βλ. Καλικάντζαροι
 σκαλτσούνια ἢ σκαρτσούνια 274, 277
 σκόρδουλα 226
 σκορπίδ' 396
 Σκυλοδευτέρα 116
 Σμυρνέϊκος μπάλλος 338
 σοφράς 214
 σούσας (αἰώρας) ἔθιμον 328
 σουφροχόρτ' 396
 σπληνοχόρτ' 396
 στάβλος 254, 267
 σταμπάτα 86
 σταυροὶ διὰ κόπρου βοῶς 378
 σταυρωτός (χορὸς) 277, 287, 357
 στερφοχόρτ' 396
 στεφάνωσις 92· βλ. καὶ γάμος
 στοισ'εία 331 — Στοιχειὰ 110, 139
 στοιχειώματα 128, 129
 στοιχήματα 103
 Στριγγλες 138
 Στυλιανός· βλ. ὀνόματα
 συγκαθιστός (χορὸς) 356, 357· συγκαθιστοῦ εἶδη: ἄπλός, πηδηχτός ἢ ἴσιος ἢ τεσταμέλε 358
 συμβιβασμὸς 103
 συμφωνία (τσαμπούνα) 52
 συνεργασία 82, 102
 συνθηματικαὶ γλῶσσαι 141
 συντεχνίαι· βλ. ἐσνάφια
 Συριᾶς (ἄσμα) 5
 Συρκάτης 319
 συρτός 277, 356, 360, 362 — πολιτικός, Σηλυβριανὸς 338 — στὰ τρία 416 — θρακιώτικος 425 — Ὑδρείκος 338
 σύστημα (ἔθιμον) 327
 σφακέλωμα 227
 σχήματα 243
 σώγαμπρος 104
 Saints «Aimé» 350, Anagyres 268, Saint Cassien 268, 349, Saint de la pluie

350, St Mamas 349, St Syméon 300
sandales ou galoches 210
Sayyid Batthal 34· βλ. και Σαγίδ Μπαττάλ
sopha 209
strena (στρήνα) 327, 350
superstitions populaires 300 349

τάματα 109
ταμπαχανιώτικος (χορός) 338
ταμπουράς 348
ταντούρι 208· βλ. και tendour
ταραμπούκα πύλινη (μουσικὸν ὄργανον) 360
Τάταροι 42
τατάς (ἀνάδοχος) 327
ταφή: κηδεία, ἔνταφιασμός· βλ. νεκρός
ταχαρίσματα 90, 135
τελετή (γάμου)· βλ. γάμος
τελευτή: γενικά 96, 236, 237, 238, 239, 334 — προμηνύματα τοῦ θανάτου 96 — τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς 96 — ἔθιμα μετὰ τὴν τελευτὴν 96, 97, 98 — ταφή 98, 99 — ἔθιμα μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ 99, 100 — δοξασίαι περὶ τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ 100, 101 — μνημόσυνα 100 — πένθος 101 — φροντίδες περὶ τοῦ νεκροῦ 100 — νεκρικὰ νόμιμα 382 — νεκροὶ και ψυχαι (παραδόσεις) 139· βλ. και νεκρός
τελώνια 110, 294
τεσσαρακοσίων 229
τεσταμέλε (συγκαθιστὸς χορός) 358
τέχνη λαϊκὴ 353
τζαμάλα 407, 408
Τζουβάρας 368, 369
Τίμος Σταυρός 126
τόϊ 274
τοκετὸς 87, 88
τοπωνύμια 141
τουλούμι (ἄσκαυλος) 55, 424· βλ. και ἄσκαύλης
τουμπάκι (τύμπανον) 67, 293
τράπεζαι φαγητοῦ 214
τραπεζιοῦ (ἄσματα)· βλ. ἄσματα ποικίλα
τρεμουλιαστὸς (χορός) 358
Τριαμμάτη, Τριμμάτη, Τριομμάτη (παραδόσεις, παραμῦθι) 315, 316, 317
τρίμ'τος (χορός) 358

τρίτσα (ψάθινος πῖλος) 277
τροφαί 78, 213, 214
τρογγητὸς 80
τροποπέραςμα 127, 299
τσάμικος (χορός) 416
τσαμπούνα 52, 54, 55, 61, 62, 63, 66, 67, 293· βλ. και ἄσκαύλης
τσαμπουνιέρης 601, 66
τσαμπουτσάς (ντέφι) 348
τσαρούχια 274
τσελιγκάτο 102
Τσερκατοῦ τῆς ἐλιάς 329
τσιαττίσματα (ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ) 329
Τσικνοπέφτη 115
Τσινᾶς Μαργαρίτης (λαϊκὸς ὄργανοπαίκτης) 370
τσιπούνη 274
τσιφτετέλι (χορός) 339, 425
τσούλαφοι 254
τσουμπούς (cymbus, μουσικὸν ὄργανον) 360
τυροκομία 83
Tabari 34
tendour 208, 209· βλ. και ταντούρι
terre Cimolée· βλ. κιμωλία γῆ
Théophraste 226
Tournefort P. 216
trimmatos 349
tsambouna 71, 72

ὔβρις 108
ὔδρεϊκος συρτὸς 338
ὔδωρ (δοξασίαι) 111 — τῶν πηγῶν 111
υἰοθεσία 105, 245
ὑπόδεσις 77, 209, 210
ὑφανσις 85 — ὑφαντικὴ 85, 217
Φανιστῆς (Κλήδονας) 123, 329
Φεβρουαρίου (έορταί) 114
φέσι κόκκινο με φουντες 274
φιδιοῦ πέτρα 382
φιδοχόρτ' 396
φιλοξενία. βλ. κοινωνικὴ ὀργάνωσις
φίλτρα και μισητικὰ 128, 332· βλ. και μαγεία
φονιάς (διήγησις) 322
φουντες 274
φουστάνι 273
φράκται ἐκ καλάμων (haies) 216
φτερούλα ἢ γλῶσσα 61
φυλαχτὸ 40, 43, 48
φυσητήρι ἢ μασούρι 57

φυτά: παραδόσεις 139 — φυτικὸς κόσμος 82
φωνές (μελωδίαι) 346
φωτιά· βλ. πυραὶ
χαιρετισμοὶ 106
χαμοδράκια 138
Χάρος (δοξασίαι) 110
χασάπικος (χορός) 356
χειρόμυλος 80
χελιδόνισμα (ἄσμα) 241, 376 — χελιδόνος: ὁμοίωμα 375, 376 — ἔθιμον 375, 376, 377
χερβόλι 335
χία γῆ 213
χοίρων σφαγὴ 380
χορευτικὰ (ἄσματα) 354
χοροὶ εἰς τὸ παιδὶ 90
χοροὶ 133, 136, 298, 416, 424, 425 — ἄξιζιέ (ἀνδρικός συρτὸς) 339, δρεπάνι 336, 339, ζεϊμπέκικος 338, 339, Καλαματιανὸς 339, καντήλα (ἀράπικος συρτὸς) 339, καρσιλαμάς 337, 338, 339, μαντήλι 339, Κερκυραϊκὸς 277, μάντρα 338, 339, μαχαίρι 338, 339, μῆλο 338, 340, μπάλλος 338, 339, Παραλιμνίτικος (συρτὸς) 338, πιππέριν (χορός) 328, Πολίτικος (συρτὸς) 338, Σέρβικος 339, Σηλυβριανὸς (συρτὸς) 338, Σμυρνέϊκος (μπάλλος) 338, ταμπαχανιώτικος 338, τσιφτετέλι 339, Ὑδρεϊκος (συρτὸς) 338
Χριστούγεννα (ἔθιμα) 112, 113, 380
χρόνος (ἡμέραι) 131
χρυσοχοὶ 86
χτυπαριές· βλ. παίγνια
χωριάτικος (Κερκυραϊκὸς χορός) 277
ψάρεμα· βλ. ἀλιεία
Ψευδοκαλλισθένης 316, 409
ψυχοπαίδια 247
Ψυχοσάββατον: τῶν ἀπόκρεων 115, Ἁγίων Θεοδώρων 116, 266, 267, Πεντηκοστῆς 122, 379
Ὠριᾶς (ἄσμα) 3-32, 323
vêtements 267, 289
Wachsmuth 234
Wandū 19, 20, 22, 23
wellerismes 202

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
(TABLE DES MATIÈRES)

	Σελ.
Γ. Κ. Σπυριδάκης: Τὸ δημῶδες ᾄσμα «Τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς». Σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀμορίου τῷ 838 ὑπὸ τῶν Ἀράβων. (La chanson populaire: Le château de la belle. Son rapport avec la prise d'Amorium par les Arabes en l'an 838)	3 - 34
Δ. Β. Οἰκονομίδης: Τὸ δημῶδες ᾄσμα «Ὁνειρο τῆς Παναγίας». (La chanson populaire: Le songe de la Sainte Vierge)	35 - 51
Σπ. Δ. Περιστέρης: Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα. (La cornemuse dans les îles de Grèce)	52 - 72
Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ὁδηγία πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης. (Questionnaire d'enquête folklorique)	73 - 147
Δ. Σ. Δουκᾶτος: Παροιμιῶν πλατυσμοί. («Prolongements» ou «Élargissements» des proverbes)	148 - 203
Σ. Δ. Ἡμελλος: Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Γάλλῳ περιηγητῇ P. Aug. de Guys. (Informations laographiques du voyageur français P. Aug. de Guys)	204 - 252

Ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὰ ἔτη 1960-1961
(*Rapports sur les missions folkloriques pendant les années 1960-1961*)

I) Τοῦ ἔτους 1960

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κέα (15-29 Αὐγ. 1960). (Mission folklorique à l'île de Kéa (15-29 août 1960)) ..	253 - 268
Δ. Σ. Δουκᾶτος: Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰς νήσους Ὀθωνούς, Ἐρείκουσαν καὶ Μαθράκι τοῦ Νομοῦ Κερκύρας (6-28 Ἰουλίου 1960). (Mission folklorique dans les îles: Othoni, Erikoussa et Mathraki (au nord de Corfu))	268 - 289
Σ. Δ. Ἡμελλος: Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν νῆσον Νάξον (26	

Σελ.

- Ἰουλ. - 25 Αὐγ. 1960). (Exposé sur la mission folklorique dans l'île de Naxos (26 juillet-25 août 1960)) 290 - 300
- Γ. Κ. Σπυριδάκης - Σταῦρ. Καρακάσης:** Λαογραφική ἀποστολή εἰς Κύπρον (21 Ὀκτ.-20 Νοεμβρ. 1960). (Mission folklorique en Chypre (21 oct. - 20 nov. 1960)) 301 - 350
- Δ. Πετρόπουλος - Σταῦρ. Καρακάσης:** Λαογραφική ἀποστολή εἰς τὴν περιφέρειαν Ἐβρου (16 Αὐγ. - 16 Σεπτ. 1960). (Mission folklorique dans la région d'Évros (Thrace) du 16 août au 16 septembre 1960) 351 - 361
- Σταῦρ. Καρακάσης:** Μουσική ἀποστολή εἰς Χαλκιδικὴν (5 Ἰουλ. - 4 Αὐγ. 1960). (Mission musicologique à Chalcidique (Macédoine) du 5 juillet au 4 août 1960) 362 - 373
- II) Τοῦ ἔτους 1961*
- Γ. Κ. Σπυριδάκης:** Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς περιοχὰς τοῦ Νομοῦ Πέλλης (Μακεδονίας) (29 Ἰουν. - 18 Ἰουλ. 1961). (Rapport sur une mission folklorique au département de Pella en Macédoine, (29 juin - 18 juillet 1961)) 374 - 388
- Δ. Β. Οἰκονομίδης:** Λαογραφική ἀποστολή εἰς τὰ Κατσανοχώρια Ἠπείρου (13 Ἰουλ. - 12 Αὐγ. 1961). (Mission folklorique en Épire, région de «Katsanochoria», (13 juillet - 12 août 1961)) .. 389 - 400
- Σ. Δ. Ἡμελλος:** Λαογραφική ἀποστολή εἰς τὴν περιοχὴν Ξάνθης (Δυτ. Θράκης) ἀπὸ 22 Ἰουλ. - 21 Αὐγ. 1961. (Mission folklorique à la région de Xanthe (Thrace), (22 juillet - 21 août 1961)) 401 - 413
- Σπυρ. Δ. Περιστερής:** Μουσική ἀποστολή εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν (3 Ἰουλ. - 2 Αὐγ. 1961). (Mission musicologique à Étolie et Acarnanie, (3 juillet - 2 août 1961)) 413 - 420
- Σταῦρ. Καρακάσης:** Μουσική ἀποστολή εἰς τὴν περιφέρειαν Παγγαίου Μακεδονίας (4 Αὐγούστ. - 2 Σεπτεμβρ. 1961). (Mission musicologique à Panghée, (Macédoine) (4 août - 2 sept.)) .. 421 - 430
- Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχεῖον κατὰ τὰ ἔτη 1960 - 1961. (Collections de matière folkloriques déposées aux Archives de Folklore pendant la période 1960-1961) 431 - 437

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ἐκθέσεις περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὰ ἔτη 1960 - 1961. (Exposés sur l'activité des Archives de Folklore pendant les années 1960-1961)	438 - 445
Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1960 - 1961 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα, ἐκ δωρεῶν καὶ ἀγορᾶς. (Revenues reçues pendant les années 1960-1961 par donations, achats et en échange de l'Annuaire des Archives de Folklore)	446 - 448
Πίναξ τοπωνυμίων	449 - 452
Πίναξ λέξεων, κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	453 - 459

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Τ Ε Α

σ. 4 σημ. 2 : ἀντί : σ. 32 γρ. σ. 45.

σ. 207 σημ. 4 : ἀντί : εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου γρ. εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου.

σ. 218 στ. 1-2 : ἀντί : ἡ γραῖα, ἦτις... εἶναι ἡ μάγισσα γρ. ὁ γέρων, ὅστις... εἶναι ὁ μάγος.

ΕΞΕΔΟΘΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟΝ ΤΟΥ 1963

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τυπογρ. ΕΣΤΙΑ - Β. Καργαδούρη Μαυρομιχάλη 134 - 'Αθήναι

Μεταλλογραφήματα : Κωνστ. Ε. Χαλκιοπούλου - 'Αγ. Μάρκου 14

1963

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

- 1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1920, 8ον, σελ. 304 Δραχμ. 50
- 2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, 8ον, σελ. 375 [Ἐξηντλήθη]
- 3) ΣΤΙΛ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐν Ἀθήναις 1922, 8ον, σελ. 446 [Ἐξηντλήθη].
- 5) ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκεύη καὶ τροφαί. Μετὰ 77 εἰκόνων καὶ σχεδίων. Ἐν Ἀθήναις 1925, 8ον, σελ. η' + 145 [Ἐξηντλήθη].
- 6) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1931, 8ον, σελ. 393 Δραχμ. 50
- 7) Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, (Ἐκλογή). Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1962. Δρχ. 150.

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ἔτ. Α'	(1939)	Ἐν Ἀθήναις 1939	Δραχμ. 30
» » » » Β'	(1940)	» » 1940	» 30
» » » » Γ'-Δ'	(1941-1942)	» » 1951	» 30
» » » » Ε'-ΣΤ'	(1943-1944)	» » 1949	» 50
» » » » τόμ. 5	(1945-1949)	» » 1950/1951	» 30
» » » » 6	(1950-1951)	» » 1951	» 50
» » » » 7	(1952)	» » 1953	» 30
» » » » 8	(1953-1954)	» » 1956/1957	» 50
» » » » 9/10	(1955-1957)	» » 1958	» 50
» » » » 11/12	(1958-1959)	» » 1960	» 50
» » » » 13/14	(1960-1961)	» » 1962	»

Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τεῦχ. Α' - Γ'. (Ἀνατύψεις ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 1939, σ. 99-149, ἔτ. 1940, σ. 118-205, ἔτ. 1941-1942, σελ. 77-115, ἔτ. 1943-1944, σ. 86-144. [Ἐξηντλήθη].

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ἈΣΜΑΤΩΝ [Ἐκδοσις τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν].

ΕΝΤ. ΛΥΝΤΕΚΕ, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐκλογή καὶ μετάφρασις εἰς τὴν γερμανικὴν. Μέρ. Α'. Ἑλληνικὰ κείμενα. Ἀθῆναι 1943-1947, 8ον, σελ. 367 » 60